
BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
12
25 D
20

Ioannis Saresberiensis

POLICRATICVS:

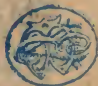
SIVE

De nugis Curialium, & vestigiis Philosophorum,

LIBRI OCTO.

LVGDVNI BATAVORVM,
EX OFFICINA PLANTINIANA,
Apud Franciscum Raphelengium.
CIↃ. IↃ. XCV.

Ioannis Saresberiensis

POLICRATICVS:

SIVE

De nugis Curialium, & vestigiis Philosophorum,

LIBRI OCTO.

LVGDVNI BATAVORVM,

Ex officina Plantiniana,

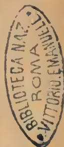
Apud Franciscum Raphelengium.

cIↃ. IↃ. XCV.

Nobilissimo & Amplissimo viro

CONRADO WITHMARO I.C. Ostfrisiæ Præsidi, S.

IOHANNEM *Saresberiensem, V. Nobiliß. autorem, vt opinor, non plane pessimum, cum à multis passim quæri viderem, & id frustra tamen, cum ab aliquot iam annis exemplaria in librariis nulla prostent: ratus me rem studiosis gratam facturum, si quod penes me exemplar haberem, typographo alicui recudendum traderem. Quod cũ fecissem, curaui vt hæc editio superioribus aliquanto melior prodiret. Contuli igitur exemplar meum cum duobus veteribus impressis, quorum alterum vir doctissimus humanissimúsque B. Vulcanius, & eius geminũ Nobilis. Ianus Douza F. alterum reuerendus ille senex Fr. Nansius benignè mihi suffecerunt. Cum vero liber finem iam prope spectaret, cœpi cogitare cui-*

nam ipsum potissimum offerrem, statim tu incidisti, cùm quòd iam pridem tibi amorem erga te meum, & obseruantiam probatam vellem; tum quòd nihil in eo genere vitæ, in quo hodie maxima cũ laude versaris, conuenientius tibi, & quod magis, (si quando tibi à iurisdictione otium) inter alia legisse iuuaret, dare possem. Quam pessimè enim Curiales istas nugas, de quibus hic liber agit, oderis, & coram à te aliquando audiui, & innocentia ac sanctitate vitæ comprobas. De qua plura nunc scriberem, nisi aut ego impar essem, aut tu in sola conscientia fructum & rationem virtutis non poneres. Accipe igitur hoc munus, exiguum quidem & leuidense, sed ex animo maius donare cupienti, profectum. Vale. Dat. Lugduni Batauorum Non. Martij. Anno CIↃ. IↃ. XCV.

T. Nobilit. & Amplitud.

deditissimus

H. L. B.

IOHANNES TRITTENHEMIVS
Abbas Spanheimensis
DE
IOHANNE SARESBERIENSI.

IOHANNES Carnotensis Episcopus, patria Saresberiensis, beati Thomæ Cantuariensis Archiepiscopi quondam clericus atque discipulus; vir in Diuinis scripturis eruditus, & in secularibus litteris nobiliter doctus, ingenio subtilis, eloquio disertus, & pulchra venustate compositus, carmine excellens & prosa: nec minus religione quàm scientia venerabilis. Scripsit multa præclara volumina, quibus nomen suum posteris notificauit, sed pauca eorum ad manus nostras peruenerunt. Legi opus insigne De nugis curialium & Philosophorum, quod prænotare voluit,

Policraticon libri 8.
*Pænitentiale, lib.*1.
*Vitam Sancti Thomæ Archiepisc. lib.*1.
*Epistolarum ad diuersos lib.*1.

Claruit sub Frederico Imperatore primo, ANNO DOMINI M. CXL.

Si mihi credideris, linguam cohibebis, & aulæ
Limina non intret pes tuus, esto domi.
Aspectus hominum cautus vitare memento,
Et tibi commissas claude libelle notas.
Omnia sint suspecta tibi, quia publicus hostis
Et maiestatis diceris esse reus.
Ignis edax, gladiusque ferox tibi forte parantur,
Aut te polluta subruet hostis aqua.
Cum tamen exieris, faciem velabit amictus,
Deformentque tuam puluis & aura cutem.
Virgam dextra ferat, premat & sua mantica dorsum,
Trita tegant frontem pilea, pero pedem.
Sit gradus & cultus habitus peregrinus eunti,
Non nisi barbariem barbara lingua sonet.
De Pictauorum dices te gente creatum,
Nam licet his lingua liberiore loqui.
Hospitiique fidem quæres super omnia, quo sis
Tutus ab insidiis, quas tibi quisque parat.
Stultos, prudentes nimium prauosque cauebis,
Et quos insignes garrula lingua facit.
Si quis amat verum, tibi sit gratissimus hospes,
Et quem delectat gloria vana, caue.
Iure patronatus illum cole, qui velit esse,
Et sciat, & possit tutor vbique tuus.
Ergo quæratur lux cleri, gloria gentis
Anglorum, regis dextera, forma boni.
Quæsitus regni tibi cancellarius Angli,
Primus sollicita mente petendus erit.
Hic est qui regni leges cancellat iniquas,
Et mandata pii principis æqua facit.

Si quid

Si quid obest populo, vel moribus est inimicum,
Quicquid id est, per eum desinit esse nocens.
Publica priuatis qui præfert commoda semper:
Quodque dat in plures, ducit in ære suo.
Quod dat habet; quod habet dignis donat, vice versa
Spargit; sed sparsæ multiplicantur opes.
Vtque virum virtus animi, sic gratia formæ,
Vndique mirandum gentibus esse facit.
Tardus ad hunc Samius si certet acumine mentis,
Indoctusque Plato, Varroque stultus erit.
Curio si certet verbis vincetur ab ipso;
Victus, si certet, Quintilianus erit.
Huius nosse domum non est res ardua; cuius
Non duce quæsito, semita trita patet.
Nota domus cunctis, vitio non cognita soli
Lucet, ab hac lucem diues, egenus, habent.
Illa patet miseris, patet & domus illa beatis,
Hic patre lætatur aduena quisque suo.
Cum reserata semel fuerit tibi ianua, currens
Ad thalamum domini progrediere tui.
Exspecta dum turba fluat, quæ feruet in aula,
Fessaque sunt domini membra fouenda toro.
Accedes, vultum mutabis, mantica nugas
Excutiat; peregre * nunc peregrinus * eat. *al.tunc *al.erit
Non tamen ostendas, oculos quod principis vrat,
A quo tota tibi vita, salusque datur.
Si facies illi tua displicet, vnde * placebit? *al.placebis
Eius in arbitrio iusque fauorque manent.
Quod prohibet fieri, scelus est; quod præcipit, æquum,
Iuraque pro placito stantque caduntque suo.
Huic quæ sola placet, sola virtute placebis,
Quæ tibi si desit, cetera cuncta nocent.

Iura [illegible] *statuit, fundátque quietem,*
Et tumidos hostes mente manúque domat.
* al. nocent *Sed seu iura * vocent, seu fulminet ensis in hostes,*
Non nisi sancta gerit, non nisi sancta probat.
Confer ei quascumque duces, quoscunque potenteis,
Plebs erit hoc viso maxima turba ducum.
Si reges videas, quid ad hunc nisi rustica turba?
Et bene, si dici rustica turba queunt.
Particulámque tui præmonstrans experiere
* al. tecum *Quæ maneat * totum gratia, vel quis honor.*
Si placet hæc, totus poteris fortasse patere:
Sed si displiceat, cetera claude toga.
Verba salutantis sint prima; subinde facetus,
Te dabis obsequiis, hospitiúmque petes.
Non grauis hospes eris, potúque cibóque verendus,
Sufficiet vestis non preciosa tibi.
Non oneraris equis, phaleras nec poscis equorum,
Nec te seruorum copia magna premit.
Sufficiet vel sola domus, visusque patroni,
Eius & alloquio, consilióque frui.
* al. nisi *Curia quid possit, quid speret plebs * vbi regni*
Vires, vna domus sola docere potest.
Si deuelatam faciem monstrauerit, aut non
Perstringat visum casibus ille tuum,
Quid sapiens stulto differt, quid paupere diues,
Quid misero felix? si sapis ecce vides.
Si fuerit lætus, oculos auresque libenter
Exponet nugis forsitan ille tuis.
Sic igitur nugas sparges, ne tædia gignant
Quæ rebus lætis sunt inimica nimis.
Si iubet vt nugas agites, nugare decenter:
Nam sibi per nugas seria credet agi.

Vtilibus

Vtilibus nugas, ſic aptes ſeria ludis,
Vt tibi ſit grauium nulla timenda manus.
Si iubet vt taceas, ſtatua taciturnior eſto,
Nec redimas ſignis verba negata tibi.
Cum ſatiatus erit, vel cum maiora vocabunt,
Ora conductus detur vt inde tibi.
I citus, atque redi; ne quorum carpere nugas
Auſus es, infligant tela, necemque parent.
Vnum diſcedens ſecreta profer in aure,
Quicquid agant alij, tu memor eſto tui.
Quæque caro fænum, flos fœni, gloria carnis.
Hæc nihil eſt, nihilo quid minus eſſe poteſt.
Munera fortunæ, viſcata puta vitiorum
Semina, ſunt ſcelerum pabula, mortis iter.
Sunt laquei, ſunt inſidiæ, ſunt toxica mortis,
Quam non effugient, quos dea cæca colit.
Quod fortuna dedit, & quod dabit eſt alienum,
Auferet hoc totum, cum volet illa tibi.
Retia pennatis nequeunt præuiſa nocere,
Tu quæcunque vides, retia mentis habe.
Retia ſunt quæcunque vides, hominemque ligatum
Ad miſeram mortem per mala quæque trahunt.
Forſitan vnde tibi datur hæc audacia quæret,
Dices nil metuens, omnia tutus agit:
Omnia tutus agit, quem nec ſpes, nec timor angit,
Cui mala nulla placent, omnia tutus agit.
Hiſpana rediens, aut Vaſconis vtere lingua,
Sed tamen in verbo plus grauitatis habe.
Indue ſic linguam, ſic veſtes indue gentis,
Salua ſit vt morum regula, ſalua fides.
Pendeat ex humeris crux ænea, ſit coma tetra,
Hiſpida cæſaries, barba reciſa parum.

Sitque grauis vultus, sint frons oculique pudici,
Insontesque manus, pauper amictus erit.
Dum tibi condictus fuerit, securior ibis,
Et via sit pedibus qualibet apta tuis.
At si defuerit, longas protende dictas,
Contineatque pedes publica strata tuos.
Nusquam diuertas, ne quis te lædat euntem.
Nugarumque luat garrula lingua notas.
Omnia, si nescis, loca sunt plenissima nugis;
Quarum tota cohors est inimica tibi.
Ecclesia nugæ regnant, & principis aula;
In claustro regnant, pontificisque domo.
In nugis clerus, in nugis militis vsus;
In nugis iuuenes, totaque turba senum.
Rusticus in nugis, in nugis sexus vterque;
Seruus & ingenuus, diues, egenus, in his.
*al. tanto *Accelera gressus, * cauto diplomate perges*
*al. Morum *Ad mare, quo * Morini littora nostra petunt.*
Hospitium tandem sera cum nocte subibis,
Vt valeas, esto sobrius, esto grauis.
Gens penetranda tibi, prælarga, bibaxque, loquaxque,
Et cui ni morem gesseris, hostis eris.
Emergunt lites modicæ, quas magna sequuntur
Iurgia, vulneribus fœta, necemque ferunt.
Sed quia virtutem gens diligit & veneratur,
Si bene credaris viuere, tutus eris.
Non modo tutus eris, sed summo dignus honore
Quæque libet fieri, cuncta licenter age.
Cantia te felix genuit, te Cantia fouit,
Illustris regum, pontificumque parens.
Hic tibi debetur sedes, finisque laborum;
Illa tibi requiem præparat, illa domum.

Anglorum

Anglorum sedem primam pete, siue Britonum,
Si Britonum mauis dicere, nemo vetat.
Indignum, litem si tempus agit breue longam,
Digna quidem non sunt tempora longa breui.
Cum de re constat, non sit de nomine pugna,
Ne foueat litem lana caprina diu.
Quicquid vis dicas, dum sit caput illa Britannis,
Quam tibi præsignat angelus arce micans.
Angelus iste quis est, aut quæ domus ista, requires;
Namque nouos rerum forma mouere solet.
Hæc est illa domus, quæ Christum prima recepit.
A qua suscepit insula tota fidem.
Insula tota fidem cepit, fideique parentem
Prædicat, extollit, audit, honorat, amat.
Consilij magni si nosti forte datorem,
Non erit ignotus angelus iste tibi.
Angelus è specula totum circumspicit orbem,
Et corpus pennis subuehit, atque tegit.
Sic videt è specula, sic protegit omnia pennis,
Vt ius non habeat hostis in orbe suo.
Hic tempestates prænunciat, atque serenum;
Ventorum rabiem temperat, atque maris.
Ne quid obesse queat, non dormit nocte, dieque
Stat, quia subiectos vndique stare facit.
Accedens propius, Christi properabis ad aulam
Vt veniam culpis promereare tuis.
Illic finiti soluentur vota laboris,
Hic lachrymas, gemitus, hic pia tura dabis.
Excipiet fratrum reducem te tota chorea:
Et laudes pro te sospite læta canet.
Quicquid habes quod eis placeat, largire libenter:
Quidlibet, vt fuerit vtile, cuique dabis.

Si potes

Si potes Odoni studeas donare salutem:
Accipiatque Brito te veniente crucem.
Hic narrare tui tandem discrimina fati
Exactaque via prospera cuncta licet.
Quid sit ouis sub vulpe latens vulpésve sub agno,
al. agat *Pelle leonina dic quid asellus * habet.*
Quid leo dum seruit, quid agit dum regnat asellus,
Turturis in specie passeris acta canes.
Quid faciant pardi timidi, leporesque fugaces,
Et spes conuersi quæ sit habenda lupi.
Quid repens testudo paret, scarabæus onustus,
Curque leui ventus grandis ab imbre cadat.
Sed quia nemo potest cunctis virtute placere,
Sufficiat paucis te placuisse bonis.
Spernantur si forte tuæ sub iudice nugæ,
Non sit iniqua manus, aut tua lingua procax.
Libera donentur cunctis suffragia, teque
Iste bonum dicat, dicat & ille malum.
Si locus est liber, cur non sit libera lingua?
Nemo satis firmus, quem leuis aura mouet.
Quid facient enses, si te leuis aura cruentet?
Verba quidem non sunt verbera, verba times?
Linguarum strepitus solidam non transeat aurem,
Auris inepta nimis, quam sonus vrit iners.
Exercent alij linguas, tibi pareat auris;
Lingua quidem prodest, non tamen aure magis.
Illis in lingua mens est, tibi sit cor in aure.
Os patulum sit eis, auris aperta tibi.
Obice virtutis confringitur impetus oris,
Et linguæ stimulo mens male sana perit.
Nemo nisi vanus falso lætatur honore,
Conscia mens culpæ, quam mala dicta mouent.
Frons

Frons adamante tibi ſit durior, igne peruſta
Sit cutis, à verbis ne notet ora rubor.
Plena pudore tamen, qualem decet illius eſſe,
Qui timeat vitij ſordibus eſſe nota.
Alterius linguæ dic quis moderatur habenas?
Vix eſt, qui propria poßit habere modum.
Lubrica ſæpe cadit, quoniam verſatur in vdo,
Sæpe cadens labem contrahit, atque notam.
Inter multiloquos, & grandia verba ferentes,
Eſto tardiloquus, eſtoque pauca loquens.
Dum linguas acuunt alij, tibi calleat auris,
Et ſit Dulichio remige ſurda magis.
Nec tantum valeat temeraria lingua loquentis,
Pectoris vt poßit rumpere clauſtra tui.
Si patiens fueris, nunquam tibi verba nocebunt,
Turbatorque tuæ nemo quietis erit.
Excutiet pacem, quam dat patientia, nullus.
Sit licet exermis, conterit arma tamen.
Vtantur linguis, tu viribus vtere mentis,
Si ſapis, à linguis gloria magna venit.
Nam quæ ſit doctrina viri, patientia monſtrat,
Imbellique manu bella nefanda premit.
Quis feret armatum, quæ ſola triumphat in armis?
*Armatamque manum vincere ſola * ſolet.* * al. poteſt
Vir patiens forti melior, minor eſſe triumphus
Vrbis, quam mentis dicitur, eſtque minor.
Sperne malos, venerare bonos, ignoſce volenti
Lædere, nulla bonis vltio grata magis.
Nulla virum fortem vindicta magis decet iſta,
Principibus ſemper debet adeſſe viris.
In quorum manibus lex ſi viget ignea; punit,
Dum miſeret: fidos dum cupit eſſe facit.

Pro-

Prouocat ad facinus, dum sæuit iniqua potestas,
Et sibi subiectos non sinit esse pios.
Nemo sciens illum lædit, quem credit amicum;
Regula fida nimis, quisquis amandus, amet.
Hæc hominum disiuncta solet coniungere corda;
Ista potest hominem conciliare Deo.
Hac duce carpe viam, gradienti nemo nocebit.
Et poteris cunctas tutus inire manus.
Illa tamen metuenda manus, quæ tractat iniquas
Sordes, quam maculant æra colore suo.
Non quia polluitur & polluit, est fugienda:
Sed quoniam nummus toxica sæua gerit.
Toxica perpetuam paritura famemque sitimque;
Et miseram vitam, mortis & omne genus;
Nulla libris erit apta manus ferrugine tincta;
Nec nummata queunt corda vacare libris;
Non est eiusdem nummosque librosque probare;
Persequiturque libros grex Epicure tuus.
Ignis auaritiæ cum fœnum carnis adurit,
Surgit, & æternum construit vsque focum.
Omnia cum posit manus omnipotentis; auaræ
Mentis egestatem non satiare potest:
Non satiare potest manus omnipotentis auarum:
Dic mihi quis poterit, quod nequit illa manus?
Nonne satis miser est, quem nec Deus ipse beare
Sufficit? vlterius quis miser esse potest?
Nummipetæ cum libricolis nequeunt simul esse:
Ambos, crede mihi, non capit vna domus.
Ergo caue miseros, nec ab his nisi tristia speres;
Nam miseri cultor, quis nisi stultus erit?
Est antiqua nimis, nimis est sententia vera,
Quam docuere patres, Ennius atque Cato.

Tam

Tam quid habet, quam quo caret omni desit amico,
*Occupet, * occumbat, res aliena tamen.* *al. incumbat
Semper abundabit, qui rebus nouerit vti;
Et mens vtendi nescia semper eget.
Pauca potest diues, & plurima pauper habere;
Nescit egestatem diues, egenus opes.
Nullus amicus ei, qui multa cupit, nec amicus
Est sibi, cui nimium res aliena placet.
Si cupidus fuerit hostis, caueatur vt hostis,
Si sit amicus, eo cautior esse stude,
Iurat, crede minus; non iurat, credere noli;
Iuret, non iuret, hostis ab hoste caue.
Et fugias quos liuor edax felicibus hostes
Sic facit, vt virtus flectere nulla queat,
Muneribus fortasse tuis placabis auarum,
Lædere quo cesset inuidus, esto miser.
Alterius misera gaudet mens inuida sorte,
Cunctaque vicina commoda, damna putat.
Et nisi festinus fugeres, te plura monerem,
Vix pateris dici pauca, vel ista tene.

IVSTVS LIPSIVS
ad XII. Annal. Tacit.

In IOANNE SARESBERIENSI *de nugis Curialium (in quo Centone multos pannos purpuræ agnosco, & fragmenta æui melioris) lego, &c.*

PROLOGVS

IOHANNIS SARESBERIENSIS

In Policraticum suum, de nugis Curialium & vestigiis Philosophorum.

IOCVNDISSIMVS cum in multis, tum in eo maximè est litterarum fructus, quod omnium interstitiorum loci & temporis exclusa molestia, amicorum sibi inuicem præsentiam exhibent, & res scitu dignas, situ aboleri non patiuntur. Nam & artes perierant, euanuerant iura, fidei & totius religionis officia quæque corruerant, ipseque recti defecerat vsus eloquij, nisi in remedium infirmitatis humanæ, litterarum vsum mortalibus diuina miseratio procurasset. Exempla maiorum, quæ sunt incitamenta & fomenta virtutis, nullum omnino erigerent aut seruarent, nisi pia sollicitudo scriptorum, & triumphatrix inertiæ diligentia, eadem ad posteros transmisisset. Siquidem vita breuis, sensus hebes, negligentiæ torpor, inutilis occupatio, nos paucula scire permittunt: & eadem iugiter excutit & auellit ab animo fraudatrix scientiæ, inimica & infida semper memoriæ nouerca, obliuio. Quis enim Alexandros sciret aut Cæsares, quis Stoicos aut Peripateticos miraretur, nisi eos insignirent monumenta scriptorum? Quis Apostolorum & Prophetarum amplexanda imitaretur vestigia, nisi eos posteritati diuinæ literæ consecrassent? Arcus triumphales tunc proficiunt illustribus viris ad gloriam, cùm ex quibus causis, & quorum sint, impressa docet inscriptio. Liberatorem patriæ, fundatorem quietis, tunc demum inspector agnoscit, cum titulus triumphatorem, quem nostra Britannia genuit, indicat Constantinũ. Nullus enim constanti vnquàm gloria claruit, nisi ex suo, vel scripto alieno. Eadem est asini, & cuiusuis Imperatoris post modicum tempus gloria; nisi quatenus memoria alterutrius, scriptorum beneficio prorogatur. Quot & quantos arbitraris fuisse reges, de quibus sermo nusquam est, aut cogitatio?

gitatio? Nihil ergo consiliosius est captatoribus gloriæ, quam literatorum & scribentium maximè gratiam promereri. Inutiliter enim eis gerũtur egregia, perpetuis tenebris obducenda; nisi literarum luce clarescant. Quicquid fauoris aut præconiorum aliunde contrahitur, perinde est, ac si Echo quã audis in fabulis, plausus excipiat theatrales; desinit enim cum cœperit. Ad hæc in dolore solatium, recreatio in labore, in paupertate iocunditas, modestia in diuitijs & delitijs, fidelissimè à literis mutuatur. Nam à vitijs redimitur animus, & suaui & mira quadam, etiam in aduersis, iocunditate reficitur, cùm ad legendum vel scribendum vtilia, mentis intendit acumen. Nullam in rebus humanis iocundiorem, aut vtiliorem occupationem inuenies :. nisi forte diuinitus compuncta deuotio orando diuinis insistat colloquiis, aut corde per charitatem dilatato, Deum mente concipiat, & magnalia eius apud se quasi quadam meditationis manu pertractet. Experto crede, quia omnia mundi dulcia his collata exercitiis, amarescunt, eo quidem magis, quo cuique sensus integrior, & ratio incorrupta iudicij purioris viget acumine. Noli ergo mirari, quare aliquem gradum scalæ, quæ nunc sola novit ascensum, prout quenquam monuisti, non ascendo. Quare maioribus me non ingero curiis, cum tibi etiam Isocratis responsurus sum verbo :. qui interrogatus ab amicis, quare non in forensibus negociis versaretur, respondit; Quæ locus hic callet, ego nescio; quæ ego calleo, locus hic nescit. Ego enim contemno quæ illi aulici ambiunt, & quæ ego ambio illi contemnunt. Mirare magis quare non præcido, aut rumpo funem, si alias solvi non potest, qui me in curialibus nugis tam diu tenuit, & tenet adhuc tantæ obnoxium seruituti. Iam enim annis fere duodecim nugatum esse tædet, & pænitet me longe aliter institutum, & quasi sacratioris philosophiæ lactatum vberibus, ablactatumque decuerat ad philosophantium transisse cœtum, quam ad collegia nugatorum. Et te quidem sentio in eadem conditione versari, nisi quia rectior & prudentior, si facis quod expedit, stas semper immotus in solidæ virtutis fundamẽto, nec agitaris arundinea leuitate, nec delitiarum sectaris mollia, sed ipsi, quæ mundo imperat, imperas vanitati. Vnde cum tibi

diuersæ

diuersæ prouinciæ congestis meritarum laudum præconiis, quasi arcum erigant triumphalem: ego vir plebeius stridente fistula inculti eloquij, librum hunc ad honorem tuum, velut lapillum in aceruo præconiorum tuorum conieci; sciens quia sicut non habet vnde placeat ex venustate, sic ex deuotione scribentis non poterit displicere. Nugas pro parte continet curiales, & his magis insistit quibus vrgetur magis. Pro parte autem versatur in vestigiis philosophorum; quid in singulis fugiendum sit, aut sequendum relinquens arbitrio sapientis. Et quia ne lædant aliquem, eum oportuit conueniri, in quo nihil nugatorium possit argui: te virorum nostræ ætatis elegantissimum decreui conuenire, & quæ videntur in mei similibus arguenda describere. Sic enim cum ineptias suas lector vel auditor agnoscet, illud ethicum reducet ad animũ, quia mutato nomine de se fabula narratur; præcipue cum omnes nouerint quantis tu serietatibus iugiter occuperis. Sic dum alios docet Seneca suum monet Lucillium, Ad Oceanum & Pammachiũ scribit Hieronymus, & aliorum plerumque castigat excessus. Quisquis autem blandientis causatur ineptias, negotium cum tempore metiatur, & quod sapientis est, ex causis dicendi dicta diiudicet. Si quid autem cuipiam asperius sonat, nõ in se quicquam dictum nouerit, sed in meipsum, & similes mei, qui mecũ cupiunt emendari; aut in eos, qui collapsi in fata, omnem reprehẽsionem æquanimiter ferunt. Noui enim quia nulli grauis percussus Achilles: & præsens ætas corrigitur dum præterita suis meritis obiurgatur. Sic dũ corrigat Horatius, etiam seruis, vt Decembri libertate vtãtur, indulget.

Omne vafer vitium ridenti Flaccus amico
Tangit, & admissus circum præcordia ludit.

Quæ vero ad rem pertinentia à diuersis autoribus se animo ingerebant, dum conferrent, aut iuuarent, curaui inserere, tacitis interdum nominibus autorum; tum quia tibi, vtpote exercitato in litteris, pleraque plenissime nota esse noueram; tum vt ad lectionem assiduam magis accenderetur ignarus. In quibus si quid à fide veri longius abest, mihi veniam deberi confido, qui non omnia, quæ hic scribuntur, vera esse promitto; sed siue vera, seu falsa sunt, legentium vsibus inseruire. Neque enim adeo ex-

cors sum; vt pro vero adstruam, quia pennatis auibus quondam testudo locuta est, aut quod rusticus vrbanum murem mus paupere tecto susceperit, & similia; sed quin hæc figmenta nostræ famulentur instructioni, non ambigo. Hæc quoque ipsa, quibus plærumque vtor, aliena sunt; nisi quia quicquid vbique bene dictum est, facio meum, & illud nunc meis ad compendium, nunc ad fidem & autoritatem alienis exprimo verbis. Et quia semel cœpi reuelare mentis arcana, arrogantiam meam plenius denudabo. Omnes ergo qui mihi in verbo aut opere philosophantes occurrunt, meos clientes esse arbitror, & quod maius est, mihi vendico in seruitutem; adeo quidem vt in traditionibus suis seipsos pro me linguis obiiciant detractorum. Nam & illos laudo autores. Neque illum Alexandrum vidi, vel Cæsarē: nec Socratem, Zenonemue, Platonem aut Aristotelem disputantes audiui; de his tamen & aliis æque ignotis, ad vtilitatem legentium retuli plurima. Credo tamen ne videar contentione gaudere, & me officiosis fateor vsum esse mendaciis, & si aliter æmulus non quiescit, quoniam & ego meum Cornificium habeo & Lanuuium, me mendacij reum esse consentio, qui scriptum noui, quia omnis homo mendax; adeo quidem, vt nec vastum pectus, turgidus venter, tumida facies & rubicunda, lingua procax, insulsa, & paratior mores corrodere alienos, quàm corrigere suos, nostrum receperit Lanuuium. Quis ipse sit, nisi ab iniuriis temperet dicam, & plane cognoscet, quia inueteratum esse, plenam non confert, nec integram seruat autoritatem. Procedat tamen & publicet, arguat meum ratione vel autoritate mendacium, & ego vel ad inimici vocem non refugiam emendari; imo & amicum*ducam, qui meum castigabit errorem. Si tamen & alicubi autorum aliter quàm scripserim, inueniatur, non ideo constabit me esse mentitum, cum in strategematicis historicos, qui frequenter ab inuicem dissident, sim secutus, & in philosophicis academicè disputans, pro rationis modulo, quæ occurrebant, probabilia sectatus sum. Nec Academicorum erubesco professionem, qui in his quæ sunt dubitabilia sapienti, ab eorum vestigiis non recedo. Licet enim secta hæc tenebras rebus omnibus videatur inducere, nulla

*al. dicam.

re, nulla veritati examinandæ fidelior, & ,autore Cicerone, qui ad eam in senectute diuertit, nulla profectui familiarior est. In his ergo quæ incidenter de prouidentia, & fato, & libertate arbitrij, & similibus dicta sunt, me Academicum potius esse noueris, quàm eorum quæ dubia sunt, temerarium assertorem. Scripturarum quoque testimoniis, ad commodum explanandæ sententiæ, quãdoq; vsus sum; ita tamen, vt nihil fidei, aut bonis moribus inueniatur aduersum; ac si sententias tam modernas, quàm veteres, eadem incõmutabilis veritas genuisset. Siquidem

facies non omnibus vna,

Non diuersa tamen, qualem decet esse sororum.

Omnia verò tuo reseruantur examini, vt tibi maior & iustior corrigendi, quàm mihi scribendi gloria debeatur. Inæqualitas autem voluminum, variis est occupationibus adscribenda, quibus in curia sic detractus sum, vt vix aliquid scribere quandoque licuerit. Dum tamen Tolosam cingitis, ista aggressus sum, & me curialibus nugis paulisper ademi, illud voluens in animo, quia ocium sine literis mors est, & viui hominis sepultura. Si quis ignotos autores cum Lanuuio calumniatur aut fictos, rediuiuum Platonis Africanum Ciceroni somniantem, & Philosophos Saturnalia exercentes, accuset, aut autorum, nostrisque figmentis indulgeat, si publicæ seruiunt vtilitati. Præterea lectori & auditori quanta possum deuotione supplico, vt me patri misericordiarum commendare dignentur, in orationibus suis; & erratibus meis, qui multiplicati sunt super numerum, veniam studeant obtinere. Nam & ego spero me participem esse omnium timentium Dominum: & corde & voce vicissim pro indigentibus oro, vt actus & cogitationes nostras, omnipotens & miserator deus emundet; & ne vitiorum rapiamur erroribus, spiritu suo mentes nostras illustrare dignetur magni consilij angelus.

Finitur Prologus.

Inchoatur

LIBER PRIMVS

POLICRATICI

IOHANNIS SARESBERIENSIS.

CAPVT I.

Quid maxime noceat fortunatis.

NTER omnia quæ viris solent obesse principibus, nihil perniciosius esse arbitror, quàm quòd eis fortunæ blandientis illecebra aspectum subtrahit veritatis, dum diuitias suas & delitias congerit mũdus, quibus delicati sensus prurigine vicissim refouet, & accendit, vt animus multiplici lenociniorũ fraude captus, quadam alienatione sui, ab interiore bono deficiens, per exteriora mendacia variis concupiscentiis euagetur. Nouercã siquidem virtutis prosperitas, beatulis suis sic applaudit, vt noceat: & infelici successu sic in via fortunatis obsequitur, vt in fine perniciem operetur; conuiuis suis ab initio propinans dulcia, & cùm inebriati fuerint, letale virus miscet, & si quid deterius est: quo specie sui clarescit amplius, eo stupentibus oculis densiorem infundit caliginem. Inualescentibus ergo errorum tenebris, veritas euanescit, & virtutum radice succisa, seges germinat vitiorum, lumen rationis extinguitur, & totus homo casu miserabili fertur in præceps. Sic rationalis creatura brutescit, sic imago creatoris quadam morum * similitudine deformatur in bestiam, sic à conditionis suæ dignitate degenerat homo, vanitati similis factus, eo quod ex honore collato intumuit, & à tumore perdidit intellectum. Quis enim eo indignior, qui sui ipsius contemnit habere notitiam? qui tempus, quod parca manu datum est ad mensuram in vsum vitæ, & solum reparari non potest,

* al. dissimilitudine

vsuraria

vsuraria quadam accessione & pœnali repetendum in vitæ dispendia prodigit, & in contumeliam autoris effundit? Quid eo brutius, qui ex defectu rationis, & impulsu libidinis, dimissis propriis, aliena negotia curat, & non modo negotiis, sed & alienis ociis iugiter occupatur? Quid eo bestialius, qui omisso officio, de media nocte surgit, vt sagacitate canum, venatorum industria, studio commilitonum, seruulorum fretus obsequio, temporis & famæ iactura, rerum laborisque dispendio, de nocte ad noctem pugnet ad bestias?

CAP. II.

Quid in studiis alienum.

ALIENUM profecto est, quod ratio naturæ vel officij non inducit, si tamen interdum recte dicitur alienum, quod rectius fuerat semper fuisse nullius. Quæ vero naturæ sunt, peræque sunt omnium; quæ officij, sua sunt singulorum. Aliud itaque ex officio, aliud ex natura: licet naturæ * vis ex officio debeatur. Parricidij siquidem species est, impugnare iura naturæ, & sacrilegij instar, parentis leges euacuare, & matri omnium honorem debitum non referre. Quod tamen ratio ex honestis causis admittit, non est simpliciter alienum. Si modesta forte iocunditas, vel vtilitas subest, & nemini noceatur, (hoc etenim nō aduersatur officio vel naturæ;) sin autem impugnat alterutrum, statim est & simpliciter alienum, & vsquequaque non licet. Huius itaque contrectatio semper est, aut erroris aut criminis.

* al. ius

CAP. III.

Distributio officiorum, ex politica constitutione veterum.

PHILOSOPHI gentium, iustitiam, quæ politica dicitur, præceptis & moribus informantes, cuius merito respublica hominum subsistet & viget, vnumquemque suis rebus & studiis voluerunt esse contentum, vrbanis & suburbanis, colonis quoque vel rusticis sua singulis

loca & ſtudia præſcribentes. Solicitudo ſingulorum & omnium vtilitati publicæ ſeruiebat. Naturæ, laboris, & induſtriæ fructum vnuſquiſque recipiebat ex merito. Nemo quod eſſet alterius vſurpabat, manente in omnibus indiuiduo charitatis affectu. Primus quidem & medius vrbis locus Areopago ceſſit, vnde ad ſingulas profeſſiones, prout ratio cuiuſque officij exigebat, diſpoſitione congrua inſtitutas, officiorum iura quaſi quidam ſalutis & vitæ riuuli deriuarentur. Porro in his venandi ars vel officium vix permittitur accedere ad ſuburbanos; cùm venatores vt agricolæ cæterique incolæ rurum, ab vrbibus nobiliorumque cœtu longius arceantur. Omnino enim iniquum eſt nobiliora ingenia ſtudiis dehoneſtari minoribus, & eos, quos ardua & grauiora manent officia, voluptatis aut vanitatis occupationibus agitari. Vnde ſi licenter exerceatur venatio, artificium vel officium; ſi contra, leuitatem eam eſſe aut malificium cenſuerunt, edicto punientes eos, qui eam contra officium vſurparent.

CAP. IIII.

De venatica & autoribus & ſpeciebus eius, & exercitio licito & illicito.

ET primi quidem Thebani, ſi fidem ſequamur hiſtoriæ, eam cõmunicandam omnibus ſtatuerunt. Et ex quo ſuſpecta ſit omnibus gens fœda parricidiis, inceſtibus deteſtanda, inſignis fraude, nota periuriis, huius artificij, vel potius maleficij, in primis præcepta congeſſit, quæ poſtmodum ad gentem mollem imbellemque, leuem & impudicã (Phrygios loquor) tranſmitteret. Riſerunt eos Athenienſes & Lacedæmonij populi grauiores, hiſtoriarum geſta, naturæ moriimque myſteria variis figmentorum inuolucris obtexentes; ſic tamen vt ex cautela malorum vtilitatem inducerent, aut ex lepore poëmatis voluptatem. In auras itaque raptum tradunt ab aquila, Dardanium venatorem ad pocula, à quibus ad illicitos & innaturales tranſiret amplexus. Eleganter vtique, cùm & leuitas ferri poſſit ab alite, & voluptas ſobrietatis ignara cuiuſcunq. libidini proſtitui non erubeſcit. Dux Thebanus viſa nuditate illius quam in ſiluis ſemper coluerat, cùm
ab

ab errore pedem sui reuocaret affectus, sub humano sensu se in bestiam stupuit transformatum, ceruisque conformis, cùm domesticos canes, voce & vultu niteretur abigere, vitio prauæ consuetudinis, totius substantiæ suæ dispendio, eorumdem morsibus patuit. Et forte Deam venatoribus præferunt, quia mollicie hac vel malitia deos suos voluerunt infamare. Apri dentibus extinctum Adonidem deflet Venus, habens semper cũ venatione vel robusta commercium. Dum Maro Carthaginis altæ iocaretur hospitium, amantium vota conciliare nesciuit; nisi eis ab oportunitate venandi dilapsu comitum, siluarum latebras reseraret. Sic forte quia studium hoc à conscientia turpitudinis odit lucẽ, sicut e contra legitimi amoris gaudia, solemnes lucis suæ præferũt tædas. Quẽ mihi dabis virorum illustriũ, qui huic voluptati vehementer inhæserit?

Fixerit æripedem ceruam licet, aut Erymanthi
Placarit nemora

victor Alcidas, non voluptati suæ, sed publicæ prospexit vtilitati. Aprum Calidoniæ vastauerit Meleager, non mulsit animum voluptate, sed hoste patriam liberauit. Fuderit autor Romani generis ceruorum corpora, non vanæ voluptatis solatium, sed sibi & sociis quæsiuit suffragium vitæ. Opera singulorum ex euentu, & proposito colorantur; res quippe decora est, si honesta causa præcesserit. Quis tamen hominum canumque construxit exercitum, vt non tam sua, quàm aliena virtute, cum bestiis dimicarent? Quidni? infelicem bestiolam lepusculum timidum tanto fortasse prædabitur apparatu. Si verò clariore præda, ceruo forte vel apro, venantium labor effulserit, fit plausus intolerabilis, exultant venatores, caput prædæ & solemnia quædam spolia triumphantibus præferuntur, regem Cappadocum captum credas. Sic cornicines & tibicines videas victoriæ gloriam declarare. Illis mœstum indicit femina capta silentium; vel si forte præda nobilior, circumuenientium potius fraude, quàm viribus prosternatur. Si capreolus, vel lepus ceciderit, triumphi gloria reputatur indignus. Præterea ab octauo gradu capricorni, vsque ad geminos, tibicinum & cornicinum exultatio conquiescit; nisi lupus aut hostis immanior, leo forte, vel tigris, aut pardus in præ-

dam venerit, quæ quidem nostratum, Deo propitiante, rara gloria est, cum tamē totius anni prolixitas variis venantium studiis occupetur. Albani quidem in Asia canes habent leonibus fortiores: eos virtute canum, & suæ gentis artificio, quasi imbelles bestiolas populantur. Canibus quidem illis nulla ferarum fortior, nulla animosior est. Hos Hercules tergemino Gerione victo, ab Italia traiecit in Asiam, eis virtutem qua leones sternerent, quasi hereditariam derelinquens. Ad hæc carnificium eorum artem exigit, & artem facit, suum habet opificem,

Chironomanta volanti Cultello,

nunc pugione stricto, nūc hebetata machæra mirabilis, si te casu solemnis eorum contigerit interesse. Caue tamen ne Martem loquendi verbo quouis offendas; quia aut vapulabis, aut condemnaberis inscitiæ bonorū omnium, si eorum figmenta non noueris. Hæc sunt temporibus nostris liberalia nobilium studia, hæc sunt prima elemēta virtutis, hæc via felices ad beatitudinis cumulum, compendioso perducit tramite, quo maiores nostri non nisi laboriosæ virtutis gradibus docuerant ascendendum. Æmilianos & Ligures Galli derident, dicentes eos testamenta conficere, viciniam conuocare, armorūm implorare præsidia, si finibus eorum testudo immineat, quam oporteat oppugnari. Quod ex eo componitur, quod eos nūquam cuiuscunque certaminis casus inuenit imparatos. Nostri vero quomodo ludibrij notas effugiunt, cum maiori tumultu & ægriori solicitudine, & ampliori sumptu, solenne bellum credant bestiis indicendum? Eas tamen mitius prosequuntur, cum quibus humanū genus iustas, earum exigente malitia, exercet inimicitias. Lupus, vulpes, vrsus, & quæcunque fera notior est, in aliarum quiescit occasum, & solitam exercere malitiam, in venatorum facie non veretur. Fertur Hannibal occidisse Romanum, qui mandato eius, singulari certamine percusserat elephantem, dicens eum indignum vita, qui cogi potuerat cum bestiis dimicare. Licet verius sit eum ex inuidia noluisse captiuum inauditi triumphi gloria illustrari, & infamari bestias, quarum virtute gentibus terrorem incusserat. Quomodo ergo dignus est vita, qui nihil aliud nouit in vita, nisi vanitatis studio sæuire in bestias? Quos

vero

vero species illa venationis oblectat, vt aues auibus insequantur, si tamen hoc genus aucupij venationi censeas annectendum, mitiori quidem vexantur insania, sed non impari leuitate. Venatica tam terrestris quàm aërea quanto solidior, tantó fructuosior est. Autorem occupationis suæ ab antiquis historiis Vlixem proferunt, qui primus excisa Troia armatas aues attulit Græciæ, quas suaui quadam & grata admiratione videntium, in cognati generis exitiū animauit. Isti quidem magno se tuentur iudice, &

Qui mores hominum multorum vidit & vrbes, cuius prouidentia nullis potuit insidiis supplantari, cuius tēdiculas nemo hostiū indemnis euasit, cuius deniq. inermis militia vlterius promouit Græcorum gloriam, quam mille ratium armata multitudo. Sed & ipse huius exercitij Circē laudat autorem, quæ carminibus & poculis humanas mentes dicitur immutasse, eo quod arte verborum, & rerum gratia alliceret mentes hominum, & suæ voluntati conformes in vsus quoslibet transformaret. Græcis itaque propinata sunt suspecta venena voluptatis; sed ea cum prudens gustasset Ithacus, noluit bibere, ne sub domina meretrice turpis & excors viuere cogeretur. Verum quia sapientia rerum omnium nouit vsum, prouidit vir circumspectus, finitis laboribus & erroribus, cum eum pudica Penelope, & affectus Telemachi non agnosceret reuertentem, quomodo damna sociorum, quos tanti exilij dispendium tulerat, Græciæ compensaret. Admiranda fuerat fides canis, cui soli in tanta familia, nec viginti annorum curricula, memoriam domini, quin redeunti applauderet, abstulerint, nisi ille eius laude, canibus venatorum gratia vlterius resultaret. Noui tamen studij Telemachum suum viuere præcepit expertem, illis solis dicens allata esse nouæ voluptatis solatia, qui amissis parentibus Troiani belli damna senserent. Vnde & artem infructuosam esse coniicio, quam ab vnico filio tantus vir studuit sequestrare. Quod vel ex eo mecum conijcies, quod deterior sexus in auium venatione potior est. In quo poteras naturam arguere, nisi nosses quia deteriora semper proniora sunt ad rapinam. Inanis etenim est & admodum laboriosa, & quæ damna sumptuum, nunquam successuum vtilitate compenset. Licet plurimi venatio-

nationem exerceant, vt sub eo prætextu sumptus faciant parciores, domi rarius, sæpius in mensa aliena, multitudinem vitant, dum siluas, saltus, lacusque circumeunt, pannis induti vilioribus, frugalioribus contenti cibis, dum consortes & famulos, quos macerat ieiuniorum inedia, & tormenta nuditatis affligunt, quósque labor immoderatus exhaurit, voluptatis aut potius vanitatis imagine consolentur. Eo deniq. tempore primum captiuantur Athenæ, quo interdictæ venationis edictum censuerunt esse soluendum, & artem vtriusque venationis cum exercitio publicè admittendam. Fertur vates Mantuanus interrogasse Marcellum, cùm depopulationi auium vehementius operam daret, an auem mallet instrui in capturam auium, an muscam conformari in exterminationem muscarum. Cùm vero quæstionem ad auunculum retulisset Augustum, consilio eius prælegit vt fieret musca, quæ ab Neapoli muscas abigeret, & ciuitatem à peste insanabili liberaret. Optio quidem impleta est; vnde liquet priuatæ voluptati cuiusuis præferendam esse multorum vtilitatem. In semiuiri Chironis antro (si Græcis per omnia creditur) est institutus Achilles lyræ modis & citharæ, & inde traductus ad siluas in strage ferarum, cædibus & fædo victui assuescens, reuerentiam naturæ timoremque mortis abiecit. Quid quòd Bacchus eundem habuit nutritorem? Nempe qui his studiis aut desidiis insistunt, semiferi sunt, & abiecta potiore humanitatis parte, ratione morum prodigiis conformantur. A leuitate siquidem ad lasciuiam, à lasciuia ad voluptatem, & cùm indurnerint, ad flagitia & quæuis illicita pertrahuntur. Quæruntur otia post labores, fomes hilaritatis gratior est, si dura præcesserint, reficiuntur auidius quæ exinanita fuerint plurimùm. Venatores omnes adhuc institutionem redolent Centaurorũ. Raró inuenitur quisquam eorum modestus aut grauis, raró continens, &, vt credo, sobrius nunquam. Domi quippe Chironis habuerunt, vnde hæc discerent. Caueri namque iubentur conuiuia Centaurorum, à quibus sine cicatrice nemo reuertitur. Quòd si historiis, quas suis poëtæ decolorauere figmentis, fides subtrahitur; illi vtique credi necesse est, quæ ex eo quod scripta est Dei digito, irrefragabilem apud omnes

nes

nes gentes sortita est autoritatem. Primus ergo ponitur Nemroth robustus venator contra Dominum. Eum reprobum fuisse non ambigis, quem omnium doctorum turba condemnat. Traditur hic in tantam elationis erupisse vecordiam, vt non vereretur iura temerare naturæ, cùm consortes conditionis, & generis, quos ingenuos illa creauerat, hic addiceret seruituti. Tyrannidis ergo fastigium in contumeliam creatoris à venatore incipiens, alium non inuenit autorem, quàm eum qui in cæde ferarum, & volutabro sanguinis, Domini contemptum didicisset. Cœpit enim potens esse in terra. Sic namq. scriptum est: Eo quod nō expectauerit, vt acciperet à Domino potestatem. Principium regni eius Babylon, dilatatusque est in terram Sennaar, vbi cùm tota terra esset vnius labij, eorundemque sermonum, in cælum erecta est turris Babel, habens lateres pro lapidibus, bitumen pro cæmento, non habens in fundamento petram; cuius singulari soliditate structa, omnis ædificatio in Domino conualescit. At improba temeritas ab vnitate præcisa, linguarum succidit vnitatem, & prima confusionem meruit, quæ in se quàm in Deo maluit gloriari. Exiuit ab hoc prouerbium, Quasi Nemroth robustus venator coram Domino, forte quia tantæ elationis in se extitit, vt nec recentis pœna diluuij posset instrui, quin in oculis Domini superbiret, & obsequium quod ab homine domino debebatur, sibi contumaciter vsurparet; cum constet quod confusionem linguarum diluuium antecessit. Babylon quidem calice aureo vniuersam carnem inebriat, & aduersus Hierusalem, quæ sursum est, castra * construit proculdubio peritura, quibus quisquis militiā præstat, perpetua sanctorum maledictione damnatur. Esau quoque venationem exercuit, & benedictione paterna meruit defraudari. In siluis collegit esuriem, vt immoderato æstu lenticulam concupiscens, prærogatiuam primogenitorum exiguo precio & vili distraheret: & iugum seruitutis hæreditariæ transmisit in posteros, vt ditioni minoris, qui domi degebat, colla supponerent. Fruticantibus pilis horrebant manus, nec enim lenis esse poterat tactu, siluestris moribus, cultumque vestis preciosæ domi reliquerat, qui assiduo venatu virtutis abiecerat indumentum. Fraternum sangui- *al. constituit.

nem

nem sitiebat, & se ab eo, quem sibi diuina gratia de paterna benedictione prælatum nouerat, placatus ante muneribus non est veritus adorari. Venationis aereæ autorem iactitant fuisse Machabeum, qui maioribus occupatus, huius voluptatis, vt creditur, vitam duxit exortem. Egregiè siquidem bella gessit, fratribus restituit libertatē, leges erexit, cerimonias innouauit, mundauit sancta, templi faciem, vnde sibi credebat prouenisse victoriam, coronis aureis decorauit, nullosque illius in actus surrepsit,

Partemq. tulit sibi nata voluptas. Postremò pro salute fratrum fusus in acie, germanus legitimi belli reliquit heredes. Ab ætate prima cui rationis lege natura præscripserat, inspice Patriarchas, data lege transi ad duces, procede ad iudices, ad reges progredere, percurre seriem prophetarum, fidelis populi officia & studia perscrutare, quos in serie veteris instrumenti legis exercuisse venaticam? Nempe Idumæos, & Ismaelitas, & gentes quæ Dominum nesciebant. Vbi sunt (inquit Propheta, aut si mauis, dum tamen in spiritu, notarius prophetæ) qui in auibus cæli ludunt? Ac si tacita subiectione pronunciet eos, quorum vita iocus est, suis euanuisse cum auibus, eosque subiecta pronunciatione ad inferos descendisse commemorat. Interroga patres tuos, & annunciabunt tibi, maiores tuos, & dicent se nusquam sanctum legisse venatorem. Quod si nomini venatorum de prophetica promissione blandiaris, qua se venatores missurum Dominus pollicetur, qui de vmbrosis & excelsis venentur erroneos, bestialium vitam noueris increpari, non commendari venantium vanitatem. Nec te Placidus vel Eustachius martyr quidem insignis, quem de pia non tamen canonica scriptura venātem asseris à Domino visitatum, nimis demulceat, nisi forte persecutorum Ecclesiæ rabiem laudas, eo quod inde ad apostolatum vocatus est Paulus, & inter alios factus egregius euangelij prædicator. Sed fuerint viri illustres, Alexandri forte, vel Cæsares venatui dediti; nunquid philosophi, aut aliqui sapientes in populo? Nunquid Socrates, Plato, Aristoteles, Seneca, Soranus, aut qui totius non vrbis, sed orbis euacuauit miracula, omnium in se admirationem sapientia & virtute conuertens, Archita Tarentinus? Vt redeamus ad nostros,

ſtros, qui & veritate doctrinæ, virtutiſq; exemplo, & fidei autoritate præcellunt, quos Auguſtinos, Hieronymos, Laurentios, Vincentios, quos denique de toto cœtu patrum vexationis huius agitauit inſania? Noſtrorum quoque temporum luctuoſis inſtruimur exemplis, ab huiuſmodi inquietudine temperare, cum proceres noſtros inter venandum veris variiſque miraculis, indignatio diuina percuſſerit, beſtialemque ſæpe inuenerint exitum vitæ, qui dum licuit beſtialiter vixerant. Regibus quoque ipſis manus domini non pepercit, & in malitiam eorũ condignam & glorioſam exercuit vltionẽ. Non equidem eorum nomina, vel exempla ex inopia reticentur, niſi ex ea forte quam parit copia, ſed ne mentes lugentium adhuc immoderato dolore ſauciatas, recentium refricatione vulnerum, grauius vlceremus. Domeſtica namque ſunt exempla quam plurimis. In tantam vero quidam huius vanitatis inſtinctu erupere veſaniam, vt hoſtes naturæ fierent, conditionis ſuæ immemores, diuini iudicij cõtemptores, dum in vindictam ferarum, imaginem Dei exquiſitis ſuppliciis ſubiugarent. Nec veriti ſunt hominem pro beſtiola perdere, quem vnigenitus Dei redemit ſanguine ſuo. Quæ feræ naturæ ſunt, & de iure occupantium fiunt, ſibi audet humana temeritas inſpiciente Domino vendicare, & idem iuris in omnibus vbicunque ſint ſtatuit, ac ſi clauſtri ſui indagine vniuerſa cinxiſſet. Quodque magis mirere, pedicas parare auibus, laqueos texere, allicere modis, vel fiſtula, aut quibuſcunque inſidiis ſupplantare, ex edicto ſæpe ſit criminis, & vel proſcriptione bonorum mulctatur, vel membrorũ punitur ſalutiſq. diſpendio. Volucres cæli & piſces maris communes eſſe audieras, ſed hæc fiſci ſunt, quas venatica exigit vbicunque volant. Manum contine, iſtarum abſtine, ne & tu in pœnam læſæ maieſtatis, venantibus cadas in prædam. A noualibus ſuis arcentur agricolæ, dum feræ habeant vagandi libertatem. Illis vt paſcua augeantur, prædia ſubtrahuntur agricolis ſationalia, inſitiua colonis cum paſcua armentariis & gregariis, aluearia à floralibus excluduntur; ipſis quoque apibus vix naturali libertate vti permiſſum eſt. Deus bone, quod œſtrum, & cæteras peſtes, quæ non feras, ſed delitias potentum exagitant, toto poten-

potentatu suo non possunt abigere, cum & culex in vltionem hominis armatus, acrimoniæ suæ aculcos in feras recte exerceat. Sic si hic fueris, in annos cogeris fata redimere vel amittere. Elige vtrum mauis de æquissimo iure Quiritum, rerum vel salutis vtrobique dispendium imminet. Si venatorum quispiam pertranseat fines tuos, ei quæ domi habes, incunctanter & reuerenter expone, quodque domi non est, & habet vicinus, in vsus illius eme, ne ex edicti licentia tua auferat vel inuito, & de irreuerentia & contemptu cogaris in centuria aut foro præsidis vel proconsulis, aut fortasse in concilio, læsæ maiestatis reddere rationem. Protenditur etenim patrimonium fisci, dum de alieno quacunque ratione familia sumtum facit. Verum ne venaticam & alias curialium nugas, non tam iudicio quàm odio stilus persequi videatur, eam indifferentibus connumerandam facile libensq. consentio; nisi quia immoderato voluptatis incursu, virilem animum concutit, & fundamentum subuertit rationis. Non tamen ob hoc erit vsquequaque culpabilis, cum & vinum, quod inebriat, subuersionis culpam retorqueat in bibentem, & senex sæpe non tam ætatis, quam suo vitio, sensum proferat puerilem. Potest igitur venatica esse vtilis & honesta; sed ex loco, tempore, modo, persona, & causa. Persona namque venustat studium, dum suo insistit officio & non præripit alienum. Nec est quod quemquam magis deceat, quam quod officio cuiusque magis accommodum est. Præclare siquidem ait Ethicus, singularum personarum decora describens, Id vnum quemque decet maximè, quod est cuiusque maximè. Quid ergo mihi & tibi cum venatoris professione? Sua namque neglecta turpissimum est, quemque studiosius in aliena versari. Quid ei cum priuato & rustico fortasse studio, qui publicæ autoritatis insignibus fulget? Ducem sequatur populus, doctor seminet disciplinam, iudex coërceat delinquentes, studiosos remuneret indulgentia potestatis, priuati minoribus occupentur, honestioribus ingenui, vilioribus seruilis conditio mancipetur; *Nam quod turpe bonis Seio Titioque, decebit Crispinum*, Sic vtique cùm multa sint eiusdem corporis membra, non omnia eidem actui seruiunt, sed sua sunt officia singulorum.

rum. Qui ergo tuum venatori non credis, cur illius vsurpas officium? Nonne reputabis indignum, si ad regnum vel ad pontificium venator aspiret? Equidem indignius est, si ab alterutro fastigio ad venatoris carnificium vel sordes prolabaris. Innatus etenim amor boni semper quærit ascensum; è contra fomes vitij sponte sua vergit ad casum. Causa quoque actum poterit decorare, si aut necessitate subsistat, aut vigeat vtilitate, aut honestate splendescat, cùm ex affectu mentis, tota valeat substantia operis colorari. Affectus etenim tuus (vt ait sapiens) operi tuo nomen imponit. Inculpabiliter ex sancti patris mandato venatum profectus est Esau, vt & patris satiaret esuriem, & promissam benedictionem impensi merito obsequij obtineret. Si enim sine culpa exerceri non posset, nequaquam tantus patriarcha ad opus illius misisset filium, quem benedictionis gratia in caput gentium constituere disponebat. Sed forte mora traxit ad se periculum, quia diutius licito, in opere tamen licito, ex praua consuetudine & immoderato amore morabatur. Nulla tamen versatur in culpa, qui vrgente stimulo necessitatis, non reprobati studij exercitio vitam cogitur exhibere. Qui otij inertiam vitant, qui gerendis negotiis disponunt membra dum laboribus assuescunt, qui vitiosam corporis fugiunt molem, seruata in omnibus dignitate personæ, iustæ reprehensionis non patiuntur aculeos. Opus enim non ex se, sed ex caussa fit crimen. Nec aliqua virtutis ostentatione clarescit, cui voluptas originem præbet: nouerca siquidem virtutis est. Non illam dico quam parit pax, patientia, benignitas, longanimitas, gaudium in spiritu sancto; sed quæ amica epulis, potationibus, conuiuiis, modulationibus, & ludis, cultibus operosius exquisitis, stupris & variis immunditiis, animos etiam grauiores effæminant, & quodam naturæ ludibrio molliores & corruptiores facit esse viros quàm fœminas. Tempus quoque venandi culpam extenuat, actúmue commendat. Sit autem hic tempus vt in locis quam pluribus inuenitur, ex eo oportunitas gerendorum. Fit ergo intempestiua venatio, vel ex religionis cultu, vel ex natura rerum, vel ex debito officij, quod vel prætermitti, vel aliis occupationibus postponi non debet. Sed de his hactenus.

B quia

quia non venaticam tradere, sed de curialium nugis nugari propositum est. Loci quoque ratio habenda est, scilicet vt in suo vel communi vel publico licita exerceatur venatio, dum tamen consortibus non irrogetur iniuria, & locus celebritate sui aut reuerentia ab his inquietationibus non eximatur. Qui enim in aliena temeraria vsurpatione irruit, laqueis iuris tenetur ad pœnam. Is vero modus laudabilis est, cum moderatione adhibita prudenter, & si fieri potest, vtiliter exercetur, vt mandato Comici acquiescas; Ne quid nimis. Nam &

Insani sapiens nomen feret, æquus iniqui,
Vltra quam satis est virtutem si petet ipsam.

Nihil autem turpius est, quam in risum continentium ora laxare, dum non discendi proposito, vehementius insistis arti, quam nescias, vt si linguam quam non noueris, facetus attentes. Sunt vero personæ, quæ non modo ab hoc, sed ab aliis quibusdam, vtpote leuioribus & voluptuosis studiis, in perpetuum summouentur; vt in sacris ordinibus constituti & qui gerunt amplissimos magistratus. Quod enim in aliis futurum erat leuioris culpæ, hoc in istis sæpè fit criminis. Et quidē semper maiora sunt quæ celebratos contractus rescindunt, quam quæ impediunt contrahendos. Porro de virtute, & veritate canonum, venatica clientulis suis non modo claudit ascensum; sed summi sacerdotij gradum adimit, iam adeptum. Præclare illud vt multa fertur dixisse Themistocles: Magistratus à ludis & quibuscunque leuioribus esse arcendos, ne respublica ludere videatur, defectum sui, relicta grauitate, pronunciet. Si tamen maioribus, quod quidem rarum est, eos exoccupari contigerit, in annis adolescentiæ, ex dispensatione ætatis permittuntur aliquid subtrahere grauitati, & in se clemētiores esse, quod maturitatis processu, reipublicæ vtilitati compensent. Hæc ille: & vtinam audiretur à nostris, vt saltem in prouectiori ætate nugis suis reipublicæ seria anteferrent. Tunc etenim totum reipublicæ corpus roboris sui integritate vigebit, tunc optimæ compositionis specie venustabitur, & elegantis pulchritudinis decorem induet, si singula locum teneant sortita decenter, si fuerit officiorum non confusio, sed distributio. Hoc ita si optimam viuendi ducem

natu-

naturam sequimur. Sed nunc quod medicorum est, promittunt fabri, medici fabrilia tractant; & officium præsidendi à venatoribus & humilioribus officiis aut etiam maleficiis mutuatur; & priuatorum temeritas aut disciplinæ ignorantia, se audet publicis officiis immiscere.

CAP. V.

De alea, & vsu, & abusu illius.

SED ecce dum venatorum tumultus egreditur, aliæ etsi taciturniores perstrepunt nugæ. Tritum siquidem prouerbium est, Qui lepores agitat, verba consumit. At si alios diligentius intueris, consumunt & vitam, quæ ineptiis & factionibus aut flagitiis tota versatur. Nonne tibi videtur aleator ineptus, qui tesserarum non tam viuit, quam perit ex gratia, & omnem iactum sortis suæ præsulem facit? est ne ars accommoda rationi, cuius quanto quisque studentior, tanto erit studiosior? Athalus Asiaticus, si gentilium historiis creditur, hanc ludendi lasciuiam dicitur inuenisse, ab exercitio numerorũ paululum deflexa materia. Cum enim antiquiores illud exercitium duntaxat approbarent, quod ad inuestigationem veri disciplinasque liberales proficeret, vel recte viuendi instrueret vsum, hic subtili quidem, licet infructuosa inventione, veteris exercitij duritiam non temperauit, sed emolliuit, multis adhuc in pristina manentibus grauitate. A manibus namque Græcorum abacus nondum excidit, aut ratio calculandi, aut ludus in quo plenè vicisse est, ad denunciatum calculum, in campis aduersarij constituisse perfectam & maximam harmoniam. Cum vero in eisdem harmonica Arithmetica, vel Geometrica trium terminorum medietate exultat, semiplena victoria est. Quævis alearum, etsi contingant citra triumphi gloriam, aut ludentis felicitatem, aut artis peritiam protestantur. Iocundum quidem & fructuosum est, numerorum nosse certamina, qui deprecationi inueniantur obnoxij, & qua ratione in castris sint alij tutiores, omnium periculorum ignari, nisi forte circumuenti ab hostibus captiuentur. Huius voluptate certaminis, Ptolomæum, Alexandrum, Cæsarem, Catonem, ipsum quoque Samium grauiores operas legimus temperasse, quo etiam

inter ludendum id agerent, vnde essent Philosophicis negociis aptiores. Alea vero exciso regno Asiæ, inter manubias euersæ vrbis non sub vna tantum specie, migrauit ad Græcos. Hinc tessera, calculus, tabula, vrio vel dardana pugna, tricolus, senio, monarchus, orbiculi, taliorchus, vulpes, quorum artem vtilius est dediscere quàm docere. Quis enim non erubescat, si sortis suæ gratiam, nō virtuti debeat, sed taxillis? Quis fritilli cautelam suæ prudentiæ non doleat anteferri? Nonne satis improbata est cuiusque artis exercitatio, qua quanto quisque doctior, tanto nequior? Aleator quidem omnis hic est. Mendaciorum siquidem & periuriorum mater est alea, & ex aliena concupiscentia sua prodigit, & nullam habens patrimonij reuerentiam, cùm illud effuderit, sensim in furta delabitur & rapinas. Illam vero nonnulli præferunt, in qua Vlysses lusisse legitur, eo quod ingenij aliquatenus multa meditatione excitare videatur acumen. Sed ex eo mihi videtur perditior, cùm nihil infelicius sit, quàm in eo, in quo minimum proficias, plurimum laborare. Est enim inutilis importunitas deprecantis, qua inutilia adquiruntur, & quærendi inanis est diligentia, cùm inuenisse non proderit. Posset itaque motus animi, & mentis agitatio, quæ tibi frustra distrahitur, rebus pulchrioribus, & melioribus accommodari. Aleam verò à regione morum illius autoritas prorsus exterminat, qui vniuersum orbem docens in filio, eam denunciat omnibus fugiendam. Ab ea siquidem armantur ad lites homines, incurrunt inimicitias, in miseram etsi non miserabilem incidunt egestatem. Si denunciationis quæris autorem, illum agnosce, qui

Non sibi, sed toti genitum se credidit orbi.

Est tamen cum in aliqua specie sui licenter admittitur, si absque vitio curarum grauium pondus alleuiet, & sine virtutis dispendio iocundam interpolationem afferat gaudiorum. Omnis vero licentia moderationis suffragio conualescit, & solidæ virtutis vsus ab intemperantia deformatur. Totius vero licentiæ moderatrix est loci, temporis, modi, personæ, & causæ præmissa inspectio, quæ omnium negotiorum faciem decora venustate commendat, aut turpitudinis condemnat opprobrio. Est ergo in singu-

ſingulis plurimùm habenda ratio perſonarum, cùm natura, conditio, fortuna, ſuis ſingulæ hominem induant perſonis, ex quibus quid ſe deceat, vniuſcuiuſque erit colligere. Decorum ſiquidem aliunde non prouenit. Chilon Lacedæmonius iungendæ ſocietatis cauſa miſſus Corinthum, duces & ſeniores populi ludentes inuenit in alea. Infecto itaque negotio reuerſus eſt, dicens ſe nolle gloriam Spartanorum, quorũ virtus conſtructo Byzantio clareſcebat, hac maculare infamia, vt dicerentur cum aleatoribus contraxiſſe ſocietatem. Regi quoque Demetrio in opprobrium puerilis leuitatis, tali aurei à rege Parthorum dati ſunt. Eo ſiquidem munere exhonoranda viſa eſt adoleſcentia ſenilis,* & quæ in maieſtate regni leuia committere minime verebatur. (al. eo quod in.) Nunc vero nobilium in eo ſapientia declaratur, ſi venaticam nouerint, ſ[illegible]n alea damnabilius fuerint inſtituti, ſi naturæ robur eſtæminatæ vocis articulis fregerint, ſi modis & muſicis inſtrumentis, virtutis immemores obliuiſcantur quod nati ſunt. Verùm à parentibus hæc pernicies manat ad liberos. Quid enim faciet filius, niſi quod patrem viderit facientem?

Si damnoſa ſenem iuuet alea, ludit & hæres
Bullatus, paruoque eadem mouet arma fritillo.

Fuerat quidem tenerior ætas à libidinibus & voluptate, parente vitiorum, arcenda propenſius; & ne quid licentius illis præſentibus à maioribus fieret, diligentius præcauendum, quia, vt idem ait Satyricus,

** Fortius & citius nos* (al velocius)
Corrumpunt vitiorum exempla domeſtica, magnis
Cum ſubeunt animos autoribus.

Egregiè quidem Eleazarus cũ redimendæ vitæ cauſa ſollicitaretur committere in legem Domini, exempli periculum oppoſuit, dicens: Quis ego ſum Eleazarus nonaginta annorum, vt tranſeam ad vitam alienigenarum, & iuuenes religioſos ſeducam? Naſcuntur ergo maioribus hæredes quidem degeneres, & qui virilem ſexum muliebri mollitie dehoneſtant.

CAP.

CAP. VI.
De musica, & instrumentis, & modis, & fructu eorum.

NON tamen curialium nugis musicam calumnietur aliquis sociatam, licet se beneficio eius conentur nugatorum plurimi commendare. Disciplina quidem liberalis est, & siue Pythagoram, siue Moysen, siue Tubal patrem canentium in cythara, editionis suæ laudat autorem. Ingenuum habet ortum, & virtutis suæ potentia, specierumque varietate, & sibi famulantibus numeris, vniuersa complectitur, omnium quæ sunt & quæ dicuntur, dissidentem & dissonam multitudinem, proportionum suarum, id est, inæquali quadam æquitatis lege concilians. Hac etenim cælestia temperantur, mundana siue humana reguntur: hæc instrumenta mores instruunt & informant, ipsiusq. vocis articulatæ vel inarticulatæ substantiam miro quodam naturæ opificio, melicis picturis rithmorum metrorumque coloribus vestiunt, & quadam cultus venustate perornant. Hanc, vt suffragio commendationis nostræ non egeat, sancti patres multis laudum præconiis extulerunt. Denique in eius virtute maligni spiritus violentia cohibetur, & illius etiam in subditis suis minuit musicæ gratia potestatem. Cum enim spiritus malus Saulem inuasisset, psallebat Dauid in cythara in manu sua, donec spiritus a regis infestatione quiesceret. Vt vero non dum reueletur spiritus, qui latet in litera, æquissimum est animam cognati generis gratia mansuescere, & omnem dediscere alienationem, cum ei proprie concentus originis, & naturæ melioris arcana resultant. Eam ex consonantiis musicis esse compositam, quam plurimorum opinio vel sententia est. Totius enim Philosophiæ princeps Plato, (si tamen Aristotelici acquiescunt) cum eam ex substantia diuidua & indiuidua finxisset, & eadem natura plasmaret & diuersa, ipsam non posse constare credidit, nisi limitum, qui vtrimque multifaria sectione ab vnitate profluxerant, dissidentiam, emioliis * epitritis & epogdois vniret. Limatis & commatis habita ratione, vt sub expressione paucorum, ei quan-

al. epiclis & epoglois.

quantacunque distantia repugnantium concordia, cognati generis societate doceatur esse finitima. Vnde arcano quodam meatu naturæ, secretisq. cuniculis, viuacitatis suæ vigore per vniuersa discurrit, & cuius naturæ substantiæque conformis, rationis, sensus, vitæ in singulis pro diuinæ dispensationis decreto efficaciam modulatur. Omnibus itaque alimenta dispensat, & sui puritate viget in singulis, nisi molis corporeæ grauitate prematur; aut tranquillitatem spiritus, exteriorum tumultuum spiritus concutiat. Qua irruente, quid potest esse salubrius, quàm si, vt ita dicam, suis naturæ vocibus à compressione turbarum ad se ipsam anima reuocetur? Quid denique nostrorum spiritui potest esse similius voce? quæ cùm hic formetur, tam facili, quàm inuisibili & ineffabili transitu multorum circumquaque replet auditum, & vi sua corporum integram penetrat densitatem, & quasi tactu quodam mouet animum, & pro arbitrio suo nunc deiicit, nunc extollit. Certè, etsi nulla ratione sit spiritus, eam quoddam vehiculum spiritus esse certissimum est. Et nunc quidem humanum, nunc diuinum, nunc & pythonicū gerit. Cùm verò modis suis elegantius fuerit colorata, venustate sui mentes etiam seueriores capit, & quadam inductæ hilaritatis gratia pellit tristitiam: & si quid pulueris, aut turbinis, aut nebularum cogitationibus ipsis inhæserat, potenter abstergit. Ad mores itaque instruendos & animos exultatione virtutis traiiciendos in cultum Domini, non modò concentum hominum, sed & instrumentorum modos censuerunt sancti patres domino applicandos, cum templi reuerentiam dilatarent. Et si militantis ecclesiæ tibi parua videtur autoritas, vel triumphatrix illa præconia musicæ non tacebit, cuius seniores vidit, & tibi monstrauit tonitrui filius, & voces eorum sicut cytharœdorum cytharizantium in cytharis suis. Quòd si illos non dum audisti, regem audias exultantem, qui te regni & exultationis suæ vult esse participem. Ait enim: Sumite psalmum, date tympanum, psalterium iocundum cum cythara. Ad quid, inquis? Vt laudetis dominum in tympano & choro, in chordis & organo. Hic est enim vsus Musicæ aut solus, aut præcipuus. Phrygius verò modus, & cætera corruptionis lenocinia,

ſanæ inſtitutionis non habent vſum, ſed produnt malitiam abutentis. Dolet igitur & ingemiſcit ſpecies laudabilis diſciplinæ, ſe ab alieno vitio deformari, & quod facies meretricis facta eſt ei, quæ viriles quoque animos accendere conſueuerat ad virtutem. Amatoria bucolicorum apud viros graues eſſe, fuerat criminis; Nunc verò laudi ducitur, ſi videas grauiores amatoria, quæ ab ipſis dicuntur elegantius ſtulticinia, perſonare. Ipſum quoque cultum religionis inceſtat, quod ante conſpectum Domini, in ipſis penetralibus ſanctuarij, laſciuientis vocis luxu, quadam oſtentatione ſui, muliebribus modis notularum articulorumque cæſuris, ſtupentes animulas emollire nituntur. Cum præcinentium, & ſuccinentium, canentium, & decinentium, intercinentium, & occinentium, præmolles modulationes audieris, Sirenarum concentus credas eſſe, non hominum, & de vocum facilitate miraberis, quibus philomena vel pſittacus, aut ſi quid ſonorius eſt, modos ſuos nequeunt coæquare. Ea ſiquidem eſt aſcendendi deſcendendique facilitas; ea ſectio vel geminatio notularum, ea replicatio articulorum, ſingulorumque conſolidatio; ſic acuta vel acutiſſima, grauibus & ſubgrauibus temperantur, vt auribus ſui iudicij ferè ſubtrahatur autoritas: & animus, quem tantæ ſuauitatis demulſit gratia, auditorum merita examinare non ſufficit. Cum hæc quidem modum exceſſerint, lumborum pruriginem, quam deuotionem mentis, poterunt citius excitare. Si verò moderationis formula limitantur, animum à curis redimunt, exterminant temporalium ſolicitudinem, & quadam participatione lætitiæ, & quietis, & amica exultatione in Deum, mentes humanas traiiciunt ad ſocietatem angelorum. Sed vnde hanc moderationis formulam tenes? Exultabunt, inquit, cùm cantauero tibi, labia mea. Si ergo ex abundantia cordis os tuum laudem Domini moduletur, ſi ſpiritu pſallis & mente, pſallis denique ſapienter, etiam citra articulatæ vocis intelligentiam, rectiſſimam modeſtiæ regulam tenes, & non tam vocis, quàm mentis iubilo aures mulces altiſſimi, & indignationem eius prudenter auertis. Qui autem voluptatis aut vanitatis affectus exprimit, qui vocis gratiam proſtituit concupiſcentiis ſuis, qui lenociniorum

rum clientulam muſicam facit, ignorat quidem canticum Domini, modis Babyloniis feſtiuus in terra aliena. Qui neſcio quo pacto plus placeant, niſi quia

Nitimur in vetitum ſemper, cupimúſque negata.

Et áquæ furtiuæ dulciores, & panis abſconditus ſuauior eſt. Et quidem Phrygius modus, decreto Philoſophorum, ab aula Græciæ iam pridem miſſus eſt, & ceteri quibus deſcenſus fit in laſciuiam & corruptionem. Annon recolis Ciconum matres & nurus, totam indignationem ſuam in Orpheum, qui mares modis ſuis effœminauerat, vſque ad Parcarum inuidiam effudiſſe, licet ille flexerit manes, duritiamq. Ditis mollierit, Euridicemque ſuam vocis gratia, etſi infauſta ſorte meruerit? Exinde huiusmodi hominum quæſtus plerumque felicem exitum non exſpectat, & forte, quia

Non habet euentus ſordida præda bonos.

Quæ verò mentes emolliunt, moresque ſubuertunt, à noſtra ætate vndique aſciſcuntur, licet ipſa vltra, quam ſatis eſt, vitiis ſuis abundet. Si quemquam eorum qui vehementius his inſiſtunt, grauem videris, ſi modeſtum, ſi pudicum, viris fortibus noſtrorum temporum ipſum connumerare memineris. Quandoquidem hæc rara auis eſt. Proinde quidam venerabilis vir, circiter ſeptingentarum monialium pater, hanc monaſteriis ſuis præſcripſit legem, vt omnia earum cantica, totius melicæ pronunciationis exuant modos, & vt ſola pſalmorum & laudum ſint ſignificatiua pronunciatione contentæ. Suſpecta equidem fuit ſancto viro voluptati cognata mollities, eo quòd voluptas parens libidinum eſt. Quid quòd hæc ipſa quotidianorum conuiuiorum malitiam acuit; ac ſi venena, niſi toxicata ſint, nocere non poſſint? Igni ſtipulam addere, oleum camino, ſerpentem toxicare, nonne dementia eſt? Licet rerum vitia obtegantur velo verborum, quorum eadem ſubſtantia eſt, nulla profecto differentia eſt. Quæ apud Græcos coëpulationis aut compotationis cenſentur nomine, à nobis honeſtiore nomine conuiuia nominantur. Cœtus ſiquidem conuiuentium, quam coëpulantium aut compotantium venerabilior eſt. Conuiuia vero nonne per ſe ſatis inſaniunt, niſi carminibus excitentur? Nonne iſtud arguit Dominus, dicens: Væ qui

consurgitis manè ad ebrietatem sectandam, & potandum vsque ad vesperam, vt vino æstuetis. Cythara, & lyra, & tympanum, & tibia, & vinum in conuiuiis vestris; & opus domini non respicitis, & opera manuum eius non consideratis. Quid quod rex Babylonis non nisi in conuiuio vidit manum, scribentis in pariete MANE, THEKEL, PHARES, quo regnum dinumeratum, appensum denunciatur & scissum. Diuino siquidem iudicio principatu iudicatur indignus, qui vasa domini, humana videlicet corpora, in vanæ voluptatis gaudia exponit, & sponsi thalamum maligni specie immundiciis aperit.

Centum luminibus cinctum caput Argus habebat: quæ omnia vnius fistulæ voluptate, non tam sopita sunt, quàm extincta. Tu quis es, qui te circumspectiorem esse confidis?

CAP. VII.

De dissimilitudine Augusti & Neronis.

AVGVSTO tympanizante in cœna, à quodam militum probrosè dictum est: Vides ne vt cinædus orbem digito temperet? Cuius ille verbi percussus amaritudine, os, manus, & animum in æuum ab huiusmodi lenitate suspendit; habuitque semper gratiam exprobranti. Sed longè secus Nero, non imperatorum, sed hominum fœdissimus, qui adeo scribitur captus amœnitate vocis, vt non modo pomis cibisque nocentibus abstineret, sed eius gratia conseruandæ, frequenti clysterio vomitúq. purgaretur, plumbeam q. cartellam supino ventre, mandato physicorum, sæpius & diutius sustineret. Adeò verò delectabatur in cantu, vt nec theatro, terræ motu concusso, cùm semel cœperat, egrederetur, antequam inchoata finiret. Nec quemquam egredi eo cantante licitum erat. Vnde plerique affecti tædio audiendi, simulato funere elati sunt. Milites quoque, nisi alio verba pronunciante, non appellabat; Nec agebat quicquam serio, iocóue, quin phonascus adstaret, qui eum suis arteriis parcere hortaretur. Instrumentorum quoque curiosissimus erat, vt eorum peritiam alijs inuideret, adeo vt publico

publico testimonio se cytharœdum principem gauderet appellari, Vnde illud

*Cytharœdo princ:ipe * natus* al' Mimus

*Nobilis. Hac vltra * nobis quid erit nisi ludus?* al' deest hac vox

In tanta quoque mole imperij omnem perosus est grauitatem, Philosophiam persequens quasi maiestatis imperij inimicam, & nobiliora ingenia veritus, se consiliis subdidit histrionum, quorum ipse non erubuit turpitudinem exercere. Hinc illud

Quod non dant proceres dabit histrio.

Cùm verò esset omnium auarissimus, adeo vt nulli quodcunque officium delegaret, quin prosequeretur, Nosti quid mihi opus sit; aut illud subiiceret, Qui omnibus præest, omnibus indiget. Tamen histrionibus & mimis pecunias infinitas erogare non grauabatur; singulos, prout quisque placuerat, amplissimæ dignitatis nomine subornabat, alios patricios, alios senatores dicens. Hos illustrium spectabiliúmve nominibus illustrabat.

CAP. VIII.

De Histrionibus & Mimis & præstigiatoribus.

EVM verò adhuc aliqui pro parte imitantur, etsi fœditate illius nemo dignetur inuolui, cum gratiam suam histrionibus & mimis multi prostituant, & in exhibenda malitia eorum cæca quadam & contemtibili magnificentia, non tam mirabiles, quàm miserabiles faciunt sumtus. Illa tamen ætas (vt sic interim dicam) honestiores habuit histriones, si tamen aliquo modo honestum est, quod omni homine libero comprobatur indignum. Nec tamen histrionem assero turpiter in arte sua versari, etsi indubitanter turpe sit esse histrionem. Et quidem histriones erant, qui gestu corporis arteque verborum, & modulatione vocis, factas aut fictas historias, sub aspectu publico referebant, quos apud Plautum inuenis & Menandrum, & quibus ars nostri Terentij innotescit. Porro comicis & tragicis abeuntibus, cùm omnia leuitas occupauerit, clientes eorum comœdi videlicet & tragœdi exterminati sunt Sed eos in seruili conditione duntaxat plerumque reperies. Quis verò eorum vsus extiterit, poëtica docens aperit:

Aut prodesse volunt, aut delectare poëtæ,
Aut iucunda simul & idonea dicere vitæ.

At nostra ætas prolapsa ad fabulas, & quæuis inania, non modò aures & cor prostituit vanitati, sed oculorum & aurium voluptate, suam mulcet desidiam, luxuriam accendit, conquirens vndique fomenta vitiorum. Nonne piger desidiam instruit, & somnos prouocat instrumentorum suauitate, aut vocum modulis, hilaritate canentium, aut fabulantium gratia, siue quod turpius est, ebrietate vel crapula? Artem vtique elegantiorem docuit Flaccus, *Ter vncti*

* *Transnanto Tiberim, somno quibus est opus alto.*

*al. Tranato. Ait quoque concionator; Dulcis est somnus operanti, siue parum, siue multum comedat. Exercitatio siquidem parit & alit quietis gratiam, quæ otij continuatione, & quodam inertiæ suæ marcore perimitur. Vtiq. in desideriis est omnis otiosus, cum & otiositas inimica sit animæ, & de domicilio eius omnia studia virtutis eliminet. Clamat Ethnicus,

Cernis vt ignauum corrumpant otia corpus,
Et capiant vitium ni moueantur aquæ?

Quod? inquis. Audi. Disces si eidem credideris.

Quæritur Aegisthus quare sit factus adulter,
Causa est in promptu, desidiosus erat.

Literatissimi ergo viri consiliū est; vt hostis te semper inueniat occupatū, quo variis tētationibus eius, occupationum tuarū clypeos tam feliciter, quàm prudēter opponas.

Vitanda est, inquit Ethicus, *improba Siren Desidia.*

At eam nostris prorogant histriones. Exoccupatis etenim mentibus surrepunt tædia, sesèque non sustinerent, si non alicuius voluptatis solatio mulcerentur. Admissa sunt ergo spectacula & infinita tyrocinia vanitatis, quibus qui omnino otiari non possunt, pernitiosius occupentur. Satius enim fuerat otiari, quam turpiter occupari. Hinc mimi, salij, vel saliares, balatrones, æmiliani, gladiatores, palæstritæ, gignadij, præstigiatores, malefici quoque multi, & tota ioculatorum scæna procedit. Quorum adeò error inualuit, vt à præclaris domibus non arceantur, etiam illi qui obscænis partibus corporis, oculis omnium

lis omnium eam ingerunt turpitudinem, quam erubescat videre vel Cynicus. Quodque magis mirere, nec tunc eiiciuntur, quando tumultuantes inferius crebro sonitu aërem fœdant, & turpiter inclusum, turpius produnt. Nunquid tibi videtur sapiens, qui oculos, vel aures istis expandit? Quis tamen libenter non videat & rideat, cum præstigiatoris lotio perfusi ars deletur, & oculis, quos malitia sua præstrinxerat, videndi facultas reparatur? Iocundum quidem est, & ab honesto non recedit, virum probum quandoque modesta hilaritate mulceri, sed ignominiosum est grauitatem huiuscemodi lasciuia frequenter resolui. Ab istis quoque spectaculis, & maximè ab obscœnis, honesti viri arcendus est oculus, ne incontinentia eius, mentis quoque impudicitiam fateatur. Egregiè siquidem Sophoclem Prætorem collega Parides arguens, ait: Decet Prætorem Sophoclem, non modò manus, sed & oculos habere continentes. Auerte, inquit, homo, cui de regni maiestate multa licebant, oculos meos, ne videant vanitatem: sciens vtique verum esse quod alius ingemiscit; quia oculus mens deprædatus est animam meam. Veruntamen quid in singulis possit vel deceat, animus sapientis aduertit, nec apologos refugit, aut narrationes, aut quæcunque spectacula, dum virtutis, aut honestæ vtilitatis habeant instrumentum. Sacræ quidem communionis gratiam histrionibus, & mimis, dum in malitia perseuerant, ex autoritate patrum non ambigis esse præclusam. Vnde quid fautoribus eorum immineat colligis, si facientes, & consentientes pari dœna recolis esse plectendos. Qui donant, inquit, histrionibus, quare donant? Hoc vtique in illis fouent, in quo nequissimi sunt. Nempe qui nequitiam fouet, est ne bonus? Cùm verò omnium istorum sit odibilis, illorum tamen qui minus nocent, malitia tolerabilior est.

CAP. IX.

Vnde dicatur præstigium, & quis fuerit autor eius.

Eos autem qui nocentiora præstigia, artesque magicas & varias species mathematicæ reprobatæ exercent, iam pridem sancti patres ab aula amoueri iusserunt,

rũt, eo quod omnia hæc artificia, vel potius maleficia, ex pestifera quadam familiaritate dæmonum & hominum, nouerint profluxisse, verumque persæpe proferunt sola intentione fallendi, à quibus animam fidelem dominus arcens, ait: Si dixerint vobis, & ita euenerit, ne credatis eis. Præstigium vero Mercurius dicitur inuenisse, quod ex eo sic dicitur, quòd aciem præstringat oculorum, fuitque magorum peritissimus, vt quascunque res vellet inuisibiles faceret, aut vt videbatur, in alias species transformaret. Omnia siquidem vnde doctrinam mathesis notat. At diuina mathesis, dum penultimam extendis, figmenta, ad magicam referuntur, cuius plurimæ species sunt & diuersæ.

C A P. X.

Qui sint Magi, & vnde dicantur.

Et quidem magi sunt, & ob magnitudinem maleficiorum sic appellantur, qui Domino permittente, elementa concutiunt, rebus adimunt species suas, ventura plærumque prænunciant, turbant mentes hominum, immittunt somnia, hominesque violentia carminis duntaxat occidunt, quod & Lucanum nostrum non latuit. Ait enim,

Mens hausti nulla sanie polluta veneni,
Incantata perit.

Et ne tibi parua videatur illius autoritas, nosti quod Iamnes & Mambre, magi Pharaonis fuerunt. Ægyptus etenim huiusmodi superstitionum & maleficiorum mater est. Nosti inquam eos, non modò Moysi restitisse, sed cum eo signis & miraculis contendisse, licet postmodum vel inuiti coacti sunt, digitum dei in signis Moysi confiteri.

C A P. XI.

De speciebus Magicæ.

Varro autem curiosissimus inter philosophos, quatuor species diuinationis ab elementis mutuatus est, pyromantiam scilicet, aërimantiam, hydromantiam,

&

& geomantiam, multasq. species videbis ex his capitibus pullulare, siue arte, siue furore diuinatio peragatur: quarum nomina exempli causa vel pauca subiiciam.

CAP. XII.

Qui sint incantatores, arioli, aruspices, Pythij, vultiuoli, imaginarij, coniectores, chiromantici, specularij, mathematici, sallissatores, sortilegi, augures.

INCANTATORES quidem sunt, qui artem verbis exercent. Arioli, qui circa aras nefandas preces, aut execrata sacrificia faciunt, in quorum ceruicibus est manus domini, dicente propheta: Ariolos & magos non patieris viuere. Aruspices sunt inspectores horarum, præscribentes quid qua hora fieri expediat, quorum errorem damnauit Apostolus dicens: Timeo ne frustra laborauerim in vobis, obseruatis enim dies & annos, & menses & tempora, cùm felicitas operis non à tempore, sed à nomine Domini debeat expectari. Aruspicium quoq. in extorum inspectione viget, quam artem Tages quidam dicitur inuenisse. Vnde Lucanus:

Fibris sit nulla fides, sed conditor artis
Finxerit ista Tages.

Extorum verò nomine censentur omnia, quæ cutis extremitate teguntur. Ex quo liquet eos esse aruspices, qui vaticinantur in ossibus animalium, siue sanguine, siue futura prænunciant, siue præsentia pronuncient vel præterita. Vaticinium siquidem est, quo cum intelligentia veri, abscondita proferuntur: cùm & prophetiam non modo de futuris constet esse, sed de præsentibus, & futuris, & præteritis. Si vero adhibeatur sanguis, ad nicromantiam iam accedit, quæ inde dicitur, quod tota in mortuorum inquisitione versatur. Cuius vis ea esse videtur, vt ad interpretationem veri, mortuos valeat suscitare. Ea namq. ludificantium dæmonum & humanæ perfidiæ illudentiũ fallacia est. Pythij sunt quos spiritus Pythonicus replet, & frequentius in virginibus exercetur, vt magis ludificet, ac si immundissimo spiritui placeat integritas mentis aut corporis. Vultiuoli sunt, qui ad effectus hominum

num immutandos in molliori materia, cera forte vel limo, eorum quos peruertere nituntur effigies exprimunt, cuius illusionis in Pharmaceutria Virgilius meminit,

Limus vt hic durescit, & hac vt cera liquescit,
Vno eodemque igni, sic nostro Daphnis amore.

Naso quoque in libro Heroidum,

Deuouet absentes; simulachraque cerea fingit,
Et miserum tenues in iecur vrget acus.

Horum verò malitia, etiam cum plurimum noceret, artificio leui dissoluitur, si videlicet qui suspecti sunt conuenti ab aliquo crimen suum inficientur. At si confessi fuerint, cogantur malificium reuocare. Imaginarij sunt, qui imagines quas faciunt, quasi in possessionem præsidentium spirituum mittunt, vt ab eis de rebus dubiis doceantur. Hos idolatras esse sacra scriptura conuincit, & diuinæ maiestatis iudicio condemnatos. Coniectores sunt qui artificio quodam, sibi vendicant somniorum interpretationem. Chiromantici sunt, qui à manuum inspectione, rerum vaticinantur abscondita. Specularios vocant, qui in corporibus leuigatis & tersis, vt sunt lucidi enses, pelues, cyathi, speculorúmque diuersa genera diuinantes, curiosis consultationibus satisfaciunt, quam & Ioseph exercuisse, aut potiùs simulasse describitur, cum fratres argueret surripuisse scyphum, in quo consueuerat augurari. Mathematici sunt, licet appellatio generaliter omnia complectatur, qui à positione stellarum, sitúque firmamenti, & planetarum motu, quæ sint ventura coniiciunt, vt est illud:

Nostra vel æquali suspendit tempora libra
Parca tenax veri, seu nata fidelibus hora.
*Diuidit in Geminos concordia * facta duorum,* al. fata
Saturnúmque grauem nostro Ioue frangimus vna,
*Nescio quod certe est, quod * te mihi temperat astrum.* * al. me tibi

Ac si stellarum choréas applicationesque vnius ad alteram constet rebus, quæ ex arbitrij libertate proueniunt, quandam necessitatis præstare originem, quorum & *genelliaci, qui geneses, id est, natalitias horas attendunt, imitantur errorem. Vnde Satyricus, * al. Genethliaci.

Nota mathematicis genesis tua.

Iidem verò horoscopi nominantur. Vnde rursus,

Gemi-

Geminos horoscope varo Producis genio.

Viguit autem ista scientia & forte eam aliquatenus licuit exerceri, donec Deum natum nunciauit stella de cælo, magosque non reprobos primitias fidei ad eum adorandum nouo & inaudito ducatu perduxit. Exinde vero penitus interdicta est. Salissatores qui ex saltu membrorum, aut inopinato motu, prosperum aliquid futurum autumant, vel aduersum. Sortilegi sunt, qui sub nomine fictæ religionis superstitiosa quadam obseruatione, rerum pollicentur euentus: quod genus sortes Apostolorum & prophetarum, & diuidentium, & inspectio tabulæ, quæ Pythagorica appellatur, obseruatio quoque cuiusque casus in rei de qua quæritur, significatione. Augurium vero quod est in auium obseruatione, Phryges inuenisse traduntur, quod in voce traditur aut volatu. Est autem secundum traditionem eorum, volatus tam alarum quam pedum: vola siquidem est interior palmæ vel pedis. Vnde apud Maronem in sexto, Volantes pro gradientibus columbæ describuntur. Hoc etenim ad hominis pertinet felicitatem, si columbæ gradientes, dum tamen in pastu itinerantes præcedant.

CAP. XIII.

De variis ominibus.

In expeditionem missus Consul Romanorum, dum nullius boni ominis sortiretur auspicium, columbas ieiunio confectas, granis sparsis triticeis in via qua iturus erat, præferri iussit, * vt vel earum omine auspicij duritiam subleuaret. Quæ cum diligentius à cibis abstinerent, eas præcipitari iussit in fluuium, vt saltem biberent: submersæque in flumine, docuerunt Consulem cum exercitu submergendum. Hic etenim secutus est euentus. Apes Platonis infantuli mel labiis inferebant, singularem dulcedinem eloquentiæ eius futuram præsignantes. Hiero summus postea Siciliæ magistratus, * quod virtute promeruit, à patre nobilissimo viro expositus est, eo quod ex ancilla susceptus dehonestamentum generis videbatur, & quasi probrosa clari sanguinis macula. Sed paruulum & indigentem opis humanæ apes circa eum melle coniecto, plurimis aluere diebus: & sic consilio

*al. vt volatu earum omnem auspicii &c.

*al. quem

 aruspi-

aruſpicum ei regnum portendi canentium, à patre agnitus, recollectus, & diligenter inſtitutus eſt. Paruuli Midæ cunabulis formicæ grana tritici congerebant, ſignificantes eum futurum ditiſſimum. Vnde & res aureas ipſius attactu fieri poëtæ finxerunt. Sulpitio ſacerdoti lapſus apex de capite, ſacerdotium abſtulit. Occentus ſoricis auditus M. Fabio præfecturam, ſi nugis Hiberis per omnia credis, ſi veſtem in operis tui initio à ſoricibus corroſam ſenſeris, tempera ab inceptis. Si egrediens limen calcaueris, aut in via offenderis, pedem contine. Si in procinctu agendorum aliquid damni pertuleris, differes inchoata, ne vel ſola intentione fruſtreris, aut inutiliter impleatur. Expecta, dum omine meliore fauſtam agendis horam arripias. Omina namque ſunt aliquid. Cum proceſſeris, abſconditas futurorum aues, quas ominales vocant, tibi prænunciabunt. Quænam, ſint iſtæ forte interrogas, quas fabuloſe de natura hominum in formam auium Poëtæ aſſerunt eſſe conuerſas. Quid cornix loquatur diligenter auſculta, ſitumque eius ſedentis, aut volantis nullo modo contemnas. Refert etenim plurimū, à dextris ſit an à ſiniſtris, qua poſitione reſpiciat cubitum gradientis, loquax ſit, an clamoſa, an ſilens omnino, præcedat an ſequatur, tranſeuntis expectet aduentum, an fugiat, quóve diſcedat, non negligenter attende. Ait namque Virgilius

Quod niſi me quacunque nouas incidere lites
Ante ſiniſtra caua monuiſſet ab ilice cornix,
Nec tuus hic Mœris, nec viueret ipſe Menalcas.

Quamuis in eo videatur in artem offendiſſe, quod cornix, quam vitæ ſeruatricem aſſeruit, rerum magnarum ignorat auſpicia; niſi forte in ea præter naturam fiat oſtentum, quale eſt quod imminente bono & optato peroſi Imperatoris exitio, de rupe Tarpeia per vrbem cornix Græco eloquio protulit, Bene erit. Quod augur interpretatus ita expoſuit,

Nuper quæ ſedit Tarpei culmine cornix,
Eſt quia non potuit dicere, dixit Erit.

Sed ignoſces viro doctiſſimo, ruſticanam ſimplicitatem exprimenti, aut quia pauperum vita, diuitibus res videatur exigua, qui humanum genus vt paucis ſeruiat aſſerunt inſtitutum. Coruus vero, quem non minori diligentia obſer-

obseruabis, rebus maioribus auspicatur, & vsquequaque cornici præiudicat. Porro cygnus in auguriis, *ales gratissima nautis*, vtpote quæ aquarum domestica quadam gratia familiaritatis eorundem secreta prænouerit. An nescit apud Maronem,

Bissenos lætantes agmine cygnos

reducem classem Æneæ; Veneris vaticinio nunciasse? Eorum namque hilaritas non modo nautis, sed & quibusque peregrinantibus felicium euentuum gratiā spondet, nisi fortioris superetur aduentu. Aquila namq. sicut rex auium est, si non alarionem excipias, quæ forte aquilarum species potentissima est, regni sui maiestate omnium auium, si contra loquatur, fidem euacuat. Poterat apud Statium præsagio volucrum Græcorum exercitus confortari. Sed fortior esse aduentans per inane cohors, Amphiarao interprete, Græcorum quoque exitium. Licet enim aquila quarundam auium viribus superetur, in prænunciatione veri nulla potentior est. Cunctis siquidem auibus excellentius volat, & ab ipsius Iouis arcano nunquàm excluditur. Cúmque tanto visus acumine vigere dicatur, vt ab æthere summo pisciculos in fundo maris contueatur, & in ipsum solem, quod nulli animantium licet, figat obtutum, sensuum quidem subtilitate de Iouis gratia conscientiam veritatis rerumque mysteria mutuatur. Quis eū falsum interpretem dicat, quem consiliorum Iouis nouit esse participem? Locris aduersus Crotonienses dimicantibus, aquila dum pugnabatur superuolans victoriam dicitur contulisse, cùm pauci numero deleuerint infinitos. Hoc tamen validiori signo scribitur roboratum, eo quod duo iuuenes procerioris staturæ, elegantioris formæ, in candido habitu, ab vtroque latere Locros præcesserint; scilicet, vt erat communis opinio, Castor & Pollux. Omina huiusmodi cum geminantur* potentiora sunt. Dum Hiero, de quo supra, prima bella iniret, aquila ex improuiso resedit in clypeo progredientis, manu promptum regemque futurum significans. Ea die qua natus est Alexander, duæ aquilæ tota die præpetes supra culmen domus patris eius sederunt, omen duplicis imperij, Europæ Asiæque præferentes. Vultures difficultatem portant, duritiam, rapacitatem, sicut habes in

*al. protensiora

origine vrbis condendæ. Phœnix singularis felicitatis successus pollicetur, quale est, quod noua Roma visa phœnice, melioribus auspiciis condita est. Auis picta vrbi Pictauorum contulit nomen, leuitatem gentis, colore & voce præfigurans. Ardea rerum arduarum auspicium est. Ciconia quoniã auis concordiæ est, & concordiam inuenit, aut concordiã facit. Grus semper affert, quod expedit; vnde & gruere verbum antiquum, à quo congruere, quod proficit; & ingruere contra, quod officit. Vnde illud,

Bis vitibus ingruit imber.

Nec tamen minores contemptui habeas, cum & pica loquax, sicut ad multa, sic ad successionem * hospitum te faciat cautiorem. Si auis, quæ vulgo dicitur Albanellus, præteruolans viam, à sinistris feratur ad dextram, de hospitij hilaritate ne dubites: si contra, contrarium exspectabis. Aues domesticæ artificij huius non sunt expertes, cum galli cantus spem, iter, vel opus inchoantis promoueat. Tiberio nasciturо præsignans Liuia, ouum gallinæ subductum eousque nunc suis, nunc ancillarum manibus fouit, donec gallus insigniter cristatus exclusus est; vnde & augures puerum, qui nasciturus erat, dixerunt regnaturum. Bubonis, strygis, & noctuæ, semper infausta sunt omina. Noctua tamen eo quod noctis tenebris non cæcatur, diligentis hominis vigilantiam signat; vt in portento, quo in hasta Hieronis, cum primum progrederetur ad bellum, noctua dicitur consedisse, significans eum futurum diligentissimum. Bubonem Dido dum misceretur Æneæ, sensit infaustum. Si accipiter quippiamve generis huius, sub oculis proficiscentis, solitam rapinam exerceat, inter eundum rapacitas imminebit. Quod & iocul ariter innuens Naso, ait,

al. hospitii

Odimus accipitrem quia semper viuit in armis.

Regulus quoque ipse, qui & bitriscus dicitur, vera quandoque portendere non dedignatur. Minutæ etiam aues, aduentu suo vel recessu, significant familiam nunc minui, nunc augeri. Omnium vero volatus quanto serenior, tanto laudabilior est. Vnde Melampo, augur prænominatus conqueritur, stragem Græcorum coniiciens ex volatu,

Vides vt nulla serenos Ales agat cursus.

A bestiis quoque viarum tuarum euentus scrutaberis. Leporis

poris timebis occursum, si tamen euaserit. Est enim proculdubio longe commodior in mensa, quam in via. Lupo obuio congratulaberis: boni siquidem nuncius est, licet solo visu nocere soleat ei, quem ante præuiderit, vocemque præcludere. Iuxta illud,

Vox fugit ipsa, lupi Marim videre priores.

Hiero Siculus litteratorio insistens studio, inter coæquales stilo operam dabat, eique lupus in turba puerorum repente conspectus, tabellam eripuit, successus hominis firmans, inaudita forma prodigij. Quid multa? lupi efficaciam non negabit, quisquis Romanorum genus lupino lacte non ambigit educatum. Vnde plærumque quod in eis dulcius est, adhuc lupinum saporem retinet; primique eorum fidem, quam à matre Lupa didicerant, sibi inuicem seruauerunt, eademque quadam lege naturæ manauit ad posteros. Quibus gratanter obuiam gradieris, dum capram vites, cui alludens poëta ait,

Occursare capro, cornu ferit ille, caueto.

Bobus triturantibus, libentius tamen arantibus, obuiabis. Nec displiceat si viam ruperint, quia mora itineris hospitij gratia compensabitur. Mulus infaustus est, Asinus inutilis; etsi vtilissimi sint, ad perferenda onera. Equus quandoque bonus est; sed in eo nihil vtilius, quam quod humanis vsibus seruit. Habet vero iurgiorum & pugnæ significationem. Interdum tamen ex colore & visu mitigatur. Vnde apud Virgilium, visis albis equis, apparente Italia, senior Anchises exclamat:

Bellum o bellum terra hospita portas.

Ceruum, capreolum, aprumque siluestrem, onagrum & cætera huius generis, malo prandenti apponas, quam vianti opponas. Æneas ceruis pro nauium numero fusis, omen quod contrarium videbatur, ad se sociorumq. fortunam, virtute retorsit. Canis sequipeda commodissimus est: cuius, si vera est Hebræorum traditio, nec angelus ipse Tobiæ socius aspernatus est comitatum. Quid quod Cyrus scelere aui expositus in siluis vt periret, caniculæ vberibus regnum adeptus est Persarum. Locusta etsi minimum possit, itinerantium tamen præpedit vota; ex eo forte sic dicta, quod loco stare faciat gradientes. Econtra cicada viatoris promouet gressum, & initiatorum

amœnat exitum. Aranea dum à superioribus filum ducit, spem venturæ pecuniæ videtur afferre. Obuius bufo futuros successus denunciat; mihi tamen vel solo visu molestus est. Veruntamen homine ipso nihil potentius, nihil efficacius est, nihil mortalium vnquam inuenies, quod euidentius exprimat veritatem. Porro si artem diligenter exequeris, conditionem eius, & dona naturæ, situm, gustum, motumque corporis, sensumque sermonis, tota mentis intentione notabis. Sacerdotem obuium aliumue religiosum, dicunt esse infaustum. Ego quoque perniciosum credo, non modo sacerdotibus, sed & viris sapientibus contraire. Melius quoque est obuiare genti seruorum, quam his qui summa sunt præditi potestate. Fœminam quoque, quæ capite discooperto incedit, infelicem crede: nisi, vt apud Plinium legitur, publica sit, aut plurimum libidini pateat prostituta. Nec expedit illi occurrere, quæ amoto velo, caput suum deturpare non erubescit. Ab his quæ primo audieris inter operis cuiusque auspicia, quid sequatur prænosces.

Hinc Deus incumbens baculo quem dextra gerebat,
Omina principiis, dixit, inesse solent.
Auditas voces timida perpendimus aure,
Et primam visam consulit augur auem.

Ea siquidem futurorum prænostica sunt. Petilius consul Romanus oppugnans castrum in Sicilia, cui nomen Letum erat, cùm milites accingerentur ad pugnam, ait, Ego hodie Letum capiam. Casusque sic accidit, cum ipse eadem die fuerit interemptus. Alius quoque consul cùm à senatu destinaretur ad expugnandum regem Persarum, à filia quam in ostio domus flentem obuiam habuit, causam quæsiuit; cumque illa responderet, Persam periisse, (sic enim catulus qui forte perierat, dicebatur) profectus in expeditionem triumphum non inuenit, eo quod rex Persarum perierat, quando filia consulis catulum flebat amissum. Ab ipsis etiam elementis, aut temporis qualitate, rerum frequenter trahuntur auspicia. Fortunæ duritiam, gratia roris, aut modestus imber emollit. Roscidum quippe, & suppluuiale tempus, aërq. sudus, dum operis cuius incunctanter ortum prosequitur, creditur eiusdem fortunare processum. Cum fortu-

na quæ Phrygios exules diuenti oculo diu perstrinxerat, tandem benignius quasi de specula gratiæ, respexisset,

Olli cæruleus supra caput adstitit imber.

Venus naufrago filio, apud Didonem hospitium præparans, eundem fido Achate comitatum, dum in reginæ gratiam introduceret, caua nube obtexit. Tonitrua quoque varias habent significationes. Si enim afferant quamcunque fulminis læsionem, infausta sunt. Vnde illud:

Sæpe malum hoc nobis (si mens non læua fuisset)
De cælo tactas memini prædicere quercus.

In his autem & illud perpenditur, an semita vna descenderit, an multifaria aëris ruptione diffusos sparserit ignes. Hoc equidem semper tristius est. Dum Caius Cæsar ciuili bello patriæ immineret, quàm fulminosus aër extiterit, quot habuerit igneos turbines, quot trabes emiserit, nec veteres historiæ sufficiunt enarrare.

Et tunc
Ignota obscura viderunt sidera noctes.

Si vero fulminis careat tempestate, si læuum sonet, deorum creditur nunciare fauorem. Æneas Iouem à sinistris tonantem audiens, se eum præmissis sacrificiis opinatur habere propitium. Sed qualitercunque ista se habeant, innatum timorem hominum poterit mitigare, quod nemo sentiet fulminis ictum, si ante tonitrui sonum audierit, aut præuiderit coruscationem. Tyberius Cæsar, turbatiore cælo, lauream coronam gestabat in capite, quia hoc genus frondis fulmine negetur afflari. Tonitrua siquidem timidissime & vehementer semper exhorruit. Est tamen quod procul dubio longe tutiorem facit hominem, si fidem crucis seruet in pectore, iustitiam fidei gestet in capite, & salutiferum signum fidei manus innocens figat in fronte, illum semper præ mente habens, qui cultoribus suis, omnem mundi timorem excutiens, ait: A signis cæli ne timueritis, quæ timent gentes, quia ego vobiscum Dominus deus vester. Hæc quoque verba inter tonandum vel audita vel dicta, scribũtur à quibusdam noxam fulminis amouisse. Nihil autem est, quod imminẽtibus signis, ita totum concutiat hominem, sicut mens sibi conscia iniquitatis, & quæ scelerum suorum pœnam, ad singula timet exposci. Vnde ethicus de criminosis,

Hi sunt qui trepidant & ad omnia fulgura pallent.

Econtra iustus confidit vt leo. Et illud, Non contristabit iustum, quicquid ei acciderit. Fulgor equidem igneus si vrendo non noceat, celebritatis gloriam affert. Neque quia non vrit, igneus non est; si tamen in hoc Plato recipitur. Duæ sunt, inquit ille, vt opinor, virtutes ignis: Altera edax & peremptoria; altera mulcebris & innoxio lumine. Posteriorem asserit operatricem visus, & in superioribus vim suam maxime exercere. Ascanium fatalis exilij cum patre discrimina subeuntem, ignis de cælo quasi succenso capite illustrauit, prænuncians ei deberi felicitatem exilij, ipsumque futurum in gentem magnam. Alexandri Macedonis & Octauiani Augusti, sub ipso eorum ortu claritas ignis miraculo declarata est. Proficiscentem, expeditionem dum egreditur, prosequens ventus successuum spe fortunat; dum in hostes vexilla feruntur, aëris testimonio vexilla triumphabunt. Si vero patriæ imminent, iustissimum metum incutiunt. Terra quoque ipsa mysteriorum conscia est, sed grauia omina frequentius portat, eo quod fundata super stabilitatem suam, mauult quiescere quam moueri. Cum ergo mugitus eius auditur, amaris euentibus condolet, & quo affectu suis compatiatur alumnis, vocis suæ tristitia protestatur. Magna siquidem & pia parens omnium est. Studuerat hæc ab amplexu hospitis arcere Phœnissam, sed quia conciliatrix hospitij Venus iam præualuerat, tacta dolore cordis intrinsecus mugiit, quoniam ei mugitus pro gemitu est. Hæc eadem quotiens tremit, filiis suis præuidet aliquid metuendum, nisi forte parturiendo laboret. Tunc vero vel omnino facit abortum, aut inutilem fætum parit, quia vt multum, sæpe cum

Parturiunt montes, procedit ridiculus mus.

Hæc sunt quibus totam vigilantiam suam videas accommodare quam plurimos.

Cætera de genere hoc adeo sunt multa, loquacem
Vt lassare queant Fabium,

quibus quæcunque domus institerit, eam nec ab ipsa salute arbitror posse saluari.

FINITVR LIBER PRIMVS.

inchoatur.

Inchoatur

LIBER SECVNDVS

POLICRATICI

IOHANNIS SARESBERIENSIS.

Prologus.

OMNIA cedunt in vsum sapientis, habetque materiam virtutis exercendæ, quæcunque dicuntur aut fiunt. Nam & ocia eius negotia sunt, & dum rationis libramine rerum omnium vires pensat, prouida dispensatione quicquid ad beatitudinem proficit, quadam quasi manu virtutis apprehendit. Tunc ergo diuinæ sapientiæ tuæ argumento validissimo dupliciter fidem facis, dum & in tuis actibus rectus incedis, & philosopharis in nugis alienis. Alacres itaque exeant nugæ nostræ, quas seueritas tua prodire iubet in publicum, vt coniectores, mathematicos, cum quibusdam aliis nugatoribus introducant; quia quibus dedisti egrediendi audaciam, securitatis quoque fiduciam præstabis. Connectantur ergo inferiora superioribus, & si quid in alterutris vitiosum, aut deforme apparuerit, benignitatis tuæ prudentia corrigatur.

CAP. I.

Omina vana esse, & res ex fide sua cuique respondere.

RVSTICANVM & forte Offelli prouerbium est; Qui somniis & auguriis credit, nunquam fore securum. Ego sententiam & verissimam & fidelissimam puto. Quid enim refert ad consequentiam rerum, si quis semel aut amplius sternutauerit? Quid si oscitauerit? Quid denique si vndecunque sonum emiserit? Hæc tamen ex causis quas Physici nouerunt, aliquatenus ad eum pertinent circa quem fiunt. Esto, dum aliena opera impedire, aut promouere non queant. Sicut nec inania carmina,

aut superstitiosæ quædam ligaturæ, quæ tota medicorum secta condemnat, licet hæc ipsa à quibusdam eminentiori quodam nomine physica soleant appellari. Physicum etenim dicunt, cuius occultissima ratio est, vt humano sensu nequeat comprehendi. Nihil etenim est, vel fit, cuius ortum legitima causa, & ratio non præcedant: & vt alius ait; nihil fit in terra sine causa. Constat itaque quia artificis naturæ manum nihil euadit. Ex quo consequenter patet ad physicam omnia pertinere. Ego quidem quocunque modo ista se habeant, indubitanter credo illa sola non esse respuenda, quæ ex fide proueniunt, & referuntur ad gloriam omnipotentis Dei; cum scriptum nouerim, omnia quæcunque in opere, vel verbo feceritis, in nomine Domini facite, in quo sola via hominis prosperatur. Sic omnium sanctorum turba præcessit. Chuchbertus signifer quidam gentis nostræ in lege domini Euangelium Iohannis superponebat infirmis, & curabantur. Beati Stephani tunica superposita mortuum suscitauit. Symbolum Apostolorum dæmoniacum, à quo gestabatur, curauit. Oratio dominica herbis dum legebantur, aut dabantur ex fide dicta, sæpissime contulit optatum salutis effectum. Beatus Benedictus signo crucis vas mortiferum fregit, ac si pro signo lapidem intorsisset. Capitula Euangelij gestata vel audita vel dicta, inueniuntur profuisse quamplurimis. Hæc equidem & similia non modo licita, sed & vtilissima sunt. Alia vero non tam contemnenda quam fugienda. Certum siquidem est, quod diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum. Infideles autem & reprobos, aut etiam hæsitantes in fide, multis permittit ludificationibus subiacere. Omina tamen omnia possunt, quantum excipientis fides permittit. Vnde & Iulius Cæsar nullo augurio, nullave superstitione, à quocunque incœpto potuit absterreri. Contigit vt quandoque in Africam nauigio proficiscens in egressu nauis prolaberetur, verso itaque ad melius omine; teneo te, inquit, Africa: eamque obtinuit. Præterea Calphurnia vxor eius ea nocte, quam is in terra vltimam gessit, vidit eum multis vulneribus confectum in sinu suo iacere, rogansque vt die sequenti à curia abstineret, non obtinuit, ne ille in vita sua aliquid timidum,

quo-

quocunque auspicio egisse videretur. In excidio Massiliensium, lucum qui Diis sacratus habebatur, primus ausus est cædere, probans se ab omni superstitione alienum. Beatus quoque Marcus euangelizandi causa Alexandriam proficiscens, cum nauem egressus rupisset calceum, gratias agens, iter suum expeditum esse protestatus est. Si quis reuocatur inter eundum, non ob hoc, si quid in nomine Domini fuerat inchoatum, prætermittat, nisi forte omen reuocationem ominosam esse corui persuadetur exemplo, qui coloris amisit venustatem, dum reuocatus à cornice, progredi maluit quàm manere. His vero mens nugis incauta seducitur, sed fidelis nequaquam acquiescit.

CAPVT II.

Contemnendas non esse omnino rerum naturalium significationes.

NON tamen licet omina vana esse, fidemque auguriis asseram non habendam, ideo signorum, quæ à dispositione diuina ad erudiendam creaturam concessa sunt, fidem & fructum euacuo. Multifariè siquidem, multisque modis suam Deus instruit creaturam, & nunc elementorum vocibus, nunc sensibilium aut insensibilium rerum indiciis, prout electis nouerit expedire, quæ ventura sunt manifestat. Futuras itaque tempestates, aut serenitates, signa quædam antecedentia præloquuntur, vt homo qui ad laborem natus est, ex his possit sua exercitia temperare. Hinc agricolæ, hinc nautæ familiaribus quibusdam experimentis, quid quo tempore geri oporteat colligunt, qualitatem temporis futuri ex eo quod præteriit metientes. In qua re nec aues de quibus sermo præcessit, parentis naturæ beneficio arbitror destitutas. Mergus, alcyone, cygnus, arcana naturæ frequenter aperiunt. Cùm etenim circa medium hyemis, alcyones nidificare, ouaque fouere conspexeris, de decem & quinque dierum gratissima serenitate ne dubites, eosque nautæ solent diligentius obseruare, dicunturque dies alcyonitæ, quibus vix vel tenuis flatus aura sentitur. Hos ad procreationem pullorum suorum, sibi à natura con-

cessos, verisimiliter opinaberis. Cum vero fluuialiū auium corpora in aquis auidius mergi conspicies, imbres expecta. Cum clamorem Cornicis audieris matutinū, pluuiā petit.

Haud ideo credo, quia sit diuinius illis
Ingenium, aut rerum fato prudentia maior,

sed quia morantes in aëre motus illius citius in seipsis sentiunt, & inde hilaritatem concipiunt, aut mœrorem. Nec mirū, cum & grauiora animaliū corpora ad exteriorum motus frequentissimè disponantur, & arcano quodā naturæ consilio, gerāt elementis necessarium morem. Quæ enim animalibus corporibus bona vel mala immineant, si se temporaliter vel extemporaliter reddiderint tempora, ars physicorum regulis suis satis probabiliter comprehendit. Futuram etiam sanitatem, aut ægritudinem, aut statum, quem dicunt neutralitatem, fatalitatem quoque ipsam, ex præcedentibus signis agnoscunt, & interdum si causas nouerint, efficacissimè curant. Si vero (vt verbo eorum vtar) causas ignorant, quomodo curant? Non vtique artis beneficio, sed fortunæ. Iudicium vero quod ex signorum cognitione proferunt, etsi difficile, sæpe verissimum est. Multis quoque signis tranquillitas, & variæ tempestatum formæ procellarumque produntur, quæ velut in specula Lunæ orbis insinuat. Ostendit namque rubicundus color ventos, cæruleus pluuias, ex vtroque commixtus nimbos indicat, furentesque procellas. Lætus ortus serenitatem nauigiis repromittit, quam gestat vultu præcipuè si quarto ortu, is enim autor certissimus est, neque obtusis cornibus rutila, neque infuso fuerit humore fuscata. Tunc enim

Totus & ille dies & qui nascentur ab illo,
Exactum ad mensem vento pluuiaque carebunt.

Sol quoque candens interest vtrum æqualibus gaudeat radiis, an obiecta nube rutilet, vtrum solito splendore fulgidus, an ventis vrgentibus igneus, niue sit pallidus, an pluuia sit impendēte maculosus. Aër vero, & mare ipsum nubiumq magnitudo, vel species plurimum afferunt instructionis. Sed & aues & pisces futurorum certissimè produnt signa, quæ Virgilius & Lucanus diuino comprehendunt ingenio; sed & Varro in libris naualibus, dum solicitos instruit nautas.

CAP. III.

Signorum alia esse vniuersalia, alia particularia: & quid significet geminatio Solis.

QVÆ vero in sole & luna secundum naturam signa contigerint, certissima sunt, & autorum multorum testimonio comprobata. Solem quis audeat falsum dicere? Quotiens ergo sol in cælo geminari videbitur, inundationem aquarum subiectus orbis exspectet. Et licet à raritate sui, miraculis videatur accedere, opus tamen naturæ est, quæ quidem solem non geminat, sed nubem simillimam facit, vocaturque parelion. Est enim parelion nubes similima soli, signum quidem commune multis, etsi non generale. Signorum siquidem alia particularia, alia vniuersalia. Particularia vero faciunt singulis, vniuersalia multis aut vniuersis. Vtraque autem modò ex elementis dispositione creatoris, modò ex natura rerum, modò ex malitia dæmonum, homines Domino permittente ludificantium, prouenire dicuntur. Sed quæ & quomodo, quave de causa, iudicium quidem difficile est, & frequenter incertum, & sæpe altius, quam vt ab homine valeat expediri. Eis tamen licentiori vanitate mathematicorum referti sunt libri. Æneas

Matre dea monstrante viam, fata data secutum

se asserit, eo quod egredienti Lucifer, qui & Venus, donec ad Italiam perueniret, apparuit auspicanti.

Defectus solis varios, lunaque labores,

rerum euentibus curiositas humana coaptat.

CAP. IIII.

De signis quæ præcesserunt excidium Hierosolymitanum nouissimum.

VETVS refert historia, sic dicta quod est autor eius incertus, & vetera refert, quod imminente Hierosolymorum excidio, eclipsis lunæ per duodecim noctes continuas etiam in remotissimis locis protracta est, forte signifi-

significans Iudaicæ perfidiæ, superstitiosi erroris euersionem, quæ Christo per prædicationem Apostolicam mundo illucescente, rectissimè contigit. Scriptum est enim, Stultus mutatur vt Luna; sapiens vero cum Sole permanet. Alia quoque quam plurima diuino super incredulos imminente iudicio acciderunt, quæ si per singula prout ab autoribus digesta sunt, cœpero enarrare, vel sola hæc proprium tempus desiderabunt & otium. Pauca tamen autore Iosepho, compendioso sermone percurram, eo quod ad roborandam fidem nostram proficiunt & ad retundendam obstinatam perfidiam Iudæorum. Quadraginta namque post admissum piaculum continuis protracta annis impiorum pœna differtur. In quibus & Apostoli omnes, præcipuè tamen Iacobus, qui dicebatur frater domini, Hierosolymis Episcopus constitutus, indesinenter populum commissæ impietatis, & feralis ausi de scelere commonebant: si forte possent commissi pœnitudinem gerere: si possent flere pro scelere, & vltrices pœnarum flammas lachrymarum * libertate restringere. Ostendebat namque eis Deus per suam patientiam, quòd ipsorum quæreret pænitentiam: quia non vult tantum Deus mortem peccatoris, quantum vt conuertatur & viuat. Mollire autem adhuc mentis eorum duritiam nitebatur diuina maiestas, signis & prodigiis cælitus datis, terroresq. scilicet & minacem dexteram ostendendo potius quam inferendo. De quibus supra dicti historiographi fides vt in * certis, etiam in hoc sufficiens erit. Relegamus ergo quod in sexto historiarum suarum libro, de his ipse signauerit Iosephus. Sed infelicem, inquit, plebem teterrimi quidam homines & deceptores falsa vaticinantes, suadebant vt euidentibus signis, & indiciis iracundiæ & indignationis diuinæ non crederent, quibus apertè futurum & vrbis & gentis præsagiebatur excidium. Sed velut afflati & amentes, & qui neque oculos neque animas in se haberent, spernebant omnia quæ cælitus nunciabantur. Etenim stella præfulgens gladio per omnia similis, imminere desuper ciuitati, & cometes præterea exitialibus flammis visa est ardere per totum annum. Sed & ante excidij tempus ac belli, cum populi ad diem festum conuenirent, octauo die mensis

al. vbertate

* *al. cateris*

mensis Xanthici, qui est Aprilis, noctis tempore, hora nona tantus luminis fulgor aram templumque circumdedit, vt putarent omnes diem clarissimum factum, & permansit spatio horæ dimidiæ. Quod imperitis quidem & ignaris prosperũ videbatur. Sed legisperitos, & probos quosque doctores non latuit exitiale portentum. In eadem quoque festiuitate vitula sacrificiis admota, & aris assistens, inter ipsas ministrorum manus enixa est agnam. Sed & ianua interioris ædis, quæ respiciebat ad orientem, cum esset ære solido induta, ac perinde immensi ponderis, quæ vix viginti viris summo conatu impellentibus clauderetur, ferreis quoque vectibus & seris munita, ac pessulis in altum demissis teneretur *obstricta, repente hora noctis sexta, prima & vicesima die mensis apparuit sponte patefacta. Sed & transacto die festo, post aliquot dies, prima & vigesima die mensis Arthemesij, qui apud nos Maius vocatur, prodigiosus apparuit visus, & fidem penè excedens. Quod verè falsum putaretur, nisi oculorum fidem confirmasset, malorum consecuta pernicies. Etenim prope Solis occasum, visi sunt currus & quadrigæ in omni regione per aërem, & armatorum cohortes misceri nubibus, & vrbes circumdari agminibus improuisis. In alio item die festo, qui Pentecostes appellatur, noctu sacerdotes ingressi templum, ad ministeria ex more complenda, primo quidem motus quosdam, strepitusq. senserunt; tum deinde voces subitas audiunt dicentes, migremus hinc, migremus ex sedibus istis. Additur his etiam aliud terribilius: Etenim quidam Ananiæ filius Iesus nomine, vir plebeius & rusticus, & ante quartum belli annum, cum ciuitas in pace & abundantia perduraret, in die festo tabernaculorum, repente clamare cœpit, Vox ab oriente, vox ab occidente, vox à quatuor ventis, vox super Hierosolymam & templum, vox super sponsos & super sponsas, vox super populum. Et indesinenter die noctuq. per omnes plateas circumiens hæc clamabat; vsque quo quidam primores ex populo viri, velut infausti præsagij indignatione commoti, correptum hominem multis verberibus afficiunt. At ille nequaquam pro se aliquid loquens, sed nec eos quidem, qui circumsteterant deprecans, easdem voces pari obstinatione & clamore repetebat.

* al. obstructa

bat. Tunc principes intelligentes, vt res erat, numinis esse in viro motus, perducunt eum ad iudicem Romanorum; apud quem flagris ad ossa vsque laniatus, neque preces neque lachrymas fudit; sed eandem vocem miserabiliter, & cum quodam eiulatu emittens, per singula pæne verba proferebat; addens etiam hoc, væ, væ Hierosolymis. Prosequitur & aliud idem historiographus, maiore gestum miraculo, dicens oraculum quoddam in sacris literis repertum, quod per idem tempus virum designaret ex eorum regione processurum, qui totius orbis potiretur imperio. Cuius oraculi præsagium, idem historiographus Vespasianum declarare suspicatur. Si Vespasianus non aliis, quam illis solis gentibus quæ Romano Imperio videbantur subditæ, dominatus est. Vnde iustius ad Christum hæc responsa referuntur, ad quem dixit pater: Pete à me, & dabo tibi gentes, hereditatem tuam; & possessionem tuam terminos terræ. Et cuius per idem tempus, per Apostolos suos, in omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum.

CAP. V.

Quanta fuerit calamitas obsessorum, & obstinatæ malitiæ quis fuerit finis, & quæ pietas Titi.

At ne tot, & tanta mediocris plagæ aut perfunctoriæ indignationis Dei, aduersus impænitentiam Iudæorum, signorum præcessisse videantur indicia, calamitatem intolerabilem, excidium irreparabile, reprobatæ & excœcatæ gentis inauditā, & cunctis sæculis incognitam seruitutem succinctus sermo percurrat. Quantis ergo malis tunc vniuersa multitudo tacta sit, atque ipsa Iudææ terra bello, fame, igni cædibúsque vastata sit, quanta populorum millia, patres simul cum coniugibus, ac paruulis liberis, absque numero & absque discretione trucidati sint, quæ etiam diuersarum vrbium obsidiones, sed & ipsius magnificæ & famosissimæ ciuitatis Hierusalem quanta vastitas, & quanta fuerit diuersarum mortium strages, quis per hæc singula bellorum extiterit modus,

dus, & vt ſecundum id, quod prophetæ dixerant, abominatio deſolationis in ipſo quondam Dei famoſiſſimo collata ſit templo, vtque ad vltimum cuncta ignis populatus ſit, & flamma conſumpſerit, ſi quis plenius noſſe vult, hiſtoriam Ioſephi relegat. Nos vero ex his ea tantum, quæ ad explanationem ſuſcepti operis ſufficiunt, aſſumemus: in quibus refert, quod ex omni Iudæa populi, in die ſolemni Paſchæ Hieroſolymam, velut exitiali quadam manu cogente, conuenerant. Quos tricies centena millia dicit hominum fuiſſe, iuſto ſcilicet dei iudicio, tempore hoc vltionis electo, vt quod in diebus Paſchæ ſaluatorem Chriſtum domini, cruentis manibus, & ſacrilegis vocibus violarunt, in ipſis diebus velut in vnum carcerem, omnis multitudo concluſa, feralis pœnæ exitium, quod merebatur, exciperet. Præteribo ſane quæ in eos vel gladii cæde vel aliis belli machinis collata ſunt, explicare; ea tantummodo quæ diræ famis exitio pertulerunt, ſupra dicti hiſtoriographi ſermonibus proferam, quo legentes hæc intelligant, quantum piaculi ſit, audere aliquid in Chriſtum, & quam grauibus auſa ſuppliciis expientur. Age itaque, quintus Ioſephi hiſtoriarum liber ponatur in medio, ex quo omnis eorum luctuoſa tragœdia pernoſcatur. Diuitibus autem permanere, inquit, aut perire, vnum atque idem erat. Si enim in vrbe permanſiſſent, facultatum ſuarum cauſa crimine obiecto, quaſi de transfugiendo cogitarent, perimebantur. Neceſſitas vero famis, factioſorum extollebat arrogantiam, & vtrumque ſimul inedia cum temeritate creſcebat. Publice quidem frumentum nuſquam omnino erat, ſed irruentes vrbis prædones perſcrutabantur domos, & ſi quid inueniſſent, tanquam de his, qui fefellerant, pœnas ſumebant; ſi vero non inueniſſent, nihilominus tanquam eos, qui occultius & diligentius abſconderint, cruciabant. Indicium vero ab eis haberi pabula capiebant hoc ipſo, quod adhuc viuerent, & ſubſiſtere corporibus videbantur, tanquam qui profecto iam interiiſſent, niſi abſconditos vſpiam tegerent cibos. Si quos ſane tabeſcentes macie vidiſſent, hos cum venia præteribant, ſuperfluum putantes perimere, quos paulo poſt abſumeret fames. Multi tamen in occultis omni cenſu ſuo mercati ſunt vnum me-

D trum,

trum, si diues frumenti, & ordei si inferiores fuerunt, & concludentes se in interioribus quibusque penetralibus domus, nonnulli nec in panes confectas fruges edebant: Alij vero in quantum vel necessitas, vel metus permitteret, excoquebant. Et mensam quidem nullus exspectabat apponi, sed ex ipso semiusta igni rapientes, propria, velut furtiua, deuorabant; & erat infelicis illius cibi spectaculum miserabile, cum validiores quique inuenta diriperent; imbecillibus vero nihil præter luctum superesset ac lacrymas: & omnium licet acerbitates rerum superaret fames, nihil tamen ita subruit atque subuertit, sicut verecundiam. Quid enim saluis rebus pudore dignum est? Id in hac necessitate contemnitur. Denique & vxores de virorum manibus, & filij de parentum, & quod est infelicius, matres cibos de paruulorum manibus atque ore rapiebant, & cùm dulcissimi liberi, in manibus atque ante ora positi tabescerent, exigua vitæ subsidia à dentibus ipsis eximere nemo parcebat. Verum ne ipsos quidem infelices, & perexiguos sumentes latebant cibos: sed continuo aderat prædonum quis, & statim vt clausas cuiuspiam conspexisset fores, indicium credebat hoc esse, quod intrinsecus positi ederent; & repente despicatis foribus, præcipites irruebant, atque ab ipsis, vt ita dicam, faucibus exprimentes, si quid forte insumtum iam fuerat, reuocabant. Verebantur senes, si cibum vendicare tentassent, sparsis etiam crinibus mulieres trahebantur, occultare nitentes, si quid forte deprehensum fuisset in manibus. Nulla senibus reuerentia, nulla erga paruulos miseratio, sed in exiguo panis fragmento, paruulos inhærentes, & ex ipso cui inhæserant suspensos, elidebant in terram. In eum vero, qui raptores cibo præuenisset absumto, crudelius sæuiebant, & excogitabant dira supplicia, obturantes infelicibus naturales digestionum meatus: alij vero præacutas sudes per eadem verenda adigentes. Horresco quæ gesta sunt referens. Ad confectionem post hæc vnius panis, aut cyathi farinæ miseros perurgebant. Nam ipsi tortores non patiebantur famem. Esset enim quodammodo tolerabilius si hæc compulsi inedia facere viderentur. Sed vt vel præpararent sibi in posterum cibos, vel vt crudelitas exercitio conualesceret. In his etiam

iam si qui forte furtim per stationes, vel ostium pro colligendis herbis erupissent, occurrentes eis qui se hostium manus effugisse gauderent, diripiebant quicquid adtulerant. Supplicantibus autem & terribile quoddam sibi nomen dei inuocantibus vt vel partem aliquam ex his, quæ secum mortis periculo quæsierant, indulgerent, nihil prorsus præbebant: sed hoc beneficij loco cesserat, si comprehensum viuum licuisset euadere. His autem post aliquanta adiungit, dicens: Iudæis vero cum egressu vrbis omnis pariter spes excludebatur salutis, & inualescens acerbitas famis, domos simul & familias gentemque vastabat; ita vt in penetralibus strata iacerent mulierum paruulorumque cadauera, per plateas vero infelicium senum corpora, fame magis quam ætate, consumta. Iuuenes vero atque omnis ætas robustior, velut simulachra quædam in viis oberrabant, & egressibus corruentes, quocunque loci gressum surripuisset inedia: Sepelire autem cadauera mortuorum proximorum, nec defunctorum multitudo, nec virium debilitas permittebat; simul & per suæ vitæ incerta vnusquisque verebatur. Denique aliquanti super eos, quos sepeliebant, animas emisere; multi etiam dum prosequuntur funera, priusquam ad sepulchrum veniretur, efflabant. Si nec planctus ex more defunctis exhibebatur, aut luctus, quia hoc sibi totum vendicauerat fames; sed nec ariditas inediæ humorem aliquem cuiquam reliquerat lacrymarum. Obsederant ciuitatem profunda silentia, & nox plena mortis cuncta contexerat. Quibus malis omnibus grauiores soli vigebant prædones, qui ne sepulchra quidem diripere & spoliare cadauera illicitum ducebant, non tam prædam petentes, quam scelus irrisione cumulantes, & aciem gladiorum suorum in cadauerum obtruncatione probantes. Interdum etiam in nonnullos adhuc spirantes, mucro examinandus agebatur, quod alij semineces cum viderent, supplices dextras prætendebant, vt in se quoque, beneficij loco, conuerterent scelus, quo scilicet cruciatibus famis velocius absoluerentur; sed nouo crudelitatis genere, necem quam sponte inferebant, si rogarentur, negabant. Cum tamen vnusquisq. deficientium cum gemitu retorqueret oculos ad templum, non de morte pro-

pria dolens, sed de impunitate prædonum, quos superstites relinquebant. Et primò quidem sumtu publico, sepelire mortuos iusserant, fœtoris intolerantia. Vt vero omnem sumtum cœpit vincere multitudo morientium, de muro cadauera præcipitabant. At cùm Titus circumiens peruidisset repletas mortuorum cadaueribus valles, & humani corporis tabo patriam terram rigari, cum ingenti gemitu, eleuatis ad cælum manibus, deum inuocat testem, hoc sui causa non prouenire, sed se ista sustinere inuitum. Et post aliquanta iterum Iosephus talia quædam prosequitur. Non cunctabor, inquit, profari quod sentio. Arbitror enim quod etiam, si aduersus impios ciues, Romanorum paulisper arma cessassent, aut hiatu terræ, aut aquæ diluuio, aut Sodomitanis ignibus, & fulminibus cælitus tortis, supplicium ciuitati dependisset, quæ multo infaustiorem illis, qui hæc perpessi sunt, & nequiorem virorum præsentem hanc protulisset ætatem, pro quibus omnis gens pariter meretur extingui. Sed in sexto libro de eisdem talia scribit. Et eorum, inquit, qui per totam ciuitatem famis inedia corrumpebantur, multitudo innumerabilis erat, quorum nec explicari miseria potest. Per singulas namque domos sicubi aliquid fuisset cibi repertum, bella continuò, & cædes inter charos, ipsosque parentes ac liberos nascebantur, dum non solum è manibus, sed ex ipsis etiam faucibus, inuicem cibum rapere certabant. Fides autem nec mortuis erat; sed & ipsi, cùm iam spiritum exhalarent, perscrutabantur à prædonibus, ne cui forte intra gremium cibi aliquid resideret. Alij etiam per inediam hiantes, velut rabidi canes, huc atque huc ferebantur, & quasi insania quadam exagitati, in easdem domos, sub momento temporis, iterum ac sæpius irruebant. Omnia tamen necessitas vertebat in cibum, etiam illa, quæ ne mutis quidem animalibus edere vsus fuit. Ad vltimum ne loris quidem, vel cingulis, aut ipsis calciamentis abstinuerunt. Portarum quoque indumenta detrahentes, conficienda dentibus ingerebant. Nonnulli & fœni veteris festucas edebant, sed & de quisquiliis collectis paruissimum pondus, drachmis quatuor distrahebant.

CAP.

CAP. VI.

De Maria quæ vrgente fame comedit filium.

SED quid opus est per hæc pondus famis illius explicare, cùm gestum sit ibi facinus, quod neque apud Græcos, neque apud barbaros, vllus accepit auditus? horrendum quidem dictu, auditu vero incredibile. Et quidem libenter tam immane facinus siluissem, ne quis me crederet monstruosa narrare, nisi multos memoriæ nostræ viros testes commissi sceleris habuissem. Porro vero ne aliquid meæ patriæ præstare me arbitrer, si subtraham eorum verba, quorum pertulit facta. Mulier quædam ex his, quæ vltra Iordanis alueum commanebant, Maria nomine, Eleazari filia, de vico Bethezob, quod interpretatur domus Ysopi, genere & facultatibus nobilis, cum reliqua multitudine, quæ confluxerat Hierosolymis, reperta, communem cum omnibus obsidionis casum ferebat. Huius reliquas quidem facultates, quas domo in vrbem conuexerat, tyranni inuasere, si quid vero reliquiarum ex magnis opibus fuerat, quibus victum quotidianum pertenuem duceret, irruentes per momenta prædonum satellites rapiebant. Pro quibus ingens mulier velut insana iam quadam ex indignatione fatigabatur, ita vt interdum prædones maledictis in necem sui, & conuitiis instigaret. Verum cum neque irritatus quisquam, neque miseratus, eam opprimeret, & si quid forte cibi fuisset ab ea quæsitum, id ab aliis quæreretur, nec iam vsquam reperiendi copia fieret, fames autem dira visceribus ipsis insisteret, ac medullis, & ad furorem perurgeret, iam inedia, fame & ira pessimis vsa consultoribus, contra ipsa iam armatur iura naturæ. Erat namq. ei sub vberibus paruulus filius, hunc ante oculos ferens, infelicis, inquit, matris o infelicior fili, in bello, fame & direptione prædonum, cui te reseruabo? Nam etsi vita sperari posset, & iugo Romanæ seruitutis vrgemur: Sed nunc etiam ipsam seruitutem præuenit fames. Prædones vero vtraque vi grauiores perurgent. Veni ergo nunc, o mi nate: esto matri cibus, prædonibus furor, sæculi fabula, quæ sola deerat cladibus Iudæorum. Et cum hæc dixisset, simul fi-

lium iugulat. Tum deinde igni suppositum torret, & medium quippe edendo consumit, medium vero reseruat obtectum. Et ecce confestim prædones irruunt, ambustæ carnis nidore concepto, mortem minantur, nisi sine mora cibos, quos paratos senserant, demonstraret. Tunc illa, equidem partem, inquit, optimam vobis reseruaui: & continuo, quæ superfuerant membra, retexit infantis. At illos repente ingens horror inuasit, & crudeles quamuis animi, diriguere: vox faucibus interclusa est. Illa vero truci vultu, & ipsis etiam prædonibus truculentior, meus, inquit, filius est, meus est partus, & facinus meum est. Edite, nam & ego prior comedi, quem genui. Nolite effici aut matre religiosiores, aut fœmina molliores: quod si vos pietas vincit, & execramini cibos meos, ego quæ iam talibus pasta sum, ego his iterum pascar. Post hæc illi territi trementesque discedunt, qui hunc solum ex omnibus facultatibus suis miseræ matri reliquerant cibum. Repleta est autem confestim vniuersa ciuitas nefarij sceleris nuncio, & vnusquisque ante oculos facinus, quod perpetratum fuerat, adducens, tanquam si ipse hoc perpetrasset, horrebat. Omnes autem quos famis necessitas perurgebat, festinabant magis ad mortem, beatos dicentes eos, quibus contingit interisse, priusquam talium malorum pollucrentur auditu. Hæc quidem Iosephus.

Cap. VII.

De numero captiuorum & occisorum & peremptorum fame.

Qvem vero tanta calamitas inuenerit exitum, eodem autore perpaucis adnectam. Colligens enim supra dictus historiographus, omnem numerum peremptorum vel fame, vel siti, vel ferro, vndecies centena millia designauit. Cæteros vero latrones, vel sicarios, ac prædones, post vrbis excidium, mutuis declarauit interisse vulneribus. Electos autem quosque iuuenum, quos decor corporis & proceritas commendabat, ad triumphum dicit esse reseruatos, reliquos autem qui supra XVII annos agebant ætatis, vinctos ad opera Ægypti per metalla destina-

destinatos, vel per cæteras prouincias esse dispersos. Alij quidem vt ad ludos gladiatoris, alij vt ad bestias traderentur. Si qui vero vltra septimum & decimum ætatis reperti sunt annum, per diuersas prouincias in seruitutem distrahi iussi sunt, quorum numerus vsque ad nonaginta millia perductus est. Hæc vero omnia gesta sunt secundo anno Vespasiani imperij, iuxta ea quæ ipse dominus & saluator noster Iesus Christus prædixerat: quippe cum ea, quæ gerenda erant, præsentia videret. Tunc cum secundum euangeliorum fidem videns ciuitatem fleuit super eam, & velut in auribus eius prolocutus est hæc verba: Si cognouisses, inquit, & tu, & quidem in hac die quæ ad pacem tibi sunt, nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis, quia venient dies in te, & circumdabunt te inimici tui vallo, & circumdabunt te, & coangustabunt te vndique, & ad solum prosternent te, & filios tuos in te. In hunc modum quam plurima diuinæ comminationis tonitrua publicè induratis auribus resonabant, quousque sanguis iustorum, sed & ipsius iusti singularis, & vnici qui ab impiis iniquè effusus est, iusto Dei iudicio quæreretur. Attriti sunt ergo plagis, bellis strati, & à patriis sedibus diuinæ indignationis excisi turbine, vt in vrbe gloriosissima, nec lapis super lapidem remaneret: fuitque populi indurati, & quouis lapide durioris tribulatio tanta, quanta non fuit ex quo gentes esse cœperunt, vsque ad diem hanc.

CAP. VIII.

De peregrinatione fidelium, quos sub ea tempestate seruauit Christus apud Pellam.

ECCLESIA vero quæ fuerat Hierosolymis congregata, diuinitus transire iussa est trans Iordanem & oppidum quoddam nomine Pellam, quo ablatis ex vrbe cultoribus Dei, cœlestis vindictæ fieret locus, quæ in vrbem gentemque sacrilegam fuerat exercenda. Quod & Eusebius Cæsariensis in Ecclesiastica historia plenius exponit.

Cap. IX.

Testimonium quod perhibet Iosephus Christo.

Et quidem hæc omnia rectissimè passi sunt, qui in filium Dei manus sacrilegas extendere præsumpserunt, cum testimoniis scripturarum, & virtute mirabilium operum, ipsum Christum Deum esse constaret. Vnde Iosephus: Fuit autem iisdem temporibus Iesus sapiens vir, si tamen virum eum appellare fas est. Erat enim mirabilium operum effector, doctorque hominum eorum, qui libenter quæ vera sunt audiunt, & multos quidem Iudæorum, multos etiam ex gentibus sibi adiunxit, Christus hic erat. Hunc accusatione primorum nostræ gentis virorum, cum Pilatus in crucem agendum esse decreuisset, non deseruerunt eum hi, qui ab initio eum dilexerant. Apparuit autem die eis tertia iterum viuus, secundum quod diuinitus inspirati prophetæ, vel hæc, vel alia de eo innumera miracula futura esse prædixerant. Sed & in hodiernum diem Christianorum, qui ab eo nuncupati sunt, & nomen perseuerat & genus.

Cap. X.

De Vespasiano, qui claudum & cæcum curasse legitur.

Vespasianvm quoque Iudææ vastatorem, patremque Titi, Hierosolymorum piissimi euersoris, vt quibusdam scriptoribus placuit, miraculorum signis ad faciendam vindictam in nationibus, Dei digitus excitauit. Ipsum namque nec dum Imperatorem, quidam è plebe luminibus orbatus, itemque alius claudus crure debilis, sedentem pro tribunali pariter adierunt, orantes opem valetudini, eo quod sibi foret in quiete monstratum, oculos restituendos, si eos ille inspiceret, & crus debili roborandum, si illud dignaretur calce contingere. Orantibus amicis, inuitus licet, vtrumque tentauit; nec defuit euentus. Imperium quoque eius & interitus Vitellij & Othonis, qui fœdo Neroni successerant, pluribus cælestium signis prænunciatum est, & pro parte stupendis.

CAP.

CAP. XI.
Signa esse quæ contra naturam fiunt.

QVÆ vero huiusmodi stupore digna in his contingunt, plerumque signa esse non ambigit, quisquis euangelicæ promissionis fideliter meminit, cùm scriptum sit: Erunt signa in Sole, & Luna, & stellis, etc. Ea tamen quæ hic prænunciantur, sine præiudicio sententiæ melioris, ea intelligenda arbitror, quæ in his contra naturam fiunt; quale est quod in passione Domini Sol obscuratus est, velum scissum, petræ ruptæ, aperta monumenta, & sanctorum corpora qui dormierant surrexerunt. Naturalis etenim eclipsis esse non potuit, quæ lunaris corporis obiectu contingit, cùm constet pridie Lunam XIIII extitisse, nisi forte quis de Iudaica perfidia incredulitatis suæ solatium mutuetur; asserens cum eis Venerem tunc in ecliptica linea Soli fuisse oppositam, quæ quidem magna est, & vt astrologi tradunt, sola de quinque sideribus de nocte vmbram de se emittit, vt Luna. Quod quia nec ratio probat, nec autoritas, aut fides approbat, repudiatur vt futile. Si enim adeo luminosum est Veneris corpus, quomodo tantas parit tenebras? Dionysius Areopagita in Epistola ad Polycarpum scribit, se & plures alios philosophātes tunc vidisse Lunam Soli incidentem. Et quidem contra naturam, non enim erat coitus tempus. Quod ei postmodùm Paulo prædicante, conuersionis dedit occasionem. Scio tamen plures aliter tunc locutos; sed Dionysium præfero vniue[illegible], quia quod vidit, scripsit; alij proprias sequuntur [illegible]niones. Sunt autem signa plerumque non modo vniuersalia, sed & generalia, sicut illud quòd Deo moriente tenebræ factæ sunt per vniuersam terram, ab hora sexta vsque ad nonam, & quod in eis particulare est, aut minus vniuersale, capacitatem generis, temporis perpetuitate compensat. Mors etenim illa, Moysi faciem detexit vniuersis, perpetuam duritiam scidit, & resurrectionis primitias in æternam lætitiam introduxit. Illa quoque quæ diem iudicij præuenire dicuntur, per dies XV, si tamen futura sunt, quoniam de scriptura Canonica firmamentum non habent, natu-

ræ legibus minime ſubiacebunt, dum tamen naturam hic, vt in locis quàm pluribus dicamus, ſolitum curſum rerum, aut cauſas occultas euentuum, quarum ratio reddi poteſt.

CAP. XII.

Nihil contra naturam, autore Platone, contingere, qui naturam dicit Dei voluntatem.

Si vero Platonem ſequimur qui aſſerit naturam eſſe Dei voluntatem, profecto nihil iſtorum euenit contra naturam, cum ille omnia quæcunque voluit fecerit. Ille quidem dum rerum cauſas exequitur, finem omnium diuinam aſtruit bonitatem. Optimus eſt, inquit. Porro ab optimo longe relegata eſt omnis inuidia. Itaque conſequenter cuncta ſui ſimilia, prout natura cuiuſque beatitudinis capax eſſe poterat, effici voluit, quam quidem Dei voluntatem, certiſſimam rerum originem eſſe, ſi quis ponat, rectè cum putare conſentiam. Et quidem ſapientia Dei & bonitas, quæ rebus omnibus originem præbet, natura rectiſſimè appellatur: contra quam vtique nihil fit, quia diſpoſitionem Dei nihil euacuat, aut cauſas quæ in mente illius, qui fecit cœlos in intellectu, ab æterno conſtiterunt, ſuo priuat effectu. Inſunt itaque rebus, ſeminales euentuum cauſæ, & originariæ rationes, quæ præordinato tempore in ſuos procedunt effectus, ex eo quidem mirabiles, non quod nullas, ſed quod occultiſſimas habeant rationes. Humor ſiquidem de intimis terræ viſceribus, ab arborum vel vinearum radicibus, appetitiua quadam virtute attrahitur, deinde quadam diſtributione naturæ, dirigitur per plantarum membra, & cum de ſua decoctione profecerit, turgeſcit in ſurculos, & quo ad ſuſtentationem ſui, non indiget, in folia & fructus emittit, qui cum maturuerint, in muſta deſpumant, & ſic per interualla temporum, conſueto vſu vina parturiunt. Si vero occulta diſpoſitione Dei, quibuſdam naturæ cuniculis, digeſtus & maturatus humor abſque temporis interſtitio, inopinatum vertatur in vinum, miraculum quidem eſt, quia altitudo diuinæ diſpenſationis noſtrum tranſcendit intellectum. Sed, vt ait ſapiens, cedat inſci-

inscitiæ nubilus error, cessant profecto mira videri. Non tamen mirabilium Dei fidem vel autoritatem infringo; sed altitudinem diuitiarum sapientiæ & scientiæ suæ, plena humilitate veneror & admiror, sciens quia quod stultum est Dei, sapientius est hominibus. In multis etenim labi, humana infirmitas est; sicut in nullo aliter sentire, quam res se habeat, angelica vel diuina perfectio.

CAP. XIII.

Quia Deus signis suam præmunire dignatur creaturam.

HOC quoque diuinæ miserationis est, quod signorum suorum indicio ignorantiam nostram quandoque præmunit. Cometa siquidem apparente, creduntur imminere * comitia. An ignoras al. tonitrua.

terris mutantem regna Cometem?

Italiæ quoque imminente excidio, quæ signa contigerint, non nescit quisquis aliquatenus rerum publicarum historias attigit. Historicorum volumina, quæ de rebus memorabilibus scribuntur, prodigiis plena sunt & ostentis. Denique sub Helia & Heliseo multa fidei & virtutis signa præcessisse non ambigis. Niniuitæ quoque signorum indiciis, pænitentiam egerunt in prædicatione Ionæ. Infidelitas namque signorum argumentis exigitur, & fides tenera eisdem roboratur. Vnde illud, Quod signum ostendis nobis? & Iudæi signa quærunt, Græci sapientiam.

CAP. XIIII.

Quid signum, & de somnio.

HIC vero intelliguntur signa, quæcunque quouis indicio diuinam homini innuunt voluntatem. Signum siquidem est, quod seipsum sensui, & præter se aliquid animo ostendit. Quædam tamen signa sunt, quæ nulli corporalium sensuum aliquid ostendunt, sed animo cuiuscunque rei specie mediante, aut citra medij difficultatem, verum falsumve frequenter ingerunt. Signa etenim interdum vera, interdum falsa sunt. Quis nescit somniorum

niorum varias esse significationes, quas & vsus approbat, & maiorum confirmat autoritas? In eis vtique quoniam somnus est, animales virtutes, scilicet sensus, qui dicuntur corporis & sunt animæ, quiescunt; sed naturales intenduntur. Contingit interim vt animus corporis exercitio releuatus, in seipsum liberius redeat, & veritatem nunc per figuras & ænigmata, nunc immediata facie licentius contempletur. Quod & illum non latuit, qui somni depingens portas, alteram eburneam, alteram corneam finxit. Cum & cornu sit peruium visui, qui non frequenter errat, & ebur naturæ densioris, & vsque ad extremam tenuitatem rasum, nullo visus acumine penetretur. Hoc quidem dentibus, illud oculis verioribus similius est. Hinc vera somnia, hinc falsa,

ad cælum mittunt insomnia manes.

Cap. XV.

De speciebus somniorum, & causis, & figuris, & significationibus.

Svnt autem multæ species somniorum, & multiplices causæ, & variæ figuræ, & significationes. Aut enim insomnium, aut phantasma, aut somnium, aut oraculum, aut visio est. Porro insomnia ex ebrietate, vel crapula, aut variis passionibus corporis, affectuumque tumultibus, & reliquiis cogitationũ frequentissimè oriuntur. Vnde & male sanis amantium mentibus insomnia nunquam desunt. Quod prudenter innuit Maro:

Anna soror quæ me suspensam insomnia terrent?
Multa viri virtus animo, multusque recursat
Gentis honos, hærent infixi in pectore vultus,
Verbaque, nec placidam membris dat cura quietem.

Hæc quoque dolentium aut gaudentium, aut quos timoris vexat angustia, aut immoderatæ cupidinis ardor accendit, non prætereunt passionem. Phantasma, cum rerum ignotæ videntur species, qualitate vel quantitate, aut partium modo vel numero à natura discrepantes, vt si forte nec pes nec caput vni reddatur formæ, dum

tetrum
Desinit in piscem mulier formosa supernè.

Has

Has quidem ſpecies ex infirmitate mentis & corporis, tradunt phyſici peruenire, earumque cauſas magis attendunt, quam ex eis aliquas ſignificationes. In quo genere & ephialtem, quo quis variis preſſuris quodam quaſi interuigilio, ſed ſomno potius inquieto, opinans ſe vigilare cum dormiat, putatur ab aliquo interim prægrauari, connumerandum arbitrantur. Quæ quidem omnia medicorum potius indigent cura, quam ventilatione noſtra; præſertim cùm nihil in eis verum appareat, niſi quòd veriſſimæ ſunt & moleſtiſſimæ paſſiones. Somnium vero cuius appellatio communis eſt, licet in ſpecie propria cenſeatur, per quædam inuolucra rerum gerit imagines, in quibus coniectorum præcipuè diſciplina verſatur, & nunc ſuum cuiuſque eſt, nunc alienum, nunc commune, interdum publicum, aut generale eſt. In his vero omnibus qualitas perſonarum, rerum, & temporum diligentiſſime obſeruatur. Vt enim ait Neſtor, de ſtatu publico regis credatur ſomnio, aut eius qui magiſtratum gerit, vel re quidem vel rei vicina prædeſtinatione, aut ſi publicæ fortunæ ſignum oſtenſum eſt multis, vt in eo quod pluribus Romanis ciuibus, ſecundum quoſdam Sibylla interprete de myſterio incarnationis, reuelatum ſcribitur. Et quidem non modò incarnationis, ſed paſſionis, aſcenſionis poſt reſurrectionem, aduentus quoque ſecundi interpretes, docente & dictante ſpiritu, patefecit arcana, ſicut in verſibus Sibyllinis manifeſtè reperies. Quorum iſtud, ſicut in pleriſque patrum ſcripturis inuenitur, initium eſt:

Iudicij ſignum, tellus ſudore madeſcet.

Si vero apices capitales ſingulorum verſuum ex ordine coniungantur, ad confundendam perfidiam Iudæorum hoc inuenitur expreſſum. Ieſus Chriſtus Θεός, Σωτήρ: niſi quód in lingua Latina Græcarum literarum proprietas ad plenum non potuit obſeruari. Ipſos vero verſus, vt opinor, apud Beatum Auguſtinum in libro de Ciuitate Dei inuenies. Eſt ergo myſticæ viſionis eius caput & ſumma intentio, Ieſum qui præfigurabatur, indubitanter eſſe filium Dei viui, hominem verum, iudicem omnium, regem æternum, remunerantem ſperantium in ſe, autorem vitæ, & æternæ beatitudinis ex gratia largitorem. Re quidem vel rei vicina prædeſtinatione, ideo dictum

est, quia magistratus nunc præsens intelligitur, nunc futurus. Excidium quippe Numantiæ iuniori innotuit Africano, dum esset adhuc pene miles. Dum autumnus adultus est aut præruptus, somnia frequẽtius euanescunt. Arborum namque labentibus foliis, insomniorum vanitas dominatur: quod & Virgilius, in libro in quo totius Philosophiæ rimatur arcana, sensisse visus est, dum labentia folia apud inferos, variis somniis ornauit. Locorum quoque diuersitas, varias figuras quietis admittit, vt alia aliis, nunc horum nunc illorum somniorum, vberiora sint. Locus namque palustris aut desertus, eminentiori aut celebriori phantasmaticarum imaginum fœcundior est. Res quoque interdum manifestius, interdum obscurius aperitur, & nunc se ipsam animo ingerit, nunc intimante alio declaratur: cum vero luce immediata seipsam infundit, visio est, ex eo quod plena & vera specie sui, oculis videatur esse substantia; quale est, quod Cassandrum omnino non visum, à quo Alexander, hausto veneno perimendus erat, agnouit, quia eum quies ei repræsentauerat. Porro visionum alia manifestior est, vt quæ clara rei occurrit imagine; alia profundiorem desiderat intellectum, vt cum rem admixta species figurarum obnubilat; sicut est, quod C. Cæsare trãsito Rubicone bellum patriæ inferente, ad designandum terrorem ciuium, qui erant per conciuis iniuriam opprimendi,

Ingens visa duci, patriæ trepidantis imago,

duci suo denuncians, ne conciues armis ciuilibus impugnaret. Publici namque imago imperij, publici metus, & Cæsareo nomine prostratæ vrbis erat indicio. Quod si imperij nullam in veritate, quæ sic appareret, credidit quis fuisse imaginem, historiarum fide certiorabitur. Cum enim maiestatem vrbis principes visibili specie censuerint honorandam, exquisito artificio muliebrem formam, quæ orbem dextra contineret, in æris materia fieri studuerunt. Ea vero perfecta in forma egregia, venusta quantitate, apta partium dispositione, membris quoque condecentibus, & sibi inuicem congruentibus vniuersis, cum non tam populi examinationem, quam admirationem, plena sui commendatione deposceret, quidam solas tibias tantæ moli perferendæ inhabiles esse causati

sunt.

ſunt. Quibus faber reſpondit; eas vſquequaque ſufficere, donec virgo pareret, omnino credens impoſſibilem virginis partum. Quod & Chriſto nato impletum eſt, ea corruente & fracta, quia humanum contrahitur, vbi diuinum imperium dilatatur. Cum verò res per quietem alio nunciante clareſcit, ſi tamen enunciantis honeſta cuique perſona ſit & venerabilis, in oraculorum ſpeciem cadit. Eſt enim oraculum, vt ait quidam, diuina voluntas ore hominis enunciata. Hominis vero appellatione cenſetur, quicquid in ſpecie hominis videtur, homo, angelus ſit, an deus, an quævis alia creatura. Perſona autem cuique honeſta eſt & venerabilis, aut natura, vt parentes; aut conditione, vt domini; aut moribus, vt religioſi, aut fortuna, vt magiſtratus; aut religione, vt Dei, Angeli, hominiſue, ſacris & ceremoniis diuinis conſecrati. Ex quo apparet, etſi non ſimpliciter, tamen ſecundum quod, perſonas arte coniectoria non modò honeſtas, ſed & deteſtabiles venerabilium nomine claudi. Sicut enim Catholicæ religionis viri, vero deo, eiſque quæ munere eius ſacra ſunt, piam venerationem impendunt, ita hæreticæ, & ſuperſtitioſæ religionis homines, fictis numinibus, immo potius veris dæmonibus, & execrabilibus ſacris eorum, non debitam reuerentiam, quæ nulla eſt, ſed turpiſſimum exhibent famulatum. Quod latius ex gentilium libris colligitur. Æneas oraculorum indicio, promiſſam & quæſitam inuenit Italiam, & in ea non tam numinum, quàm dæmonum nutu, ſedem ſtatuit, & ſementem Romani generis, in horto qui eis complacuerat, ſeminauit. Quid enim aliud agit in ſomnis pater Anchiſes, quid Iupiter, quid Apollo, quid alij, quos longum eſt recitare? Vnde ſi de ſemine illo genus oritur toxicatū, impium in deum, crudele in homines, perſecutioni ſanctorum inuigilans, fide rara, ſollemni perfidia, ſeruile moribus, faſtu regale, fædum auaritia, cupiditatibus inſigne, ſuperbia tumidum, omnimoda nequitia non ferendum, miraculis non debet adſcribi; cùm autor eorum homicida fuerit ab initio, & à veritate deficiens, inuidiæ ſpiculo orbi terrarum infixerit mortem. Qui ergo ex eo patre ſunt, etſi eius nequeant implere menſuram, ſolent tamen illius imitari malitiam: licet in horto illo non nul-

las

las plantas, quæ virtutis fructum irrigatione Apostolicæ faciunt, manu domini constet esse insertas. Sed si quis ab initio vrbis conditæ totam reuoluat historiam, eos ambitione & auaritia præ ceteris gentibus inueniet laborasse, & variis seditionibus & plagis totum concussisse orbem. Ipsi quoque tyrannidis & seditionum suarum, tam crebra damna senserunt, vt vix quisquam principum eorum ad exitum vitæ natura ducente, peruenerit. Vnde & illud Satyricum, illis aptissimè facit:

Ad generum Cereris, sine cæde & sanguine, pauci
Descendunt reges, & sicca morte tyranni.

In scripturis quoque canonicis inueniuntur plurima oracula: Vt cùm Ioseph in somnis ab angelo sæpius eruditur: Magis interdicitur, ne redeant ad Herodem: Docetur Petrus in reptilium linteamine plenitudinem gentium colligendam. Et cum visitato ab Apostolis Constantino, crucis erectum est in imperii arce vexillum, & pace ecclesiis restituta, maiestas orbis publica voce scriniariorum, aduocatorum & iudicum omnem victoriam, regnum & imperium Christi esse personuit. Verum quia duæ primæ species omnino vanæ sunt, & in postremis quasi visibili specie veritas menti occurrit, mediam, quæ corpori veritatis quasi velum figurarum oppandit, diligentius exequitur.

CAP. XVI.

Generalia quædam de significationibus, tam somniorum, quam aliorum figuralium.

EST itaque tam ad interpretationem somniorum, quam ad reuelationem ænigmatum & figurarum, sollerter adtendenda rerum significatio, quæ tanto multiplicior est quàm vocum, quanto ab operibus naturæ, opera vincuntur artificis imitantis naturam. Si quis enim sermo tres aut quatuor habet significationes, statim πολύσημος est, id est, multarum significationum. Omnis vero res, quot habet aliarum similitudines, tot gerit earundem significationes; ita tamen, vt maior nunquam minoris sit signum. Signa siquidem semper minora

ra sunt. Inde est quod hominem substantia quævis significat, utpote aliquid commune cum omnibus habentem, quod & in figura reptilium Petri, & in pluribus locis scripturarum manifestum est. Porro, quo similitudo expressior est, eo magis cognata & familiarior est significatio. Similitudo vero aut substantialis est, vt quæ ex genere, aut specie: aut accidentalis, vt ex quantitate, aut qualitate, aut variis accidentium formis: aut imitationis est, vt cum quis alij quouis motu operis conformatur. Et hoc quidem modo potest creatori creatura esse consimilis, cum tamen nullo substantiali vel accidentali participent. Causæ quoque suis conformatur effectus, & reciproce causa, si tamen minor est, effectui suo dicitur esse consimilis. Ceterum similium rerum sicut idem iudicium, ita & eadem nota est. Et quia signa frequenter eadem, in eo vel maxime ars coniectoris apparet, si sub identitate signorum, diuersitatem rerum cauta discretione distinguit. Hæc quidem generalia sunt. Quæ vero sunt specialia singulorum, latius patent. Non tamen prætereundum est, signorum vim, pro qualitate personarum seuiorem, aut mitiorem esse. Pecuniæ siquidem contrectatio, aliis lætum, tristem aliis euentum denunciat. Sic ex non apparentibus causis inopina Veneris præsentia amaritudinem fortunæ frequentius ingerit. Vnde illud Hypsipyles Archemorum lugentis extinctum,

Nunquam impune per vmbras
Attonita mihi visa Venus.

Si enim ex reliquiis cogitationum, aut Cereris Bacchiue stimulis incitata Venus occurrat, insomniorum vanitati rectius applicabitur, quæ omnia coniectorum disciplinã, quasi vana contemnit, iuxta illud viri sapientis,

Somnia ne cures, nam mens humana, quod optat,
Dum vigilat, sperat, per somnum cernit id ipsum.

Interdum tamen & per antithesin rerum, sequenda sunt veritatis vestigia, sicut cum Magno Pompeio ruina immineret, contraria visis vaticinata quies, lætitiamque vrbis, populi tripudiantis præconia, plausumque theatri sui, quasi re totius imperij bene gesta, fortuna perituri ducis oculis ingerebat. Res quoque quæ turpis & obscæna est in superficie, honestissimæ veritatis quandoque

substantiam tegit. C. Cæsar in minori ætate in somnis sibi visus est, matris incestare cubicula, & * turpitudine soporis attonitus, cum rem ad mathematicos retulisset, vniuersam terram ditioni eius subiiciendam responderunt. Sic itaque magnanimi viri spes, ad occupandum imperium erecta est. Denique ad speciem facti quis Vria iustior? quis Dauid nequior aut crudelior? quem decor Bethsabeæ ad proditionem, homicidium, & adulterium inuitauit. Quæ quidem omnia contrarium faciunt intellectum, cum Vrias Diabolus, Dauid Christus, Bethsabee peccatorum labe deformis, ecclesia figuretur. Frequens tamen & quasi regulare ius est, vt à similibus ad similia recurrat interpretatio. Verum hanc visionum, quas quies inducit, diuisionem, per opposita non fieri certum est, cum eadem pro parte sit visio, aliunde oraculum, & propter rerum figuras possit somniis aggregari, & vniuersarum species quandoque contingat: quod & studiosis scripturarum planum est. Visio Africani, Apocalypsis Apostoli, Danielis & Ezechielis oracula, somnia Pharaonis & Ioseph, eorum quæ dicta sunt faciunt fidem. Personis quoque quibusdam veritas frequentius illucescit, vt pote compositum habentibus animum, alias frequentior error inuoluit. Augustus Cæsar cum aduersus Antonium dimicaturus esset, ægritudine graui laborans, in quiete mandatum accepit, vt ad victoriam consequendam sequenti die prœlio interesset. Paruit itaque lectica deuectus in prœlium, & vicit. Socrates sibi ex ara Veneris, quæ Academiæ erat, vidit offerri cygnum, collum inserentem cælo, rostro tangentem sidera, regionem quæ Aplane dicitur, penetrantem, & transcendentem aspectus omnium, & tanta vocis sonoritate & lætitia canentem, vt totum mulceret orbem. Sequenti die Aristides ab Academia paruulum filium Platonem Socrati obtulit, litteris & moribus imbuendum. Quo viso, mentis viribus ex corporis dispositione conceptis, hic est, inquit, cygnus, quem nostro Apollini Venus Academia consecrauit. Plato litterarum, quas persequebatur, causa proficiscens in Aegyptum, se à pyratis capi inter eundum & venundari vidit. Quod & dum iret, contigit.

al' trepidine

CAP.

CAPVT XVII.

Coniectoriam non esse sequendam.

SED dum has coniectorum traditiones exequimur, vereor ne merito non coniectoriam tam exequi quæ aut nulla, aut inanis ars est, quam dormitare videamur. Quisquis enim somniorum sequitur vanitatem, parum in lege Dei vigilans est, & dum fidei facit dispendium, perniciosissime dormit. Veritas siquidem ab eo longe facta est, nec eam tam facile potest apprehendere, quam vrionem expungere, vel puncto curare cartineam, qui caligantibus oculis in meridie palpat. Et licet hæc somnolentia perfidiæ sit fidei stimulis excitanda, & maleficij potius, quam artificij impugnanda illusio, diuinæ tamen gratiæ dispositionis suæ non obstruimus vias, non præcludimus semitas, quin spiritus vbi vult spiret, & pro arbitrio suo subiectis mentibus infundat veritatem. Verum quisquis credulitatem suam significationibus alligat somniorum, planum est, quia tam à sinceritate fidei, quam à tramite rationis exorbitat. Plane si sermo proferatur ambiguus & cuius multæ sint significationes, nonne merito parum doctus videbitur, quisquis ex eo citra discussionem sensuum sibi aliquid pertinacius suadebit? Profecto rerum omnium (vt prædictum est) multiplex est, & varia significatio. Multiplicium vero distinctio diligens habenda est, ne forte dum vnam diligentius sequeris, in aliam deterius prolabaris. Vnde patet coniectorium, qui nomine Danielis inscribitur, autoritatis & veritatis robore destitutum, cum res singulas singulis significationibus arcet. De quibus non videtur latius exequendum, cum tota huiusmodi sit inepta traditio, & vagus coniectorum liber, per curiosorum manus impudenter discurrat. Habuit sane Daniel gratiam interpretandi visiones & somnia, quam ei Dominus inspirabat: sed absit, vt vanitatem hanc in artem redegerit vir sanctus, qui lege Moysi prohibitum esse nouerat, ne fidelium quis somnia sequeretur. Sciens vtique satellitem Sathanæ, ad subuersionem hominum, in angelum lucis transfigurari, & im-

missiones fieri per angelos malos. Ioseph quoque coniectandi gratia Ægypti principatum obtinuit, & quem fratres quasi de inuidia somniorum venditum Hismahelitis, obnoxium fecerant seruituti, digitus Domini non minus iucundo, quam salubri mysterio, reuelata facie futurorum, quæ se regi quiescenti ingesserant, quasi quodam somniorum vehiculo, de squalore carceris, in regni fastigium sublimauit, vt non modo liber de seruo, sed nobilium & procerum primus, vno tantum regni scilicet sollo præcederetur à rege. Quod vtique si de humanæ sapientiæ artificio contingere potuisset, aliquem decessorum suorum ante eum meruisse crediderim, vel scientiam prohiberendi virum sanctum, & pietatis affectu plenum, si non humano generi in commune, quod tamen æquitatis esset, fratribus & filiis facile putauerim reliquisse. Ad hæc Moyses eruditus in omni sapientia Ægyptiorum hanc artem aut nesciuit aut spreuit, cum eam impietatis errorem detestatus, à populo dei exterminare curauerit. Præterea sanctus Daniel disciplinas & sapientiam didicit Chaldæorum; quod vtique sanctus vir non fecisset, si gentilium disciplinis instrui, credidisset peccatis adscribendum. Habuitque eruditionis participes, quos legis & iustitiæ dei se gaudebat habere consortes. Simul etenim discebant Ananias, Azarias, Misael, quicquid poterat docere Chaldæus: simul à mensa & à regalibus epulis abstinebant, quod inspirabat Deus. Acceptis leguminibus pariter reficiebantur, eisdem contenti erant militiæ suæ stipendiis, regi vna famulabantur. Sed ecce priuilegium, quod homo conferre non potuit, singillatim datum est Danieli, vt in lucem proderet ænigmata somniorum, & Domino dictante vmbras discuteret figurarum. Vt vero familiaritas diuinæ gratiæ euidentius illucescat, quid rex in strato cubans præcogitaret agnouit, & meditationi visa connectens, mysterium salutis, quod vmbra obnubilat, & in fine sæculorum completum est, aut complendum, prudenter exposuit. Siccine solent coniectores etiam cogitationes excutere, & vmbras exinanire, explicare inuolucra, & illustrare tenebras figurarum? Si quis est qui pari gratiæ priuilegio gaudeat, accedat ad Danielem, & Ioseph, & similiter cum eis Domino gratule-

tuletur. Quem vero veritatis spiritus non illustrat, de arte somnolenta frustra confidit, cum ars omnis habeat à natura originem, ab vsu & ratione processum. Ratio vero in his tantum defectum patitur, vt quo se vertat, quid iudicet, plærunque omnino non habeat. Quod quidem cum frequenter eueniat, facillimè ex paucis colligitur. Solicitus quidam, nomen etenim à memoria excidit, etsi narrationis autorem magnum teneam Augustinum, in re dubia sensum alterius cui rem nouerat esse notam, magna instantia sibi postulabat exponi. Cum vero alter petentis desiderium promissionibus protraxisset, & vnius instantia deluderetur calliditate alterius, accidit vt eadem nocte pariter somniarent, alter quod rem quæsitam petenti exponeret, alter quod ei à doctiore diligentissime exponeretur. Factumque est, vt cum vmbra quietis euanesceret, se miraretur ille ad scientiam, quam diu quæsierat, sine doctoris beneficio, nulloque sui exercitio peruenisse. Deinde cum more solito, apud doctiorem ageret, vt sibi promissum solueretur, iam, inquit doctior, factum est quod petisti, cum ea nocte vt docerem accesserim. Quis huius facti explicet rationem, nisi quod boni spiritus vel maligni exigentibus hominum meritis, eos erudiunt, vel illudunt? Nouit enim Hieronymo referente, catholica mater ecclesia, quomodo ad tribunal iudicis Dei raptus, eo quod libris gentilium vehementius inhæreret, ibidem coactus est profiteri se vltra gentilium libros non modo non lecturum, sed nec etiam habiturum. Ante siquidem professionem interrogatus, cum se diceret Christianum, ei à iudice probrose obiectum est, quod non suus erat, sed Ciceronianus. Hoc tamen non audacter somnij affirmauerim censendum nomine, cum idem veracissimus & prudentissimus doctor vmbram somnij non fuisse, sed rem secum veraciter agi Domino visitante, etiam iurisiurandi religione confirmet. Et vt plenam assertionis suæ faciat fidem, liuorem verberum in suis vulnerum cicatrices expergefactus ostendit in corpore. Sed cum hæc à spiritibus circa homines fiant, eam solam rerum imaginem fidelis anima non aspernatur, quæ innocentiam relinquit incolumem. Quod si materiam vitiis afferat, libidinem forte ascendens, aut auaritiam, aut

 dominan-

dominandi ingerens appetitum, aut quicquid huiusmodi est ad subuersionem animæ, procul dubio aut caro aut spiritus malignus immittit. Qui in quosdam exigentibus culpis, Domino permittente, tanta malitiæ suæ licentia debacchatur, vt quod in spiritu patiuntur, miserrime & mendacissime credant in corporibus euenire. Quale est quod nocticulam quandam vel Herodiadem, vel præsidem noctis dominam consilia & conuentus de nocte asserunt conuocare, varia celebrari conuiuia, ministeriorum species diuersis occupationibus exerceri, & nunc istos ad pœnam trahi pro meritis, nunc illos ad gloriam sublimari. Præterea infantes exponi lamiis, & nunc frustatim discerptos, edaci ingluuie in ventrem traiectos congeri; nunc præsidentis miseratione reiectos in cunas reponi. Quis vel cæcus hoc ludificantium dæmonum non videat esse nequitiam? Quod vel ex eo patet, quod mulierculis & viris simplicioribus & infirmioribus in fide, ista proueniūt. Si vero quisquam eorū qui hac illusione laborabat, ab aliquo constãter, & ex signis aliquibus arguatur, dæmonium statim aut superatur, aut cedit, & vt dicitur, ex quo quis in luce arguitur, cessant opera tenebrarum. Huius autem pestis cura efficacissima est, vt fidem quis amplexus, his mendaciis subtrahat mentis auditum, & nequaquam respiciat ad huiusmodi vanitates & insanias falsas.

CAP. XVIII.

De fundamento Mathematicæ, & exercitio sensuum, & viribus animæ, & profectu rationis, & efficacia liberalium disciplinarum.

POSSIT vtinam tam facilè mathematicorum error à præstantioribus animis amoueri, quam leuiter in conspectu veræ fidei & sanæ conscientiæ istarum illusionū dæmonia conquiescūt. Veruntamen eo periculosius errant, quo in soliditate naturæ, & vigore rationis, suum fundare videntur errorem. Temerarium siquidem videtur vniuersis in legem naturæ præuaricari, & stultum, gratis dissentire ab eo, quod ratio persuasit. A veris ergo sumunt.

sumunt initium, vt per vera diutius gradientes, se & sequipedas suos præcipitent in laqueum, & foueam falsitatis. Mathesim ergo probabilem, quæ penultima breui enunciatur, quam & natura inducit, ratio probat, & vtilitatis experientia approbat, quasi quoddam doctrinæ suæ faciunt fundamentum, vt exinde opinionum suarum lubrico quasi quadam imagine rationis, in mathesin reprobam, quæ profertur extensa penultima, periculosissimè prolabantur. Primo namque res quas natura creauit discutiunt, easque multipliciter inuestigant, nunc quomodo ex partibus suis, nunc quomodo ex materia & forma constant inquirentes. Quod vt facilius possint, sensuum vires pensant, & intellectus efficaciam metiuntur. Et quia sensuum hebetudo rerum corporearum naturam non transgreditur, paulatim aliorum beneficio ad subtiliora consurgunt. Visus etenim in solo corpore, eoque præsente, colores tantum & quantitates examinat, & figuras. Sonus solus contingit auditum. Gustus de saporibus iudicat. Olfaciendi vis in odoribus tota versatur. Quid durum, quid molle sit, quid lene, quid asperum, quid ponderosum, quid leue, quid calidum aut frigidum, quid humidum sit aut siccum, tactus discernit. Est interdum figuræ explorator, & quantitatis & ponderis conscius. Dolorem quoque percipit, & voluptatem. Isque per omnes fere sensati corporis partes diffunditur, adeoque animæ cohærens est, vt eo discedente videatur & tota corporis vita discedere. Si vero corporum absentium præfatas proprietates inquiris, eas tibi tracta similitudine ab his quas sensus agnouit, poterit imaginatio præsentare, quæ tanto erit fidelior, quanto expressior fuerit similitudo. Vnde & Tityrus ad Maronem, non assecutæ similitudinis vitio lapsam sibi queritur imaginationem.

Vrbem quam dicunt Romam, Melibœe, putaui
Stultus ego huic nostræ similem, quo sæpe solemus
Pastores ouium teneros depellere fœtus:
Verum hæc tantum alias inter caput extulit vrbes,
Quantum lenta solent inter viburna cupressi.

Sin autem familiarius expresserit rei similitudinem, fidelis & vera est imaginatio, quali vtitur Andromache apud Virgilium:

O mihi sola mei super Astyanactis imago,
Sic oculos, sic ille manus, sic ora ferebat,
Et nunc æquali tecum pubesceret æuo.

Verum si ad incorporea diuertendum est, ratione opus est & intellectu, cum absque intelligentia hæc non valeant comprehendi, & verum non possit esse de his sine ratione iudicium. Intellectus itaque aliis deficientibus, exerit vires suas, & quasi in arce animæ constitutus omnia inferiora complectitur, cùm ab inferioribus superiora nequeant comprehendi. Et nunc quidem res vt sunt, nunc aliter intuetur, nunc simpliciter, nunc composite, nunc distincta coniungit, nunc coniuncta distrahit, & disiungit. Simpliciter ergo incedit intellectus, dum rem quamlibet contemplatur, puta hominem, equumve concipiens. Cum vero res plures gradatim complectitur, compositioni obnoxius est. Puta hoc intellectum, hominem album equumue currere mente complectens. Disiuncta coniungit, vt si

Humano capiti ceruicem iungat equinam
Varias inducens undique plumas,

vt, iuxta poëtam,

Turpiter atrum
Desinat in piscem mulier formosa superne.

Hunc vero ad auditores suos verba traiiciunt Poëtæ, cum hircoceruum, centaurum describunt, & chimæram. Coniuncta vero disiungit, vt si formam teneat absque materia, cùm tamen sine ea forma omnino esse non possit, nisi forma essendi, & ei adhærentes formæ formarum, ex quibus illæ fluxerunt, quæ in materia sunt & corpus efficiunt. Porro cum res aliter quam sint, componendo inspicit, eo quod cassus est, & à rerum veritate deficiens, ad opinionis errorem vergit, & si esse asserit, vel non esse, pleno nomine opinio est. Sed licet aliter quam sint, dum tamen simpliciter coniuncta disiungat, non inanis erit conceptio, quæ totius inuestigationis sapientiæ expeditissimam parit viam. Hic est enim totius philosophiæ instrumentum, quod & mentem mira subtilitate exacuit, & res singulas à se inuicē naturæ suæ proprietate distinguit. Si abstrahentem tuleris intellectum, liberalium artium *officina peribit, cum citra ipsius operam nulla earum ri-

al. efficia peribunt.

te haberi valeat, aut doceri. Hic itaque sicut formam sine materia, sic & materiam aggreditur sine forma; & quod propriæ virtutis potentia tenere non sufficit, suo quodam defectu interdum comprehendit, vt si videantur tenebræ non videndo, & non audiendo silentium audiatur. Ecce non est homo qui non sit albus, aut niger, aut medij coloris particeps, nec potest esse homo, qui non statim sit aliquis homo, cum idem sit alicui esse & vnum numero esse. Veruntamen sic hominem intellectus attingit, vt ad neminem hominum aspectus illius descendat, generaliter intuens, quod non nisi singulariter esse potest. Sicut enim discendi & significandi, sic & intelligendi diuersitas, subsistendi modos sui numerositate transcendit, & homo qui nō potest nisi singulariter esse, vniuersali clauditur mentis conceptione. Diffinit ergo ratio quod concipit intellectus, animal rationale mortale, quod in solos subditos cadere, nemini recte sapientium ambiguum est. Dum itaque rerum similitudines & dissimilitudines colligit, dum differentium conuenientias, & conuentionum differentias altius perscrutatur, dum quid sint singula cum pluribus, quid cum paucioribus commune habeant, diligentius inuestigat, quæue rebus singulis adesse necesse sit, quæ abesse non possint, perspicacius contemplatur, multos apud se rerum inuenit status, alios quidem vniuersales, alios singulares. Quos pro arbitrio suo definiens & multifariam diuidens, ad ipsius arcana naturæ, mentis transmittit aspectum, vt nihil naturalium plene absconditum sit ab oculis eius. Et primo substantiam, quæ omnibus subest, acutius intuetur, in qua manus naturæ probatur artificis, dum eam variis proprietatibus, & formis quasi suis quibusdam vestibus induit, & suis sensuum perceptibilibus informat, quo possit aptius humano ingenio comprehendi. Quod igitur sensus percipit, formisque subiectum est, singularis & prima substantia est. Id vero sine quo illa nec esse, nec intelligi potest, ei substantiale est, & plerumque secunda substantia nominatur. Hoc autem quod adest quidem substantiæ, & ea manente abesse potest, accidentibus aggregatur. Singulare quidem si vnus tantum sit. Vniuersale scilicet non naturæ conformitate tamen sit commune multo-

rum. Quod forte facilius in intellectu, quam in natura rerum poterit inueniri, in quo genera & ſpecies, differentias, propria, & accidentia, quæ vniuerſaliter dicuntur, planum eſt inuenire, cum in actu rerum ſubſtantiã vniuerſalium quærere exiguus fructus ſit, & labor infinitus, in mente vero vtiliter & facillimè reperiuntur. Si enim ſolo rerum numero differentium ſubſtantialem ſimilitudinem quis mente pertractet, ſpeciem tenet: Si vero etiam ſpecie differentium conuenientiã menti occurrat, generis latitudo mente diffunditur. Denique dum rerum, quas natura ſubſtantialiter vel accidentaliter aſſimilauit, conformitatem percipit intellectus, vniuerſalium comprehenſione mouetur. Cum vero ſimilium differentias agitat, quanto expreſſius, tanto ad opera naturæ, quæ ſingularia ſunt, familiarius accedit; ſi ſubſtantiam ſuis veſtitam proprietatibus inſpicit, à naturæ conditione non diuertit. Sin autem detracta ſpecie, eam quaſi formarum exuit veſtimento, acumen quidem ſuum exercet, & rerum naturam, quid ſcilicet in ſe, quid in aliis ſint, liberius & fidelius contemplatur, dum rerum ſubſtantiam, quantitatem ad aliquid, qualitatem, ſitum, eſſe, vbi, quando, habere, facere, pati, ſingillatim diſcutit & diſcernit. Quæ etſi ſingillatim eſſe non poſſint, ſingillatim tamen inueſtigari queant, & ad totius Philoſophiæ compendium. Vtiliſſima eſt hæc ſpeculatio, in qua magnitudinis, & multitudinis, quæ duo totum orbem complectuntur & ambiunt, natura diſcutitur. Numquid abſtrahens intellectus, dum hæc agit, ocioſus eſt, aut inutilis, per quem animus honeſtarum artium gradibus, ad thronum conſummatæ Philoſophiæ conſcendit? Multitudinem ergo quæ potentia ſui in infinitum creſcit, ſicut econtra magnitudo decreſcit in infinitum, bimembri diuiſione partitur, dum ea nunc ſimpliciter & per ſe, nunc ad aliud relatam contuetur; alteram remandans Arithmeticæ, alteram Muſicæ, pleno iure reſeruans. Magnitudinem quoque ſecat in duas ſpecies, alteram immobilem, ſubiiciens geometris; alteram ſcilicet mobilem, his qui aſtrorum & cæleſtium ſcientiam profitentur. In his vero quatuor ſpeciebus, matheſis, id eſt, doctrinalis tota conſiſtit, & quaſi quatuor Philoſophiæ limitibus, mundanæ ſapientiæ

perfe-

perfectionem assequitur. Primus itaque gradus est ab Arithmetica numerorum virtutem mutuare. Secundus proportionum gratiam à Musica trahere. Tertius obtinere scientiam à Geometrica mensurarum. Quartus, idemque nouissimus veram positionem syderum assequitur, & vim cælestium perscrutatur. Eorum verò, qui scientiam profitentur astrorum, alij opinionis errore prolabuntur ad fabulas, in quo deprehenditur & Hyginus; alij sola imaginationis virtute contenti sunt, quid verum sit doctiorum iudicio reseruantes, satis agentes sibi, dummodo veri similitudinem teneant. Vtrosque alterutra Astrologia eruditionis suæ recipit professores. Sunt alij, qui in professione astrorum veritati quidem inuigilant, eo solo contenti, si positionem veram, motumque syderum, rationemque signorum viuaciter assequuntur.

CAP. XIX.

De differentia Mathematicæ doctrinalis, & mathesis reprobatæ, & traditione Mathematicorum, & erroribus eorum.

VERVM, quia probabile est, cœlestium aliquam esse virtutem, cum & in terra non credatur aliquid gigni, quod à manu opificis Dei, bonum aliquem non sortiatur effectum. Qui curiosiores sunt cælestium potentiam inuestigant, & de singulis, quæ in sublunari globo proueniunt, Astronomiæ suæ regulis, nituntur reddere rationem. Est autem Astronomiæ nobilis & gloriosa scientia, si clientelam suam, intra moderationis metas cohibeat; quam si licentiori vanitate excedit, non tam philosophiæ species, quam impietatis decipula est. Et quidem multa sunt mathesi doctrinali, & diuinatoriæ mathesi communia; sed dum diuinatio sobrietatis mensuram excedit, toto diffidens fine non instruit, sed suum decocet professorem. Quod enim zonas partiuntur, parallelos disterminant, cum singulis suis obliquant zodiacum, quod orbem ferè totum coluris cingunt, quod laborem mentiuntur planetarum, quod Aplanem nullius erroris participem faciunt, quod à polo arctico, ad antarcticum

ticum axem ducunt, quod signa per gradus & puncta diuidunt, quod orientium & occidentium signorum, & siderum proportionem tenent, vtrique commune est. Vtraque tamen in eo physicis acquiescit, quod teneritudinem subtilium corporum, in quasdam sectas vias, & circulorum capedines non æstimat dissipari. Asserunt quoque communiter solem caloris autorem esse, humorumque augmentum, & defectum, quod id sensus probat, motui lunari accommodant, & in hunc modum plurima. Cæterum mathesis, quæ futurorum pollicetur indicium, ab elementis philosophiæ (vt prædictum est) trahens originem, vltra progreditur, & elationis suæ temeritate, in prærogatiuam eius prorumpit, qui stellas numerat, quarum ipse nomina solus, signa, potestates, cursus, loca, tempora, nouit. Quoniam hoc ipsum astronomiæ suæ beneficio, sibi astrologus repromittit. Tantoque longius à scientia veritatis aberrant, quanto ad eam tumidius irrumpere moliuntur. Signorum ergo naturam reuoluentes, prout eam forte nouerant, dum in stellis comparibus fluctuarent, alia dicunt masculini generis, alia fœminini, essentque forsitan multiplicata per sobolem, nisi quia dissociata locis in coitu conuenire non possunt. Planetarum quoque consilia, quoniam & orbis moderatores eos habent, diligenter explorant, quid ex affectione eorum, & motu, & applicatione vnius ad alterum, choreisque stellarum facile est inuenire. Saturnus ergo, quia frigidus est & senex, grauis est & nociuus, & de natura malitiam, morositatē contrahit ab ætate. Omnibus igitur inimicus, vix etiam suis scholasticis parcet. Succedit ei Iupiter, contra propitius & saluber, tantæque benignitatis in omnes, vt nec de malitia patris, nec matris ferocitate subiecti quemquam offendat; nisi forte & ipse in orbis subiecti dispendia, stationarius factus sit, retrogradusue, aut adultionem miserabilem patiatur. Mars ferox, naturaq. indomitus, omnes præter scholasticos suos persequitur. mitigatur tamē interdum Iouis accessu, vel Veneris, quoniam & ipsa propitia est & benigna. Mercurius vero talis est, qualem vicini planetæ permiserunt, cum & ipse conuertibilis naturæ sit, potentioribusque cohæreat. Vnde plerique eum præsulem eloquentiæ opinantur, eo quod

illa iuncta sapientiæ plurimum prosit, malitiæ sociata noceat plurimum. Hæc quidem etsi non docuit, sectam tamen erroris attigit Lucanus, cum timorem vrbis describeret, bellumque ciuile necessariis astronomiæ argumentis ineuitabiliter appropinquante Cæsare futurum denunciaret. Innuit enim Poëta doctissimus, si tamen Poëta dicendus est, qui vera narratione rerum ad historicos magis accedit, illius malitiam irrefragabiliter adimplendam, qui solus in throno sui domicilij residebat. Et licet figulus Parcarum consilia discutiat, mentemque stellarum, corporum tamen quæ videntur, non dum plenam notitiam tradidit, cum in tota Mathematicorum domo, adhuc non sit quæstio expedita, an ex elementis sydera constent, an ex quinta essentia, quam Aristoteles introducit. Nam quod eis obiiciunt pueri, mollia sint, an dura, & si quid huiusmodi est, etiam audire dedignantur, quamuis aliquos famosos, & suo iudicio sapientes, in talibus viderint miserrime laborare. Expediunt tamen, & suis miserationibus probant, quid fata deliberent, & deprehensa voluntas syderum, quem in sublunari globo sortiatur effectum. Et forte sententia numinis irrita est, quam non mathematicus profert: ait ergo;

Quod cladis genus o superi, qua peste paratis
*Sæuitiam? * æterni multorum tempus in vnum* * al' extremi
Conuenere dies, summo si frigida cælo
Stella nocens nigros Saturni accenderet ignes,
Deucalioneos fudisset aquarius imbres,
Totaque diffuso latuisset in æquore tellus,
Si sæuum radiis Nemeæum Phœbe leonem
Nunc premeres, toto fluerent incendia mundo,
Succensusque tuis flagrasset curribus æther.
*Hi cessant ignes, tu qui flagrante * minantem* * al' minacem
Scorpion incendis cauda, chelasque peruris:
Quid tantum Gradiue paras? nam mitis in alto
Iupiter occasu premitur, Venerisque salubre
Sydus hebet, motuque celer Cyllenius hæret;
Et cælum Mars solus habet. cur signa meatus
Deseruere suos, mundoque obscura feruntur?
Ensiferi nimium fulget latus Orionis.
Imminet armorum rabies, ferrique potestas.

Confun-

Confundet ius omne manu scelerique nefando,
Nomen erit virtus, multosque exibit in annos.

Ecce ex qualitate Planetarum, & positione signorum, & concursu causarum, quam manifestus belli ineuitabilis sequatur euentus. Hoc etenim ad artis traditionem plurimum spectat, vt de naturali vel causali constet domicilio Planetarum. Omnes siquidem præter Solem & Lunam, qui soli singulis contenti sunt, duobus domiciliis gaudent, naturali scilicet & accidentali. Naturale quidem cuique domicilium est, in quo quisq. creationis suæ principium habuit, si tamen * genethliaci consentiunt eos à domino esse creatos. Lunæ ergo domicilium Cancer est, Leo Solis, Mercurij Virgo, Libra Veneris, Scorpio Martis, Sagittarius Iouis, Saturni Capricornus, & hoc naturaliter. Casualiter vero Saturno cedit Aquarius, pisces Ioui, aries Marti, Veneri taurus, in Mercurij sortem gemini cedunt: Luna vero commoda est, quam cum aliis stellis, quicquid illi garriant, creauit Deus vt præesset nocti. Quid enim de Sole dicam qui dux & princeps est, & moderator luminum reliquorum? cum vtique reclamantibus omnibus his planetariis, non timeo bonum & necessarium profiteri. Cum & diem videntibus cunctis illustret, temperet orbem, anni tempora diuidat, inducat rerum vicissitudines, & alia plurima, quæ nunc longum est enarrare. Sed licet multarum vtilitatum in eo & in cæteris causæ resideant, ipsorum tamen & omnium quæ rectè sunt, vna est & prima causa, quæ mundum fecit propriæ maiestatis potentia, eamque sapientiæ suæ virtute & immensitate formauit, & firmauit, & vt ei tam substantiam quam formam conferret, sola inducta est bonitate. Verum mathematici vel planetarij, dum professionis suæ potentiam dilatare nituntur, in erroris & impietatis mendacia perniciosissimè corruunt. Nec cuiuscunque artis regula seruatur illæsa, nisi dum infra proprij generis ambitum cohibetur, præsertim cum iuxta sapientem, frequens sit aliquid extra regulam inueniri. Omnis etiam regula alicui generi rerum accommodata est. Si vero traducatur ad aliud, statim in veritatem impingit obnoxiam falsitati. Si ergo mathematici probabilis matheseos, id est, doctrinalis essent fine contenti, & verani possent

al. genelliaci

ſent aſſequi poſitionem ſtellarum, & ex ſignis ſuis ſobria eruditione ſecundum quod naturaliter proueniunt qualitatem præſcire temporum, & ſpeculationis ſuæ iocundiſſimum carpere fructum. Cum vero dilatāt phylacteria ſua & magnificant fimbrias, dum conſtellationibus & planetis nimium virtutis aſſcribunt, eis neſcio quam autoritatem operum aſſcribentes, in creatoris prorumpunt iniuriam; & dum cæleſtia quæ tractant ad ſobrietatem non ſapiunt, iuxta Apoſtolum ſtulti ſunt. Vide in quantam erroris abyſſum, ab ipſis cæleſtibus cadant. Conſtellationibus ſuis adſcribunt omnia. Tu videris an fiat ei iniuria, qui fecit cælum & terram & omnia quæ in eis ſunt. Deinde eam conſtellatio rebus neceſſitatem indicit, vt arbitrij perimat libertatem. An & hoc rectè, tecum delibera. Ad tantam denique quidam peruenere veſaniam, vt ex diuerſis ſtellarum poſitionibus dicant imaginem ab homine poſſe formari, quæ ſi per interualla temporum, & quadam ratione proportionum in conſtellatione ſeruata formetur, ſtellarum nutu recipiet ſpiritum vitæ, & conſulentibus occultæ veritatis manifeſtabit arcana. Et licet quandoque, quæ honeſta vel recta ſunt, vt ſe in loco mundo velle ſeruari, vel ſolum Deum, quando aliquid quæritur precibus, & muneribus inuocandum præcipiat, maligni tamen ſpiritus hanc eſſe fallaciam certiſſimum eſt, qui vt minus caueatur, innocentiæ vel iuſtitiæ præcepta plerunque videtur afferre. Hanc quidem idolatriæ ſpeciem eſſe fidelium nullus ignorat. Longè vero commodius in cælum aſcendunt aſtrologi, qui academicorum more, quicquid eis occurrerit probabile, ſuo iure defendunt. Itaque quidam eorum motu quodam irrationali, planetas aduerſus Aplanem niti contendunt; alij, autore Ariſtotele, eoſdem cum firmamento ferri profitentur, quorum neutrum teſte Mineio aſtrologiæ regulis inuenitur aduerſum. At* genelliaci dum ad diuinationem ſcientiæ cæleſtium nimis inſiſtunt, tam ipſorum cæleſtium, quam Dei notitiam perdiderunt. Qui tamen inter eos ſuum commodius excuſare videntur errorem, cum Plotino, autoritatem operum non detrahunt creatori, ſed ſemel & ſimul ab eo legem aſſerunt inſtitutam, quam nullus vnquam conatus euacuat, cum omnia quæ diſpoſuit

*al. genethliaci

futura

futura sint vt præuidit. Quod forte Papinius intellexit cum diceret,

Incipit ex alto, graue & immutabile sanctis
Pondus adest verbis, & vocem fata sequuntur.

Ab eo ergo sua potestas attributa est singulis creaturis, in quibus non oportuit cælestia locum tenere nouissimum, & quæ digniora sunt aliis, habere minimum potestatis. Eis itaque quantum voluit contulit, qui etsi sibi retinuerit operis principatum, signorum illis ad minus indixit obsequium. Vnde etsi non sæpe faciant opera signorum, tamen autore Deo exhibent ministeria. Hinc forte illud, Cæli enarrant gloriam Dei, & opera manuum eius annunciat firmamentum. Nec mirum, cum & aues, & alia plurima institutione Dei, & naturæ beneficio, quædam futura signis præueniunt. Si igitur cælestia signa sunt rerum, quæ procul dubio venturæ sunt necessario, cum eas immutabilis dispositio ordinauerit, quid prohibet ea quæ cælestium prænunciantur indicio sciri ab homine & homini instruendo indicari? Signa siquidem hominibus data sunt ad eruditionem, non illis, qui cælestium conscij secretorum nullis indigent signis.

CAP. XX.

Quod prouidentia Dei rerum naturam non permit, neque series rerum immutat prouidentiam, & quod liberum arbitrium manet cum prouidentia.

PROBABILIA quidem sunt hæc, quæ proponunt, sed tamen venenum hic sub melle latet. Fatalem etenim quandam necessitatem rebus imponunt sub prætextu humilitatis & reuerentiæ Dei, timentes ne forte ipsius euacuetur dispositio, nisi rerum euentus necessitas comitetur. Præterea priuilegium diuinæ maiestatis irrumpunt, scientiam vendicantes, qua tempora præuideant & momenta, quæ filij testimonio, patris reseruata sunt potestati, adeo quidem vt abscondita sint ab oculis eorum, quibus Dei filius quæcunque audierat à patre patefecit. Deinde mentes hominum tumore elationis extollunt, aut desperationis pusillanimitate prosternunt, dum

vel

vel vitam diuturnam, aut mundi prospera deiiciendis promittunt, vel e contra imminentia fata, aut seculi aduersa minantur erigendis. Certè superiorem timoris, vel inferiorem spei molam, quibus fidelis anima in area mundi teritur, tollere prohibentur. Tollūnt tamen tam in suam, & clientulæ suæ perniciem, quàm in contumeliam prohibentis. Verum sicut series rerum Dei prouidentiam non immutat, sic & æterna dispositio, rerum naturam non perimit. Neque enim homo non peccare non poterat, quia eum Deus prænouerat peccaturum, aut quia ille non peccare poterat, eum peccaturum Dominus ignorabat. Neque non mori posse nesciebat, eo quod erat peccati merito moriturus. Neque eum mori necesse erat, quoniam hoc Dominus præsciebat. Factus est igitur quodammodo immortalis, moriturus procul dubio, & mortem culpa attulit, quam naturæ conditio nō inuexit. Essetque ab ea immortalitate qua non mori poterat, in eam qua mori non posset, transferendus; nisi culpa inobedientiæ, præcisa iustitiæ semita, tantæ gloriæ aditum pro tempore præclusisset. Itaque peccare & non peccare potuit mera præditus libertate arbitrij, qui nulla dispositionis violentia, nullo fatorum impulsu, nullo conditionis stimulo, nullo adhuc naturæ defectu vrgebatur ad culpam, quæ indubitata parens pænè hominem sponte lapsum impegit in mortem. Verum quia iustitiæ frena laxauit arbitrii, sic in eo oppressus & obrutus iacet, vt iusto Dei iudicio, quia tunc noluit à peccato abstinere cum potuit, modo nequeat abstinere cum velit. In eo tamen solo adhuc ei liberum viget arbitrium, vt sibi ad opus iniquitatis sufficiat, etsi ad bonum non nisi à gratia præuentus & adiutus assurgat. Sic iustitiam per se deserens, traductus est in regnum peccati, & mortis, vt iugo seruitutis pressus necessitati delinquendi & moriendi subiaceat, quamuis hoc non fatorum series, sed præuaricationis meritum introducat. Alioquin hominem nulla iustitia condemnabit, cum culpa non in eum, sed in ipsius retorqueatur autorem. Possibilia itaque sunt, quæ nunquam futura sunt: quæ si, quia non erunt, euenire non possent, nequaquam possibilia dicerentur. Nauale siquidem bellum fieri, itemque non fieri possibile

est, alterum tamen præcise & determinatè verum est & præscitum.

CAP. XXI.

An possint à Deo sciri quæ non sciuntur; & quod rerum mutabilitas ei nequaquam est infligenda; & quod idem est scientia, præscientia, dispositio, prouidentia, & prædestinatio; & quòd vera infinita sunt, vt numerus eorum non queat augeri vel minui; & quòd prouidentia nullam necessitatem rebus inducit.

SED ecce iam alterius difficultatis succrescunt cornua, & quocunque me vertam, in errorem videor inuolutus. Si enim quæ non sunt, nec erunt, esse possunt, profectò & Deus potest scire quod non scit, aut eo ignorante potest aliquid euenire. Bellum namque naualè quod non erit, sicut & geri, sic & à gerentibus sciri potest. Quod vtique & esse & sciri potest ab homine, nunquid sciri à Deo non potest? Si ergo potest Deus scire quod non scit, potest vtique & non scire quod scit, eo quod contraiacentium simul nulla possit esse licentia, cum alterum eorum semper, eo quod veritatis substantia careat, sit obnoxium falsitati. Porro mendaciorum nulla est scientia. Quomodo ergo scientia immutabilis est, cui decessus rerum potest fieri & accessus, quæ potest ignorare quod non scit, aut scire quod nescit? Quod si eam variabilem esse recipimus, Iacobo reclamante, iam apud eum est variatio, & vicissitudinis obumbratio, & pater luminum esse desistit, si elabitur quod prænouit. Hoc equidem nec gentilium error circa sua non tam numina, quam dæmonia dignabatur admittere, qui Stygiam paludem Diis peruiam esse negabant, dicentes, eam omnibus venerandam, & vsquequaque illicitam à cælestibus præteriri. Mentes namque cælestium, obliuio non contingit. Nunquid ergo fides recipiet, quod de Deo vel ipsa perfidia abhorret? Constat autem apud omnes, quia Deus scit illud non esse futurum, & si plærique non recipiant illum posse scire, aut non posse scire hoc esse futurum,

rum, ne eum mutabilitatis nota vel impotentiæ inurere videantur. Sed esto, vt Deus, quoniam hoc plerique recipiunt, possit dum tamen si fieri potest positione, aut coniunctione non pecces, scire quod non scit, non ob hoc eum esse mutabilem quis conuincit? cuius scientiæ non decedit aliquid vel accedit, cum illud solum in rerum natura verum esse contingat, quod ille ab initio stabilitatis suæ puncto præfixit. Dum tamen hoc recipitur, exactissima diligentia præcauendum est, ne cognatio modorum verbi quam Apollonius inducit, quicquam perfidiæ ingerat aut falsitatis. Hæc ipsa quoque possibilitas eueniendi, non leuitati ipsius, qui non mouetur, sed rerum facilitati, quæ natura non indignante moueri possunt, conuenienter asscribitur. Manet itaque vsquequaque immobilis integritas scientiæ Dei, & si quid varietatis alicui inest, non tam scientis quam scitorum mutabilitas est. Licet enim quæ scientia Dei complectitur, mutabilitati subiaceant, ipsa tamen alterationis vices ignorat, & vno singulari aspectu & indiuiduo, omnium quæ dici aut quocunque sensu excogitari possunt vniuersitatem claudit, & continet: adeo quidem sine motu, vt localia sine loco, nascentia sine initio, decedentia sine fine, fluctuantia sine alteratione, temporalia sine mutabilitate, & mora, sic vniformiter comprehendit, vt ei non præterita transeant, nec futura succedant. Nec mirum hoc in æternitatis statu, nisi quia quicquid ibi est, mirabile est, cum & in nobis mutabilium motum & festinantium cursum aliquatenus quiescens comprehendat aspectus. Intellectus quoque rem magnam sine distensione, & sine contractione sui rem modicam contemplatur, nec loco indiget vt localia claudat, aut spatiorum interstitiis vt distantia complectatur, in eo patrem luminum sequitur, sed non passibus æquis, cum hic multis, ille vero omnino nulli motui obnoxius sit. Cum vero diuinæ simplicitatis aspectus innumerabilia claudat, vna tantum est, & indiuidua substantia præscientis, eique essentialiter vna, cum sibi sit idem esse, & sapientem esse. Alioquin fingat qui potest, quis hæc diuersa coniunxerit, nec prima rerum omnium causa erit, quæ vt sit, coniunctionis adminiculo eget. Creaturæ vero scientia, longe disparis conditio-

nis est. Spiritui siquidem & animæ non est idem esse, & scientem esse, cum anima disponatur ad cognitionem rerum, eaque si radicata fuerit, vt primo affectionis motu inualescens, aut omnino, aut sine iniuria naturæ conuelli non possit, habitu suo informat animam, faciatq. scientem. Hic ergo habitus, rectissimè scientia appellatur, licet & res subiectæ interdum scientiæ nomine censeantur. Vnde & vicissim nominibus mutuatis; quod vnius est, transit ad alterum. Sic vtique & scientia dicitur multa; cum tamen multitudo, rerum potius quàm scientiæ sit. Si ergo sapientiæ Dei immensitas & simplicitas attendatur, vna est simplex & indiuidua. Si subiacentium multitudo, multiplex est & multiformis. Sic etiam si substantiam volentis aut potentis qua vult, aut potest, attendas, vna est voluntas & potestas. Si quæ vult & quæ potest, infinitus omnium numerus est; iuxta illud propheticum, Magnus dominus & magna virtus eius, & sapientiæ eius non est numerus. Itemque, Magna opera Domini, exquisita in omnes voluntates eius. Et illud, Quis loquetur potentias Domini? Hæc autem res vniformis & varia, licet totius varietatis ignara sit, variis tamen nominibus appellatur, sed ex variis causis. Scientia siquidem & præscientia, dispositio, prouidentia, & prædestinatio nominantur. Sed scientia existentium, præscientia futurorum, dispositio faciendorum, prouidentia gubernandorum, prædestinatio saluandorum est. Et est prædestinatio ab æterno gratiæ præparatio, per quam vnus quisque vocatur ad vitam, sicut ait Apostolus, quos prædestinauit, hos & vocauit; & quos vocauit, hos & iustificauit; quos autem iustificauit, hos & magnificauit. Et alius, Apud te est, inquit, fons vitæ, & in lumine tuo videbimus lumen. Vt ergo reuerenti quædam audacia scientia Dei quæ finem nescit, vel sermone finem inueniat, scientia Dei est omnium quæ sunt, fuerunt, & futura sunt, vera comprehensio, & plena notitia. Omnia siquidem vera nouit, & sola, nullamque dignatur agnoscere falsitatem. Ea tamen diiudicat, & condemnat. Est igitur necessario infinita, quæ vniuersa vera complectitur, quorum vtique non est numerus, aut adeo infinitus, vt finem non inueniat, nisi in sapientia Dei, quæ sola seipsam quanta sit, nouit. Ni-

hil igitur eorum quæ nouit, quoniam vera sunt, euanescit, omniumque dispositorum, præsentia sint, præterita, an futura, initium & causa veritas est. Psalmista siquidem ait: Principium verborum tuorum veritas, quæ nullo defectu sui transibunt. Transibunt tamen cælum & terra, quoniam & hoc de verbis veritatis est nunc vtique cum deformitate mundi purgata, reformabitur cœlum nouum & terra noua. Sentiat vnusquisque quod Dei fides vel ratio persuadet; ego sine præiudicio sententiæ melioris, vera modis omnibus arbitror infinita: cum in omnibus quæ sunt & quæ non sunt, ab initio esse necesse sit, vel non esse; & eorum quæ contradictoriè opponuntur, alterum semper ex necessitate sit verum. Tanta ergo numerositate semel & simul verorum excreuit, vt potius extitit numerus, vt omnino minui nequeat vel augeri, & vsquequaque in æuum maneat infinitus, nisi apud infinitam sapientiam Dei. Indeficiens ergo scientia est, cui nihil eorum elabitur, & omnino augmentum non recipit, quæ ea omnia comprehendit. Rationem vero eorum, quæ Deus ab æterno in sapientia, id est, in vnigenito verbo disposuit, creans ibi omnia simul, quam postmodum consequenter producit in opera; secundum prouisum ordinem singula traducens à generatione, qua incipiunt esse per sortem; qua fluctuare videntur casibus ad corruptionem, quæ quasi existendi filum præscindens, retrudit ad non esse; Parcas vel Fata, antiquis placuit appellari, eo quod constitutiones prouidentiæ Dei; quin effectui mancipetur, nemini parcant, & à verbo Dei, quo æternaliter omnia dixit, & facta sunt, executionis firmamentum accipiant. Vnde Stoicus omnia necessaria credit, timens euacuari posse scientiam immutabilem. Econtra Epicurus, eorum quæ eueniũt nihil prouidentiæ ratione dispositum, ne forte necessitatem mutabilibus rebus inducat, opinatur. Pari ergo errore desipiunt; cum alter casui, alter necessitati vniuersa subiiciat. Mutabilium igitur rerum dispositio, immutabilis est; & æternæ prouidentiæ immutabilis status, omnium mutabilium continet cursum. Cum vero ipsa ab æternitatis suæ statu moueri non possit, contingentium seriem ab omni nexu necessitatis absoluit. Et licet lux inaccessibilis sapientiæ Dei

 huma-

humanæ scientiæ tenebras incomparabiliter antecedat, est tamen in quo claritati illius caliginis nostræ oculus quoad aliquid coæquatur. Sicut enim quod video imminere, nulla ex eo quia videtur, necessitate proueniet, sic & quod illius oculus contemplatur, non est necessarium euenire. Scio equidem lapidem vel sagittam, quam in nubes iaculatus sum, exigente natura recasuram in terram, in quam feruntur omnia nutu suo pondera, nec tamen simpliciter recidere in terram, aut quia noui recidere necesse est. Potest enim recidere & non recidere. Alterum tamen, etsi non necessario, verum tamen est. Illud itaque quod scio futurum, si enim futurum non est, etsi forte putetur, non scitur tamen, quoniam illius quod non est, non scientia, sed opinio est. Cæterum etsi non esse posiit, nihil impedit esse scientiam, quæ non necessariorum tantum, sed quorumlibet existentium est, nisi forte & tu cum Stoicis existentia censeas necessariis comparanda. Sic & quæ ille prænouit, omnia procul dubio implebuntur. Contingentia tamen omnia & non euenire possibile est. Adeo quidem vt ad eueniendum res, quas cum eo futuras prænouimus, non magis ipsius, quam noster visus abstringat, licet ab illius dispositione subsistendi formam omnia sortiantur, quatenus bona sunt. Alias autem non formæ existendi gerunt, sed defectum illius, enormitatis suæ vitio protestantur. Præscientia ergo rebus causa eueniendi non est, aut euentus rerum ei causa est præsciendi, ne aut temporalium motus æternæ prouidentiæ causa sit, aut à purissimo fonte bonitatis malorum profluant riuuli. Deus vero bonorum duntaxat autor est. Quod vero in compitis vulgo obiicitur, quia necessario, si quid præscitur, eueniet, nullo veritatis robore subnixum est, nisi forte rebus ab omni necessitate absolutis, modum complexioni quis tribuat, vt potius necessitate consequendi, quam consequentis propositæ enuntiationis veritas constet. Nec me arctabis, vt licet dispositarum rerum, mutabilem fatear esse naturam, scientiam disponentis ob hoc dicam esse mutabilem; cùm secundum ipsius veritatis arcanum (Iohannem filium tonitrui loquor) fidei constet, quia quantacunque sit labilitas subiectorum; quod factum est in eo vita erat, per quem facta sunt vni-
uersa.

uersa. Eius itaque dispositio tanta suæ stabilitati, incolumitate viget & viuit, vt nullo rerum motu concuti, nulla possit temporis, aut casus mutabilitate conuelli.

CAP. XXI.

Quod ex possibili non sequatur impossibile, & quid ex quo necessario consequatur nouit altissimus, qui omnia solus potest.

INSTAS tamen dicens, nisi euenerit aliquid quod præuidit, illud certa significatione complectens, forte lapidem recasurum in terram, fallitur dispositio. Quia ergo lapis non recidere potest, iubes me de duobus eligere, quorum neutrum communiter approbatur, vt vel fatear prouidentiam posse falli, quod fides abhorret; vel, quod absonum est, ex possibili impossibile consecutione vera consentiam euenire. Angustiæ quidem sunt vndiq. Hinc, ne diuinam minuam maiestatem; inde, ne multorum clamoribus & sententiæ, quæ iam fere omnibus persuasa est, contradicam. Sed quia melius est incidere in linguas hominum, quam impie versari in Deum, si vtrumque vitare non possum, absonus malo videri, quam perfidus. Nondum etenim omnibus persuasum est, quod ex possibili impossibile non sequatur. Nã hoc nonnulli recipiunt; sed an recte, viderint ipsi & iudicent. At vt ex vero falsum sequatur, nemo sapiens acquiescit. Verum siquidem ex falso sequitur & vero, sed ex vero, non nisi verum. Ex possibili quoque & impossibili, interdum possibile sequitur; non tamen ex quovis impossibili omnia impossibilia. Nisi forte aliud tibi persuaserint illi, quorum si omnia vera sunt, ex vno impossibili, sequuntur omnia impossibilia, & ex quovis falso, quælibet falsa. Si vero obtinuisses ex vero falsum, iure & ex sententia omnium, quererer me à semita veritatis abductum. Non tamen his importunitatibus eatenus premor, vt quod inopinabile est, licet inueniam consortes erroris, propria * temeritate tueri contendam. Malo cum Academicis, si *al' tenuitate* tamen alia via non pateat, de singulis dubitare, quam perniciosa simulatione scientiæ, quod ignotũ vel abscondi-

tum est, temere diffinire, præsertim in quo assertioni meæ fere totus aduersabitur mundus. Eoque libentius Academicos audio, quod eorum quæ noui, nihil auferunt, & in multis faciunt cautiorem, magnorum virorum autoritate suffulti, cum ad eos etiam in senectute transierit ille, in quo Latinitas nostra solo inuenit, quicquid insolenti Græciæ eleganter opponit, aut præfert, Ciceronem loquor, Romani autorem eloquij, quem ad eos, quasi in calce vitæ, diuertisse, liber De natura deorum inscriptus, docet. Efferant Stoici inopinabiles sententias suas, quas paradoxas vocant, veras quidem, præclaras, & admirabiles: nos pingui (vt dicitur) Minerua agentes, nihil eorum approbamus, quæ omnibus, aut pluribus, aut sapientibus singulis in facultate sua probabilioribus falsa esse videntur. Nec si Cicero ipse, aut Aristoteles, impossibile ex possibili producat, acquiescendum censeo, me potius, aliqua fallaciæ nube deceptum, verosimiliter opinabor. Hac ergo via tendiculas tuas egredior, vt dicam prouidentiam falli non posse, res tamen quæ prouisa est, posse nō euenire. Sed quid inferre consueueris, scio. Ergo possibile est, eam non esse præuisam. Esto inquam. Quo vltra progredieris? Ergo inquis reclamante Philosophia, & quod est non esse, & quod fuit possibile est non fuisse, & quæ iam præterierunt, reuocari possunt ne fuerint. Et quidem infinitam potentiam Dei, scientiolæ & ratiunculæ meæ legibus non coarcto; nec ei finem, quæ non habet, impono. Scio enim quia omnia potest; sed tamen quia mendose colligis patenter video. Primo quia diuinæ maiestatis immensitatem, paruitatis humanæ modulo circumscribis, & æternitatis immutabilem statum, labentium rerum imagine, & succedentium sibi temporum varietate distinguis. Sed longè secus esse hic, atque in his ex præcedentibus oportuit concipi, cum æternitatis statum nullus omnino motus attingat, & creatura quælibet accessu, vel decessu accidentium moueatur. Homo siquidem si quid prouidet futurorum, statim mentem eius quidam motus aggreditur, vt animus quadam applicatione sui, ad aliud apud se futuri operis speciem præfiguret, eandemque plærumque nunc quasi in archiuis memoriæ depositam, reponit, nunc quasi in speculo natiuæ puri-
tatis

tatis replicat & reuoluit. Facilius enim est motum hunc ab animo omnino deficere, quam contemplatione iugi animo inhærere. Et quidem hic motus, si non prouidentia est, aut prouidentiam parit, aut ei cuiuscunque fœderis notitia vicinatur. Cum vero motus præcedens, & ex ea concepta species, futuri operis sequela frustratur, inanis est agitatio mentis, & quasi vmbra in somnis, sine veritatis corpore euanescit. Motus tamen, quia reipsa fuit in anima, non potest non fuisse in anima, & anima quæ motus agitatione mota est, non mota non fuisse non potest. Porro diuinæ simplicitatis status, longè alia conditio est. Ea siquidem vno simplici & indiuiduo aspectu, vt prædictum est, quæ sunt, quæ fuerunt, & quæ ventura sunt, omnia contemplatur, nullóque rerum mutabilium lapsu mouetur: sed in seipsa semel & simul contuens vniuersa, subsistit inuariabilis,

Stabilisque manens dat cuncta moueri.

Et licet interdum ei præteriti temporis aut futuri verba aptentur, non ei quicquam ex hoc subtrahi vel impendere, sed rerum subiectarum mutabilitas, si quid propriè dicitur, veraciter indicatur. Cum ergo ipsum aliquid prænouisse audimus, minimè intelligimus fluxu temporis eius præteriisse scientiam; sed si verborum naturam sequimur, præcessisse tempus, quo veraciter credatur, eius quod futurum erat, habuisse notitiam. Sic vtique cum ab æterno certum est omnia prouidisse, non quod visui eius motu suo quicquam subtrahat tempus, sed, quia qui vniuerso tempore natura prior est, suus omnia semper comprehendat aspectus. Eius ergo prouidentia in sui dispositione non fallitur, quia eam semper sequela operis comitatur. Sed nec falli potest, quia nec ex mutabilitate rerum, nec ex temporis fuga, aut versibilitate, potest aliquid absconditum esse ab oculis eius. Hominis vero falli potest, & fallitur dispositio, quia res cuius apud se præfigurauit speciem, processu temporis aut omnino non euenit, aut in alia specie in publicum procedit. Nec tamen quæcumque præteriti verbi significatione clauduntur, rebus sunt aggreganda præteritis. Nec si me vixisse profitear, florente Peripatetico Palatino, ideo mihi vitam elapsam, aut præteritam esse confiteor. Aut si ab Arrianis, Eugenio

præsidente dissensi, non ob præteriti temporis gratiam à fidei & confessionis illius integritate diuerti. Cæterum, quia, quandoque verum fuit dicere, nunc viuo, sic sentio, eleganter & verè fateor in sequentibus, quia tunc vixi, & sic sensi, nec tamen vitam præteriisse vel sensum. Scio tamen quis dixerit, quia in hoc erramus, quòd mortē non prospicimus. Magna pars eius iam præteriit. Quicquid ætatis retro est, mors tenet. Sed certè si ei semel fuisset vita elapsa, aut hoc omnino non diceret, aut diceret rediuiuus. Non est ergo necesse præteriisse quicquid præteriti tempore significatur verbo; & licet prædestinati sint, non ideo quia præelecti sunt, præteriit prædestinatio. Et quamuis non prædestinati esse possint, poterit aliquid quod præteritum sit, ne præterierit reuocari. Nota siquidem prædestinationis, quocunq. verbi casu vtaris, quantum in eo est, futurum quam præteritum potius signat, & eum de quo dicitur, nisi iam forte euaserit, indicat esse saluandum. Est enim vt dici solet, verbum fæcundum, & in se semper verbi alterius intelligentiam claudit. Non itaque motum aliquem prædestinanti ingerit, sed ei qui saluandus est, primitiua disponentis Dei gratia, patere asserit ostium salutis, & ianuam misericordiæ, qua procedente tempore possit saluari, imo saluabitur, licet possit & non saluari. Nec mihi illud Aristotelis tui obiicias, quia fuisse quod fuit, & esse quod est, quoniam est, necesse est vt colligas enunciationes, quæ præteriti temporis habent copulam, veras esse præcise, vel præcise & ex necessitate falsas. Minime namque hac obiectione iuuaberis, cum & ipsa Aristotelis verba faciant quæstionem, & articulo discutiendo nullum, aut paruum ferant suffragium. Regulæ siquidem integritatem subuertunt enunciationes, quæ præteritis vim futuri contingentis adiungunt; puta verum fuit heri te cras esse lecturum, vt te Plato quanquam sciuit, dormiturum. In quibus ex adiunctione futuri, præteriti temporis vacillat fides. Dum enim tu poteris non dormire, & hoc Plato poterit nesciuisse, non quod motus, qui in anima eius fuit, non fuisse posset, sed quod quæ fuit scientia, mutabilitate rerum, & temporis lubrico in opinionem poterit deuocari. Si tamen contingentium futurorum vlla potest esse scientia; quam-

quamuis sit indubitata opinio, quæ scientiam probabiliter imitatur: item quod heri verum fuisse prædiximus, non fuisse poterit verum, non quod res præterita reuocetur, quæ in eo nulla præteriit, sed quod res futura exspectatur, quæ ab insidiis fortunæ pendet, vt sit. Deinde tu ipse potes prouidisse bonum aliquod, quod forte futurum est bonum, & potest non fore bonum; & idem potes non prouidisse bonum, non quia possis non prouidisse, quod prouidisti, sed quia potest non bonum esse, quod prouidisti. Item potes quid promisisse vel stipulatus esse vtiliter, idemque potes non promisisse, aut non stipulatus esse vtiliter; quod tamen promisisti vel stipulatus es, non promisisse, aut non stipulatus esse non potes. Præterea, tu in fundum Sempronianum, illum qui te sequitur, præcessisti; & si alium præcessisti, te alius aut secutus est, aut sequitur, aut sequetur. Cum ergo consequentis euacuari possit euentus, antecedentis quoque veritas potest infirmari, vt & tu qui præcesseras, non præcessisse possis. Quo tamen ingressus es, non potes non fuisse ingressus; neque quod factum est connumerari potest infectis, neque quod præteriit, ne fuerit, poterit reuocari. In his enim omnibus quæ mente concepta, vel verbis expressa, vel actu completa transierunt, non possunt, nec poterunt exinde non fuisse, etsi qualia futura erant, dum eadem sui natura certus non fixit euentus, valeant non fuisse. Talium vero clauduntur ambitu omnia, quæ cuiuscunque generis imminentis appellatione clauduntur, licet familiarius ad quantitatem, aut ad aliquid, aut ad quodlibet aliorum naturaliter applicentur. Quid ergo mirum, si ille qui omnia potest, & quæ præuidit, non præuidisse potest; cum constet fidei quod ea quæ præuisa sunt non euenire possunt, & quæ non præuisa sunt euenire, nec ta nen citra conspectum prouidentiæ valeant euenire. Ait enim Esaias: Si volueritis ambulare in præceptis meis, & audieritis me, bona terræ comedetis. Quod si nolueritis, & me ad iracundiam concitaueritis, gladius deuorabit vos, quia os domini locutum est. Ecce quia liberum hic seruatur arbitrium, dum si volueritis, etsi nolueritis dicens in vtramque partem, non ex iudicio irretractabili fatóve Dei, sed ex merito singulo-

rum

rum omnibus pœnam vel præmium repromittit. Esset vtique in voluntatem collata conditio promerendi inutilis, si faciendi vel non faciendi necessitas, esset prouidentiæ vel fatorum nexibus illigata. Quod si istud non sufficit contentiosis, annon ex Euangelico testimonio poterat in passione filius rogare patrem suum, vt exhiberet ei plusquam duodecim legiones angelorum, cum tamen liqueat ex primo facto, non hoc, sed oppositum eius, quod contigit, fuisse prouisum. Nec perspicatioris ingenii moueat sensum, si in tantæ maiestatis scrutinio exemplo deficimur, nec rationibus abundamus, cum admirationem ratio tollat, & exemplorum inductio singularitatem excludat. Ipsa vero ineffabili singularitate mirabilis, & mirabili immensitate singularis, omnem sensum exuperat, non modò hominum sed angelorum. Scio equidem quia scrutator maiestatis opprimetur a gloria, & ex edicto altissimi, bestiam si montem tetigerit, lapidibus obruendam. Vnde quæ in talibus proponuntur, sine præiudicio meliorum, inuestigantis animo potiùs dicta sunt, quam temeraria contentione, ad impugnationem veri aliquid statuentis. Sed nec illud me scire confiteor, cur hoc reprobato alium prælegerit, nisi quod cum patribus sentio in illo occultam Dei iustitiam venerandam, in hoc manifestam gratiæ misericordiā amplectendam. Nam quod ille qui raptus ad tertium cælū, audiuit arcana verba, quæ nō licet homini loqui, huius difficultatis articulum non tam discutiens quam admirans, altitudinem diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei confessione humili veneratus, iudicia eius incomprehensibilia, & vias imperuestigabiles esse pronunciat. Incerta & occulta sapientiæ Dei, qui sibi manifestata est congratulatur, opera eius supra sensum hominis magnificata asserit, & dum scrutatur omnia, cogitationes altissimi nimis profundas agnoscit. Huic veritati consonat, quod in Ecclesiaste sanctus Salomon in auditu fidelium concionatur: Est homo qui diebus & noctibus non capit oculis somnum, & intellexi quod omnium operum Dei, nullam inuenire possit homo rationem eorum quæ sunt sub sole. Et quanto plus laborauerit ad quærendum, tanto minus inueniet; etiamsi dixerit sapiens se nosse, non poterit reperire. Si ergo inueniri non

potest

poteſt ratio ſubſolarium, quis plene ſupraſolarium redditurus eſt rationem? Quis enim cognouit ſenſum Domini, aut quis conſiliarius eius fuit? Conſtat itaque ſic rationem omnium veritatis ardore quærendam, vt pia intentio ſuam infirmitatem agnoſcat, & ex omnibus rebus proficiat, dum ſibi perſuaſerit diuinam maieſtatem fideliter honorandam, & miſericordiæ indeficientis abyſſum iugiter amplectendam. Denique apud philoſophos cautum eſt, talia manere prædicata, qualia ſubiecta permiſerint, omnium prædicamentalium vim, & proprietatem naturalium finibus limitari. Eandemque cum ad culmen Theologiæ aſcenditur, quaſi natiuo colore deſtitutam, & robore, alterari. Plane deficit vis verborum, & intellectus ipſe mortalis ſuccumbit, vbi diuinæ diſcutitur immenſitas maieſtatis, & in naturalibus obtinet, his ſcilicet quæ rerum numerum augent vel minuunt, vt quod fuit non poſſit non fuiſſe; aut non præteriiſſe, quod præteriit, dum tamen quod verum fuit, ſecum forte lecturum, nihilominus verum non fuiſſe poſſit. Quod itaque præteritum eſt, reuocari non poteſt ne fuerit, & æque quod ex inſidiis fortunæ pendet, dum tamen ex facilitate naturæ vtriuſlibet ſortis expectat euentum, nulla eueniendi ſibi neceſſitas ſubiicit. Sic forte dum prouidentiæ non impletur effectus, quod futurum eſt, & non euenire poteſt, poteſt etiam non fuiſſe præuiſum. Non tamen, vt prædictum eſt, inueſtigationis audacia omnipotentiam minuo, aut immenſitati eius quamcunque præſcribo menſuram. Hoc autem cum multis ſentio, quia ſicut Deus præuidit, eueniet; & ſi non euenerit, non præuidit. Vnde probabiliter ad minus colligitur, quia ſi poteſt non euenire, poteſt etiam non fuiſſe præuiſum. Quid enim ex quo veraciter conſequatur, ipſa veritas nouit, iuncturamque rationum plene & perfectè primitiua ratio penſat. Hanc autem humano generi indulget academia antiqua licentiam, vt quicquid vnicuiq. probabile occurrit, ſuo iure defendat. Solebat noſtri temporis Peripateticus Palatinus omnibus his conditionibus obuiare, vbi non ſequentis intellectum, antecedentis conceptio claudit, aut non antecedentis contrarium, conſequentis deſtructiora ponit, eo quod omnes neceſſariam tenere conſequentiam velint,

velint, etsi nonnullæ sola, dum tam magna sint probabilitate contentæ. Sicut enim scientiæ assistit euidentior pro sui perspicuitate opinio, sic & singularia quo probabiliora sunt, eo necessariorum fideliorem imaginem præferunt. Et ne me solius opinionis lubrico fluctuare putes; autorem quo me tueor magnum profero Augustinum, qui locum illum exponens Euangelij, vbi de multis mansionibus, quæ in domo patris sunt, à Saluatore fit mentio, ait: Si quo minus dixissem vobis, quia vado parare vobis locum, id est, si nõ essent prædestinati, dixissem, ibo & prædestinabo. Diuersitatem etenim mansionum quæ in domo patris cælestis præparatæ sunt, diuinæ prædestinationi coaptat, quæ saluandis pro bene placito disponentis parit diuersa charismata gratiarum, & munerum. Cum vero tantus pater hunc apprehenderit interpretationis sensum, vt dixerit, si non essent prædestinati, dixissem vobis, ibo & prædestinabo, credibile est dum rerum pendet euentus, si omnipotenti placeat, eos qui non dum prædestinati sunt, posse prædestinari ad vitam, & qui iam scripti sunt in libro vitæ, exigentibus meritis ab eodem posse deleri. Hinc est forte: Deleantur de libro viuentium, & cum iustis non scribantur. Itemque: Aut dimitte eis hanc noxiam, aut si non facis, dele me de libro tuo, quem scripsisti. Qui natus est, inquit Euangelista, ex Deo, non peccat, quoniam generatio cælestis seruat eum. Generatio vtique cælestis est æterna prædestinatio, cuius omnes filij ingrediuntur ad vitam; etsi possibile sit eosdem præuaricationis merito à iustitia, quæ via vitæ est, aberrare. Si mihi non credis, audi vel illum, cui si angelus de cælo contradixerit, dignissimo anathemate condemnabitur. Pater, inquit, ex eis quos dedisti mihi non perdidi quemquam, sed serua eos. Nonne quæso illos perdiderat, qui retrorsum abierant? Nonne etiam quodammodo iam Iudam perdiderat? Sed certè acceptauerat eum in arcano consilij filius, ne pater seruandum inter conscriptos filio dederat illum, qui non fuerat prædestinatus ad vitam. Si vero alij præordinati erant, si labi non poterant, quare pro eis tanta sedulitate filius intercedit? Saluandi ergo erant: & tamen dum peregrinabantur à domino mortem poterant promereri, ad vitam nulla necessitate

ſitate prædeſtinationis arctati. Gloriatur quis quod eum nihil ſeparabit à charitate Chriſti, & tamen caſtigat corpus ſuum, & in ſeruitutem redigit, ne forte cum aliis prædicauerit, ipſe reprobus inueniatur. In apocalypſi quoque monentur angeli eccleſiarum nunc agere pænitentiam, & prima opera facere, ne moueatur candelabrum eorum, nunc tenere locum ſuum, ne eundem alteri cedant. Cur ita ſi quæ futura erant, mutari non poterant? Hæc quoque ſententia nec gentilium philoſophos latuit, qui fatorum ſeriem dicunt immobilem, non quia moueri non poſſit, ſed quia moueri omnino non contingit. Hinc eſt illud,

Exire à mediis potuit Pharſalia fatis.

Itemque poëticum, quo ſenex Carnotenſis in anguſtiis fortunæ frequentius vtebatur,

Fata viam inuenient. &c.

Quæ vero elapſa ſunt, & ſecundo diſpoſitionis effectu completa, naturaliter quidem non poſſunt non fuiſſe; licet nihil aſſerere in alterutro audeam in iniuriam diſponentis. Ait tamen doctorum doctiſſimus, Hieronymum loquor: Audenter loquar licet Deus omnia poſſit, virginem tamen poſt ruinam ſuſcitare non poteſt. Poteſt tamen coronare corruptam. Et quidem diffinitionem virginis, eodem interpretante, Apoſtolus ponit, vt ſit virgo quæ ſancta eſt corpore & ſpiritu. Sed proculdubio Deus & ſanctificare animam virtutibus, & carnem poteſt redintegrare corruptam, vt tota ſubſtantia ſui videri poſſit, quæ ceciderat, ſuſcitata. Quod ſi oratorio tropo vſus intellexit quæ fuerunt non poſſe non fuiſſe, non neceſſe fuit ad virginem proſtratam recurrere, cum in præteritis omnibus ſimili ſententia vel errore, hoc idem potuerit inueniri. Sententiam vero ab errore ſcienter diuido, eo quod ſententia ſemper habere debet veritatis ſignificationem. Sicut apud ſanctum Iob inuenis, Quis eſt iſte inuoluens ſententias ſermonibus imperitis? Sed forte virginitatis aliquis gradus eſt, quem impoſſibile eſt à quacunq. corrupta apprehendi. Quod autem poſſibile dicitur, interdum ad facilitatem quæ ſingulis ineſt, vel ex fortunæ calculo, vel ex aptitudine diſpoſitionis refertur, quamquam ipſam rerum naturam reſpicit, nunc ad fontem omnium diui-

diuinam reflectitur maiestatem, à qua omnis non modo personarum potentatus, sed rerum omnium quæ videri vel cogitari possunt, potestas est. Hinc illud Salomonis: Omnis potestas à domino Deo est. Aduersus hanc nulla me vnquam contumacia erigam, certus quia ipsa sola est, quæ potest animam & corpus mittere in gehennam.

CAP. XXIII.

Abiectio noui Stoici.

RESTAT tibi illius Stoici tui quæstio, quem in Apulia diutius morantem vidi, vt post multas vigilias, longa ieiunia, labores plurimos & sudores, tanto infælicis & inutilis exilij quæstu, in Gallias Virgilij ossa potius, quam sensum reportaret. Quærebat enim Ludouicus ille, an posses aliquid facere corũ quæ minimè facturus es. Quod cum admisisses, mille tibi aureos offerebat, dum illud efficeres. Quod si forte respueres, eos tibi quãtalibet summa multiplicari iubebat, vt quod leuiter fieri potest efficias. Tandem impudenti & impudico soluebatur cachinno, vim coniunctionis oppositorum non intelligens aut contemnens, & te ridiculum assistentibus digito ostendebat, qui gratis tantam pecuniam contempsisses. Congeris in hunc modum quamplurima. Non tamen his stimulis vrgeor, vt omnia necessaria credam quia sciuntur, aut nihil contingentium sciri, quia necessaria non sunt. Plane sciolus paululum mihi cum peripateticis præ illo videor qui huius difficultatis angustia in Atticis noctibus confessus est se nescire se non esse cicadam.

CAP. XXIIII.

Quod mathematici temerarij sunt, indifferenter futura iudicio suo subiicere præsumentes.

ILLI quoque licet dissentiamus, in plurimis mecum fatentur, se omnia non nescire, cum quibus astra loquuntur, & qui quasi de ipso cœlestium sinu extrahunt veritatem. Qui vero eorum modestissimi sunt, nec sideribus rerum pollicentur effectus, nec eas necessitati lege dispoſi-

dispositionis astringunt, sed quia venturæ sunt, certisque pronunciantur indiciis, prædicere non verentur. Sed si futurorum potest ordo mutari, temerariũ est rem sui natura incertam, certo diffinire iudicio. Sin autem mutari non potest, quid prodest tanta curiositate scrutari, quod nulla potest diligentia declinari? Sed forte etsi aliter esse possit, res incerta non est, temeritatemque iudicij excusat ratio indubitata signorum. Licet enim sit possibile rem aliter esse, eam tamen ita futuram esse, manifesta signa prænunciant. Nec mea, inquit astrorum secretarius, interest, an aliter esse possit, dum id de quo agitur, ita futurum esse non dubitem. Sed quænam est hæc certitudo signorum? Nempe rerum plerumque experimentum fallax, iudicium difficile, ipsorumque signorum varia est & multiplex significatio. Porro varietas ambiguitatem inducit: in ambiguis autem omnis diffinitio periculosa est. Sed esto quod signa vniformia sint, vnde illa vna significatio innotescit, aut quid perhibet eam esse falsam? Natura inquis? Illane quæ in rebus, an quæ in diuina voluntate consistit? Porro, diuinæ non obloquor voluntati, sciens quia omnia, quæcumque voluit, fecit. Si ea tibi innotuit, bene est. Potes vtique in lumine illo videre lumen, & vera indubitata de libro proferre, qui aliis signatus, tibi apertus est, in quo sunt omnes sapientiæ & scientiæ thesauri absconditi, quem nemini aperire licitum esse audieram, nisi agno qui occisus est, & mortem virtute propria interemit. Noli à modo cum Apostolo mirari altitudinem diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei, cum tibi comprehensibilia sint iudicia eius, & astrorum ducatu peruestigabiles viæ eius, tibique vadabilis sit iudi iorum eius abyssus multa. Si de ea natura niteris quæ in rebus, id est, frequenti rerum cursu versatur, frustra tibi de siderum familiaritate blandiris, cùm à solito rerum cursu multa diuertant, & eo maiori admiratione feriant sensus hominum, quo non modò insueta, sed ipsi naturæ videntur aduersa: vt, cùm solis defectus plenilunio contigit, aut si circa synodum, aut citra plenilunium, vel vltra, luminis sui luna patiatur eclipsim. Qui enim sideribus legem dedit, qui curricula temporũ voluntatis suæ freno moderatur, qui rerum momenta temporibus suis

accommodat, quando vult & quo modo vult, nouum stupente natura, aut rarum potest producere effectum ex causis concurrentibus, quæ aliter parere consueuerant. Quis enim consiliarius eius fuit, aut dicet ei cur ita facis? Vtique dominus est, quod beneplacitum est in oculis suis faciet. Dispositioni ergo aptare tempora, & rerum momenta variare temporibus, solus ille qui disposuit, potest: & cum multorum notitiam, secundum beneplaciti sui mensuram, concesserit creaturæ, hoc sibi trinitas singulariter reseruauit. Quando itaque & quandiu quid futurum sit nouit, & partes temporum ille dispensat, per quem ipsa tempora facta sunt. Ipsa quoque tempora motu & variatione rerum, quasi quibusdam coloribus pingit, & volubilem temporis rotam, iugali quodam nexu rerum quo teneatur, illaqueat, & vt rem incomprehensibilem ingerat intellectui, eandem mirabiliter rerum proprietatibus, quasi suis informat. Non est, inquit verbum altissimi, vestrum, nosse tempora vel momenta, vt possitis modos, & varietates eorum, quæ futura sunt, comprehendere. Ecce quare temerarium sit, futura certo subiugare iudicio. In patris quidem potestate sunt posita, non necessitate eueniendi. Porro quæ in potestate posita sunt, sic, & non sic, esse possunt. Nam quæ in necessitate, sic esse necesse est.

CAP. XXV.

Quod argumentum à signo suo non est necessarium, & de Ezechia, Achab, & Niniuitis; & quod ea quæ significantur mutari possunt.

SED forte familiaribus veritas loquens, non vestrum ait, vt tantam prærogatiuam alienis, puta Mathematicis reseruaret. Esto, si tamen fidelis animus acquiescit. Sed quãta, vt prædictum est, est hæc certitudo signorum? Nempe cum

signa meatus
Deseruere suos,

nouum aliquid creditur imminere. Non enim eousque contendo, vt res magnas nullis vnquam credam indiciis præue-

præueniri, cum in sole & luna, & ipsis elementis & ornatu eorum, vim significatiuam à domino esse didicerim. Ceterum artem esse, qua quis de futuris, ad omnia interrogata verum respondeat, aut omnino non esse, aut non dum innotuisse hominibus, mihi multorum autoritate, & ratione persuasum est. Quod si tibi persuadere non possum, obstantibus his, quæ mihi de prouidentia, & fato, indesinenter opponis, mihique repugnantibus exemplis, quæ de variis adfers historiis; persuasi tamen mihi, huic non acquiescere vanitati. Non equidem signorum signatorumque eam cohærentiam arbitror, vt alterum ex altero necessario consequatur. Cur ita crediderim, nisi te curialium nugæ detinent, audi. Rex Ezechias ægrotauit ad mortem. An non credis regem Iuda medicum inuenisse, qui vrinæ, & pulsus, & multiplicium prægnosticorum indicio, morbi deprehenderet quantitatem? Deinde responsum mortis forte acceperat in corpore suo, qui eousque perductus est, vt se victurum vlterius non speraret. Postremo Spiritus sanctus mortem nunciabat astare pro foribus. Quod signum certius quæris? Quid certum est, vt de aliis taceam, si de testimonio dubitas Spiritus sancti? An negabis Esaiam dixisse, in spiritu morieris & non viues. Vixit tamen & non mortuus est, adiectis ei annis quindecim, per misericordiam eius, qui futurorum euentus in sua posuit potestate. Et forte mortem, quam natura vitaliumque defectus intentabant, quia ille per pœnitentiam mortuus est in culpa, vlterior comminantis Dei absorbuit misericordia. Achab quoque Rex impiissimus, cum Iezabel non tam coniugio, quam crudelitate coniuncta, cùm vineam sancti Nabuthæ cruore possedisset, mortem imminentem prænunciante domino, exspectabat. Si mihi non credis, quod eam Deus ipse prænunciauerit, audi Heliam. Ait enim: Hæc dicit dominus: Occidisti & possedisti. Itemque, In quo loco linxerunt canes sanguinem Naboth, ibi lingent sanguinem tuum, & Iezabel canes comedent ante muros Iezrael. Quod cum audisset Achab, scidit vestimenta sua & posuit saccum super carnem suam, ieiunauitque & dormiuit in cilicio. Factusque est sermo domini ad Heliam dicens: Quia reueritus est Achab faciem meam, non indu-

eam malum in diebus eius. Ecce pœna quæ debebatur Achab, quia pœnitentiam egit, differtur in posteros, & Iezabel in scelere perseuerans præsenti iudicio condemnatur. Vna eademque fuit sententia, quæ sanguinem Achab & Iezabel canibus exponebat. Et tamen pro parte mutatur, pro parte manet immobilis, autore temporum sic omnia dispensante. Sic & Niniuitæ à præsenti excidio liberati, domini flexere sententiam, ex edicto regis & principum, agentes pœnitentiam ad prædicationem Ionæ. Numquid tibi videtur verior & fidelior sententia Iouis & Martis, quàm sententia creatoris? Non vtique Plauti consilio acquiescens, si istud virium planetis adscripseris. Cum enim Sycophanta Mandrogerum percunctetur, an illi sint planetæ placādi, qui numeris totum rotant: eos Mandrogerus nostro visu faciles, nec dictu affabiles esse respondet, adiiciens, quòd & atomos in ore voluunt, stellas numerant, sola mutare non possunt sua. Sic itaque à dispositione siderum euentuum necessitatem ingerit, vt illo sale satis vrbano eleganter irrideat, qui visum exercent in contemplatione eorum, qui visum fugiunt, & interpellant eos, qui loqui dedignantur: & cum atomos in ore voluant, verendum est, ne si atomus genethliaco forte intercidat, in excipienda sententia cœlestium labatur. Sit ergo eorum insignis autoritas, dum stabilis & inconuulsa maneat creatoris. Certè quicquid tibi Mars tuus, aut Iupiter suggerant, Deus verax est, & tu dum illis plus quàm Deo credis, perniciosissimè mendax. Astra quidem mendacia sunt in conspectu eius, sed & in Angelis suis reperit prauitatem. Vt tamen verum fatear, tibi astra non mentiuntur, sed tu ipse. Quod deciperis tibi imputa. Quis enim te cogit falsum putare? Deus ea, quæ præeuntibus signis ventura coniectas, immutabilia esse persuasit. An falleris eo quod figulus sibilans, aut hic mundus ait,

nulla sine lege per æuum
Errat, & incerto voluuntur sidera motu.
Aut si fata mouent, vrbi generique paratur
Humano matura lues?

Idemque manifestiùs subiicit,

Et superos quid prodest poscere finem?

Cum

Cum domino pax ista venit, duc Roma malorum
Continuam seriem, cladem que in tempora multa
Protrahe, ciuili tantum iam libera bello.

Sed procul dubio multi dij tui futurum bellum amouere non poterant, quia multi imo potius nulli sunt. Hoc tamen vnus & deus & dominus potuisset. Nouit enim ille mutare sententiam, si tu beneficio eius maleficium finias. Vnde & Nabuchodonosor consilio Danielis peccata eleemosynis redimens, & iniquitates in misericordiis pauperum, sententiam Domini imminentem ad tempus effugit, donec in aula Babylonis gloriam diceret, Nonne hæc est Babylon ciuitas magna, quam ego ædificaui in domum regni, in robore fortitudinis meæ, & in gloria decoris mei? Sic ergo elationis voce, in seipsum iam fugientem Dei sententiam reuocauit.

CAP. XXVI.

Quod sententia Dei moueri potest, quod consilium Dei immutabile est, & voluntas Dei prima omnium causa, & quod mathesis via damnationis est.

CVM itaque immutabilis Dei possit moueri sententia, errantium & discurrentium syderum sermo manebit immobilis? Sed quocumque modo sententia moueatur, consilium domini manet in æternum. Quod autem consilij & voluntatis Dei signum certius est, præceptione aut prohibitione diuina? An non recte videbitur velle, quod præcipit? Plane Patriarcham præcepit vnigenitum promissionis filium immolare. Rectene Patriarcha mandanti acquieuit? Recte quidem per omnia, eo quod mandatum voluntatis, quæ prima omnium causa est, & nunquam suo fraudatur effectu, certissimum indicium sit. Adeo quidem prima est, vt si quæratur de aliquo, cur ita sit, rectissime dicatur, quoniam ille sic voluit, qui omnia quæcunque voluit fecit. Si vero cur voluerit inquiratur, inepta quæstio est, quoniam primæ causæ, voluntatis scilicet, quæritur causa, cuius nulla est omnino causa. Equidem dici solet, & verum est, quia in manu

principis est, vt possit mitius iudicare quam leges, cum & qui legem tulit, derogandæ vel abrogandæ illius habeat potestatem. Legi ergo, quam figulus tuus cælo imponit, autor cæli contradicere non audebit? Interpositam inter ius & æquitatem interpretationem, soli principi & oportet, & licet inspicere. Vbi aliud ius suadet, aliud æquitas, quæ in publica vtilitate versatur, principis quærenda est interpretatio, quæ generalis est & necessaria. Vbi de scripto & sententia dubitatur, mens est inquirenda autoris. Quis ergo te cœlestium fecit interpretem? Vnde quid expediat nosti? Qua temeritate aliena opera, tuis imo Dei stellis asscribis? Teneo enim tuũ illud subtilissimum argumentum,

Tu qui flagrante minacem
Scorpion incendis cauda chelasque peruris,
Quid tantum Gradiue paras?

Sed mendacij pater, qui te hæc docuit cælestibus asscribendum, fraudulenter sic agit tecum vt cum his notis resperserit creaturam, ipsum creaturæ sic infamet autorem. Postremo animulas miserorum fraude deceptas, ineuitabilium vaticinio futurorum in elationis tumorem suspendere, vel desperationis abyssum præcipitare, dementia est. Porro hunc fructum mathesis suæ horoscopi afferunt, & planetis suis magis erronei, dum à scientia pietatis exorbitant, longa peruestigatione signorum, cum eo qui quasi lucifer matutinis oriebatur, descendunt in infernum viuentes, aliosque ruinæ suæ participes efficiunt. Sed dum tibi talia proponuntur, vel opponuntur, quid facis? Rides equidem, & nimis vncis naribus indulges ludibrio, habens simplicitatem fidei, recurrisque ad prouidentiæ sinum, & te in abyssum inscrutabilem quasi * Antus alter totus immergis. Lucem inaccessibilem posuisti refugium tuum, & inde fidei rusticitatem impugnas, ac si fons veritatis propugnaculum sit erroris. Sed esto, veterem hanc prouidentiæ querelam sopire non possum, & nodos omnium quæstionum soluere non sufficio. Quis enim adeo sapiens est, vt omnibus cuiusuis imperiti, nedum tuis, quæstionibus satisfaciat? Totius denique veteris philosophiæ princeps Plato, leuem (vt fertur) quod tamen de Homero verius diceretur, nescio quam nautarum quæ-

stionem

ſtionem explicare non potuit. Vnde cum ab eiſdem impudentius, & protractius derideretur, vt erat vir verecundi ingenij, quaſi toxicato confuſionis iaculo perfoſſus ad mortem, ſpiritum nouiſſimum exhalauit. Puduerat enim quod quaſi totius Academiæ improperio, exprobrauerant principem Philoſophorum Græciæ, etiam minima ignorare. Hoc autem aſſerit Flauianus in libro, qui De veſtigiis Philoſophorum inſcribitur, Xenophontinos faciente inuidia, aduerſus Platonis gloriam impudenter finxiſſe. Licet quamplurimi eum ob ſacramentum numeri, aſſerant vltro animam poſuiſſe illo ætatis ſuæ anno expleto, quem nouenarius in ſe ipſum ductus effecerat, eo quod exinde non accedit humanitati niſi labor & dolor. Fateor equidem me paucula ſcire, & cum multis plurima ignorare, nec tamen vitæ munus quaſi Homerus pudore victus abiicio. Si ergo prouidentiæ, & liberi arbitrij litem componere non ſufficio, ſi fatorum & facilitatis naturæ repugnantiam nequeo concordare, nunquid ideo minus verum eſt ita eſſe? Sicut in iure ciuili reus frequentiſſimè fauorabilior eſt, ita quædam ſunt inveſtigationibus philoſophicis, vbi plerumque potior pars videtur actoris. Hoc autem ex defectu noſtro arbitror euenire. Intellectus enim circa rerum prima principia deficit. In his ſcrutinium prouidentiæ, inueſtigationemque materiæ, & fidei noſtræ multos articulos aptiſſimè cenſeo numerari. Dum in prouidentia vnius querelæ moleſtiam perimis, velut hydræ præciſo capite, plurium ſucreſcunt capita quæſtionum. Si in materiæ ſiluam progredimur, illico patimur quod ſomniantes, inter aliquam & nullam ſubſtantiam conſtituti, animæ quæſita origine, traducem nobis intellectus opponit. Poſtremo, in diuina ſubſtãtia trinitatem recipere perſonarum, niſi in fidei virtute, quomodo Arrij laqueos declinabis? Diuinitatis vnam ſimplicem & indiuiduam admitte ſubſtantiã, quomodo Sabellij, niſi fidei ratione, manus effugies? Hæc tamen non minus vera ſunt, quia multis poſſunt quæſtionibus impugnari. Et licet ſapientia Dei ſe incarnationis myſterio nobis viſibilem fecerit, non tamen eouſque ſe intellectui noſtro fecit palpabilem, vt cum ea poſſimus vſquequaque diſcurrere, ſcientes rerum omnium quanta

sit longitudo, latitudo, sublimitas & profundum. Si vero mathematicorum via esset vsquequaque laudabilis, non tantopere pœnituisset magnum Augustinum se eorum consultationibus inclinasse. Ad hæc doctor sanctissimus ille Gregorius qui melleo prædicationis imbre totam rigauit & inebriauit ecclesiam, non modo mathesin iussit ab aula, sed vt traditur à maioribus, incendio dedit probatæ lectionis scripta, Palatinus

quacunque tenebat Apollo.

In quibus erant præcipua, quæ cælestium mentem, & superiorũ oracula videbantur hominibus reuelare. Quid multa? Nonne satis est quod hanc vanitatem catholica & vniuersalis Ecclesia detestatur, & eos, qui eam vlterius exercere præsumpserint, legitimis pœnis percellit? Sed ne planetariorum non tam persequi, quam sequi videamur errorem, iam ad reliqua progrediatur oratio. Qui enim huic curiositati inseruiunt, non magis veraces esse possunt, quam humiles & sobrij, qui primos recubitus in cœnis appetunt, & epulantur quotidie splendide. Postremó plurimos eorum audiui, noui multos, sed neminem in hoc errore diutius fuisse recolo, in quo manus domini condignam non exercuerit vltionem.

CAP. XXVII.

De aruspicibus & chiromanticis & Pythonicis & Saulis deiectione.

QVID de necromanticis dicam, quorum impietas Deo autore, per se ipsam vbique iam viluit, nisi quod morte digni sunt, qui à morte conantur scientiam mutuare? Nam de auspicibus, auguribus, salissatoribus, ariolis, pythonicis, aruspicibus, & aliis, quorum præ multitudine tædiosa est enumeratio, productiorem sermonem texere, cum nemo istorum iam progrediatur in lucem, sed in latibulis, si quis est, exerceat opera tenebrarum, superuacuum est. Quædam tamen eorum certis de caufis aliquatenus tangenda sunt. Etsi lateant, supersunt adhuc malo suo aruspices. Hos pro parte in extis animalium diuinare prædictum est. Extorum quidem censentur nomine, omnia, quæ cutis extremitate teguntur.

tur. Vnde & illos qui in humerulis arietum, vel quorumcunque ossibus animalium vaticinantur, eis connumerandos esse manifestum est. Chiromantici quoque vera, quæ in rugis manuum latent, se nosse gloriantur. Quorum errorem, quia ratione non nititur, non necesse est rationibus impugnare, licet eo ipso illos expugnet ratio, quod deficiunt ratione. Vnum tamen est quod à te, si me patienter audias, attentissimè quæro. Quid nugatores isti, quoniā eos tibi notos esse nō ambigo, quando de dubiis interrogati sunt, profuerunt? Cum aduersus Niuicollinos Britones regia esset expeditio producēda, in quo te consultus aruspex præmonuit? Quamuis ab eo veritatis arcanum non fuerit inquirendum, qui excubiali obsequio concinnatorum mendacij credendus erat, quam occultæ veritatis interpres. Vulgo siquidem cum quis mentiendi nota inuritur, dici solet, quia quouis excubo vigilinæ mendacior est. Item chironomanticus adhibitus, & consultus quid contulit? Nam sub eo articulo vterque quisquis hoc egerit, consultus? Tu quidem paucis diebus elapsis, quasi stellam matutinam generis tui non præmonitus perdidisti. Cætera quæ melius nosti, scienter taceo; cum isti vanitate sua meruerunt ne vlterius consulantur. Pythonicorum vero eo perniciosior est consultatio, quo fallacia malignorum spirituum in his manifestior est, qui siue mentiantur siue non, in proposito semper habent vt noceant. Fallunt autem interdum studio fallendi, interdum cæcitatis suæ errore decepti: id tamen agunt assiduè, vt futurorum conscij per omnia videantur. Inde est quod ambiguitate verborum obnubilare student oracula, vt cum mendaces, aut fallaces inuenti fuerint, aliquo rationis velamento suam queant tueri fallaciam. Sic vtique fallacia non desistunt, donec auditores suos præcipitent in ruinam. Cui enim à seculo vatum profuere responsa? Cræsone, an Pyrrho, aut præcedentium aut subsequentium cuiquam? Dux Thebanus dum de oraculo sperat victoriam, fratris mucrone perfoditur. Ei tamen auus Laius successus belli visus est polliceri. Quid enim aliud significaret, quod post multas ambages intulit,

certa est victoria Thebis?

Cæterum ne interempto duce, mendacij arguatur, vt

fallaciam ambigua veritatis nota obduceret, quo malitiam tueatur subiecit,

Hei mihi per gladios vicit pater.

Sic ergo dum quasi fatorum consilio securus ad parricidium inuitatur, laqueo impietatis trahitur ad occasum. Patris quoque parricidæ desiderium adimpletur, dum fratres impij, quibus inprecatus optauerat, vt ferro generis consortia dissilirent, mutuis vulneribus pereunt, & alternis gladiis prosternuntur. Crœsus maxima regna, si Halin transgrediatur, de oraculorum fide sibi subiectum iri confidit. Sed cum res in contrarium cesserit, fallax Apollo se vnius verbuli æquiuocatione, absoluit ab inuidia mentiendi. Quid Pyrrhus? Romanis victis, quos sæpe in acie virtute fuderat, beneficio Phœbi sibi promittit imperium, sed irreparabiliter stratus, in seipsum retorsit culpam, qui amphibologiam oraculi minus vtiliter intellexit. Ad notiores transeatur historias. Appius cùm vnica & singularis ciuilis belli tempestas orbem concuteret, docente Phœbo in sinu Euboico quietem quærit, & mortem inuenit. Oraculum quidem autore Lucano celebre est:

Effugis ingentes tanti discriminis expers
Bellorum Romane, minas, solusque quietem
Euboici lateris media conualle tenebis.

Sed ne falsitatis nota in historias non oracula refundatur, canonica, & cui fides incolumis acquiescit, discutiatur historia. Saul in tyrannum versus ex principe, cum exigentibus culpis, esset à domino derelictus, & aduersus populum domini, eo duce inualesceret manus hostilis, solicitus fractis rebus exitum inquirebat. Consuluit ergo dominum & non respondit ei, neque per somnia, neque per sacerdotes, neque per prophetas. Hoc tamen ei ante denunciauerat Samuel, quia dominum pœnitebat, quod eum constituerat regem, eo quod non impleuerat verbum domini suadente auaritia, parcens Agag regi pinguissimo, & opimis gregibus ouium & armentorum, & vestibus & arietibus, & vniuersis quæ pulchra erant, in oculis populi. Quicquid verò vile fuit, & reprobum, hoc mandante domino demoliti sunt, & cum nulli ducum nisi de manu domini exercituum contingat victoria, autori

tori bonorum non referens gloriam, viribus suis in facie populi de collato munere applaudebat. Sic enim scriptum est: Factum est verbum Domini ad Samuelem: Pœnitet me quòd constituerim Saul regem, quia dereliquit me, & verba mea opere non impleuit. Contristatus est Samuel, & clamauit ad dominum tota nocte. Cumque de nocte surrexisset vt iret ad Saulem, mane nunciatum est Samueli, quod venisset Saul in Carmelum, & erexisset sibi fornicem triumphalem, & reuersus fuisset, descendissetque in Galgala. Deinde ad increpationes Samuelis crimen inobedientiæ sub prætextu religionis maluit excusare, quam delere per pœnitentiam; quæ secunda tabula post naufragium relicta est peccatori. Ait enim, Imo audiui vocem Domini, & ambulaui in via per quam misit me Dominus, & adduxi Agag regem Amalech, & Amalech interfeci. Tulit autem populus de præda oues & boues primitias eorum quæ cæsa sunt, vt immolet domino Deo suo in Galgalis. Ecce quomodo se ipsum excusat, & quicquid culpæ est, aut extenuat aut refundit in populum. Ait ergo Samuel: Nunquid vult dominus holocausta & victimas, & non potius vt obediatur voci domini? Melior est enim obedientia quam victimæ; & auscultare magis, quam offerre adipem arietum. Quoniam quasi peccatum ariolandi est, repugnare, & quasi scelus Idololatriæ nolle acquiescere. Pro eo quod abiecisti sermonem domini, abiecit te dominus ne sis rex. Ego quidem similiter arbitror euenire omnibus, qui in sublimitate constituti abeunt post concupiscentias suas, & principatum ac dominium simulantes, tumorem suum exercent in subditos, coæquantes libito licitum, ac si colla eorum iugo diuinæ legis subiecta non sint, & nulla necessitate vrgeantur ad implendam iustitiam Dei. Sed numquid vel sic ad tantum tonitruum comminationis diuinæ σκληρότης pectoris indurati, aut tumor, qui tyrānidis iniquitate in corde Saulis viuacius coaluerant, potuit emolliri? Nequaquam. Dixit enim Saul ad Samuelem; Peccaui, quia præuaricatus sum sermonem Domini, & verba tua, timens populum & obediens voci eorum. Sed nunc porta quæso peccatum meum, & reuertere mecum, vt adorem dominum. Et ait Samuel, Non reuertar, quia

 pro-

proiecisti sermonem Domini, & proiecit te Dominus ne sis rex super Israël. Vides ne quàm difficile sit malitiam, cum superbiæ fomento coaluerit, verbis & exhortatione curari? Peccaui, inquit, timens populum, & obediens voci eorum. Nonne sic fatetur culpam, vt potius inuoluat alios, qui si princeps esset, fuerant relaxandi, quam se ipsum expediat? Numquid sic audierat fecisse Moysen, cum ira dei sæuiret in populum, dixissetque ei dominus: dimitte me vt irascatur furor meus in populo, & deleam eum, & faciam te crescere in gentem magnam. Quid ergo fecit dux, idemque fidelis princeps in beneplacito suo, constitutus à domino? Aut dimitte eis, inquit, hanc noxam, aut dele me de libro tuo. Sed numquid in tantæ charitatis affectu propriam quærebat gloriam? Inquit enim mansuetissimus princeps, pius pater, disertus orator, potens in opere, & sermone, dux præambulus in iustitia mandatorum dei: Dicent Ægyptij, callide duxit eos dominus de Ægypto, vt prosterneret in deserto. Sic ergo etiam sui ipsius dispendio domini gloriam præoptabat & populi, cuius ducatum ministrabat, liberationem. Dauid quoque cùm culpa eius dominum ad iracundiam prouocasset, & principalis culpæ subiectus populus portaret pœnam, vidit angelum Dei cædentem populum. Fudit itaque preces de intimis præcordiis, & adiecit, Ego sum qui peccaui, ego inique egi, isti qui oues sunt, quid fecerunt? Verus vtique rex, & iustus princeps, & dignus, qui altissimi frangeret iram, qui dum se pro populo flagellanti Deo opposuit, indignationis eius flagellum amouit. Eum-si quidem nulla excusatio flectit, nisi cum quis proprio iudicio accusatur. Nihil mouet ad veniam, nisi cum nocens nudam detegit culpam. Misericordiam nihil admonet, nisi cum animus charitate succensus, in se ipso conteritur. Nihil persuadet propitiandum esse, nisi cum mẽs manum operis extendit ad satis faciendum. Si quis enim fatetur culpam, inutilis est confessio, nisi satisfactionis animo, currat ad veniam. Peccaui, inquit Iudas, tradens sanguinem iustum. Fuit itaque vera vsquequaque confessio: sed inutilis, quia potius cucurrit ad laqueum quem meruerat, quam ad fontem misericordiæ quam demeruerat, & obstinationis suæ duritia præcluserat sibi. Eum tamen pænituit

nuit fecisse, quod fecerat, sed non eo deuotionis affectu, qui lapidem adiutorij sufficeret emollire. Pænitentia siquidem ductus laqueo se suspendit. Vitam ergo digno finiuit supplicio; sed quia malitiam non correxit, veniam sibi nullo salutis procurauit remedio. Sic enim & apud inferos scribitur esse stimulus pœnitudinis, licet nulla sit correctio prauæ voluntatis. Sic Saul procul dubio peccatum suum imponere nititur humeris alienis, & dum simulat quod à pœna velit per preces Samuelis eximi, se ipsum grauius oneratum, fortioribus laqueis inuoluit, & inreparabili sententia damnationis astringit. Sequitur enim: Et conuersus est Samuel vt abiret. Ille autem apprehendit summitatem pallij eius, quæ scissa est. Et ait ad eum Samuel: Scidit dominus regnum Israel à te hodie, & tradidit illud proximo tuo meliori te. Porro triumphator in Israel non parcet, & pænitudine non flectetur. Neque enim homo est, vt agat pænitentiam. At ille ait, Peccaui. Sed nunc honora me coram senioribus populi mei, & coram Israel, & reuertere mecum, vt adorem dominum Deum tuum. Ecce quanta elationis insania. Se deiectum audit à domino, & tamen quasi eo inuito regnare contendit. Regnum meliori traditum esse non ambigit, & priuatus per sententiam irretractabilem regni gloriam fraudulenter vsurpat. Corruit itaque dum in vetitum molitur ascendere, & fit seipso deterior, dum meliori, reclamante Domino, vult præferri. Fatetur equidem culpam, sed pœnam portare dedignatur; hoc est enim quod ait, Peccaui: sed nunc honora me. Ac si dicat: Cum criminis culpa, elationis fastu, tyranni nequitia iustè deiectus contemni meruerim, me patientia tua in conspectu eorum qui non nouerunt consilium domini, faciat gloriosum. Reuertere ergo mecum, vt tuo incedam fastigiatus obsequio, & tanto stipatus comitatu, tanta venerabilis autoritate, adorem dominum deum tuum, quoniam meum vltra dicere non audeo, qui ab eo per inobedientiam discessi, & adhuc per contumaciam recedo. Adeo siquidem intumuerat spiritus eius, vt se non modo homini, sed & ipsi Deo seipsum quodammodo propriæ impietatis ausu præferret. Quem enim dominus prætulerat, quanto maiori gratia videbat præditum, tanto acriori inuidia ei occultas tendebat insidias,

dias, tam manifestas, quam iniquas exercens inimicitias: & quo manifestius eum dominus extollebat, eo auidius, non tam deprimere, quam extinguere properabat, ipsique deo se è regione ponit oppositum, dum ei surripere aut eripere nititur iura regnorum. Dignum ergo fuit vt non maneret in eo spiritus domini, qui cor suum non modò habitaculum, sed & tantæ nequitiæ fecerat fundamentum. Exagitauit eum itaque spiritus nequam à domino, & ex illo retrofluere, & indies labi, minui regni vires cæperunt, salus populi fluctuare, hostium crebrior, maior, clariorque victoria, tam regis quam populi validiùs animos fregit. Ipse tamen eum cui dominus regnum firmauerat, exterminatum habebat à finibus suis. Quid ergo tandem cæpit consilij? Non vtique vt regnum traderet meliori se, vt dispositioni diuinæ, quæ ei innotuerat, acquiesceret, vt pœnitentiam anteactæ vitæ ageret fructuosam. Sed qui aduersus dominum calcaneum tumoris extulerat, populum in montes Gelboë, vbi puniendus & occidendus erat, eduxit in prælium. Occidi siquidem in monte debuit, qui non nisi alta in seipso respexit. Quia ergo eum veritas ipsa deseruit, ad fontem mendacij falsus & iniquus princeps confugit. Dixit itaque seruis suis, Quærite mihi mulierem, habentem Pythonem, & vadam ad eam, & sciscitabor per illam. Quid aliud dixisset gentilis, idemque perfidus? Nonne idem est ac si dicat,

Flectere si nequeo superos, Acheronta mouebo?

Aut fidelioribus verbis, & insaniori perfidia, si mihi deus notitiam subtrahit veritatis, eam tamen per partem mendacij, eo inuito, cognoscam, & velit nolit arcanum consilij eius, per potestates aduersarias explorabo? Et dixerunt serui eius ad eum, Est mulier habens Pythonem in Endor. Indignus enim erat consultatione virili, quem intantum desperatio fregerat, vt etiam ab infimis & infirmissimis creaturis ad tuendum sibi regnum, quod dominus auferebat, aduersus omnipotentiam eius, auxilium imploraret. Mutauit ergo habitum suum, vestitusque aliis vestimentis, & abiit ipse & duo viri cum eo, veneruntque ad mulierem nocte. Rectè quidem omnia, quia rectus est, etiam apud peruersos Spiritus sanctus. Regio namq; habitu debuit spoliari, qui ad seruiendum dæmonibus,

nibus, & non deo, infaustum arripuerat iter. Qui vestem abiecerat innocentiæ, qui iustitiæ mutauerat indumentum, vestibus honoris & gloriæ non debuit insigniri. Et abiit vtique post eum, qui non stetit in veritate, & duo viri cum eo equidem innominati & innominabiles, qui vel regem ad tantam perfidiam non reluctante fide prosequi potuerunt. Duorumque rex decenter stipatur comitatu, dum à summa & vera vnitate recederet. Veneruntque ad mulierem nocte, apto vtique tempore, de morte regum, de strage populi, de luctu publico cum tenebrarum principe tractaturus. Sic & Salomon nocte dicitur sapientiam accepisse, qui amore mulierum allectus & corruptus, à domino recessurus. Petrus quoque dum calore fidei destitutus, calefaceret se ad prunas de nocte, lapsus est in perfidiam, & eam crimine periurij fecit insignem. Alij etiam discipuli timore prostrati, tempore nocturno fugerunt. Et ait Saul ad mulierem, (Mulieres enim frequentiùs spiritus Pythonicus implet) Diuina mihi in Pythone, & suscita mihi quem dixero tibi. Lege libros, reuolue historias, scrutare omnes angulos scripturarum, nusquam fere in bona significatione diuinationem inuenies. Vnde prophetas reprobos diuinatores non prophetas esse scriptura commemorat, quales fuerunt prophetæ Achab, qui eum domino permittente, exigentibus meritis variis ludificationibus seducebant. Denique iuxta verbum domini egressus est spiritus mendax, & factus est in ore omnium prophetarum Achab ascensuro in Ramoth Galaad prospera promittentium, solo Michea Morastite reclamante, qui conscius diuini consilij, Israël quem dispersum in montibus viderat, præmuniuit, cæsus ab amore, veritatis iudicium ab eo, qui assumtis cornibus ferreis dixerat, His rex cornibus Syriam ventilabis. Præterea diuinatio fere sine munere non fiebat, vt pote quæ in auaritiæ & nequitiæ spiritu exercetur. Hinc est quod Hierusalem ruituræ Spiritus sanctus improperat, Principes tui in muneribus iudicabant, sacerdotes in mercede docebant, & prophetæ in pecunia diuinabant, & super dominum requiescebant dicentes: Numquid non dominus in medio nostrum? Non venient supra nos mala. Propterea dicit dominus, Sion quasi ager arabitur,

& Hie-

& Hierusalem vt custodia pomœrij erit. Qui ergo in pecunia diuinabant, etsi prophetarum insultant nomine, sæpe mendaces, sæpe mendosi, alieni sunt à virtute & prophetiæ veritate. In Pythone, inquit: Quasi. Quia recessit spiritus domini, vel Pythonicus patrocynetur mihi. Et suscita mihi quem dixero tibi. Vtique fallacia fallaciam trudit. Datus rex in sensum reprobum, qui sibi persuaserat Pythonem scientiæ præsulem, præscium futurorum, arcani consilij conscium, veritatis interpretem, sibi quoq. persuasit, eundem tanta præditum potestate, vt possit etiam mortuos suscitare, & tantæ benignitatis, vt etiam in eo, quod rarissimum est & difficillimum, familiaribus suis morem gereret. Proculdubio elapsum erat à memoria eius, aut inutiliter tenebatur, canticum fidelis animæ. Quia dominus est qui mortificat & viuificat, deducit ad inferos & reducit, pauperem facit & ditat, humiliat & subleuat, & quod in se ipso impletum viderat Saul, suscitat de puluere egenum, vt sedeat cum principibus & solium gloriæ teneat. Et qui hæc facit, proculdubio scientiarum dominus est. Et ait mulier ad eum, Ecce tu nosti quanta fecerit Saul, & quomodo eraserit magos & ariolos de terra. Quare ergo insidiaris animæ meæ vt occidar? Et iurauit ei Saul in domino, dicens, Viuit dominus quia non eueniet tibi quicquam mali propter hanc rem. Verum quidem est, quia qui versatur in sordibus, sordescit amplius; & quem gratia deserit, fiunt semper nouissima illius deteriora prioribus. Sacrilegij igitur Pythonissa conscia expauescit, & potestas à domino constituta ad sacrilegia euellenda alias quidem timida, cum negocia populi, cum domini bella geruntur, idolatris præstat audaciam, & sacrilegiis regiam accommodat autoritatem. Ariolos, inquit Dominus, & magos ne patiaris viuere. At ille ad quem sermo dei dirigitur, & qui gladium portat ad vindictam malefactorum, bonorum gloriam, non modò talibus securitatem dat, sed promissam pacem iuramenti religione confirmat. Et sic euenit vt in proprio periculo discat, quam perplexi sint nerui testiculorum Leuiathan; cum sibi tetenderit laqueum proprij operis, à quo sine salutis dispendio non euadit. Ei iam arcta complexio, &

ornutus quidā imminet syllogismus: Si Pythonissæ par-
tur, Domini violatur imperium, præcipientis vt malefi-
ā huiusmodi de terra eradantur: Si non parcitur, iura-
nenti religio vitiatur. Quocunque se vertat impius, com-
rehenditur in operibus suis. Dixit ergo mulier: Quem
uscitabo tibi? Qui ait, Samuelem. Omnium temporum
na est fides, Deum esse, eundemque iustum, & bonum,
& remuneratorem sperantium in se, omnium plenè me-
itis respondentem, ante legem, sub lege, sub gratia, ne-
mini rectum sapienti, venit istud in dubium. Sine ista
nemo vnquam ingressus est ad salutem. Verum qui er-
rat in minimis, paulatim ad maiora prolabitur. Sic iste
primò negligens, deinde inobediens, postmodùm contu-
max, exinde obstinatus, postremo ad eam prolapsus est
cæcitatem, vt nec prædictum articulum fidei sibi seruet
incolumem. Deum etenim iustum vsquequaque non
credidit, opinans etiam in sanctos post exitum vitæ hu-
ius, malignis spiritibus concessam potestatem. Nouerat
enim sanctum Samuelem Pythonicis non obtemperasse
dum viueret, nec aliquod cum eis initæ familiaritatis ha-
buisse commercium. Nunc verò eum ad Pythonis im-
perium, sibi sperat & petit excitari. Vult etiam ad hoc
cogi defunctum, ad quod viuus impelli non potuit. Regi
siquidem noluit indicare dum viueret, nisi quod indi-
candum Dominus inspirabat. Cùm audisset mulier Sa-
muelē, exclamauit voce magna, & dixit ad Saulem, Qua-
re imposuisti mihi? Tu es enim Saul. Se vtique decep-
tam credidit, & etiam post præstitum iuramentum, no-
titia & præsentia principis oneratam. Dixitque ei rex;
noli timere, quid vidisti? Et ait mulier ad Saulem, Deos
vidi ascendentes de terra. Pythonissæ potuerat ab incep-
to, vel tenuis fidei virum deterruisse responsio. Deorum
siquidem pluralitatem inducit, & eorum habitationem
sub terra, & in tenebris esse significat. Dixit ergo Saul:
Qualis est forma eius? Quæ ait: Vir senex ascendit, & ip-
se amictus est pallio. Intellexit itaque Saul quod Samuel
esset, & inclinauit se super faciem suam in terram, & ado-
rauit. Formam illius qui apparebat diligenter inquirit,
forte errore gentilium deceptus, eandem habitus & ne-
gotiorum formam singulis apud inferos credens, qua su-

perstites fuerant insigniti. Vnde illud: Quæ gratia curruum armorumque fuit in viuis;

quæ cura nitentes

Pascere equos, eadem sequitur tellure repostos.

Sed nonne potuerat sancti viri clarior esse gloria, aut post mortem viuentis habitus immutari? Et quidem prouidè, & fideliter non dicit scriptura Samuelem Pythonis imperio suscitatum, sed cæcitatem impij sensus prudenter expressit. Ait enim, Audita forma viri & habitu, intellexit Saul quod Samuel esset. Deceptus vtique intellexit, quod & ex eo probatur, quod subiungit: Et inclinauit se, & adorauit. Si enim fuisset Samuel, nequaquam se permisisset ab homine adorari, qui secundum legem crediderat, & docuerat vnum Deum & dominum adorãdum. Præterea sanctæ animæ à potestate malignorum spirituum exemptæ sunt. Postremò decepti hominis non fouisset errorem, quod cum ex subsequentibus fecisse colligitur. Dixit autem Samuel ad Saulem: Quare inquietasti me vt suscitarer? Hæc est enim fraudulentia malignorum spirituum, vt quod vltro faciunt, & dictãt hominibus faciendum, operose dissimulent, vt hoc facere videantur inuiti. Simulant se coactos, & quasi exorcismorum virtute extractos fingunt; & quo minus caueantur, exorcismos quasi in nomine Domini, aut in fide trinitatis, aut incarnationis, & passionis virtute conceptos componunt, eosdemque hominibus tradunt, exercentibus eos obtemperant, donec eos secum crimine sacrilegij, & pœna damnationis inuoluant. Transfigurant etiam se interdum in angelos lucis, honesta sola præcipiunt, illicita prohibent, munditiam consectantur, vtilitatibus prouident, vt quasi boni & propitij familiarius admittantur, audiantur benignius, amentur arctius, facilius exaudiantur: habitum quoque induunt venerabilium personarum, vt eis maior & promptior reuerentia impendatur. Et ait Saul: Coarctor nimis. Siquidem Philistiim pugnant aduersum me, & Deus recessit à me, & exaudire noluit, neque in manu prophetarum, neque per somnia. Vocaui ergo te, vt ostenderes mihi quid faciam. Acsi apertè dicat, In desperationis abyssum præcipitatus sum. Impugnant homines, deserit Deus, & ego ad te, qui in veritate vtrisque inimicaris

caris

caris confugio, vt quasi doctor discipulum doceas, quid me in tanta angustia oporteat facere. Licet enim eum qui loquebatur crederet Samuelem, tamen in veritate erat angelus Sathanæ. Nec potuit ei ignorantia suffragari; cùm nemini liceat ignorare creaturam, quæ se appetit adorari infidelem & peruersæ voluntatis esse. Sciebat etiam illicitum esse ariolos & magos inquirere, & de futuris sollicitare Pythonem. Quid si eum ignorantia personæ excusat, melioris conditionis erunt stulti quàm periti, & peruersi quàm recti. Et ait Samuel, Non equidem verus sed vmbratilis & fictitius, & quo dignus est, impius & reprobus consultator, Quid me interrogas, cùm dominus recesserit à te & transierit ad æmulum tuum? Responsionis initium, fidei consentaneum est, & accommodum rationi. Quid enim conferret creatura illi, quem deserit Deus, & qui deripit spolia? Sed sensim ad id quod suum est, hostis & fidei inimicus diuertit, immiscens falsa veris, & mendacia fide veritatis obnubilans. Sequitur enim, Faciet tibi Dominus sicut locutus est in manu mea, & scindet regnum tuum de manu tua, & dabit illud proximo tuo Dauid, quia non obedisti voci Domini, neque fecisti iram furoris eius in Amelech. Iccirco quod pateris, fecit tibi dominus hodie, & dabit dominus etiam tecum Israel in manu Philistinorum. Cras autem tu & filij tui mecum eritis. Sed & castra Israel tradet dominus in manu Philistiim. Exitum quidem belli, fideliter infidelis exposuit, sed tamen verborum tendiculis infidelem & infelicem animã fraudulenter decepit. Deuiantis siquidem confirmat errorem, & impœnitenti post exitum, quietem repromittit. Cùm enim dicit dominum impleturum quæ locutus est in manu mea, se procul dubio simulat Samuelem, per quem Sauli, quæ denunciat, locutus est dominus. Cùm autem subiungit, Cras tu & filij tui mecum eritis, verum quidem sed fraudulenter enunciat. Erat enim die sequenti sibi manum ex desperatione iniiciens, ad inferos transiturus, habiturus partem cum eo, quem auaritia, fastu, obstinatione mentis, fuerat insecutus. Sed falso blanditur, ingerens spem quietis, dum se gestu & verbis mentitur Samuelem, cui certum est, collatam esse in quiete sedem à Domino, inter eos qui inuocant no-

men eius Quid ergo Sauli Samuelis sui, vel potius Pythonis, profuere responsa? Potuerat forte non præmonitus sperare meliora, & saltem dum alieno confoderetur gladio expectare. Oraculi verò vanitate certioratus gladio suo incubuit, & in extremis agens, dum propriæ gloriæ consulebat, qui fortius mori potuisset in prælio, auram verborum pertimuit, & infirmi & prostrati animi consilio, corporis & animæ mortē asciuit. Glorientur gentes in fortitudine sua, autores earum dicant, vnusquisque quod sentit, dum Heroum suorum titulos prædicant, dum magnorum virorum fortitudinem præconantur. Bibat illis autoribus Cato venenum, Vulteius dextras & mentes sociorum armet ad voluntariam mortem. Per mamillas ad cor venenum aspidum insanabile Cleopatra traiiciat. Lucretia alienam impudicitiam sanguinis sui effusione condemnet. Ego euenire posse non arbitror, vt cuiuscunque difficultatis articulo, liceat propria autoritate homini, sibi mortem inferre, nec etiam vbi castitas periclitatur. Licet hunc casum videatur excipere doctor ille doctorum, cui in sacrario literarum vix aliquem audeo comparare. Hæc mors omnino desperatorum est & eorum qui licet corpore viuant, iam mentis morte præmortui, animo viuere desierunt. Vtique non viuorum, sed iam mortuorum mors est. Infidelium regum percurre seriem, Hieroboam, Achab, Iezebel, Nabuchodonosor, Sennacherib, & alij quorum errores non sufficio enarrare, quid lucrati sint in vatibus suis, qui videbant eis falsa & stulta, nec aperiebant eis iniquitatem eorum, vt eos ad pœnitentiam prouocarent? Omnes vtique euanuerunt post principem vanitatis, & dum scire quod non licet, vel aliter quam licet, appetunt, ad inane & nihilum redacti sunt. Reges vero Israel infidelibus sociaui, quia cùm regum Iuda alij boni, alij mali fuerint, reges Israel omnes reprobi extiterunt.

Linque arcana Dei cœlumque inquirere, quid sit, ait Cato, quia quod destinauit de te, statuit Deus, citra tuam solicitudinem potens est expedire. Egregiè quidem Ethicus,

Omnem crede diem tibi diluxisse supremum,
Grata superueniet quæ non sperabitur hora.

Veritas

Veritas autem sibi vbique consona est, nec à se licet à mendacij habitaculo proferatur, quandoque discordat. Sicut nec munditia, dum sui integritate viget, quarumcunque sordium in ciuitate polluitur. Ipsa mortem indicit non timeri, & ad eam excipiendam, nos horis omnibus præcipit præparari, vt quo minus de diuturnitate vitæ præsumitur, in cultum honestatis virtutum gradibus auidius curratur. Mors siquidem necessarium munus est, naturæ iam corruptæ. Corruptio namque mortis origo est, Tolle corruptionem, sectare integritatem munditiæ & virtutis, iam immortalitatis viam ingressus es, & quandam diuinitatis tuæ arcam apprehendisti. Apprehendisti inquam an accepisti? Sed vt fidelius loquamur, & accepisti & apprehendisti. Non est enim volentis, neque currentis, sed miserentis Dei. Quis scit quando veniet, serò, an media nocte, an galli cantu, an mane? Vt enim ait ille, Nihil morte certius est, nihil hora incertius. Quæ vtiq. nō timenda est quasi malum, sed quasi malorum finis, cum venerit gratanter amplectenda. Vnum est quod totis mentis & corporis viribus fugiendum est. Quid illud sit quæris? Turpitudo, & totius species inhonesti. Hæc enim faciunt mortem, terminum non esse malorum, sed antecedentium & succedentium copulam. Ad hanc fugiendam non oracula vatum, non Pythonis consultatio necessaria est: fidelius & vtilius ad hoc ratio data consulitur. Cato in Libya extremæ difficultatis angustia coarctatus, Hammonem Iouem dedignatus est consultare; ratus sibi rationem sufficere vt persuaderet seruandam libertatem, & non modò dominationis Cæsareæ iugum, sed omnem notam turpitudinis fugiendam. Licet in eo errauerit quod autoritate propria vitæ munus abiecit: Quod non modò fidelium institutis, sed constitutionibus gentium, & sapientissimorum edictis constat esse prohibitum. Veteris quidem philosophiæ principes Pythagoras & Plotinus prohibitionis huius non tam autores sunt, quàm præcones, omnino illicitum esse dicentes, quempiam militiæ seruientem, à præsidio & commissa sibi statione discedere, citra ducis vel principis iussionem. Plane eleganti exemplo vsi sunt, eò quòd militia est vita hominis super terram. Quid si contra iubeant oracula vatum,

 vel

vel responsa Pythonis? Procul dubio minime audiendi sunt, quia cum periculo innocentiæ, nemo cuiquam debet fidem. Si mihi non credis, Numam Romanorum Imperatorem fere innocentissimum præter Titum, si placet, attende. Dum inuitaretur ad homicidium, petito capite ad sacrificia, censuit cepam esse cædendam, reflectens ad innocentiam etiam peruersi numinis voluntatem. At cum hominis adiiceretur à numine, capillos se pollicitus est oblaturum. Cum vero spiritus immundus sitiret & sanguinem, piscem immolandum esse respondit. Sic itaque cum ratio eius circumueniri non posset, vt traheretur ad culpam, immundorum spirituum testimonio, colloquio Deorum pronunciatus est esse dignissimus. Nec est quod sub exorcismorum prætextu, suum quis tueatur errorem, qui ad minuendam dæmonum potestatem, & distrahendum, quod habent cum homine, familiaritatis commercium instituti sunt, carentque propriæ virtutis effectu, nisi in digito Dei conualescant. Porro spiritus sanctus disciplinæ effugit fictum, & corpus peccatis subditum, sui esse habitaculum dedignatur. Quicquid vero huiusmodi agatur, fictitium est & phantasticum, & veritatis substantiam nescit. Videtur quidem adesse, dum precibus & oblationibus inuocatur, & effectu petitionum persequente, sacrilegum errantis animæ desiderium adimpletur. Abest autem tam longe, vt subtracta tutela sui, eos quos perfidia tanta exagitat, variis ludificationibus dæmonum, trahi sustineat ad gehennam. Se siquidem ad huiusmodi flagitia prohibuit inuitari publica voce Ecclesiæ, aduersus quam nec portæ inferni præualebunt. Cum ergo Spiritus sancti gratia, autoritas Eccesiæ, improbatis subtrahitur exorcismis, qui eis non tam vtuntur quam abutuntur, offendunt in spiritum, quo recedente, eius sibi nituntur virtutem & efficaciam retinere.

CAP.

CAP. XXVII.

De specularijs, & quòd maligni spiritus interdum futura praenoscunt, & de subtilitate naturae, & longa experientia temporis, & reuelatione superiorum potestatum, & quòd saepe decipiunt, aut decipientes, aut decepti, & quòd specularios mala indubitata sequuntur.

FRVSTRA sibi specularij blandiuntur, quod nihil immolant, nulli nocent, saepius prosunt dum furta detegunt, maleficiis purgant orbem, & solam vtilem aut necessariam appetunt veritatem. Non sic impij, non sic. Qui non colligit, inquit, mecum, dispergit; Et qui non est mecum, contra me est. Dum haec domino prohibente, exercent impij, quid aliud faciunt, quam calcaneum erigere aduersus prohibentem? Certe nimis est quod immolat, qui eiecto Spiritu sancto, idololatriae mentem prostituit. Nimium est quod immolat, qui pollutas aures daemoniorum sollicitat voce domino consecrata. Nimium est quod immolat, qui motum corporis accommodat ad detestabile sacrilegium peragendum. Quid retinuit creatori, qui mentem, linguam, corpus, daemonibus obtulit? An non veritati fecit iniuriam, qui integritatem eius in tanta corruptione quaesiuit? Plane nemo in talibus per ignorantiam excusatur. Omnes enim in commune sciunt, aut scire debent, hanc ignominiam fidei anathematis opprobrio, condemnatam. Non vtique hic sacramento miles excipitur, pupillus aetate, mulier infirmitate sexus, rusticus munere agriculturae, qua publicae vtilitati inuigilat. Licet enim in dispendiis rerum, subueniatur eis per ignorantiam iuris, in subuersione fidei nullum ab ignorantia remedium est; obtinente eo vt qui ignorat, ignoretur, & insipiens in culpa erudiatur in poena, & sapienter puniatur, qui noluit intelligere vt bene ageret. Quis enim ei non potuit, vt sine labore à tanto labore cessaret, dum illud laboriose addisceret, vt laboriose & pestilenter erraret? Non potest in fide sine labore

quiescere, qui potens est sollicitudine mentis & exercitio corporis à fide deuiare? Qui enim his nugis obsequitur, fidem negauit, & infideli deterior est; & licet verbis Deum confiteatur, ei peruersis operibus contradicit. Nec facilius est hominem huiusmodi esse fidelem, quam iudicem incorruptum, qui diligit munera, & sequitur retributiones: Ceterum quod simpliciorum animos mouet, scilicet per huiusmodi consultationem abscondita futurorum manifestari non posse, nisi per manum eius in cuius potestate sunt tempora & momenta, nodum non ingerit quæstionis. Licet enim futurorum sit vnus arbiter, qui & deus & dominus omnium est, tamen ex signis interdum hominibus innotescunt. Quid ergo mirum, si ea quandoque prænoscant, quæ & subtilitate naturæ vigent, & experientia temporis longiore, & reuelatione superiorum potestatum de plurimis admonentur. Si ergo spiritus corporis mole grauati, quos luteum carnis retardat indumentum, quorum acumen turbati sensus corruptio hebetat, ex præcedentibus aut quarumcunque rerum indiciis, quæ sint ventura coniiciunt, quid prohibet spiritus ab omni nexu corporis absolutos, quos noxia moles non tardat, rerum imminentium, aut in plurima tempora succedentium præmetiri euentum? Sed qui fere pridie natus est, post dies pauculos decessurus medio tempore ex similibus similia colligit. & de causis sibi interim notis ratiocinatur in posterum. Nonne hoc facilius potest non modo antiquus, sed inueteratus dierum, qui ab initio conditus est plenus sapientia & perfectione decorus? Quis adeo hebes est & tarditatis egregiæ, qui tanto temporis tractu, pro parte ad ea coniicienda quæ futura sunt, non assurgat? Præterea propitiæ potestates, quæ charitatis cultu, deuotione obediendi domino assidue famulantur, eis quidem possunt, & interdum creduntur occulta reuelare. Nec tamen statim verum est, quod reprobi sentiunt, aut prædicunt, sed quandoque quæ suspicatur aut timent, vt videantur conscij secretorum properant nunciare. Quale est quod domino nasciturо in templis Ægyptij desolationem eorũ, & discessum suum, dæmones templorum præsides prædicebant. Vnde illud apud Trismegistum de exterminio religionis Idololatriæ.

Ægypte

Ægypte, inquit, Ægypte, erit cum religionis tuæ solæ supererunt fabulæ. Et sæpe quod ex necessitate faciunt coacti, se sponte facere simulant, quasi hominibus indignantes, quibus se fingunt infensos. Sæpe etiam mentiuntur aut decipientes aut decepti. Sed licet vera dumtaxat enuncient, nihilominus aut compescendi sunt, aut fugiendi. Vnde in Deuteronomio: Si surrexerit in medio tui prophetes, aut qui dicit se somnium vidisse, & prædixerit signum atque portentum, & euenerit quod locutus est, & dixerit tibi, eamus & sequamur deos alienos, quos ignoras & seruiamus eis, non audias verba Prophetæ illius, aut somniatoris, quia tentat vos dominus deus vester, vt palam fiat vtrum diligatis eum, an non. Vnde plane intelligitur, quia etsi contingant, quæ à diuinantibus, non secundum Deum dicuntur, non sic accipienda sunt, vt fiant quæ præcipiuntur ab eis, aut colantur quæ coluntur ab eis. Sed nec Apostolus in Actis Apostolorum, immundo spiritui pepercit, quia in muliere ventriloqua, Apostolis & prædicationi eorum testimonium perhibuit veritatis. Nihil vero aduersus pestem istam salubrius est, quam si quis huiusmodi vanitati omnino aurem subtrahat. Gratias ago Deo, qui mihi etiam in teneriori ætate, aduersus has maligni hostis insidias, beneplaciti sui scutum opposuit. Dum enim puer, vt psalmos addiscerem sacerdoti traditus essem, qui forte specularíam magicam exercebat, contigit vt me, & paulo grandiusculum puerum præmissis quibusdam maleficiis, pro pedibus suis, sedentes ad speculariæ sacrilegium applicaret, vt in vnguibus sacro nescio oleo, aut chrismate delibutis, vel in extersо & leuigato corpore puluis, quod quærebat, nostro manifestaretur indicio. Cum itaque prædictis nominibus, quæ ipso horrore licet puerulus essem, dæmonum videbantur, & præmissis adiurationibus, quas deo autore nescio, socius meus se, nescio quas imagines, tenuiter tamen & nubilosas videre indicasset, ego quidem ad illud ita cæcus extiti, vt nihil mihi appareret, nisi vngues aut peluis, & cetera quæ antea noueram. Exinde ergo ad huiusmodi inutilis iudicatus sum, & quasi qui sacrilegia hæc impedirem, ne ad talia accederem condemnatus, & quoties rem hanc exercere decre-
 uerant,

uerant, ego quaſi totius diuinationis impedimentum arcebar. Sic mihi in ea ætate propitiatus eſt dominus. Cum vero paululum proceſſiſſem, flagitium hoc magis & magis exhorrui, & eo fortius confirmatus eſt horror meus, quod cum ſpecularios multos tunc nouerim, omnes antequam deficerent, aut defectu naturæ, aut manu hoſtili, beneficio luminis orbatos vidi, vt cetera incommoda taceam, quibus in conſpectu meo à domino, aut proſtrati, aut perturbati ſunt, exceptis duobus, ſacerdote videlicet, quem præmiſi; & diacono quodam, qui ſpeculariorum videntes plagam, effugerunt, alter ad ſinum Canonicæ, alter ad portum cellulæ Cluniacenſis, ſacris veſtibus inſigniti. Eoſdem tamen præ ceteris in congregationibus ſuis aduerſa plurima poſtmodum perpeſſos eſſe, miſertus ſum. Sane ſi ad impugnandum hunc errorem, concurſus rationum, & catholicæ matris Eccleſiæ autoritas nō ſuppeteret, vel exempla malorum cum ſufficiunt extirpare. Sicut autem nemo poteſt bibere calicem dei domini, & calicem dæmoniorum, aut duobus dominis ſeruire, deo & Mammonæ; ſic gratiam dei, & huius malitiæ exercitium, nullus aſſequitur. Sed ecce quare punctim & quaſi ſubula ſententiam proſequor, fidei & morum inimicam, cùm eam cæſim Spiritus mucrone, capulo tenus tranſuerberare ſufficiam? Feriatur ergo ſemel in manu forti, & brachio illius, qui ad ſubmerſionem Ægyptiorum, diuiſit mare rubrum in diuiſiones, & ſecundo opus non erit. Non eſt enim qui de manu illius poſſit eruere. Educat ergo gladium Moyſes, & proſternat Ægyptias abominationes, & abſcondat eas, ne appareant in conſpectu fidelium, in ſabulo ſterilitatis ſuæ. Loquatur verbum, ſententiam proferat in condemnationem errorum, quos diutius à domo tua abigere procurauimus. Verbum ſiquidem gladius eſt bis acutus, viuus & efficax, penetrabilior omni gladio ancipiti, pertingens vſque ad diuiſionem animæ & ſpiritus, compagum quoque & medullarum, diſcretor etiam cogitationum. Inſenſatus eſt, qui hoc gladio imminente non timet. Et ecce in facies Eccleſiæ, in conſpectu omnium imminet. Deniq. & in omnes dirigitur. Inquit enim: Quando ingreſſus fueris terram, quam dominus deus tuus dabit tibi, caue, ne

imitari velis abominationes illarum gentium: nec inueniatur in te qui lustret filium suum, aut filiam suam, ducens per ignem, aut qui ariolos suscitetur; aut obseruet somnia atque auguria, ne sit maleficus, nec incantator, neque pythones consulat aut diuinos, & quærat à mortuis veritatem. Omnia enim hæc abominatur dominus, & propter istiusmodi scelera delebit eos in introitu tuo. Perfectus eris, & absque macula cum domino deo tuo. Gentes istæ, quarum possidebis terram, augures & diuinos audiunt. Tu autem à domino deo tuo aliter institutus es. Quis ergo dubitet hæc criminalia, & non modo languorem, sed fidei exterminium esse, quod tanta diligentia propheticus, immo Spiritus sancti sermo eradit? Abominationes sunt dicente domino. Et homo se supra hominem fieri opinatur, cum istórum assecutus est disciplinam. Propter istiusmodi scelera deletæ sunt gentes, & humana temeritas se in his multiplicari confidit.

CAP. XXIX.

De Physicis, Theoricis, & Practicis.

LICET tamen vt de futuris aliquis consulatur, ita quidem, si aut spiritu polleat Prophetiæ, aut ex naturalibus signis, quid in corporibus animalium eueniat, physica docente cognouit; aut si qualitatem temporis imminentis, experimentorum indiciis colligit. Dum tamen his posterioribus nequaquam quis ita aurem accommodet, vt fidei, aut religioni præiudicet. Sed nec primi audiendi sunt, nisi in eo quod loquuntur à domino, quod nunquam religionem impugnat, quia verum vero nequit esse contrarium, nec bonum bono. At physici dum naturæ nimium autoritatis adtribuunt, in autorem naturæ, aduersando fidei, plerumque impingunt. Non enim omnes erroris arguo, licet plurimos audierim, de anima, de virtutibus & operibus eius, de augmento corporis & diminutione, de resurrectione eiusdem, de creatione rerum, aliter quam fides habeat, disputantes. De ipso quoque Deo interdum ita loquuntur, vt

Si terrigenæ tentarent astra gigantes,

& inani conatu cum Enceladio, vt eis AEtnæ onus igni-

ignifluum imponatur, cupiant promereri. Sed in his facile labi possunt, quia quanticunque ingenij vires, citra profunditatem difficultatis, quæ in his vertitur, subsistunt. Vbi vero deficit intellectus, fidei ratione deducta, quæ media est, restat sola opinio. Cum vero de inferioribus quæritur, puta de complexione animalis, de causa & cura ægritudinis, eis omnino nihil deest, præter effectum operis, si is desideratur. Et quidem theorici, quicquid suum est faciunt, & forte pro amore tuo amplius erogabunt, & ab eis singularum rerum causas & naturas accipies; sanitatis, ægritudinis, & neutralitatis, censores sunt. Dant sanitatem verbo tenus, & conseruant. Neutralitatem iubent istuc diuertere. Ægritudines præuident & docent causas, indicunt ei initium, augmentum, statum, & declinationem. Quid multa? Cum eos audio, videntur mihi posse mortuos suscitare, nec Æsculapio Mercurióve creduntur inferiores. Veruntamen in eo magna mentis admiratione distrahor & perturbor, quod à seipsis tanto verborum conflictu, & collisione rationum dissiliunt, & discordant. Vnum profecto scio, contraria simul vera esse non posse. Quid de medicis practicis dicam? Absit vt de his quicquam peruersum loquar. In manus enim eorum exigentibus peccatis meis, nimis frequenter incido. Non sunt exasperandi verbis, sed potius demulcendi obsequio. Nolo me tractent durius, nec etiam sentire audeo, quod omnes clamant. Dicam ergo cum Sancto Salamone: Quia medicina à domino deo est; & vir sapiens non contemnet eam. Nemo siquidem magis necessarius est aut vtilior medico, dummodo sit fidelis & prudens. Quis enim præconia illius declamare sufficiat, qui salutis artifex, procreator vitæ, in eo dominum imitatur, & vices eius agit, qui salutem, quam ille operatur, & quasi dominus & princeps donat, iste œconomus & minister procurat & dispensat? Nec ad rem adtinet, si qui pseudogratiam vendunt, & qui iustiores videri volunt, dum nihil accipiant, antequam æger conualescat, in eo iniquiores sunt, quod beneficium temporis, imo munus Dei, manibus suis adscribunt, cum ille quem Deus erigit & vigor naturæ conualescentis, citra operam eius fuerat erigendus. Quamuis istud iam paucorum sit,

ſit, ſibi inuicem ſuadentibus & replicantibus medicis, Dum dolet accipe. Nec moueor ſi opera eorum in ſe compugnent, cum ſcientia contrariorum plerumque eſſe eundem affectum. Sed cum inter manus eorum quis in fata collapſus eſt, tunc neceſſarias producent rationes, quibus apparebit, quod vita eius non fuerat vlterius protendenda. Et vt dicitur, quos longa afflixerunt inedia, iam mortuis ſorbitiunculas faciunt, & vtiles & delicatos præparant cibos. Exſpectas forte vt dicam quod dicit populus, quia hi ſunt qui homines officioſiſſimè occidunt. Sed fruſtra. Abſit enim, vt hanc contumeliam proferam, quam ſi forte audire volueris, Senecam, Plinium adeas, & Sidonium, qui hoc in auribus tuis clamore valido repſicabunt.

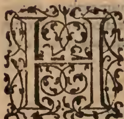
Finitur Liber Secundus.

Inchoa-

Inchoatur

LIBER TERTIVS POLICRATICI IOHANNIS SARESBERIENSIS.

Prologus.

OSTIS multorum fio, dum ineptias nugatorum excutio. Qua de causa ociari decreueram & silere. Sed alterum mihi negotiorum tumultus excutit, alterum motus animi interrumpit. Qui enim sub potestate constitutus est, si sapit obtemperat imperio præsidentis. Quem stimuli affectuum pungunt, dissimulare non potest, quin moueatur ad formam passionis. Exultat ergo quem gaudij aura demulcet, spes inducit hilaritatem, metus trepidat, dolentis animus mœrore confunditur. Hæc apud singulos alternat facies boni aut mali. Verum sensus malorum altior est, & sæpius in omnes incurrit; quis est enim qui malorum asperitate sæpius non vratur, quam demulceatur fomento bonorum? Rarus est, qui totius fortunæ impetum à se toto possit arcere. Qui sui viribus præualet, aut in amici aut familiaris corpore, vel forte tentatur. Licet parum humanus sit, quem extraneorum iactura non concutit: Non satis homo est quem aliena non mouent. Sed sapientioribus iam venit in dubium, an quicquam hominis, rectè sit homini alienum. Virtutis vero processus, ambiguitatis huius nodum soluit, cum & comicus nihil humani alienum à se reputet, & magister cælestis hominem homini diligendum docuerit vt seipsum. Vnde patet indignum esse tanto magistro discipulum, qui veritati non congaudet, & aduersus publicæ salutis hostes non * excandescit. Eos vero pro parte præsentis opusculi, aliquatenus tangit intentio; & nugas eorum, quo potest & consueuit, telo decutiet.

* al. exardescit.

CAP. I.

Quid sit salus vniuersalis & publica.

EST igitur salus publica, quæ vniuersos fouet, & singulos, incolumitas vitæ. Nihil homini præstantius vita eius: incolumitate vitæ, nihil salubrius. Hominem vero constare ex anima rationali, & carne corruptibili, antiqui sapientes definierunt. Caro siquidem viuit ab anima, cùm aliunde corpori vita esse non possit, quod semper inertiæ suæ torpore quiescit, nisi spiritualis naturæ beneficio moueatur. Hæc autem habet & ipsa vitam suam: Deus etenim vita animæ est. Quam sententiam modernorum quidam grauiter quidem & verè, licet metrica leuitate complexus est,

Vita animæ Deus est; hæc corporis, hac fugiente
Soluitur hoc, perit hæc destituente Deo.

Sicut ergo corpori viuere est vegetari, moueri ab anima; & dispositione sui motibus animæ acquiescere, & ei quadam obediendi necessitate concordare: Sic & anima ex eo viuit, quod suo modo vegetatur, & verè mouetur à Deo, & ei subiecta deuotione obtemperat, & in omnibus acquiescit. Si quo minus, & eo minus viuit. Nam & corpus, qua parte sui non mouetur ab anima, iam in ea torporem mortis incurrit. Dum ergo totum viuit, ad eam totum disponitur, quæ se non per partes infundit partibus, sed tota est, & operatur in vniuersis & singulis. Sic & Deus animam perfectè viuentem, totam occupat, totam possidet, regnat & viget in tota. Nullus ei angulus exceptus est. Sed quid in anima angulum vel partem dico? Partium expers est, simplicisque naturæ, & totius duplicitatis ignara. Partes tamen quas potuit, sibi à distributore bonorum vendicauit. Quas? inquis. Virtutes vtique, quibus viget & operatur, & sui experimentum facit. Sine ergo multiplicitate partium, & quantitatis quadam distensione crescit, ratione tamen & intellectu, appetitu boni, auersione mali, manente simplicitatis natura dilatatur. Cum vero partes istas spiritus implet, Deus enim spiritus est, solida & perfecta est vita animæ. Cum enim intellectus Deum, qui summè bonus est visus sui acumine, quantum valet & licet apprehendit,

hendit, & bonum quidem ille videt, incorrupta voluntas appetit, & ratio ne declinet ad dexteram vel sinistram, qui sano affectu ad bonum trahitur, viam aperit, iam quandam immortalitatis assecuta est gloriam. Quod forte iam sentiebat, qui in suauitate conscientiæ suæ dicebat, Cor meum, & caro mea exultauerunt in Deum viuum. Vtique qui hac via incedit, non sperat aut extimescit, non contristatur aut condolet alicui eorum, quæ à summo & vero bono recedendo deficiunt. Eo forte fideles animas inuitat sermo propheticus, dicens, Conuertimini ad me in toto corde vestro, vt scilicet angelus gaudij aut mœroris, timoris aut spei, non auertatur à facie mea, meæ non displiceat voluntati. Implet autem hæc vita omnem creaturam, quia sine ea nulla est substantia creaturæ. Omne enim quod est, eius participatione est id quod est. Sed cùm sit in omnibus per naturam, sola rationalia inhabitat per gratiam. Sunt ergo, quia in eis veritas est. Illustrantur, quia in eis sapientia est. Bonum diligunt, quia in eis fons bonitatis, & charitatis est. Omnis etenim virtus angelica vel humana, quoddam diuinitatis vestigium est, rationali creaturæ quodammodo impressum. Spiritus Sanctus inhabitans imprimit animæ sanctitatem, eiusdemque riuulos multifariam spargit, diuersarum exercens charismata gratiarum. Et hæc mihi videtur vera, & vnica incolumitas vitæ, cum mens, viuificante spiritu, ad rerum notitiam illustratur, & accenditur ad amorem honestatis, & cultum virtutis. Præcedit ergo scientia virtutis cultum, quia nemo potest fideliter appetere, quod ignorat, & malum nisi cognitum sit, vtiliter non cauetur. Porro scientiæ thesaurus nobis duobus modis exponitur. Cum aut rationis exercitio, quod sciri potest intellectus inuenit: aut quod absconditum est reuelans gratia oculis ingerens patefecit. Sic vtiq. aut per naturam, aut per gratiam ad veritatis agnitionem, & scientiam eorum, quæ necessaria sunt, vnusquisque potest accedere. Quodque magis mirere, quilibet quasi quendam librum sciendorum officio rationis apertum gerit in corde. In quo non modò visibilium species, rerumque omnium natura depingitur, sed ipsius opificis omnium inuisibilia Dei digito conscribuntur. Adeo quidem vt nequaquam valeant

per

per ignorantiam excusari, quibus beneficio naturæ, vel gratiæ gerendorum series innotescit. Sicut scriptum est: Quod enim notum est Dei, manifestum est in illis. Deus enim reuelauit illis. Non tamen corruptæ naturæ aduersus gratiam magnifico fimbrias, aut phaleras erigo, quasi ipsa aliquid boni habeat quod non acceperit; cùm certum sit, quia sine ea nihil possumus facere. Agnitio igitur veritatis, cultusque virtutis, publica singulorum, & omniũ, & rationalis naturæ, vtilis incolumitas est. Contrarium vero eius ignorantia, & odibilis & inimica propago eius, vitium est. Et rectè quidem mater vitij est, quia nunquam ab eo sterilis est, vt non odibilium fructum pariat infelicem. Inquit Ethicus, Tu adeò

nullo thure litabis,

Hæreat in stultis breuis vt semuncia recti.

Agnitio quidem certitudinem habet, & vel in scientia vel in fide cõsistit. Sed fidei regula paulisper differatur, quoniam eam tempus, & locus suus expectat. Cæterum scientia sui notitiam habet. Quod euenire non potest, si non metiatur vires suas, si ignorat alienas.

CAP. II.

Quid sit contemplatio hominis sapientiam affectantis, & quis sit fructus speculationis huius.

EST ergo primum hominis sapientiam affectantis, quid ipse sit, quid intra se, quid extra se, quid infra, quid supra, quid cõtra, quid ante, vel postea sit, contẽplari. Inde est fortè quod illi qui prima totius philosophiæ elementa posteris tradere curauerunt, substantiã singulorum arbitrati sunt intuẽdam, quantitatẽ, ad aliquid, qualitatem, situm esse, vbi, quando, habere, facere, & pati, & suas in omnibus his proprietates an intensionem admittant, & susceptibilia sint contrariorũ, & an in eis ipsis aliquid inueniatur aduersum. Proinde quidem hæc & diligenter, etsi in eo negligentiores extiterint, quod sui ipsius notitiam in tanta rerum luce non assecuti sunt, & lucis inaccessibilis notitiam perdiderunt, Dum euanuerunt in cogitationibus suis, & dicentes se esse sapientes, stulti

facti sunt, & obscuratum est insipiens cor eorum. Quod ex eo conuincitur, quòd traditi in passiones ignominiæ, faciebant quæ nec sexui, nec ætati, nec fortunæ conueniant, nec naturæ, & personas omnium operis testimonio deuenustent. Dati siquidem sunt in sensum reprobum, quod planum est his qui Apostolum plenius nouerunt. Argumentum ad omnia validissimum est, vt de fide & sinceritate singulorum credatur operibus suis. Opera enim quæ facit aliquis, testimonium perhibent de eo. Verùm qui seipsum ignorat, quid vtiliter nouit? Si ignoras te, inquit, pulcherrima inter mulieres, abi post vestigia sodalium, & post greges. Oraculum Apollinis est, & descendisse de cœlo creditur, γνῶθι σεαυτὸν, id est, scito teipsum. Nónne sciuit hoc Ethicus dicens,

Discite ô miseri, & causas cognoscite rerum,
Quid sumus, aut quidnam victuri gignimur, ordo
Quis datus, aut metæ * *quam mollis flexus & vnde,*
Quis modus argento, quid fas optare, quid asper
Vtile nummus habet, * *pueris charisque propinquis*
Quantum elargiri deceat, quem te Deus esse
Iussit, & humana qua parte locatus es in re.

* al. qua

* al. patriæ

Hæc etenim contemplatio quadripartitũ parit fructum, vtilitatem sui, charitatem proximi, contemptum mundi, amorem Dei. An non est arbor bona, quæ tantam fructuum dulcedinem affert, tantam affert vtilitatem? Certè non superbit, qui paruus est in oculis suis. Dum quisquis quæ adsunt vel absunt, expetibilium numerum cogitat, quis de sua paupertate non erubescit? Si quis non appetenda sui recenseat, ei iugis materia modesti doloris, & humilitatis occurrit. Quocunque se vertat, in seipso deiicitur, qui petit à domino confortari, dicens, Humiliatus sum vsquequaq. viuifica me secundum eloquium tuum. Itemque, Ego, inquit, in flagella paratus sum, & dolor meus in conspectu meo semper.

CAP. III.

Quod superbia radix est omnium malorum, & concupiscentia lepra generalis, quæ omnes inficit.

SVPERBIA vero radix omnium malorum est, mortisq. fomentum. Arescunt riuuli, si fontis vena præscinditur. Nec rami conualescunt, radice succisa. Deficiunt vitia, si elatio iugulatur. At si stercora radici congerantur, pinguescunt rami, & arentium sterilitas resiluescit. Si fonti liquentia superfundas, accessio transit in riuulos. Si camino ignem adiicias, in ligna incendium recrudescit. Sic si vitiatæ naturæ elationis innatæ toxicum foueas, quin vitalia ipsa mortiferum virus inficiat, nec si volueris, poteris impedire. Est enim omnibus non tam cognatus, quam innatus amor sui. Quod si modum excesserit, vergit ad culpam. Omnis enim virtus suis finibus limitatur, & in modo consistit. Si excesseris, in inuio es, & non in via. Si amor hic inualuerit, nemo speret de cura. Lepra siquidem est, incurabilior omni lepra. An nescis concupiscentiam lepram esse? Giezi consule, Si erubuerit confiteri quod sentit, conuincet eum macula corporis. Sed quid dico Giezi consulendum, ac si solus sit? Orbem conueni, quia totus infectus est. Meipsum interroga, qui miserorum vnus sum. Certè concupiscentia misera & miserabilis lepra est. Nescis forte quid dicam. Concupiscentiæ pestem, nescius infirmitatis ignoras. Homo non concupiscens, & in eo supra hominem constitutus, sed testis meus in cœlo fidelis, mecum asserit, quia omnes corrupti sunt, & abominabiles facti sunt; non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum. An tu sis ille, tu videris. Scio enim non esse hunc Paulum, qui huius pestis incursu clamat, & ingemiscit, Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Scio hunc non esse illum, qui de pectore veritatis sapientiæ fluenta potauit, cùm orbem infectum hac labe intonet, dicens: quæcunque in hoc mundo sunt, concupiscentiam oculorum esse, aut carnis, aut superbiam vitæ. Qui ergo hunc amorem non temperat, timeat lepram, & cæcitatem oculorum, quæ ex ea immi-

net, pertimescat. Si itaque illi, qui non reprimunt concupiscentiam, malorum vtique fontem & fomitem, dispendium salutis incurrunt, quid erit illis, qui eam assentatorum inflammant stimulis, & quasi fomenta vitiorum accendunt? Quid facient, aut potius quid patientur, qui à veritate auertunt auditum, in admiratione rerum corruptibilium & corrumpentium, non claudunt oculos, manus expandunt, & omnium sensuum viuacitatem exercent. Deinde quasi diei non sufficiat malitia sua, fallacia vnius alterius fallaciam trudit. Terentiano siquidem verbo libentiùs vtor, dum ad concupiscentiæ fornacem succendendum conueniunt adulatores, & relatores, delatores, & detractores, inuidi, ambitiosi, elati, factiosi, & superstitiosi, flagitiosi, omniumque officiorum præuaricatores; quos quia fere vbique terrarum sunt, facilius est inuenire, quàm dinumerare. Aduersus huiusmodi est omnis lex, in hos omnia iura coniurant, & in eosdem quasi in publicæ salutis hostes quandoque omnis armabitur creatura.

CAP. IIII.

Quid adulator, assentator, & palpo; & quòd eis nihil perniciosius.

ADVLATOR enim omnis virtutis inimicus est, & quasi clauum figit in oculo illius, cum quo sermonem conserit. Eoque magis cauendus est, quo sub amantis specie, nocere non desinit, donec rationis obtundat acumen, & modicum id luminis, quod adesse videbatur, extinguat. Ad hæc auditorum aures obturat, ne audiant verum; quo quid possit esse perniciosius, non facile dixerim. Scitũ est illud Lælij aut potius Ciceronis: Cuius aures clausæ sunt veritati, vt verum audire non possit, eius salus desperanda est. Quid vero infidelius quàm eum, cui fidem debeas, circumuenire verborum blanditiis, ludibrio habitus, gestus transfiguratione, & totius vanitatis lenocinio excæcatum, in sordes vitiorum impellere & præcipitationis abyssum? Quid odibilius fraude & dolo, quo sub imagine amoris & fidei, in simplicem & credulum, & quod detestabilius est, amicum, perfidiæ & inimici-

micitiarum nequitia exercetur? Hoc ſiquidem genus hominum omnia loquentium ad voluptatem, ad veritatem nihil. Verba oris eius iniquitas & dolus, qui etiam errantibus amicis, ad eorum ſubuerſionem ingeminat, euge, euge. Quos vt pleniùs noueris, generationem apud Comicum vide, & quid de ſe fateatur auſculta.

Negat quis, nego; ait, aio. Deniq; imperaui egomet mihi,
Omnia aſſentari.

Tota enim gnathonicorum factio, comœdia eſt.

Rides, maiore cachinno
Concutitur; flet, ſi lachrymas conſpexit amici,
Nec dolet, igniculum ſi brumæ tempore poſcas,
Accipit endromidem, ſi dixeris æſtuo, ſudat.

Vnde Vmbricius inquit,

Non ſumus ergo pares melior qui ſemper & omni
Nocte dieque poteſt alienum ſumere vultum,
A facie iactare manus, laudare paratus,
Si bene ructauit, aut ſi quid fecit amicus
Quod proferre palam non poſsit lingua modeſtè.

Quod quidem non modo amico, ſed ne libero homine dignum eſt, cum vera & vnica libertas in virtutis ſpeciem cadat, & turpitudo quos inficit, poſtremæ ſubiiciat ſeruituti. Hiſtrionem eſſe vel mimum, infamiam ingerit his, quos à tantæ abiectionis opprobrio naturæ vel perſonæ dignitas videtur excepiſſe. Porro qui vultum induit alienum, & varias affectuum alternat facies, incolumitati ſenſuum inſidias parat, &

Sordidus auriculis alienis colligit eſcas,

& ſi hiſtrionem verbo diffiteatur, eum moribus & turpitudine confitetur. Quod aſſentatoris proprium eſt qui ad alterius viuit nutum, & antequam ſuum proferat iudicium, de ſingulis exſpectat alienum. Cæterum palpo, qui tamen aſſentatoris vel adulatoris cenſetur nomine, quoniam eadem res multis notatur indiciis, hominum mentes explorat, prætentat voluntatem, vt cui rei volueris ſenſus accommodet, vt gratiam illius, cum quo agitur, fraudulenter ſurripiat. Nouit enim deus curſu ſenſuum & voluntatum vnione, quaſi riuulos ſcaturire. Idem ſiquidem velle & nolle, (vt ait hiſtoricus) ea demum firma amicitia eſt. Quid ni?

Consentire suis studiis qui crediderit te,
Fautor vtroque tuum laudabit pollice ludum.

Cum vero præsenserit voluntatem, sic palpat, sic demulcet, tanta suauitatis perungit gratia, vt virtuti somnium inducat, & totam moderationis, sine qua nunquam recte viuitur, formam Lethæi fluminis infusione subuertat. Magnas gratias agere, Thais mihi? Iocundus est enim Comicus, & aptus qui se nugis nostris frequenter immisceat, Ingentes inquit. Fuerat quidem satis si magnas respondisset. Sed quia adulatoris fraus omnia extollit in maius, & de suo aliquid adiicit vnde sibi gratiam cumulet, ingentes inquit. Sed nec mendacium erubescit. Qui enim sibi potuit persuadere, vt honestatem hominis tantæ turpitudinis macula decoloraret quacunque de causa, vtique persuadebit, vt quod appetit, faciat, si possit, recte; si non, quocunque modo rem. Verum qui suo nomine, vt propriè eloquamur, dicitur adulator, vitia cuiusque dealbat, & ne se ipsum videat, oculos colloquentis quadam nube vanitatis implet, & aures falsis præconiorum titulis reficit. Ait Ethicus,

Quid quod adulandi gens prudentissima laudat
Sermonem indocti, faciem deformis amici,
Et longum inualidi collum ceruicibus æquat
Herculis, Antæum procul à tellure tenentis:
Miratur vocem angustam, qua deterius nec
Ille sonat, quo mordetur gallina marito.

Hoc autem minime videtur mirum, si perditissimi homines, & quibus hic grauis moribus, & fæculentus mundus sordidatur, ad tantam turpitudinem possunt impelli. Sed hoc potius duco mirabile, quod populum qui sibi credat habent, qui de se magis alienæ linguæ acquiescat, quàm propriæ iudicio conscientiæ, dum seipsum quilibet extra se quærit, & nosse dedignatur, quam sit sibi curta supellex. Nihil est enim quod credere de se non possit cùm laudatur, non modò diis æqua potestas, sed quæcunque anima de fermento superbiæ intumescit.

CAP. V.

De cautela adulatorum & fraude multiplici, & comitibus adulationis, & sequela eorum.

SVNT tamen, qui vulgares & adulationes plebeias non admittant, vt qui nolunt vili vnguento, oleóve corrupto, quod omnibus fœtet, inungi, cum amicorum aut conuiuarum expetũt gratiam. Quid enim turpius est, quàm ad lenocinia histrionis transfigurare vultum, mutare habitum, motum dücere, & non tam videre alium, quam se ipsum gerere histrionem? Quid ineptius, quàm cum alius magno hiatu oris, ad te impellendum vanitatis spiritum proferat, si tu aurium vela, & latitudinem cordis ad tumorem *concipiendum oppandas. Et quia videntur ab omnibus, facilius hæc à plærisque vanis vanitatis obsequia contemnuntur. Veruntamen illa magis timenda, quia magis perniciosa sunt, quæ quodam cautelæ velamento studiosius occultantur, & quasi sub imagine increpationis aut correctionis, alteriusve officij, aut virtutis, irrepunt. Quod nonnullos dum beniuolentiam immoderatius captant, fecisse reperies. Ait enim Lælius, non ille lator legis amicitiæ, sed suasor belli ciuilis, & furoris incentor, qui & ab aliis Lentulus appellatur, *al. concupiscendũ apponas*

Quòd tam lenta tuas tenuit patientia vires,
Conquerimur, deerat ne tibi fiducia nostri?
*Dum mouet * hac calidus spirantia corpora sanguis,* *al. hic*
Et dum pila valent fortes torquere lacerti,
Degenerem patiere togam, regnumque senatus?
Vsque adeò miserum est ciuili vincere bello?

Sic & in Comœdiis seruorum calliditate, domini deluduntur, præmissis increpationibus rationes suas infirmari permittunt, & tandem se victos simulant, vt & credulorum senum confirment errorem, & de proditionis perfidia gratiam aucupentur, magna satagentes industria, vt sic semper decipiant, vt nunquam possint argui falsitatis. Eorum namque veritas mendacio seruit. Quid quod aucupes nouitatum rumusculos congerunt, eisdemque curiosorum auribus satisfaciunt, vt hac via compendiosius

ad id quod desideratur, accedant. Temporis quoque diligentissimi obseruatores sunt, ne quid intempestiue ingerant, sed inter prandendum, aut cùm vino quis exhilaratus fuerit, aut cuiuscunq; compos voluptatis. Huius cautelæ meminit Maro, cum ad Æneam reuocandum sororem à Didone missam asserit, quæ sola viri molles aditus & tempora norat. Quis autem nō rideat, cùm agaso non tressis, titulorum fascibus purpuratur, & non sine sanna & cachinno audientium Dama transit in Marcum.

Pape! Marco spondente recusas
Credere tu nummos? Marco sub iudice palles?
Marcus dixit: ita est, adsigna Marce tabellas.

Est quidem omnium captanda beniuolentia, quæ fons amicitiæ, & primus charitatis progressus est; sed honestate incolumi, officiorum studiis, virtutis via, obsequiorum fructu, integritate sermonis. Adsit & fides, dictorum scilicet factorumque constantia, & veritas. quæ officiorum & bonorum omnium est fundamentum. Gratiam bonorum, sed & omnium, si fieri posset, virtus appetit, sed ad eam dedignatur per sordes accedere. Nobilis vtique res est & delicata, & quæ omne, quod dedecet, aspernatum. Omnis etiam species, quæ ex seipsa non lucet, ei suspecta est. Numquid igitur mentitur, vt placeat? Numquid bonum dicit malum, & malum bonum? Numquid amicum, qui parum sanus est, instigat, vt amplius faciat insanire? Porro cùm omnis assentatio turpis sit, perniciosior est cum ad subornandum vitium personæ, vel naturæ, vel dignitatis accedit autoritas. Nempe philosophi probabile dicunt, quod videatur vel omnibus vel pluribus, aut sapientioribus, aut quod in propria facultate artifici. Si ergo sapientiam cuiusque Plato commendet, aut Socrates; Aristoteles acumen ingenij, Cicero dicendi copiam, Mathematicæ studium Pythagoras, metrorum varietates Flaccus, Naso leuitatem versificandi; quid ni credat? Subeunt enim citius & fortius singulos fomenta vitiorum, *magnis*
Cùm subeunt animos autoribus.

His tamen sui compos animus non seducitur, certe quia nemo nouit, quid sit in homine, præter spiritum hominis qui in ipso est. Vnde apud Virgilium, compos

ſui paſtor, & ſapientibus & magnis viris noſtri temporis doctior, ait,

Me quoque dicunt
Vatem paſtores; ſed non ego credulus illis.
Tu quoque prauiſo ſi palles improbe nummo,
*Si facis, in penem quicquid tibi venit *amorum.* a.l. amatum.

Licet te tota vicinia modeſtum dicat, ac pudicum, minimè vel iurantibus credas. Memoriter tene quod paruulus didiciſti,

Plus aliis de te, quàm tu tibi credere, noli.

Non facile dixerim, vter ſit prior in vitio, qui linguam adulationibus polluit; aut cuius cor ex eis ſe in lætitiam reſoluit. In hoc enim elationis cæcitas; in illo, fraus excæcandi damnatur. Vbique vero damnatur dolus, ſed & cæcitas, quæ à ſuperbia eſt, nuſquam abſoluitur. Eſto quod adulator ſit nequior, iſte non minus contemptibilis eſt. Nec caperetur linguæ tendiculis alienæ, ſi non blandiretur ipſe ſibi. Quid itaque alium arguit elationis, qui ſibimet adulatur? In quo enim alium accuſat, ſeipſum condemnat. Eadem enim facit, quæ iudicat. Ve inquit dominus, qui conſuunt puluillos ſub omni cubito manus, & ponunt ceruicalia ſub capite vniuerſæ ætatis. Vtique puluillos conſuunt, qui auribus parant inſidias, qui vana & mollia congerunt, quibus ſenſus demulceant, qui opera commendant hominum, vt eos famæ præconiis, & quadam ſuaui iucunditate fauoris, inducant ad quietem. Vſus enim puluinaris & ceruicalis, eſt mollicies quietis. Puluinar ergo ſub omni cubito manus ponitur, quando non modo operatio, ſed quicquid ei adiacet commendatur. Caput vniuerſæ ætatis ceruicali ſuperponitur, dum quis adulantium verbis in totius vitæ operibus delectatur. Et alibi: Ipſe ædificabat parietem, illi autem liniebant eum. Parietem ædificat, non domum, quiſquis induratæ mentis vitio, prauitatem congerit operum. Qui in pariete ſolo oſtium facit, quocunq. ingrediatur foris eſt. Quicunque in prauitate operis, indurata mente conuerſatur, à ſanctorum ſocietate ſeiungitur. Ædificatum ergo parietem linit, quiſquis prauis operibus alicuius adulanter applaudit. Cum vero ſit turpe omnibus adulari, longè turpius eſt, ſi in præcipuæ autoritatis, aut ordinis, viros, adu-

latio cadat. Adeo quidem vt sacrorum canonum institutis cautum sit, clericos irrefragabiliter deponendos, qui noscuntur adulationibus inseruire. Rectè quidem, quia omnis adulatio comites habet dolum & fraudem, proditionemque & notam mendacij. Sequelam quoque ignominiam seruitutis, excæcationem proximi, & exterminium totius honestatis. An non est talis non modo eiiciendus à clero, sed à toto fidelium cœtu?

Capvt vi.

Quòd adulatores multiplicati sunt super numerum, & à præclaris domibus honestos & dissimiles sui expellunt.

Hæc tamen pestis, iam in tantum, domino indignante, inualuit, vt si ventum forte fuerit ad conflictum, vereor ne modestos & bonos viros possint facilius expellere, quàm expelli. Serpit enim illuuio fœda, & morbus cancerosus in omnes, vt nullus aut rarus sit, quem labes ista non maculet. Omnes enim affectant beniuolentiam eorum, cum quibus viuitur. Quod quidem non modo licitum est, sed honestum; vtpote omnia, quæ natura virtutum parens, & recte viuendi dux optima, gignit. Sed dum hanc affectionem, moderationis regula deserit, fertur in præceps, discurrensque per omnia agenda, & non agenda, per infamiam & bonam famam, fauoris auceps, gratiæ sollicitator incestus, vt cùm amicū blanditiis præcorruperit, more meretricantis fortunam surripiat, extenuet facultates, aliena in se congerat spolia, & suum omnia conuertat ad lucrum. Efficitur ergo vt nulla sit ei molesta seruilis obsecundatio, nullum indecens videatur obsequium, omnium officiorum personas induit, dum præmia omnium fraudulenter præripiat. Qui sunt enim qui vestibus nitent, qui fastigiati incedunt, qui sequipedarum stipantur comitatu, commilitonum & contubernalium dealbantur obsequio, qui primis salutationibus in foro gloriantur, qui primos recubitus habent in cœnis, quorum aures mulcentur fomento prænominum, & quibus nobilium molles referentur auriculæ.

Quos

Quos fortunæ gratia alarum suarum remigio ad sublimia subuehit & extollit, & à quibus quælibet magna domus, dispositionis suæ formulam trahit, & habitum mutuatur? Nempe adulatores alienum viuunt ad nutum, dum eos fraudulenter emungant. Veritas aspera est, & plerumque molestiam parit, dum aliquem palpare dedignatur. Verùm amaritudo eius vtilior est, & integris sensibus gratior, quàm meretricantis linguæ distillans fauus. Meliora siquidem sunt (Sancto Salamone testante) amici verbera, quā fraudulenta oscula blandientis. Quidni? Fides enim perfidiæ semper anteferfur. Non manet fides incolumis, vbi aliud agitur, & aliud simulatur, præsertim animo & voluntate nocendi. Dicitur enim fides, si sequimur Stoicos, eo quod fiat quod dictum est. Lux mea, salus mea, refugium meum, cor meum, & vita mea, dux inuicte, viuentium sapientissime, omnium largissime & benignissime, viuendi forma, virtutis speculum, & cetera huiusmodi importune ingesta, nonne plena sunt, non tam adulationis vitio, quàm veneno? Sunt enim qui nec scurrantis speciem vitant, cum amicitiam profitentur. Venena, inquit sapiens, non dantur, nisi melle circumlita. Nullæque occultiores sunt insidiæ, quàm hæ quæ latent in simulatione officij, aut aliquo necessitudinis nomine. Tu obsequium putas, amicitiam suspicaris, metiris affectum, insidiæ sunt. Nec, vt est in fabulis, (quoniam & mendacia poëtarum seruiunt veritati) Iuno Semelen deceptam in incendium impulisset, si non esset nutricis induta faciem, & mentita affectum. Tibi credis impendi famulatum, extremæ & miserrimæ subiiceris seruituti. Nam

cum facilem distillat in aurem
Exiguum, de naturæ vitiique veneno,

dispeream nisi submoueat omnes qui vera loquuntur, dedignati assentationis subire notam. * Lumine submouetur, & bene si non iudicatur inimicus, qui potentis amici voluptatibus, etiam turpioribus non modò contradicit, sed etiam non consentit. Equidem vero consensus ad gratiam sufficit, approbare, commendare, applaudere, insanienti necesse est: cum omnia malefecerit, laudandus est quasi re bene gesta. Sicut enim identitas voluntatum,

*al. limine

amo-

amoris indicium est; sic ex dissensu inimicitiarum quisq; reus arguitur. Proinde Satyricus inquit,

Quid Romæ faciam? mentiri nescio; librum
Si malus est, nequeo laudare & poscere; motus
Astrorum ignoro; funus promittere patris
Nec volo, nec possum; ranarum viscera nunquam
Inspexi; ferre ad nuptam quæ mittit adulter,
Quæ mandat, norunt alij; me nemo ministro
Fur erit, atque ideo nulli comes exeo, tanquam
Mancus, & extinctæ corpus non vtile dextræ.

Fugio ergo vrbem tantis obscænitatibus plenam, adulatorum veneficio toxicatam, suis adulatoribus derelinquo.

al. Artorius. *Viuant * Arturius istic,*
Et Catulus; maneant qui nigrum in candida vertunt.

Nec tamen vnius vrbis tantum vitia depingi credas, iam totius orbis sunt. Quo ad istud, orbem Romanum crede. Memini me audiuisse Romanum Pontificem, solitum deridere Lombardos, dicens, eos pileum omnibus colloquentibus facere, eo quod in exordio dictionis beniuolentiam captent, & eorum cum quibus agitur, capita quodam commendationis demulceant oleo. Fili mi, inquit Salomon, si te lactauerint peccatores, ne acquiescas eis. Ipsi enim contra sanguinem suum insidiantur, & moliuntur fraudes contra animas suas. Prohibe pedem tuum à semitis eorum. Pedes enim eorum ad malum currunt, & festinant vt effundant sanguinem.

CAP. VII.

Fraudem adulatorum initio vitandam, & quod muneribus aut obsequiorum difficultate validissime procedit.

ECCE vir sapientissimus in filio erudiens vniuersos, assentatorum gratiam omnibus suspectam reddit, omnesque deterret, & hoc quidem in initio eo forte quod recte gradientem primus adulatorum congressus impugnat. Hæc fortasse meretrix est, cuius indicit fugam. Fauus inquit distillans labia meretricis, & nitidius oleo guttur eius. Nouissima autem eius amara quasi absinthium,

chium, & lingua eius acuta quasi gladius biceps. Pedes eius descendunt in mortem, & ad inferos gressus eius penetrant, per semitam vitæ non ambulant, vagi sunt gressus eius & inuestigabiles. Nunc ergo fili mi audi me, & ne recedas à verbis oris mei. Longe fac ab ea viam tuam, & ne appropinques foribus domus eius. Hæc etsi ad sectam hæreticorum censeantur præcipue referenda; ab adulationis fraude non aliena sunt. Si ergo ad fores domus eius non licet accedere, nunquid admittenda est in præcordia pectoris? Cæterum cùm multiplex sit vitium adulandi, aliis vultu, aliis verbo, aliis opere vel munere assentantibus, efficacissima est adulationis fraus, cum simulatione confirment munera, aut ei difficilius obsequium contestatur. Si aliter credis,

quàm te tua tempora fallunt,

Qui stipe mel sumta dulcius esse putas.

Probatio siquidem veræ dilectionis est sub huius tempestatis corruptione, frequentatio muneris. Ars artium est, si placere vis, frequenter dato.

Si calidum scis ponere sumen

Scis comitem horridulum trita donare lacerna,

Alter Mercurius eris ei, & si vis amplius, es Apollo,

Phœboque pulchrior, & sorore Phœbi.

Nec est quod de suffragio ipsius desperes, quem muneribus pascis. Alimenta siquidem vmbratilis gratiæ, & nominis prostituti munuscula sunt, & nisi fuerint frequentata, amicitiæ nomen interimunt. Frustra de muneris quantitate præsumitur, nisi animam cupiditatis igne succensam, crebræ visitationis refrigerio temperes, & auaritiæ iugem esuriem frequenti beneficiorum interpolatione demulceas. Aquilarum dicitur esse natura, vt cùm stomachum pleniori refectione ingurgitauerint, in quintum decimum diem, vel vt aliis placet, in quadragesimum suspendant esuriem, oblatorumque ciborum copiam aspernentur, vna saturitate contentæ. Sanè longe alia conditio diuitum, imo eorum qui venalem prostituunt gratiam. Magis enim aliquatenus accedunt ad homines, qui necesse habent, quia crebro esuriunt, crebro refici. Vix possunt collectam esuriem in diem quadragesimum protelare, quin indignentur amicis, si non auaritiæ hiatum

vel obimpleuerint. Solebant antiquitus Gratiarum simulacra effigiari nuda, eo quod soliditas amicitiæ, & veritas fidei, sine qua nec gratiæ quidem nomen subsistit, nullo simulationis fuco valeat obumbrari. Sed iam cum ad homines ventum sit, qui non amicos, sed seipsos in singulis amant, multiplicitatis fucus vt placeat necessarius est. Apud istos enim gratia, quia gratis non est, iam non gratia, sed lucri inescatorium est. Facies siquidem meretricis facta est ei, nec quodcunque vitium erubescit, dum lucri tendit ad quæstum. Vetus querela est sapientis, indignum amicitiæ lugentis occasum:

Illud amicitiæ quondam venerabile nomen
Prostat, & in quæstu pro meretrice sedet.

Quod ex eo constat, quòd si cesset vtilitas, rarus aut nullus est, qui propter se virtutem amicitiæ colat. In tot circulis sæculorum, in tanto ætatum lapsu, in tanta multitudine & differentia personarum, vix, vt ait Lælius, tria inueniuntur, aut quatuor paria in amore. Hoc ipsum Arbiter noster ingemiscit, etsi alterius videatur induisse personam. Ait enim,

Nomen amicitiæ si quatenus expedit, hæret,
Calculus in tabula mobile ducit opus.
*Cùm fortuna manet vultum *seruantis amici,* *al. seruatis*
Cùm cecidit, turpi vertitis ora fuga.
Grex agit in scæna nimium, pater ille vocatur,
Filius hic, nomen diuitis ille tenet.
Mox vbi ridendas inclusit pagina partes,
Vera redit facies, dissimulata perit.

CAP. VIII.

De mundana Comœdia vel Tragœdia.

ET quidem eleganti vtitur similitudine; quia fere quicquid in turba profanæ multitudinis agitur, comœdiæ quam rei gestæ similius est. Militia est, inquit, vita hominis super terram. At si nostra tempora propheticus spiritus concepisset, diceretur egregiè quia Comœdia est vita hominis super terram, vbi quisque sui oblitus, personam exprimit alienam. Sed forte eo Prophetæ tendit oraculum, vt eos quos nondum terra absorbuit, doceat, iugiter

giter militare. Nam qui captiui vitiorum impulsu trahuntur ad pœnam, sicut bos immolandus ad victimã, abeuntes post concupiscentias suas, etsi corpore videantur inhabitare superficiem terræ, viui tamen absorpti sunt, & descendunt in infernum viuentes. Et si alium orationis sequimur tropum, terram vsquequaque inhabitant, quorum conuersatio in cælis est minimè, nec sibi sciunt aliquid in cælo esse, & id duntaxat affectant animo, quod cernitur super terram. His quoque militia iugis indicitur, quibus vt ad fabulas redeamus, nec vnda Tantali, Tytij vultur, rota Ixionis, Belidum vrna, saxum Sisyphi deest, dum voluntas mundo implicita, nequit implere propositum, quamdiu peregrinatur à domino. Iustorum vita militia, & certe militia est. Quod si abhorres, alia interpretatione doceberis, quia vita hominis super terram tentatio est: quæ, si proprietatem nominis sequimur, mali frequentius habet notam. In hac vtique tentatione, vel militia, licet sibi septem millia virorum Dominus reseruauerit, fere totus mundus ex Arbitri nostri sententia * mimũ videtur implere, ad Comœdiam suam quodammodo respiciens, & quod deterius est, eousque Comœdiæ suæ insistunt, vt in se cum opus fuerit redire non possint. Vidi pueros tam diu balbutientium vitia imitari, vt postmodum nec cùm vellent, rectè loqui potuerint. Vsus enim, vt ait quidam, ægrè dediscitur, & consuetudo alteri naturæ assistit, quam licet *al' in vsum

Expellant furca, tamen vsque recurret.

Vnde & Ethicus prouidè quidem & vtiliter, Optimam, inquit, viuendi consuetudinem ab ineunte ætate elige, eam tibi iocundam vsus efficiet. Magnorum proinde virorum sensus, sæcularis hæc expugnat Comœdia. Varia figura temporum, actuum quædam varietas est. Porro actibus personæ deseruiunt, dum in eis fortunæ iocantis ludus impletur. Quid enim aliud est quod nouum quemlibet, & ignotum, nunc amplissimo induit potentatu, & regni fastigium erigit, nũc alium purpuratum antequam natum de regni culmine in catenas hostiles proiicit, & seruituti addictum, in miserias extremas præcipitat. Aut quid frequens est, non modo Tyrannorum, sed & principum sanguine, infirmorum hominum, aut etiam vilium

lium seruorum, infames cruentat gladios?

Si fortuna volet, inquit, *fiet de rhetore Consul:*
Si volet hac eadem, fiet de Consule rhetor.

In eoque vita hominum Tragœdiæ quàm Comœdiæ videtur esse similior, quod omnium fere tristis est exitus, dum omnia mundi dulcia quantacunque fuerint amarescunt, & extrema gaudij luctus occupat. Quamtumlibet in viis suis iniqui floreant, & prosperorum concursu inaurentur, eis ad nutum fortuna seruiat, subuertet in fine gressus eorum, & tandem amara erit, quasi absinthium. Quare, inquit beatus Iob, impij viuunt, subleuati sunt, confortatique diuitiis? Semen eorum permanet coram eis, propinquorum turba, & nepotum in conspectu eorum. Domus eorum securæ sunt & pacatæ, & non est virga Dei super illos. Bos eorum concepit & non abortiuit; vacca peperit, & non priuata est fœtu suo. Egrediuntur quasi greges paruuli eorum, & infantes eorum exultant lusibus. Tenent tympanum & citharam, & gaudent ad sonitum organi. Ducunt in bonis dies suos, & in puncto ad inferna descendunt. Quis lætitiæ præcedentis exitus potest esse amarior, aut felicis viæ, infelicior finis? Hæc est enim via illorum, qui in labore hominum non sunt, neque cum hominibus flagellabuntur. Vtique deiecit eos consilium Domini dum alleuarentur. Ei siquidem hæc potius adscribenda sunt omnia, quàm fortunæ, quæ aut ab ipso, aut quod magis reor, omnino non est. Ait namque Ethicus,

Noli fortunam, quæ non est, dicere cæcam.

Homerus quoque in illo celeberrimæ perfectionis opere dedignatus est nosse fortunam, adeò quidem vt in nulla parte tanti carminis nominetur. Maluit enim soli Deo quē Morphan nominauit, vniuersa regenda committere, quàm vt aliquid adscriberet temeritati fortunæ, quam vtique sic constat minime esse Deam, sicut certum est, dici & pingi cæcam. Frustra ergo cæcitas eius arguitur, quæ in natura rerum inueniri non potest. Vnde & casus non esse conuincitur, si eum quis improuisum euentum esse definiat, cum nihil fiat, cuius ortum legitima causa, & ratio non præcedat, & fidelis concionator nihil in terra doceat fieri sine causa. Verumtamen quia propter intentionem

tionem gerentium aliqua, nonnulla contingunt præter opinionem, casûs appellatione clauduntur, licet æque disponentis ratione præuisa sint, sicut ea quæ lege naturæ, necessitatis nexibus videntur arctata. Proinde & hæc ipsa contingentia, primææ omnium causæ sic constat esse annexa, vt ad eam omnia referantur; & pro mea opinione, hæc ipsa ad positionem omnium quæ sunt, necessario consecratur. Ridebunt fortè prudentiores insipientiam meam, qui Deum esse, ad existentiam omnium sequi consentio: sed ab effectu causam inferri, vel probabiliter me Peripatetici docuerunt. Porro doctores fidei eam ex omnibus causam necessariò inferunt, ex qua omnia, per quam omnia, & in qua sunt omnia, & sine qua factum est, aut subsistere nihil potest. Quod ergo aliquid fortunæ videmur adscribere, ei nequaquam præiudicat. Sed quia nobis ad homines sermo est, hominum verbis vtimur, pingui (vt prædiximus) Minerua agentes de singulis, de nullo subtilem reddentes rationem. Quod si hoc ipsum patienter admittitur, ea quæ à philosophis gentium publicæ vtilitatis gratia scripta sunt; audiri quid prohibet? Quæcunque enim scripta sunt, inquit, ad nostram doctrinam scripta sunt, vt per patientiam & consolationem scripturarum spem habeamus. Dum enim pax abest filiis Adam, qui ad laborem nati sunt, parati ad flagella, concepti in peccatis, editi in labore, non tam euntes quàm currentes ad mortem, qua nihil tristius est; necessaria est patientia, vtilis consolatio, quæ de oleo lætitiæ in conscientia, & de immensitate clementiæ Dei, prædestinatos ad vitam, spe futurorum fouet & roborat. O custos hominum, inquit beatus Iob, humani generis calamitates in se exprimens; quare posuisti me contrarium tibi, & factus sum mihimet ipsi grauis? Nemo siquidem est qui exigentibus culpis, in seipso non inueniat causas materiamque doloris, cùm ipsius philosophiæ testimonio, vnicuique contingat adesse, quod nollet, vel abesse quod vellet. Vnde & fidelis anima cùm veræ beatitudinis gaudia differuntur; cùm inferiori irriguo, irriguum superius petit. Vt ergo gentilium figmentis pium accommodemus auditum, rerum omnium tragicus finis est. Aut si nomen Comœdiæ gratiosius est, nō dilco con-

tentionis funem, dum constet inter nos, quod fere totus mundus iuxta Petronium exerceat * histrionem. Quod & quidam temporis nostri scriptor egregius, infidelium tamen verbis eleganter expressit:

ai' histrioniā.

Ridiculos hominum versat sors caca labores,
Secula nostra iocus, ludibriumque Deis.

Huius itaque tam immensæ, tam mirabilis & inenarrabilis Tragœdiæ vel Comœdiæ theatrum, quo peragi possit, ei mirabiliter coæquatur. Tanta est area eius, quanta & orbis. Difficillimum est vt quisquam admittatur exclusus, vel emittatur inclusus, dum carnis gerit luteum indumentum. Eam quippe tanta subtilitate necesse est exui, vt per foramen acus possit sine omni attritione transiri. Alioquin integer nemo aggreditur; forte ideò, quia capacem hanc aream Styx nouies interfusa coërcet. Vidi, inquit Ecclesiastes, cuncta sub sole, & ecce statim omnia vanitas, eo quod omnia, quæ à solido veritatis statu recedunt, vanitati, quæ nostram Comœdiam deceat, subiecta sunt. Vanitati enim subiecta est creatura non volens. Licet enim nouem orbibus, siue globis potius sedium nostrarum habitatio tota claudatur, omnibus tamen quandoque egrediendum est, omnesque Charon ille inexorabilis vetusta sui temporis naue traiiciet. Omnibus quoque succedent alij, & sic transiens homo manet in specie, quemadmodum aqua prætereunte, notus amnis manet in flumine. Vbi sunt, inquit, viri potentes, ab initio scientes bellum, aut qui in auibus cæli ludunt, & thesaurizant sibi aurum, in quo confidunt homines, iungentes agrum agro, domum domui, vsque ad terminos loci, & non est finis possessionis eorum. Statimque subiecit, quod vsu & assiduitate iam omnibus persuasum est: hi ad inferos descenderunt, & alij in locum illorum successerunt. Veruntamen bene cum egredientibus agitur, qui non ab hoc fortunæ ludo transferuntur, eiiciendi in tenebras exteriores, vbi erit fletus & stridor dentium, & qui ab aquis niuium, quas Sanctus Iob commemorat, ad calorem nimium minime transeunt. Bene cum illis agitur, qui suos exspectant Elysios, quos præsentia sua iustitiæ sol verus illustrat. Sed quid est, quod Elysios campos à mutabilium rerum septis verbis excludo? Certe pro parte inclusi sunt,

patentes

patentes in latitudine bonarum mentium; quibus à patre luminum datum est, vt in notitia & amore boni, toto sui agitatu versentur. Vnde ethicus inquieto extra se ineptam beatitudinem inquirenti,

Quod quaeris vbique est,
Est lugubris animus si te non deficit aequus.

CAP. IX.

Quod mundus suos habet Elysios; & quòd eadem fides est nostri temporis & praecedentium patrum, & virtutis cultores inspectores sunt theatri huius.

MVNDVS igitur suos habet Elysios, solemq; suum & sua sidera nouit. Virtus siquidem solaris quidam radius est, à fonte claritatis omnibus datus in vsum, & qui omnia quae attingit, claritate sui facit eximia. Inde est, quod etiam illi, quos huius radij venustas, quasi repercussa specie sui videtur afflasse, statim in subiectorum conspectu clarescunt, fiuntque quodammodo virtutis titulo gloriosi. Absit enim, vt quisquam vere sit gloriosus, nisi qui in Domino gloriatur. Non enim qui se ipsum, aut quem homo commendat, ille probatus est, sed quem deus commendat. Quod vtique vera & sola virtus meretur, non quamtumcunque virtutis imago. Hoc autem esse arbitror, quicquid minoribus egregium de naturae beneficio, & exercitio mentis citra gratiam, philosophi sibi repromittunt, eoque ipso euanuerunt in cogitationibus suis, de libero confisi arbitrio, & dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt, stultique apparuerunt. Vnde Ethicus,

Satis orare Iouem qui donat & aufert,
Det vitam, det opes, animum mihi ego ipse parabo.

Alius quoque,

*Nullum numen * habes si sit prudentia; sed nos* al' abest
Te facimus fortuna deam caeloque locamus.

Catoque licet verum non agnouisset deum, gentiumque superstitionibus aberraret, in Libya tamen Iouis, quem colebat, contempsit oracula, se ad ea quae sibi gerenda erant, sufficere arbitratus. Et quidem etiam ipsa imago virtutis, suam quandam habet venustatis decorisque claritatem,

ritatem, vt quicquid in ea cernitur, eius merito venuſtum credatur & decorum. Non tamen vſquequaque decorum eſt, quod in tenebris ignorantiæ obſcuratur, nec poteſt quiſquam claréſcere, niſi in fide illius, qui lux vera eſt, & illuminat omnem hominem, venientem in hunc mundum. Ex quo patet, quod niſi in veri Dei notitia & cultu, vera virtus eſſe non poſſit. Quod & viſio Ezechielis non tacuit, qui eorum, quæ præcedebant & ſequebantur Chriſtum, eandem confeſſionem eſſe aſſeruit: Sanctorum quippe veteris & noui teſtamenti in eo diſtinguitur fides, quod iſti iã ſibi gaudent impleta, quæ illi expectabant & deſiderabant implenda. Sit ergo venerabilis imago virtutis, dum ſine fide & dilectione ſubſtantia virtutis eſſe non poſſit. Et vtinam inueniatur in nobis, qui vel virtutis imaginem teneat.

Quis enim virtutem amplectitur ipſam?

Quis etiam vmbras virtutum induit, quibus videmus floruiſſe gentiles, licet eis ſubtracto Chriſto, veræ beatitudinis non apprehenderint fructum? Quis Themiſtoclis diligentiam, Frontonis grauitatem, continentiam Socratis, Fabricij fidem, innocentiam Numæ, pudicitiam Scipionis, longanimitatem Vlyxis, Catonis parcitatem, Titi pietatem, imitatur? Quis non cum admiratione veneratur?

Probitas ſiquidem *laudatur & alget.*

Porro prædicti, & conſimiles magni quidem & laudabiles viri, quaſi quædam ſeculorum ſuorum ſydera ſplenduerunt, illuſtrantes tempora ſua, præambuli coætaneorum ſuorum in id iuſtitiæ & veritatis, quod diſpoſitione diuina illuxerat eis. Sic quoque in ſucceſſionibus populi fidelis, nunquam humano generi, ad noctis ſuæ tenebras, cæcitatiſque moleſtias depellendas, ſua ſydera defuerunt; viri quidem virtutis titulo nobiles, magnorumque operum fulgentes inſignibus, quorum exemplis ad cultum iuſtitiæ ſemper alij peruehantur. Nonne Abel innocentiam docuit, Enoch munditiam actionis? Quid de longanimitate ſpei & operis non habuit Noë? quid de obedientia fideliter implenda defuit Abrahæ? Iſaac coniugij caſtimoniam inſtruit, & Iacob laboris tolerantiam oſtendit. Ioſeph parricidas fratres, boni retributione remune-

rat,

rat, eóque doceat à bonis bona pro malis tribuenda. In multis millibus increduli, indurati, & Deum semper exacerbantis populi, Moysi mansuetudo ostenditur; & imminentibus aduersis, confidentis Iosuæ magnanimitas declaratur. Iob patientiæ indicit exemplum. Et præambulus gratiæ Baptista saluatoris dum pœnitentiam prædicat, & vitiis indicit fugam, confessionem eruit veritatis, & ad increpationem iniuriæ, & condemnationem iniquitatis, omnium fidelium linguas exacuit. Quid vtriusque testamenti referam patres, quorum exempla sunt disciplina morum, & rectissima instituta viuendi? Hi quid sunt in septem millibus virorum, quos sibi Dominus reseruauit, vt non curuarent genua sua ante Baal, aut cuicunque vanitati prostituant animas pretiosas. Hi sunt qui inter sensatos habentur insani, quia alienæ insaniæ nolunt esse participes. Et finem sine honore habituri creduntur, quia dignitatem naturæ, mundani histrionis habitu polluere dedignantur. Hi sunt forte qui de alto virtutum culmine theatrum mundi despiciunt, ludumque fortunæ contemnentes, nullis illecebris impelluntur ad vanitates, & insanias falsas. Hi iam in suis gaudent Elysiis, ad vtilitatem suam vident plurima, & ad eam omnia visa retorquent. Cum enim fidelis anima de terra exaltatur, tunc deinde omnia trahit ad seipsam. Speculantur isti Comœdiam mundanam cum eo qui desuper adstat, vt homines actusque eorum, & voluntates indesinenter prospiciat. Cum enim omnes exerceant histrionem, aliquem necesse est esse spectatorem. Nec queratur aliquis motus suos ab aliquo non videri, cum in conspectu Dei agat, angelorumque eius, paucorumque sapientium, qui & ipsi ludorum istorum Circensium spectatores sunt. Erubescat potius, si quis in tanta luce indecenter moueatur, & se totum exercitatione * minima deuenustet. * inimica

CAP. X.

Quod sibi personæ coaptantur, & depreciantur dissociatæ: & de Cleopatra, Augusto, & Scipione: & quòd Romani vanitati dediti sunt; & quis sit adulatoriæ finis.

CÆTERVM in hoc fortunæ ludibrio, personæ sibi inuicem coaptantur, & si altrinsecus diuertant, totius actus facies immutatur, vt si Glycerium tollas, aut Pamphilum. Sublato enim alterutro nomen alterius perit, & si cum amantibus suspiciosum tollas senem, nullus est, aut inutilis omnino Dauus. hinc est illud,

Fortis in armis
Cæsareis Labienus erat, nunc transfuga vilis
Cum duce priuato, terras atque æquora lustrat.

Si enim personas, quæ sibi assueuerunt, sibique faciunt, decretum fortunæ dissociet, fit plerumque vt vtraque ad omnia agenda sua videatur inepta, & quasi exclusa ratione officij depreciatur. Fracta sunt lenocinia Cleopatræ, ex quo nec Iulium inuenit, nec Antonium. Equidem orbis victorem Cæsarem donis flexit, & inuicti viri insperabilem animum meretricius decor & prostituta facies superauit. Vnde lenocinij eius solicitudinem poëta exprimens, adiicit,

Vultus adest precibus, faciesque incesta perorat.

Cùm vero Iulius rebus humanis exemptus esset, quæ Romani imperatoris coniugio fuerat gloriata, principis Romanorum ausa est affectare seruitutem. Nec frustra, cùm ad omnia paratum inuenisset Antonium. Putabat enim ad Cæsaream gloriam sibi nihil deforе, si lectum eius ascenderet, qui successor rerum Pompeii, & vt simulabat iuris Cæsarij, magis de temeritate fortunæ, quàm de virtutis conscientia confidebat. Porro cùm ad solicitandum Augustum, muliebris impudicitiæ audacia accessisset, spe sua frustrata, amorem honestatis reputauit iniuriam, castitatis nomen dedit superbiæ, bellumque credidit indicendum ei, quem Iulio Cæsare experta fuerat fortiorem. Omnes nocendi artes aggressa est, tandem-

démque capta, & prouoluta ad pedes Augusti, etiam tunc sollicitauit oculos ducis. Sed frustra quidem. Nam pulchritudo eius infra pudicitiam principis fuit. Quod vbi desperata se ad triumphum victoris prænouit reseruari, incautiorem nacta custodiam, egressa, se in Mausoleum regum recepit, ibique nobilissimis ex more induta cultibus, odoribus conquisitis, solioque diuitiis vsquequaque referto, se iuxta suum collocauit Antonium, & mamillis venisque suis apponens aspides, sic morte quasi somno resoluta est. Psylli siquidem, Augusti mandato adhibiti, qui malitiam veneni solent linguis educere, eò quod serò vocati essent, opem ferre non valuerunt. Digna quidem sic perire meretrix venenosa, nata mores corrumpere, nobiliumque virorum pudicitiam expugnare. Profectò antea regibus imperauerat, postmodum misera nec miserabilis sibi sorte tragicum, sed Romano imperio, quod subuertere moliebatur, finem Comicum fecit. Inter cetera clarioribus Augusti titulis connumeratur, quod in tantæ pestis congressu, mansit inuictus. Veruntamen in Scipione Africano aliquid non inferius inuenitur, qui post singularem de Hannibale victoriam singularis continentiæ insigne præconium meruit. Hannibal namque Romanorum cecidit exercitum vsque ad hostium satietatem, & donec præciperet militi suo, vt vel ferro parceret. De cæsorum cadaueribus in torrente Vergello pons solidus factus est victoris iussu. Duo modij annulorum Carthaginem missi sunt, vnde Martem suum Libyæ præsidem aureo clypeo, ob insignem victoriam, honoraret; essetque proculdubio tunc Roma diem vltimum habitura, si Hannibal quemadmodum vincere, sic & victoria vti sciret. In vindictam istorum à senatu missus est Scipio Africanus, qui à Pyreneis montibus ad columnas Herculis, & Oceanum vsque tanta felicitate prouinciam recuperauit amissam, vt vix sciatur, citius an facilius vicerit. Qui etiam captiuos pueros & puellas egregiæ pulchritudinis, restituit barbaris, nec in conspectum suum, eorum quempiam venire passus est, ne quid de virginitatis integritate, saltem oculis delibasse videretur. Qualiter ei Hannibal cesserit, & manifestam victoriam nota in puppi prætoria laurus polliceretur, scriptor belli Titus Liuius

 refert.

refert. Cæterum in tanti triumphi gloria, quid illo ciue modestius, qui se in tanto successu, nec dominum, nec victorem, ab aliquo, nisi ab Hannibale paucisque complicibus, qui conditiones pacis, rupto fœdere, fraudulenter abiecerant, passus est salutari. Eos quoque qui castigati non obtemperabant, prohibentis imperio, quasi adulationis reos, & publicæ salutis hostes ab exercitu remoueri iussit; cùm tamen genus Æneadum hanc mollitiem aurium non dum * exurit, quin adulationibus delectentur. Cum vero ab initio grauissimi fuerint, in quo Troianæ leuitatis originem præcipuè diffitentur, eos hoc vitio continuè laborasse, historiarum celebre testimonium est. Inde est illud: Romanus omnis adulatione corrumpitur, aut corrumpit. Certè si non verbis, possunt omnes fraudulentis muneribus expugnari. Et quos munuscula non deiiciunt, honoribus capiuntur. Vrbis auspicia, sacrilegio parricidij, & fraterni sanguinis cruore, numinibus suis Romulus consecrauit. Deinde lemuribus infestatus, honore vario simulata communicatione imperij, fratrem placauit occisum. Suos quoque Imperatores, quos de more Romanus populus fideliter iugulabat, deificauit fidelius inani solatio, perfidiam prætexens manifestam, perinde ac si sorbitiunculas ei, quem peremerat, ministraret: Eosque mentiebantur in sortem transiisse numinum, ac si cœlo suo mundóque regendo, nisi tyrannis adscitis, omnipotentis non sufficiat manus. Facti sunt ergo diui indigetes, aut vt aliis placet, heroës, quos nec etiam humana sorte dignos Romanorum perfidia reputauit. Tractum est hinc nomen, quo principes virtutum titulis, & veræ fidei luce præsignes, se diuos audeant, nedum gaudeant appellari, veteri quidem consuetudine etiam in vitio, & aduersus fidem catholicam obtinente. Si verò veniatur ad verba, in eo iam Romanus Græcorum perfidiam antecedit, qui eousque adulandi lenocinium docuit, vt à docili populo facilimè transeatur. Voces quibus mentimur dominis, dum singularitatem honore multitudinis decoramus, natio hæc inuenit, & ad finitimos posterosque sui nominis autoritate transmisit. Si quando quæris, illud tibi tempus occurrat, quo C. Cæsar, exiens nescio an perficiens dictatorem, omnia factus, omnia

al. exuerit

nia occupauit. Illius certe temporis mihi sæpe occurrit imago, cùm ad potentioris nutum, subiectorum omnia disponantur, & licet animo reluctante, in seipsos parati sunt exilij, aut mortis dictare sententiam. Hinc quippe potestas terribilis; hinc angentis & vrentis conscientiæ stimuli, meticulosa corda concutiunt, & præcipuam in omnibus sibi vendicant autoritatem. Adeo quidem, vt sacerdotes legis diuinæ præcepta dissimulent, sapientiam nesciant seniores, iuris sit iudex ignarus, prælatus autoritatis nescius, disciplinæ subiectus, libertatem contemnat ingenuus, totus deniq; populus quietem & pacem. Dum enim omnes vnius præsidentis voluntate feruntur, vniuersi & singuli suo priuantur arbitrio. Nonne hæc erat facies temporis, quando

Sedere patres censere parati,
Si regnum, si templa petat, iugulúmque senatus,
Passurásque infanda nurus.

Eóque solo bene cum ciuibus actum est, quòd Cæsar plura iubere erubuit, quàm Roma pati? Nonne tyranni opinio, ad tyrannidis transiit successores, dum suspicantur, quod leges à se maluit tolli, quam ab humilibus obseruari? In eóque libertatis seruatur vmbra, si se quisque quod præcipitur simulat voluisse, facítque, imo videtur facere, de necessitate virtutem, dum necessitati iungit consensum, & quod incumbit grataranter amplectitur. Hic porro nullæ sunt partes veræ, aut ingenuæ libertatis, vbi totum sibi adulatio vendicat, vanitas totum, nihilque veritati relinquitur, aut virtuti. Adulationem verò sine doló esse non dubitas, cùm in adulatorum persona de se confitentur Gnatho, quia cùm maximè decipio tunc triumpho. Sicut enim finis oratoris est persuasisse dictione, medici curasse medicina; sic adulatoris finis est suauiloquio decepisse. Nam &

Fistula dulce canit, volucrem dum decipit auceps:

Et venena propinantur melle circumlita, quo citius noceant. Verùm

Non est in medico semper releuetur vt æger,

& finem suum qui in altero est, orator non semper assequitur. Sic adulator quidem non sēmper decipit, aut de amico triumphat. Fine tamen suo non destituitur, si ex

contingentibus nihil omiserit. Nec enim Vlyxes Sirenum voces euasit, quòd ei aliquid suauitatis deesset ad gratiam, sed quia stimulis voluptatis, & meretricantibus illecebris vanitatis, solidæ virtutis opposuerat robur. Tentator quoque Pharisæus, & Herodianus insidiator, quas fraudis suæ non adhibuit artes, vt eum carperent in sermone lingua dolosa, in cuius ore non est inuentus dolus? Magister, inquit, scimus quia verax es, & viam Dei in veritate doces, & non est tibi cura de aliquo, neque enim accipis personas hominum. Quid quæso blandius? Sed dolus quo tendat, inuidia quo feratur, subiecta interrogatio patefecit. Sequitur enim, Licet censum dare Cæsari an non? Ecce laqueus paratur pedibus innocentis, & ad subuersionem eius decipulas suas frustra tetendit iniquitas. Si enim censum dandum esse censuerit, peculiarem populum Domini, semen liberum, præclaram hereditatem domini, decimis & primitiis, & legalibus cerimoniis tantum obnoxiam, subiiciet seruituti. Si vero tributa neganda responderit his, qui pro salute & quiete omniū militabant, quasi seditionis autor, & reus imperatoriæ maiestatis, à publicanis iuste poterit comprehendi. Verùm quia frustra iacitur rete ante oculos pennatorum, totius calumniæ laquei dissoluuntur, dum prolato numismate census, suam cuique census restituendam esse imaginem; & ita quæ Cæsaris sunt, Cæsari restituenda, vt suo iure Deus non defraudetur. Equidem non omnibus datum est, vt blanditiarum laqueos sic euadant, cùm eos alius non præuideat, alius etiam præuisos nequeat declinare. Vnum tamen certum est illis, qui huic vitio dediti sunt, non magis placere virtutem, quàm illos bene olere, qui in culina habitant.

Cap. XI.

De munuscularijs & promissarijs, & quod promittere non expediat ad virtutem.

In eo autem adulatoriæ vis magna consistit, si omissis propriis, aliena commoda curare videaris, de tuo nunquam aut raro, semper aut sæpe loquens de illius, quem aucuparis, emolumento. Præterrea manum contine, ne

si quid etiam inuito ingeratur, accipiat, dum influat Iordanis in os eius, qui dum omnia cupit, sibi quoque omnia de iure putat competere. Esuriens gula insatiabilium quorundam animalium, donec satietur communem aliis inuidet cibum; & in quo aliorum subuenitur inopiæ, se fraudem perpeti suspicatur. Sic fortunatus sibi interdum subtrahi putat, quicquid quocunque titulo confertur in alium, teste Crasso, qui, vt dicitur, milite dissimulante; eo quòd solus, aut præ cæteris apud Parthos aurum sitierat, aurum bibit. Iugurtha quoque sæpe Romanum exarmauit, & fregit imperium & exercitum, ipsius quoque vrbis concussit maiestatem. Nunc dant plura, promittent interdum plurima. Sed hoc liberum est his, & sæpe conducit, qui aliqua donare consueuerunt. Alioquin promissio gratiæ conciliandæ non proficit, sed quasi deceptio fraudulenta, illam quæ esse videtur plerunque extinguit. Tanto quidem validius, quo cum prudentiori & grauiori viro negotium geritur. Simplicitas namque circumuenientium insidiis latius patet, & facilius supplantatur. Vnde ille qui non vrbem, sed orbem lasciuis impleuit amoribus, sollicitatorem puellarum & impudicum instruens amatorem, ait:

Promittas facito, quid enim promittere lædit?
Pollicitis diues quilibet esse potest.

At philosophus nunquam, aut rarissimè, & hoc ex iusta causa asserit conducibile. Si enim promissionis implendæ facultas non suppetit, temerarium est promittere quod præstari non potest. Si vero potestas affuerit largiendi, nisi voluntas beneficij producat effectum, promissor non gratiam de promisso, sed de mendacio contrahit maculam. Quod si ex interuallo promissi fidem impleuerit, libertatis decor, & beneficij species ipsa fuscatur, eo quod qui distulit, interim visus est noluisse. Vnde versificator egregius,

Denigrat meritum dantis mora, nam data raptim
Munera, plus laudis, plusque fauoris habent.

Præterea quis de futuro certus, vt sciat se quandoque posse implere quod differt? Nonne consiliarius veritatis, assertor fidei, electionis vas (doctorem gentium loquor) fidelium animos, quos aduentus sui expectatione suspenderat, fru-

rat, frustrauit à desiderio suo? Quid aliud agit illa ipsius excusatio, quâ apud se non fuisse est & non, sed est tantum commemorat, & se leuitate non vsum protestatur? Si non potuit ille, domino impediente, quod voluit (hoc enim voluit quod promisit) quis sapiens securè quod ex facilitate naturæ pendet promittit, cùm leuiter possit, ex causis quam plurimis impediri? Ad hæc ex iusta causa potest interdum mutare quilibet voluntatē. Dignus etenim beneficio pro tempore videtur aliquis, qui processu rerum, eodem reperitur indignus. Et interdum indignus est, qui ad frugem melioris vitæ conuersus, beneficium meritis etiam à manu extranea, vt vulgo dici solet, extorquet. In his mutare propositum sæpe non est criminis, sed virtutis. Nam vt à fabulis doceamur, Theseus vnico filio suo non fuisset orbatus, si voluisset mutare propositum. Et Phœbus vrgente stimulo doloris, quem de Phaëthontis ruina conceperat, exul à cæli regione, Admeti non pauisset armenta, si ei votum, quod ei Stygis interposito sacramento, filio ambitioso obligauerat, mutare licuisset. Et ne fabularum instrumenta contemnas, rex incredulus, quod ex Euangelica habes historia, salubrius incautum & perfidum soluisset iuramentum, quàm in extinguenda lucerna verbi, auferendo præambulum gratiæ, veritatis occidendo præconem, mensam pollueret, conuiuium incestaret, regiam pessundaret maiestatem, dum incestui cuncta seruiunt, & obtemperant saltatrici. Ethica quidem regula est quia non omnia sunt semper promissa soluenda; si forte aut accepturo damnosa, aut perniciosa sint promittenti. Et lex amicitiæ illa præualuit, qua sola honesta peti licet ab amicis aut fieri. Ipsoque iure cautum est, vt nulla promissio, quæ turpem aut tristem habeat exitum, impleatur. Postremò antecedens promissio, consequentis beneficij gratiam aut extinguit aut minuit. Et sicut iacula, quæ præuidentur, feriunt minùs, & quæ omnino non præcauentur magis lædunt, ita & in beneficiis quod ex promissione conceptum est, minus accipitur, & quod ex insperato prouenit, gratiùs acceptatur. Licet enim nuda promissio apud iuris, vt dicitur, peritos non pariat actionem, promissor omnis apud veritatem (vt dici solet) pollicem fixit, & iure ciuili cessante, fidei naturaliter

raliter obligatur. Sed quis actor durius aget, quàm fides, si ipsa cœperit accusare? Si agit conscientia, quis absoluet? Certe,

Exemplo quodcunque malo committitur, ipsi
Displicet autori, prima est hac vltio, quod se
Iudice, nemo nocens absoluitur.

Si verò ipsa iustificat, quis condemnat? Proculdubio qui in illo timetur articulo, dominus est, vbi & dies contemnitur humanus, & conscientia quod obloquatur non inuenit. Si vero animam accusant opera, & illi conscia testis assistit, & causam veritas examinet * æquitatis, quis quæso Prætor in ream, obnoxiamque mendacio grauius vindicabit? Sanè Prætor etsi viua vox iuris esse dicatur, sententiam eius veritas plerumque retractat. Sed veritatis sententia manet irretractabilis. Quia iustitia eius iustitia in æternum, & lex eius æquitas. E contra in prætorio sæpe summum ius, summa iniuria est. Quisquis ergo promittit debitor est, & veritatis vrgente sententia, sponsionis fidem compellitur adimplere. Porro quod necessitas extorquet, gratiam minuit. Vnde illud philosophicum quod præmisi. Promittere ne festines, ne cum volueris non possis, aut nolis ex iusta causa cùm possis, aut cùm effeceres gratiam perdas, aut minuas; eo quod te ante illaqueaueris in verbo oris tui. Fit tamen vt non modo licitum sit promittere, sed & conducibile. Et vt aliorum ad præsens taceantur exempla, paracletum Christus ipse discipulis & promisit & misit. Eisdemq; quid futurum esset illis, qui omnia pro eo reliquerant, interrogantibus, sedes in regeneratione promisit, & iudiciariam, quam cum eo habituri sunt, potestatem. Ex quibus constat, quia causa propositum, opus quod commendat, vt si liqueat ex his, quia non necesse est, philosophi regulam vitiari.

* al. veritatis

CAP.

CAP. XII.

De rationalibus & secretariis diuitum, & quod amicitia non nisi in bonis est, & quòd diues familiarem potius exprimat quam amicum, & licet familiaritas diuitum vtilis videatur, sæpe periculosa est, & quod innocenter viuendum est.

SED si non modo promissores, sed munuscularios in gratia illius, quem captas antecedere pergis, te ratiociniis eius immisceas, parcas sumtibiis, eo quòd secretorum conscius qui loculis parcit, diligenti patrifamilias displicere non potest. Grata sunt vitia eius, qui deformitatem morum, sumptuum parcitate compensat. Optimum, vt ait Cicero, si nescis, vectigal parsimonia est. Tenuis parcus impletur facile, & facillime exinanitur prodigus diues. Arca sane capacissima fundum habet, & breui exitu congestarum aquarum quantalibet copia defluit, fontisque abundantia tollitur, scaturientis venæ fæcunditate sublata. Exili plerunque meatu inclusum egerit vrna liquorem. Sic minutissimis, dum frequentibus & continuis sumptibus amplissimæ exhauriuntur opes, & breuium subtractione minutiarum, maxima hæreditas expilatur: nisi forte prodigus pecuniam inueniat rediuiuam.

Est luxus populator opum. cui semper adhærens
Infælix humili gressu comitatur egestas.

Illis ergo parcendum est, quorum necessarius imminet vsus, & aliquid adiiciendum est quantitati, quæ iugi partium deductione decrescit. Et licet vsu defluant vnciolæ patrimonij, gratum est diligenti patrifamilias, si vel ratiocinij calculo teneantur, peritque dupliciter, quod elabitur nescienti. Ad hæc

Lucri bonus est odor ex re Qualibet.

Illa tuo sententia semper in ore versetur, Diis atque ipso Ioue digna, poëtæ,

Vnde habeat quærit nemo, sed oportet habere.

In his quidem versari, est arctioris gratiæ funibus vincire diuitem, licet versibilitate ingenij lubricum Protea vincat. Aut si veritatis deficit gratia vel vlterioris familiari-

tatis exhibitio constat. Cæterùm licet vtrumque non possis assequi, & rerum priuatarum participationem, & calculi cautiones, te secretis ingere, quavis arte. An nescis quod qui pergunt ipsis Imperatoribus imperare,

Scire volunt secreta domus, atque inde timeri?

Et quo studiosius occultantur, eo diligentius sunt perscrutanda. Nempe

Carus erit Verri, qui Verrem tempore quo vult,
Accusare potest.

Si tamen inter malos Charitas & amicitia esse potest; hoc etenim quæsitum est. Sed tandem placuit, eam nisi in bonis esse non posse. Magna vtique inter molles & malos concordia; sed ea tantum à charitate discedit, quantum lux distat à tenebris. Et licet interdum mali, sicut & boni, idem velle, & idem nolle possint, amicitiæ tamen titulum non assequuntur. Vnde & Crispo, historicorum inter Latinos potissimo, sed & ipsi Ciceroni placuit, in malis factionem esse, quod in viris bonis vera amicitia est. Sed quamuis vitiosus, præpediente malitia, amicus esse non possit, & si non venerabilis, verendus tamen erit, qui conscientia secretorum, conscio terrorem potest incutere. Scitum est illud Ethici, quia

Nil tibi se debere putat, nil conferet vnquam,
Participem qui te secreti fecit honesti.

Hoc quoque iam pridem venit in dubium, an quenquam diuitum & potentum, amare contingat. Tandemque receptum est, eosdem nunquam amare, vel rarò, & in eis præcipuè causis, in quibus se potius, quam alios amare videantur. Contraria siquidem in eodem esse non possunt. Et quo diuites plurimum cupiditatis, eo habent nimium charitatis. Hæc etenim inuicem maximè aduersantur. Porro vt ait quidam, Omnis diues iniquus aut iniqui heres est; & rarissimum est, vt diuitiæ affluant, nisi amoris & cupiditatis glutino solidentur. Eas desiderantis animi vigilantia & labor acquirit; sed ægrior sollicitudo retinet & conseruat, inquit Ethicus:

Non minor est virtus, quam quærere, parta tueri:
Casus inest illic, hic erit artis opus.

Cum ergo istud ars, illud casus nomine censeatur, quis eas sine applicatione mentis intensa diutius seruat? Certe

vetus prouerbium est, Quia vbi amor, ibi oculus, & vbi vigil mentis intentio, ibi fixa cordis positio. Vnde licet inuito & repugnanti animo plerumque affluant, cor tamen apponere fidelis philosophus prohibet, & doctor gentium eos, qui diuites fieri cupiunt, in laqueum diaboli, & tentationis dicit incidere. Et qui vtroque maior est, primogenitus mortuorum, & princeps regum terræ asserit, Deo & Mammonæ simul seruiri non posse. Quoniam

Imperat aut seruit collecta pecunia cuique.

Sed diuiti numquam seruit, aut rarò. Vnde liquet diuites frequentius iniquos quàm heredes iniquorum. Quomodo regnat charitas, vbi iniquitas dominatur? Vtique diues familiaris esse nouit, amicus nunquam, aut rarò. Hic tamen non de eo, qui habet diuitias, sermo est, sed qui amat. Ex quibus liquet, quia quantacunque ex familiaritate potentioris gratia videatur, diligentem cautelam exigit subditorum. Alioquin omnis eius illecebra, plus aloës, quàm mellis in exitu habitura est. At expedit plurimum ad successus esse conscium secretorum. Quidni? Reuerentia crescit, inualescit autoritas, arcentur incommoda; proueniunt vtilitates, amicorum augetur numerus, cultoribus accedit deuotio, & fortuna totius gratiæ suæ, & felicitatis auram videtur beatulis inspirare. Ceterum istorum omnium nouissima, quouis absinthio amariora sunt, & si interim non amarescunt, iustam amaritudinis habent suspicionem. Res siquidem periculosa est, diuitum aut potentum communicare secretis. Si quid enim eis per iniuriam fortè elabitur, cui, nisi conscio imponetur? Quod cubicularij, aut ciniflones, mimive, aut quicunque nebulonum, quibus delicatus diuitis sensus, aut furor carere non potest, in lupanari vel taberna sparserunt, aut vt se vendicarent à familiaritate potentis, deuulgauerunt in populo, in illius calumniam retorquetur, qui in consiliis aliquem locum visus est tenuisse. Si motus rerum præscire desideras, meritoria discute, & lixarum castrensium inquire sententias. Nihil enim adeò occultum est, quod eis ex aliqua parte non reueletur. Si mihi non credis, vel Aquinati nostro aures accommoda. Ait enim,

O Corydon,

O Corydon, Corydon, secretum diuitis vllum
Esse putas? serui vt taceant, iumenta loquentur,
Et canis, & postes, & marmora: claude fenestras,
*Vela tegant rimas, * iunge ostia, tollito lumen* * al. claude
*E medio, * taceant omnes, prope nemo recumbat:* al. clament
Quod tamen ad cantum galli facit ille secundi,
Proximus ante diem caupo sciet.

Procedo. Si terræ secretum suum infodiat, vel arundo succrescens hoc producet in publicum, & leui flatu in auras proferet, quoniam

auriculas asini Midas habet.

Pallas quoque Erichthonium suum occultare non potuit, quin ipsum iam cognitum cornicis garrulitas publicaret: vnde quia alieni admissi delatrix fuit & conscia, coloris perdidit venustatem, & garrulitatis incurrit notam. Præterea secretarij diuitum, quasi quidam colutarij vel clitellarij sunt, & qui eorum delictis onerentur, quicquid ab eis delinquitur in istorum infamiam cuditur; nisi forte ea sit de potente opinio, vt nullo possit consilio deprauari. Si enim solemnis est malitia eius, si fraudis & doli vulgata opinio, totius familiæ fama purgatur, ac si capitis languor infirmantium denigret dolorem laterum. Alioquin si benignior, si ciuilior creditur potentatus, omnia deliramenta eius familiares, quasi clitellarij quibusdam nominis sui humeris portant. Sed rectè gestorum nil nisi benignitati, aut ciuilitati potentis adscribitur. Et si quando calculus grauior imminet, quasi pellem pro pelle animam tuam dabit diues pro fama sua, & vt in te retorqueat culpam suam, caput tuum meritis criminum, pœnis non verebitur obiectare. Sed quod magis mirabile, gratulabitur, si astutia sua industriæ tuæ labores & sollicitudines, hac mercede donauerit, vt te reddat infamem, & si fecerit, aut finxerit te criminibus inauditis obnoxium. Non est enim malum in ciuitate quod non in diuitis consiliarios impingatur, cùm inanis sit excusatio, eo quod omne officium sibi potentatus conformat, nemoque sapiens diu fluctuat consilio imprudentum. Omnia namque discernit & iudicat. An eum putas in conscientia tua securum quiescere, cuius turpitudinem producere potes in lucem, & proferre in publicum? Certè omnis,

qui malus est, odit lucem. Et opus omne, artificis sui videtur habere imaginem. Meretricantium mulierum fucus dum argui vereturà lumine, petit vmbras; & timet ne seipsis deformiores sint, si immediata luce videntium obtutibus pateant. Hoc ergo illarum tota vigilantia quærit, vt quod non est in eis, præstricti oculi videant, & qui vident cæci fiant. At in his quæ natiuo colore confidunt, longe aliter est, quia

Hæc amat obscurum, volet hæc sub luce videri,
Iudicis argutum quæ non formidat acumen.

Licet itaque secretorum communio aliquid felicitatis videatur adiicere, securitati tamen plurimum demit. Difficile aut potius impossibile est illos percurrere, qui hac via ad inferos descenderunt, aut pœnis nouissimis se ingemuerunt affectos.

Heu mihi cur vidi, cur noxia lumina feci!

inquit ille, qui an de conscientia alieni, an proprij operis noxa deportationem meruerit, incertum est. Certum tamen est, quod mala aliena nouisse non expedit. Veruntamen siue sciantur, siue non, nihil tutius est, quam propriam * conscientiam conseruare. Philosophus sic inter hostes viuendum censuit, tanquam inter amicos; & inter amicos, ac si in mediis hostibus viueretur. Et Satyricus:

* al' innocentiam

Viuendum est rectè tum propter plurima, tum de his
Præcipuè causis, vt linguas mancipiorum
Contemnas, nam lingua mali pars pessima serui.

Sed non modo propter linguas seruorum, verùm propter gladios, & venena potentum, & insidias omnium, præcepto Satyrici *parcendum est.

* al' parendum.

CAP. XIII.

Quòd vendicari possunt, quæ sunt adulationibus acquisita; & de lenonibus & mollibus, & pœna eorum; & quòd pudicitia auferri non potest violenter, nisi mens ipsa consentiat.

ATQVI adulator ei nequaquam parere potest, qui nihil aliud quærit, nisi vt placeat. Si potest, per se; sin autem, personam suppositam quærit, vxorem forte,

aliamve,

aliamve coniunctam, vel iure vel affectione. Affectio tamen efficacior est, eo quòd ad naturam familiarius accedit, ipsique vnitur animæ, quicquid affectionis fœdere copulatur. Non est vtique perniciosior assentatio, quàm ea quæ affectionis inductione procedit. Inde est quod sæpè mariti arctius amplectuntur, & se riualibus suis exponunt, plenius & sæpius inuitant ad cœnam matrimonij corruptores, dum, vt prouerbialiter dicitur, amator incautus pudicæ magis vxori, quam infidelibus oculis credit. Nonne satis delusus est, qui oculis suis assertionem fœmineam, quæ ex eo solo decipit crebriùs, quod intercipitur rariùs, anteponit? Pica siquidem puluinaris efficacissima est, &, vt dici solet, cornix nocturna quouis oratore disertior, & cuiusque operis faciem, quocunque libuerit colore, vestit. Quo ergo cautior, eo suspectior habenda est. Si dolus dedit causam contractui, rescinditur, & reuocantur omnia, quæ ex eo, vel ob id profecta sunt. Heredes quoque defuncti in solidum & in perpetuum tenentur, de eo quod ad eos constiterit peruenisse. Sed quid adulatore dolosius? At mihi forte obiicies, quia non omnes noui. Verum quidem est; sed à multis mihi didicisse videor omnium mores. Duellius iam senex; iam decrepitus corpore cordeq; trementi, dolens sibi exprobratum esse in iurgio, quòd oris vitio fœtidus esset, se domum contulit. Cumque vxori grauius quereretur, quòd nunquam eum monuerat huius vitij quærere medicinam: fecissem, inquit, nisi putassem ora virorum omnium sic olere. Laudare poteris eius matrimonij pudicitiam, & præferre patientiam mulieris, quæ viri vitium tanta patientia tulit, vt ille infelicitatem corporis, non vxoris fastidio, sed maledicto senserit inimici. At & ego de adulatoribus aliquid tale respondeo, quia omnes arbitror sic olere. Omnes fallaciam & dolum redolent, & quocunque se vertant, pudicis naribus, hunc inportant, non odorem, sed fœtorem. Quicquid ergo ex ea causa acquiritur, etiam ab hærede iusto potest auelli. Nec credo quod possit petitoribus obuiari, si vendicare audeant, quod adulatoribus contulerunt. Sed quis sapiens &, intelliget ista? Aut ad hoc quis idoneus, cùm non modo in omni domo, aut conuiuentium cœtu, adulantium tanta sit co-

pia, vt si quis modestus aduersus eos mutire audeat, illos

Defendat numerus, iunctaque vmbone phalanges.

Certe dum vir honestus innitens conscientiæ, virtutum insistens officiis, esurit, sitit, alget, & multiplices fortunæ indignantis iniurias excipit,

Vilis adulator picto iacet ebrius ostro,

delitiis ingurgitatur ad crapulam, vino æstuat, lautioribus cibis distenditur, & pro arbitrio variis artificiis cælum sibi contemperat. Primos habet recubitus in cænis, in conuentibus primos consessus, prælecto prænomine conclamatur, salutationes excipit primas, primas sententias in iudiciis profert, in demonstrationibus honestissimè, in deliberationibus vtilissimè sentit, quicquid loquitur, sal merum est; quicquid agit, iustitia vel liberalitas. Age ergo & inter istos sapere aude. Ilico multa adulatorum veniet manus, & veluti te Iudæi cogent in suam concedere turbam. Multitudine itaque tuti sunt, & artificio, vt ipsos possint etiam reges, & principes expugnare. Et miro modo inermis populus præualet in armatos, & mollicie quæ robustissima sunt, potenter expugnat. Disposuerat tamen silere de mollibus, qui sicut ignominiosi, ita sunt & videntur nominabiles. Silentium indicit reuerentia morum, & verecundus animus natura dictante, illorum declinat aspectum. Quid multa?

Si natura negat, facit indignatio verbum.

Apud istos ars est suam pudicitiam prostituere, alienam violare, vel oppugnare. Nec quidem simpliciter suam, cùm matrimonij temerentur iura, & coniugis adulterium coniux procuret. Dum egreditur sponsa de thalamo suo, coniugem noli maritum credere, sed lenonem. Producit eam, libidinosis exponit, & si spes dolosi nummi refulgeat, affectus callida simulatione prostituit. Filia namque decentior, aut si quid aliud in familia placeat ditiori, publica merces est, exposita quidem si emptorem inueniat. Sed licet iustus dolor eos aliquatenus cruciet, qui tori participes admittunt, aut faciunt; ægritudo tamen vtilitatis compendio mitigatur, vt saltim doloris dissimulat cruciatum. Si enim res seriò agatur, si libera donentur cunctis iudicia, non est dolor, sicut dolor ille, quo corpus suum quis videt aliena libidine pollui. Cetera namque peccata ext ra

ta extra corpus sunt; sed qui fornicatur, in corpus suum peccat. Hoc, inquit, os ex ossibus meis, & caro de carne mea, vt iam non duo sint vir & mulier, sed vna caro. Hoc vtique sine dolore non scinditur, neque sine inuidia communicatur.

Non bene cum sociis regna Venúsque manent:

& sicut nulla fides regni sociis, ita nec tori. Certe facilius est, regni diuitias, quam affectionem coniugij alij cedere. Atqui nec isti coniuges sunt, sed lenones. Tunc deinde omnia creduntur exposuisse diuitibus, cùm fidei fidem faciat fides violata. Sed quid filias & vxores, quod licet iura prohibeant, tamen quocunque modo natura permittit, exponi queror, aut prostitui? In ipsam naturam quasi gigantes alij Theomachiam nouã exercentes, insurgunt. Filios offerunt Veneri, eosdemque in oblatione pupparum virgines præire compellunt. In illis etenim ætatis maturitas expectatur; at in his sufficit alienæ impudicitiæ voluptatem posse expelli. Pudet dicere, quod seipsos viri ætate prouectiores & sensu, turpitudini tantæ non subtrahunt, & cum eos in nobiliori sexu natura creauit, ad deteriorem quantum in ipsis est, ex innata malitia prolabuntur, effœminati vitio & corruptela morum, cùm tamen naturæ beneficio, fœminæ esse non possint. Cùm lasciuientis diuitis luxus libidini vota sua præcingit, recumbentis pedes calamistratus comatulus excipit, nitorem inuidens meretrici, histrioni habitum, cultum procis, virginibus ornatum, triumphalem quoque principibus apparatum, & in aliorum conspectu pedes, & ne plus dicam, teneris manibus tibias tractat. Chirothecatus enim incessit diutius, vt manus soli subtractas emolliret, ad diuitis vsum. Deinde licentia paululum procedente, totum corpus impudico tactu oberrans, pruriginem scalpit, quam fecit, & ignes Veneris languentibus inflammat. Verùm hæc abominatio, non tam ostendenda est quàm conspuenda, puderetque eam nugis nostris esse insertam, nisi eandem Apostolus Romanis scribens verbis manifestius expressisset dicens, quia feminæ eorum immutauerunt naturalem vsum, in eum qui est contra naturam, & masculi relicto naturali vsu feminæ, exarserunt in desideriis suis in inuicem, masculi in masculos, turpi-

tudinem operantes, vt darentur in sensum reprobum, facerentque quod minime conueniret, & vitiis vniuersis obnoxij indignationem Dei, & omnium pœnarum in se aculeos prouocarent. Et tunc quidem in auribus Romanorum hoc tuba Apostolica conclamabat, quando impiissimus Imperator Nero luxuriæ sæuientis puerum Sporum exectis testiculis in muliebrem naturam transformare conatus est. Ab eo tempore prouerbium natum est: Quia vsus formosorum abusio est. & illud: Formæ gratia eo minus grata sapienti est, quo corruptio est gratior corruptori. Difficilius etenim ab infirmis defensoribus custoditur, quod plures appetunt. Illud incauto facilius surripit fraudulentus, aut inuito pudicitiæ prædo violentus extorquet. A patribus tamen pridem diffinitum est, quia pudicitia auferri non potest, nisi mentis corruptio antecedat. Quod enim, vt magnus asserit Augustinus, non præcedente libidine violenter patitur corpus, vexatio potius dicenda est, quam corruptio. Ibi ergo seruari pudicitia potest, vbi nulla, nisi voluntaria esse potest corruptio, in mentis scilicet integritate, vbi in æternum seruari pudicitia potest. Nec magnum est integram esse carnem, vbi mens tetra corruptione polluitur. At nunc si deceptor amans, aut violentus abest, ita male à teneriori ætate instituuntur adolescentes, vt oculis lasciuientibus, nutu faciei, corporis gestu habituque exteriori, & lenocinio vix ipsis meretricibus concesso, sollicitent corruptores, & legum quæ in eos iam plurimæ latæ sunt, nullam habent reuerentiam vel timorem, licet in eos grauissimè animaduertendum decreuerit Imperator. Ait enim, Cum vir nubit in feminam vires porrecturam, quid cupiat? Vbi sexus perdidit locum,*nec scelus est quod non proficit scire, vbi Venus mutatur in alteram formam, vbi amor quæritur & non inuenitur, iubemus insurgere leges, armari iura, vt gladio vltore, & exquisitis pœnis, subdantur infames, qui sunt vel futuri sunt rei. Sed neq. consentientibus parcit, quin eis pœnam irroget capitalem, cum & lege diuina facientes & consentientes pari pœna plectantur. Ipsosquè (magno Episcopo autore, Ambrosium Mediolanensem attende) consentientes diffiniuit esse, qui notum errorem reticent, aut corrigere cum possint, dissimulant.

* et ubi

Sed

Sed quid de eis verecundum, odiosumq; sermonem protendimus? Vt sortem eorum condigna conclusione claudamus. proculdubio pluet super eos Dominus laqueos vt non effugiant, ignis, sulphur, spiritus procellarum, pars calicis eorum, & cum autoribus suis, quos Sodoma deuorauit, erunt sæculis in fœtorem & opprobrium sempiternum. Quid proderit quæso eis tunc diuitum fauor? Aut quis poteſt eſſe temporalium vſus aut voluptas, quem tantus dolor, & tanta erubeſcentia non abſorbeat?

CAP. XIIII.

Adulatores puniendos eſſe, tamquam hoſtes Deorum & hominum, & veritatem gratanter amplectendam, & patientiam cuſtodiendam, tam rationibus quam exemplis maiorum.

SED vt vulgari prouerbio dicitur, Deus ille præ ceteris colendus creditur, qui ſubuenit in præſenti. Ideoque non curant quomodo, dum tamen hoc, quod expetunt faciant. Egregiè quidem Cæcilius Balbus, Imperator, inquit, Auguſte, tum in multis, tum in eo maximè elucet prudentia tua, quod iſti non dum te omnino inſanum reddiderunt, qui vt tibi applaudant, non modò Diis, ſed tibi ipſi, & populo iniuriam faciunt. Deorum ſiquidem minuunt reuerentiam, quos parificant tibi. Te arguunt inſipientiæ, dum conditionis tuæ repugnante natura, te parem numinibus eſſe perſuadere præſumunt. Nota ſuperſtitionis*inurunt populum, cui mortales Deos pro immortalibus perſuadent eſſe colendos. Sane in eo aliquid diuinum tibi ineſſe monſtrabis, ſi omnes iſtos qui diuinitati tuæ fraudulenter applaudunt, rapi feceris ad tormenta. Quis enim Deorum ei parcat, à quo ſe deceptũ iri intelligit? Quis non irruat in eum, qui aureos Iouis oculos eruit, aut argento gemmiſque ſublatis Veſtam nititur excæcare? Quis de Martis capite adamantinum lumen impunè temerariis effodit vnguibus? Nempe Deos inuiſibiles, & immortales circumuenire, & eis fallaciæ parare inſidias, grauioris culpæ eſt, eo quod ab his viſibilium Deorum fabrica ſuſtentatur & regitur, & honorem aut * al. niuntiue

L 4 contemp-

contemptum qui istis exhibetur, illi remunerant. Si sapis ergo Auguste in Deorum hostes insurges, & te si non Deum, quod nequaquam es, vel Deorum te docebis esse cultorem, si deceptores istos exterminaueris, excæcatores tuos, Deorum contemptores, & vtrorumque iniuriam punias. Hæc Cæcilius. Factio tamen oculatorum præualuit, quod & præsentium rerum declarat status. Adeo quidem vt si quis populariumn modestiæ conscius; assentationis & scurrilitatis vitio crediderit temperandum, hostis * felicium censeatur aut inuidus. Eorum siquidem aures teneræ sunt, & iam obsorduerunt vero, & lingua sæuiorem sine offensione grauissima non admittunt. In quo quantum à virtute maiorum ætas nostra degenerauit, perspicuum est, cum sine patientia aut nullum aut rarum esse opus virtutis verbis docuerit, & exemplis. Vnde & Aristippus à maledicente se discedens, dixisse legitur; vt tu linguæ tuæ, sic & ego mearum aurium dominus sim. Antitanes quoque cuidam dicenti, maledixit tibi ille, non mihi, inquit, sed illi qui in se quod ille culpat agnoscit. Sed etsi mihi maledicere curet, non curo, quia auditus lingua debet esse robustior, cùm singulis hominibus linguæ sint singulæ, sed aures binæ. Aliquatenus tamen curo quia eo ipso, me fatetur esse superiorem, quoniam superioris personæ vsus est detractionibus subiacere, inferioris inferre. Gauderem itaque nisi vrgente humanitate conpaterer infelici. Item T. Tatius maledicenti sibi Metello, facile, inquit, est in me dicere, cùm nec sim responsurus. Quid Xenophon? Tu, inquit, cuidam, maledicere didicisti, & ego conscientia teste didici maledicta contemnere. Sed & Diogenes, cùm ei nunciasset amicus, te amici cuncti vituperant, oportet, inquit, sapientiam ab insipientibus feriri, esse enim meliorem indicat mala lingua quem carpit. Quid Plato? totius philosophiæ robur, patientia est. Cum & Socrates non modò verbo neget sapientem posse offendi, sed aduersùs omnem fortunam robore virtutis suæ manere immobilem. Et ne Philosophis solis patientiam sic placuisse credas, ipsorum Imperatorum ad eam publicandam exempla concurrunt. In Græcia quis maior aut clarior Alexandro? Ei Antigonus pædagogus citharam fregit, abiecitque dicens,

* al. fidelium

cens: Ætati tuæ iam iam regnare conuenit, pudeatque in corpore regni voluptatem luxuriæ dominari. Quod & ille patientiſſimè tulit, licet plerumque impatientiſſimus fuerit, & patrem ſibi ſicut virtute, ita vitiis ſuperaret. Eidem quoque eleganter & verè comprehenſus pirata ſcribitur reſpondiſſe; Cùm enim Alexander interrogaret, quid ei videretur quòd mare haberet infeſtum, ille libera contumacia, quid tibi inquit, vt tu orbem terrarum? Sed quia id ego vnò nauigio facio, latro vocor, quia tu magna claſſe, diceris imperator. Si ſolus & captus ſit Alexander, latro erit. Si ad nutum Dionidi populi famulentur, erit Dionides Imperator. Nam quo ad cauſam non differunt, niſi quia deterior eſt qui rapit improbius, qui iuſtitiam abiectius deſerit, qui manifeſtius impugnat leges. Quas enim ego fugio, tu perſequeris, ego vtcunque veneror, tu contemnis. Me fortunæ iniquitas, & rei familiaris anguſtia, te faſtus intolerabilis, & inexplebilis auaritia, furem facit. Si fortuna manſueſceret, fierem forte melior. At tu quo fortunatior, nequior eris. Miratus Alexander conſtantiam hominis cum meritò arguentis: Experior, inquit, an futurus ſis melior, fortunamq́; mutabo, vt non ei à modo quod deliqueris, ſed tuis moribus adſcribatur. Eum itaque iuſſit conſcribi militiæ, vt poſſit exinde ſaluis legibus militare. Sed ne à ſolis Græcis mutuemur inſtrumenta virtutum: Scipio Africanus, cùm eum parum pugnacem quidam arguerent: Imperatorem, inquit, me mater peperit, non bellatorem. Marius quoque cùm eum Teutonus quidam ad pugnæ certamen prouocaret, reſpondit, ſi cupidus mortis eſſet, ſe vitam laqueo poſſe finiſſe; & ſapientem non tam pugnam quàm victoriam quærere. Primus Romanorum Imperator Iulius Cæſar quàm patientiſſimè multa ſuſtinuit. Cùm enim caluitium iniquiſſimè ferret, & deficientem capillum à ceruice conuocaret ad frontem, ab irato milite ei dictum eſt, Facilius eſt Cæſar te caluum non eſſe, quàm me in exercitu Romano quicquam egiſſe, vel acturum eſſe timidius. Item laticlauio vſque ad manus fimbriato vtens, laxius cingebatur. Vnde Sylla optimates ſæpius admonens dicebat, vt puerum malè præcinctum cauerent. Præterea margaritarum cupidiſſimus erat, quas

 pondus

pondus earum interdum manu conferens discernebat. Cum ergo Cæcilio inuito, rem vt faceret Senatus autoritate denunciasset, vt ei videbatur iniustam, ante, inquit, satiebaris margaritis. At hæc forte aut aliena videbuntur, & quæ viri fortis animus honestius dissimularet. Verum & famosi libelli de eo scripti sunt, & iocularia carmina in eum publice diuulgata, vt est illud militum in triumpho Gallico celebratum,

Gallias Cæsar subegit, Nicomedes Cæsarem,
Nicomedes non triumphat qui subegit Cæsarem.

Eo quod Nicomedes Rex Bithyniæ Cæsarem ferebatur stupro subegisse, in vlteriorem familiaritatem dum iunior esset admissum. Facilitatem quoque Cæsaris in* augendo Senatu Cicero nimis acriter & palam irrisit. Nam cum ab hospite suo P. Manlio rogaretur, vt priuigno suo decurionatum expediret, ait assistente frequentia, Romæ si ius habebit Pompeiis difficile est. Sed & in Epistola ad C. Cassium violatorem Dictatoris mordacius scripsit. Vellem Idibus Martiis me ad cœnam inuitasses, profecto reliquiarum nihil fuisset, nunc me reliquiæ vestræ exercent. Sed Augustus fortunæ fauor, & Romani decus Imperij, auunculo suo Iulio longè patientior extitit. Cùm enim Antonius maternā eius originem despiciens, eum Afrum genere, & natura panificum diceret, hoc ridens pertulit, & eundem sorore tradita in affinitatis gratiam admisit. Cùm vero idem aduersus priuatum quendam grauius excandesceret, loquere inquit Auguste quod placet, quia diligentiam auribus, linguæ taciturnitatem indixi, quietem manibus, & in omnibus his potentiam tuam accusa, quia nihil aliud argui potest in patientia mea. Ad hæc non modo in se seruabat patientiam, sed eandem aliis indicebat. Vnde cum Tiberius quereretur per epistolam suam, quod multi de illo perperam loquerentur, ita rescripsit: Mi Tiberi, noli nimis indignari, quemquam esse qui de te male loquatur. Satis est enim si hoc habemus, nequis nobis malefacere possit. Idem tanta comitate quoslibet se adeuntes excipiebat, vt quendam Romanum ioco corripuerit, quod sic sibi libellum porrigere vereretur, quasi elephanto stipem. Et quantum Nero adulationibus captus est, tantum iste ab eis auersus est. Vnde appella-

* al. allegendo.

appellationem domini vt maledictum & opprobrium semper exhorruit. Denique cùm eidem descendenti per sacram viam, desperatus quidam diceret, ô tyranne; si essem, inquit, non diceres. Obseruatum etenim est, quotiens ingrediebatur vrbem, ne supplicium de quoquam sumeretur. Curtius eques Romanus delitiis affluens, cùm macrum turdum sumpsisset in conuiuio Cæsaris, interrogauit an mittere liceret; respondit princeps, Quidni liceat? Ille statim per fenestram misit. Miles peritus aucupij, noctuam, quæ Cæsaris noctes inquietauerat, spe ingentis præmij captam tulit ad Cæsarem. Laudato Imperator mille nummos dari iussit: At ille ausus est dicere, malo viuat, auemque dimisit. Abiitque contumax miles non sine admiratione multorum, Cæsare non offenso. Veteranus cùm sibi die dicto periclitaretur, Cæsarem rogauit in publico vt adesset: Ille præstantissimum aduocatum, quem elegerat, sine mora dedit, commendauitq; ei litigatorem. Veteranus autem exclamauit voce magna; At non ego Cæsar periclitante te bello Actiaco, vicarium quæsiui, sed pro te ipse pugnaui, detexitque impressas cicatrices. Erubuit Cæsar, venitque in aduocationem, vt qui vereretur non superbus tantùm, sed etiam ingratus videri. Intrauerat vrbem adolescens simillimus Cæsari, perductumque ad Cæsarem interrogauit Augustus, Dic mihi adolescens, fuit vnquam mater tua Romæ? Negauit ille, nec contentus adiecit, sed pater meus sæpe. Ioci itaque asperitate vrbana notitiam omnium, & familiaritatem Imperatoris sibi conciliauit. Augustus in Pollionem scripserat fescenninos. At ego, inquit Pollio, taceo. Non est leue in eum scribere qui potest proscribere. Sicut autem non facile concipiebat iram, ita nec facile admittebat ad amicitiam; & quem semel admiserat, constantissimè retinebat. Eidem inter varia dedecora à quodam probrosè obiectum est, quòd adoptionem auunculi stupro meruerit, quia cum Iulius arctius admisisse dictus est, non sine rumore prostratæ pudicitiæ. Alius quoque eidem iratus obiecit quod solitus esset crura ardenti face suburere, quo mollior surgeret pilus. Sed & eo tympanizante, vt in primo libro dixisse me memini, Vides ne, inquit plebeius quidam, vt cinædus orbem digito temperat? Et cũ * gnauus ob *al nauus

uis ob corporis breuitatem conuitiantis cuiusdam impetu diceretur, sibi calciamentis grandiusculis vtendum esse respondit. Tiberius quoque cum in multis legatur fuisse culpabilis, tamen aduersus conuitia satis firmus ac patiens extitit, dicens: quia in ciuitate libera, linguas liberas esse, & mentes hominum oportebat. Et vt ad peiores transeam, Domitianus verborum satis patiens fuit, in quo sic lusisse fertur orator Lucinius. Non esse mirandum, quòd æneam haberet barbam, cui os ferreum, cor plumbeum esset, eo quod dura duntaxat loquebatur, quæ ex iniquitatis adipe, quam corde conceperat, procedebant. Iniquitas enim sedere describitur super talentum plumbi. Vespasianus quoque de quo in libro secundo, dum Hierosolymorum destructio describeretur, fecimus mentionem, etiam infirmorum conuitia patienter tulit; adeo vt sene bubulco proclamante in improperium eius, Vulpem pilum posse mutare non animum, eo quód natura cupidissimus esset pecuniæ, nec auaritiam minueret processus ætatis, respondisse dicatur, Huiusmodi hominibus debemus risum, nobis correctionem, sed pœnam criminosis. Nam de Tito filio eius quid dicam? qui patris auaritiam tanta liberalitate purgauit, vt amor & deliciæ humani generis ab omnibus diceretur, constantissime tenens in moribus, ne quem postulandi gratia ad se accedentem, sine re vel spe, quocunque modo dimitteret. Vnde interrogantibus domesticis, cur plura polliceretur, quàm præstare posset, respondit; non oportet quemquam à sermone principis tristem discedere. Idem quoque recordatus super cænam, quod nihil tota die cuiquam præstitisset, dolens & gemẽs dixit: O amici hunc diem perdidi. Quem in vita offenderit, à Hierosolymorum reuersus excidio, nondum legi. & forte illum vindicem innocentiæ, & crucifixi redemptoris, elegit dominus, qui populum excæcatum incolumi conscientia non modò innocenter, sed & religiose deprimeret & deleret. Nactus etenim horam, qua moriendum erat, cũ lectica veheretur, suspexisse dicitur cælum, multumque conquestus est, eripi sibi vitam immerenti. Neque enim extare vllum factum suum, quod sibi pœnitendum esset excepto vno duntaxat. Id quale fuerit, nec ipse tunc prodidit, neque cuiquam no-

tum

tum fuit. Quid de patientia huius loquar, cuius tanta benignitas erat, vt sua iniuria, dum à conciuibus abstineret, vix crederet quenquam posse moueri. Tantæ siquidem ciuilitatis & humanitatis in imperio fuit, vt omnibus prodesse, nullumque punire studuerit; conuictos coniurationis contra se dimisit illæsos, & in pristinam familiaritatem admisit. Sed & Domitianus, qui grauissimam Theomachiam exercuit post Neronem, huius virtutis aliquid plerumque indulsit ciuibus, licet in eos gratis quandoque insaniret, homo quidem vsquequaque inutilis, & qui nihil aliud habebat virile, nisi nomen imperij. Vt tamen ignauiam mentis, & inertiam corporis, sub prætextu principatus occuleret, quotidie sibi secretum horarum spacium vendicabat, nec quicquam interdum facere consueuerat, nisi captare muscas, & easdem stilo præacuto configere; vt cuidam interroganti, nequis intus esset cum Cæsare, non absurdè sibi responsum sit à Metello: Nec musca quidem. Quod licet impiissimo principi innotuerit, dissimulare maluit quam punire. Sed cur patientiæ exempla propono, cùm omnibus liqueat nihil firmum esse & stabile, quod leui flatus aura concutitur? Quis virum fortem credat, quem verborum mouet impulsus, & ei quietem excutit, & virtutum compage dirupta, ipsius animæ sanguinem elicit? Vnde & publico iure statutum est, ne pro verbis friuolis, quisquam seueritate pœnarum inuratur. Ait enim Imperator, Diuorum Theodosij, Arcadij, & Honorij statuta confirmans, Si quis modestiæ nescius, & pudoris ignarus, improbo petulantique maledicto, nomina nostra crediderit lacessenda, ac temulentia turbulentus obtrectator temporum* fuerit, eum pœnæ nolumus subiugari, neque durum aliquid, neque asperum sustinere: quoniam si ex leuitate processit, contemnendum est; si ab insania, miseratione dignissimum; si ex iniuria, remittendum. Vnde integris omnibus hoc ad nostram scientiam referatur, vt ex personis hominúm dicta pensemus, & vtrum prætermitti, an exquiri debeant censeamus. Ex quibus colligitur, dictis hominum non moueri eum, qui aut virtutis amator est, aut iuris constitutioni obtemperans.

al. temporum nostrorum

Omne vafer vitium ridenti Flaccus amico

Tangit,

Tangit, & admissus circum præcordia ludit.

Familiare siquidem sapienti est, vt magno placet Augustino, potius a quolibet reprehendi, quàm siue ab errante, siue ab adulante laudari. Nullus enim reprehensor formidandus est amatori veritatis. Etenim aut inimicus reprehensurus est, aut amicus. Si inimicus insultat, ferendus est; Amicus autem si errat, docendus; si doceat audiendus. Laudator vero & errans confirmat errorem, & adulans illicit in errorem. Ait ergo rex fidelis, electus in beneplacito domini, relinquens, si sapiant, regibus, & principibus, iustitiæ, humilitatis exemplum, & fortitudinis. Corripiet me iustus in misericordia & increpabit me, oleum autem peccatoris non impinguet caput meum. Consonat ei Ethicus, dicens,

Falsus honor iuuat, aut mendax infamia terret.

quem? nisi mendosum & mendacem.

CAPVT XV.

Quòd ei duntaxat licet adulari quem licet occidere, & quòd tyrannus publicus hostis est.

VERVMTAMEN cui debetur hoc oleum peccatoris, quod reprobat præambulus regum fidelium, & ad quod emendum, in fatuitate sua exclusas virgines, mittit euangelicus sermo? Ei vtique qui in sordibus est, & iusto dei iudicio sordescit amplius, & vulgi opinione potius splendere appetit, quàm charitatis, operumque eius feruere incendio. Vnde & in sæcularibus literis cautum est, quia aliter cum amico, aliter viuendum est cum tyranno. Amico vtique adulari non licet, sed aures tyranni mulcere licitum est. Ei namque licet adulari, quem licet occidere. Porrò tyrannum occidere non modo licitum est, sed æquum & iustum. Qui enim gladium accipit, gladio dignus est interire. Sed accipere intelligitur, qui eum propria temeritate vsurpat, non qui vtendi eo à domino accipit potestatem. Vtique qui à deo potestatem accipit, legibus seruit, & iustitiæ & iuris famulus est. Qui verò eam vsurpat, iura deprimit, &

mit, & voluntati suæ leges submittit. In eum ergo merito armantur iura, qui leges exarmat, & publica potestas sæuit in eum, qui euacuare nititur publicam manum. Et cùm multa sint crimina maiestatis, nullum grauius est eo, quod aduersus ipsum corpus iustitiæ exercetur. Tyrannis ergo non modò publicum crimen, sed si fieri posset, plus quam publicum est. Si enim crimen maiestatis omnes persecutores admittit, quanto magis illud, quod leges premit, quæ ipsis debent imperatoribus imperare? Certe hostem publicum nemo vlciscitur, & quisquis eum non prosequitur, in seipsum, & in totum reipublicæ mundanæ corpus delinquit.

Finitur liber tertius.

Inchoa-

Inchoatur

LIBER QVARTVS

POLICRATICI

IOHANNIS SARESBERIENSIS.

Prologus.

RDVA quidem res est, professio veritatis, & quæ incursantibus errorum tenebris, aut negligentia profitentis frequentissimè vitiatur. Quid enim verum sit, quid rectè examinat rebus incognitis? Notitia autem rerum, eo quod vias non dirigit contemptoris, iustitiæ aculeos exacerbat in pœnam delinquentis. Est ergo primus philosophandi gradus, genera rerum, proprietatesque discutere, vt quid in singulis verum sit, prudenter agnoscat: Secundus, vt quisque id veritatis, quod ei illuxerit, fideliter assequatur. Hæc autem philosophantium strata, illi soli peruia est, qui de regno vanitatis proclamat in libertatem, qua liberi fiunt, quos veritas liberauit, & spiritui seruientes, colla iugo iniquitatis & iustitiæ subduxerunt. Vbi enim spiritus dei, ibi libertas; metusque seruilis, vitiisque consentiens, exterminator Spiritus sancti est. Porro Spiritus est, qui loquitur * æquitatem, in conspectu principum non erubescit, & pauperes spiritu regibus anteponit, aut æquat, & quos sibi fecit cohærere, docet scire loqui, & facere veritatem. Qui verò veritatem non vult audire vel loqui, à spiritu veritatis alienus est. Sed hæc hactenus. Nunc in quo tyrannus distat à principe audiamus.

al' veritatem

CAP.

Cap. I.

De differentia principis & tyranni, & quid sit princeps.

Est ergo tyranni & principis; hæc differentia sola, quod hic legi obtemperat, & eius arbitrio populum regit, cuius se credit ministrum, & in Reipublicæ muneribus exercendis, & oneribus subeundis, legis beneficio sibi primum vendicat locum, in eoque præfertur ceteris, quod cum singuli teneantur ad singula; principi onera imminent vniuersa. Vnde merito in eum omnium subditorum potestas confertur, vt in vtilitate singulorum & omnium exquirenda & facienda, sibi ipse sufficiat, & humanæ reipublicæ status optime disponatur; dum sint alterius membra. In quo quidem optimam viuendi ducem naturam sequimur; quæ μικρόκοσμου sui, id est, mundi minoris, hominis scilicet, sensus vniuersos in capite collocauit, & ei sic vniuersa membra subiecit, vt omnia recte moueantur, dum sani capitis sequuntur arbitrium: Tot ergo & tantis priuilegiis apex principalis extollitur, & splendescit, quot & quanta sibi ipsi necessaria credidit. Recte quidem, quia populo nihil vtilius est, quam vt principis necessitas expleatur: quippe cum nec voluntas eius, iustitiæ inueniatur aduersa. Est ergo, vt eum plerique definiunt, princeps potestas publica, & in terris quædam diuinæ maiestatis imago. Proculdubio magnum quid diuinæ virtutis, declaratur inesse principibus, dum homines nutibus eorum colla submittunt, & securi plerumque feriendas præbent ceruices, & impulsu diuino quisque timet, quibus ipse timori est. Quod fieri posse non arbitror, nisi nutu faciente diuino. Omnis enim potestas à domino deo est, & cum illo fuit semper, & est ante æuum. Quod igitur princeps potest, ita à deo est, vt potestas à domino non recedat, sed ea vtitur per suppositam manum, in omnibus doctrinam faciens clementiæ, aut iustitiæ suæ. Qui ergo resistit potestati, Dei ordinationi resistit, penes quem est autoritas conferendi eam, & cum vult, auferendi vel minuendi eam. Neque

enim potentis est, cùm vult sæuire in subditos sed diuinæ
al' arcere dispensationis, pro beneplacito suo punire, vel* exercere
subiectos. Vnde & in persecutione bonorum, Athila interrogatus à religioso cuiusdam ciuitatis Episcopo, quis
esset; cùm respondisset, Ego sum Athila flagellum dei,
veneratus in eo scribitur diuinam maiestatem Episcopus;
Bene, inquit, venerit minister Dei: & illud, Benedictus
qui venit in nomine domini, ingeminans, reseratis ecclesiæ foribus, persecutorem admisit, per quem & assecutus est martyrij palmam. Flagellum enim domini excludere non audebat, sciens quia dilectus filius flagellatur, &
nec ipsius flagelli esse nisi à domino potestatem. Si itaque
adeo venerabilis est bonis potestas, etiam in plaga electorum, quis eam non veneretur, quæ à domino instituta
est, ad vindictam malefactorum; laudem vero bonorum,
& legibus deuotione promptissima famulatur? Digna
siquidem vox est, vt ait Imperator, maiestate regnantis,
se legibus alligatum principem profiteri. Quia de iuris
autoritate, principis pendet autoritas; & reuera maius
imperio est, submittere legibus principatum; vt nihil
sibi princeps licere opinetur, quod à iustitiæ æquitate
discordet.

C A P. I I.

Quid lex; & quòd Princeps, licet sit legis nexibus absolutus, legis tamen seruus est & æquitatis, geritque personam publicam, & innocenter sanguinem fundit.

NEC in eo sibi Principes detrahi arbitrentur, vbi iustitiæ suæ statuta præferenda crediderint iustitiæ
dei, cuius iustitia, iustitia in æternum est, & lex eius æquitas. Porro æquitas, vt iuris periti asserunt, rerum conuenientia est, quæ cuncta coæquiparat ratione, & in paribus rebus paria iura desiderat, in omnes æquabilis, tribuens vnicuique quod suum est. Lex vero eius interpres
est, vtpote cui æquitatis & iustitiæ voluntas innotuit.
Vnde & eam omnium rerum, diuinarum & humanarum, compotem esse Chrysippus asseruit: Ideoque præstare omnibus bonis & malis, & tam rerum quam hominum,

num principem & ducem esse. Cui Papinianus, vir quidem iuris experientissimus, & Demosthenes, orator præpotens, videntur suffragari, & omnium hominum subiicere obedientiam, eo quod lex omnis inuentio quidem est, & donum dei, dogma sapientum, correctio voluntariorum excessuum, ciuitatis compositio, & totius criminis fuga; secundum quam decet viuere omnes, qui in politicæ rei vniuersitate versantur. Omnes itaque legis necessitate seruandæ tenentur adstricti, nisi forte aliquis sit, cui iniquitatis licentia videatur indulta. Princeps tamen legis nexibus dicitur absolutus, non quia ei iniqua liceant, sed quia is esse debet, qui non timore pœnæ, sed amore iustitiæ æquitatem colat, reipublicæ procuret vtilitatem, & in omnibus aliorum commoda priuatæ præferat voluntati. Sed quis in negotiis publicis loquetur de principis voluntate, cum in eis nil sibi velle liceat, nisi quod lex aut æquitas persuadet, aut ratio communis vtilitatis inducit? Eius namque voluntas in his vim debet habere iudicij: & rectissimè, quod ei placet in talibus legis habet vigorem, eo quod ab æquitatis mente eius sententia non discordet. De vultu tuo, inquit, iudicium meum prodeat, oculi tui videant æquitatem. Iudex etenim incorruptus est, cuius sententia ex contemplatione assidua, imago est æquitatis. Publicæ ergo vtilitatis minister, & æquitatis seruus est princeps, & in eo personam publicam gerit, quod omnium iniurias & damna, sed & crimina omnia æquitate media punit. Virga quoque eius & baculus, adhibita moderatione sapientiæ, contractus omnium & errores ad viam reducit æquitatis, vt meritò potestati spiritus congratuletur, dicens, Virga tua & baculus tuus ipsa me consolata sunt. Sed & clypeus eius fortis quidem, sed infirmorum clypeus est, & qui malignantium iacula pro innocentibus potenter excipiat. Officium quoque eius illis qui minimum possunt, plurimum prodest, & illis qui nocere desiderant, plurimum aduersatur. Non ergo sine causa gladium portat, quo innocenter sanguinem fundit, vt tamen vir sanguinum non sit, & homines frequenter occidat, vt non incurrat nomen homicidij vel reatum. Si enim magno creditur Augustino, Dauid vir sanguinum dictus est, non propter bella, sed propter

 Vriam.

Vnam. Et Samuel nusquam vir sanguinum, aut homicida scribitur, licet Agag pinguissimum regem Amalech interfecerit. Hic siquidem gladius est columbæ, quæ si sine felle rixatur, sine iracundia ferit, & cum dimicat nullam omnino concipit amaritudinem. Nam sicut lex culpas persequitur sine odio personarum, ita & princeps delinquentes rectissimè punit, non aliquo iracundiæ motu, sed mansuetæ legis arbitrio. Nam etsi suos princeps * videatur habere lictores, ipse aut solus aut præcipuus credendus est lictor, cui ferire licitum est, per suppositam manum. Vt enim ad Stoicos transeamus, qui causas nominum diligentius inuestigant; Lictor dicitur, quasi legis ictor, eo quod ad ipsius spectat officium ferire, quem lex iudicat feriendum. Vnde & antiquitus ab Officialibus, quorum manu iudex nocentes punit, cum reo gladius immineret, obtempera legis arbitrio dicebatur, vel legem imple, vt rei tristitiam mitigaret vel mansuetudo verborum.

* al. suadeatur

CAP. III.

Quòd princeps minister est sacerdotum, & minor eis; & quid sit ministerium principatus fideliter gerere.

HVNC ergo gladium de manu Ecclesiæ accipit princeps, cum ipsa tamen gladium sanguinis omnino non habeat. Habet tamen & istum, sed eo vtitur per principis manum, cui coërcendorum corporum contulit potestatem, spiritualium sibi in pontificibus autoritate reseruata. Est ergo princeps sacerdotij quidem minister, & qui sacrorum officiorum illam partem exercet, quæ sacerdotij manibus videtur indigna. Sacrarum namque legum omne officium religiosum & pium est, illud tamen inferius, quod in pœnis criminum exercetur, & quandam carnificij repræsentare videtur imaginem. Vnde & Constantinus Romanorum fidelissimus Imperator, cum sacerdotum concilium Nicæam conuocasset, nec primum locum tenere ausus est, nec se presbyterorum immiscere consessibus, sed sedem nouissimam occupauit. Sententias vero quas ab eis approbatas audiuit, ita veneratus est, ac si eas de diuinæ maiestatis sensisset, emanasse iudicio.

Sed

Sed & libellos inſcriptionum, quos adinuicem conceptos, ſacerdotum crimina continentes, Imperatori porrexerant, ſuſcepit quidem, clauſoſque repoſuit in ſinu ſuo. Cum autem eoſdem ad charitatem & concordiam reuocaſſet, dixit ſibi tanquam homini, & qui iudicio ſubiaceret ſacerdotum, illicitum eſſe Deorum examinare cauſas, qui non poſſunt niſi à ſolo Deo iudicari. Libelloſque quos receperat non inſpectos, dedit incendio, patrum veritus crimina vel conuitia publicare, & Cham reprobi filij maledictionem incurrere, qui patris verenda non texit. Vnde & in ſcriptis Nicolai Romani Pontificis idem dixiſſe narratur: Vere ſi proprijs oculis vidiſſem ſacerdotem Dei, aut aliquem eorum qui monachico habitu circum amicti ſunt, peccãtem, chlamydem meam explicarem, & cooperirem eum, ne ab aliquo videretur. Sed & Theodoſius magnus Imperator, ob meritam noxam, non tamen eotenus grauem, à ſacerdote Mediolanenſi à regalium vſu & inſignibus imperij ſuſpenſus eſt, & indictam ſibi pœnitentiam homicidij patienter & ſolenniter egit. Profecto vt doctoris gentium teſtimonio vtar, maior eſt qui benedicit, quam qui benedicitur, & penes quem eſt conferendæ dignitatis autoritas, eum cui dignitas ipſa confertur, honoris priuilegio antecedit. Porro de ratione iuris, eius eſt nolle, cuius eſt velle, & eius eſt auferre, qui de iure conferre poteſt. Nonne Samuel in Saulem ex cauſa inobedientiæ depoſitionis ſententiam tulit, & ei in regni apicem humilem filium Iſai ſubrogauit? Si vero conſtitutus princeps ſuſceptum miniſterium fideliter geſſerit, tantus ei honor exhibendus eſt, & reuerentia tanta, quantum caput omnibus membris corporis antecellit. Gerit autem miniſterium fideliter, cum ſuæ conditionis memor, vniuerſitatis ſubiectorum ſe perſonam gerere recordatur, & ſe non ſibi ſuam vitam, ſed aliis debere cognoſcit, & eam illis ordinata charitate diſtribuit. Totum ergo ſe Deo debet, plurimum ſuæ patriæ, multum parentibus, propinquis, extraneis minimum, nonnihil tamen. Sapientibus ergo & inſipientibus debitor eſt, puſillis & maioribus. Quæ quidem inſpectio communis eſt omnium prælatorum, & eorum qui ſpiritualium curam gerunt, & qui ſæcularem iuriſdictionem

exercent. Vnde & Melchisedech, quem primum scriptura regem introducit & sacerdotem, vt ad præsens mysterium taceatur, quo præfigurat Christum, qui in cœlis sine matre, & in terris sine patre natus est: ille, inquam, nec patrem nec matrem legitur habuisse, non quod vtroque caruerit, sed quia regnum & sacerdotium de ratione non pariunt caro & sanguis, cum in alterutro creando patrum respectus citra virtutum merita prævalere non debeat, sed salubria subiectorum fidelium vota; & cum alterutrius culminis apicem quisque conscenderit, obliuisci debet affectum carnis, & id solum agere quod subiectorum salus exposcit. Subiectis itaque pater sit & maritus, aut si teneriorem nouerit affectionem, vtatur ea: amari magis studeat, quam timeri, & se talem illis exhibeat, vt vitam eius ex deuotione præferant suæ, & incolumitatem illius, quandam publicam reputent vitam; & ei tunc omnia rectè procedent, & pauco stipatus obsequio, prævalebit, si opus est, aduersus innumerabiles. Fortis etenim est vt mors dilectio; & cuneus, quem funiculi amoris constringunt, non facile rumpitur. Dorenses cum Atheniensibus pugnaturi de euentu prælij oracula consuluerũt. Responsum est superiores fore, nisi regem Atheniensium occidissent. Cum ventum esset in bellum, militibus ante omnia regis custodia præcipitur. Atheniensibus eo tempore rex Codrus erat. Qui responso Dei, & præceptis hostium cognitis, mutato regis habitu, sarmenta collo gerens, in castra hostium ingeritur. In turba obsistentium, à milite quem falce percusserat, interficitur. Cognito regis corpore, Dorenses sine prælio discedunt. Atque ita Athenienses virtute ducis pro salute patriæ, morti se offerentis, bello liberantur. Item Lycurgus in regno suo decreta cõstituens, populum in obsequia principum, principes ad iustitiam impiorum firmauit: Auri argentique vsum, & omnium scelerum materiam sustulit: Senatui custodiam legum, populo sublegendi senatum potestatem dedit. Statuit virginem sine dote nubere, vt vxores eligerentur, non pecunia. Maximum honorem pro gradu ætatis senum esse voluit; nec sane vsquam terræ locum honoratiorem senectus habet. Deinde vt æternitatem suis legibus daret, iureiurando obligat ciui-

tatem,

tatem, nihil eos de eius legibus mutaturos, antequam reuerteretur. Proficiscitur autem Cretam, ibi perpetuum exilium egit, abiicique moriens ossa sua in mare iussit, ne relatis Lacedæmonem solutos se religione iurisiurandi in dissoluendis legibus arbitrarentur. His quidem exemplis eo libentius vtor, quod Apostolum Paulum eisdem visum dum Atheniensibus prædicaret, inuenio. Studuit prædicator egregius Iesum Christum, & hunc crucifixum, sic mentibus eorum ingerere, vt per ignominiam crucis, liberationem multorum, exemplo gentilium prouenisse, doceret. Sed & ista persuasit fieri non solere nisi in sanguine iustorum, & eorum qui populi gererent magistratum. Porro ad liberationem omnium, scilicet Iudæorum & gentium, nemo sufficiens potuit inueniri, nisi ille cui in hereditatem datæ sunt gentes, & præfinita est omnis terra possessio eorum. Hunc autem alium esse non posse, quam filium omnipotentis Dei asseruit, cum præter Deum gentes, & terras omnes, nemo subegerit. Dum ergo sic crucis ignominiam prædicaret, vt gentium paulatim euacuaretur stultitia, sensim ad Dei verbum, Deique sapientiam, & ipsum etiam diuinæ maiestatis solium, verbum fidei, & linguam prædicatoris *erexit. Et *al. euexit.* ne virtus Euangelij sub carnis infirmitate vilesceret à scandalo Iudæorum, gentiumque stultitia, opera crucifixi, quæ etiam famæ testimonio roborantur, exposuit; cum apud omnes constaret, quod ea non posset facere, nisi Deus. Sed quia multa in vtramque partem crebro fama mentitur, ipsam iuuabat famam, quod discipuli eius maiora faciebant, dum ad vmbram discipuli, à quacunque infirmitate sanabantur ægroti. Quid multa? Asturias Aristotelis, Chrysippi acumina, omniumque Philosophorum tendiculas resurgēs mortuus confutabat. Decios duces Romanorum, se pro suis exercitibus deuouisse percelebre est. Iulius quoque Cæsar, dux, inquit, qui non laborat vt militibus charus sit, militem nescit amare. Nescit humanitatem ducis, in exercitu aduersus hostes esse. Idem, nunquam dixit militibus ite huc, sed venite. Dicebat enim quia participatus cum duce labor videtur militibus minor. Præterea voluptas corporis, eodem autore vitanda est. Aiebat enim in bello corpora hominum

gladiis, in pace voluptatibus vulnerari. Senserat enim gentium triumphator, voluptatem nullo modo tam facile superari quam fuga, eo quod ipsum, qui gentes docuerat, Veneris nexibus innodauit mulier impudica.

Cap. IIII.

Diuinæ legis autoritate constat principem legi iustitiæ esse subiectum.

Sed quid ad emendicata gentium exempla decurro, quæ tamen plurima sunt, cum rectius quisque possit ad facienda legibus, quam exemplis vrgeri? At ne ipsum Principem vsquequaque solutum legibus opineris, audi quam legem imponat Principibus rex magnus super omnem terram terribilis, & qui aufert spiritum Principum: Cum, inquit, ingressus fueris terram, quam dominus Deus dabit tibi, & possederis eam, habitaueris que in illa, & dixeris, constituam super me regem sicut habent omnes per circuitum nationes, eum constitues, quem dominus Deus tuus elegerit de numero fratrum tuorum. Non poteris alterius gentis hominem regem facere, qui non sit frater tuus. Cumque fuerit constitutus, non multiplicabit sibi equos, nec reducet populum in Ægyptum, equitatus numero subleuatus: præsertim cũ dominus præcepit nobis, vt nequaquam amplius per eandem viam reuertamini. Non habebit vxores plurimas, quæ * afficiant animam eius, neque argenti & auri immensa pondera. Postquam autem sederit in solio regni sui, describet sibi deuteronomium legis huius in volumine, accipiens exemplar à sacerdotibus Leuiticæ tribus, & habebit secum, legetque illud omnibus diebus vitæ suæ, vt discat timere dominum Deum suum, & custodire verba & cerimonias eius, quæ in lege præcepta sunt. Nec eleuetur cor eius in superbiam super fratres suos, neque declinet in partem dexteram vel sinistram, vt longo tempore regnet, ipse & filius eius super Israël. Nunquid quæso vlla lege arctatur, quem lex ista constringit? Hæc vtique diuina est, & impune solui non potest. Singula verba eius si sapiant in auribus principum, tonitrua sunt. Taceo de electione eius, & forma,

* al. alliciant animum eius.

ma, quæ in Principis creatione exigitur. Viuendi formulam quæ ei præscripta est, mecum paulisper attende. Cum, inquit, fuerit constitutus, qui se totius populi fratrem religionis cultu, & affectu charitatis profiteatur, non multiplicabit sibi equos, quorum numerositate sit subditis onerosus. Equos quidem multiplicare, est plures quam ipsa necessitas exigat, vanæ gloriæ causa, vel erroris alterius congregare. Multum enim & parum, si Peripateticorum principem sequimur, legitimæ quantitatis diminutionem in singulis rerum generibus significant, vel excessum. Licebit ne ergo canes multiplicare, volucrésve rapaces, aut truces bestias, aut qualibet portenta naturæ, cui equorum qui ad militiam necessarij sunt & vsum totius vitæ, ex legitima quantitate præfinitus est numerus? Nam de histrionibus & mimis, scurris & meretricibus, lenonibus, & huiusmodi prodigiis hominum, quæ principem potius oportet exterminare, quam fouere, non fuerat in lege mentio facienda; quæ quidem omnes abominationes istas, non modo principis aula excludit, sed eliminat à populo Dei. Equorum nomine, totius familiæ & impedimentorum omnium, necessarius intelligitur vsus. Cuius legitima quantitas est, quam ratio necessitatis, aut vtilitatis exposcit. Ita tamen vt vtile & honestum coæquentur, & ciuilitas conscribatur honestis. Philosophis enim iam pridem placuit, perniciosiorem nullam esse opinionem, illorum opinione qui vtile separant ab honesto; & scientiam verissimam & vtilissimam esse, honestum & vtile in se vsquequaque conuerti. Plato, vt ferunt historiæ gentium, cum vidisset Dionysium Siciliæ tyrannū, corporis sui septum custodibus, Quod tantum, inquit, malum fecisti, vt à tam multis necesse habeas custodiri? Hoc vtique principem non oportet, qui officiis ita sibi omnium vincit affectus, vt quisque subditus, pro eo periculis imminentibus caput opponat. Cum etiam vrgente natura, se pro capite soleant membra exponere, & pellem pro pelle, & cuncta quæ homo habet, ponat pro anima sua. Sequitur: Nec reducet populum in Ægyptum, equitatus numero subleuatus. Magna siquidem diligentia præcauendum est omni, qui in sublimitate constituitur, ne inferiores corrumpat exemplis, & abusione

rerum, & per superbiæ aut luxuriæ viam ad confusionis tenebras reducat populum. Frequens enim est, vt subditi superiorum vitia imitentur, quia magistratui populus studet esse conformis, & vnusquisque libenter appetit, in quo alium cernit illustrem. Celebre est illud versificatoris egregij, sensum & verba magni Theodosij exprimentis,

In commune iubes, si quid censesve tenendum,
Primus iussa subi, tunc obseruantior aqui
Fit populus, nec ferre negat, cum viderit ipsum
Autorem parere sibi. Componitur orbis
Regis ad exemplum, nec sic inflectere sensus
Humanos edicta valent, quàm vita regentis.
Mobile mutatur semper cum principe vulgus.

Verum singulorum facultates nequaquam omnium copiis adæquantur. De loculis propriis quilibet sumit, at potestas de arca publica vel* ciuilia haurit: quæ si forte defecerit, ad singulorum recurritur facultates. Atqui priuatum quenque suis necesse est esse contentum. Quæ si fuerint extenuata, qui nunc potentis appetebat fulgorem, paupertate sordidus confusionis suæ tenebras erubescit. Inde etiam Lacedæmoniorum decreto, potestatibus in vsu publicorum bonorum parcitas indicta est, dum tamen hæreditariis vti, & his quæ pinguiori fortuna accedunt, communi iure liceat.

* al. ciuilia f. ciuilia

CAP. V.

Quod principem castum esse oporteat, & auaritiam declinare.

ADIECIT lex: Non habebit vxores plurimas, quæ afficiant animam eius. Licitum quidem fuit quandoque in populo Dei, vt propagandæ sobolis gratia & fidelem populum dilatandi, plures quis sortiretur vxores. In exemplum licentiæ huius occurrunt Patriarchæ, cum Sara vsa sit iure suo, corpore scilicet Abrahæ, in vtero alieno ancillæ ministerio, de viro suscipiens filium, Ismaëlem. Iacob quoque sororum sibi duplicato coniugio, fecundas earundem ancillas adsciuit. Atqui reges perpetuæ prohibitionis laqueus tenet, & à plurium vxorum amplexibus

plexibus arcet, & cum in aliis, plures vnius esse licitum fuerit, in regibus perpetuo obtinet, vt vna vnius sit. Nunquid fornicari, vel adulterari stuprúmúe committere licet cum pluribus, cum nec etiam generis multiplicandi causa, aut procreandi heredis, liceat vxoribus admisceri? Quomodo stupra, adulteria, aut quaslibet fornicationes puniet potestas eisdem subiecta criminibus? Nec vxores Dauid quisquam obiiciat, qui forte in hoc, sicut & in multis aliis, speciali priuilegio gaudet. Licet facile concesserim, quod & ipse in hac parte deliquerit. Sane cum affectus ille vxorius, proditionē & homicidio in adulterium impegit, nec in illius excusatione laboro, qui prophetica conuentus & conuictus parabola, seipsum virum mortis esse respondit. Habes itaque regem, cum regibus delinquentem; & vtinam cum pænitente pæniteant, & fateantur cum confitente culpam, & satisfacientes cum satisfaciente reuertantur ad vitam. Ipsam quoque sapientiam Salomonis mulierum infatuauit amor. Sequitur: Nec habebit argenti & auri immensa pondera? Eant nunc, & domino prohibente, argentum sibi & aurum thesaurizent, facientes ex calumnia quæstū, de paupertatibus aliorum abundantiam quærant, de rapinis diuitias, & singularem sibi beatitudinē statuant in calamitate multorum. Sed copiam Salomonis obiicit aliquis. Esto, principem locupletem fieri non prohibeo, sed auarum. Nonne aurum & argentum Salomonis tempore viluerunt? Non vtique viluissent, si eorum immensa pondera, & quæ vsum excederent, sibi rex cupidus congessisset. Potuerat ea in terram defodiens, quo cariora fierent, humanis vsibus subtraxisse. Apud Petronium Trimalchio refert, fabrum fuisse, qui vitrea vasa faceret tenacitatis tantæ, vt non magis, quam aurea vel argentea frangerentur. Cum ergo phialam huiusmodi de vitro purissimo, & solo, vt putabat, dignam Cæsare, fabricasset; cum munere suo Cæsarem adiens, admissus est. Laudata est species muneris, commendata manus artificis, acceptata est deuotio donantis. Faber vero vt admirationem intuentium verteret in stuporem & sibi plenius gratiam conciliaret imperatoris, petitam de manu Cæsaris phialam recepit, eamque validus proiecit in pauimentum tanto impetu, vt nec solidissima

lidissima & constantissima æris materia maneret illæsa. Cæsar autem ad hæc non magis stupuit, quàm expauit. At ille de terra sustulit phialam, quæ quidem non fracta erat, sed collisa, ac si æris substantia, vitri speciem induisset. Deinde* martiolum de sinu proferens, vitrum correxit aptissime, & tanquam collisum vas æneum crebris ictibus reparauit. Quo facto se cælum Iouis tenere arbitratus est, eo quod familiaritatem Cæsaris, & admirationem omnium se promeruisse credebat. Sed secus accidit. Quæsiuit enim Cæsar, an alius sciret hanc condituram vitrorum. Quod cum negaret, eum decollari præcepit Imperator, dicens, quia si hoc artificium innotesceret, aurum & argentum vilescerent, quasi lutum. An vera sit relatio & fidelis, incertum est; & de facto Cæsaris diuersi diuersa sentiunt. Ego vero sapientiorum non præiudicans intellectui, deuotionem potentis artificis male remuneratam arbitror, & inutiliter humano generi prospectum, cum ars egregia deleta sit, vt fomes auaritiæ, pabulum mortis, contentionum præliorumque causa pecunia, pecuniæque materia seruaretur in precio, quod sine diligentia hominis fuerat habitura, cum sine se esse non possit, quæ rerum precium est. Vtique

* al. marculum

In precio precium nunc est, dat census honores,
Census amicitias: Pauper vbique iacet.

Longe vtilius quidam omnem materiam iurgiorum, & causam odij, à suis rebuspublicis exterminare studuerunt, vt causa deficiente, effectus malitiæ euanesceret: quale est decretum Lycurgi apud Lacedæmones, & in antiqua Græcia, quæ nunc pars Italiæ est, Samij doctrina Pythagoræ, qui constitutionum suarum robore & virtute, totam traditur seruare Italiam. Vtinam aurum cum argento vilescat, dum sit sola virtus in precio, & illa quorum vsum, optima dux viuendi natura, commendat. Pauper itaque non iacebit, nec diues solius pecuniæ beneficio honorabitur, dum vnusquisque sui ipsius dote erit in precio, vel vilescet. Porro quædam à se, quædam ab aliorum opinione habent precij dignitatem. Panis siquidem, aut victualia, quæ in alimentis, aut indumentis necessariis constant, dictante natura sunt vbique terrarum in precio. Quæ sensus oblectant, naturaliter omnibus grata sunt. Quid

Quid multa? Quæ naturæ sunt, non modo eadem; sed vigent apud omnes. Quæ opinionis arbitrium sequuntur, incerta sunt: & sicut ad placitum sunt, ita & ad placitum euanescunt. Non fuerat ergo timendum Imperatori, ne materia commerciorum deficeret, cum etiam adhuc apud illos venalitium freqnēs sit, qui pecuniam non nouerunt. Scio equidem, tantæ sapientiæ fuisseSalomonem, vt nunquam timuerit, ne aurum & argentum vilesceret posteris; quorum naturam videbat esse famelicam, & pro parte maxima nihil aliud, quam pecuniam esurire. Vnde per insperatam sapientiam; hanc rubiginem rex contemsit egregius, vt ad contemtum pecuniæ sui ipsius exemplo posteros inuitaret. Præterea regem esse expedit copiosum, ita tamen vt diuitias suas populi reputet. Non habebit ergo diuitias, quas nomine alieno, nec sibi priuata erunt bona fiscalia quæ publica confitetur. Nec mirum, cum nec ipse suus sit, sed subditorum.

CAP. VI.

Quod debet legem dei habere præ mente & oculis semper, & peritus esse in literis, & literatorum agi consiliis.

POSTQVAM autem sederit in solio regni sui, describet sibi Deuteronomium legis huius in volumine. Ecce quia princeps non debet esse iuris ignarus, & licet multis priuilegiis gaudeat, nec militiæ prætextu legem Domini permittitur ignorare. Describet ergo Deuteronomium legis, id est, secundam legem in volumine cordis; vt sit lex prima, quam litera ingerit, secunda quam ex ea mysticus intellectus agnoscit. Prima quidem scribi potuit tabulis lapideis; sed secunda non imprimitur, nisi in puriore intelligentia mentis. Et recte in volumine Deuteronomium scribitur, quia sic apud se sensum legis princeps reuoluit, quod ab oculis eius litera non recedit. Et sic quidem insistit literæ, vt nequaquam ab intellectus discordet puritate. Litera namque occidit, spiritus autem viuificat, & penes ipsum, humani iuris & æquitatis, media interpretatio necessaria, & generalis extat. Accipiens, inquit,

inquit, exemplar à sacerdotibus Leuiticæ tribus. Rectè quidem. Omnium legum inanis est censura, si non diuinæ legis imaginem gerat; & inutilis est cōstitutio principis, si non Ecclesiasticæ disciplinæ sit conformis. Quod & Christianissimum non latuit principem, qui legibus suis indixit, ne dedignentur sacros canones imitari. Et nō modo sacerdotes exemplaria peti præcipit, sed ad Leuiticam tribum, mutuandi gratia, principem mittit. Sic enim legitimi sacerdotes audiendi sunt, vt reprobis & adscendentibus ex aduerso, omnem vir iustus claudat aditum. Sed qui sunt sacerdotes Leuiticiæ tribus? Illi vtique quos sine auaritiæ stimulis, sine ambitionis impulsu, sine affectione carnis & sanguinis, lex in ecclesiam introduxit. Non autem lex literæ, quæ mortificat, sed spiritus, quæ in sanctitate mentis, munditia corporis, fidei sinceritate, & operibus caritatis, iustificat. Sicut enim vmbratilis lex, & gerens omnia figuraliter, sacerdotes in singularitate carnis & sanguinis præelegit; sic, postquam cessantibus vmbris veritas patefacta est, & iustitia de cœlo prospexit, quos vitæ commendat meritum, & bonæ opinionis odor, & vnitas fidelium, aut prælatorum diligens prouidentia, in opus ministerij segregauit, spiritus applicat ad Leuiticam tribum, & legitimos instituit sacerdotes. Adiicitur: Et habebit secum, legetque illud omnibus diebus vitæ suæ. Attende, quanta debeat esse diligentia principis in lege domini custodienda, qui eam semper habere, legere præcipitur & reuoluere, sicut rex regum factus ex muliere, factus sub lege, omnem impleuit iustitiam legis, ei non necessitate, sed voluntate, subiectus. Quia in lege voluntas eius, & in lege domini meditatus est die ac nocte. Quod si ille in hac parte non creditur imitandus, qui non regum gloriam, sed fidelium amplexus est paupertatem, & indutus forma seruili, reclinatorium capiti non quæsiuit in terris; & interrogatus à iudice, regnum suum de hoc mundo non esse, confessus est; proficiant vel exempla regum illustrium, quorum memoria in benedictione est. Procedant ergo de castris Israël, Dauid, Ezechias, & Iosias, & ceteri, qui in eo sibi regni gloriam constare, credebant, si Dei quærentes gloriam, se & subditos diuinæ legis nexibus innodarent. Et ne illorum remota

mota videantur exempla, & ex eo sequenda minus, quod à lege eorum, & ritu operum, & religionis cultu, & fidei professione, aliquantisper videmur abscedere: licet nobis & illis eadem fides sit, ita tamen, vt quod illi futurum exspectabant, nos ex parte magna gaudeamus & veneremur impletum, abiectis tamen vmbris figurarum ex quo veritas de terra orta est, & in conspectu gentium reuelata: Ne, inquam, illorum quasi aliena, aut profana contemnantur exempla, Constantinus noster, Theodosius, Iustinianus, & Leo, & alij Christianissimi principes, principem possunt * instruere Christianum. In eo namque praecipuam operam dabant, vt sacratissimae leges, quae constringunt omnium vitas, scirentur & tenerentur ab omnibus, nec illarum esset quisquam ignarus, nisi aut publica vtilitate erroris dispendium compensaret, aut miseratione aetatis, aut sexus infirmitate legitimae * acerbitatis euitet aculeos. Illorum vtique gesta, virtutum incitamenta sunt: Verba quot sunt, tot institutiones morum. Deniq; vitam, vitiis subiugatis & captiuatis, quasi arcum triumphalem consecratum posteritati, magnificae virtutis titulis erexerunt; fideli confessione praedicantes in omnibus, quia non manus excelsa, sed dominus fecit haec omnia. Et quidem Constantinus Romana Ecclesia fundata & dotata, vt cetera eius taceantur egregia, perpetua benedictione insignis est. Iustinianus & Leo qui fuerint ex eo claret, quod totum orbem sacratissimis legibus enucleatis, quasi quoddam templum iustitiae sacrare studuerunt. Nam de Theodosio quid dicam, quem isti virtutis habuerunt exemplar, & Ecclesia Dei ob religionis & iustitiae venerabilem notam, & sacerdotibus, patientissime tamen & humillime indignantem, non modo vt imperatorem venerata est, sed vt antistitem? Qui leges tulerat, quam patienter tulit sententiam sacerdotis Mediolanensis. Et ne sententiam emolliti presbyteri, & principibus applaudentis fuisse teneram putes, à regalium vsu suspensus est Princeps, exclusus ab ecclesia, & poenitentiam coactus est explere solennem. Sed quid eum tantae necessitati subiecerat? Voluntas vtique subiecta iustitiae Dei, & legi vsquequaque obtemperans. Et nisi quae metrica leuitate scribuntur, dixeris habenda contemtui, ex his quibus filium

* al. instituere.

* al. arbitrantis

lium instruit apud Cl. Claudianum, quis ipse in sacrario morum extiterit, paucis agnosces. Ceterum cum præmissæ legis verba reuoluo, singula mihi videntur onusta, & quasi spiritu intelligentiæ fæcundata menti occurrunt. Habebit ergo, inquit, secum legem, prouidens ne ad damnationem suam, cum eam habere necesse sit, habeat contra se. Potentes etenim potenter tormenta patientur. Et adiecit, legetque illud. Legem siquidem habere in mantica parum prodest, nisi fideliter custodiatur in anima. Legenda est ergo omnibus diebus vitæ suæ. Ex quibus liquido constat, quam necessaria sit Principibus peritia litterarum, qui legem Domini quotidie reuoluere lectione iubentur. Et forte quod sacerdotes legem quotidie legere iubeantur, non frequenter inuenies. Princeps vero quotidie legit, & diebus vitæ. Quia qua die non legerit legem, ei non dies vitæ, sed mortis est. Hoc vtique sine difficultate illiteratus non faciet. Vnde & in literis quas regem Romanorum ad Francorum regem transmisisse recolo, qui hortabatur vt liberos suos liberalibus disciplinis institui procuraret, hoc inter cætera eleganter adiecit, quia rex illiteratus est quasi asinus coronatus. Si tamen ex dispensatione ob egregiæ virtutis meritum, principem contingat esse illiteratum, eundem agi litteratorum consiliis, vt ei res rectè procedat, necesse est. Assistant ergo ei Nathan propheta, & Sadoch sacerdos, & fideles filij prophetarum, qui eum à lege Domini diuertere non patiantur, & quam ipse oculis & animo non ostendit, linguis suis introducant, quasi quodam aurium ostio litterati. Legat ergo mens principis in lingua sacerdotis, & quicquid egregium videt in moribus, quasi legem domini veneretur. Nam & vita & lingua sacerdotum, quasi quidam vitæ liber est in facie populorum. Eo forte spectat, quod exemplar legis à sacerdotibus Leuiticæ tribus iubetur assumi; quia prædicatione eorum debet potestas commissi magistratus gubernacula moderari. Nec expers omnino lectionis est, qui etsi ipse non legit, quæ leguntur ab aliis, fideliter audit. Qui vero neutrum facit, quomodo in contemptu præcepti quod præcipitur fideliter adimplebit? Concursus namque desiderabilium omnium sapientiæ accessio est. Ptolemæus ad cumulum beatitudinis,

nonne

nonne sibi aliquid deesse credidit, donec accitis septuaginta interpretibus, licet gentilis esset, legem Domini Græcis communicauit? Nihil enim refert, an interpretes in eadem cellula clausi contulerint, an prophetauerint in diuersis, dum constet regem in veritatis inquisitione solicitum, legem domini in Græciam traiecisse. In Atticis voluminibus legisse memini, quod cum Philippi Macedonis morum legantur insignia, inter cætera litteratorium studium, quasi belli negotia, & victoriarum triumphos liberalitatem mensæ, humanitatis officium; & quæcunque lepide communiterque dicta vel facta sunt, colorauit. Verum & hoc ipsum in quo se aliis excellentiorem nouerat, quasi bonorum hæreditariorum fundamentum, ad vnicum quem sperabat regni & felicitatis futurum heredem, transmittere curauit. Ob quam causam epistola eius destinata Aristoteli nuper nati Alexandri, vt sperabatur, magistro visa est hic scribenda. Est igitur concepta ad hanc ferme sententiam. Philippus Aristoteli salutem dicit. Filium mihi genitum scito, quo equidem Diis habeo gratiam, non proinde quia natus est, quam pro eo quod eum nasci contigit temporibus vitæ tuæ. Spero etenim fore, vt educatus eruditusque à te, dignus existat & nobis, & rerum istarum susceptione. Romanos Imperatores aut duces, dum eorum respublica viguit, illiteratos extitisse non memini. Et nescio quomodo contigit, quod ex quo in principibus virtus languit literarum, armatæ quoque militiæ infirmata est manus, & ipsius principatus quasi præcisa radix. Nec mirum, cum sine sapientia, nullus stare, aut esse valeat principatus. Quia sapientia Dei dixit, sine me nihil potestis facere. Socrates Apollinis oraculo sapientissimus iudicatus est, & qui sine contradictione septem illos, qui dicti sunt sapientes, incomparabiliter antecessit, non in opinione sapientiæ, sed virtute, tunc demum respublicas fore beatas asseruit, si eas philosophi regerent, aut rectores earum studere sapientiæ contigisset. Et si tibi Socratis videtur contemnenda autoritas: Per me, inquit sapientia, reges regnant, & conditores legum iusta decernunt. Per me principes imperant, & potentes decernunt iustitiam. Ego diligentes me diligo, & qui mane vigilauerint ad me, inuenient me. Mecum sunt diui-

tiæ & gloria, opes superbæ & iustitia. Melior est fructus meus auro & lapide pretioso, genimina mea argento electo. In viis iustitiæ ambulo, in medio semitarum iudicij, vt ditem diligentes me, & thesauros illorum repleam. Item: Meum est consilium & æquitas, mea est prudentia, mea est fortitudo. Et alibi, Accipite disciplinam, & non pecuniam, doctrinam magis quam aurum eligite. Melior est enim sapientia cunctis opibus pretiosissimis, & omne desiderabile ei non potest comparari. Cùm gentiles nihil sine nutu numinum crederēt faciendum, vnum tamen quasi Deum deorum, & omnium principem excolebant, scilicet Sapientiam, ideo quod ipsa omnibus præest. Vnde & Philosophi veteres imaginem Sapientiæ pro foribus omnium templorum pingi, & hæc verba scribi debere censuerunt:

Vsus me genuit, peperit Memoria.
Sophiam me vocant Graij, vos Sapientiam.

Et hæc item; Ego odi homines stultos, & ignaua opera, & philosophicas sententias. Et quidem eleganter illi ista finxerunt, licet veritatem ipsam plenè non nouerint: ad eam tamen aliquatenus accedentes, dum sapientiam omnium, quæ rectè fiunt, ducem & principem arbitrantur, cùm & ipsa veraciter glorietur, quòd in omni gente & populo à principio primatum tenuit, superborum & sublimium colla propria virtute calcans. Salomon quoque se eam super salutem, & omnia pulchra dilexisse fatetur, & ad ipsum cum ea omnia bona accessisse.

CAPVT VII.

Quod timorem Dei doceri debet, & humilis esse, & sic seruare humilitatem; quod autoritas publica non minuatur; & quòd præceptorum alia mobilia, alia immobilia.

SEQVITVR vt discat timere dominum Deum suum, & custodire verba eius quæ in lege præcepta sunt. Causam legitimæ obseruationis, lex ipsa subiungit; vt discat, inquit. Diligens namque lector, legis discipulus est, non magister: nec ad sensum suum captiuatam retorquet

torquet legem, sed menti eius & integritati, sensus suos accommodat. Sed discipulus iste quid discit? Vtique timere dominum Deum suum. Rectè quidem, eo quod sapientia parit, & firmat principatum. Atqui initium sapientiæ timor domini. Qui ergo timoris non initiatur gradu, frustra ad legitimi principatus culmen aspirat; Legitimi inquam. Quia de quibusdam dum alleuantur, deiectis & miseriùs deiiciendis, scriptum est, Isti regnauerunt, & non ex me; principes extiterunt, & ego ignoraui. & alibi; tenentes legem nescierunt sapientiam. Timeat ergo princeps dominum, & se prompta humilitate mentis, & pia exhibitione operis, seruum profiteatur. Dominus etenim serui dominus est. Seruit itaq; domino princeps, dum conseruis suis, subditis scilicet sibi, fideliter seruit. Sed & dominum Deum esse agnoscat, cui non plus timoris ex maiestate, quam amoris ex pietate exhibendum est. Pater etenim est, & cui nulla creatura ipsius faciente merito, negare potest dilectionis affectum. Si ergo, inquit, dominus sum, vbi est timor meus: Si pater sum, vbi est amor meus? Verba quoque legis custodienda sunt, quod ex primo timoris gradu, quadam quasi virtutum scala, fœlici procedit ascensu. Dilectio, inquit, illius custodia legum est, quia omnis sapientia timor domini est. Porro qui timet Deum faciet bona, & qui continens est iustitiæ apprehendet illam, & obuiabit illi quasi mater honorifica. Sed quæ verba, diligentia tanta custodiet? Vtique quæ præcepta sunt in lege, vt apud * Principem iota vel apex legis non cadat in terram, quod non ille propriis vel manibus subiectorum excipiat. Sunt autem præcepta quædam, perpetuam habentia necessitatem, apud omnes gentes legitima, & quæ omnino impunè solui non possunt. Ante legem, sub lege, sub gratia, omnes lex vna constringit: Quod tibi non vis fieri, alij ne feceris; & quod tibi vis fieri faciendum, hoc facias aliis. Procedant nunc dealbatores potentum, susurrent, aut si hoc parum est, publicè præconentur principem non esse legi subiectum, & quod ei placet, non modo in iure secundum formam æquitatis condendo, sed qualitercunque legis habere vigorem. Regem quem legis nexibus subtrahunt, si volunt & audent exlegem faciant, ego non modò his

* al. iudicem

retinentibus, sed mundo reclamante, ipsos hac lege teneri confirmo. In quo enim, inquit, qui nec fallit nec fallitur, iudicio iudicaueritis, iudicabimini. Et certe iudicium grauissimum in his qui præsunt fiet, eo quod mensura bona, conferta, & coagitata, & superfluens refundetur in sinus eorum. Nec tamen dispensationem legis subtraho manibus potestatum, sed perpetuam præceptionem, aut prohibitionem habentia, libito eorum nequaquam arbitror supponenda. In his itaque duntaxat quæ mobilia sunt, dispensatio verborum admittitur; ita tamen vt compensatione honestatis aut vtilitatis, mens legis integra conseruetur. Nec eleuetur, inquit, cor eius in superbiam, super fratres suos. Quod præcipue necessarium est, sæpius replicat, eo quod humilitas nunquam satis videtur commendata principibus, & difficilimum est vt gradus honoris tumorem non pariat in animo imprudentis. Superbis vtique resistit Deus, & humilibus dat gratiam. Proinde rex orat ne veniat ei pes superbiæ, quia in eo ceciderunt, qui operantur iniquitatem, expulsi sunt nec potuerunt stare. Non vtique superbiat super fratres; sed cum fratrum meminerit, fraternum subiectis omnibus impendat affectum. Et quidem prudenter humilitatem cum discretione & charitate indicit principibus, quia sine istis omnino subsistere non potest principatus. Quisquis ergo gradum propriæ celsitudinis amat, humilitatis cultum minoribus diligentissimè teneat. Nam qui ab humilitatis operibus recedit, à dignitatis suæ fastigio, tumoris pondere cadit. Obtinet enim perpetuò, quia qui se humiliat exaltabitur, & vice versa, qui se exaltat deprimetur. Regem Romanorum nouissimum Tarquinium fecit esse superbia, & ei ab humilitate magis necessarios substituit magistratus. Denique quem superborum legisti regnare diutius? Eorum namque qui per superbiam ceciderunt, historia copiosa est. Nec tamen eatenus superbiam vitet, vt incidat in contemptum: quia sicut elatio, ita & abiectio declinanda est. Vnde & in iure Romano cautum est, vt qui ius reddit, se quidem in adeundo facilem præbeat, contemni tamen non patiatur. Mandatis quoque adiicitur, ne Præsides prouinciarum in vlteriorem familiaritatem prouinciales admittant, eo quod ex conuersatione

æquali contemptio naſcitur dignitatis. Veneretur ergo in publico populi maieſtatem, & apud ſe priuatæ conditionis ſtatum pariter metiatur. Hoc ipſum antiquis Philoſophorum documentis faciendum agnoſce. Ad Philoſophum Taurum Athenas, viſendi cognoſcendíque eius gratia, venerunt pariter Cretæ prouinciæ præſes, & pater eius, ſed priuatus. Taurus venientibus placidè aſſurrexit, reſeditque poſt mutuam ſalutationem. Allata eſt mox vna ſella, quæ in promptu erat, & dum aliæ promebantur appoſita eſt. Inuitauit ergo Taurus patrem præſidis vt ſederet. At ille; ſedeat hic potius qui populi Romani magiſtratus eſt. Abſque præiudicio, inquit Taurus, tu interea ſede, dum conſpicimus quærimuſque quid conueniat, téne potius ſedere qui pater es; an filium qui gerit Romani populi magiſtratum. Cum pater aſſediſſet, appoſitumque eſſet aliud filio, ſuper ea re Taurus his, qui conuenerant, verbum fecit, cum ſumma boni, æqui, bonorum atq; officiorum perpenſatione. Eorum verborum ſententia hæc fere fuit. In publicis locis, atque muneribus patrum iura * cum filiorum qui in magiſtratu aut poteſtatibus ſunt collata, interquieſcere & paulum conniuere. *al. cauſa* Sed cum extra rempublicam in domeſtica re, atq; vita ſedeatur, ambuletur, in conuiuio quoque diſcumbatur familiari, tunc inter filium magiſtratum, & patrem priuatum, publicos honores ceſſare, naturales & genuinos exoriri. Hoc quoque, inquit Taurus, quod ad me veniſtis, quod nunc loquimur, quod de officiis diſſertamus, priuata actio eſt. Itaque tu pater vtere his honoribus prius, quibus quoque domui veſtræ te vti priorem decet. Hæc ego magiſtratibus generaliter perſuadenda arbitror, vt in ſplendore publicæ dignitatis memores ſint propriæ conditionis, & ſic attendant propriæ conditionis ſtatum, vt non deuenuſtent publicæ dignitatis gradum; ſic etiam collati ſibi honoris integritatem ſeruet, vt aliorum non minuat dignitatem: & ſic priuata quiſque polleat dignitate, vt non fiat iniuria publicæ poteſtati.

CAP. VIII.

De moderatione iustitiæ & clementiæ principis, quæ debent in eo ad vtilitatem Reipublicæ contemperari.

OBTINEAT ergo in principe, quod debet in omnibus obtinere, nemo quæ sua sunt quærat, sed quæ aliorum. Veruntamen ipsius affectionis modus, quo charitatis brachiis subiectos vt fratres amplexatur, moderationis limitibus clauditur. Sic enim fratres diligit, quod errores eorum medicinaliter corrigit, sic in eis carnem agnoscit & sanguinem, vt ea spiritus subiiciat ditioni. Medicorum vtique consuetudo est, vt morbos, quos fomentis & leuioribus medicinis curare nequeunt, grauioribus adhibitis, igne puta vel ferro, curent. Nec vnquam vtuntur grauibus, nisi cùm leuium beneficio desiderata sanitas desperatur: sic & potestas cùm inferiorum vitia mansueta manu curare non sufficit, pœnarum acrimoniam dolens recte vulneribus infundit, & pia crudelitate sæuit in malos, dum bonorum incolumitas procuratur. Sed quis sine dolore proprij corporis membra valuit amputare? Dolet ergo cum exigentibus culpis, vindicta exposcitur, ea tamen peragit inuita dextra. Sinistram namque non habet princeps, & in cruciatu membrorum corporis, cuius ipse caput est, legi tristis & gemens famulatur. Philippus cùm audisset Phisciam quendam bonum pugnatorem, alienatum animo sibi, * quod tres filias inops vix aleret, nec à rege adiuuaretur, monentibus amicis, vt eum caueret, Quid, inquit Philippus, si haberem partem corporis ægram, abscinderem ne potius, quàm curarem? Deinde familiariter secreto elicitum Phisciam, accepta difficultate necessitatum domesticarum, pecunia sufficienter instruxit, ac meliorem fideliorémque habuit, quàm fuerit antequam crederetur offensus. Vt enim ait Lucius, Principem senem moribus esse oportet, & qui moderatiora sequatur consilia, & vicem gerere medicorum, qui morbos curant, nunc inanitione * in oppletis, nunc refectione in vacuis; & dolorem sedant nunc cauterio, nunc fomentis. Præterea sit in verbo affabilis, munificus

*al. fore inimicum, eo

*al. in obesis

ficus in beneficiis, & integræ autoritatis, seruet in moribus dignitatem. Famam namque benignitatis conciliat sermo bonus, & lingua gratiosa. Amorem fidelissimum & constantissimum, etiam à durioribus extorquent beneficia, & quem fecere, fouent & solidant. Et morum dignitati debetur reuerentia subditorum. Egregie quidem Traianus, gentilium optimus Augustorum, arguentibus eum amicis, quod in omnes nimium, & vltra quam imperatorem deceat, communis esset, respondit. Se talem velle imperatorem esse priuatis, quales imperatores sibi esse priuatus, optasset. Vnde & relatu Plinij Secundi admonitus, qui tunc inter ceteros iudices persecutor Ecclesiæ destinatus erat, à nece martyrum persecutionis gladium reuocans, edictum temperauit. Et forte cum fidelibus egisset mitius, nisi decessorum suorum legibus & exemplis, & prudentum vt putabatur consilio, & autoritate iudicum, ad delendam sectam hominum, opinione publica superstitiosam, & veræ religionis inimicam, inuitaretur. Nec tamen vsquequaq; commendo iustitiam hominis, qui Christum ignorabat, sed culpam ipsius extenuo, qui aliorum excedebat impulsu, & ad beneficium * miserendorumque propriæ pietatis *agebatur instinctu, *al. miserendum. que* natura clemens in omnes, austerus in paucos, quibus parcere nefas esset; adeo, vt totius imperij sui curriculo, vnus *al angebantur.* damnatus sit senatorum nobiliumve vrbis, licet inueniantur plurimi in ipsum grauiter deliquisse. Hic autem à senatu damnatus est, ignorante Traiano. Dicebat enim insanum esse, qui oculos si habebat lippientes, eos malit effodere, quàm curare. Aiebat etiam, vngues si acriores fuerint, resecandos esse, non auellendos. Si enim citharœdus, aliique fidicines, multa diligentia procurant, quomodo oberrantis chordæ compescant vitium, & eandem aliis vnanimem reddant, faciantque dulcissimam dissidentium consonantiam, chordis non ruptis, sed tensis proportionaliter vel remissis: quanta sollicitudine oportet principem moderari, nunc rigore iustitiæ, nunc remissione clementiæ, vt subditos faciat quasi vnanimes esse in domo, & quasi discordantium in ministerio pacis & charitatis operibus, vnam faciat perfectam, & maximam harmoniam? Hoc autem certum est, quia tutius est chor-

das remitti intensius, quam protendi. Remissarum namque intensio artificis peritia conualescit, & debitam soni reddit gratiam; sed quæ semel rupta est, nullo artificio reparatur. Profecto si sonus exigitur, quem non habent, frustra tenduntur, & sæpè citius venitur ad nullum, quam ad * eum, qui nimis exigitur. Ait Ethicus:

* *sonum*

Est piger ad pœnas princeps, ad præmia velox,
Quíque dolet, quotiens cogitur esse ferox.

Alterum namque iustitiæ, alterum pietatis est, quæ adeo principi necessariæ sunt, vt quisque sine illis, non modo principatum, sed quemlibet magistratum vendicat frustra, se ipsum irrideat, sed & aliorum in se prouocet risum, contemtum, & odium. Misericordia, inquit, & veritas non te deserant, circumda eas gutturi tuo, & scribe eas in tabulis cordis tui, & inuenies gratiam, & disciplinam bonam coram Deo & hominibus. Gratia namque debetur misericordiæ, iustitiæ disciplina. Vtique gratia & amor subiectorum, quam diuina perducit gratia, optimum instrumentum est omnium gerendorum. Sed & amor sine disciplina non proficit, quia cessante iustitiæ stimulo, populus se in illicita resoluit. Meditatur ergo iugiter sapientiam, & de ea sic iustitiam operatur, quod lex clementiæ semper est in lingua eius: & sic clementiam temperat vigor iustitiæ, quod lingua eius iudicium loquitur. Officio namque eius iustitia in iudicium vertitur, ea quidem necessitate, vt vacare non liceat, quin se ipsum sibi collato destituat honore. Honor etenim regis iudicium diligit, & delinquentium culpas tranquilla mentis moderatione compescit. De magistratuum moderatione librum fertur scripsisse Plutarchus, qui inscribitur Archigrammaton, & magistrum suæ vrbis, ad patientiam & iustitiæ cultum, verbis instituisse dicitur & exemplis. Hic autem seruum habebat, hominem nequam & contumacem, sed liberalibus disciplinis eruditum egregiè, & exercitatum satis in disputationibus philosophicis. Contigit vt ob nescio quam noxam, ei tunicam detrahi, cædique iuberet Plutarchus. Loro cœperat verberari duriuscule, cum tamen inficiaretur culpam, dicens, se nihil egisse mali, nihil sceleris admisisse, & obloquebatur se multis demeruisse obsequiis vt vapularet. Postremo cum non

proficeret, vociferari cœpit, & inter vapulandum iam non querimonias & gemitus eiulatusque, sed verba * seria, & obiurgatoria iaculabatur. Nec ita se habere Plutarchum, vt Philosophum deceret, irasci turpe, ei esse præsertim, qui de malo iræ sæpius dissertauerat, librumque pulcherrimum scripserat de Patientia. Adiiciebat esse prorsum, quod doctrinam suam moribus impugnabat, eo quod à mentis integritate prolapsus, effusus & prouolutus in iram, pluribus plagis mulctaret innoxium. Ad hæc Plutarchus, lente quidem & leniter, sed summa cum grauitate, Numquid quod vapulas tibi irasci videor? Est ne ira mea si à me debitum recipis? Ex vultu ne meo, an ex voce, an ex colore, an etiam ex verbis, ira me corruptum intelligis aut correptum? Mihi quidem neque oculi opinor truces sunt, neque os turbidum, neque* inaniter clamo, neque in spumam ruboremque feruesco, neque pudenda dico aut pœnitenda, neque omnino trepido ira aut gestio. Hæc omnia quippe, si nescis, signa irarum esse solent. Et simul ad eum qui cædebat cōuersus, interim dum ego atque hic disputamus, tu hoc age; & sine iracundia mea retunde seruilem contumaciam, & iniquum pœnitere doceas magis, quam iurgare. Sic Plutarchus. In quo non nil eruditionis relictum est omnibus, qui in sublimitate sunt.

*al. saua

* immaniter

CAP. IX.

Quid sit declinare ad dextram vel sinistram, quod principi prohibetur.

SEQVITVR: Neque declinet in partem dextram, vel sinistram. Ad dextram declinare est, virtutibus ipsis vehementer insistere. Ad dextram declinare est, in virtutis operibus quæ in modo consistit, modum excedere. Omnis verò vehementia saluti inimica est, & excessus omnis in culpa; bonarumque rerum consuetudo nimia, pessima est. Vnde Ethicus:

Insani sapiens nomen feret, æquus iniqui,
Vltra quam satis est, virtutem si petet ipsam.

Et Philosophus: Caue quod est nimium, quia si hæc ipsa cautela modestiam deserit, eo ipso à tramite virtutis, in-

cante recedit. Salomon quoque, Noli, inquit, esse nimis iustus. Quid ergo nimium prodest, si regina virtutum iustitia, in sui nimietate obest? Alibi quoque nimia humilitas, maxima pars superbiæ est. Ad sinistram declinare est, per abrupta vitiorum à via virtutum declinare vel deuiare. Item, deflectitur ad sinistram, qui in subiectorum culpis nimis pronus est ad vindictam; & ad dextram gressum torquet, qui * diligentibus ex mansuetudine nimis indulget. Iter autem vtrumque deuium est, quod ad sinistram vergit perniciosius est.

* al. delinquentibus

Cap. x.

Quid vtilitatis de cultu iustitiæ principes consequātur.

Sed legitimæ huius obseruantiæ quæ nam erit vtilitas? Eam vtique propheticus sermo protinus subdit. Ait enim: Vt longo tempore regnet ipse, & filius eius super Israël. Ecce quænam tantæ difficultatis futura sit merces, dum regna paterna filiis longo tempore protelantur. De virtute namque parentum protenditur successio filiorum, & succedentium felicitas, ex decedentium iniquitate * præscinditur. Nam Spiritus sancti certum est testimonio, quia iniusti deperibunt simul, & reliquiæ impiorum interibunt. Salus autem iustorum à domino est, qui protegit eos in tempore tribulationis. Sed cum æternitas totius temporis quantacunque sit, per minutissima momenta deficiat, & in eo toto non nisi admodum breue momentum subsistat, quid in eo poterit esse longum, cum ea omnia, si colligantur in vnum, veræ æternitati collata, nec puncti quidem locum obtineāt, eo quod finitorum ad infinita omnino nulla est comparatio? Certe centri ad περιφέρειαν vel circumferentiam, etsi exigua, aliqua tamen, vt pluribus placet, proportio est. Aeternitatis & temporis nulla. Quid ergo longum erit in eo, quod totum breue est: aut quæ beatitudo temporis animæ videbitur diuturna, si ea fidelis & perpetua anima est quantolibet tempore emenso caritura? Sed ego in loco isto, vt tamen sine præiudicio sententiæ melioris vel sanioris dictum intelligatur, longi temporis regnum

* al. præciditur

dici arbitror, ipsius animæ indeficientis ætatem, quam pro bene administrato regno, æternæ beatitudinis gloria coronabit. Cum enim certum sit quod Deus remunerabit opera singulorum, & omnium in misericordia vberi, vel iustitia pleniori, quos lumine clariori respiciet, quam illos qui omnes ad iustitiam exercent, vel secum traxerint ad mortem? Sicut ergo potentes potenter tormenta patientur; sic & iustitiæ præmiis fruentur plenius, si rectè exercuerint potentatum; & tantam in futuro præ subditis habebunt gloriam, quanta virtute eos in magna delinquendi licentia præcesserunt. Potuit, inquit, transgredi; & non est transgressus; facere mala, & non fecit: ideo stabilita sunt bona illius in domino. Ad iustitiam namque principibus reputatur etiam cum temperant ab iniuriis; & facultas delinquendi, est eis materia meritorum. Declinare à malo in eis magnum est, etiam si magna bona non faciunt, dum tamen subditos indulgentia malorum non perimant. Nonne magnum est quod beatitudinis quam habere videntur, eis si rectè egerint promittitur continuatio? Impossibile dicunt quidam, & hic florere cum mundo, & in æternum gaudere cum Christo? & sententia quidem vera est, si inter mundi flores, reputes lenocinia vitiorum. Atqui & reges * florere possunt, & mundialium florum dulcissimos & vtilissimos in æternum carpere fructus. Quid autem beatius est, quam si de diuitiis ad diuitias, de delitiis ad delitias, de gloria ad gloriam Principes transferantur, de temporalibus ad æterna?

* al. fiorem

CAP. XI.

Quæ sit alia merces Principum.

Nec tamen quod literæ prima facies promittit excludo, quæ & longi temporis regnum promittit patribus, & eiusdem successionem protendit ad filios qui sicut temporalis regni, ita erunt & æternæ beatitudinis successores. Scio enim quia lex carnali populo loquebatur, qui cor adhuc habens lapideum, incircumcisus mente, non carne, vitam ex magna parte nesciebat æternam, magnifaciens si ei bona terræ darentur, vel promitterentur in

tur in cibum. Carnaliter itaque sapienti facta est promissio carnis, & ei promissa est diuturnitas temporis, qui non dum spem conceperat æternæ beatitudinis, & temporale in successionem filiorum protenditur regnum, illis qui non dum quærebant æternum. Patri ergo temporaliter succedit filius, si patris iustitiam imitatur. Aufer, inquit Salomon, impietatem de vultu regis, & firmabitur iustitia thronus eius. Si enim à vultu, id est, à voluntate recedit impietas, totius regni opera, virga æquitatis, & cultu iustitiæ diriguntur. Vnde illud; Rex qui sedet in solio iudicij, dissipat omne malum intuitu suo. Ecce quanto priuilegio gaudeant Principes, quibus vt de æterna beatitudine taceam, perpetuatur regni gloria, etiam in carne & sanguine suo. Gloriatur dominus se virum inuenisse secundum cor suum, & cum eum in regni apicem postmodum sublimasset, succedentium sibi filiorum curriculo, regnum ei perpetuum pollicetur. De fructu ventris tui, inquit, ponam super sedem tuam, & si custodierint filij tui mandata mea, quæ iam dedi, & testimonia mea quæ per me vel vicarios meos docebo illos, & ipsi & filij eorum sedebunt super sedem tuam, & ponam in sæculum sæculi sedem eius, & thronum eius sicut dies cæli. Si autem dereliquerint filij eius legem meam, & in iudiciis meis non ambulauerint; Si iustitias meas profanauerint & mandata mea non custodierint, visitabo in virga iniquitates eorum, vt translato regno de gente in gentem, & deletis his heredibus, qui secundum carnem esse videntur in semine, transferatur successio ad illos, qui fidei & iustitiæ inueniuntur heredes. In eoque promissionis subsistit veritas, & rata permanent quæ ex ore altissimi processerunt, quod iustis regibus successione fidelium semen permanet in æternum. Hæc autem vt ad præsens de Christo, qui factus ex semine Dauid secũdum carnem, rex regum est, & dominus dominantium, nulla sit mentio, etiam secundum literam, perpetuo arbitror obtinere, vt succedant parentibus filij, si eos in mandatis domini fideliter fuerint imitati. Adeo siquidem, vt si omnibus rectè dispositis, & in eo manentibus, nulla videatur esse sollicitudo, vel officium præsidentis, constat his qui semel principem admiserunt, de semine illius successio-

cessionem non defuturam, etsi non ob aliud vel ad conseruandam sanguinis claritatem. Quod & historiarum liquet exemplis. Fertur enim quòd cum magnus Alexander vltimum littus Oceani perlustraret, Brachmanorum insulam debellare parabat. Ad quem illi in his verbis epistolam miserunt: Audiuimus inuictissime Rex prælia tua, & felicitatem victoriæ vbique subsecutam. Sed quid erit huiusmodi satis, cui totus non sufficit orbis? Diuitias non habemus, quarum cupiditate nos debeas expugnare, omnium bona omnibus communia sunt. Esca est nobis pro diuitiis, pro cultibus & auro, vilis & rara vestis. Feminæ autem nostræ non ornantur, vt placeant; quem quidem ornamentorum cultum, potius oneri deputãt, quam decori. Etenim nesciunt in augenda pulchritudine plus affectare, quam quod natæ sunt. Antra nobis duplicem vsum præstant, tegumentum in vita, in morte sepulturam. Regem habemus, non pro iustitia, sed pro nobilitate conseruanda. Quem enim locum haberet vindicta, vbi nulla sit iniustitia? His verbis motus Alexander, nullam ratus victoriam, si eorum pacem perpetuam turbaret, in quiete sua dimisit. Et forte si eos bello fuisset aggressus, minime præualuisset aduersus innocentes, eo quod innocentia non facile superatur, & veritas suis viribus constans, de militia quantumuis armata triumphat. Sed quia nihil est quod magis desiderent homines, quam vt in bonis suis habeant filios successores, vt qui propriam ex conditione præuident mortem, in propagine carnis suæ perpetuent vitam. Hoc principibus est promissum, vnde maximè possunt ad cultum iustitiæ inuitari. Contingit enim eos qui de se ipsis securi sunt, de statu filiorum iugiter esse sollicitos. In eoque minimum charitatis ordo seruatur, quod amorem, qui patriæ parentibus præcipuè debeatur, pater transfundit in filios, dum filialis affectus paterni pectoris cellam solus exhaurit. Condignã quoq; vice respondent parentibus filij, eundem suis impartientes affectum, quo à parentibus accepti sunt, licet alium ordinem exigat charitas ordinata, quem Poëtarum doctissimus prudenter expressit. Senem namque Anchisen euersa Troia in humeris pij filij collocauit, parentis Æneæ dextram dedit Ascanio, & marito coniunx Creusa

cohæsit, antecedentium pro muliebri infirmitate legens vestigia. Compatriotis omnibus ducem dedit virum armis, & pietate præsignem. Alias enim dux esset inutilis, cùm sine viribus regna acquiri non valeant, aut sine iustitia retineri. Nunc verò omnium vnica sollicitudo est, liberos, qualescunque sint, diuitiis & honoribus potius, quàm virtutibus insignire. Negligitur etenim quod onus reipublicæ imponatur. Expulso Superbo Tarquinio, qui regnauit in vrbe nouissimus, cùm Brutus primus Consul liberos suos de reuocandis in vrbem regibus agere cognouisset, eos protraxit in forum, & in media concione virgis cæsos, tandem securi percuti iussit, vt plane publicus parens, in locum liberorum videretur populum adoptasse. Ego quidem etsi parricidium perhorrescam, Consulis non possum non approbare fidem, qui maluit salutem liberorum suorum periclitari, quam populi. Rectè ne fecerit iudicent sapientes. Ego enim campum istum oratoribus latè patere cognoui, & in eo declamatores in ancipiti materia sæpius desudasse, dum in absolutione parricidij fides laborat, & parricidalis impietas meritum fidei conatur extinguere. Quod si me ad sententiam vrges, respondeo quod in causa Smyrnēsi, Areopagitas Cn. Dolabellæ inuenio respondisse. Ad quem prouinciam Asiam proconsulari imperio obtinentem, mulier Smyrnensis adducta est confitens se maritum, & filium datis clam venenis occidisse, eo quod illi filium eius ex altero matrimonio optimum, & innocentissimum iuuenem exceptum insidiis nequiter occidissent, sibi licitum esse asserens ex indulgentia legum, & ius ignorare, & suam, & suorum, & totius reipublicæ suæ, tam atrocem iniuriam vindicare. Ius extra causam erat cùm de facto constaret, & de iure quæreretur. Cum ergo Dolabella rem in concilium deduxisset, non fuit qui in causa, vt putabatur ancipiti, manifestum veneficium, & parricidium auderet absoluere, vel vindictam, quæ in impios, & parricidas processerat, condemnare. Rem itaque ad Areopagitas Atheniensium, tanquam ad iudices grauiores exercitatioresque reiecit. At illi causa cognita, actores & ream mulierem centesimo anno * adesse iusserunt. Sic autem neque veneficium, quod de lege non licuit, absolutum est, neque no-

al. abesse

cens

cens punita mulier, cui ex ſententia multorum venia poterat indulgeri. Hoc ita fuiſſe, nonus liber memorabilium dictorum vel factorum Valerij Maximi docet. Cæterùm & Brutum, & mulierem deliquiſſe conſentiam facile, eo quod exceſſerit medicina modum,

nimiumque ſecuta eſt, Quà morbi duxere manum.

Et licet magna fuerunt crimina, præſtantius fuerat eadem ſine punientis crimine vindicari. Vnde & infelicitatis teſtimonium Bruto perhibet etiam poëta laudator: ait enim in ſexto Virgilius,

Natoſque pater noua bella mouentes,
Ad pœnam pulchra pro libertate vocabat
*Infelix, vtcunque ferent * & facta minores.* al. ea

At infortunium parricidij ſic verſu ſequenti excuſat, vt inanis gloriæ arguat vanitati, dicens

Vincet amor patriæ laudumque immenſa cupido.

Sed ne quis à modo Brutum imitetur, populum liberis præferens, fruſtra ſollicitaberis cum vel vitia liberorum ſaluti reipublicæ præferantur, Licet certum ſit quod ſalutem populi liberis omnibus oporteat anteferri. In libro Regum arguitur Saul, quod cum facto voto de diurno ieiunio, ſub diſcrimine illius quo ante noctem contra votum ſumeret cibum, Ionathas filius eius mel quod ſceptro, id eſt, haſta tetigerat, prægustaſſet, paterno motus affectu, contra religionis votum pepercit filio, cuius præuaricatione populus Iſraël ea die viſus eſt corruiſſe. Heli quoque licet ſanctus in ſe fuiſſe legatur, quia filiorum pepercit vitiis, auerſa ſella fractis ceruicibus corruens, exſpirauit. Vt de cæteris taceam, quantum quæſo publicam hominum dilexit, & quæſiuit ſalutem, qui proprio filio non pepercit, ſed pro nobis tradidit illum, vt quæ merueramus vincula, flagella, crucem ſuſtineret immunis, & innocens morte turpiſſima condemnatus eſt. Regum ſcrutare hiſtoriam, ad hoc petitum regem à Deo inuenies, vt præcederet faciem populi, & præliaretur bella eorum, & ad ſimilitudinem gentium totius populi onera ſuſtineret. Qui tamen non fuerat neceſſarius, niſi & Iſrael præuaricatus eſſet in ſimilitudinem gentium, * vt Deo rege * al. niſi ſibi non videretur eſſe contentus. Si enim iuſtitiam per ſe coluiſſet, ſi in mandatis domini fideliter ambulaſſet,

pro

pro nihilo humiliaret Deus hostes eorum, & super tribulantes eos mitteret manum suam, vt solito Dei auxilio vnus persequeretur mille, & duo fugarent decem millia. Hospitem meum Placentinum dixisse recolo, virum vtique sanguine generosum, habentem prudentiam mundi huius in timore domini, hoc in ciuitatibus Italiæ vsu frequenti celeberrimum esse, quod dum pacem diligunt, & iustitiam colunt, & periuriis abstinent, tantæ libertatis & pacis gaudio perfruuntur, quod nihil est omnino, quod vel minimo quietem eorum concutiat. Cum vero prolabuntur ad fraudes, & per varias iniustitiæ semitas, scinduntur in semetipsis, statim vel fastum Romanum, vel furorem Teutonicum, aliudúe flagellum inducit dominus super eos, & permanet manus eius extenta, donec ipsi ab iniquitate per pœnitentiam reuertantur. Quo solo remedio apud illos omnis cessat tempestas. Adiiciebat etiam quòd merita populi omnem euacuant principatum, aut eum faciant esse mitissimum, cum è contrario certum sit, quod propter peccata populi permittit Deus regnare hypocritam, & impossibile esse vt diu regno gaudeat qui populi humiliatione, & proprio fastigio * superbè nimis exultat. Sed illius dicebat protendi principatum, qui apud se de conscientia humilitatis semper in se angitur quasi regnaret inuitus. Hæc mihi Placentinus hospes, & vt credo fidei consentaneum est. Tale aliquid inuenitur in scriptis maiorum. Cùm enim Helius Romæ præfecturam splendidius ageret, ex Senatore Imperator creatus est, qui cum obsecrante Senatu, vt filium Cæsarem, quem habebat, Augustum appellaret, sufficere inquit debet, quòd ego ipse inuitus regnauerim cum non mererer. Principatus enim non sanguini debetur, sed meritis: & inutiliter regnat, qui rex nascitur, non meretur. Et proculdubio parentis affectum exuit, qui paruulos suos importabili moli subiecta extinguit. Hoc quidem est suffocare liberos, non promouere. Alendi prius sunt, & in virtutibus exercendi; & cùm in eo profecerint, vt probentur illos virtutibus antecedere, quos debent honore anteire, inuitati ascendant, & se ciuium suorum nequaquam subtrahant votis. Quis enim illos ambigit aliis præferendos, qui quasi naturali probitatis priuilegio ampliati,

* al' superbia.

pliati, maiorum titulis inuitantur ad virtutem, & eorundem beneficio futuræ bonitatis aliis faciunt fidem? Hæc ille. Et quidem eleganter priuilegium expressit principis, cui ex antiquo munere Dei, succedunt filij indubitanter, nisi iniquitas subuertat principatum.

CAP. XII.

Ex quibus caußis transferantur principatus, & regna.

CELEBRE est illud Sapientiæ, quia regnum à gente in regnum, à gente in gentem transfertur propter iniustitias, & iniurias, & contumelias, & diuersos dolos. Non ne vides quàm breui subuersum sit solium primi regis in populo Dei? Saul & Ionathas cum cæteris filiis exigentibus culpis, in montibus corruerunt, vt thronus illius, qui depost fetantes electus est, firmaretur. Omnium historiarum percurre seriem, & regum successiones in breui videbis, & quasi in exordio telæ domino præcidente, succisas. Et quo reges fuerint clariores, eo citius, si aduersus Deum intumuerint, conculcatur semen eorum. Non est sapientia, non est prudentia, non est consilium contra dominum, certè nec fortitudo. Si ille insurgit, si persequitur, ad emendicata sacramentorum suffragia, ad præsidia munitionum, frustra decurritur, quia non est, qui de manu illius possit eruere. Quis Alexandro maior in Græcia? Ei tamen non suus legitur successisse, sed filius saltatricis. Quis Cæsareæ domus seriem nescit? Rarus eorum, aut nullus filium reliquit heredem, & omnes in breui post varia pericula, & cædes sui, & suorum plurimas diuersis mortibus, & fere ignominiosis quasi in momento deleti sunt; & descendentes ad inferos, successores habuerunt aut hostes aut ignotos. Quid obsecro tam potentia regna, tam citò subuertit & transtulit? Certè indignatio Dei, quam in se multiplex iniustitia prouocabat. Est autem (vt Stoicis placet) iniustitia mentis habitus, quæ à regione morum exterminat æquitatem. Animam namque priuare iustitia, vel ex priuatiua particula nominis declaratur. In eo autem maximè iustitia constat, si non noceas, & ex officio humani-

tatis prohibens nocentes. Cum vero noces, accedis ad iniuriam. Cum nocentes non impedis, iniustitiæ famularis. Eſt autem contumelia, quando tumorem mentis in læſione alterius manifeſta operis ſequela comitatur: Eoquè iniquitati ſeruit, quod in eum, cui reuerentia pro conditione officij vel naturæ conſortio debetur, inſolenter inſurgit. Dolus autem eſt (vt diffinit Aquilius) cum aliud agitur, & aliud ſimulatur. Malus vtique, quotiens fit intentione nocendi. Differt autem plurimùm dolus à contumelia, quoniam hæc ſuperbè & manifeſtò, ille fraudulenter & quaſi ab inſidiis nocet. Hæc ſunt, quæ tamen incurrunt, cathedras ſubuertunt omnium poteſtatum, quia à contrariis perpetuatur principum gloria. Dolus namq; ex timiditatis imagine infirmitatis notam habet, & fortitudini plurimum aduerſatur. Contumeliam prudentia reprimit, ingeminans iugiter, quid in terram & cinerem ſuperbit terra & cinis? Iniuriam temperãtia non admittit, nolens inferre alij, quod ſibi nollet ab alio irrogari. Et iniuſtitiam iuſtitia excludit, vſquequaque faciens alij, quod faciendorum vellet ab alio fieri ſibi ipſi. Hæ ſunt quatuor virtutes, quas philoſophi cardinales appellant, eo quòd à primo fonte honeſtatis, quaſi primi riuuli emanare credantur, & de ſe bonorum omnium fluenta propagare. Hæc forte ſunt quatuor flumina, quæ de paradiſo delitiarum Dei egrediuntur, vt irrigent omnem terram, quo fructum deſiderabilem afferat in tempore ſuo. Vtinam & ad me de fonte vitæ (diuinam gratiam loquor) huius plenitudinis pertranſeant riuuli, ariditatis meæ inebriantes terram, vt ſuccreſcente fructu bonorum operum, ſaltem declinare valeam imminentis ſecuris ictum, quæ exigentibus culpis meis, ad radicē meam, quaſi ad radicem infructuoſæ arboris poſita eſt! Quodcumque lignum ſecus aquas iſtas poſitum eſt, non areſcit. Quod verò vel radicitus non humectant, diſſoluitur & aridum perit tanquam puluis, quem proiicit ventus à facie terræ. Hinc quidem non duces exceptos arbitror, non potentes, quia regum gloria transferetur, ſi iniuſti, iniurioſi, contumelioſi, inuenti fuerint aut doloſi. Os ſiquidem domini locutum eſt. Veruntamen ſaluo intellectu ſapientiorum, non ab re eſt (vt opinor) quod nomina vi-

tiorum, locutione plurali exposuit, & in ipsa pluralitate diuersitatem quandam prudenter inseruit. Ait enim, vt prædictum est, Quia regnum de gente in gentem transferetur, propter iniustitias & iniurias, & contumelias, & diuersos dolos. Quod autem diuersos in fine subiecit, puto communiter ad omnia referendum, & tam pleno concipiendum intellectu, vt non modo referatur ad diuersas species vitiorum, sed & varias figuras personarum complectatur, & modos omnes, quibus à quocunque hæc vitia committuntur. Princeps enim tenetur de omnibus, & omnium autor esse videtur, quia cùm omnia possit corrigere, eorum merito particeps est, quæ noluit emendare. Cum enim potestas publica sit, vt prædiximus, omnium vires exhaurit, & ne in se deficiat incolumitatem omnium debet procurare membrorum. Quot autem in administratione principatus extant officia, tot sunt principalis corporis quasi membra. Dum autem singulorum officia in integritate virtutis, & suauitate opinionis conseruat, quandam quasi membris sanitatem procurat & decorem. Cùm vero ex negligentia aut dissimulatione potestatis circa officia, sit virtutis aut famæ dispendium, quasi in membra eius, morbi & maculæ incurrunt. Nec diu subsistit incolumitas capitis, vbi languor membrorum inualescit.

Expletur liber quartus.

Inchoatur

LIBER QVINTVS

POLICRATICI

IOHANNIS SARESBERIENSIS.

Prologus.

ON solent ad vnguem grandia sine mora lustrari; nec facile est prouinciarum longitudinem & latitudinem in momento transcurrere. Sic res magna succinctè quidem à sapiente interdum proponitur; sed nunquam perfectè sub angustia sermonis nimia explanatur. Quid autem humanis rebus maius est principatu, cuius officium quodammodo omnia circumit, implet, & penetrat, & quasi robore virtutis suæ, totius Reipublicæ molem portat. Eius itaque contemplatio tractum habet, & moram exigit, tum præ magnitudine sui, tum præ venustate quam in capite Reipublicæ, iocundum est omnibus contemplari. Modesta ergo breuitate, in inspiciendo corpore eius immoremur, & quid super hoc Plutarchus censeat audiatur. Nam deducta superstitione gentilium, fidelis est in sententiis, in verbis luculentus, & in sacrario morum tantus arbiter, vt facilè præceptorem Traiani possis agnoscere. Si quid autem apud eum à fide dissentit, aut moribus, tempori potius quam viro adscribatur. Si enim Virgilio licuit aurum sapientiæ, in luto Ennij quærere, quæ inuidia est, quæ ad eruditionem nostram à gentilibus scripta sunt nostris communicare? His ergo omissis ad reliqua procedamus.

CAP.

CAP. I.

Epistola Plutarchi instruentis Traianum.

[E]XTAT Epistola Plutarchi Traianum instituentis, quæ cuiusdam Politicæ constitutionis exprimit sen[tentia]m. Ea dicitur esse huiusmodi. Plutarchus Traiano Sa[lu]tem dicit. Modestiam tuam noueram non appetere [pr]incipatum, quem tamen semper morum elegantia [m]ereri studuisti. Quo quidem tanto dignior iudicaris, [qu]anto à crimine ambitionis videris esse remotior. Tuæ [ita]que virtuti congratulor, & fortunæ meæ, si tamen re[cte] gesseris, quem probè meruisti: Alioquin te periculis, [et] me detrahentium linguis subiectum iri non dubito, [qu]m & ignauiam Imperatorum Roma non ferat, & [ser]mo publicus delicta discipulorum refundere soleat in [præ]ceptores. Sic Seneca Neronis sui meritò detrahentium [car]pitur linguis, adolescentium suorum temeritas in [Qu]intilianum refunditur, & Socrates in pupillum suum [fu]isse clementior criminatur. Tu vero quiduis rectissi[me] geres, si non recesseris à te ipso, si primum te com[pos]ueris, si tua omnia disposueris ad virtutem, recte tibi [pro]cedent vniuersa. Politicæ constitutionis maiorum vi[m ti]bi expressi, cui si obtemperas, Plutarchum viuendi [hab]es autorem. Alioquin præsentem epistolam testem [inv]oco, quia in perniciem imperij non pergis autore Plu[tarc]ho.

CAP. II.

[Qui]d Respublica secundum Plutarchum, & quid [v]icem animæ in ipsa obtineat, aut membrorum.

[S]EQVVNTVR eiusdem politicæ constitutionis capi[t]ula, in libello qui inscribitur Institutio Traiani, quæ [ex p]arte præsenti opusculo curaui inserere, ita tamen, vt [sente]ntiarum vestigia potius imitarer, quam passus ver[boru]m. Est ergo primum omnium, vt princeps se totum [metia]tur, & quod in toto corpore Reipublicæ, cuius vice[s gerit]ur, diligenter aduertat. Est autem Respublica, sicut

Plutarcho placet, corpus quoddam, quod diuini muneris beneficio animatur, & summæ æquitatis agitur nutu, & regitur quodam moderamine rationis. Ea vero quæ cultum religionis in nobis instituunt, & informant, & Dei (nec secundum Plutarchum Deorum dicam) cerimonias tradunt, vicem animæ in corpore Reipublicæ obtinent. Illos vero, qui religionis cultui præsunt, quasi animam corporis suspicere & venerari oportet. Quis enim sanctitatis ministros Dei ipsius vicarios esse ambigit? Porro sicut anima totius habet corporis principatum: ita & hi, quos ille religionis præfectos vocat, toti corpori præsunt. Augustus Cæsar eousque sacrorum pontificibus subiectus fuit, donec & ipse, ne cui omnino subesset, Vestalis creatus est Pontifex, & paulo post ad Deos relatus est viuus. Princeps verò capitis in Republica obtinet locum, vni subiectus Deo, & his qui vices illius agunt in terris, quoniam & in humano corpore, ab anima vegetatur caput & regitur. Cordis locum senatus obtinet, à quo bonorum operum & malorum procedunt initia. Oculorum, aurium, & linguæ officia, sibi vendicant iudices & præsides prouinciarum. Officiales & milites manibus coaptantur. Qui semper adsistunt principi, lateribus assimilantur. Quæstores & commentarienses, non illos dico qui carceribus præsunt, sed comites rerum priuatarum, ad ventris & intestinorum refert imaginem. Quæ si immensa auiditate congesserint, & congesta tenacius reseruauerint, innumerabiles & incurabiles generant morbos, vt vitio eorum totius corporis ruina immineat. Pedibus vero solo iugiter inhærentibus, agricolæ coaptantur, quibus capitis prouidentia tanto magis necessaria est, quo plura inueniunt offendicula, dum in obsequio corporis in terra gradiuntur, eisque iustius tegumentorum debetur suffragium, qui totius corporis erigunt, sustinent, & promouent molem. Pedum adminicula robustissimo corpore tolle, suis viribus non procedet, sed aut turpiter, inutiliter & molestè manibus repet, aut brutorum animalium ope mouebitur. Ponit in hunc modum, more suo, quàm plurima, quæ diligentius diffusiore tractatu prosequitur, ad informationem Reipublicæ, & magistratuum eruditionem. Quæ omnia syllabatim exequi, seruilis interpreta-

terpretationis est, quæ potius affectat speciem, quàm vires autoris exprimere. Et quia apud ipsum de ceremoniis, & cultura Deorum, plura quæ religioso principi putabat ingerenda, superstitiosius disputata sunt, his omissis, quæ ad idololatriæ cultum pertinent, perstringamus breuiter, sensum hominis, quo principem, & officia Reipublicæ ad cultum iustitiæ informabat.

CAP. III.

Quæ præcipuè versentur in intentione Plutarchi: & de reuerentia exhibenda Deo & rebus sacris.

IN summa ergo quatuor sunt, quæ nititur Reipublicæ principibus inculcare: Reuerentiam Dei, cultum sui, disciplinam officialium, & potestatum, affectum, & protectionem subditorum. Deum ergo in primis asserit honorandum, deinde seipsum colendum vnicuique, vt secundum quod Apostolus sentit, (licet ille Apostolum non agnoscat) vnusquisque vas suum possideat in sanctificatione & honore. Post, vt doctrinam præpositi, totius disciplina domus redoleat, & tandem vniuersitas subiectorum, de capitis præpositorum sibi incolumitate lætetur. Magnorum quoque virorum strategematibus & strategematicis vtitur, quæ si per singula inserantur, tædiosa erunt lectori, & pro parte à fidei nostræ sinceritate recedent. Ceterum, quia sancti patres, & principum leges illius, deducta tamen perfidia, videntur inhærere vestigiis, doctrinam eius, sermone catholico & succincto, adiectis ex parte strategematicis eius, attingamus. Porro ei initium à reuerentia numinum est, nobis à Deo, qui ab omnibus generaliter amandus est, & colendus, ex toto corde, ex tota anima, ex omnibus viribus suis. Probatio verò dilectionis, exhibitio operis est. Et licet per seipsum possit amari, tanquam qui citra opem medii se infundat amanti, tamen ad cultum exteriorem alicuius medietatis interuentus necessarius est, eo quod Deum nemo vidit vnquam. Videndi verò nomen ad appellationem omnium sensuum vtriusque naturæ dilatabis, quia præsentialiter & pure non sentiet eum homo, & viuet, nisi forte

ea sensuum parte, quæ corporis nescit angustias, nec defectum temporis sentit, sed viuacitate sui, ex gratia permanet in æternum. Charitatem loquor, quæ non euacuatur, sed proficit, quanto ad eum, quem desiderat familiarius accedit. Nam fides velum habet, & spes de gratiæ meritique fomento, conscientia demulcente voti sui lætitiam in futura protendit. Fides itaque & spes imitantur quidem sensum, subsistunt tamen citra, agentes interim quasi per speculum, & in ænigmate, donec earum speciem, immutata veritatis substantia, plenarie illucescat. Qui vero nullo potest sensu perspicue videri, facile nequit agnosci. Quod autem non agnoscitur, diligenter coli non potest, nisi per medium. Vnde & Numam Pompilium cerimonias quasdem legimus indixisse Romanis & sacrificia, vt sub immortalium Deorum prætextu, ad colendam pietatem, religionem & fidem, & cetera, quæ eis intimare volebat, ipsos facilius inuitaret. Testantur hoc ancilia atque Palladium, sacra quædam imperij pignora, Ianus bifrons, belli & pacis arbiter, focus Vestæ virginibus consecratus, quo in honore cælestium siderum flamma, custos imperij, iugiter vigilaret. Sed & annus in menses duodecim dilatatus, fastorum & nefastorum dierum varietate depictus, Pontifices, Augures & sacerdotiorum varij ritus, quibus ita barbariem occupauit, vt ab iniuriis temperarent, feriarentur ab armis, iustitiam colerent, & ciuilem sibi inuicem impartirent affectum; eoque ferocem redegit populum, vt imperium, quod vi (vt dicitur) & iniuria occupauerat, iustitiæ & pietatis legibus feliciter gubernaret. Sed quid profero Numam, cum & patres fidei nostræ, veteris legis sacrificia asserant instituta, ne in dæmoniorum cultu populus occupatus, veræ religionis dedisceret cultum, ritu gentium sacrificia sua dæmoniis immolans, & non Deo? Colitur ergo Deus, aut affectu mentis, aut exhibitione operis. Sed affectus dilectionis ipsum pure attingit, licet aliquo sensu corporis vel animæ, dum peregrinatur à domino, & mens mole corporis prægrauatur, plene nequeat comprehendi; & certe eo amatur ardentius, & studiosius quæritur, quo altitudo & immensitas diuitiarum potentiæ & sapientiæ suæ omnem exuperat intellectum: virtute tamen tanta omnem

creaturam circumit, penetrat, implet & protegit, vt nequaquam latere valeat quamlibet rationabilem creaturam. Ipsa quoque irrationabilia ipsum esse, & talem esse, & tantum, plurimis indiciis protestantur. Miro itaque modo sic intelligentiam sui infundit vt subtrahat, sic subtrahit vt infundat, & secundum mensuram beneplaciti sui sic operatur in singulis, vt cum intensionis & remissionis vices ignoret, etsi non per essentiam, qua omnem replet vniformiter creaturam, plus vel minus videatur inesse per gratiam. Nam per vnionem in solo vnigenito virginis filio esse fideliter approbatur. Est itaque nunc quasi singula in singulis futurus, vt scriptum est, omnia in omnibus electis. Et sicut natura ignis, collatione tamen dispari, quoniam ei nihil potest pariliter comparari, à sole diuersos, pro corporum diuersitate producit effectus: sic illa (si tamen magna maximis conferre liceat) in multis multipliciter lucet. Solaris siquidem radius, si forte incidat in carbunculum, egrediens aut reuerberans, rutilus, vicinum facit aërem rutilare. Idem ignis in smaragdo virescit, firmamento puriori in sapphyro conformatur. Hiacynthi quoque speciebus efficitur concolor. In topazio, quo rarior est, eo preciosior est, * omnium fere colore superbit. Si ei Irim obiicias, Thaumantiadis repræsentabit imaginem. Aquæ superiectus, vndas inluminari, sed & ignem cælestem in supposita traiicit per berillum. Vides igitur in multis quam multa sit ignis. Sic in aliis est prudentia, fortitudo in aliis, temperantia in quibusdam, in quibusdam iustitia, in nonnullis fides, longanimitas spei in aliis, in his est feruor charitatis, hic patientia laborum, illic dolorum consolatio, alibi perseuerentia bonorum operum: quæ tamen singula in singulis est vnus & idem Deus. At in futuro, quando immediata facie per gratiam eius videbimus cum sicuti est, omnia in omnibus erit, quando nulli ad beatitudinem alicuius virtutis substantia deerit, cum ipse in omnibus futurus sit plenitudo virtutis, & cumulus beatitudinis, adeo quidem, vt iuxta traditionem patrum, tanta maiestatis suæ plenitudine videatur adesse electis, vt nihil eis desit in vlla gratia, & ipse fere solus videatur & illius nomine censeantur, salua veritate substantiæ, & sine omni versabilitate natu-

* al' omni

 ræ. Hinc

ræ. Hinc forte est illud: Exultabunt sancti in gloria, lætabuntur in cubilibus suis, cum sibi tunc peruia creduntur esse corda sanctorum, & vnusquisque non modò in sua, sed in omnium conscientia glorietur. Sicut enim ignis, vt in prædicta moremur similitudine, ferri naturam penetrat, & accendit, vt nihil cernatur in eo nisi ignis, & sicut solaris radius illustrans aërem, solis vel radij censetur nomine, sic Deus omnes replebit electos, vt omni infirmitate & mutabilitate absorpta, cum mortale immortalitatem, & corruptibile incorruptibilitatem induerit, Deus fere solus in omnibus agnoscatur. Ad hanc nonnulli sententiam referunt, quod angeli iam futuræ beatitudinis participes, visi ab hominibus adorantur, eo quod in eis visa est quædam præsentia deitatis, cum tamen creaturam à creatura adorari omnino non liceat. Sic etiam in facie saluatoris aliquid deitatis resplenduit, quando de funiculis facto flagello, vendentes & ementes eiecit de templo, docẽs omnem negotiationem exterminandam esse à domo orationis. In aliis vero etsi adsit diuinitatis præsentia, plenitudo eius in præsenti nequaquam adest, sed vsquequaque latere non potest. Est igitur in maiestate mirabilis, venerabilis à sapientia, à bonitate amabilis, & hunc cultum citra omnem medietatem potest ei fidelis impendere creatura. Quid enim necesse est ad hoc vt eum timeamus, veneremur, & diligamus? Et hic forte est funiculus triplex inter creatorem & creaturam, qui facile solui non potest. Sed omnium tenacissima est vis amoris. Charitas siquidem, nunquam excidit, qua si quis adhæret Deo, vnitur ei, & cum eo vnus spiritus est. Vtique qui vnitur ei, & sicut vnus spiritus, sic familiaris est, & ab obsequio eius quod est in spiritu, arceri non potest. Ille autem cultus, qui in exterioris operis exhibitione consistit, medio indiget, eo quod ad spiritum, corporalis nobis non patet accessus: quod & illum planum est docuisse, qui in Samaritania Ecclesiam instruens, ait; Spiritus est Deus, & eos qui volunt adorare, in spiritu & veritate oportet adorare. Vt tamen ad thronum illius quocunque modo humilitatis nostræ conscendat infirmitas, & aliquam habeat materiam meritorum, sensualiter coli voluit, qui sensum dedit, & qui animam glorificabit, &

carnem,

carnem, vtriusque fidelem expetit famulatum. Se quoque voluit etiam corporaliter honorari, vt quantauis tarditas infidelitatis, aut negligentiæ, excusationem non habeat.

CAP. IIII.

De reuerentia personarum, & rerum, & quot modis persona sit venerabilis.

REVERENTIA ergò quæ corporaliter impenditur, aut in personis consistit, aut in rebus. Personarum vero ratio habetur aut à natura, aut ab officio, aut à moribus, aut à conditione, aut à fortuna. Natura parentes veneramur & liberos, & quos nobis caro coniunxit, vtputa vxorem, cognatos, & affines. Vnde & gentium iure receptum est, eo quod peræque fit apud omnes gentes. Ad hoc etiam diuino iure vrgemur, qui scriptum nouimus, Honora patrem tuum & matrem, vt sis longæuus super terram, & qui patri vel matri maledixerit, morte morietur. Liberos non multum oportuit commendari, eo quod nemo carnem suam odio habuit. Sed nec vxorem, propter quam homo patrem relinquit & matrem, adhærens vxori suæ, vt sint duo in carne vna. Non tamen in hac parte diuinæ legis mandata desunt, etsi propter naturæ stimulum, qui satis vrget, rarius inserantur, protenduntur tamen ad cognatos & affines, quos per se natura commendat. Officium vero est debitum exequendi quæ vnicuique ex institutis, aut moribus agenda sunt. Ex eo namq. personis singulis proprij congruunt actus. In his autem quæ sic agenda sunt, alia ad publicum, alia ad suum cuiusque pertinent statum. Ex quo liquet officiorum quædam publica, quædam priuata conuenienter dici. Priuatorum vero tanta multiplicitas est, quanta fere est diuersitas personarum. Publica quidem omnia referuntur ad duas species, aut enim à diuino, aut ab humano iure descendunt. Hæc autem ex libris officiorum latius patent, sed pertinent ad præsentem articulum, vt publicis officiis reuerentia impendatur. Tanta namque debetur eis, quanta est eminentia cuiuslibet magistratus. Hanc quidem aut facit, aut indicat vniuscu-

iusque competens iurisdictio, cum reuerentia magistratuum, aut contemptus redundet in honorem, aut contumeliam subiectorum. Vnde in constitutionibus principum, magistratuum edictis, aut promulgationibus, per prolepsim plurium fit conceptio personarum, vt non tam personæ, quam vniuersitatis tota constitutio videatur esse, vel quæuis alia promulgatio. Hoc etiam iura, vel canones ignoranti, ex vsu quotidiano perspicuum est. Porro rationem officiorum, non modo canonum & legum scita, sed & ethicorum omnium præcepta exequuntur. Mos autem est mentis habitus, ex quo singulorum operum assiduitas manat. Non enim si quid fit semel aut amplius, statim moribus aggregatur, nisi assiduitate faciendi vertatur in vsum. Hic * autem virtutes & vitia * [non mores esse,] æquè complectitur, licet vitia non mores esse, sed à plærisque dicantur moribus obuiare. In quo plànum est, solas virtutes censeri nomine morum, cum bonos tamen, aut malos dicimus mores, vitia distinguimus & virtutes. Vnde moratos à bono, siue morigeros, morosos vero à vitiis nominamus. Quod & ipsum plenitudinis nomen videtur innuere, cum nulli in carne contingat adesse satietatem morum, & multis adsit superfluitas vitiorum. Cum ita à moribus quis reuerentiam contrahere dicitur, ei virtutes quibus honor exhibendus est, inesse significatur. Quis enim non veneretur, & vereatur illum, quem prudentem, fortem, temperantem, credit & iustum? Hinc est etiam consilium sapientis, ei qui timeri appetit, amari, honorari, & præferri, vt Deum timeat, amet, veneretur, & ei se tota deuotione summittat. Conditionem quidam esse definiunt, fortuitum personæ statum, quo aut aduersis deprimitur, aut extollitur prosperis, & alterutrius sortis naturam suiipsius facie protestatur. Quale est quod alios veneramur ingenuos; aliis seruiles contumelias irrogamus. Istorum diuitias colimus; illorum contemnimus paupertatem. Naturam diffinire difficile est, vt asserit Tullius. Ego difficilius credo diffinire fortunam, eo quod huius nulla, illius aliqua substantia est. Natura siquidem rebus originem præbet; quod nequaquam esset, si in veritate ipsa non esset. Quod enim omnino non est, alicui præstare non potest vt sit. At fortuna

* al. aut
* al. absunt.

tuna cum non sit, non potest diffiniri. In eo siquidem quod non est, non potest cuiquam constare quid sit. Efferant Epicurei præcipuas sententias suas, quas κυρίας δόξας vocant, quibus totius Philosophiæ putant seruire processum, & more suo fortunæ subiiciant vniuersa. Ego in hoc, sicut & in plurimis, Plutarchum censeo audiendum, qui deam cæcam colendam esse negat, asserens eam nisi à cæcis coli non posse. Multa quoque proponit exempla, quibus liquet omnes cææ deæ cultores cæcatos, & præcipitatos tandem in foueam exterminij. Testatur hoc Galba, qui totam ætatem luculenter producens in senium, huius deæ familiaritate & cultu, in breui elatus, & in breuiori præcipitatus est. Qualiter autem apud Suetonium quære. Queritur tamen præfatus Philosophus, & in aure iam dicti principis lachrymabiliter ingemiscit, & quod hæc vitio cæcitatis, & temeritatis probrosa dea, & omnibus ignominiosa numinibus, omnium deorum templa fœdauerit, & deorum omnium præripuerit cultum, vt præter ædes priuatas, quas in orbe & vrbe passim habet, rupem etiam Tarpeiam occupauerit, supremo Ioui coæquata, & publicæ fortunæ imago aurea in Capitolio ab aduenis, conuenis, & indigenis, publicè adoretur, & tantam præ cæteris habet autoritatem, quod in tota ratione mortalium (vt dici solet) sola vtramque paginam videtur implere. Videas eam ibi * rota versare volubilem, quodque magis mirere, eiusdem rotæ impulsu de pectore Iouis sororum pensa præcipitat, & conculcat. Quisquis enim fortunam statuit, fata præcipitat & conuellit. *al. ruam*

Fata, inquit Stoicus, *regunt homines, fatum*
est in partibus illis,
Quas sinus abscondit.

Huic paradoxæ Stoicorum, κυρία δόξα Epicuri reclamat. Fatalem inquit tolle necessitatem, quia

Si fortuna volet, fies de rhetore Consul;
Si volet hec eadem, fies de Consule rhetor.

Cæterum vt cum fortuna vel * mitius agamus, si inopinatorum euentuum forma, & licet conditioni videatur plurimum vicinari, eo quod fortuitorum concursus statum efficiat, quam conditionem esse prædiximus, in eo tamen *al. minus*

tamen plurimum differt, quod conditio hunc à natura, nunc ab officio, nunc à moribus est, nunc à variis figuris euentuum. Fortuna semper consistit in his quæ improuisa emergunt. Eam vsquequaque nititur euacuare Plutarchus, & ex præmissis quatuor locis, naturæ, officij, morum, conditionis, totius reuerentiæ manare credit originem. Superstitiosius tamen hoc infidelium more exequitur. Vnde nonnullas sententias eius, sensu & sermone catholico curaui inserere. Ille quidem in cultu deorum eos præcipuè asserit venerandos, qui ei familiarius & vicinius accedunt. Aut natura, vt Liber Indorum, domitor Hercules, qui eo ipso in se Iouem protestatus est, quod angues iugulauit in cunis. Aut officio, vt pontifices, præfectosque sacrorum. Aut moribus, vt philosophos, qui mentis diuinæ haustum inuestigatione & dispensatione sapientiæ indicant. Aut conditione, vt quos fauor numinis extulit, vt aliis præessent, ex causa potius familiari, quam officio publico. Sermo quidem perfidus est, & omni reprobatione dignus, sensusque verborum, qui Philosophum non decet. Sed forte quid de natura Deorum non sentiret, in auribus corrupti populi proloqui non audebat, qui legerat combustos esse libros Philosophi Pythagoræ, & ipsum actum esse in exilium ab Atheniensibus, eo quod dubitauerat, an de diis vera essent, quæ vulgo dicebantur. Quid ergo contrarium auderet asserere, qui nec ipsam dubitationem erroris nouerat impunitam? Est itaque verisimile quòd morem auditoribus gesserit, & vt eos ab illicitis reuocaret, aliquid indulsisse errori. Nam in doctrina morum, luculentissimus est. Eoque huic opinioni facilius acquiesco, quod Apostolus gentium, fide tamen & religione incolumi, omnibus omnia factus est, vt omnes lucrifaceret. Nos autem quibus de cælo veritas illuxit, non deorum qui nulli sunt, sed veri Dei ministris, & amicis magnam reuerentiam credimus exhibendam; sed & inimicis eius interdum, quoniam hoc ipse præcipit, qui sæpe maximam ad eruditionem suorum, pessimis hominibus contulit potestatem. Vnde illud, Subiecti estote omni humanæ creaturæ propter Deum, siue regi quasi præcellenti, siue ducibus tanquam ab eo missis ad vindictam malefactorum, laudem vero bonorum. Et

illud,

illud, Serui subditi estote dominis vestris, non tantùm bonis & modestis, sed etiam dyscolis. Amici quidem fiunt Dei, aut gratia cessantibus meritis, vt Hieremias, & Iohannes sanctificati antequam nati, & gemma sacerdotum Nicolaus quarta & sexta feria semel lactens in cunis. Aut meritis ex gratia, vt qui facili via bonorum operum, sicut pœnitens latro, videlicet difficili & felici transitu meretur regna cælorum, velut Apostolorum chorus, & Martyrum. Hos autem tres ordines innuit Maro,

Facilis descensus Auerni.
Noctes atque dies patet atri ianua Ditis:
Sed reuocare gradum, superasque euadere ad auras,
Hoc opus, hic labor est, pauci quos aequus amauit
Iupiter, aut ardens euexit ad athera virtus.
Diis geniti potuere.

Quos ergo morum elegantia diuinæ videmus bonitati conformes, debemus tanquam verissimam & fidelissimam Dei imaginem venerari. Ministri vero sunt, quos dispositio diuina vocauit, vt corripiendo & corrigendo vitia, aut virtutes inserendo, aut propagando, suam & aliorum procurent salutem. Qui vero ei in iure humano ministrant, tanto inferiores sunt his qui ministrant in diuino, quantum diuinis humana cedunt.

CAP. V.

Quæ pœna immineat his, qui ministris ecclesiæ locorumque venerabilium iniurias inferunt: & de priuilegiis locorum venerabilium: & quod absolutio nec per vim extorqueri, nec surripi potest per fraudem.

In his autem qui iura diuina ministrant, Deus præ cæteris honoratur aut spernitur, cum illorum honorem, aut contemptum proprium reputet. Hinc est illud, Ego dixi Dij estis, & labia sacerdotis custodiunt scientiam, & legem requirunt ex ore eius, quia angelus domini exercituum est. Ipsa quoque veritas ait, Qui vos audit, me audit. Qui

dit. Qui vos recipit, me recipit, & qui vos spernit, spernit eum qui me misit. Et qui tangit vos, tangit pupillam oculi mei. Illa vero reuerentia, quæ in rerum veneratione consistit, multiplex est. Aut enim corporales res sunt, vt ædes & loca sacra, & quæ piis dicantur vsibus, & sacrificia quæ visibiliter exercentur. Aut incorporales, vt iura quæ sacris rebus competunt, quæ temerare sacrilegium est, morte piandum, aliáue pœna grauissima, pro qualitate admissi. Rerum ergo sacrarum immunitatem conuellere, insurgere in Deum est, & quasi vendicare eum in seruitutem. Et quidem de iure diuino pro se possent multa proponi, sed vt æmulæ potestatis non obloquatur audacia, in hac parte statuta principum latius & benignius patent, quæ fidem Christianam venerantur, approbant, & ecclesiarum & ministrorum omniumque locorum venerabilium priuilegia vniuersa confirmant. Quis enim principis, cuius memoria in benedictione est, Arcadium loquor, constitutionem non audiuit? Si quis in hoc genus sacrilegij prorupit, vt in Ecclesias catholicas irruens, sacerdotibus & ministris, vel in ipso cultu locóue aliquid importet iniuriæ, quod geritur à prouinciæ rectoribus animaduertatur, atque ita prouinciæ moderator, sacerdotum & Ecclesiæ ministrorum, loci quoque illorum & diuini cultus iniuriam, capitali in conuictos siue confessos reos sententia nouerit esse vindicandum. Nec expectet vt Episcopus iniuriæ propriæ vltionem deposcat, cui sanctitas ignoscendi gloriam dereliquit, sitque cunctis laudabile, factas atroces sacerdotibus aut ministris iniurias, veluti publicum crimen persequi, ac de talibus vltionem mereri. Item: Placet clementiæ nostræ vt nihil commune clerici cum publicis actionibus habeant, vel ad curiam pertinentibus, cuius corpori non sunt annexi. Et alibi, Si ecclesiæ venerabilis priuilegia cuiusquàm fuerint vel temeritate violata, vel dissimulatione neglecta, commissum quinque librarum auri condemnatione plectatur. Quæ vero priuilegia ecclesiarum locorumque venerabilium, & ministrorum sunt, diuino fiunt & humano iure notissima, cum vel vsu iam liqueat, quod non possunt nisi apud iudices ecclesiasticos conueniri; & si quis in aliquem de clero violentas manus iniecerit, anathemate feriatur,

riatur, vt nisi per Romanum Pontificem absolui non possit. Huius criminis alibi frustra quæritur venia, nisi articulus mortis forte immineat, quia nec per vim extorqueri, nec surripi potest per fraudem. Autore Claudiano Theodosius ait,

Non extorquebis amari;
Hoc alterna fides, hoc simplex gratia donat.

Nihilominus verum est, quia non extorquebis absolui, quod sola contritio cordis, confessio oris, & satisfactio operis promerentur. Vtique non ius, sed gratia sola iustificat impium, & fraus peccatori non prodest, quia spiritus sanctus disciplinæ effugit fictum, nec habitat in corpore subdito peccatis. Alibi me dixisse recolo, quia, teste magno patre Augustino, simulata innocentia non est innocentia, sed duplex malitia, quia & malitia est, & simulatio. Æquitas quoque simulata non est æquitas, sed duplex iniquitas, quia iniquitas est & simulatio. Vnde immoderato stupore confundor, cum frequentissimè videam, nescio fideles an infideles dicam, in sacrilegio huiusmodi deprehensos, ad hoc totis viribus anhelare, vt & minis & terroribus vrgeant sacerdotes ad absolutionem præstandam, quam nec isti fideliter dare, nec illi in contumacia vtiliter accipere possunt. Sane facilius est vtrumque inuolui, quam alterum istorum expediri. Vtrius tamen culpa sit grauior, non facilè dixerim. Hæc de his quæ in politica constitutione Plutarchi, vicem animæ obtinent.

CAP. VI.

De principe qui caput est reipublicæ & de electione eius, & priuilegiis, & præmio virtutis & culpæ; & quòd beatum Iob debeat imitari, & de virtutibus beati Iob.

SEQVITVR vt eius imitantes vestigia de membris Reipublicæ dispiciamus. Dictum est autem principem locum obtinere capitis, & qui solius mentis regatur arbitrio. Hunc itaque, vt iam dictum est, dispositio diuina in arce reipublicæ collocauit, & cum nunc arcano proui-

dentiæ suæ ministerio, cæteris præfert, nunc quasi suorum iudicio sacerdotum, nunc ad præficiendum totius populi vota concurrunt. Vnde & in veteri testamento legitur, quia Moyses cum ordinatus, qui præesset in populo, conuocauit omnem synagogam, vt eligeretur astante populo, ne qua postmodum retractatio cuiquam, ne quis scrupulus resideret. Legitur in libro Regum, quod Saul rex futurus apparens in facie populi, ab humeris sursum supereminebat vniuersum populum. Quare quæso, nisi quia quem oportet præesse aliis, pectore debet & ore proeminere, vt quasi bonorum operum vlnis totius populi latitudinem amplexari valeat, & protegere tanquam doctior, sanctior, circumspectior, & omni virtute præstantior? Dicit enim Dominus ad Moysen; Assume ad temetipsum Iesum filium Nauæ, hominem qui habet spiritum Dei in semet ipso, & impones manus tuas super eum, & statues coram Eleazaro sacerdote, & præcepta ei dato in conspectu totius synagogæ, & præcipe de ipso coram eis, & dabis claritatem tuam super illum, vt audiant illum filij Israël. Audis euidenter ordinationem principis populi tam manifestè descriptam, vt penè expositione non egeat. Si eam tamen manifestius quæris, eam tibi autore Domino, suo loco & tempore cum præceperis, explanabo, adiiciens indumentorum, & quorundam sacramentorum significationes. Hic autem planè nulla est populi acclamatio, nulla consanguinitatis ratio, nulla propinquitatis habita contemplatio est. Mortuo Salphaat, filiæ paternam apud Moysen vendicant hereditatem. Petitionem earum iustam esse, Deus ipse testatur. Propinquis namque agrorum, & prædiorum hæreditas relinquenda est, & vt plurimum actionum. Gubernatio vero populi, illi tradenda est, quem Deus elegerit, homini scilicet tali, qui habet spiritum Dei in se, & præcepta Dei in conspectu eius sunt, qui Moysi valde notus sit & familiaris, id est, in quo sit claritas legis & scientia, vt possint eum audire filij Israël. Nec tamen licitum est fauore nouorum, recedere à sanguine principum, quibus priuilegio diuinæ promissionis, & iure generis debetur successio liberorum, si tamen (vt præscriptum est) ambulauerint in iustitiis Domini. Si vero à via paulisper deflexerint,

flexerint, non statim vsquequaque deiiciuntur, sed patienter corripiuntur in iustitia, donec fiat conspicuum eos pertinaces esse in malo. Neque enim Roboam statim excussus est à solio patris, sed ex quo seniorum contempto consilio, recessit à via Salomonis, onus importabile volens imponere filiis Israël. Verumtamen scissum est regnum eius, recedentibus decem tribubus post Hieroboam seruum Salomonis, fueruntque regna diuisa, dum regnum habuit Iuda vel Israël. Sensit ergo de contumacia pœnam, de gratia Dei & priuilegio sanguinis misericordiam, vt rex quidem maneret, sed magna regni parte mutilatus. Vnde hoc illi? Quia adhæserat consiliis iuuenum, contemnens vias & præcepta prudentiæ. Impossibile enim est, vt salubriter disponat principatum, qui non agit consilio sapientum. Væ, inquit, terræ cuius rex puer est, & cuius consiliarij manè comedunt. Beata terra cuius rex nobilis est, & cuius principes vescuntur tempore suo, ad refectionem non ad luxuriam. Ibi enim sapientia esse non potest. Hinc sanctus Iob: Sapientia vbi inuenitur, & quis est locus intelligentiæ? Nescit homo pretium eius nec inuenitur in terra suauiter viuentium. Non æquabitur ei labentium quicquam, trahitur enim sapientia de occultis. Longe vtilius iuuenes repulisset acquiescens consilio seniorum, vitam beati Iob habens regnandi formam. Audi ergo quid de se fateatur. Quando lauabam pedes meos butyro, & petra fundebat mihi riuos olei. Quando procedebam ad portam ciuitatis & in platea, cathedram parabant mihi. Videbant me iuuenes & abscondebantur, & senes assurgentes stabant. Principes cessabant loqui, & supponebant digitum ori suo. Vocem suam cohibebant duces, & lingua eorum gutturi suo adhærebat. Auris audiens beatificabat me, & oculus videns, testimonium reddebat mihi, eo quòd liberassem pauperem vociferantem, & pupillum cui non erat adiutor. Benedictio perituri super me veniebat, & cor viduæ consolatus sum. Iustitia indutus sum, & vestiui me sicut vestimento, & diademate iudicio meo. Oculus fui cæco, & pes claudo. Pater eram pauperum, & causam quam nesciebam, diligentissimè inuestigabam. Conterebam molares iniqui, & de dentibus illius auferebam prædam. Di-

cebamque, In nidulo meo moriar, & ſicut palma multiplicabo dies. Radix mea aperta eſt ſecus aquas, & ros morabitur in meſſione mea. Gloria mea ſemper innouabitur, & arcus meus in manu mea inſtaurabitur. Qui me audiebant, ſententiam expectabant, & intenti tacebant ad conſilium meum. Verbis meis addere nihil audebant, & ſuper illos ſtillabat eloquium meum. Expectabant me ſicut pluuiam, & os ſuum aperiebant quaſi ad imbrem ſerotinum. Si quando ridebam ad eos, non credebant, & lux vultus mei non cadebat in terram. Si voluiſſem ire ad eos, ſedebam primus. Cumque ſederem quaſi rex exercitu circumſtante, eram tamen mœrentium conſolator. Ecce regnandi in viro iuſto ex magna parte expreſſa eſt formula, quam ſi per ſingula exequi voluerimus, integri libri magnitudinem, inſertarum virtutum ſeries vel ſola complebit. Diligens lector ſingula verba diſcutiet, quia in his omnibus, nec iota, nec apex à myſterio ſalutis vacat. Pauca tamen quæ in ipſa ſuperficie verborum eminent, quanta potero breuitate perſtringam. Quando, inquit, lauabam pedes meos butyro, & petra fundebat mihi riuos olei, cum in parata cathedra reſiderem in platea, abſcondebantur iuuenes, & mihi ſenes aſtabant. Innuit ergo quia rerum affluentia, gratiarumque concurſus, ei prudentiam non excuſſerint, ſed in his omnibus ex conſcientia, & teſtimonio bonorum operum autoritas inconcuſſa permanſit. Egrediebatur enim ad portam qui latebris non egebat, & qui docendi promeruerat ſedem, ſenum prudentiam erigebat, leuitate iuuenili abſcondita. Ceſſabant loqui principes, & lingua ducum gutturi adhærebat, non audentes grandia loqui, & imponere in humeris hominum onera importabilia, quæ nec ſuperficie digiti tangi * poſſunt. Docebat enim omnem virtutis laudem in actione conſiſtere, caſſumque eſſe ſplendorem verbi, cui nec eſt ſoliditas operis. In omni opere, inquit Salomon, erit abundantia, vbi autem verba ſunt plurima, ibi frequenter egeſtas. Principum vero & * diuitum eſt, alios in via morum præcedere, non quæ facienda ſunt, aliis tumidè intonare. Auris audiens, & oculus videns beatificabit me. Inſtrumenta corporis eleganter expreſſit, quibus ſenſus animæ maximè conualeſcit. Exteriorum

* al. ſolent

* al. ducum

namque

namque notitia oculi & auris obsequio fidelissimè transit ad animam, & thesauros cordis sæpius lingua incauta dispergit. Quòd vero audiens & videns adiecit, sapientis iudicium exprimit, iuxta illud; Beatus qui loquitur in aure audientis. Non itaque beatificatum se dicit linguis hominum, quæ in alterutram partem vel amore, vel odio frequenter impelluntur. Sufficit ei testimonium conscientiæ, præsertim cùm roboratum sit iudicio sapientum. Eo, inquit, quod liberassem pauperem, pupillum & periturum, & consolatus sum cor viduæ. In his enim maximè principalis claret autoritas, quæ à Domino instituta est, ad iniurias propulsandas. Hæc quidem opera sunt misericordiæ, & erit nomen agentis ea, benedictum in secula. Sed nec credas eum remissiore clementia vitiis audaciam præstitisse: Iustitia, inquit, indutus sum, & diademate iudicio meo. Causam quam nesciebam, diligentissimè inuestigabam. Oportet enim iudicem cuncta rimari, & ordinem rerum plena inquisitione discutere, nec antè obuiare alicui, quàm causa sit legitimis rationibus plenissimè limitata. Vt enim ait ethicus, ad pœnitendum properat, quisquis citò iudicat. Conterebam molas iniqui. Iniquus est quisquis in iudiciis sequitur non causam, sed prædam. Qui sic munera diligit, vt sequatur retributiones. Et licet æquum sit, quod decernit ad pretium, auaritiæ seruiens pergit in mortem. Vnde sequitur; Et de dentibus illius auferebam prædam, dicebamque, In nidulo meo moriar. Mentem itaque composuerat, qui rerum suarum amplitudine contentus erat. Nec auaritiæ aut ambitionis stimulo vrgebatur, vt domū domui, agrū agro coniungeret, vsque ad terminos loci, ac si solus habitaturus esset in superficie terræ. Et sicut palma multiplicabo dies. Rem admirandam! Aristoteles in septimo problematum, & Plutarchus in octauo memorabilium dicit, Si super palmæ, inquiunt, arboris lignum, magna pondera imponas, ac * tantum grauiter vrgeas, oneres, *al. tam vt magnitudo oneris sustineri non queat, non deorsum cedit, nec in terram flectitur, sed aduersus pondus surgit, & sursum nititur, recuruaturque. Propterea, inquit Plutarchus, placuit palmam signum esse victoriæ in certaminibus, quoniam ligni ingenium huiusmodi est vt vrgentibus

tibus opprimentibúsque non cedat. Fertur item quod ramus eius palmæ, quæ Græcè dicitur basileros, auelli non potest si trahatur deorsum, sed si sursum producas cedit. Constat autem quia truncus palmæ, vel stipes à radice contrahitur, sed in superioribus dilatatur. Secus autem est in quauis arbore, quæ tanto magis turgescit, quo ad terram stipes vicinius accedit. Per palmam ergo significatur iustitia inuincibilis, quæ descensum non nouit, sed solum ad superiora processum. Vnde iustus vt palma florebit. Radix mea aperta est, secus aquas scripturarum vtique & virtutum, de quibus supra, & ros scilicet gratiæ morabitur in messione mea. Intellige bonorum operum, quorum manipulos electis reponet apud se in illa die iustus iudex. Vnde sequitur; Gloria mea semper innouabitur, & arcus meus instaurabitur, quia

Est aliquid quo tendit, & in quo dirigit arcum
iustus, *nec passim sequitur coruos testaque lutoque.*

Qui me audiebant, expectabant sententiam &c. Sæpe dictum, sententiam in bono semper accipiendam esse, iuxta illud, Sapientior videtur sibi piger septem viris loquentibus sententias. Audis in sapiente tria concurrere. Intenti, inquit, tacebant ad consilium meum, verbis meis nihil addere audebant, stillabat super eos eloquium meũ. Res ardua desiderat attentionem, & virum grauem decet consilia meditari, vt quicquid agit, quicquid loquitur, sit pro consilio homini sapientiam affectanti. Est autem oris circumcisi illa proferre, quibus nihil liceat demi vel apponi. Est autem viro graui turpissimum, si iugiter se fabulis & nugis immisceat, & inter congarrientes perstrepet, veluti rabulus anser admixtus oloribus, & omnem materiam credat aptam esse litigiis.

Ambigitur quid enim Castor sciat, an docilis plus,
Brundusium Numici melius via ducat, an Appij.

Præterea quæ abundant, sui copiositate vilescunt, & cum multiloquio peccatum non desit, pauca prudenter loquentis sermo est pretiosus. Vnde Socrates quo quærenti modo quis famam optimam compararet; si gesserit, inquit, optima, & locutus fuerit pauca. Hoc est quod vir iustus & veritus delinquere in sermone, dicit stillasse eloquium suum. Qui enim non delinquit in verbo, hic perfectus

fectus est vir. Si quando ridebam ad eos, non credebant. Risus leuitatis indicium, & quo potentior, eo pudentior, & reprehensibilior est. Ait enim, Stultus in risu exaltat vocem suam: & Saluator fleuit, qui vtique risisse non legitur. Nec enim facile crediderim pronum esse ad cachinnum, qui sub tanta ambiguitate de risu loquitur; vt etsi riserit non credatur. Et lux vultus mei non cadebat in terram. Risit forte vir iustus, sed eum in hilaritate, temporalis ineptia non resoluit, & quicquid terrenum erat in moribus, vultum verebatur austerum. Si voluissem ire ad eos, sedebam primus. Prima siquidem cathedra dignus erat, qui alios tantarum virtutum itinere præcedebat. Cùm sederet quasi rex famulantibus aliis, lachrymas merentium abstergebat. Iocunda siquidem conclusio; cum potestas publica sic studet præesse, vt in vniuersitate sua tristem aliquem esse non patiatur. Qua vero arte id fiet, moralis campus subiectus exequitur, tanta quidem amœnitate florum, & fructuum vbertate, vt si quis eum ingreditur, Paradisi se delitiis gaudeat interesse. Miraris forte & attonitus obstupescis, quemquam in exilio carnis huius, tantæ dulcedinis esse participem, & cælestium ciuium esse conciuem. Sed an ita esse possit, ex operibus viri iusti tu ipse diiudica. Si negaui quod volebant pauperibus, & oculos viduæ expectare feci. Si comedi buccellam meam solus, & non comedit pupillus ex ea, quia ab infantia creuit mecum miseratio, & de vtero matris meæ egressa est mecum. Si despexi prætereuntem eo quod non habuerit indumentum, & absque opetimento pauperem. Si non benedixerint mihi latera eius, & de velleribus ouium mearum calefactus est. Si leuaui super pupillum manum meam, cum viderem me in porta superiorem, humerus meus à iunctura sua cadat, & brachium meum cum ossibus conteratur. Semper enim quasi tumentes fluctus super me timui Deum, & pondus eius ferre non potui. Si putaui aurum robur meum, & dixi obrizo fiducia mea. Si lætatus sum super multis diuitiis meis, & quia plurima reperit manus mea. Si vidi solem cum fulgeret, & lunam incedentem clarè, & lætatum est in abscondito cor meum, & osculatus sum manum meam ore meo, quæ est iniquitas maxima, & negatio contra

Deum altissimum. Si gauisus sum ad ruinam eius qui me oderat, & exultaui quòd inuenisset eum malum. Si non dixerunt viri tabernaculi mei, quis det de carnibus eius vt saturemur? Foris non mansit peregrinus, ostium meum patuit viatori. Si abscondi quasi homo peccatum meum, & cælaui in sinu meo iniquitatem meam. Si expaui ad multitudinem nimiam, & despectio propinquorũ terruit me, & non magis tacui & egressus sum ostium. Si aduersum me terra clamat, & cum ipsa sulci eius deflent; si fructus eius comedi absque pecunia, & animam agricolarum eius afflixi, pro frumento oriatur mihi tribulus, & pro ordeo spina. An non credis eum ambulare in latitudine delitiarum Dei, qui de corde puro, & conscientiá bona, & fide non ficta, sub imprecatione tanta de se ista fatetur? Quis istorum verborum desiderat interpretationem, aut in tanta virtutum luce non videt? Nimium planè hebes est, & obtusi ingenij, cui per se ista non lucent. In vnum hic plurima congeruntur, quorum vel vnum, orbem quendam illustrare sufficeret. Si principes plura legere, vel audire fastidiunt, saltem hoc tantillum legant, audiant, & inquisitione diligenti discutiant dum imitentur. Sequitur enim in eodem: Si audierint reges, & obseruauerint vocem Domini, complebũt dies suos in bono, & annos suos in gloria. Si autem non audierint, transibunt per gladium, & consumentur stultitia. Vidésne inutilium regum duplicem exitũ? Aut enim per gladium transeunt, aut stultitia consumuntur. Et rectè dicuntur transire per gladium, non finiri, eo quod gladius quasi quidam transitus est eis ad locum, vbi secũdum multitudinem iniquitatum suarum, potentes potenter puniuntur. Sed & stultitia consumit impios, quia in depressione populi, robur principis eneruatur. Populus namque contritus, erigere vires principis non potest, aut non vult.

CAP.

CAPVT VII.

Quæ mala vel bona subiectis proueniant de moribus principum: quod & aliquorum strategematicis roboratur exemplis.

QVASI, inquit, qui mittit lapidem in aceruum Mercurij, sic qui dat insipienti honorem. Hoc à diuersis diuerso modo exponitur. Ego sapientiorum venia impetrata, aceruum credo Mercurij, in quo consistit ratio calculandi, quia Mercurius numen eorum est qui negotiationem exercent, & ratiociniis suis diligenter inuigilant. Mittere ergo lapidem in aceruum, quo regitur ratio calculandi, est totam turbare calculi rationem: & honorem conferre insipienti, est reipublicæ subuertere vitam. Et impossibile est, vt alios vtiliter regat, quem proprius subuertit error. Ait enim, vbi non est gubernator, populus corruet. Et alibi, Rex insipiens perdet populum suum, & ciuitates habitabuntur per sensum prudentium. Omnis potentatus vita breuis, languor prolixior grauat medicum. Breuem languorem præcidet medicus, sic & rex hodie est, & cras morietur. Cum enim morietur homo, hereditabit serpentes, & bestias & vermes. Nunquid quæso pauperes opprimuntur iniuriis, attenuantur exactionibus, rapinis multiplicibus spoliantur, iubentur in se concurrere populi, & orbem concutere, vt potentibus isti succedant heredes? Isti namque succedunt omnibus iure suo, nec desideratur solemnitas testamenti, ab intestato emergunt omnia; velis nolis, hos habebis heredes. In secularibus literis fertur dixisse Plato, Perinde est cum subditos opprimit magistratus, ac si caput corporis intumescat, vt a membris aut omnino, aut sine molestia ferri non possit. Hanc autem passionem sine grauissimo dolore membrorum tolerari vel curari, impossibile est. Si vero incurabilis fuerit passio, sic viuere quàm mori miserius est. Miseris autem nihil vtilius est, quam vtcunque finire miseriam. Idem quoque dixisse legitur, Cum in subiectos potestas sæuit, idem est ac si tutor pupillum persequatur,

quatur, vel cum suo mucrone iugules, ob cuius defensionem, ab eodem traditum tibi gladium accepisti. Rem namque publicam frui iure pupilli percelebre est, & eam tunc demum rectè procedere, cum caput eius se vtile esse cognoscit, nisi fideliter membris cohæreat. Hæc ille, & quidem eleganter & verè. Sed vt mihi videtur, cohærentia fidelis & firma esse non potest, vbi non est vnio tenax voluntatum, & quasi ipsarum animarum conglutinatio. Quæ si defuerit, * hominum frustrà sibi congruunt opera, cum dolus in perniciem pergat, sine affectu proficiendi. Simulatores, inquit Iob, & callidi prouocant iram Dei, neque clamabunt, cùm vincti fuerint. Morietur in tempestate anima eorum, & vita eorum inter effæminatos. Operibus namque causam præstat nunc pudor, timor interdum. Sed iunctura illa sordidissima est, quæ ex adipe fidei, & dilectionis procedit, & in solo virtutis fundamento subsistit. Opera tamen quia morum argumenta sunt, gratiam pariunt, quia nihil vtilius, nihil efficacius est ad statum magistratuum, & processum. Inde est illud Imperatoris, aut (si mauis) versificatoris egregij, dum tamen idem eos sensisse non ambigas.

* al. homini

Sis pius inprimis, nam cùm vincamur in omni
Munere, sola Deos aquat clementia nobis.
Neu dubiè suspectus agas, neu falsus amicis,
Rumorúmve auidus: qui talia curat, inanes
Horrebit strepitus, nulla non anxius hora.
Non sic excubia, nec circumstantia pila,
Quam tutatur amor, non extorquebis amari.
Hac alterna fides, hoc simplex gratia donat.

Alexander cum hyeme ducens exercitum, resideret ad ignem, recognoscere prætereuntes copias cœpit. Cumque respexisset quendam prope exanimatum frigore, iussit eum sedere in loco suo, dicens, Si in Persis natus esses, in regia sella resedisse capitale foret, sed in Macedonia nato conceditur. Fertur & aliud de eodem. Quod cum virgo eximiæ pulchritudinis, finitimæ gentis principi desponsata, inter captiuas adesse nunciaretur, ei abstinentia summa pepercit, vt ne illam quidem aspexerit. Qua mox ad sponsum remissa, vniuersæ gentis per hoc beneficium sibi mentes reconciliauit. Sic humanitate suorum, alieno-

alienorum animos sibi iustitia deuinxit. Simile est quod Scipio Africanus in Hispania egisse legitur, cui cum virgo nobilis omnium in se decoris admiratione conuertens oculos, adducta esset, eam sponso nomine Alicio reddidit, adiiciens & aurum, quod parentes in redemptionem captiuæ attulerant, vt esset virgini in dotem, aut marito in munus nuptiale. Itaque multiplici * magnificentia vniuersa gens victa, quæ forte alias cessura nõ fuerat, Romani imperij populo accessit. Camillo Faliscos obsidenti, magister ludi liberos Faliscorum tanquam ambulandi causa, extra murum eductos, tradidit, dicens retentis obsidibus, ciuitatem necessario facturam imperata. Camillus vero non solum spreuit perfidiam, sed restrictis manibus post terga, magistrum virgis agendum ad parentes pueris tradidit, adeptus beneficio victoriam, quam fraude non concupierat. Nam Falisci ob hanc iustitiam sponte se dediderunt. Extat quoque eiusdem Camilli non ignobilior titulus. Cum enim post subactas ciuitates & triumphos insignes, militaris manus inuidia concitata, damnatus & expulsus est ciuitate, quasi præda communi iniquius distributa. Irruentibus Senonibus Gallis in vrbem, & Romanis vndecimo milliario victis apud flumen *Alliam, nec in ipsa vrbe quicquam præter Capitolium seruari posset, & hoc auro dato, vt Galli recederent. Camillus etiam ingratæ compatiens patriæ, eosdem cecidit, aurum abstulit, Romanorum aquilas reportauit. Vnde in sexto Virgilius. Inter cæteros Aeneades prædicit Aeneas

*al. munificentia

* al. Albani

referentem signa Camillum.

Itaque ab exilio reuocatus, tertio triumphans vrbem ingressus est, & appellatus secundus Romulus, quasi alter patriæ conditor. Iulius * Hyginus in libro sexto de vita rebusque virorum illustrium, quod de Fabricio sequitur refert. Nam præcedentia Plutarchi in institutione Traiani, & Iulij Frontini in libro strategematum sunt. Venerunt ergo secundo legati Samnitum ad C. Fabricium, multas & magnas res memorantes, quas bene ac beniuolè post redditam pacem Samnitibus fecerat, offerentes dono grandem pecuniam, & orantes vt eam acciperet & vteretur, eo quod multa ad necessitatem victus, & splendo-

*al. Iginius

ſplendorem domus tāto viro deeſſe conſtaret. Nihil enim lautum, paratumque erat pro amplitudine hominis, & dignitate virtutis. Fabricius vero planas manus ab auribus & ad oculos & infra, & deinceps ad nares, & ad os, & ad gulam, & deinde ad ventrem & ima deduxit, & legatis in hæc verba reſpondit: Dum omnibus his membris, quæ attigi, reſiſtere atque imperare potero, mihi nihil omnino deerit, ideóque vobis reſeruate pecuniam neceſſariam vſibus veſtris, nec eam quibus neceſſaria, aut grata non eſt, ingeratis. Romani ſiquidem non curant habere aurum, ſed imperare volunt habentibus aurum. Hoc Iulius * Hyginus. Frontinus vero refert, quod ad Fabricium ducem Romanorum, medicus Pyrrhi Epirotarum regis peruenit, pollicitus ſe venenum daturum Pyrrho, dum merces ſibi in qua operæ pretium foret, conſtitueretur. Quo facinore Fabricius ēgere victoriam ſuam non arbitratus, regi medicum detexit. Atque ea fide meruit, vt ad amicitiam Romanorum appetendam, compelleret Pyrrhum. Pace mea decertent in caſu iſto Valerius Maximus, & Claudius Quadrigarius, contendentes de nomine & officio conditoris. An Timocares fuerit iuxta Valerium pater illius, qui in regis conuiuio pocula miniſtrabat, an ſecundum Quadrigarium Nicias medicus, non multum curo, dummodo conſtet Conſules Romanorum eo ſubegiſſe Pyrrhum, quod perfidiam fuerant aſpernati. Epiſtolam vero Conſulum ad Pyrrhum, hanc fuiſſe Quadrigarius refert. Conſules Romani ſalutem dicunt Pyrrho regi. Nos pro tuis iniuriis continuo animo commoti, inimiciter tecum bellare ſtudemus, ſed cum muniis exempli & fidei. Ergo viſum eſt vt te ſaluum velimus, quo ſit, quem armis poſſimus vincere. Ad nos venit Nicias familiaris tuus, qui ſibi à nobis præmium peteret, ſi te clam interfeciſſet. Id nos negauimus velle, néue ob eam rem quicquam commodi expectaret, denunciauimus. Simul etiam viſum eſt, vt te certiorem faceremus, ne quid huiuſmodi ſi accidiſſet, noſtro conſilio factum putarent ciuitates, ſcituræ quod nobis non placet promiſſis, aut pretio, aut dolis pugnare. Tu, niſi caues, iacebis. Quid referam, quod cum ei regni medietatem Pyrrhus obtuliſſet, vt pacem conditionibus æquis admitteret,

* al. Iginius

teret, contemptus eſt. Sed nec regni medietatem acquieuit accipere, vt amicitiam promitteret regi. Cum vero Cyneas vir præſtantiſſimus, qui Romam miſſus fuerat, reuerſus interrogaretur qualis Roma eſſet, reſpondit ſe regum vidiſſe patriam, eo quod fere omnes tales eſſent illic, qualis eſſet ſolus Pyrrhus in Epiro, vel reliqua Græcia. Audita ergo conſtantia Fabricij, inquit rex; Hic eſt vtique ille Fabricius, qui difficilius à virtute, quam Sol à curſu ſuo auerti poteſt. Imperator Cæſar Auguſtus Germanicus, eo bello quo victis hoſtibus Germanici cognomen meruit, cum in finibus copiarum, caſtella poneret, pro fructibus locorum, quæ vallo comprehendebat, pretium ſolui iuſſit, atque iſta iuſtitiæ fama, omnium fidem aſtrinxit. Quid de continentia dicam, rerumq. contemptu, quandoquidem Plutarchi ſtrategematica nonnulla promiſi? M. Catonem eodem vino, quo remiges, contentum fuiſſe traditur. Attilius Regulus, cùm ſummis rebus præfuiſſet, adeo pauper fuit, vt ſe, coniugem, liberoſque toleraret agello, qui colebatur per vnum villicum. Cuius audita morte, ſcripſit Senatui de ſucceſſore ſibi creando, & deſtitutis rebus obitu ſerui, neceſſariam eſſe præſentiam ſuam. C. Scipio poſt res proſperè in Hiſpania geſtas, in ſumma paupertate deceſſit, ne ea quidem relicta pecunia, quæ ſufficeret in dotem filiarum; quas ob inopiam publicè dotauit Senatus. Idem præſtiterunt Athenienſes filiis Ariſtidis poſt ampliſſimarum rerum adminiſtrationem in ſumma paupertate defuncti. Hannibal de nocte ſurgere ſolitus non quieſcebat ante noctem, crepuſculo demum ſocios ad cænam vocabat, neq. amplius quam duobus lectis diſcumbebatur apud eum. Idem cùm ſub Haſdrubale militaret Imperatore, plerumque ſuper nudam humum,* ſagulo tectus, capiebat ſomnos. Aemilianum Scipionem traditur in itinere cum amicis ambulantem, accepto pane veſci ſolitum. Idem & de Alexandro Macedone dicitur. Auguſtus Cæſar minimi cibi erat atque vulgaris. Fere ſecundarium panem, & piſciculos minutos, & caſeum * bibulum manu preſſum, & ficus biferas, virides maximè appetebat. Veſcebaturque ante cænam, quocunque tempore & loco ſtomachus deſideraſſet. Vnde ipſe in quadam epiſtola: Ne Iudæus equi-

* al. ſacculo

* al. bubulum

equidem, mi Tyberi, tam diligenter sabbathum seruat, quam ego hodie seruaui, qui in balneo post horam primam noctis, duas * buccatas manducaui, priusquam vngi inciperem. Iram quoque citissimè remittebat, dum iniuriantis animũ videret immutatum. Et sicut ipse dicebat, celerius quam asparagi coquantur. Hoc enim verbo rei festinatæ velocitatem solebat exprimere. In sermone siquidem & hoc, & quædam alia nobiliter vsurpauerat, quod litteræ eius antigraphæ ostendunt. In quibus cum aliquid nunquam futurum credebat, illud fore dicebat ad Calendas Græcas. Masinissam nonagesimum ætatis annum agentem, meridie ante tabernaculum stantem, vel ambulantem, capere solitum cibos legimus. C. Curius cum victis ab eo Sabinis, ex Senatus consulto ampliaretur ei modus agri, quem consummati milites accipiebant, gregalium portione contentus fuit, malum ciuem dicens, cui non esset idem, quod cæteris, satis. Vniuersi quoque exercitus sæpe notabilis fuit continentia, sicut eius qui sub M. Scauro insignem gloriam meruit. Nam memoriæ tradidit Scaurus continentiam militarem, pomiferam, inquit, arborẽ, quam in pede castrorum fuerat complexa metatio, postremo die concinentibus æneatoribus, & abeuntibus nobis, intactis fructibus exercitus reliquit indemnem. Auspiciis ergo Imperatoriis Cæsaris Domitiani Augusti Germanico bello, quod Iulius Ciuilis in Gallia mouerat, Lingonum opulentissima ciuitas, quæ ad Ciuilem desciuerat, cùm aduenientem ab exercitu Cæsaris populationem timeret, quòd præter spem inuiolata, nihil ex rebus suis amiserat, ad obsequium redacta, septuaginta millia armatorum tradidit mihi. Lucilius * Meromius qui Corintho capta non Italiam solum, sed etiam prouinciam tabulis, statuisque exornauit, adeo nihil ex manubiis tantis in suum conuertit vsum, vt filiam eius inopem Senatus ex publico dotauerit. Constantia quoque cum ex pluribus strategematibus pateat, in virtute Romanorum maximè claret. Eorum siquidem magnificentia & virtute, si omnium gentium historiæ reuoluantur, nihil clarius lucet. Declarat hoc amplissimi splendor Imperij, quo nullum maius ab exordio, neque maioribus incrementis processu continuo dilatatum, humana
potest

* al. buccellas

* al. Mummimus

poteſt memoria recordari. Nam & quietæ libertatis, iuſtitiæ cultu, reuerentia legum, finitimarumque gentium amicitiis, maturitate conſiliorum, & grauitate verborum, & operum, obtinuerunt vt orbem ſuæ ſubiicerent ditioni. Sed quia de conſtantia eorum cœpimus, vnum de Strategematibus Iulij Frontini, pro multis ponatur in medio. Cum itaque vrbis mœnibus Hannibal aſſideret, oſtendendæ fiduciæ gratia, ſupplementum exercitibus, quos in Hiſpania habebant, diuerſa porta miſerunt. Idem agrum in quo caſtra Hannibalis erant, defuncto forte domino, venalem ad id pretij licendo perduxerunt, quo is ager ante bellum venerat. Hi dum ab Hannibale obſidentur, & ipſi obſiderent Capuam, decreuerunt ne niſi ea capta, reuocaretur inde exercitus.

CAP. VIII.

Quare Traianus videatur omnibus præferendus.

NVNC autem vt in Traiano, Plutarchi ſtrategematicis ponatur modus, tantæ fortitudinis & ciuilitatis fuit, vt Romani imperij fines, quod poſt Auguſtum defenſum magis fuerat, quàm nobiliter ampliatum, longe lateque diffunderet. Gloriam tamen militarem moderatione ſuperauit, Romæ & per prouincias omnibus ſe æqualem exhibens, amicos ſalutandi cauſa frequentans, vel ægrotantes, vel feſtis diebus cum eiſdem indiſcreta viciſſim habens conuiuia, vehiculis eorum, & veſtibus indifferenter vtens, publicè & priuatim ditans omnes, immunitates ciuitatibus largiens, relaxans tributa prouinciis, nulli grauis, charus omnibus, adeo, vt vſque ad noſtram ætatem, in Senatu, non aliter principibus acclametur, Felicior Auguſto, melior ſis Traiano. Sic itaque memoriæ eius delatum eſt, & opinio bonitatis eius in tantum præualuit, vt amicis laudantibus vel aſſentationibus occaſionem magnificentiſſimi præſtet exempli. Rectè laudatur in Iulio animi magnitudo inuicti, & efficacia operis, cum illius mens, & manus ad fere impoſſibilia ſibi ſuffecerint. Quantus in armata militia fuerit, non modo Galli, Britoneſque primum ab eo ſubacti, ſed tota ciuilis

uilis belli fortuna, & Cæsareæ domus series protestatur. In litteratorio studio tantus erat, vt quaternas simul dictaret epistolas. Quis in iuris ciuilis peritia fuerit, veteres Romanorum indicant leges. Potentis ingenij vires, quàm iugiter in philosophia exercuit, prædicat & extollit vel sola inuentio bisexti. Quod autem omnibus mirabilius est, amoribus, & negotiis simul operam dabat, & in singulis, quæ aggrediebatur, tantus erat, vt eis solis vacare crederetur. simul totus erat singulorum, & omnium. Laudes vero Augusti totus orbis concelebrat, & Titum amorem humani generis, suas scilicet delitias, iocunda memoria veneratur. Ego his omnibus Traianum præferre non dubito, qui in solius virtutis cultu, regni constituit maiestatem. Ethicum iuxta qui recte fecerit, regem arbitratur. Tale est illud quod sub nomine Theodosij præcipit Claudianus:

Tu licet extremos latè dominere per Indos,
Te Medus, te mollis Arabs, te Seres adorant,
Si metuis, si praua cupis, si duceris ira,
Seruitij patiere iugum, tolerabis iniquas
Interius leges, tunc omnia iure tenebis
Cùm poteris rex esse tui, proclinior vsus
In peiora datur, suadetque licentia luxum,
Illecebrisque effrenafauet, tunc viuere castè
Asperius, cum prompta Venus, cum durius ira
Consulitur, cum pœna patet: sed comprime motus,
Nec tibi quid liceat, sed quid fecisse decebit
Occurrat, mentemque domet respectus honesti.

Vt vero in laude Traiani facilius acquiescant, qui alios ei præferendos opinantur, virtutes eius legitur commendasse sanctissimus papa Gregorius, & fusis pro eo lachrymis, inferorum compescuisse incendia, domino remunerante in misericordia vberi iustitiam, quam viduæ flenti exhibuerat Traianus. Cùm enim memoratus Imperator, iam equum ascendisset, ad bellum profecturus, vidua apprehenso pede illius, miserabiliter lugens, sibi iustitiam fieri petiit, de his qui filium eius optimum, & innocentissimum iuuenem iniustè occiderant. Tu, inquit, Auguste imperas, & ego tam atrocem iniuriam patior? Ego, inquit Imperator, satisfaciam tibi cùm rediero. Quid, inquit

quit illa, si non redieris? Successor meus, ait Traianus, satisfaciet tibi. Et illa, Quid tibi proderit, si alius benefecerit? Tu mihi debitor es, secundum opera mercedem recepturus. Fraus vtique est, nolle reddere quod debetur. Successor tuus iniuriam patientibus, pro se tenebitur. Te non liberabit iustitia aliena. Bene agetur cum successore tuo, si liberauerit se ipsum. His verbis motus Imperator, descendit de equo, & causam præsentialiter examinauit, & condigna satisfactione viduam consolatus est. Fertur autem beatissimus Gregorius Papa tamdiu pro eo fudisse lachrymas, donec ei reuelatione nuntiatum sit Traianum à pœnis inferni liberatum, sub ea tamen conditione, ne vlterius pro aliquo infideli Deum sollicitare præsumeret. Vnde & meritò præfertur aliis, cuius virtus præ cæteris ita sanctis placuit, vt eorum meritis, solus sit liberatus. Et hæc quidem de capite reipublicæ dicta sunt.

CAP. IX.

De his qui in republica obtinent locum cordis, & quòd iniqui arcendi sunt à consiliis potestatum, & de timore Dei, & sapientia & Philosophia.

CORDIS locum, autore Plutarcho, Senatus obtinet. Senatus vero, sicut maioribus placuit, officij nomen est, & habet ætatis notam. Siquidem sic dicitur à senectute. Eum vero Athenienses Areopagum dicebant, eo quod in illis totius populi virtus consisteret, & cum ab eis præclara plurima inuenta sint, nihil salubrius, nihil gloriosius institutum est quàm Senatus. Quid enim nobilius est cœtu senum, qui emeriti à vulgaribus officiis, ad consilij & regiminis officium transeunt, & in marcido corpore exerunt mentis vires* eo sapientiæ magis apti negotiis, quo in exercitiis corporis minus possunt. Eorum vtique tantus honor extitit apud Græcos; vt duces Reipublicæ nusquam procederent, nihil egregium ageretur, quod senes instituti non inducerent, aut approbarent, & quod magis est ab initio vrbis conditæ, nomina eorum aureis literis scripta sunt. Ipsique patres conscripti ap-

* esse

ti appellati, qui alios sapientia, ætate, & affectu paterno præcedebant. Penes istos consiliorum erat autoritas, & omnium publicè gerendorum. Cæterum licet ab ætate nominis videatur esse origo, hanc ego arbitror tam corporis esse quàm mentis. Aetas namque mentis sapientia est, in qua omnium officiorum consistit distributio, & * artificium totius vitæ. Ars namque recte viuendi (vt Stoicis placet) ars artiũ est. Nullam vero esse artem maximarum rerum, cum in minimis quoque artem esse nullus ignoret, opinio est hominum parum considerate loquentium. & in maximis rebus errantium, omnia magis pro libito statuentium, quam pro veritate. Est autem, vt antiquis Philosophis placet, sapientia, rerum diuinarum humanarumque princeps, & gerendorum omittendorumque scientia. Huic vero insistere philosophari est, eo quod Philosophia sit studium sapientiæ. Vt ergo antiquis placuit, ad ostium sapientiæ philosophia pulsat, & cum ei apertum fuerit, anima rerum luce dulciter illustrata, nomen Philosophiæ euanescit. Aut sicut perspicacioribus visum est, voluntatis appetitus impletur, cum flos studii vergit in fructum. Nam philosophiæ finis, sapientia est. Sed nescio quo nam pacto versamur in fine illius, cuius initium non dum agnouimus, quod in rebus omnibus potentissima pars esse censetur. Veruntamen qui finem nouit, initium ignorare non potest, cum radix initij, per multiplices virtutis tramites, vsque ad coronam finis, fructusque dulcedinem, viuacitatis suæ soliditate pertranseat. Ecce, inquit beatus Iob, timor domini ipsa est sapientia, & recedere à malo intelligentia. Aliam vero radicem sapientiæ nunquam inuenio, cum in eo consentiant omnes, quod initium sapientiæ timor Domini. Timor ergo initium, & in timore processus est, & omnium virtutum culmen, siue illud charitatem, siue sapientiam dicas, non vsquequaque alienum est à timore. A filiali, seruilem diuide: in hoc initium, in illo sapientiæ constitue profectum, & exinde perfectionem. Quocunque modo se luxus verborum extollat, verum est, quia sapientia initiatur in timore. & quod sanctus timor Domini permanet in sæculum sæculi. Manet itaque radix, & incrementis gratiæ inualescens in ramos virtutum proficit, &

* al. officium

ficit, & vis eius ad fructum perfectæ charitatis vſque pertingit, quæ pœnarum neſcit aculeos, cùm non ſit metus in charitate, qui pœnam habet, & ſit timoris indicium, * & bona opera iugiter facit, & iuſtitiæ continens eandem apprehendit. Metus ergo videtur cedere, dum gratia proficit ad virtutem, quia iam non timet ſeruiliter, qui filiali affectu ad reuerentiam, & bona opera incitatur. Semper, inquit beatus Iob, quaſi tumentes fluctus ſuper me timui Deum, & pondus eius ferre non potui. Vtique ſe non quandoque dicit timuiſſe, ſed ſemper. & eum perfectum eſſe non dubitas cui ipſius Domini teſtimonio, vir ſimilis non erit in terra. Nec eum metu pœnarum charitate deducta, credibile eſt à malis temperaſſe, quem in perfectione iuſtitiæ fuiſſe non ambigis conſummatum. Iam in commendatione timoris ſermo proceſſit, & non dum innotuit, quid ſit timor. Sed vtinam conſiſtat in corde, cuius appellatio totiens verſatur in ore. Si enim mentem ille tetigerit, lingua efficacius, & ſibi ſalubrius diſputabit. Nam in ore fruſtra voluuntur verba, ſi virtutis deficiunt opera. Eſt autem timor Dei, ſicut beatiſſimus Papa Gregorius aſſerit, nihil eorum quæ agenda ſunt, prætermittere. Hoc vtique prætermittitur, quod nec opere, nec voluntate impletur. Quicquid enim vis, & non potes, factum Deus reputat, eo quod voluntas plena totius operis mercedem conſequitur. Certum eſt aut quia qui Deum timet, nihil negligit, & bona facit. Qui vero diligenter omnia inueſtigat, & cognitis rebus, quæ ſunt agenda, exequitur, proculdubio ſapiens eſt, & aptiſſimus conſiliis principum, [ſeu à prælatione non eſt arcendus, ſi morum grauitate illuſtratur.] Vbi tanta morum grauitas innotuerit, ætatem corporis fruſtra quiſque cauſatur. Hic eſt enim ſenex, quem præeligendum conſiliis, ſapientiæ monita docent. Ait enim: Senectus venerabilis eſt, non diuturna, neque numero annorum computata. * Gloria ſenum canities. Cani ſunt ſenſus hominis, & ætas ſenectutis vita immaculata. Beatus planè qui hanc apprehendit ætatem, vt de innocentia vitæ, conſcientiæ ſuæ teſtimonio gaudeat. Sed dicis forte: Quis eſt hic, & laudabimus eum? Vtiq; non eum arbitror expectandum dandum conſiliis, qui peccatum non fecerit, ſed quem

* al. quod

* al. abſunt

* al. dignitas

peccare non iuuat, qui peccatum oderit, virtute gaudeat, & eam magno desiderio concupiscat, hominem scilicet bonæ voluntatis. Sed nec istud ad vnguem resecandum est, benigniori potius vt dicitur Minerua, qui non simpliciter, sed aliorum collatione innocens videatur. Quis enim gloriabitur, se vsquequaque castum habere cor, cum & astra munda non sint in conspectu illius, qui in angelis suis reperit prauitatem? Iniqui ergo arcendi sunt, superbi & auari, & omnis huiusmodi pestis hominum. Nihil enim perniciosius est iniquo diuitis cōsiliario. Omni, inquit, custodia serua cor tuum, quoniam ex ipso vita procedit. Est itaque prouidendum potestati, ne consiliarij eius indigeant, ne aliena immoderatius concupiscant. Quod etiam ad eos vsque protenditur, qui in corpore reipublicæ, interiorum obtinent vicem, quos quæstores & commentarienses, & rerum priuatarum comites esse prædiximus. Hæc enim omnia ad satietatem reficienda sunt, & hanc ex necessitate, & vsu, habita ratione personarum, oportet interpretari. Si enim reficiantur auidius, & minus digerant, generant morbos, aut incurabiles, aut difficiles. Impossibile siquidem est, quemquam iustitiam & pecuniam sequi. Aut enim vni istorum quilibet adhærebit, & alterum contemnet, aut torquebitur altero, melioris expers. Auaro namque, teste sapientia, nihil scelestius, & nihil iniquius quam amare pecuniam. * Hic enim animam suam venalem habet, & in vita sua proiecit intima sua. Et forte ideo crates pectoris, costarumq; soliditatem, & extremæ cutis claustrum, natura diligentissima parens, circumposuit intestinis, quo aduersus omnem exteriorem violentiam fierent tutiora, & eis, quod necesse est, ministrat, nec vnquam sine salutis suæ dispendio, exterioribus exponuntur. Oportet autem in republica hanc naturæ opificis seruari imaginem, & his necessariorum copiam de publico ministrari.

* hat

CAP. X.

De lateribus potestatum, quorum necessitas explenda est, malitia reprimenda, [& de causidicis, quorum lingua damnifica, nisi funibus argenteis vincta fuerit, de munerum acceptoribus, & quod munus est à manu, à causa, à tempore, à loco, vel modo.]

* al. hæc desunt.

SED & in lateribus, his scilicet qui principibus debent assistere, hæc naturæ formula seruanda est. Constat enim quia à conuictu mores formantur. Qui tangit picem inquinabitur ab ea.

Vnaque contacta liuorem ducit ab vna.

Nec domi illorum iustitiam credas, aut veritatem, aut pietatem, apud quos vides omnia esse venalia. Christus ipse exclusus est, etsi pulsat ad ostium, non aperitur ei, fugiunt & fugant gratiam, qui omnia ad pretium, & gratis faciunt nihil. Si preces porrigendæ sunt, si causa examinanda, si executioni mandanda sententia, si conficienda cautio, omnia nummus agit, veritas cæca est, pietas manca, dum

Quantum quisque sua nummorum seruat in arca,
Tantum habet & fidei. ——
—— Contemnere fulmina pauper
Creditur atque deos, diis ignoscentibus ipsis.

Qui corruptior moribus, & corrumpentior muneribus, apud istos beatior est. Si principum manus euaseris, grandis tibi restat via, arcta, & ardua, antequam tortores extremos effugias, sudandum est tibi. Ecce instrumenta tua conficit Cossus, si eum salutare licuerit, pro magno reputa. Si scedulam non attuleris, frustra accedes. Si autem attuleris, inutilis est, nec acquiescet vt manus nobilis vitio membranæ degeneret. Quid multa? Suam necesse est comparari, cum nec opera, nec calamus, aut sepiolæ, aut nigræ loliginis succus, tibi constet inemptus. Sed & ipsas syllabas, & apices, nisi eum tibi propitium feceris, sic distorquebit, tot tibi verborum ponet tendiculas, vt pro pace bellum, pro quiete litigium, amici instrumento vi-

 deatur

ſius nocent inter omnes Curiæ nugatores, qui ſub prætextu honeſtatis, & libertatis, miſeriæ ſuæ ſolent ineptias colorare, qui nitidiores incedunt, qui ſplendidius epulantur, qui propriam ad menſam ſæpius extraneos compellunt accedere, humaniores domi, foris benigniores, affabiliores in ſermone, liberiores in ſententiis, in proximorum cultu munifici, & omnium virtutum imitatione præclari. Vt enim ait ethicus, totius iniuſtitiæ nulla eſt capitalior, quam eorum, qui cùm maximè decipiunt, id agunt, vt boni viri eſſe videantur. His vtique virtutis vmbra, licētiam facit, & vnde vix oportuerat ſperari veniam, gloriam aſſequuntur. Poſſunt impune plurima extorquere, qui paruo non poſſunt; imo non dignantur eſſe contenti. Notum quidem eſt, & generale prouerbium, quia

Seruiet æternum, qui paruo neſciet vti.

Ne tamen cum his me bellum inexorabile gerere putes; munera curiales licenter accipiant, dum non extorqueant impudenter. Pudor autem abiicitur, ſimul ac ad exactiones ventum eſt. Verbum inquit verecundum ſupplici ac ſubmiſſa voce dicendum, rogo, nec gratis tulit, qui cum rogaret accepit. Bis enim emit, qui rogat. Ad rei namque vel ſpei pretium, verecundiam vendidit. Munus verò iuſtæ reprehenſionis non habet notam, quod deuotio liberalitatis obtulit, non improbitas deprecantis extorſit. Ita tamen iniquorum munera non acceptet, cùm ingrati hominis ſit, votis non fouere beneficium, & impium pro muneribus iuſtificare; dicente domino, ſit iniquum. Vtique beneficium accipere eſt vendere libertatem, & dedecens eſt ſeruos eſſe qui debent aliis imperare. Verumtamen & cauſæ ratio habenda eſt & perſonæ, vt nec à turpi, nec turpiter accipiatur, quod ex loco, & tempore, & modo latius oportet inquiri. Nam plerumque à manu, plerumque à cauſa, à tempore interdum, interdum à loco, vel modo, ſplendent munera vel ſordeſcunt. At improbitas curialium eouſq; innotuit, vt de teſtimonio conſcientiæ, de venuſtate morum, de odore opinionis, de ſinceritate cauſæ, de torrente eloquentiæ, niſi pretio interueniente, quis fruſtra confidat.

Ipſe licet venias Muſis comitatus Homere,

Si nihil attuleris, ibis Homere foras.

Non modo leones & tigrides, eloquentiæ beneficio leniſſe dictus eſt Orpheus, ſed apud ipſum Ditem vox dulcior perorauit, canemque tricipitem exorauit cauſa fauorabilior, vt * admiſſam ſemel Eurydicem contra morem inferorum liceret educere. Tu vero licet Orpheus ſis, aut Arion, vel ille qui ſolo teſtudinis ſono, ſaxa, vt dicitur, emolliuit, nihil apud curiales efficies, niſi plumbea eorum corda aureo vel argenteo malleo vanitatis vel cupiditatis incude emollias. Inclementiam Cerberi omnes abhorrent. Ego me credo vidiſſe oſtiarios Cerbero duriores. Apud inferos tamen Cerberus vnus eſt. Quot ſunt diuerticula Curialium, tot Cerberi ſunt. Atrienſes quoque Cerberos ſuſtinebis, totamque familiam, quæ ſemper aut mordet, aut latrat. Omnes verò quotquot ſunt, in vno medicos audierunt, dicentes: Dum dolet accipe, facturi etiam ſi ſibi expedire crediderint, vt doleat quod ſanum eſt. In vno tamen piiſſimos eſſe miraberis, quod querelas libenter audiunt, fouent humiliorum cauſas, & eouſque patrocinantur afflictis, dum exhauriant loculos pleniorum. Nam quocunque modo cauſa procedat, hoc ſemper agitur vt loculi impleantur, etſi auaritia nequeat ſatiari. Quiſquis in iſtorum manus inciderit, ſi pænitens inuenitur, opinor hæc tormenta ei ſufficere poſſe ad veniam. Nihil enim adeo graue eſt, quod hic expiari non poſſit. Quid enim miſerius eſt, quam ſuperbis aſſidere liminibus, prætergredientium tolerare faſtum, & contemptibilium calcari contemptu, perferre moleſtias excuſſorum, & ab indignis quæuis indigna perferre? Socrates, cum eum Alcibiades interrogaret, quare Xantippem vxorem admodùm moroſam, iurgioſam, & quæ diu noctuque muliebribus ſcatebat moleſtiis, domo non abigeret, inquit, Cum talem domi perpetior, inſueſco, & exerceor vt cæterorum quoque foris petulantiam, & iniuriam facilius feram. Veteri celebratur prouerbio, Quia vacuæ manus temeraria petitio eſt, & profecto importunus precator eſt, qui dandas res ad verba confidit. Vtrobiq. enim ſcilicet apud Curiales & medicos, obtinet,

Pro ſolis verbis, montanis vtimur herbis,
Pro charis rebus, pigmentis & ſpeciebus.

Inter

Inter alios tamen benigniores sunt, qui minimum possunt, licet fere omnes proni sint ad nocendum, quod cuiuis longe facilius est, quam prodesse. Exerceant ergo nundinas suas, loculos alienos exhauriant, farciant suos, possideant quantum Pacuuius, montibus aurum exæquent, nec ament aliquem, nec amentur ab vllo, sint admirationi ignotis, dum domesticis sint odio, vel cõtemptui: Tale aliquid in veterum Romanorum scriptis inuenies. Cum P. Cn. Græcinus, aut si alio potius dicitur nomine, argueretur ab amicis, quod vxorem formosam, castam, & nobilem repudiaret, respondit; Et hic soccus quem cernitis, nouus, elegans, & inspectoribus omnibus placens est, sed nemo scit præter me solum vbi me premat. Legitur in libro Numerorum, quod cum Madianitis fornicans Israel, indignationem Domini prouocauerit, donec Phinees Zambri, filium Salomi cum succuba Madianitide, educto ense transuerberauit, & in occasu nocentum quieuit ira Dei. Factus est ergo sermo Domini ad Moysen dicens: Tolle cunctos principes populi, & suspende eos contra Solem in patibulis. Peccauerat quidem populus, & fornicatio principum non exprimitur, rapi tamen præcipiuntur principes ad patibulum, & in pœna eorum quies delinquenti populo reparatur, eo quod ex negligentia præsidentium sæpissimè prouenit excessus subditorum. Refert itaque potestatis istorum cohibere malitiam, & eisdem de publico prouidere, vt omnis grassandi occasio subtrahatur. Quod & in iure Romano antiquitus cautum est, alioquin autor videbitur maleficij, quod prætermisso officio emendare contemnit. His enim flagellis hominum, innocentiumq; terroribus, quo præclarior & potentior, eo plenior & perniciosior curia est. Frequens etenim est, vt curia recipiat vel faciat vitiosos, apud quos inualescit audacia delinquendi, cum ex familiaritate potentum, vitiis indulgetur. Sed de anteacta vita, cuiuscunque frustra præsumitur, cum inter curiales vix possit innocentia retineri. Quis est enim cui virtutem non excutiant curialium nugæ? Quis est tantus, quis tam solidus, vt corrumpi non possit? Optimus est qui resistit diutius, qui validius, qui corrumpitur minus. Nam vt sit virtus incolumis, à curialium vita diuertendum est. Pro-

inde quisquis hoc dixerit, & prudenter curiæ naturam expressit. Exeat aulam, qui vult esse pius. Vnde eleganter fons Salmacis infamia mollicici insignis, eidem comparatur. Vt enim in fabulis est, vnda illius aspectu decora est, gustu dulcis, suauis tactu, & omnium sensuum vsu gratissima, sed tanta mollicie ingredientes eneruat, vt viris effeminatis nobiliorem adimat sexū; nec ante quisquam egreditur, quam stupeat & doleat se mutatum esse in feminam. Aut enim cedens omnino sexus in deteriorem degenerat, aut veteris dignitatis aliquo manente vestigio, hermaphroditum induit, qui quodam delinquentis naturæ ludibrio, sic vtriusque sexus ostentat imaginem, vt neutrius retineat veritatem. Hac autem Poëtici nube figmenti nugarum curialium repræsentatur imago, quæ viros abiecta virtutę emolliunt, aut virtutis imagine retenta peruertunt. Qui curialium ineptias induit, & philosophi, vel boni viri officium pollicetur, Hermaphroditus est, qui duro vultu & hispido muliebrem deturpat venustatem, & virum muliebribus polluit, & incestat. Res siquidem mōstruosa est, Philosophus curialis: & dum vtrumque esse affectat, neutrum est, eo quòd curia philosophiam excludit, & ineptias curiales philosophus vsquequaque non recipit. Non tamen ad omnem curiam comparatio transit, sed ad illam duntaxat, quæ insipientis distemperatur arbitrio. Qui enim sapiens est, nugas abigit, componit domum, & vniuersa illius subiicit rationi. Vt enim ait sapientia, quæ communicatio sancto homini ad canem, aut luci ad tenebras? Omne animal diligit sibi simile, & omnis homo proximum suum. Omnis caro ad similem sibi coniungitur, & omnis homo sociabitur simili sibi, si lupus agno aliquando communicauit, si peccator iusto.

CAP. XI.

De oculis, auribus, & lingua potestatum, & de officio præsidis, & quod iudicem oportet habere iuris & æqui notitiam, voluntatem boni, & potestatem exequendi, & quòd iuramento debet esse alligatus legibus, & à sordibus munerum alienus.

SEQVITVR oculorum, aurium, & linguæ, collatio, quam in præsidibus prouinciarum consistere superius dictum est. Præses igitur qui in iure reddendo, prouincialibus præsidet. Hic autem æqui & iniqui debet habere notitiam, & facultatem, & animum eius quod iustum est exequendi. Nam sicut medico euentus mortalitatis imputari non debet, ita si quid triste per imperitiam eius cōtigerit, ei merito imputatur. Quod si nouit, & non vult, non ex ignorantia, sed ex malitia condemnatur. Finis siquidem vtriusque damnatio est. Licet ignari mitius puniantur, nisi forte ignorantiam negligentia procurauerit. Nam si ignorantia inuincibilis est, non affert mortem, sed ab innatis tenebris excusatur. Si vero scit, & vult æquitati seruire, nec potest, non tam præsidis est culpa quam principis. Sed ad religionem iudicis, hæc eadem pertinere certissimum est, cum ipsum iuris oporteat habere notitiam, voluntatem boni, vires exequendi, & sacramento debeat esse legibus obligatus; vt sibi omnino illicitum nouerit, ab earum sinceritate diuertere. Nam de sapientia eius, sapientia docet. Iudex, inquit sapiens, iudicabit populum suum, & principatus sensati stabilis erit. Secundum iudicem populi, sic & ministri eius, & qualis rector est ciuitatis, tales & inhabitantes in ea. Sed [&] vires necessarias esse, non tacuit, dicens: Noli quærere iudex fieri, nisi valeas virtute irrumpere iniquitates, ne forte extimescas faciē potentis, & ponas scandalum in agilitate tua. Non pecces in multitudine ciuitatis, nec te immittas in populum, neque alliges duplicia peccata, nec enim in vno eris immunis. Noli esse pusillanimis in anima tua, exorare

*al. addunt, Iuris notitiam necessariam esse &

orare

orare & facere eleemosynam non despicias. Ne dicas in multitudine munerum meorum respiciet Deus, & offerente me Deo altissimo munera mea suscipiet. Non irrideas hominem in amaritudine animæ, est enim qui humiliat & exaltat circumspector Deus. Ex his diligenti lectori occurret, quod voluntas boni non minus iudici necessaria est, quam notitia, vel potestas, cum non modo de suis, sed ex alienis delictis teneatur, & duplici suorum & aliorum prematur onere, vt nec in multitudine munerum citra munditiam voluntatis sit ei fiducia ante Deum. Vnde & Plato egregie quidem & luculenter (si tamen audiatur) eos, qui de republicæ gerendo magistratu contendunt, ita inter se versari asserit, vt si nautæ sub aduersa tempestate decertent, quis eorum potissimum debeat gubernare. In quo fortunæ calculo, aut nullus, aut rarus, idemque temerarius est, qui sine arte & viribus vendicet magistratum. Et in eo quidem tempore nihil miserabilius vidi, quam iudices scientiæ legis ignaros, bonæ voluntatis inanes, quos conuincit amor munerum & retributionum, id virium quod habent in obsequio auaritiæ, iactantiæ, aut carnis & sanguinis exercentes, & à necessitate sacramenti legitimi absolutos. Ex quo planum est, principes qui eis ordinariam iurisdictionem contulerunt, iuris esse ignaros vel contemptores. Sed quicquid de peritia iuris dicamus, aut de viribus exequēdi, iudicem oportet esse religiosissimum, & qui omne iniquum morte ipsa magis oderit. Quia ergo præsides ordinariam habent iurisdictionem, vel iuris dicendi potestatem, ipsorum & iudicum aliorum vna est speculatio, & quod de his dicitur, facile ad aliorum consequentiam trahitur. Est itaque primum quod ex necessitate officij * vtriusque indicitur, vt iustitiæ in omnibus pareatur, & nihil eorum quæ facienda sunt, fiat ad pretium. Nam quod iniustum est, vsquequaque non licet, vt nec pro temporali vita fieri liceat. Quod vero iustum est, mercedis interuentu non indiget, cum per se fieri debeat, & iniquum sit vendere quod debetur. Iustitiam ergo vendere iniquitas est; iniustitiam, iniqua insania. Hæc siquidem vbique reprobata est, vt nusquam esse debeat, illa vbique debita est, vt sine scelere vendi non possit. Neque enim Balaam ex eo cul-

* al. vtrisque

eo culpatur, quod populi Dei causam condemnauerit, aliudve dixerit, quam quod Dominus inspirabat, sed quia auaritia excæcatus est, infidelium causam instruens quomodo ad prouocandum iram Dei delinqueret Israël, dictante malitia procurauit. Quærebat ergo quomodo iustè iustificaret causam impij, & quasi illuso Deo, gratiam eius subtraheret electis. Aut si aduersa iustificari non posset causa, hoc saltem agebat, vt & ab ista recederet Deus. Compugnantibus namque iniquis, vincere (vt dicitur) consueuit, qui viribus * superior est. Balaamitas videas plurimos, qui licet iniquam nolint ferre sententiam, corrupti tamen muneribus, iustitiam partis vnius, in alteram quauis arte transferre moliuntur. Non facile dixerim vtrum sit nequius, licet venditor * æquitatis, malitiam fuco fallaciori coloret. Potest tamen videri nequior, qui officij sui principem & reginam, cui fides famulatur, quasi mercem in foro distrahit, ac si seruus infidelis dominum vendat. Omnis enim magistratus, iustitiæ famulus est. Constat enim quia æquitas alienatur à venditore, licet ad emtorem non transeat, & empta iniquitas sic ad emtorem transit, vt nequaquam a venditore recedat. Et quod in aliis contractibus non reperitur, solus ille iustitiam vendit, qui non habet. Siquidem ante commercium relinquit sordidum venditorem. Nonne sordidus est, qui ad acceptas, vel oblatas sordes, conscientiam polluit, & non tam iustitiam venalem habet. quàm animam suam? Doctor gentium diuitias, honores, & totius mundi variam supellectilem contemnit vt stercora, vt solum lucrifaciat Christum, ratus omnia, quæ dispendium saluti afferunt, sordibus aggreganda. Recte quidem & fideliter, eo quod nihil mūdum, nihil honestum, nihil decens salutem impedit, sed sola turpitudo, quæ sicut dedecet, sic & immunda est, & certè inutilis, adeo damnosa, vt nullo temporali emolimento valeat compensari. Quid enim prodest homini, si vniuersum mundum lucretur, faciens detrimentum animæ suæ? Et vide, quia non dixit mundum inutilem vbi salus perditur, sed etiam vbi minuitur gloria. Quantumuis rutilent gemmæ, aurum splendeat, & omnibus lenociniis suis arrideat mundus, quicquid munditiam hominis perimit, sordidum;

* al. superior

* iniquitatis

dum; quod decorem animæ extinguit, turpe; quod honestatem subuertit, ignominiosum est. Vnde & apud antiquos etiam salutiferæ veritatis ignaros, omne quod ex debito officij gratuitum esse oportet, si fiat ad pretium, in sordibus computatur. Ipsius quoque pretij sic dilatant interpretationem, vt non modò pecuniam, speciémve contineat, sed obsequium, omnemque operam, quatenus aliàs non debetur. Quod enim ex sordibus est, quid erit nisi sordidum? Non enim potest arbor mala, fructus bonos facere, cum in eo vis naturæ consistat, vt similia ex similibus procreentur. Cæterum quia præsidum, & aliorum iudicum, communem esse inspectionem præmisimus, æquitatis, & publicæ quietis ministri sunt, quos tanto circumspectiores, & cautiores oportet esse, magisque sollicitos, quo illius reseruantur examini, cuius prudentia circumueniri non potest, aut iustitia corrumpi, illo obtinente, vt in quo iudicio iudicauerint, iudicentur, & mensuram bonam & confertam, & coagitatam, & supereffluentem in sinus suos à iudice iusto recipiant.

CAP. XII.

De sacramento iudicum, & collatione Pythagoræ & Alexandri, & in quibus rebus gratiam partibus possit facere iudex, & de quæstionibus captiosis.

ET quidem iudices sacramento legibus alligantur iurati, quia omni modo iudicium cum veritate, & legum obseruatione disponent. Ipsoque iure cautum est, vt sacrorum Euangeliorum scripturæ terribiles, ante sedem iudicialem deponantur, ibique ab initio litium, ad finem vsque permaneant, nec amoueantur, nisi sententia recitata, quo totius consistorij latitudo, Dei ipsius repleta præsentia, omnibus ad sacrosanctas scripturas metum incutiat, & reuerentiam, & ab inquisitione veritatis omnis iniquitas propulsetur. Omnes quoque carnis & sanguinis, religio iudiciaria, propellit affectus, euacuans iram & odium, metum & amicitiam: quia, vt ait Iulius Cæsar, haud facile animus verum prouidet, vbi ista * proficiunt. Hinc est illud prouerbium, autore Cicerone;

* al. officiunt.

apud

apud antiquos celeberrimum: Exuit personam iudicis, quisquis amicum induit. Aequitas enim cui iudex obsequium debet, odij sinistram, aut amoris dextram nescit. Nam à veritate non licet in iudiciis declinare. Vt vero plurimum indulgeatur amicitiæ, amico interdum dilationis gratiam facit. Hoc tamen ipsum raro, & non nisi causa cognita. Porro dum causa anceps est, dilatio protelatur, si non contentionis, saltem decisionis. Nam iudicia festinata, pænitentiam pariunt. Vnde & Græci cùm vrgentut ad sententiam antequam de causa liqueat, respondent patres suos solem apud antipodes non vidisse; sed expectasse semper, donec & ipsis oriretur. Dicunt enim præproperum esse viatorem, qui antequam lucifer oriatur, crassis adhuc tenebris, luceque remota, diætam aggreditur. Sed nec iudicem terreat autoritas litigatorum, cùm Pythagoræ in longissimum tempus sit dilatata petitio, & Alexandri Macedonis in castrensi iudicio sit causa damnata. Quod & ille acceptum habuit, iudicibus agens gratiam, quorum in eo fidem probauerat, quod iustitiam omni potentatui præferebant. Nihil vero præclarius de Alexandro illo, quem publica opinio magnum asserit, in aliqua historia meo iudicio reperi. Mihi quidem semper, vt tamen pace eorum loquar, qui temeritatem virtuti præferunt, ditissimo Alexandro pauper Pythagoras maior erit. Quod vt mecum coniicias, collationem Philippi & Alexandri, Trogo Pompeio, vel Iustino compendiario eius, si mauis, autore, reuoluamus. Ait ergo: Fuit Philippus rex, armorum quam conuiuiorum studiosior, cui maxime opes erant instrumenta bellorum, diuitiarum quæstus, quam custodia solertior. Itaque inter quotidianas rapinas, semper inops erat; misericordia in eo & perfidia, pari iure dilectæ. Apud eum nulla ratio vincendi turpis, blandus pariter & insidiosus alloquio, qui plura promitteret, quam præstaret. In seria & iocos artifex, amicitias vtilitate, non fide colebat. Gratiam fingere in odio, instruere inter cordantes odia, apud vtrumq. gratiam quærere, solennis illi consuetudo. Inter hæc eloquentia & insignis oratio, acuminis & solertiæ plena, vt nec ornatui facilitas, nec facilitati inuentionis deesset ornatus. Huic Alexander filius successit, & virtute & vitiis patre

tiis patre maior. Itaque vincendi ratio vtrique diuersa. Hic aperta, ille artibus bella tractabat. Deceptis ille gaudere hostibus, hic palam fusis. Prudentior ille consilio, hic animo magnificentior. Iram pater dissimulare, plerumque etiam vincere. Hic vbi exarsisset, nec dilatio vltionis, nec modus erat. Vini nimis vterque auidus, sed ebrietatis diuersa vitia. Patri mos erat etiam de conuiuio in hostem procurrere, se temere periculis offerre. Alexander non in hostes, sed in suos sæuiebat. Quamobrem sæpe Philippum vulneratum prælia remisere, hic amicorum interfectorum conuiuio frequenter excessit. Regnare cum amicis ille nolebat, hic in amicos regna exercebat. Amari pater * malle, hic metui. Litterarum cultus, vtrique similis. Solertiæ pater maioris, hic fidei. Verbis atque oratione Philippus, hic rebus moderatior. Parcendi victis, filio animus promptior & honestior. Frugalitati pater, luxuriæ filius magis deditus erat. Quibus artibus orbis imperij fundamenta pater iecit, operis tanti gloriam filius consummauit. Ast in vno non modo patris, sed omnium* ingenuorum transcendit vitia, quod incontinentissimæ fuit inuidiæ, adeo vt etiam paterni triumphi ei lachrymas extorquerent, ac si ei virtus paterna omnium gerendorum præriperet gloriam. Eos etiam aut propriis manibus interficiebat, aut rapi præcipiebat ad pœnam qui paternæ virtutis præconia prædicabant. At Pythagoras apud Philosophos tantæ extitit autoritatis, vt ad omnium quæstionum decisionem sufficeret, si in parte crederetur Pythagoras extitisse. Tantum namque opinio præiudicata poterat, vt nihil conualesceret ab opposito, dum hoc ipse dixisse diceretur, & ex vsu acquiescentiū, vox Ipse pronominis, Pythagoram indicabat. Cum enim simpliciter dicebatur, ipse hoc dixit, ex præcepta autoritate, teste Tullio, Pythagoram intelligi oportebat. Hic tamen tota autoritate sua, nequaquam iudicium flexit, sed adhuc interueniente dilatione, propter rei ambiguitatem pendet sentētia. Thema quidem huiusmodi est: *Euallus adolescens diues, eloquentiæ discendæ gratia, causasque orandi cupiens fuit. Hic in disciplinam Pythagoræ se dedit, promittens pecuniam quantam Pythagoras petierat, datâ medietate antequam ingrederetur, daturus alteram quo primum

* al. malebat

* al. ingenuorum

* al. Euathlus

primum die causam apud iudices perorasset, & vicisset. Postea cum diutius auditor, assectatorq; Pythagoræ fuisset, facundiamque promouisset à studio, & transcurso tempore longiori, causantibus patrocinium denegaret, vt putabatur, ne doctoris impleret mercedem, habito consilio, litem cum eo Pythagoras contestatur. Cum ergo ad iudices ineundæ constituendæq; causæ venissent gratia, Pythagoras sic exorsus est. Disce, inquit, stultissime adolescens, vtroque id modo fore, vti reddas quod peto, siue pro te pronunciatum erit, siue contra te. Nam si contra te lis erit data, merces debebitur mihi ex sententia, quia ego euicero: sin verò secundum te iudicatum erit, merces mihi ex pacto debetur, quia tu viceris. Ad ea placidè Euallus. * Opto, inquit, huic tuæ tam ancipiti captioni isse obuiam, si verba non ipse facerem, atque alio patrono vterer. Sed magis in ista victoria, prælùdium est, cum te non in causa tantum, sed in argumento quoque isto euicero. Disce ergo tu magister sapientissime, vtroque modo futurum vti non reddam quod petis, siue contra me pronunciatum fuerit, siue pro me. Nam si iudices pro causa mea senserint, nihil tibi ex sententia debebitur, quia ego vicero; si contrà pronunciatum fuerit, nihil tibi ex pacto debeo, quia non vicero. Sic ab adolescente discipulo, magister eloquentiæ inclytus suo argumento confutatus, & captionis versutæ, & cogitatæ frustratus fuit. Tunc iudices vt antiquæ historiæ verbis vtar, dubiosum hoc inexplicabileque esse quod vtrinque dicebatur, rati ne sententia sua vtramque in partem dicta, ipsa sese rescinderet, rem iniudicatam reliquerunt, causam in diem longissimum protelantes. Nec multum refert ad propositum, Pythagoras, an Protagoras sicut Quintiliano placet & Aulo Gellio, litigauerit, neque enim vis est in nomine, dum constet rem ambiguam sine temeritate diffiniri non posse. Sunt autem multæ captiosæ quæstiones, quæ tutius & commodius præsertim in iudiciis differuntur, quam accelerentur. Vnde & apud Dialecticos, genus hoc Tractus appellatur, & à Græcis dicitur* Ζήτησις, vbi quicquid verum esse statueris, falsum reperitur. Etsi plerumque in his per exceptionem doli mali possit res temperari, & æquitas ipsa iuris interdum queat mitigare

* al. Poui

* al. absq.

rigorem, nisi vrgentissima rerum necessitas cogat, in talibus sententiam expedit differre, quam ferre. Fere a puero didicisti, quia in quaestionibus quae habent positiones implicitas, & quae latenter inuoluunt contraria, laboriosa solutio est, nisi forte te antiquo Nestore reputes cautiorem. Ne credas somnio; Agamemnoni dictum est in somnis, dum in excidio Troiae Graecia laboraret. Huius quoque somnij interpretationem, Iogi censuerunt Graecorum sapientissimi reseruandam. Laborantes vidi quamplurimos, dum quaeritur an qui dicit, ego mentior, verum dicat. Sed neminem vidi qui Scyllam * vitaret & Charybdim, nisi debilem aut propitium sustinuerit hostem. Aut in litigiosis disputationibus & declamationibus scholasticis, sine periculo isto ista versantur. Sed vbi ad forum ventum est, in quo inanis ostentatio ingenij conquiescit, & seria duntaxat agitantur, sine periculo litigatorum, aut iudicis, in sententiae calculo non erratur. Nec est, vt opinor, quicquam vtilius, quam periculum differri, si omnino vitari non potest. Iniquissimum tamen est, iurgia protelari, cum alterutrius litigantium periclitatur vtilitas, & rei difficultas moram non contrahit. Quicquid igitur expediri potest, accelerandum est; quod consultiorq; tractatu indiget, differendum.

*al. intraret

CAPVT XIII.

Quomodo iudicium debeat ordinari, & de conceptione sacramenti calumniae, quod ex necessitate praestant actor & reus, & quid immineat illi, qui iuramentum subire detractat, & de sacramento aduocatorum, & poena calumniatorum, siue praeuaricantium, aut tergiuersantium.

Vt vero rerum veritas citius illucescat, litigatores ipsos, personas videlicet principales, non ante ad litem iudex admittit, quam ei praestito sacramento faciant fidem, quod iustitiae suae insistent, & calumniam omnem procul facient. Actor quidem iuret, non calumniandi

nlandi animo litem mouisse, sed existimando bonam habere causam, & quod nihil in tota lite faciet calumniose, vt nec probatio, nec dilatio frustratoria exigatur, sed id solum quod iustitia videtur exigere. Reus autem iurabit, quod putans se bona instantia vti, peruenit ad reluctandum, & quod in nullo litis articulo calumniose versabitur, id solum à iudice, vel aduersario exigens, quod pro veritate putat ex necessitate militiæ exhibendum. * Vterque vero iuramenti sui extrema clausula hoc complectetur, vt iurent se nihil dedisse, aut promisisse, aut daturos esse, vel per se, vel per medium personam, siue iudicibus, siue aliis quibuscunque personis pro ea causa, *exceptis his, quæ aduocatis, & quibusdam aliis certis personis de iuris indulgentia præstari licet. Quod si actor sic iurare recusauerit, exclusus à lite cadit ab actione, tanquam improbus litigator. Reus vero detractans subire iuramentum, habetur pro confesso, & sententiam damnationis expectat. Sed & ipsi patroni causarum, quo fidelior possit esse examinatio, ab ipsa contestatione litis, iuramento arctantur ad veritatem & fidem, iurantes quod cum omni virtute sua, omnique ope, quod iustum & verum examinauerint, clientibus suis inferre procurabunt, nihil studij relinquentes prout cuique possibile est; & quod ex industria sua non protrahent lites. Nam eas oportet à iudicibus infra biennium vel triennium terminari. Ipsos quoque aduocatos pari distributione partibus exæquabit, siue eos petierint, siue non, vt æquo Marte possit causa procedere. Hæc autem paritas, & in virtutis merito, & viuacitate ingenij, consilij profunditate, & opinione scientiæ, & nominis autoritate consistit, vt hæc omnia, si fieri potest, apud partes quadam æquitatis lance librentur. Quod si vnius præ cæteris est fama hilarior, ex officio iudicantis prout poterit parti aduersariæ compensabitur. Qui tamen alicuius litigatorum arcana prænouit, non patrocinabitur aduersario, nisi forte citra conuenientiam iudicis, separatim cum pluribus aliter tractauerit, vt alteri paris defensionis copia subtrahatur. Nec est qui à iudice monitus, sine excusatione probabili, possit cuicunque parti patrocinium denegare, nisi forum sibi præcludi velit, vt postmodum in causis agen-

* al. vtriusque

* al. [illegible]

dis minimè audiatur. Si vero præuaricatus fuerit aduocatus, in conuictum oportet, pro qualitate commissi pœnam grauissimam exercere. Munus siquidem patrocinij fidelissimè implendum est, & sine aduersariorum iniuria. Rationibus namque, non probris contendendum est, & ex edicto principis patitur opinionis dispendium, quisquis negotio derelicto, procax in aduersarij sui contumeliam aut palam pergit, aut subdole. Sed licet patrono merces ex causa honorarij debeatur, * concinnatorem vel redemptorem litium esse non licet, vt certæ partis emolimentum cum graui damno litigatoris, & quadam * depręcatione paciscatur. Quicquid autem patronus allegauerit præsente domino, perinde est habendum, ac si proferatur à domino, nisi ex continenti id est, infra proximum triduum contradixerit. Licet autem patronum vinci contigerit, in nullo læditur fama eius, si nihil omisit ex contingentibus, & clientis sui iustitiam fideliter fouit. Non enim cogitur patrocinari mendacio. Si quid vero læsionis affert causa, in litigantes cadit, siue ciuiliter, siue criminaliter actum sit. Hoc autem quicquid sit, sententia diffinitiua declarat, quæ reos condemnat, vel absoluit, & interdum in ipsos autores consultissimè acerbitatis effundit aculeos. Nam vt de ciuilibus taceatur, in quibus tamen est eadem inuenire, accusatorum temeritas tribus modis detegitur, tribusque subiicitur pœnis. Aut enim calumniantur, aut præuaricantur, aut tergiuersantur. Est autem calumniari, crimina falsa intendere: Præuaricari, vera abscondere. At in vniuersum ab accusatione desistere, tergiuersari est. Sed lege Remia calumniantes ad vindictam poscit similitudo supplicij, ita tamen vt postquam reus absolutus fuerit, cùm de accusatoris consilio & mente constiterit, si iusto errore lapsus est, absoluatur. Si vero in euidenti calumnia deprehensus est, pœna legitima condemnetur. Quod ipsius pronunciationis manifestatur verbo. Nam si pronunciatum est, non probasti, pepercit actori. Si vero calumniatus es, condemnauit eum: & licet de pœna infamiæ nihil subiecerit, tamen potestas legis aduersus eum exercebitur, adeò vt importet infamiam.

* al. continuatorem

* al. depradatione

Cap.

CAP. XIIII.

De ratione instrumentorum.

At in ipsa disquisitione consilij, tam in ciuilibus, quàm criminalibus causis, ad examinandas probationes instrumentorum ratio habenda est. Et quidem instrumenta dicuntur omnia, quibus causa instrui potest, siue sint testimonia, siue testes; hæc tamen illis potiora sunt, eo quod testes testimoniis præferuntur. Nam cum testes examinari possint, testimonia semper, & apud omnes eadem sunt. In ipsa vero testium examinatione, non potest ex regula aliqua diffiniri, quid magis iudicem sequi oporteat. Si enim omnes testes eiusdem honestatis & æstimationis sint, & negotij qualitas, ac iudicis motus cum his concurrerit, sequenda sunt omnia testimonia. Sin verò quidam eorum aliud dixerint, licet * in pari numero, credendum est quod naturæ negotij conuenit, quod inimicitiæ aut gratiæ suspicione caret, confirmabitque iudex motum animi sui ex argumentis & testimoniis, quæ rei aptiora, & vero proximiora esse compererit. Non enim ad multitudinem respici oportet, sed ad sinceram testium fidem, & testimonia, quibus potius lux veritatis assistit. Ipsis quoque præsumptionibus frequentissimè stabit, donec probetur contrarium. Nam & Salomon cùm in litigio meretricum, infantem diuidi præcepisset, & altera cum mallet alteri viuum cedere, ipsa tamen reclamante, nec mihi nec tibi sit, sed diuidatur, illi viuum infantem restituendum censuit, quæ nō acquieuit, vt viuus moreretur. Argumento siquidem probabili trahebatur vt matrem crederet quæ diligebat; cùm opinionem eius, aut fidem, aduersa probatio euacuaret. Vnde & D. Adrianus rescripsit, iudicantis dilatans in examinatione testium facultatem. Et verba quidem Epistolæ sunt hæc: Tu magis scire potes quanta fides habenda sit testibus, qui cuius dignitatis, & cuius æstimationis sint, & qui * simpliciter visi sint dicere, vtrum vnum eundemque sermonem meditatum attulerint, an ad ea quæ interrogaueris, ex tempore verisimile responderint. Quæ

* al. impari

* al. similiter

argumenta, & quemadmodum, cuique rei probandæ sufficiant, nullo certo modo satis diffiniri potest. Alias numerus testium, alias dignitas & autoritas, alias veluti consentiens fama confirmat rei, de qua quæritur, fidem. Hoc igitur solum tibi respondere possim summatim, non vtique ad vnam speciem probationis, cognitionem statim allegari debere, sed ex sententia animi tui, te æstimare oportere, quid aut credas, aut parum probatum tibi opineris. Iudici vero plurimum licet, dum in omnibus seruiat veritati, quam si (vt solet) apud improbos periclitari cognouerit, ad professionem eius qui necessarij fuerint, euocabit, & ad testimonium compellet inuitos: his tamen exceptis, quod aduersus certas personas testificari iura non cogunt.

CAP. XV.

Quæ pertineant ad religionem Proconsulum, præsidum, & ordinariorum iudicum, & quatenus Xenia protendi liceat; & de Cicerone, Bernardo, Martino, Gaufrido Carnotensi.

PERTINET autem ad religionem præsidis, prouidere ne potentiores viri injuriis afficiant humiliores, ne defensores eorum calumniosis criminibus insectentur innocentes. Prohibebitque * illatas exactiones, & violentias factas & extortas metu venditiones, & cautiones vel sine pretij numeratione, ne & ipse prouinciam in præbendis hospitiis oneret, deniq; ne quis iniquum lucrum, vel damnum sentiat, præcauebit. Congruit enim bono & graui præsidi, curare vt pacata & quieta sit prouincia: quod facile obtinebit si solicitè agat, vt malis hominibus prouincia careat, eosque conquirat. Nam & sacrilegos, latrones, fures, plagiarios, conquirere debet, & prout quisque deliquerit, in eum animaduertere, receptatoresque eorum, sine quibus latro diutius latere non potest. Omni vero ius reddenti obseruandum est, vt in adeundo quidem facilem se præbeat, sed contemni non patiatur. Vnde mandatis adiicitur, ne præsides in vlteriorem familiaritatem prouinciales admittant. Nam ex conuersatione

* al. illicitas

fatione æquali, contemptio nascitur dignitatis. Et summatim ita ius reddi debet, vt autoritatem dignitatis ingenio suo augeat. Sed & in cognoscendo, nec excandescere aduersus eos, quos malos putat, nec precibus calamitosorum illachrymari oportet. Id enim non est constantis & recti iudicis, cuius motum animi vultus detegit. Quid enim in viro graui deformius, quam si ad * auram genæ pallent, cutis in rugas contrahitur, scintillant oculi, turbatur vultus; aut si sanguinem faciei ira accendit, & quasi excludit in superficiem, spumantia torquentur labia, brachia iactantur, saliunt pedes, corpus trepidat, & toto gestu non tam iratum exprimit, quam insanum. Certè cum tales video, compatior illis, mihiq́ue metuo, memor hominum, quos in Africa esse, in libro naturalis historiæ apud Plinium didici. Dicuntur enim effascinare voce & lingua, vt si impensius forte laudauerint pulchras arbores, segetes amœniores, lætiores infantes, equos egregios, pecudes pastu & cultu optimas, repente moriantur, aut pereant. Fascinatio quoque oculorum exitialis est. Refert idem homines esse in Illyricis, qui interimant videndo, quos diutius irati viderint. Eosque ipsos mares, feminasque qui visu nocentes sunt, pupillas in singulis oculis habere binas. Apollonides quoque perhibet, in Scythia nasci feminas, quæ Bithiæ vocantur, & easdem in oculis binas habere pupillas, & perimere si quem visu forte iratæ aspexerint. Vereor ne his cognati sint iudices iracundi. Tradunt etiam Physiognomi, eos qui habent oculos maculosos, ad nequitiam proniores. Quæ vero de præsidibus, aliisque iudicibus dicta sunt, debent & apud proconsules, quos nostrates vulgariter dicunt iustitias esse errantes, obtinere. Et nomen quidem erroris, etsi non officio, personis tamen eorum conuenit, qui euntes post concupiscentias suas, in sectatu auaritiæ, & deprædatione populariuum, à tramite æquitatis aberrant. Debent autem officia omnium esse gratuita, vt nihil vltra statutum exigatur, sed nec recipiatur. Sed forte quid statutum sit, quæris. Plebiscito continetur, ne quis præsidum munus donúmve caperet, nisi esculentum poculentúmve, & id quidem intra dies proximos prodigatur. Quod & ad proconsules, aliosque magistratus ex mandato

* al. aures

dato Principis transit. Non verò in totum debent exeniis abstinere, sed modum adhibere. Vt vero nec in totum abstineant, nec auarè modum Xeniorum excedant, Diuus Seuerus, & Imp. Antoninus elegantissimè sunt epistola moderati. Cuius epistolæ verba sunt hæc: Quantùm ad Xenia pertinet, audi quid sentimus. Vetus prouerbium est, nec omnia, nec semper, nec ab omnibus. Nam valde inhumanum est, à nemine accipere; sed passim, vilissimum; & per omnia auarissimum. Quod autem mandatis continetur, ne donum vel munus ipse Proconsul, vel qui in alio officio erit, accipiat, ematve quid, nisi victus quotidiani causa, quod ad Xenia iam non pertinet, sed ad ea quæ edulium excedant vsum. Sed nec Xenia producenda sunt, ad * munerum qualitatem. Licet enim patrocinium iustum possit vendere aduocatus, & peritus iuris sanum consilium, iudicium vendere omnino non licet. Cicero cùm in Palatio domum vellet emere, & pecuniam in præsens non haberet, à Sylla qui tunc reus erat, mutuo sestertium vicies tacitè accepit. Ea res priusquam emeretur prodita est, & in vulgus exiit, obiectumque est ei, quod pecuniam domus emendæ causa, à reo accepisset. Tunc Cicero inopinata opprobratione permotus, accepisse se negauit, dicens se domum non esse empturum. Atque adeo falsum est quod obiicitis, vt verum sit me pecuniam accepisse, si domum emero. Sed cum postea emisset, & hoc mendacium in Senatu ei ab inimicis obiiceretur, risit satis, atque inter ridendum, imprudentes, inquit, homines estis, cum ignoratis prudentis & cauti patrisfamilias esse, quod emere velit, se empturum esse negare, propter competitores emptionis. Sic itaque quod inficiari non poterat, vrbano facetóque diluit dicto, rem magis dignam faciens risu, quàm crimine. Familiare siquidem habebat, vt quotiens obiectum turpe abnegare non posset, responsione ioculari illud eluderet. Amplectendæ memoriæ, & imitandæ sanctitatis summus Pontifex Eugenius, quem vidisti, nullum omnino munus hominis litigantis recipiebat, aut cui litem crederet imminere. Vnde cum in aduentu suo Prior quidam modicæ facultatis, cuius causam nondum audierat, ei marcam auri deuotione multa instanter

* al. nimiam

offerret,

offerret, non dum inquit domum ingressus es, & iam vis corrumpere dominum? Corruptionem namque vir sanctus credidit, quicquid offerebatur iudici lite pendente. Bernardus Clareuallensis monachus, & Sanctorum Cosmæ & Damiani diaconus Cardinalis, Romæ degens in excelsis, singulariter habitauit, excutiens manus suas ab omni munere, vt non dum natus sit, cuius aurum, vel argentum in munus acceperit. Quid referam Martinum, qui contra morem à legatione rediens pauper, cum ab Episcopo Florentino equum socio necessarium magna compulsus instantia, accepisset, eundem restituit donatori, ex quo eum ab initio dati muneris, caussam in Romana * ecclesia ventilandam habuisse cognouit. Quod & plenius S. Bernardus Clareuallensis abbas, qui eum perfectius nouerat, refert in libro doctrinali, quam ad S. Eugenium de contemplatione vel consideratione scribit. Taceo quod venerabilis pater Gaufridus Carnotensis, legatus Aquitaniæ, prouincialium munera non recepit, nisi in causa esculenti & poculenti, & hoc cum summa frugalitate; sed omnia quæ in Xeniorum ratione offerebantur, vt stercora contemnebat. Testatur sanctus Clareuallensis, quòd piscem, quem vulgo * sturionem dicunt, à deuoto quodam legationis suæ clerico gratis accipere noluit, nec ante acquieuit offerentis improbitati, quam ei pro admisso Xenio pretium numeraret.

* al. curia

* al. sturnonem.

CAP. XVI.

*De crimine repetundarum, quo tenentur & præsides & iudices, qui aliquid omnino accipiunt, propter eas res, quæ sibi sunt ex officio faciendæ: & de Samuele, qui docet iuge sacrificium esse debere in domo iudicis, quæ seipsam * oblationem iustitiæ, & bonorum operum exhibet templum Dei.*

* al. collatione

SED crebrescentibus vitiis, etiam in clero sunt hodie continentiæ tantæ exempla rarissima, cum tamen de censura legum, summa continentia magistratibus omnibus sit indicta. Adeo quidem, vt qui ordinariam gesserit

potestatem, quicquid ex vetere delegationis titulo profligauerit, cum dispendio pudoris atque fortunæ, id est, honoris atque dignitatis de propriis facultatibus intra prouinciam positus inferre cogatur. Lege Iulia repetundarum tenetur, qui cum aliquam potestatem haberet, ob iudicandum, vel non iudicandum, vel non decernendum, aut ob denunciandum testimonium vel non denunciandum pecuniam acceperit; & in summa, quo magis aut minus quid ex officio suo faceret. Nec vsucapi potest quod accipitur, antequam redeat in potestatem eius à quo profectum est, aut heredis. Venditiones quoque & locationes, pluris minorisve factas lex ista rescindit, & ea damnati, testimonium publicum dicere, aut iudices esse, aut postulare prohibentur. Et licet conuicti extra ordinem puniantur, plerumque damnantur exilio, vel etiam durius, prout admiserint. Sed & ab heredibus pœna repetitur. Inspice verba legis, & quanta indignatione crimen hoc persequatur attende. Vt vnius, inquit, pœna, metus possit esse multorum, ducem qui malè egit ad prouinciam, quam nudauerat, cum custodia competenti ire præcipimus, vt non solum quod egit, non dicam domesticus, sed manipularius & minister accepit, verum vt id quod ipse à prouincialibus meis rapuit, aut sustulit, in quadruplum inuitus exsoluat. Itemque, Omnes cognitores & iudices à pecuniis, atque patrimoniis manus abstineant, neque alienum iurgium putent suam prædam. Etenim priuatarum litium cognitor, idémque mercator, statutam legibus cogetur subire iacturam. Et illud, Iubemus quoque & hortamur, vt si quis forte honoratorum, decurionum, possessorum, postremò etiam colonorum, à cuiuslibet ordinis iudice fuerit aliqua ratione concussus, si quis sciat venalem de iure fuisse sententiam, si quis pœnam vel precio remissam, vel vitio cupiditatis ingestam, si quis postremo quacunque de causa improbum iudicem potuerit approbare, is vel administrante eo, vel post administrationem depositam in publicum prodeat, deferat crimen, delatum approbet; cùm probauerit & victoriam reportaturus & gloriam. Vtinam hæc vel audiantur à nostris, nam vt seruentur optare vix audeo. Quos quotiens diligentius intueor, concussores mihi potius vi-

tius videor videre, quam iudices, ac si ad hoc solum dati sunt, vt prouinciam spolient. Sed & leges ipsæ & consuetudines, quibus nunc viuitur, insidiæ sunt, & laquei calumniantium. Verborum tendiculæ proponuntur, & aucupationes syllabarum, * ve simplici qui syllabizare non nouit. Feci inquit iudicium & iustitiam, non tradas me calumniantibus me. Ac si apertè dicat: Qui iudicium peruertunt, & iustitiam deserunt, tradantur calumniatori, qui filios Adam ante conspectum domini accusat die ac nocte. Legitur in libro regnorum, ad vniuersum Israel dixisse Samuelem: Ecce audiui vocem vestram iuxta omnia quæ locuti estis ad me, & constitui vobis regem. Et nunc rex graditur ante vos, ego autem senui & incanui. Porro filij mei vobiscum sunt. Itaque conuersatus sum coram vobis, ab adolescentia mea, vsque ad diem hanc. Ecce præsto sum. Loquimini de me coram domino, & coram Christo eius, vtrum bouem cuiusquam tulerim, aut asinum, si quempiam calumniatus sum, si oppressi aliquem, si de manu cuiusquam munus accepi, & contemnam illud hodie, restituamque vobis. O pudicum animum, o continentem manum, o iudicem incorruptum, & vocem magnificam, admirandam, & imitandam vniuersis, quæ de conscientia pura sic loquitur! Loquimini de me coram domino & Christo eius, qui in cœlo & terra iudices iudicant. Loquimini, inquam, si bouem cuiusquam aut asinum tulerim. Vtique villas & prædia, aut immensa pondera auri vel argenti, aut pretiosæ supellectilis onera non extorserat, qui magni reputabat iudicem bouem oblatum accepisse vel asinum. Si quempiam calumniatus sum, si oppressi aliquem. Neminem iniustè vexauerat, qui omnes calumnias excludebat, nec iudicium eius peruertebat caro vel sanguis, qui nullum vnquam oppressit. Si enim in manus eius quisquam inciderat, non eum iudex, sed propria iniquitas opprimebat. Si de manu cuiusquam munus accepi, contemnam illud hodie, restituamque vobis. Quid quæso expressius dici poterat? Vt in summa omnem auaritiæ suspicionem tollat, nullius muneris conscientiam docet se habuisse, paratus contemnere & restituere, si quid omnino exigi posset. Malebat enim illud restituere in præsenti, quam cum

*al. vel

cum vsuris reddere in futuro, & contemnere illud hodie, satius iudicabat, quam in conspectu Dei & omnium electorum ex ea caussa in æuum contemptibilis apparere. Sed quid ad hanc * constitutionem eius respondit auditor? Audi. Et dixerunt, Qui? Vtique totus Israël. Nam ad omnes sermonem direxerat. Non es calumniatus nos, neque oppressisti, neque tulisti de manu alicuius quippiam. Si quis proconsulum, præsidúmve, aut tribunus, aut centurio, decurióve, aut omnino aliquis magistratus tale testimonium à prouincialibus meruit, ad prouinciam nostram quæso accedat, vt nostros doceat magistratus. Nam de vicecomitibus & iustitiis, quæ vt vulgari nostro vtar, rectè dicuntur, errantes, nihil tale auditur, eo quod diligunt munera, & sequuntur retributiones, nec liberant pauperem à potente, aduenæ & pupillo non iudicant, & caussa viduæ non ingreditur ad eos. Porro nec iudices ecclesiastici sequuntur Samuelem, sed sicut populus, sic & sacerdos. In commune conqueritur sapientia: Tenentes legem nescierunt me: principes facti sunt, & ego ignoraui. Quód vt ab humilioribus liqueat, qui decani sunt, vel archidiaconi, nisi illi vt Simon noster venerabilis doctor in lege domini, dicere consueuerat, in quorum manibus iniquitates sunt, dextera eorum repleta est muneribus? Felicissimum regem Anglorum, & Normanniæ & Aquitaniæ adhuc inuictissimum ducem, interroga, quid etiam de suis sentiat, quos intrudit, & dicet vt opinor, non est malum in clero, quód isti non faciant. Episcoporum nomen & officium venerabile est, si tanta impleretur sollicitudine, quanta interdum petitur ambitione. Et diligerentur vt patres, timerentur vt domini, colerentur vt sancti, si exactionibus parcerent, & proiicerent ex animo quicquid prouenit ex calumnia, & omnem quæstum minimè crederent pietatem. Cæterum sibi reuerentiam subtrahunt & amorem, dum honores ambiunt, pecuniam cupiunt, & vel suas faciunt, vel alienas calumnias fouent. Et quidem nescio quomodo notam & pœnam omnem euadant, qui exactionem totius calumniosi quæstus sibi ad minus bessem vendicant. Nam vt solidum assem vsurpant sibi, aut vt multum trientem, duntaxat archidiaconis & aliis officialibus, ne dicam cum populo,

* al. contestationem

pulo, ministris iniquitatis cedunt. Sed nec legati sedis Apostolicæ, manus suas excutiunt ab omni munere, qui interdum in prouinciis ita debacchantur, ac si ad ecclesiam flagellandam, egressus sit Sathan à facie domini. Concutiunt angulos domus, vt prosternant filios & filias eius, qui langnores & dolores animarum curauit in cruce. Commouent & conturbant terram, vt videantur habere quod sanari oporteat. Hic tamen non de omnibus sermo est, sed de his qui patris voluntate contempta, seruiunt suæ. Constat enim quia in omni officio domus domini, sic relinquuntur quidam, vt alij assumantur. Vidi ego ipse in omnibus his, decanos scilicet, archidiaconos, episcopos, & legatos, tanta solicitudine operari in messe domini, vt merito fidei & virtutis rectè videri posset vineam patris in manu eorum prudenter & vtiliter collocatam. At alij sic versantur, ac si ad Thebas in * facinus excitandas, mittatur ab inferis Thesiphone vel Megæra. Nam fere sic ab aula contra omnium vota fidelium, ad ecclesiæ publica officia accesserunt. Apud hos

iudicium nihil est, nisi publica merces,

Atque eques in causa qui sedet empta probat.

Iustificant impium pro muneribuss, exultant in rebus pessimis, lætantur cùm mala fiunt:

Vixq; tenent lachrymas, cũ nil lachrymabile cernunt.

Si quidem peccatã populi comedunt, & vestiuntur eis, & in eis multipliciter luxuriantur. Acceptores personarum, & quasi quidam bonorum mallei, hoc didicerunt ab eis à quibus electi sunt. Ait sapientia: Venatio leonis onager in eremo, sic & pascua diuitum sunt pauperes. Et sicut abominatio est superbo humilitas, sic execratio diuitis pauper. Diues commotus confirmabitur ab amicis, humilis autem cùm ceciderit, expelletur & à notis. Diuiti decepto multi recuperatores, locutus est superba, & iustificauerunt illum. Humilis deceptus est, & insuper arguitur. Locutus est sensatè, & non est ei datus locus. Diues locutus est, & omnes * timuerunt, & verbum illius vsque ad nubes perducent. Pauper locutus est & dicunt, Quis est hic? Et si offenderit, subuertunt illum. Et hæc quidem sunt iudicia eorum, quos curia docuit, imo omnium qui iustitiæ diuitias præferunt, & nihil potius ducunt, quàm habere

* al. in fascinia excacandas.

* tacuerunt

habere diuitias, quo tamen vix aliquid inutilius est. Nullus istorum exultat, cum Christum videt in terris, nullus eorum est, qui velit eum cum hominibus conuersari, nullus qui ad bona opera proximorum decantet; Gloria in excelsis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis. Hoc siquidem canticum est fidelium prælatorum, qui speciosis incedunt pedibus, & ex eo beatis, quod pacem portant, & * pacem sanctimoniæ sociam, sine qua nemo videbit Deum. Dicunt & hi cum sapientia, quia bona est substantia, cui non est peccatum in conscientia, & nequissima paupertas in ore impij. Clamitant in plateis, quia beatus vir qui inuentus est sine macula, & qui post aurum non abiit. Ac si aperte dicant, Quisquis in munere cuiuslibet magistratus, aurum quærit, maculam inuenit, sine qua nec acquiri, nec esse potest apud auidum possessorem. Quis vnquam pecuniam sine sordidatione manuum tractauit diutius? Ex ea tamen certe minus manus sordet, quam animus. Nolo mihi maiorum frigescant limina, aut de nare canina sonare hic litera videatur; non pono os meum in cælum, vt de patribus, qui orbem iudicant, & à nullo iudicantur in terris, aliquid dicam, nisi plenum fide, charitate, & reuerentia. Dicam tamen quod verum est, adeo vt ei nemo fidelium audeat refragari, dicam quod ipsi prædicant. Dicam inquam, quia non potest ciuitas abscondi supra montem posita, & nequaquam latere possunt notitiam publicam, quæ in conspectu gentium fiunt. si quidem

Omne animi vitium tanto conspectius in se
Crimen habet, quanto maior qui peccat habetur.

Sal quoq; infatuatum ad nihilum valet vltra, nisi vt proiiciatur foras, & conculcetur ab hominibus, vt pote vilis abiectio, quæ nec ad stercorationem agrorum prodest. Sol quoque orbem illustrat plenius, quia in eminenti est. Quid multa? Opera singulorum, testimonium perhibent de eis. Sic Samuel operum testimonio iustificatus est, Sed ne videretur populus ei blandiri, & quasi ex timore vel fallacia falsæ innocentiæ, & inanis iustitiæ, testimonium perhibere, populum religione iuramenti ad professionem veri tamen arctandum censuit, dicens: Testis est dominus aduersus vos, & testis Christus eius in die hac,

* al. quietem

hac, quia non inueneritis in manu mea quippiam. Et dixit populus, Testis. Ac si fidem Deo & regi suo debitam, religiosæ affirmationis obsidem faciant. Quod autem esculentum & poculentum acceperit, de scriptura certum non habeo. Sic enim scriptum est: Iudicabat quoque Samuel Israël cunctis diebus vitæ suæ, & ibat per singulos annos circumiens Bethel, & Galgala, & Masphat, & iudicabat Israëlem in supradictis locis, reuertebaturque in Ramatha. Ibi enim erat domus eius, & ibi iudicabat Israël. Quid aliud videtur sonare litera, nisi quod prouinciam ex officio circuibat, ad expletionem iudicij, & reuertebatur domum, vt de proprio satisfaceret necessitati? Aedificauit etiam ibi altare domino. Recte quidem, eo quod iuge sacrificium esse oporteat in domo iudicis, quæ cultu iustitiæ & morum honestate, & luce bonorum operum, seipsam exhibet templum Dei. Vbi amodo non immolatur sanguis hircorum & vitulorum, nec cinis vitulæ inquinatos sanctificat ad emundationem carnis, sed per pontificem magnum, qui penetrauit cœlos, Iesum filium Dei, vbique locorum offerri debet

Compositum ius fasque animi sanctique recessus
Mentis, & incoctum generoso pectus honesto.

Veri siquidem adoratores, sic adorant patrem in spiritu & veritate. Anne credis eum accepisse aliquid nomine sportularum? Hoc enim prætextu non tam iudices quam iudiciorum caupones, qui nequitiam suam honesta volunt palliare licentia, iniquitatem suam colorare nituntur, quærentes scilicet aliqua emolimenta negotiorum, quorum pro parte onera portant. Aut si emolimentum esse non licet, sit saltem compensatio sumptuum & damnorum. Hi tamen rari sunt. Quis enim erubescit dicere, quid mihi dabis vt tibi iustitiam faciam? Nam vt pro seipsa exhibeatur, frustra expectas. Nonne simile est, ac si dicatur, quid vultis mihi dare vt me ipsum abnegem, officium prodam, & dominum vendam?

CAP.

CAP. XVII.

Pecuniam contemnendam esse præ sapientia: quod etiam veterum Philosophorum probatur exemplis.

LEGVNTVR plurimi Philosophorum non modo diuitias contempsisse, sed abiecisse quasi impedimentum sapientiæ & virtutis. Fecit hoc Socrates, quem omnium philosophorum sectæ quasi prudentiæ, & veritatis vnicum fontem venerantur. Antisthenes quoq; cùm gloriosè rhetoricam docuisset, audissetque Socratem, dixisse fertur ad discipulos suos, Abite, magistrum quærite, ego enim iam reperi. Statimque venditis quæ habebat, & publicè distributis, nihil sibi plusquam palliolum reseruauit. Huius Diogenes ille famosissimus sectator fuit, potentior rege Alexandro, & naturæ humanæ victor. Cum autem Antisthenes discipulorum nullum reciperet, & perseuerantem Diogenem remouere non posset, nouissimè ei minatus est clauam, nisi abiret. Tum ille subiecisse caput fertur, atque dixisse, Nullus tam durus baculus erit, qui me à tuo possit consortio separare. Refert * Satyrius, qui virorum illustrium scribit historias, quod iste Diogenes palliolo duplici vsus sit propter frigus, peram pro cellario habuerit, secumque portauerit, & quod clauam gerebat ob corpusculi fragilitatem, qua iam senex membra sustentare solitus erat, & * emorathios vulgo sit appellatus, in præsentem horam poscens à quolibet & accipiens cibum. Habitauit autem in portarum vestibulis, & in porticibus ciuitatum, vsquequaque profitens verum, & transeuntium abigens aut notans vitia, quæ mores fœdabant. Cumque se torqueret in dolio, se domum volubilem habere iocabatur, & secum temporibus immutantem. Frigore enim os dolij vertebat in meridiem, æstate ad septentrionem, & vbicunque Sol se inclinauerat, Diogenis simul prætorium vertebatur. Quodam vero tempore cum in vsum potandi, * calicem ligneum gereret, vidit puerum manu concaua bibere, & elisit eum in terra dicens, Nesciebam quod natura haberet poculum. Nihil vnquam de animi rigore remisit, in eodem

* al Satyrus

* al canenm lignum

dem vultus tenore etiàm aduersis interpellantibus perstitit, & vt plenè Socraticum nósces, calcatis turbinibus fortuitorum, aduersus omnem dolorem & miseriam, vniformi durauit proposito. Dicebat enim hæc semper à Philosopho aliena, & impotem sui animum, in quem fortunæ quippiam licet. Virtutem eius & continentiam, mors quoque indicat. Nam cum ad agonem Olympicum, qui magna frequentia in Græcia celebrabatur, iam senex pergeret, febri in itinere apprehensus, * occubuit in crepidine viæ. Volentibus autem amicis, aut in iumentum, aut in vehiculum tollere, non acquieuit, sed transiens ad arboris vmbram, ait; abite quæso, & spectatum pergite. Hæc nox aut me victorem probabit, aut victum. Si febrem vicero, ad agonem veniam; si me vicerit, ad inferna descendam. Ibique per noctem eliso gutture, non tam mori se ait, quam febrem morte excludere. Deceptus opinione virorum fortium & exemplo, in extremæ difficultatis articulo, ne aliunde inferretur, mortem vltroneam credidit appetendam. Præiudicata siquidem opinio sapientioribus persuaserat in commune, vt mortem prouocare mallent, quam turpe aliquid sustinere. Fecit hoc Cato, fecerunt & alij, qui ferrum aut cicutam, aliúdve toxicum præoccupantes, omnem & solam (vt putabant) turpitudinis effugiebant notam. Veritatis namque ignorantia eis patrocinari videtur; sed crassa est & supina, quæ certa postponit incertis, & quicquid habetur optimum ex causa inani abiicit, & expellit. Nec in eo fortitudinis nomen assequitur, quod se præ cæteris fraudulenta opinio consequi gloriatur. Vtique fraudulenter & vanè, quia, vt ait * ille,

*al. accubuit

Rebus in aduersis facile est contemnere vitam,

Fortius ille facit qui miser esse potest.

* Al addunt, Sotanus

Nemo eorum qui mortem prouocant excusabilis est. Excusabiliores sunt, qui imminentem abhorrent. Quis enim cognouit consilium Domini, & an possit mortem impendentem quacunque ratione effugere? Sandrococtus à rege Alexandro interfici iussus, salutem celeritate pedum quæsiuit. Ex qua fatigatione cum somno captus iaceret, leo ingentis formæ, ad dormientem accessit, sudorémque fluentem lingua ei detersit, & blandè expergefa-

*al. maiestatemque ominis

ctum reliquit. Hoc prodigio, primum ad spem regni, *maiestate ominis impulsus est. Molienti deinde bellum aduersus praefectos Alexandri, elephantus infinitae magnitudinis vltro se obtulit, & veluti domita mansuetudine, cum tergo suscepit, duxque belli, & praeliator postmodum insignis extitit. Andronicus quoque damnatus ad bestias, cum leoni obiectus esset, qui & vastitudine corporis, & impetu feruoris fremitu terrifico, sonoro quoque toro, comisque ceruicum fluctuantibus, animos omnium oculosque in se converteret, illaesus euasit, eo quod vbi eum leo procul aspexit, repente quasi admirans stetit, ac deinde sensim, & quasi iocabundus placide accessit ad hominem. Tum caudam more atque ritu adulantium canum, clementer & blande mouit, hominisque se corpori adiungens, crura eius & manus, prope iam metu exanimati, lingua leniter demulsit, cum homo inter illata atrocis ferae blandimenta, amissum animum recuperare posset, & vix paulatim oculos ad contuendum leonem aperire. Hoc * se Apion in vrbanis spectaculis Romae vidisse refert, adiiciens quia tunc facta quasi recognitione mutua, laetos inquit videres & gratulabundos leonem & hominem. Et hanc ob rem, & clamores populi maximos, accersitus est homo à Caesare, & quare illi vni atrocissimus leo pepercerit, diligenter quaesitum est. Ille vtique rem mirificam narrans ait: Cum prouinciam Africam proconsulari imperio meus dominus obtineret, ego ibi iniquis eius, & quotidianis verberibus, ad fugam coactus sum, & quo mihi latebrae terrae illius forent à domino tutiores, in camporum & arenarum solitudines concessi. Et quasi aliud defuisset, consilium fuit quocunque modo mortem petere. Cum itaque sole medio rapido & flagranti, quandam pro tempore cauea m nactus essem latebrosam, in eam penetro meque recondo. Nec multo post ad eundem specum venit hic leo, debili & cruento & crudeli pede, gemitus edens & murmura, dolorem cruciatumque vulneris ingemiscens, cum miserantia auditoris si quis adesset. Atque illic primo quidem conspectu aduenientis leonis territus sum, & quasi toto animo consternatus. Sed postquam introgressus leo, vti res ipsa apparuit, in habitaculum illud suum, me videt ingressum procul,

*al. Serapion

procul, & delitescentem, mitis & mansuetus accessit, & sublatum pedem ostendere mihi, & porrigere opis gratia, visus est. Ibi, inquit, ego stipitem ingentem vestigio pedis eius hærentem, reuulsi, conceptamque saniem vulnere intimo expressi, accuratiusque iam sine magna formidine siccaui penitus, omnemque detersi cruorem. Ille tunc mea opera & medela leuatus, pede in manibus meis posito, recubuit & quieuit, atque ex eo die totum triennium ego & leo in eodem specu, eodemque victu vixi- mus. Nam si quas venabatur feras, membra opimiora ad specum subgerebat, quæ ego ignis copiam non habens, meridiano sole tosta edebam. Sed vbi me, inquit, vitæ illius ferme iam pertæsum est, leone venatum profecto, reliqui specum, & viam ferme tridui permensus, à militibus visus apprehensus, & ad dominum ex Africa Romam deductus sum. Is me statim rei capitalis damnandum, dandumque ad bestias procurauit. Intelligo autem hunc quoque leonem, me tunc separato captum, gratiam nunc beneficij referre & medelæ. Solutus itaque est pœna Andronicus, & eidem leo totius populi suffragio donatus. Exinde amicantibus sibi homine & leone, & vrbem peragrantibus & circumeuntibus, dicebant omnes; Hic est leo hospes hominis; hic est homo medicus leonis. Quæris ne historias notiores? De lacu leonum exiuit Daniel, & pueri de camino ignis euaserunt illæsi. Et apud omnes gentes ex gratia, præter opinionem, ab imminentibus malis liberati sunt plurimi. Vnde nullus eorum, qui manus iniecerunt sibi, satis excusatus est mihi, licet magnis præconiis ecclesiastica historia aliquos efferat, prouocantes mortem; quia * temporariam vitam apud se, quam pudicitiam periclitari malebant. At eos sic excusant infirmitas carnis, & ignorantia iuris, & incendium charitatis, & forte mandatum familiare Dei, vt sic in simplicitate sua saluentur, vt nequaquam ad consequentiam transeat, quod simpliciter præsumpserunt. Quis enim locus est fortitudini, si sic tædeat animam vitæ suæ, vt quasi patientia victa, & præcisa semita meritorum, quod præcipitur, aut nequeat, aut negligat sustinere? Apud sapientes sic vita contemnitur, quod turpitudinis pretium, etiam ætas altera sordet, sic diligitur, vt dum inno-

* al. temporaneam

center teneri potest, nullius difficultatis irruente articulo propellatur. Sic ergo seruanda est vita, vt sit contemptui; sic contemnenda est, vt proficiat saluti. Sed quis est qui hodie contemnat animam, cùm nullus, aut rarus sit, qui in toto mentis hiatu pecuniam non concupiscat? Quidni?

Cùm genus & formam regina pecunia donet;
Ac bene nummatum decoret suadela Venusque?

Qui diues est, qui prosperatur in viis suis, sapiens & felix iudicatur. Ad hoc alius vxorem ducit, alius quinque iuga boum, aut villam emit, commutantes pro his animam suam. Cæcósque & claudos & debiles reputant, quibus mundus nequaquam arridet, quos tamen eiectis diuitibus in cœnam nuptialem sapientia introducit, vbi inebriantur ab vbertate domus Dei, & torrente voluptatis æternæ potantur electi. Interim quicunque non habet diuitias stultus est, asinus, stipes, caudex, plumbum, aut si quid insensibilius est. Stultus ergo miserque est, si quis pauper. Sed nec amari potest ab aliquo, quem mala fortuna premit, eo quod

Nulla fides vnquam miseros elegit amicos,

& iustè creditur quisque mala ferre, quæ sustinet. Adeo regnum pecuniæ inualuit, vt desperetur de fide iudicis, qui repellit munera offerentis. Si paci sci detractas, pollicentis videris odisse causam. Et fortasse affectu, vel munere crederis præcorruptus, si permanere vis incorruptus. Sententia vel opinio Philosophorum omnino euanuit, dum sic omnes post diuitias currant, ac si alibi laborum requies, dolorumque solatium inueniri non posset, ac si naufragi de profundo queant enatare facilius, si prægraui sarcina fuerint onerati. Sed quis vnquam vlcerosus spinas congessit, vt volutatus in eis quiescat molliter? Profectò si ei perfectè crederes qui ait, diuitiæ sunt spinæ, minimè tanto studio à sapientibus nostri temporis quærerentur. Vt ergo * Publius Carpus ait, diuites pauperibus miseriores sunt, eo quod à sapientia longiùs abeunt. Appetitus diuitiarum sapientiæ exclusio est, & fuga virtutum, fœcunda virorum paupertas, naturam optimam bene viuendi ducem imitatur, & virtutum parens, & custos est, solaque securitatem parit, quæ sola nescit incen-

* al. Publicus

tiua bellorum. Non habet iurgia qui contentionis causas ignorat. Trepidat orbis, & Cæsaream manum solus pauper non timet. Vtque si ob aliam causam non fugerentur, aut contemnerentur diuitiæ, nisi quia sapientiæ vias sepiunt spinis, eas oportuerat non amari. Ne tamen his qui paupertatis erubescunt vilitate sordescere, philosophorũ sit molesta opinio, diuitiarum non indicit fugam philosophia, sed inhibet appetitum. Mentem sui compotem quærit, & quæ in omni fortunæ calculo sufficiat sibi, ita tamen vt sufficientia eius ex Deo sit. Sic auro tanquam fictilibus; fictilibus quasi auro vtatur. Nam sicut opes admittuntur ad vsum, sic à sapiente contemnuntur abusu. Sed forte supellex vilis videbitur ignominiosa magnatibus, & honoris splendorem res tenuis decolorat. Atqui longe præstantius est, moribus splendere quàm rebus, nec rerum vnquam specie illustrabitur, quem suæ turpitudinis macula dehonestat.

*Fictilibus cœnasse ferunt * Agathoclea regem:* * al. Anathoclea
*Atque abacum Samio sæpe * onerasse luto.* * al. honnasse
Fercula gemmatis cùm poneret aurea vasis,
Et misceret opes, pauperiemque simul,
Quærenti causam respondit, Rex ego qui sum
** Siciliæ, figulo sum genitore satus.* * al. Sicaniæ
Fortunam reuerenter habe, quicunque repente
*Diues ab exili progrediere * domo.* * al. loco.

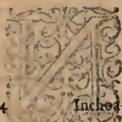
Res itaque non sunt in vitio, sed vsus. Et est philosophantis animi fructus nobilis, generosa æquanimitas mentis. Nam si ex stupore est, vt æquanimiter portet, mens ægra * ab incolumitatis virtute degenerat. Cum vero philosophandi sint multæ semitæ, illa præ ceteris mihi videtur esse nobilior & laudabilior, *Quæ sic prandet olus patienter, rebus vt vti Nouerit, & rerũ quæ sic versatur in vsu,* vt olus & quælibet extremæ paupertatis Xenia docta sit non fastidire. Fructus siquidem Philosophiæ eximius est, vt nouerit quis abundare, & penuriam pati, vt læto animo æquanimiter omnia portet, vt obiecto solidæ virtutis obice omnem fortunam exarmet. Profecto quisquis hæc assecutus est, non sperat aut extimescit, & in eum semper fortuna quælibet manca ruit. Quid, inquit curiosus philosophiæ perscrutator, tibi philosophia contulit? * al. à bonitatis

 Et Ari-

Et Aristippus, vt cum omnibus, ait, hominibus intrepidè fabularer. Vtique si honoris esset, aut pecuniæ, reíve alterius cupidus, hoc minimè posset veraciter respondere. Ad salutem tamen via tutissima est, diuitiis & rebus aliis expedito. Difficillimum enim est, vt possessorem sui non impediant cursum. Quis nescit * Hipodamiam præuolasse ad palmam, dum concertantium procorum cursum, proiecto auro potuit retardare? Mansit itaque virgo inuicta, donec ventum est ad pecuniæ contemtorem, qui in contemtu auri virginem superauit, aurum obtinuit, & ex eo (vt fingitur) certatricis puellæ cereos axes fecit, dum incorruptionis amor, pecuniæ amorem absorbuit. Nonne hoc ipsum commendat iudicium Dei, & eas contemtibiles facit, quod in egestate bonorum ipsis iniqui affluunt? Fit tamen interdum nescio quo pacto, vt ad subuersionem iustorum, se eis ingerant, & quo diligentius excluduntur, ad ostium contemtoris studiosius pulsant. Quo beatus Eugenius munera cautius abigebat, ad eum vndique multiplicius confluebant. Hoc quoque fere vbique accidit, vt fugiant, dum quæruntur, dum fugantur accelerant. Et hæc quidem via compendiosa, & honestissima est ad diuitias. Cum enim diuitiæ prudenter excluduntur, & vita æterna acquiritur, & cumulus diuitiarum accedit. Et si hoc nimis arduum videtur aliis, vel à iudicibus tam ecclesiasticis, quam mundanis, qui professione aut sacramento iustitiæ obligati sunt, impleri oportet. Vtrorumque siquidem forma Samuel est, qui sic præfuit sacrificiis, vt non parceret sanguini impiorum, sic iudicia vtraque exercuit, vt nullum opprimeret, & de manu cuiusquam nihil accepit. Hoc testatur conscientia Samuelis, attestatur & populus, & tamen non satis fit conscientiæ scrupulosæ, nisi sacramento suum populus testimonium roboraret. Ait enim; Testis est dominus aduersus vos, & testis Christus eius in die hac, quia non inueneritis in manu mea quippiam. Et dixit, Testis. Cuicunque obtestati prouinciales tale testimonium perhibent, ad iudicium omnipotentis, & omnia scientis Dei securus accedat. Prouidè namque causam instruit, qui in examine conscientiam producit, & diem humanum, quorum est iudex conscius in excelso. Qui

ſo. Qui vero cum Samuele non diſcutiunt hîc iudicia ſua, ſed prompti ad excuſationes in peccatis, quaſi lotis manibus cum Piſato clamant, mundus ego ſum à ſanguine iuſti huius, quia contra legem peccauerunt, & per legem damnabuntur. Sed & illi damnationis erunt participes, qui eos poſſunt cohibere nec volunt. Et de his quidem ſatis dictum eſt ſapienti. Proinde ad proportionem manuum, quam Plutarchus induxit, tranſeat ſtilus.

Explicit liber quintus.

LIBER SEXTVS
POLICRATICI
IOHANNIS SARESBERIENSIS.

Prologus.

OTVM est illud Ethici, quia
Aemilium circa ludum faber vnus & vngues
Exprimet, & molles imitabitur are capillos.
Infelix operis summa, quia ponere totum
Nesciet, hunc ego me si quid componere curem,
Non magis esse velim, quàm naso viuere prauo,
Spectandum nigris oculis, nigróque capillo.

Dum Plutarchi vestigia in Traiani institutione familiarius sequor, meipsum hac imagine arbitror compellari, eróq; ludibrio omnium, nisi diligentius persequar quod incœpi. Me enim in præsenti clientem eius esse professus sum. Sequor ergo eum, & à capite Reipublicæ cum eo vsque ad pedes descendam, ea tamen conditione, vt si his, quibus iura permittitur ignorare, mordacior in hac parte apparuero, id non mihi, sed Plutarcho adscribant, aut sibi potius qui regulam quam profitentur, & qua viuendum est eis, discere noluerunt. Nam quod nostratibus dictum est, ea sola intentione adieci, vt ad virtutis viam redeant vel inuiti. Eos namque ad agenda sufficiunt animare tam exempla maiorum, quàm principis magnitudo inuicti, cuius titulos nunc apud me in vnum congero, vt cum aliorum tuba & litui, & omne genus musicorum laudes eius pariter in vnum conclamabunt, ego vir plebeius & indoctus, mei similibus præconia eius

fistula stridenti dispertiam. Nam quis à semipagano tibiam aurochalco iunctam, & æmulam tubæ grandioris expectet? Adero tamen & me tantis solemniis ingeram; & quod ingenij vena subtrahit, deuotionis copia supplebit.

Dum iuga montis aper, fluuios dum piscis amabit,
Dúmque thymo pascentur apes, dum rore cicada,
Semper honos, nomenque tuum, laudesque manebunt.

Quod si duces in iniuriam suam aliquid dictum putant, doceantur à principe, quia non in perniciem, sed salutem ægrotantium propinantur amaræ medicinæ. His præmissis, ad reliqua progrediatur oratio.

CAP. I.

Quod manus reipublicæ aut armata est; aut inermis, & quæ sit inermis, & de officio eius.

MANVS itaque Reipublicæ aut armata est, aut inermis. Armata quidem est, quæ castrensem & cruentam exercet militiam. Inermis, quæ iustitiam expedit, & ab armis * feriendo iuris militiæ seruit. Neque enim reipublicæ militant soli illi, qui galeis thoracibusque muniti, in hostes exercent gladios, aut tela quælibet, sed & patroni causarum, qui gloriosæ vocis confisi munimine, lapsa erigunt, fatigata reparant; nec minus prouident humano generi, quàm si laborantium vitam, spem, posterosque, armorum præsidio ab hostibus tuerentur. Militant & publicani, apparitores, & officiales omnium iudicum. Sicut enim alia sunt officia pacis, alia belli, ita eadem necesse est per alios & alios expediri. Armata itaque manus in hostem duntaxat exercetur, at inermis extenditur & in ciuem. Porro vtriusque necessaria est disciplina, quia vtriusque solet insignis esse militia. Vsus quoque manuum capitis sui protestatur imaginem, quia, vt ait sapientia, rex iniquus omnes ministros impios habet; & qualis rector est ciuitatis, tales sunt & inhabitantes in ea. Oportet, inquit Pericles collegam Sophoclem arguens, prætorem non modo manus, sed oculos habere continentes. Est autem præsidentium con-

* al. feriando

tinentia illa laudabilis, cum ab exactionibus, & iniuriis continent manus suas, & cohibent alienas. Manus tamen vtriusque militiæ, armatæ videlicet & inermis, manus est principis; & nisi vtramque cohibeat, parum continens est. Et quidem arctius compescenda est inermis, eo quod cum armati præcipiantur abstinere ab exactionibus & rapinis, inermis etiam à muneribus arcetur. Si tamen pœna alicui irrogatur legitima, si exigitur aut accipitur quod iure statutum est vel concessum, nequaquam punitur aut reprehenditur. Hoc enim quicquid sit, exactionis nomen non recipit; neque cadit in muneris rationem, quod officiales accipere prohibentur. Quia vero officialium licentia maior est, dum sub prætextu officij, spoliare possunt, aut vexare priuatos, quod contra officium præsumunt, pœna feriendum est grauiori. Ait enim beatus Laurentius, Mediolanensis Episcopus, Quid est publicanus? Nonne caput rapinæ, & lex violentiæ? Quid est publicanus? Prædo sine pudore, medicus extermınij. Nonne immanior est furibus publicanus? Fur namque vel timens furatur: hic autem delinquit confidenter. Fur laqueos legis timet; hic quicquid fecerit, legem putat. Lex furem deterret ab illicitis; hic ad iniquum malitiæ suæ compendium, legem trahit. Quis eo iniquior, qui verbis iustitiæ iustitiam damnat, & armis innocentiæ, spoliat, vulnerat, occidit innocentes? Lege vtique legem perimit, & dum alios vrget ad legem, exlex est. Nam sicut prætor etiam cum inique decernit, ius dicit, habito tamen respectu non ad id quod facit, sed ad id quod facere debet; sic & publicanus etiam cum delinquit, ius videtur implere, habita tamen officij non malitiæ ratione. Sed quid est officium publicani? Luca referente didicimus, quia publicani venerunt ad Iohannem, vt baptizarentur ab eo. & dixerunt, Magister quid faciemus? Respondens autem dicebat illis: Nihil amplius quam quod constitutum est vobis exigatis. Ecce officium publicani exigere & recipere quod statutum est. Quicquid autem amplius est, à malo exigentis est & accipientis, non præbentis. Hoc autem ad omnium magistratuum officiales porrigitur, vt ab eis nihil amplius exigatur. Apparitores itaque licenter exigunt, quod eis debetur ex

tur ex ſportulis, & omnium ſtratilatum ordines, ſalarium conſtitutũ iuſtè accipiunt. Concutere tamen & vexare non licet, vt extorqueantur & munera. Ignis, inquit beatus Iob, deuorabit tabernacula eorum, qui munera libenter accipiunt. Concepit dolorem conuentus eorum, & peperit iniquitatem, & vterus eius præparat dolos. Publicanorum omnium à maximo vſque ad minimum, cœtus concuſſioni nunc potius, quam iuſtitiæ vacat, & ita in populum debacchatur, vt quod reliquit vnus, alij non morentur auferre, ac ſi iuxta conqueſtionem propheticam ad hoc conſtituti ſunt, vt reſiduum locuſtæ comedat bruchus. Et vt eis ſit maior licentia nocendi, vnus in ſe plura coaceruat officia, vt quod ab vno non accepit officio, tollat ab alio. Tradunt phyſiologi, quod ex locuſta naſcitur bruchus, qui ita vocatur quouſque alas habeat. Exinde ſuccreſcentibus alis, cum cœperit volitare, vocatur athelebus. Cum enim pleniſſimè volare poterit, efficitur locuſta. Iterum & multo grauior eſt bruchus, quam locuſta, & athelebus, quia ei deſunt alæ, nec cito poteſt abſcedere. Ideoque quocunque venerit, fruges omnino conſumit. Locuſta tamen & athelebus quocunque venerint nocent, & forte in locis pluribus, ſed tamen minus brucho, qui cum inſederit non mouetur, donec labores hominum omnino exhauriat. At in officialibus eundem bruchum, athelebum inuenies, & locuſtam, qui propinquis noceat & remotis, & illius cui ſemel inſederit, fortunam deuoret, nec ante abſcedat, quam omnes eius auferat facultates. Quis numerare poteſt, quot pupillos officioſiſſimè circumſcripſerit, & quot venales iniuria fecerit agros, & quot apud nos licentia iſtorum ſuis nudatos bonis, ſub imagine religionis alióve prætextu, non tam Romipetas & peregrinos, quàm exules fecerit? Vtique iam fiunt iſta palam, nec eos præſides aut proconſules cohibent, quia (vt dici ſolet) operibus lupi congratulatur coruus, & miniſtro iniquitatis, impius iudex applaudit. Hoc autem omnibus his vſu innotuit, principes quorum infideles ſunt ſocij furum, quos cum in maleficio viderint, currunt cum eis, adiicientes iniquitatis partem, vt lucri quamcunque recipiant portionem. Si miſertus fueris pauperis, ſi occaſum iuſtitiæ fleueris, ſi decreueris ſub-

ris subuenire, si obmutire audes, vt ad singula quæ dicunt, aut faciunt, non dixeris euge, euge, accusantibus Herodianis læsæ maiestatis reddes coram præside rationem. Cum nisi in omnibus acquieueris, Cæsari contradices, & quicquid dictet, nisi sic eat, & nisi sic stet, est in personam regis, contraque coronam. Consurget, ingeminabitur, & vsque ad nubes inualescet officialium clamor, replicantium voce magna, Hunc inuenimus subuertentem populum, & prohibentem tributa dari Cæsari, negantemque Cæsarem regem esse, & ministris eius vniuersa de iure licere. Hunc inuenimus euacuantem paternas leges, nouas introducentem, & vetustissimæ consuetudinis contemptorem. Huius rei testes sumus. Quod si tuam purgare volueris innocentiam, aut pro iustitia quicquam astruere, si Christum dixeris regem esse, cui magis oporteat quam hominibus obediri, si ecclesiæ eius; quoniam hoc odiosissimum est, aliquod protuleris priuilegium, continuo vociferantes intonabunt, quid amplius desideratis testes? Ecce vos ipsi audistis blasphemiam. Quisquis asserit talia, contradicit Cæsari. Si vero iudex innocentiam videns, iustitiamque reueritus dissimulauerit, vndique conclamabunt, Si hunc dimittis, non es amicus Cæsaris. Vt vnius pœna liberatio sit multorum, tolle, & dele hunc, vt viuat & valeat Barrabas. Omnes enim sunt quasi corpus vnum, quod sicut manifesta conuincunt opera, ex patre diabolo est, cuius isti sunt membra. Egregie quidem de istis beatus Iob ait; Corpus illius quasi scuta fusilia, & compactum squamis se prementibus. Vna vni coniungitur, & ne quidem spiraculum incedit per eas. Vna alteri cohærebit, & tenentes se, nequaquam separabuntur. Assistunt sibi, quia conuenerunt in vnum aduersus dominum, & aduersus Christum eius. Tantaque vigent autoritate, vt quicquid dixerint ita obtineat, ac si inueniatur in actis. Attestatio eorum veritati præiudicat. Non est præter principem, cui liceat obuiare eorum sententiis. Nisi eos princeps coërceat, licet omnes dicant quia pax est, non est vtique pax, aut illa pax sola est, in qua est amaritudo amarissima. Nam cum alias habita moderatione inculpatæ tutelæ, vim vi repellere liceat, concutientibus, spoliantibus, torquentibus his, mutire non licet. Iuris

etenim

etenim videntur esse ministri. Excusatur qui aliquid ob tutelam proprij corporis fecerit, si tamen quauis iniuria trahentibus his restiterit, dignus pœna qualibet iudicatur. Si crinem turbatum & turpatum protrahit, si barbam vellit, si aures quasi nimium breues producit, si dat alapam, aut percutit pugno impiè, si alterum eruit oculum, sustine patienter, nisi vtrumque mauis amittere; quia quicquid præsumunt, Cæsaris dextra factum iactitant. Si telum manu gestas, si spontaneam detractas præbere ceruicem, ventrem nudat, ostentat iugulum, ceruicem extendit, & te prouocat, vt si audes, Cæsaris intestina telo rimeris, & quo libuerit modo, manum mittas in Cæsarem. Se enim personam Cæsaris gerere gloriatur. At si hæc est dextera Cæsaris, quænam sinistra erit? Profecto factio istorum, non iustitiam exequitur, sed illudit, & non implet, sed euacuat legem: licet nonnulli sæua prærogatiua verborum, aduersus mentem legis suum fraudulenter tueantur errorem. Sapientes enim sunt, vt faciant mala. Cum vero prouincialibus sit hæc pestis perniciosa, nulli pernitiosior potest esse, quam principi. Bona siquidem prouincialium principis sunt. Ad necessitatem & vsum principis, omnia quæ prouincialium sunt, de iure exponuntur. Prouincia tota quasi arca principis est, quam quisquis exhaurit, grauissimè delinquit in principem, cuius extenuat facultates. Nam prouinciales quasi quidam superficiarij sunt, & quoties vsus exigit potestatis, rerum suarum non tam domini sunt, quàm custodes. Si vero necessitatis non incumbit articulus, sua sint prouincialium bona sua, quibus nec ipse princeps licenter abutitur. Si enim expedit reipublicæ ne quis re sua male vtatur, abuti aliena vsquequaque non licet. At cum per ministros iniquitatis & sceleris, & satellites Sathanæ, viros Herodianos, fuerit exhausta prouincia, si necessitas imminet, quibus vtetur princeps? Proinde si sapit, in chamo & freno maxillas eorum confringet, ne videlicet more luporum, quos improba ventris* agit ingluuies, vastare possint & lacerare prouinciam, & iniuriam principis, quasi vires totius reipublicæ exhaurire. Alioquin & ipse maiestatem incidet, prouincialibus omnibus odiosus, redditurus suo iudici rationem in districto examine, de

*angit

operibus

operibus manuum suarum, & de læsione prouincialium, quos iniuste, & quasi per fraudem sub vmbra tuitionis manu spoliauit, & lacerauit inermi.

CAP. II.

Quod militia delectum exigit, scientiam & exercitationem.

RESTAT armata manus, quæ castrensem & cruentam (vt dictum est) exercet militiam. In huius autem moderatione sapientia & iustitia principis ducet plurimum. Vt enim ait Vegetius Renatus, nullus est quem oporteat, vel plura, vel meliora scire, quam principem, cuius doctrina debet omnibus prodesse subiectis. Cum enim pacis itemque belli debeat opera moderari, legum reique bellicæ ipsum oportet habere peritiam. Et quidem de pacatis studiis aliqua superius dicta sunt, nunc manus armata discutitur, quæ sine delectu, scientia, & exercitatione non conualescit. Quouis enim istorum cessante, non prodest inutilis manus. At in his, scientia & exercitatio vtiliora sunt. Scientia enim rei bellicæ dimicandi nutrit audaciam. Nemo facere metuit, quod se bene didicisse confidit. Etenim in certamine bellorum exercitata paucitas ad victoriam promptior est, quam rudis & indocta multitudo exposita semper ad cædem. Quid enim Romanos gentium omniũ fecit esse victores? Scientia vtique & exercitatio, & fides, quam electi ex sacramento reipublicæ impendebant. Nam quid aduersus Gallorum multitudinem, Romana paucitas valuisset? quid aduersus Germanorum proceritatem, breuitas potuisset audere? Hispanos quidem non tantum numero, sed & viribus corporis manifestum est præstitisse Romanis. Afrorum dolis atque diuitiis semper impares extiterunt. Vnde aduersus hæc omnia, profuit tyronem solertem eligere, & vt dictum sit, docere ius armorum, quotidiano exercitio roborare doctrinam, quæcunque possunt in acie & præliis euenire, prænosse meditatione campestri, & in desides seueritas vindictæ. Hoc memoratus autor testatur, & fere verbis eisdem adiiciens inutilem

lem esse * militem nutritum tenere, & delitiis assuetum, praeferens tanquam aptiorem plebem rusticam, quae sub diuo & in labore nutritur, solis patiens, negligens vmbrae, balneorum nescia, ignara delitiarum, simplicis animi, paruo contenta cibo, duratis ad omnem laborum tolerantiam membris. Cui gestare ferrum, fossam ducere, onus ferre, consuetudo de rure est. Nunquid cantores, aleatores, aut aucupes, cum opus fuerit, ad haec inuenientur idonei? Planè & istos, & piscatores, * dulcoarios, linteones, & omnes qui aliquid tractasse videbuntur ad gynaecea pertinens, à militari officio sic repellit, vt fabros ferrarios, itemque lignarios, ceruorum aprorumque venatores, in vsum militiae censeat eligendos. Nam & Hierobaal vt figuralium mysteria taceantur, domino mandante prohibitus est in multitudine timida, & inexercitata habere fiduciam, & illos solos aduersus Madianitas producere, quos robur animi, & exercitium corporis approbaret. Cum ergo Gedeon cunctis audientibus proclamaret, qui formidolosus & timidus est reuertatur, recesserunt ex populo viginti & duo millia virorum, & tantum decem millia remanserunt. Sed ab his decem millibus illos solos tanquam expeditiores ad bella iudicium domini praeelegit, qui in siti sua velut canes festini lamberent, manu ad os proiiciente aquas. His relictis, qui deflexo poplite biberant. In trecentis itaque viris facta est liberatio populi, hostes caesi, captiuati reges, & interfecti non tam militiae quam malitiae principes, percussitque Zebee, & Salmana in ore gladij, & tulit ornamenta & bullas, quibus colla regalium camelorum decorari solent, ornamenta quoq; monilia & vestem purpuream, quibus reges Madian vti consueuerant, sibique de tanta praeda solas inaures aureas Hismaelitarum reseruauit, caeteris ex ratione populo distributis. Vicit ergo innumerabiles hostium copias, inexpedita paucitate virorum fortium, quos non facile crediderim in delitiis vrbium aut regalibus epulis quotidianisque conuiuiis didicisse vt aquam lamberent, vnde eos dominus prae caeteris censuit eligendos. Si tamen interdum necessitas exigit, vrbanos delicatioresque ad arma compelli, ex quo primum nomen dedere militiae laborare, decurrere, portare pondus,

* al. militia

* al. dulciarios

& So-

& Solem pulueremque ferre condiscant, parco victu vtantur & rustico. Interdum sub diuo, interdum sub papilionibus commorentur, tunc demum ad vsum erudiantur armorum. Et si longior expeditio emergit, in angariis plurimum detinendi sunt. Proculque habendi ab illecebris ciuitatis, vt eo modo & corporibus eorum robur accedat, & animis. Nec inficiandum est, post vrbem conditam Romanos ex ciuitate sempet profectos esse ad bellum; sed tunc nullis delitiis fungebantur, sudorem cursu & campestri exercitio collectum, nandi vsus inuentus abluebat in Tyberi. Idem bellator, idemque agricola; sed genera tantum commutabat armorum. Quod vsque adeo verum est, vt aranti Quintio * Cincinnato dictaturam constat oblatam, *Quem trepida ante boues dictaturam induit vxor, Et sua aratra domum lictor tulit.* Ex agris ergo robur exercitus præcipuè supplendum est. Vt enim ait, nescio quo pacto mortem minus timet, qui delitiarum minus nouit in vita.

* al. Cincinnato

CAP. III.

De militibus gloriosis, qui militiæ inutiles sunt.

ERVBESCENT forte milites gloriosi, & qui Thrasonem comicum potius vita & moribus, quam professione & nomine repræsentent, hæc armatæ militiæ munia, quæ non tam (vt eis videtur) disciplinam redolet militarem, quàm ignominiosæ seruitutis angustias. In eo namque militarem gloriam constare opinantur, si nitidiori splendeant habitu, vt lineas suas vestésve sericas, sic perstringant & torqueant, vt quasi cutem cerusatam, aliisve fucis obnoxiam carni faciant cohærere, si gradariis equis insidant mollius, si calamistrati, curatíve Acteo non cedant Apollini, & delitiis sint magis, quam virtute præsignes. Eorum si forte construxeris aciem, castrum Thaidis, quàm Hannibalis tutius expugnabis. Quisquis eorum in aula iactantior est, cum ad prælij discrimē acceditur, Lacones duce Sanga turmatim præmittet ad pugnam, nouissimos præsidij causa subsequens, cum fundatoribus aliisque, qui in hostem tela eminus mittere,

mittere, quam manum conſerere volunt. Cum vero ſine vulnere & cicatrice (quod frequentius euenit) domum redeunt,

Tunc exhauſta canunt prælia Marte graui.
Illic Aeacides, illic tendebat Achilles.
Et pingunt fluido Pergama tota mero.

Et quiſque mortes mille circa tempora ſua erraſſe gloriatur. Exinde gloriam eorum ferre non poteris. Fabula hæc in annum centeſimum protelabitur. Filij quoque qui naſcentur & exurgent, enarrabunt filiis ſuis. Si haſtas aliquot, quas * ad modum canabis fragiles, diligens inertia procurauit; quis fregerit, ſi aurum, minium, color iræ alius, quocunque ictu, caſuve à clypeo excidit, hoc garrula lingua, ſi licuerit, memoriale faciant in ſæculum ſæculi. Iſti primos recubitus habent in cœnis, & quicquid Renatus noſter de re militari tradiderit, epulantur ſi fortuna permittit, quotidie ſplendide, omnémque laborem & exercitationem, quem non inuincibilis neceſſitas ingerit, cane & angue deterius fugiunt, & quicquid iminet difficultatis, reiiciunt in ſubiectos. Interim clypeos ſic inaurant, ſic exornant omnia inſtrumenta caſtrorum, vt quemlibet eorum non tam cultorem quam præſidem Martis credas. Cuiuis iſtorum clypeus detrahatur aut galea, ſpolia eius ipſum Martem poterunt honorare.

* al. admodum canatas & frag.

CAP. IIII.

Quarum rerum ſcientiam & exercitium oporteat habere milites, & quod eos ociari non licet. Et de Augusto, qui filias ſuas fecit inſtitui in lanificio.

EGREGIE quidem Scipio Africanus, ſicut in libro ſtrategematum Iulius Frontinus refert, cum ſcutum elegantius cuiuſdam vidiſſet ornatum, dixit non mirari ſe quod tanta cura ornaſſet, in quo plus præſidij, quam in gladio haberet. Sed nec faſtum illorum perferre poteris, niſi fueris patientiæ grandioris. Nam vt ineptias eorum non rideas, nulla modeſtia poterit cohibere. Quis Octauiano Auguſto felicior aut maior? Filios & ſi nõ genuerit, adoptauit, quibus etſi ſufficere poſſet clarus

sanguis ad gloriam, & bona hereditaria magis ad copiam, quam ad vsum, ea tamen diligentia instituti sunt; ac si sua retineri, vel aliena acquiri nequaquam possint, nisi per virtutem. Eos ergo ad gradum militarem, & cursum, & saltum fecit excitari, vsumque natandi, & cæsim & punctim feriendi & iaciendi missilia, & lapides manu vel funda docuit, & qualiter bellum omne aut sustineri debeat, aut inferri. Nouit enim prudentissimus & diligens imperator, quia

Quo semel est imbuta recens seruabit odorem
Testa diu,

& quod non tantum celerius sed etiam perfectius imbuuntur, quæ discunt à pueris. Deinde militaris alacritas saltus, & cursus, ante comparanda est, & temperanda, quàm corpus ætate pigrescat. Velocitas enim quæ percepta & firmata est exercitio, strenuum efficit bellatorem. Nec multum refert si cætera probitatis concurrant insignia, proceri sint, an staturæ breuioris. Vtilius est enim milites fortes esse, quam grandes. Delectori suo fertur dixisse Pyrrhus: Tu grandes elige, ego eos fortes reddam. Ad tumulum Archemori dum ludos solemnes Græcia celebraret, Tydeum Capaneo præstitisse percelebre est; quia

Maior in exiguo regnabat corpore virtus.

De exercitio Magni Pompeij memorat Sallustius, quod cum alacribus saltu, cum velocibus cursu, cum validis vecte, certabat. Neque enim ille aliter potuisset par esse Sertorio, nisi se & milites suos frequentibus exercitiis præparasset ad prælia. Recedendi, assultandi, insiliendi ars non mediocris est, cuius beneficio illa seruatur cautela, vt miles ad inferendum vulnus, sic insurgat in hostem, vt eidem ex aliqua parte non pateat ad plagam. Exercitium natandi percommodum est, cùm in terrestri prælio vel nauali, quod cui necessitas paret, nemini perspicuum sit, nec est promptum quempiam artem, quam non didicit, à periculis expediri. Missilium quoque vsus maximus est, quibus hostis eminus læditur, aut terretur; & exercitio eorum, lacertis robur accrescit, & iaculandi peritia atque vsus acquiritur. Hoc autem tanti exercitij assidua meditatio conferebat, vt in tumultu bellico vtiliter ver-

sarentur

farentur intrepidi, qui in pace fuerant tam studiose instructi. Filias quoque legitur præfatus Augustus sic in lanificio fecisse institui, vt si præter spem eas in extremam paupertatem fortuna proiecisset, vitam possent arte deductis facultatibus exhibere. Nam & nendi, texendi, & acum exercendi, vestesque formandi, fingendi, componendi, non modo artem sed vsum habebant, & consuetudinem. Vtique qui ocia non indulgebat virginibus, nequaquam permittebat milites ociari, quorum professio instituta est ad laborem. Nec credo eum de molliori habitu militum gloriari, ad quem nisi seueriori vultu & honestiori habitu accedere, filia non audebat. Lucanus breui quodam * præconio commendat Catonem, & militiam Romanorum, adiiciens inter cætera, quod ei vestiri fuerat pretiose *al. compendio

Hirtam membra super, Romani more Quiritis,
Induxisse togam.

Quod profecto non diceret, nisi durioris togæ vsus, de Quiritum consuetudine processisset. Sed modo qui mollibus vestiuntur, in domibus regum sunt, imò in castris, & sic ad bella procedunt, quasi ad nuptias dealbati. Magnis antiquæ militiæ priuilegiis se tuentur, quoniam in eo imitantur plurimum quod iura ignorant. Et hoc quidem tolerabile esset, nisi æque diuinas & humanas contemnerent leges, vt, velis nolis, Satyricum illud tibi frequenter occurrat,

Dinomaches ego sum, suffla. sum candidus, esto.
Dum non deterius sapiat Pannucia Baucis,
Cum bene discincto cantauerit ocyma verna.

CAP. V.

Duo esse præcipua quæ militem faciunt, delectum scilicet & instrumentum.

Ne me tamen putes inimicari militiæ & vitia personarum in officia retorquere, ego patrocinium eius quouis renitente suscipio, & eam autore domino, sufficientissime excusabo. Professio namque tam laudabilis est, quam necessaria, & quam nemo vituperare potest

* al. testamenti

salua reuerentia Dei, à quo est instituta. Veteris * instrumenti reuolue seriem, & inuenies ita esse vt dico. Nihil enim ad rem attinet, si isti præuaricantur, quoniam eis lex militiæ posita non est, nec aliquis eorum, vt rectè loquamur, miles est. Lege libros tam ecclesiasticos quam mundanos, quibus agitur de re militari; & manifestè inuenies duo esse, quæ militem faciunt, electionem scilicet & sacramentum. Hæc enim duo communia sunt his, qui spiritualem & corporalem militiam exercent. Hos enim ad ministerium altaris, & cultum ecclesiæ vocat lingua pontificis, illos ad defensionem reipublicæ eligit lingua ducis. De quibus officiis, & locis, quales & qualiter ad alterutrum officium eligendi sint, maiorum scripta declarant. Sed quia nunc sæcularis militia versatur in manibus, vel Vegetius Renatus super electione militum audiatur. Ait ergo: In hoc totius reipublicæ salus vertitur, vt tyrones non tantum corporibus, sed etiam animis præstantissimi delegantur: vires regni & Romani nominis fundamentum, in prima delectus examinatione consistunt. Nec leue hoc putetur officium, aut passim quibuscunque mandandum, quod apud veteres inter tam varia genera virtutum præcipue constat esse laudatum. Iuuentus enim, cui defensio prouinciarum imminet, & moribus excellere debet & viribus. Honestas enim idoneum militem reddit, & verecundia dum prohibet fugere, sæpe facit esse victorem. Quid enim prodest si exerceatur ignobilis, si pluribus stipendiis meretur in castris? Nunquam exercitus proficit in tempore belli, cuius in probandis tyronibus claudicauit electio. Et quantum vsu experimentisque cognouimus, hinc tot vbique ab hostibus illatæ sunt clades, dum longa pax militem incuriosius legit, dum inutiles quique ciuilia sectantur officia, dum * indicti possessoribus tyrones per gratiam aut dissimulationem probantium, tales sociantur armis, quales domini habere fastidiunt. A magnis ergo viris magnaque diligentia, idoneos conuenit elegi * iuniores. Cum vero diligens electio iudicio fuerit approbata, signandi sunt, & asscribendi militiæ, qui ad eam inuenientur idonei. Nam & velocitas requirenda est, & robur, & vtrum armorum disciplinam quis ediscere valeat, & an habeat confidentiam milita-

* al. in dictis possessionibus

* al. tyrones

militarem. Plerique enim quamuis non improbabiles videantur specie, tamen experimentis comprobantur indigni. Repellendi ergo minus vtiles, & in locum eorum strenuissimi subrogandi. In omni enim conflictu, non tam prodest multitudo quàm virtus. In qua exploranda, formanda, & promouenda, ducis vertitur tam opera, quam iudicium. Signatis namque tyronibus, per quotidiana exercitia armorum est demonstranda doctrina, vt leui armatura & graui, terra item & pelago pedites sint an equites, strenuum militem possint implere.

CAP. VI.

Quæ mala proueniant nostris neglecto delectu militum, & qualiter Haraldus Walenses subegerit.

SED huius disciplinæ vsus in desuetudinem abiit, aut ex indulgentia longæ securitatis, aut irruente mollitie, & virorum animos frangente luxuria, aut ignauia iuuentutis, & inertia ducum temporis nostri. Quem enim inuenies, qui strenuè docere possit, quod ipse non didicit?

Nunc patimur longæ pacis mala, sæuior armis
Luxuria incubuit, victumque vlciscitur orbem.

Antiquas & modernas reuolue historias, & planè inuenies, quia concussio populorum, armorum collisio, clades hominum, & plaga terribilis, luxuriam semper aut comitatur aut sequitur. Ne longe petantur exempla, Niuicollini Britones irruunt, & iam protendunt terminos suos, & egressi de cauernis suis latebrisque siluarum, plana occupant, nobilium procerum videntibus ipsis impugnant, expugnant, & diruunt, aut sibi retinent munitiones, eo quod iuuentus nostra

—— *Quæ tecto gaudet & vmbris,*

nata fruges consumere, in lucem dormiens scortationi honesta postponens officia, tota die insectans voluptatem, citharam, lyram, & tympanum, & vocem organi in conuiuiis magis agnoscit, quam lituum aut tubam in castris. In qua aut non fuit, aut errauit ducis electio, cessauit

fauit aut languit disciplina. Nam si manum conserere oporteat, in armatura leui parum habent fiduciæ, & in graui minimum alacritatis. Hac itaque onerantur vt hostem sequi non possint; illa exanimantur, vt cum tanquam ad vulnus expositi nequeant sustinere. Depopulantur illi fines nostros, dum iuuentus nostra instruitur, & dum nobis miles armatur, hostis euadit, & vt dici solet, dum canis mussitat, tutas latebras ingreditur lupus. Non est qui comprehendat abeuntem, aut insequatur hostem, eo quod impeditus nec sufficit, nec proficit aduersus expeditum. Ille tamen non murorum, fossarumve petit præsidia, sed locum qui militi meo sicut & sibi, etsi non æquè notus, tamen accessibilis est. Vtique tutus est illi, quia miles meus non in propria virtute, sed in præsidio confidit armorum. Anglorum recens narrat historia, quod cum Britones irruptione facta Angliam depopularentur, à piissimo rege * Eduardo ad eos expugnandos missus est dux Haraldus, vir quidem armis strenuus, & laudabilium operũ fulgens insignibus, & qui tam suam, quam suorum posset apud posteros gloriam dilatare, nisi meritorum titulos nequitiam patris imitans, perfide præsumpto regno, decoloraret. Cum ergo gentis cognosceret leuitatem, quasi pari certamine militiam eligens expeditam, cum eis censuit congrediendum, leuem exercens armaturam, per-ornatus incedens fasciis pectus, & præduro tectus corio, missilibus eorum leua obiectans ancilia, & in eos contorquens nunc spicula, nunc mucronem exercẽs, sic fugientium vestigiis inhærebat, vt premeretur

—— *Pede pes, & cuspide cuspis,*

& vmbo vmbone repelleretur. Niuium itaque collem ingressus, vastauit omnia, & expeditione in biennium prorogata, reges cepit, & capita eorum regi, qui eum miserat, præsentauit, & vsque ad miserationem paruulorum omnem masculum, qui inueniri potuit interficiens, in ore gladij pacauit prouinciam, legem statuit vt quicunque Britonum exinde citra terminum, quem eis præscripsit, fossam scilicet offæ, cum telo inueniretur, ei ab officialibus regni manus dextra præcideretur. Adeoque virtute ducis tunc Britones confecti sunt, vt fere gens tota deficere videretur, & ex indulgentia iam dicti regis mulie-

* al. Edualdo

mulieres eorum nupserunt Anglis. Videsne quantum electio ducis & exercitium iuuentutis, militiæ conferant?

Cap. VII.

Quæ sit conceptio sacramenti militaris, & quòd sine eo militare non licet.

VERVNTAMEN citra religionem sacramenti ex antiqua lege, nemo militiæ cingulo donabatur. Nam sicut apud Iulium Frontinum legitur, L. Flacco & C. Varone Coss. milites primo iureiurando facti sunt. Antea enim sacramento tantummodo à tribunis rogabantur. Cæterum ipsi inter se coniurabant, se fugæ atque formidinis causa non abituros, neque ex ordine recessuros, nisi teli petendi, hostisue feriendi causa, aut ciuis seruandi. Et hoc dicebatur militiæ sacramentum, quod & Christianissimorum principum autoritate firmatur & vsu. Conceptio vero iuramenti, teste Vegetio, huiusmodi est. Iurant equidem milites per Deum, & Christum eius, & spiritum sanctum, & per maiestatem principis, quæ secundum Deum humano generi diligenda est & colenda. Nam cum quis legitimum accepit principatum, tanquam præsenti & corporali Deo, fidelis ei est præstanda deuotio, impendendus peruigil famulatus. Deo enim vel priuatus vel militans seruit, cum fideliter eum diligit, qui Deo regnat autore. Iurant, inquam, se strenue facturos omnia, quæ præceperit princeps, nunquam deserturos militiam, vel mortem recusaturos pro republica cuius sunt conscripti militiæ. Cùm vero hoc præstiterint iusiurandum, cingulo militari donantur & priuilegiis. Adeoque obtinuit vt electio, & sacramentum militem facerent, vt sine electione nemo conscriberetur aut iuraret; sine iuramento nemo nomen militis aut officium sortiretur. In libro officiorum M. Tullius refert, quod Pompilius Imperator tenebat prouinciam, in cuius exercitu filius Catonis tyro militabat. Cum autem Pompilio videretur vnam dimittere legionem, Catonis quoque filium, qui in eadem legione militabat, dimisit. Sed cum amore pugnandi in exercitu remansisset, Cato ad Pompilium scripsit, vt si

pateretur in exercitu remanere, cum secundo obliget sacramento, quia priore amisso, iure cum hostibus pugnare non poterat. M. quidem Catonis senis epistola est ad M. filium, in qua scribit se audisse, eum factum* missum esse à Consule, cum in Macedonia bello Persico miles esset. Monet igitur vt caueat, ne prælium ineat; negat enim ius esse, cum hoste pugnare, qui miles non sit. Ecce quia vir sapientissimus militem non credebat, nisi eum qui sacramento ad militiam consecratur.

*al. dimissum

Cap. VIII.

Armatam militiam ad religionem ex necessitate teneri, sicut illam quæ in clero diuinis obsequiis consecratur; & quod miles sicut honoris, ita & laboris nomē est.

Sed ipsius iuramenti verba reuolue, & inuenies armatam militiam non minus, quam spiritualem ex necessitate officij ad religionem, & Dei cultum arctari, cum fideliter & secundum Deum principi debeatur obsequium, & reipublicæ peruigil famulatus. Vnde quod prædixi, qui nec electi sunt, nec iurati, etsi militum nomine censeantur, nō magis in veritate milites sunt, quam sacerdotes & clerici, quos ad ordines ecclesia non vocauit. Miles namque sicut laboris, ita & honoris nomen est. Nemo vero sibi honorem sumit, sed qui vocatur à Domino, de collato honore gloriatur. Moyses & fidelis populi duces, cum hostes oportuerat impugnari, eligebant viros fortes, & ad bella doctissimos. Electionem namque ista præueniunt. Qui vero non electus seipsum militiæ ingerit, in se gladium prouocat, quem propria temeritate vsurpat. In constitutionem ergo perpetuam incidit, quia qui gladium accipit, gladio peribit. Si vero in eo Ciceronis autoritas recipitur, is non miles, sed sicarius rectè nominatur. Nam in veterum scripturis sicarij dicuntur & latrones, quicunque lege non præcipiente, arma tractant. Arma namque quibus lex non vtitur, legem impugnant. Duos gladios sufficere imperio Christiano, euangelij sacra testatur historia; omnes alij eorum sunt, qui cum gla-

diis &

diis & fustibus accedunt, vt captiuum capiant Christum, nomen eius delere cupientes. Illi ergo quid habent militis, qui vocati ex sacramento non obtemperant legi, sed in eo militiæ suæ gloriam constare credunt, si contemptibile sit sacerdotium, si ecclesiæ vilescat autoritas, si ita dilatauerint regnum hominis, vt Christi imperium contrahatur, si laudes suas prædicent, & seipsos falsis præconiis mulceant & extollant, cum irrisione audientium, imitantes militem gloriosum. Horum virtus in eo maximè elucescit, si clerum & inermem militiam, aut linguis aut telis confodiant. Sed quis est vsus militiæ ordinatæ? Tueri ecclesiam, perfidiam impugnare, sacerdotium venerari, pauperum propulsare iniurias, pacare prouinciam, pro fratribus, vt sacramenti docet conceptio, fundere sanguinem; & si opus est, animam ponere. Exultationes Dei in gutture eorum, & gladij ancipites in manibus eorum, Ad faciendam vindictam in nationibus, increpationes in populis; ad alligandos reges eorum in compedibus, & nobiles in manicis ferreis. Sed quo fine? An vt furori, vanitati, auaritiæ seruiant, an propriæ voluntati? Nequaquam. Sed vt faciant in eis iudicium conscriptum, in quo quisque non tam suum, quam Dei, angelorum, & hominum sequatur ex æquitate & publica vtilitate arbitrium. Vt faciant inquam, quia sicut iudicum est dictare iudicium, ita & istorum faciendo exercere officium est. Vtique gloria hæc est omnibus sanctis eius. Nam & hæc agentes milites sancti sunt, & in eo fideliores principi, quo seruant studiosius fidem Dei; & virtutis suæ vtilius gloriam promouent, quo fidelius Dei sui, in omnibus gloriam quærunt.

CAPVT IX.

Quod fides Deo debita, sit cuiuis homini præferenda, nec seruatur homini, nisi Deo seruetur.

NEC refert fideli quis militet, an infideli, dum tamen militet fide incolumi. Diocletiano & Iuliano & aliis impiis leguntur militasse fideles, & eis in defensione reipublicæ tanquam principibus fidem exhibuisse, &

reuerētiam. Impugnabant enim hostes imperij, sed mandata Dei seruabant. Si vero præcipiebantur temerare legem, Deum homini præferebant. Sedebant principes & accusabant eos, illi exercebantur in iustificationibus Domini, constanter loquentes, & agentes sine confusione mandata eius cum omni fiducia. Dauid quoque militasse legitur Achis, & fidem & reuerentiam militantis impleſſe. Hæc autem omni militiæ formula præscribenda est & implenda, vt Deo primùm fides debita, deinde principi & reipublicæ seruetur incolumis. Et semper maiora præiudicabunt minoribus, quia nec reipublicæ nec fides principi seruanda est contra Deum, sed secundum Deum, sicut habet ipsa conceptio militaris sacramenti. Vnde plurimum miror, si quis princeps illis habeat fidem, quos videt Deo suo, cui vt cætera taceam, etiam sacramento militiæ obligati sunt, fidem debitam non seruare. Quoniam morbo rationis laborat, qui eum sibi fidelem fore credit, quem videt esse corruptum & perfidum in illum, cui plurimum debet. Sed timet principem. Certè si fortior superuenerit, prætimebit illum. Amatur forte princeps. At si benignior & beneficentior apparuerit, & illum præamabit. Non est quo se vertat impius, qui hominem Deo præfert, nequaquam seruabit fidem secundam, qui primam irritam facit.

CAP. X.

De priuilegiis militum; & quòd sacramento astricti sunt ecclesiæ, & quare gladius offeratur altari.

RECTE vero militantium priuilegia multa sunt, quæ de iure antiquo latius patent. Nam & * vberiores sunt, & pluribus iminunitatibus gaudent. Ab angariis & parangariis, & sordidis muneribus alieni. Iura quoque licenter ignorant, & licet in potestate sint, in castrensi peculio testari possunt, & ex publica solicitudine, quod maximum est, non permittuntur egere, & in hunc modum plurima quæ longum est enarrare. Licet autem sint, qui sibi non teneri videntur ecclesiæ ex sacramento solenni, quia iam ex consuetudine plerumque non præstatur,

* al. liberiores

ſtatur, nullus tamen eſt qui ſacramento tacito vel expreſſo eccleſiæ non teneatur obnoxius. Et fortè ideo ceſſat ſolennitas iuramenti, quia ad hoc omnes inuitat & coarctat neceſſitas officij, & ſinceritas fidei. Vnde iam inoleuit conſuetudo ſolennis, vt ea ipſa die qua quiſque militari cingulo decoratur, eccleſiam ſolenniter adeat, gladioque ſuper altare poſito & oblato, quaſi celebri profeſſione facta, ſeipſum obſequio altaris deuoueat, & gladij, id eſt, officij ſui iugem Deo ſpondeat famulatum. Neque neceſſe eſt vt hoc profiteatur verbo, cum legitima profeſſio militiæ, facto eius videatur inſerta. Quis enim in homine illiterato, & qui magis arma debeat noſſe quam literas, profeſſionem exigat * literarum? Nam * Epiſcopi, & Abbates profeſſione ſcripta vel dicta, ad fidem & obedientiam videntur arctari. Et reuera arctantur, quia Deo mentiri non licet. Sanè aut plus eſt, aut non minus, quod milites faciunt, qui non ſcedulam, ſed gladium offerunt, & quaſi primitias officij redimunt ab altari, vnde eccleſiæ in perpetuum famulentur. Nam ſicut eis pro eccleſia plurimum, ita contra eccleſiam, licet nihil. Refert Lucas, quod milites vt baptizarentur acceſſerunt ad Iohannem, interrogantes, Magiſter quid faciemus & nos? Et ait illis: Neminem concutiatis, neque calumniam faciatis, & contenti eſtote ſtipendiis veſtris. Fidelis ſermo & omni acceptione dignus, qui deceat præambulum gratiæ, præconem veritatis, domini præcurſorem. Nouerat enim manum militarem promptam ad iniurias, rapinis aſſuetam, & cui nunquam aut raro ſufficiunt ſua, quin appetat aliena. Concuſſione ergo prohibita, excluſit iniurias, rapinas exterminauit, excluſa calumnia. Auaritiam quoque damnauit, dum præcepit vnum quemque contentum eſſe ſtipendiis ſuis. Sicut enim dictum eſt, militem egere non licet, cui dum militat, militiæ ſuæ præſtantur ſtipendia, & cum emeritus eſt, prædia, vel alimenta quoad neceſſitas exigit, de publico prouidentur.

* al. literatam
* al. & ipſi

CAP.

CAP. XI.

Quod milites durius castigandi sunt, si militia lege contempta, priuilegiis abutuntur.

Si vero contra prohibitionem Iohannis & legitimas sanctiones, in furta dilabitur & rapinas, durius castigandus est, vt qui semper furum, duraque tractauerit, & ita cohibenda est audacia eius, vt in seipso discat quanta animaduersione feriendi sunt, qui legem impugnant, quam susceperant defendendam. Sicut enim multis immunitatibus & eminentioribus priuilegiis militia gaudet, ita acerbioribus pœnis subdenda est, si sua demeruisse priuilegia conuincatur. Nec in ea sibi parte prodest ignorantia iuris, cum etsi iura publica permittatur, suum tamen officium non liceat ignorare. Licet enim sacerdos in ordinatione ordinis sui difficultatem ignoret, eo ipso quod sine contradictione oneroso succedit officio, suscepti tamen sacerdotij onera cogitur sustinere. Si vero negligit, aut malignatur, corripitur grauius; eo quod maiori pœna digni sunt hi, quibus cum multum debeatur honoris, aut occulto, aut manifesto inueniuntur in crimine. Aliter tamen crimina, aliter puniuntur excessus, quoniam illa plerumque pœnam irrogant sanguinis, hæc quasi medicinalem pro qualitate delicti exigunt curam. Ipsa vero nunc simplex est, nunc quasi quandam acrimoniam miscet. Verumtamen cum in omni professione disciplina necessaria sit, nusquam magis, quam in clero & re militari. At res militaris, quæ minus exercitatur in spiritum, acerbius est corporaliter punienda. Nihil est autem quod vtrumque magis impugnet, quam luxuria, quia omnis intemperantia ordinationi plurimum aduersatur. Porro vbi ordo non est, confusio locum habet, & nisi reprimatur correctionis stimulo, procul dubio ignominiam ex necessitate importat. Quid enim faciet fortiter, quem luxuria & intemperantia non tam exarmauit, quam exanimauit? Quartus liber Strategematicorum Iulij Frontini refert, quod P. Scipio missus ad Numantiam, corruptum superiorum ducum socordia, exercitum correxit, dimisso ingenti

genti lixarum numero, redactis ad munus quotidiana exercitatione militibus, quibus cum frequens iniungeret iter, portare complurium dierum cibaria imperabat, ita, vt frigora & imbres pati, vada fluminum pedibus traiicere assuesceret miles, exprobrante subinde imperatore timiditatem & ignauiam, frangenteque delicatioris vsus, ac parum necessaria expeditioni vasa. Quod maximè nobiliter accidit C. Nummio tribuno, cui dixisse traditur Scipio, Mihi paulisper, tibi & reipublicæ semper * nequam eris. Q. Metellus bello Iugurthino similiter lapsam militum disciplinam, pari seueritate restituit, cum insuper prohiberet alia carne quam assa elixave milites vti. Philippus cum primum exercitum constitueret, vehiculorum vsum omnibus interdixit, equitibus non amplius quam singulos * lacones habere permisit. Peditibus autem denis, singulos qui molas & funes ferrent. In æstiua exeuntibus, triginta dierum farinam collo portari imperauit. C. Marius recidendorum impedimentorum gratia, quibus maximè exercitus agmen oneratur, vasa & cibaria militis in fasciculos aptata, furcis præposuit, sub quibus & habile onus, & facilis requies esset. Vnde prouerbium natum est, Multi milites Mariani. Lisander Lacedæmonius egressum via quendam castigabat. Cui dicenti ad nullius rei rapinam se ab agmine recessisse, respondit: Ne speciem quidem rapturi præbeas, volo. Publius Nasica in hybernis quamuis classis vsus non esset necessarius, ne tamen miles desidia corrumperetur, aut per licentiam otij sociis inferret iniuriam, naues ædificare instituit. Idem quoque Frontinus inter multa constantiæ insignia refert, quod Cassilini obsidente Hannibale tantam inopiam perpessi sunt, vt murem venisse centum denariis memoriæ proditum sit, eiusque venditorem fame periisse, emptorem autem vixisse, & in tanta angustia fidem seruasse Romanis. * Pecilini à Pœnis obsessi, parentes & liberos propter inopiam eiecerunt, ipsi coriis madefactis & igne siccatis, foliisque arborum & omni genere animalium vitam trahentes, vndecim menses obsidionem tolerauerunt. Hispani Fabrenses omnia eadem perpessi sunt, nec tamen oppidum Herculeio tradiderunt. Cizium cùm oppugnaret Mithridates, captiuos eius vbis produxit,

* al. nequaquam

* al. latères

* al. Petilini.

ostenditque obsessis, arbitratus futurum, vt miseratione suorum ad deditionem compelleret oppidanos. At illi cohortati captiuos ad mortem fortiter excipiendam, fidem seruauere Romanis. *Eglonienses cum à *Iuriaco his liberi & coniuges redderentur, præoptauerunt spectare supplicia pignorum suorum, quam à Romanis deficere. Numantini ne se dederent, fame mori præfixis foribus domuum suarum maluerunt, vicissentque Romanos, autore Orosio, nisi illi sub Scipione pugnassent.

*al. Eglonienses
*al. Viriato

CAP. XII.

Quod varia animaduersio procedit in eos, qui duci non obtemperant, & quatenus debeat obediri, & in quibus mandatis locum habeat examinatio militaris; & in quibus non.

In eos qui ducis, aut legis non obtemperabant arbitrio, varia animaduersio procedebat. Nam alij in fortuna, alij in fama, alij in sanguine puniuntur. Frontinum relege, & vsquequaq; ita inuenies. Nam Aurelius Cotta consul, cum ad opus equites necessitate cogente, iussisset accedere, eorumque pars detrectasset imperium, questus apud Censores effecit, vt à patribus notarentur, deinde obtinuit ne eis præterita æra procederent. Tribuni quoque plebis de eadem re ad populum pertulerunt, omniumque consensu stabilita est disciplina. Q. Metellus Macedonicus in Hispania quinque cohortes, quæ hostibus cesserant testamentum facere iussas, ad locum recuperandum remisit, minatus non nisi post victoriam receptum iri. Senatus cum milites Publij Valerij fugati essent, decreuit ne ei auxilia submitterentur, nisi victis hostibus. His vero legionibus, quæ Punico bello militiam detrectauerant, in Siciliam velut relegatis, per septem annos hordeum ex Senatus consulto datum est. Appij Claudij sententia, senatusque consultum omnes, qui à Pyrrho rege Epirotarum capti, & postea remissi erant, equites ad peditem redegit, ad leuem armaturam omnibus extra vallum iussis tendere, donec bina hostium spolia singuli referrent. Hæc Frontinus. At Plinius asserit, quia fuit hæc

quo-

quoque antiquitus animaduersio militaris, iubere ignominiæ causa militi venam solui, & sanguinem dimitti. Cuius rei rationem, etsi in veteribus literis non potuerit inuenire, hoc tamen primò factum opinatur in militibus stupentis animi, & à naturali habitu declinatis, vt non tam pœna, quàm medicina videretur. Postea tamen ob pleraque alia delicta id factitatum esse credit, per consuetudinem, quasi minus sani viderentur omnes, qui contra officium delinquerent. Nam leuioris culpæ non erat ignominiosa animaduersio, etsi nec illa ex vigore disciplinæ militaris dissimulatione locum relinqueret. Veteres quoque Græcos anulum habuisse in sinistræ manus digito qui minimo proximus est, celeberrimè traditur. Romanos quoque homines aiunt sic plerumque vsitatos anulis. Causamque huius rei Apion in libris Aegyptiacis dicit, quod insectis apertisque corporibus vt mos fuit, quas Græci ἀνατομὰς vocant, * compertum est quendam tenuissimum neruum ab eo vno digito, de quo diximus, ad cor hominis pertingere, ac peruenire. Visumque esse eum potissimum digitum tali honore decorandum, qui continens, & quasi connexus cum principatu cordis videretur. Vnde & quasi excordes arbitrati sunt curandos aut puniendos, qui in militare officium deliquissent. Vt redeam ad Frontinum: Crassus à Sempronio Asello & plerisque aliis historiæ Romanæ scriptoribus traditur habuisse quinque rerum bonarum maxima & præcipua: Quod esset ditissimus, quod nobilissimus, quod eloquentissimus, quod iuris consultissimus, quod pontifex maximus. Is cùm in consulatu obtineret Asiam prouinciam, & circumsidere atque oppugnare Leucas pararet, opusque esset * summa atque procera trabe, qua arietem faceret, quo muri oppidanorum quaterentur; scripsit ad Magnum Gaium maiorem Atheniẽsium sociorum amicorumque populi Romani, vt ex malis duobus, quos apud eos viderat, vter major esset ei mittere procuraret. Tunc Magnus Gaius comperto quamobrem malum desiderasset, non vti iusserat maiorem, sed quem magis esse idoneum, aptioremque faciendo arieti, faciliorem que portatu existimabat, minorem misit. Crassus cum vocari iussit, & cum interrogasset, cur non quem iusserat, misisset,

* al. apertum
al. τεμόμενον

* al. firma

fuisset, causis rationibusque quas dictabat, spretis, vestimenta detrahi iussit, virgisque multum cecidit, corrumpi atque dissolui ratus omne officium imperantis, si quis ad id quod facere iussus est, non obsequio debito, sed consilio non desiderato responderit. Quid quæso amplius in monachum arctioris regulæ dictasset abbas seuerus? In eo namque solo deliquerat, quod non paruerat mandato, etsi forte reipsa vtilius esset quod fecit. Nam sicut in religione degentibus, prælatorum mandata, dum præceptionem perpetuam non impugnant, à subiectis non oportet discuti, sed impleri; sic in re militari, circa mandata ducis, nulla est examinatio militaris, nisi forte quod præcipitur, expressim saluti reipublicæ inueniatur aduersum. Nam in eo non obtemperat nisi perfidus & impius miles. Quid enim iniquius, quid detestabilius, quam sine fidei reuerentia aggredi quicquid dictauerit imperator? Nonne apud omnes vox funesta est, & crudelis, plenaque perfidiæ,

Pectore si fratris gladium, iuguloque parentis
Condere me iubeas, plenæque in viscera partus
Coniugis, inuita peragam tamen omnia dextra.
Castra super Tusci si ponere Tybridis vndas,
Hesperios audax veniam metator in agros.
*Tu * quocunque voles in planum effundere muros,*
Hic aries actus disperget saxa lacertis.
Illa licet penitus tolli quam iusseris vrbem,
Roma sit.

* al. quoscunque

Quid nequius dici potuit, & vnde magis deberet, si fidelis esset, Romanus Imperator offendi? In eo namque sceleratus miles fidei suæ fidem facere studuit, vnde seipsum maximè infidelem & perfidum esse conuincit. Magna quidem reuerentia debetur duci, sed fidei religione seruata. Quædam ita necessaria sunt, vt mandatum nec expectent; alia sic detestabilia, vt nullum omnino mandatum admittant. Media quidem quæ neque sunt necessaria bona, nec detestabilia mala, consistunt in arbitrio præsidentis. Velit nolit præfectus, ex necessitate boni, diligendus est Deus. Velit nolit præfectus, ex malitia iniquitatis, est adulterium declinandum. At militare, vel non militare, egredi vel non egredi, cæteraque quæ philosophi indifferen-

ferentia reputant, ad præpositi diligentiam & reuerentiam spectant. In his nisi mandato præsidentis, oculum aperire, instar criminis est, aut ex scientia sua ad cuiuscunque operis fructum manum irreuerenter extendere. Sit cæcus in hac parte obiectus vt viuat, quia quacunque die quasi propria discretione ad arborem scientiæ, quam sibi & prælatis reseruat dominus, temerariam manum miserit, laqueum mortis incurrrit. Quid enim bonum, aut malum in talibus sit, nō licet iudicare subiectis, dum plena reuerentia præpositis exhibeatur, & fidelis obedientia mandatorum. Militem ergo in omnibus his quæ ad statum publicum pertinent, nihil omnino tentare licet, nisi ducis iussu vel licentia, quod ipse faciendum decreuerit, roboretur. Vnde hi plerumque, qui ducum contempto vel non expectato imperio, congredientes cum hoste reipublicæ victoriam contulerunt, sæpe non tam gloriam assecuti sunt de victoria, quàm de temeritate, vel negligentia pœnam. Quid ergo merebitur transfuga, stationísve desertor, si ex disciplina militari tanta seueritate corripitur triumphator? In strategematibus Iulij inuenitur * Clearcum Lacedæmoniorum ducem dixisse, imperatorem exercitui potius timendum esse, quam hostem, eo quod qui in prælio dubiam mortem timuerant, eos statione relicta certum manebat supplicium. L. Papilius Cursor, Fabium Rutilium, magistrum equitum, quod aduersus dictum eius, quamuis prospere pugnauerat, virgis poposcit cæsum, securi percussurus, nec contentioni aut precibus militum concessit animaduersionem, eumque profugientem Romam persecutus est; nec ibi quidem remissio prius supplicij metu, quam ad genua eius, & Fabius cum patre prouolueretur, & pariter Senatus ac populus rogarent. Et ne eum credas hoc fecisse, ex odio * præcedenti, Manlius, cui Imperioso postea cognomen fuit, filium quod is contra edictum patris, cum hoste pugnauerat, quamuis victorem in conspectu exercitus virgis cæsum, securi percussit. Fuit autem disciplina militaris sicut reipublicæ necessaria, ita & omnibus gratiosa, adeo quidem vt * Manlius filius pro se aduersus patrem exercitu seditionem parante, negauerit tanti esse quemquam, vt propter illum corrumperetur disciplina

* al. Elearcum

* al. præcedenti Mallius

* al. Mallius

militiæ, & obtinuit vt ipsum puniri paterentur. Appius Claudius ex his, qui loco cesserant, decimum quemque militem sorte ductum, fuste percussit. Fabius Rutilius consul, ex duabus legionibus, quæ loco cessérant, vicenos sorte ductos, in conspectu militum securi percussit. Idem ternos ex centuriis quorum statio ab hoste perrupta erat, addixit securi. Q. Fabius Maximus, transfugarum dextras præcidit. M. Cato tradidit in furto deprehensis inter commilitones, dextras esse præcisas, aut si benignius in reum animaduertere voluissent, * in principiis sanguinem missum. Seditio quoque securim prouocat, ita tamen vt pro arbitrio ducis in pœna paucorum, securitas & quies reipublicæ reformetur. Iulius Cæsar orta seditione militum, paucis percussis, castra sedasse legitur, & fidem militum reparasse.

* al. principiis

C A P. XIII.

Quare cingulo priuentur milites, & quòd exautoratus non habet aliquod cum gladio telóve commercium, & quare gladius insertus est cingulo.

FIT interdum vt ex delicto suo priuetur miles militiæ cingulo, in his maximè, vbi sacrilegia committuntur. Veteri namque iure statutum est, & nouo non est abolitum, vt qui non seruato militiæ sacramento, religionem quam profitetur, impugnat, cinguli amissione mulctetur. Fertur hoc edicto Iulius compescuisse militem suum, quando vrbem ingressus, non licuit homines spoliare, aut templa Deorum, quod ei postmodum ingrauescente seditione improperant. Numinibus namque Romanis ciuibusque iurati, oppugnare non poterant, quos sacramento militiæ susceperant defendendos. Sic quoque C. Curio bello Dardanico circa Dyrrachium, cum vnam de quinque legionibus seditiosam vidisset, eam procedere iussit inermem discinctamque in conspectu armati exercitus stramenta coëgit secare. * Postremo autem die similiter fossam discinctos milites facere, nullisque precibus legionis impetrari ab eo potuit, ne signa eius submitteret, nomenque aboleret. Milites autem in supplementum aliarum legionum distribuit. Non enim restituebantur,

* al. postero

tur, qui meruerant priuari cingulo, antequam eos præ cæteris virtutum merita insignirent. Milites qui ex Cannensi pugna cedentes, in Siciliam fuerant relegati, postulauerant à M. Marcello consule, vt in prœlio ducerentur. Ille Senatum consuluit, Senatusque negauit placere sibi, eis committi rempublic. qui eam deseruissent. Marcello tamen permisit facere quod videretur; lege tamen præscripta, ne quis eorum munere vacaret, neve donaretur præmio, aut honore, aut reportaretur in Italiam, dum Pœni in ea fuissent. Dum verò cingulo spoliati sunt, eis nec æra procedunt, nec militaribus priuilegiis gaudent, nec habet aliquod cum gladio telovè commercium. Ideoque prouida constitutione maiorum est gladius insertus cingulo, vt collato honore cinguli, potestas quoque ipsius gladij aliquatenus intelligatur collata. Et rectè cingulo decoratur, ad militiam quisquis accedit, quia eum expeditum esse ad munia reipublicæ, officij sui necessitas exigit. Accingi namque solet, cui gerenda imminent; & cui vacatio datur, licet esse discinctum. Vnde illud in libro Regnorum; Non æquè glorietur accinctus, vt discinctus. Quia solicitudo laboris imminentis, gloriandi licentiam non admittit, & otiandi libertas & securitas quietis plerumque extollentiam parit. Cingulum ergo indicium est laboris, labor honoris meritum, vt liqueat omnibus, quod qui laborem indictum militiæ, subire detrectat, honorem gladij in militari cingulo frustra portat. Ipsius quoque cinguli cassa est significatio, nisi fidem eius roboret & solidet labor. Videas multos cinguli honore tumentes, sed nisi honorem laboriosa impleant merita, idem est ac si pro solida substantia quis vendicet spumam. Profectò dignus est priuilegium perdere, qui concessa sibi abutitur potestate. Abutitur autem quis, vel non faciendo quod oportet, vel faciendo quod fieri non oportet, & cum vtrumque sit malum, vt dicitur, peccatum delicto grauius esse solet. Delinquit enim qui non implet officium; sed planè peccat, quisquis committit cōtrarium. Albo siquidem nigrum magis opponitur, quam non album, & tristitia lætitiam magis impugnat, quam spes aut timor, quæ neque in lætitiæ rationem cadunt, nec ei maximè aduersantur. Et cingulo quidem abutitur, tam

ille qui non implet quod oportet ex militiæ sacramento, quam ille qui impugnat militiæ sacramentum. Delinquit tamen grauius, qui impugnat, sicut hostis verus ignauo milite odibilior est. Vnde qui rempublic. & inermem manum militaribus armis impugnat, iustissimè exautoratur, tanquam ille qui figuram hostilem induerit. Sed præ cæteris omnibus diuino & humano iure grauius feriuntur sacrilegi, & hi qui variis perturbationibus impugnant ecclesiam Dei, quibus lex non præcisionem dexterarum, sed pœnam irrogat capitalem. Si patrocinium illorum assumant Cicero, & Demosthenes, si in defensione eorum linguam acuat, & totius ingenij sui vires exhauriat Quintilianus, si iura viguerint, quod post Deum in manu principis est, fortunas eorum & capita, quin legitimis suppliciis feriantur, tueri non poterunt. Quod si gladium suum aduersus tales non exerit princeps, in seipsum proculdubio prouocat gladium bis acutum, quem in ore suo gerit filius hominis, gladium vtique qui viuus & efficax est, qui corpus fundit, & animam mittit in gehennam; ad quem obtusus est omnis gladius, & omnis armatura fragilis, & fluida & infirma, præter illam quam sola construxit gratia in bonorum fabrica meritorum. Sunt autem plurimi, qui malorum clamore operũ, quando militiæ consecrandi cingulum altari obtulerunt, videntur protestari, se eo tunc animo accessisse, vt altari, & ministris eius, sed & Deo, qui ibi colitur, bellum denunciarent. Facilius crediderim hos malitiæ execratos, quam ad legitimam militiam consecratos.

CAP. XIIII.

Quòd disciplina militaris plurimum prodest, & quid militiam maximè frangit.

PROINDE necessaria est disciplina militaris, cuius quanta sit vtilitas, non facilè dixerim. Vt enim dictum est, Romanis adeo profuit disciplina, vt orbem suæ subiicerent ditioni. Alexander quoque Macedo, exiguam manum militarem suscepit à patre, sed doctam, qua assuefacta militiæ orbem terrarum aggressus, innumeras ho-

stium

ſtium copias fudit. Xerxes à trecentis Lacedæmoniorum ad Thermopilas vexatus, cum eos manu infinita, plurimiſque ſuorum amiſſis, vix confeciſſet, in eo ſe deceptum dicebar, quod multos quidem homines, viros autem diſciplinæ tenaces nullos. Hoc equidem verè dixit, quod & fuga illa teſtatur, qua apud Salaminam turpiter victus, qui tot gentes in bella trahebat, vt duces non poſſent facilè numerari, vix vna naue euaſit. Fertur enim quod duces exercitus eius non conſueuerit præ multitudine aliter numerare, quam ſingulis telis receptis à ſingulis, vt ex numero telorum, ducum quoque numerus teneretur. Eſt autem dux vſquequaque inutilis, apud quem diſciplina non viget; & fruſtra ſperat victoriam, qui animos manuſque militum aſſidue non exercet. Miles ſubitus ſubito deſerit ducem, & laborem ferre non ſuſtinet, quem continuus non exercuit labor. Cæſaris animum fiducia roborauit, quod ei res erat aduerſus militem ſubitum, ducemque emeritum, & qui longa pacis quiete dedidicerat duceri. Sed & vbi victoria deſperatur, ad ſpem vindictæ erigendus eſt animus. Eſt enim interdum

Vna ſalus victis nullam ſperare ſalutem,

& vt ſe victores putent, ſi non moriantur inulti. Magni namque muneris loco eſt, ſatiari vltione; & diſpendium vitæ, vindictæ ſolatio compenſari. Facilè aſſumit pugnandi neceſſitatem, cui fugiendi imponitur difficultas. Audaciores ſunt qui bellum inferunt, & ſæpe alij dum honeſtè viriliterque mori cupiunt, feliciter vincunt.

Audentes namque *fortuna iuuat,*

& vt pugnæ diſcrimen imminet,

Degeneres animos timor arguit,

quo nihil ignominioſius eſt his, qui nomen & officium militiæ profitentur. Timidos namque grauiſſimè lex militaris percellit. Duci quoque in re militari, diligentiſſimè præcauendum eſt,

Ne Venus & uinum pugnantia pectora frangant.

Semper enim vincit luxuria, ſed eos duntaxat, quos ante corrumpit. Eoque ſtudioſius fugienda eſt, quo in clientelam ſuam acerrimè ſæuit. Antiochus tantæ luxuriæ & ſuperfluitatis inſtruxit exercitum, vt etiam gregarij milites auro caligas facerent, proculcarentque materiam, cu-

ius amore populi dimicant. Gens quoque Parthorum sæpissime superatur, eo quod luxuriosissima est. Nam

Quicquid ad Eoos tractus, mundique teporem
Ibitur, emollit gentes clementia cœli.

Solent non in acie cominus præliari, sed quo ad possunt, hostem eminus lædunt. Obsessas vrbes mora & viribus nesciunt expugnare. Pugnant autem procurrētibus equis, aut terga dantibus, sæpius etiam simulantibus fugam. Signum his ex antiquo more non tuba, sed tympano datur. Nec pugnare diu possunt, quia intolerabiles essent, si quantus est eorum impetus, tanta esset perseuerantia. Natura taciti, ad faciendum, quam ad dicendum promptiores. In cibum parci, fides dicti promissique nulla. Principibus metu, non pudore vel religione parent. Principatus vero quem corrumpit luxuria, diu stare non potest. Aut si steterit, opprimente iudicio Dei, euomet quicquid immoderatio luxuriæ hausit. Modum siquidem sui nescit, nec ante intemperantiam reprimit, quam ex indulgentiore licentia in extremam turpitudinem prolabatur. Assyriorum discute plagas, & historiarum testimonio conuinces, regna eorum, impulsu luxuriæ esse subuersa. Inter cætera refert Trogus, quod postremus rex Assyriorum regnauit Sardanapalus, vir muliere corruptior. Ad hunc videndum, quod nemini ante eum permissum fuerat, præfectus, cùm admitti magna ambitione ægrè obtinuisset, inuenit eum inter scortorum greges purpuram colo nentem muliebri habitu, cum mollitie corporis & oculorum lasciuia omnes feminas anteiret, pensa inter virgines partientem. Quibus visis, indignatus tali feminæ tantum virorum iri subiectum, tractantesque ferrum & arma habentes parere, progressus ad socios, quid viderit refert. Negat se ei parere posse, qui se feminam mallet esse, quàm virum. Fit ergo coniuratio. Qua ille audita, in aulam regiam se recepit. Vbi extructa incensaque pyra, & se & diuitias suas in incendium mittit. Hoc solo imitatus virum. Et præcedentium quidem regum robur à luxuria emollitum est, deinde per singulos quasi per gradus inualescente mollitia, in hoc tandem effœminatum, fractum, & comminutum est. Imperium fere Romanum exhaustum est, & diuulsum, Nerone imperante, cuius

cuius gula fere omnia deuorauit, maculauit libido, exhausit auaritia, fregit ignauia, luxuria cùm superbia exinaniuit. Hic nullam vestem bis induit, vt vel in aliquo cæteris singulari gloria prælucceret. Sed dum Roma permisit, totum orbem fecit inglorium. Quicquid aliorum quæsiuit industria, huius inertia fere amisit.

CAP. XV.

Romanos in disciplina præ cæteris viguisse, & in eis Iulium Cæsarem floruisse præ cæteris.

SED cùm omnium gentium exempla reuoluo, disciplina Romanorum præ cæteris lucet. Mesis quoque plurimum profuisse legitur disciplina, vt in paucitate sua finitimis superatis, cum Romanis ausi sint super imperio gentium dimicare. Quàm feri autem extiterint, ex verbis eorum colligitur, quibus aduersus Romanos pugnaturis, vnus ducum ante acië postulato silentio, Vos, inquit, qui estis? Responsum est, Romani gentium domini. Et ille: Ita fiet, inquit, si vos viceritis nos. Graui tandem conflictu pugnatum est, sed Romani vicerunt, & numero plures, & fortiores viribus, & exercitatiores vsu, multis tamen amissis suorum, eo quod eis colluctatio fuerat aduersus populum disciplinaliter eruditum. Verùm in tota re militari nihil vtilius, nihil clarius duce erudito. Nam virtus & industria ducis, efficaciam exercitus, sicut prouerbialiter dici solet, quasi altera lance compensat. Cæsareos triumphos duci potius, quam exercitui vetustas ascripsit. Vt enim Solinus ait, quantum Senicius aut Sergius inter milites, tantum inter duces, imo inter omnes homines Cæsar Dictator enituit. Huius ductibus * vndecies centum viginti & duo millia hostium cæsa, [*nam quantum bellis ciuilibus fuderit, noluit annotari.] Signis collatis quinquagies & bis dimicauit. M. Marcellum solus supergressus, qui nouies & tricies pari modo fuerat præliatus. Ad hæc nullus celerius scripsit, nemo velocius legit, quaternas etiam epistolas perhibetur simul dictasse. Benignitate adeo præditus, vt quos armis subegerat, clementia magis vicerit.

* al. x. LII. m. Minas annotauit.
al. * absunt.

CAP. XVI.

Quæ nostratibus mala proueniant ab indisciplinatione.

SED quid maiorum virtutem replico, & reuoluo? Defecit ætas nostra, & fere ad nihilum redacta est, honoribus intumescit, honorum nesciens gradus, vanitate nominum delectatur, contemta rerum veritate & fructu. Aleator, auceps, quodque magis mirere, * stulticines, & qui nunquam virilia tractauerunt, sed neque nota habuerunt officia, cum ad opera lasciuiæ pilo fruticante, cuteque indurata tanquam inhabiles reprobantur, militem induunt, primipilatum ducatumque affectant, & se ductores & doctores pollicentur officij, quod nunquam didicerunt. Porro nullum vnquam imperium sic virtus dilatauit, cuius isti non sufficiunt contrahere fines, aut omnino vires euacuare. Si mihi non credis, vel operibus crede. Pudet dicere, quod dolor est, & ignominia sustinere. Dum armata nobis militia stertit, dum alienam expugnant pudicitiam, suam prostituunt, dum nobilium circumeunt domos, conuiuia explorant, vt epulentur quotidie splendidè, dum ampullas proiiciunt & sesquipedalia verba, sine cruore trucidantes Saracenos & Parthos, & si quid aliud hostili censetur nomine, dum hoc faciunt milites gloriosi, *Niuicollinus indomitus insolescit, inermes Britones intumescunt, ipsosque qui dicuntur Palatini comites, & regum sanguine gloriantur, fere ad deditionem compellunt, & quasi tributarios faciunt. Non est qui cum eis velit manum conserere, aut qui velit æquo Marte quid valeant experiri. Armati inermes ad campestria prouocant; sed inermes ad siluestria, quia de propria virtute diffidit, nemo nostrorum persequitur. Vtinam memoriter tenuissent, quid de Cisalpinis Romana narrat historia, cuius verba sunt hæc: Cisalpinorum incolis animi ferarum, corpora plus quam humana erant. Sed experimento deprehensum est, quia virtus eorum sicut primo impetu maior est quàm virorum, ita sequens minor quam feminarum est. Alpina enim corpora humente cælo educata,

* al. stultiscie

* al. Niuicollinus

cata, habent aliquid simile niuibus suis, cum mox incaluerint pugna, statim in sudorem eunt, & leui motu quasi sole laxantur. Alibi quoque Alpinarum gentium feritas facile vel per mulieres ostenditur, quæ deficientibus telis, infantes suos afflictos humi in ora militum aduersa miserunt. Si essent plane qui impugnarent* Niuicollinos nostros, proculdubio vincerentur. Sed vt ait Amentius, non est qui faciat facienda, quæ fere perfici vltronea fortuna compellit. Armatam prouinciam inermis imbellisque barbaries aggreditur, depopulatur & vastat, & qui domi suæ esurit, milite nostro cedente, de nostro satiatur, & in nostro facit luxuriæ diem festum. Nunquid enim non cedit miles, qui non repellit hostem irruentem, & imminentem? Si vero nec amor patriæ, nec rerum damna, nec salutis imminentis ab hoste dispendium, vel pudoris stimulus virtutem militiæ nostræ excitare debuerat, cui iam inermis & insolens Walensis insultat. Prouerbialiter dici solet, quia misera terra quam agaso vel mulio depopulatur. Quod si nulla exhortatione virili, nostri possunt milites ad virilia incitari, vel matres & vxores cedentium eos vrgeant ad virtutem. Nam aliquid tale in priscis historiis inuenitur. Cum enim irruentibus Medis, acies Persarum pulsata in fugam ageretur, & omnino deficiens, nec victorem respicere auderet, matres & vxores eorum passim obuiam fugientibus currunt, & mulierum densata acie orant in prælium reuertantur. Nolentibus sublata veste obscœna corporis ostendunt, rogantes num in vteros matrum vel vxorum velint refugere. Hac repressi castigatione in prælium redeunt, & facta impressione, quos fugiebant, fugere compulerunt. Vtinam sic faciant vxores & matres nostrorum* Marchiorum, dum quacunque occasione patriam seruent incolumem, & labem pudoris amoueant.

* al. Niniculinos

* al. Marchianum

CAP. XVII.

Nobis à nostratibus esse exempla virtutum, & quas ciuitates in Italia condiderit Brennus secundum antiquas historias.

VERVM quod à nostris nunc quærimus, iampridem præteriit, & eousque maiorum nostrorum

 virtus

virtus manauit ad alios, vt plenitudo diuitis venæ à fonte videatur in riuulos defecisse. Neque enim à Romanis, & Græcis tantùm nobis sunt exempla virtutis, nam & domesticis abundamus. Tradunt historiæ Brennum ducem Senonum, qui exercitum Romanorum apud flumen * Aliam confecit, ipsam vrbem Romam irrupit, cepit, & cæsis patribus, & subacta Italia inuasit Græciam, vastans omnia, vniuersisque terribilis, vsque ad Delphici Apollinis templum, quod situm est in monte Parnaso, processit, ipsiusque Apollinis appetens spolia, scurriliter iocatus ait, Locupletes Deos largiri hominibus oportere. Hunc inquam tradunt de maiori Britannia, quæ ab aduentu Saxonum in insulam, appellatur Anglia, oriundum. Apud Trogum Pompeium in vicesimo reperitur, quia Senones Galli commilitones Brenni, cùm in Italiam venissent, Tuscos à suis sedibus expulerunt, in ea condiderunt vrbes egregias, Mediolanum, * Cornũ, Brixiam, Veronam, * Bergamum, Tridentum atque Vincentiam. Nam quod vrbem Senensium senibus suis, & valetudinariis, armentariisque construxerint, non modo fides historiæ, sed celebris traditio est; ex eo quidem validior, quòd Senenses & lineamentis membrorum, & venustate faciei, & coloris gratia, moribus quoque ipsis ad Gallos & Britones, à quibus originem contraxerunt, videntur accedere, licet vetustas eos temporis, orbis plaga, situs regionis, conuictus finitimorum, quibus sanguine & moribus diu permixti sunt, ex magna parte mutauerit. Nondum tamen colorem Gallicum, candorem scilicet, hæc omnia ad vicinorum similitudinem exterminasse sufficiunt. Græci namque lac γάλα dicunt, vnde & γαλαξίας lacteus appellatur, & Galli quasi colore lactei, & Galatæ, qui quandoque dicti sunt Gallo græci, in finibus Græciæ, quos Gallorum militia occupauit. Mansit autem exercitus ille Brenno duce triumphator, & semper inuictus, donec insurgere ausus est in Deos, ipsum Apollinis Delphici inuadens templum. Vbi cùm incolæ Dei opem suppliciter implorarent, iuuenem supra humanum modum insignis pulchritudinis in delubri culmine conspexerunt. Auditus est etiam stridor arcus & strepitus armorum. Subito etiam terræ motu pars mõtis abrupta, Gal-

* al. Albam
* al. Cumas
* Vergamum

ta, Gallorum strauit exercitum. Insecuta deinde tempestas est, quæ grandine & frigore saucios absumpsit. Dux ipse Brennus, cùm dolorem vulnerum ferre non posset, pugione vitam finiuit. Nec moueat quemquam (vt dictum est) in templo visum esse Apollinem, ad ducis inuicti audaciam coërcendam, delendumque exercitum, qui permittente Deo, exigentibus culpis hominum multas deleuerat nationes, cùm certum sit aëreas potestates plurimum nequitiæ suæ exercere in illos, qui sanæ fidei expertes sunt, & veræ religionis ignari. Eis namque gratia subtrahitur, daturque malignis spiritibus licentia nocendi, cùm nisi Domino permittente, omnino nocere non possint, nec si velint. & sicut euangelico docetur testimonio, non impetrata licentia non audeant, aut queant irruere in gregem porcorum.

CAPVT XVIII.

Exempla recentium historiarum, & quomodo rex Henricus secundus tempestatem & procellas regis Stephani serenauerit, & pacauerit insulam.

Et quia Brenni historia alicui nimis forte remota videbitur ad monstrandam virtutem gentis, cui non natura, sed doctrina, exercitium, ars, & forte dux deest, accedo propius, & ea quæ fere sunt omnibus nota, compendioso sermone proponam. * Enudus quanta virtute Anglorum, Dacos Danósve fregerit, motusq; compescuerit Noricorum, vel ex eo perspicuum est, quod ob egregiæ virtutis meritum, quam ibidem potenter & patenter exercuit Cantia nostra, primæ cohortis honorem, & primos congressus hostium, vsque in hodiernum diem in omnibus præliis obtinet. Prouincia quoque Seueriana, quæ moderno vsu & nomine ab incolis Wiltesira vocatur, eodem iure sibi vendicat cohortem subsidiariam, adiecta sibi Deuonia & Cornubia. Ad tempora nostra descendo: Rex Anglorum, qui Ruffus cognominatus est, armis quidem strenuus, sed parum religiosus, & qui persecutione sanctorum, & præcipuè sancti Anselmi Cantuariensis, spiculum inuidiæ quo suffocatus est, in se visus est

* al. Cinidus

ſus eſt prouocaſſe, is inquam Cenomanum expugnauit, Comitem cepit, nec tamen dignatus eſt eum carcerali cuſtodiæ mancipare, totoque operi atteſtabitur in perpetuum mons Barbatus, aut ſi alio nomine cenſere malueris, dicatur mons barbarus aut barbarorum. Tranſeo ad ſucceſſorem eius Henricum inclytum regem, qui leo iuſtitiæ appellatus eſt, quem ſicut publice notum eſt, non modo vrbes, ſed & turres Galliæ timuerunt. Sed qualiter regem Francorum commiſſo prælio fregerit & fugauerit, quia percelebre eſt, & victoriæ illius in vtroque regno qui publico prælio interfuerunt, plurimi teſtes extant, ne replicare notiſſima tædioſum ſit, ſcienter prætereo. Normannorum ducem virum bellicoſum, armis ſtrenuum, qui Hieroſolyma liberata redierat, ſub vmbra nominis, quomodo ceperit alieni regni ingreſſus terminos, referre ſuperuacaneum credo, cum etiam iuniores eundem captum viderint in cuſtodia publica, habita tamen æſtimatione dignitatis & ſanguinis. Teſtantur hoc Normannorum proceres, alij capti, alij incarcerati, alij exheredati, in hodiernum diem. Sed & ſepulchrum captiui ducis apud nos eſt. Poſtremo, ne longe petantur exempla, nepos illius totius æui, ſi collatæ iam gratiæ virtutum in fine cohæſerint merita, rex optimus apud Britannias, Normannorum, & Aquitanorum dux feliciſſimus, & primus tam amplitudine rerum, quam ſplendore virtutum, quam ſtrenuus, quam magnificus, quam prudens & modeſtus, ab ipſa, vt ita dicam, infantia fuerit, nec ipſe liuor ſilere aut diſſimulare poteſt, cùm opera recentia, & manifeſta ſint, & à Britanniarum finibus, ad Hiſpaniæ limites, virtutis ſuæ protenderit & continuarit titulos.

Scilicet ingenium & rerum prudentia velox
Ante pilos venit, dicenda tacendaque callet,
Et potis eſt nigrum vitiis præfigere theta.

Volens namque Deus gentis præuaricatricis punire malitiam, rupto fœdere, quod iuramento procerum cum filia Leonis iuſtitiæ firmatum fuerat, nouorum permiſit ſublimari fauorem, & in regno alieno regnare hominem contemptorem boni & æqui, cuius conſilium infatuatum eſt ab initio, cuius cauſa in iniquitate & perfidia fundata eſt, negligentem diſciplinæ, vt eo non tam regnante,

nante,

nante, quam concutiente & collidente clerum & populum, prouocarentur omnes ad omnia. Mensura namque iuris vis erat. Inuadens ergo regnum, exheredauit, exclusit Dominum, pro quo si fides esset in homine, & decessorum meritis, & ex necessitate iuramenti sibi fuerat moriendum. Vicinas studuit corrumpere nationes, cum principibus matrimonia contraxit & amicitias, ne quo Dei beneficio paruulus, qui adhuc vagiebat in cunis, ad petitionem hereditatis posset accedere. Plurima quidem aduersus innocentiam machinabantur, sed in omnibus his mentita est iniquitas sibi. Eoque innotuit, quia Deus verax est, quod fidem quam Deo suo, dominoque terreno non seruauit, eam nequaquam repperit in subiectis. Eadem namque mensura remensum est ei, qua ipse alij præmensus fuerat: ac si omnes apud Ennium didicissent,

Neque dedi, neque do infideli cuiquam fidem.

Sed cum multa malè, pauca benè, illud pessimè egit, quod in contemptum Dei, in * Christos eius, manus iniecit, non sine nota perfidiæ & perditionis, quam nefarij operis merito, contraxit apud omnes, vt ad curiam eius exindè nemo securè accederet. Non tamen solos, etsi primos ad perniciem sui cepit episcopos, sed omnibus quos suspectos habuit, proditionis suæ tetendit insidias. At in captione Episcoporum initium malorum fuit, & ab ea die non defuit gladius lateri eius, & facta sunt semper nouissima hominis deteriora prioribus. Quid multa? In diebus eis multiplicata sunt mala in terra, vt si quis ea summatim recenseat, historiam Iosephi possint excedere. Verumtamen se illis pueri virtus opposuit, & ferè ante ætatem aut munus militare sic malignantium impetum fregit, vt Theodosio iuniore, quem historiæ conferunt Alexandro * non inueniatur inferior. Nec mora, in primis adolescentiæ annis, impubes adhuc, militiam aggressus est, vultuque ferociori, & fortiori manu diuini auxilij, hostium corda concussit & fregit. Statimque insurrexerunt in eum reges Francorum, & Anglorum, collectis viribus suis, & vtroque immanior hostis Eustachius ille sororius regis Francorum, qui propriam agens causam, non tam patri, quam sibi, paternum diadema conseruare nitebatur. Et eos quidem non modò viriliter

* al. Christianos

* al. addunt, quamquam dictus sit non esse, & vtinã nunquam

Neo-

Neoptolemus noster sustinuit, sed ex maxima parte potenter superauit. Vnde tactus dolore cordis intrinsecus Eustachius, quem prædixi, quod in vita optimum fecit, rebus excessit humanis, quem lætantibus bonis, & publicæ fortunæ congratulantibus, quoniam hic flagellum aliud patriæ imminebat, luxerunt

Ambubaiarum collegia, pharmocepolæ,
Mendici, mimi, balatrones, hoc genus omne.

Ne tamen obitus eius gloriæ ducis nostri quicquam detraheret, deditionem Craumersiæ, in cuius subsidium cum patre venerat in manu valida, & numero ampliori * viuus armatis militum instructus copia, sustinuit præsens & vidit. Dux autem consilio vnius præmonitus, inter castrum quod rex munierat, & regis copias, suum, sed longe minorem exercitum interiecit. Ne tamen hoc alienigenæ ascribant viribus suis, nostro præcipuè milite nitebatur. Ad hoc demum exigentibus culpis perductus est, qui regnum occupauerat, vt cogeretur exheredare filium, & duci cedere regni successionem, & totius regni proceres & militiam fidelitate præstita obligare. Trãseo ad obsidionem * Chinonis, quia ibi Anglos & Normannos, quos iam multiplex confœderatio vniuit, præcipuos & magis strenuos in captione castri extitisse, nullus ignorat. Nam * si Leo de Nanneco, & toto minoris Britanniæ, quamuis grãdis prouincia sit, comitatu, qui rebellis esset in hodiernum diem, nisi robur gentis Anglorum esset formidini. Hoc ipsum aut veritus aut amore & virtute allectus (incertum est enim) illustris Blesensium & Carnotensium comes castra, quæ pupillaris ætatis tempore amissa fuerant, ducatui Normannorum restituit. Longum est si inclyta gesta tanti principis enumerare contendam, quæ sicut omnes admirari necesse est, ita plenè describere impossibile. Nec ego viribus meis arrogo, in quo si iuxta præcedentis gratiæ cursum sibi diu successerint prospera, sudare poterunt Orosius, Egesippus, & Trogus. Cæterum adolescentiæ exitus aliquibus suspectus est, & vtinam frustra à bonis timeatur.

* al. nimis
* al. Chiuonis
* al. filio de Vannecio

CAP.

CAP. XIX.

De honore militibus exhibendo, & modestia indicenda: & qui militiæ artem tradiderint, & generalia quædam præcepta eorum.

QVID moror in commendatione gentis quam de natura constat esse laudabilem? Beatus Eugenius eam ad quæcunque vellet applicari, dixit esse idoneam, & præferendam aliis, nisi leuitas impediret. Sed sicuti Hannibal negabat posse vinci Romanos nisi in in patria sua, ita & hæc dum peregrinatur inuincibilis est. Nam in sedibus suis facilius expugnatur. Hoc autem forte commune habent cum cæteris gentibus incolæ Britanniarum atque Italiæ. Si vero recte fuerint instituti, & doctrinam exercitatione firmauerint, honorati incedant, habeantur patriæ defensores, niteant cultu, qui tamen viros deceat, nam cultus lasciuior nec in muliebri sexu vitio caret aut nota. Crebro namque compertum est in bellis militiæ lasciuientem & splendidum apparatum, non tam ciuibus conferre victoriam, quàm hostes inuitare ad prædam. Vnde & Hannibal, cùm apud regem Antiochum moraretur causa profugij, facetissimè cauillatus est, rege ostentante exercitum insignibus aureis, & argenteis florentem, inducentem currus cum falcibus, & cum * curribus elephantos, & omnem equitatum, frenis, ephippiis, monilibus ac phaleris præfulgentem. Cùm ergo rex contemplatione tanti ac tam ornati exercitus, gloriabundus Hannibalem aspexisset, Putasne, inquit, satis esse Romanis hæc omnia? Tunc Pœnus eludens ignauiam, imbelliamque militum eius preciose armatorum, Planè, inquit, satis esse credo, etsi Romani auarissimi sint. Lepidè quidem breuiter, & acerbè. Nam rex de numero exercitus, & de æstimanda æquiparatione quæsierat, & illum liquet respondisse de præda. Denique si Naso à militia artis suæ arcet, & iubet esse procul iuuenes vt femina comptos, quis credat eos ad robustam militiam admittendos? Opifices artium singularum id rerum suarum præ cæteris ornant, à quibus se sciunt præ cæteris honorari. Vnde liquet

* al. turribus

liquet milites oportere armis, quam vestibus nitidiores esse. Æneas à digitis gemmas ad ensem, Virro ad pocula legitur transtulisse. Machabæos quoque constat; clypeos inaurasse, & ex fulgore eorum fortitudinem gentium dissipatam. Eos tamen credibile est veste communi fuisse contentos. Nihil est quod minus deceat militem, quam cultus mollior, & delitiæ vestium exquisitæ, nisi forte cum Thrasone ad munitionem Thaidis expugnandam, Veneri deuouerit militiam suam, Marte contempto. Sordes quoque vitandæ sunt; & mediocritati, quæ aureo incedit tramite, iugiter insistendum. Hoc autem volo ire persuasum nostratibus, si exerceantur, virtutem non deesse, quæ tamen frequenter intercidit, si non disciplina firmatur. Artem vero rei militaris, Lacedæmonij tradidisse dicuntur. Vnde & Hannibal Italiam petiturus, Lacedæmonium quæsiuit ductorem armatorũ. Qui desiderat pacem, præparet bellum. Qui victoriam cupit, diligenter imbuat militem: Qui secundos optat euentus, dimicet arte, non casu. Nemo prouocare, nemo offendere audet, quem scit superiorem fore, si pugnet. Athenienses vnum præ cæteris mandasse militibus prisci loquuntur annales: Miles nondum emeritus exercitio & labori iugiter assuescat. Nam hæc solent in castris sanitatem, & in conflictu præstare victoriam. Iidem etiam tradiderunt; quia in peditibus robur consistit exercitus, & parumper aptum esse militiæ, qui nisi eques sit, pugnare non nouit. Verumtamen nec exerceri, nec ad pugnam vocatur vtiliter, cui stipendia non procedunt. Si enim subtrahas alimenta, tibi miles obsequium negabit, aut fidem. Fames enim, vt dici solet, pugnat interius, & sola hæc, quæ tutissima videntur, expugnat. Nescit plebs ieiuna timere. Si vero alimenta processerint, nunc timore pœnæ, nunc præmiorum spe ad officium incitetur. Sint vbiq; campiductores, & militarium exercitiorum magistri, & his ipsis æra proueniant, & videbis in breui gentem in id virtutis esse reductam, quo vigebat quando maximus Imperatorum Iulius Cæsar,

Territa quæsitis ostendit terga Britannis.

Sed & deliberationes castrenses fictitiæ tamen frequentius agitentur, vt in his exercitatus miles cùm vsus exegerit,

rit, quid maximè expediat, sciat eligere. Si vero res fuerit seria, lateat militem, eo quod militare præceptum est, quid fieri debeat tractato cum multis, quid vero facturus sis, cum paucissimis & fidelissimis, vel potius ipse tecum. Raro enim manet absconditum, quod ad notitiam multitudinis venit. Militaria quoque præcepta & exempla strenuorum iunioribus sæpe referēda sunt, vt his ad scientiam instituantur, illis accendantur & animētur ad virtutem. Nec tamen propositum meum est, militarem hic tradere artem, quæ quidem maxima est, & pernecessaria, & sine qua (vt verbis Plutarchi vtar) mancus quilibet intelligitur principatus. Quam si quis ediscere voluerit, adeat Catonem * Censorium, legat & illa quæ Cornel. Celsus, quæ Iulius * Hyginus, quæ Vegetius Renatus, cuius eo quod elegantissimè rei militaris artem tradidit, licet exempla præstrinxerit, plura inserui, legat inquam quæ isti posteris præscribenda duxerunt. Hoc tamen in omnium artium vtilitate versatur, vt nequaquam præceptis exercitium desit. Nam, sicut ait Cicero, in vnamquamque rem dare præcepta facillimum est, sed eam efficaciter exequi laboriosissimum. Quod vero in præceptis eloquentiæ ad Herennium scribens, de arte dicendi asseruit, eam scilicet inefficacem & inutilem esse sine vsu & exercitatione dicendi, ad omnes artes arbitror transferendum, quatenus non firmantur vsu, nec exercitio roborantur. Adeo quidem vt si artem vsumque dissocies, vtilior sit vsus expers artis, quam ars quæ sui vsum non habet. Nam & Dauid in funda & lapide, quorum peritiam & vsum habebat, Allophylum strauit, & in baculo suo aggredi ausus est virum cunctis terribilem, & bellatorem ab adolescētia sua. Reiecitque loricam regiam & arma, quibus exercitatus non fuerat, ratus esse omnia impedimento militiæ, quorum vsus exercitio non firmatur. Cæterum sicut ars sterilis est vsus ignara, sic & vsus imperfectus est, qui ex arte non prouenit. Est ergo singulorum initium à natura, qua reluctante, & (vt dici solet) inuita Minerua, nihil rectè aggredimur. Progressus ab vsu, ab arte perfectio, si tamen iugi exercitatione fuerit solidata. Obtinet hoc in liberalibus * virilibus & mechanicis, aut si quæ sunt, quarum nondum audierimus mentionem, vt ars infœcunda

* Censorinus
* al. Ignius
* al. artibus

cunda sit sine vsu, & vsus temerarius sine arte. Militia ergo sine arte iners est, inofficiosa sine vsu. Quocirca qui miles esse voluerit, prædiscat artem, eamque vsu & exercitio firmet, vt cum electus fuerit & militiæ sacramento *ascriptus reipublicæ, & sibi vtiliter viuat, & non sit, prout Plutarchus ait, manus manca. His enim verbis in institutione Traiani nouissimè vsus est, cum à manibus prolapsus est ad pedes. Sequamur ergo eum, & sicut ipse ait, quasi soccos pedibus faciamus, vt non offendantur ad lapidem, obicémve alium, quem multiplex ingerit casus.

*al. astrictus

CAP. XX.

Qui sint pedes reipubl. & de cura eis impendenda.

PEDES quidem, qui humiliora exercent officia, appellantur, quorum obsequio reipublicæ membra per terram gradiuntur. In his quidem agricolarum ratio vertitur, qui terræ semper adhærent, siue in sationalibus, in consitiuis, siue in pascuis, siue in floreis agitentur. His etiam aggregantur multæ species lanæficij, artesque mechanicæ, quæ in ligno, ferro, ære, metallisque variis consistunt, seruiles quoque obsecundationes, & multiplices victus acquirendi, vitæque sustentandæ, aut rem familiarem amplificandi formæ; quæ nec ad præsidendi pertinent autoritatem, & vniuersitati reipublicæ vsquequaque proficiunt. Hæc autem tot sunt, vt respublica non octipedes cancros, sed & centipodes pedum numerositate transcendat. Et quidem præ multitudine numerari non possunt, cum tamen non infinita sint per naturam, sed quia tam variæ figuræ sunt, vt nullus vnquam officiorum scriptor, in singulas species, eorum specialia præcepta dederit. Verumtamen quod generale est omnibus & singulis procuratur, vt legis scilicet limites non excedant, & ad publicam vtilitatem omnia referantur. Debent autem obsequium inferiora superioribus, quæ omnia eisdem vicissim debent necessarium subsidium prouidere. Vnde Plutarchus ea dicit in omnibus exequenda, quæ humilioribus, id est multitudini prosunt. Nam paucitas semper pluribus cedit. Ea ergo causa instituti sunt magistratus,

ſtratus, vt à ſubditis iniuriæ populſentur, ipſaque reſpublica quaſi illorum opificio calcietur. Eſt enim quaſi diſcalciata, quando iniuriis exponitur, quo nihil poteſt ignominioſius eſſe gerentibus magiſtratum. Afflictus namque populus, quaſi principis podagram arguit & conuincit. Tunc autem totius reipublicæ ſalus incolumis præclaraque erit, ſi ſuperiora membra ſe impendant inferioribus; & inferiora ſuperioribus pari iure reſpondeant, vt ſingula ſint quaſi aliorum adinuicem membra, & in eo ſibi quiſque maximè credat eſſe conſultum, in quo aliis vtilius nouerit eſſe proſpectum.

CAP. XXI.

Rempublicam ad naturæ ſimilitudinem ordinandam, & ordinem de apibus mutuandum.

SCRIPSERVNT de repub. etſi diuerſo modo, Cicero & Plato, cùm alter qualis eſſe debeat diſſeruerit, alter qualis fuerit à maioribus inſtituta. Hanc tamen vterque & inſtitutæ, & inſtituendæ præſcripſit formulam, vt vita ciuilis naturam imitetur, quam optimam viuendi ducem ſæpiſſimè nominamus. Alioquin, non modò inciuilis, ſed potius beſtialis & bruta rite cenſebitur. Quæ ſit autem naturæ inſtitutio, ipſa rationis experientia monſtrare ſufficiunt. Poëtarum doctiſſimus Maro, ad quem Plutarchus ſuum deſtinat Traianum, vt ciuilem vitam ab apibus mutuetur,

Admiranda canit leuium ſpectacula rerum,
Solæ communes natos conſortia tecta
Vrbis habent, magniſque agitant ſub legibus æuum.
Et patriam ſolæ, & certos nouere penates.
Venturaque hyemis memores, æſtate laborem
Experiuntur, & in medium quæſita reponunt.
Namque aliæ victu inuigilant, & fœdere pacto
Exercentur agris, pars intra ſepta domorum,
Narciſsi lachrymam & lentum de cortice gluten,
Prima fauis ponunt fundamina, deinde tenaces
Suſpendunt ceras, aliæ ſpem gentis adultos
Educunt fœtus, aliæ puriſsima mella

* al. Stillant

* Stipant & liquido distendunt nectare cellas.
Sunt quibus ad portas cecidit custodia sorti,
Inque vicem speculantur aquas, & nubila cæli,
Aut onera accipiunt venientum, aut agmine facto,
Ignauum fucos pecus à præsepibus arcent.
Feruet opus, redolentque thymo fragrantia mella.
Tum veluti lentis Cyclopes fulmina massis
Cum properant, alij taurinis follibus auras
Accipiunt, redduntque; alij stridentia tingunt
Æra lacu, gemit impositis incudibus * Aetna.
Illi inter sese magna vi brachia tollunt
In numerum, versantque tenaci forcipe ferrum.
Non aliter (si parua licet componere magnis)
Cecropias innatus apes amor vrget habendi,
Munere quemque suo, grandæuis oppida curæ
Et munire fauos, & Dædala fingere tecta.
At fessæ multa referunt se nocte minores
Crura thymo plenæ, pascuntur & arbuta passim,
Et glaucas salices, casiamque crocumque rubentem,
Et pinguem tiliam, & ferrugineos hyacinthos.
Omnibus vna quies operum, labor omnibus vnus.
Mane ruunt portis, nusquam mora, rursus easdem
Vesper vbi è pastu tandem decedere campis
Admonuit, tum tecta petunt, tum corpora curant.
Fit sonitus mussantque oras & limina circum;
Post vbi iam thalamis se composuere, siletur
In noctem, fessosque sopor suus occupat artus.
Nec verò à stabulis pluuia impendente recedunt
Longius, aut credunt sese aduentantibus euris,
Sed circum tutæ sub mœnibus vrbis aquantur,
Excursusque breues tentant, & sæpe lapillos,
Vt cimbæ instabiles fluctu iactante saburram,
Tollunt, his sese per inania nubila librant.
Illum adeò placuisse apibus mirabere morem,
Quòd nec concubitu indulgent, nec corpora segnes
In Venerem soluunt, aut fœtus nexibus edunt;
Verùm ipsæ foliis natos & suauibus herbis,
Ore legunt, ipsæ regem, paruosque Quirites
Sufficiunt, aulasque & cerea regna refigunt.
Sæpe etiam duris errando in cotibus alas

* al. autrum

Attri-

Attriuere, vltroque animam sub fasce dederunt.
Tantus amor florum, & generandi gloria mellis.
Ergo ipsas quamuis angusti terminus æui
Excipiat, neque enim plus septima ducitur æstas:
At genus immortale manet, multosque per annos
Stat fortuna domus, & aui numerantur auorum.
Præterea regem non sic Aegyptus, & ingens
Lydia, nec populi Parthorum, aut Medus Hydaspes
Obseruant, rege incolumi mens omnibus vna est;
Amisso, rupere fidem, constructaque mella
Diripuere, ipsæ etiam crates soluere fauorum,
Ille operum custos, illum admirantur & omnes
Circumstant strepitu denso, stipantque frequentes,
Et sæpe attollunt humeris, & corpora bello
Obiectant, pulchrámque petunt per vulnera mortem.

Reipublicæ omnes autores percurre, rerum publicarum *resolue historias, vita ciuilis tibi rectius & elegantius nusquam occurret. Essentque proculdubio beatæ ciuitates, si hanc sibi viuendi præscriberent formam. * al. reuolue

CAP. XXII.

Quòd sine prudentia & solicitudine nullus magistratus subsistit incolumis, nec viget respublica cuius caput infirmatur.

LOCA quoque venerabilia, si apum insistant vestigiis, via compendiosissima & expedita, proficiscuntur ad vitam. Vide apud Maronem fundamenta Carthaginis, & earum collatione beatæ vrbis auspicia poteris admirari. Omnium namque laborem communem agnosces, & neminem otiari, ipsamque reginam, cuius ope ciuitatis structura consurgit, etsi labori inferiorum manus suas nequaquam immisceat, oculos tamen impendit operi, & totius mentis exercet solicitudinem. Nam sine prudentia & solicitudine non modo respublica non procedit, sed nec minima consistit domus. Vnde in Commendatione Vlyxis Homerus ei comitem docet semper prudentiam affuisse, quam ritu poëtico Mineruam nuncupauit. Imitator quoque illius Maro virum insignem

armis & pietate describens, & quem dignum censuit, vt patrem faceret Romanorum, rectè ei in gerendis omnibus Achatem sociauit, eo quod solicitudo prudentiæ, quæ gerenda sunt, rectissimè promouet, & viro circumspecto sic negotia sæpe procedunt, vt nullis insidiantium dolis præpediatur, & quasi inuisibilis via gerendorum non publicata, ad finem intentionis perueniat destinatum. Eleganter equidem, cum nec res militaris, nec pietatis opus sine solicitudine & prudentia valeat exerceri. Fidelis vtique contractus est, cum solicitudo prudentiæ sociatur, quia & ingenium perspicax retunditur otio, & solicitudo non proficit, nisi diuitis venæ fundamento nitatur. Alterius sic altera poscit opem res, & coniurat amicè. Sed cuiuslibet rei quantumlibet recta initia non procedunt, Minerua recedente. Procedat tibi poëta Mantuanus, qui sub imagine fabularum totius philosophiæ exprimit veritatem. Attende ergo nouorum ciuium diligentiam:

Qualis apes æstate noua per florea rura
Exercet sub Sole labor, cum gentis adultos
Educunt fœtus, aut cùm liquentia mella
Stipant, & dulci distendunt nectare cellas;
Aut onera accipiunt venientum, aut agmine facto
Ignauum fucos pecus à præsepibus arcent,
Feruet opus, redolentq; thymo fragrantia mella.

Ita variis tenentur occupationibus ciues, & dum sic coluntur officia singulorum, vt vniuersitati prospiciatur, dum iustitia colitur, fines omnium mellea dulcedo perfundit. Veruntamen nullius reipublicæ est diutina felicitas, nisi vniuersitati prospiciat caput incolume. Quod si non noueras, vel Didonis docearis exemplo. Quanta enim leuitate Aeneas admittitur, quantam cito inuenit gratiam homo ignotus, exul, fugitiuus, cuius causa ignota est, persona suspecta? Quanta curiositate exceptæ sunt ab auribus principum fabulosæ narrationes hominis suam euacuantis culpam, propriam quærentis gloriam, & id captantis vnde posset auditorum subuertere mentes. Procedunt ergo ad introitum hominis sermones blandi, illecebræ laudum conciliant hospitij gratiam, conuiuium accuratius instruit omnium captata sedulitas, fabulæ sequuntur conuiuia, venandi multiplicisque luxuriæ

leuitas comitatur inceſtum. Pariunt hæc, incendium, deſolationem ciuium, & perpetuæ hoſtilitatis prórogant cauſas. Hic finis fœminei & effœminati regni, quod licet virtutis habuerit fundamentum, ſuccedentibus proſperis minimè potuit inuenire proceſſum. Leuiter admiſſus eſt, qui quamuis ex pietatis officio vt hoſpes non fuerat excludendus, oportunius tamen fuerat eum vt aduenam, non quaſi iudicem introire.

CAP. XXIII.

Leuitatem ſicut loquendi, ita audiendi vitandam, & quod finis voluptatis, pœnitentia eſt.

OMNIA, inquit, fac cum conſilio, & poſt factum non pœnitebis. Præterea ſicut principem leuia proferre non decet, ſic nec facilem quidem eſſe ad leuia audienda. Ait enim ſapientia: Princeps qui libenter audit verba mendacij, omnes miniſtros habet impios. Confabulationibus & conuiuiis ſe totis viribus immiſcet Venus, cuius qui prima miſſilia libenter admittit, quin poſterioribus grauius vulneretur, vix euadit.

Viſus & alloquium, contactus, & oſcula, factum, ſicut ſe præcedunt ordine, ita & ex neceſſitate doloris, inferunt partum. Voluptatis ſiquidem finis, pœnitentia eſt. Si mihi non credis, vel Demoſtheni crede, qui ſatis vrbanè hoc Laidi dicitur reſpondiſſe. Hæc autem Lais Corinthia ob elegantiam venuſtatemque formæ grandem pecuniam demerebat, Conuentuſque ad eam diuorum hominum ex omni Græcia celebres erant, nec admittebat, niſi qui dabat, quæ poſcebantur. Poſcebat autem illa nimium quantum. Hinc natum eſt frequens illud prouerbium apud Græcos, Fruſtra quis Corinthum tendit ad Laidem, niſi queat, aut velit dare, quæ poſcitur. Ad hanc ille Demoſthenes clanculo adit, & vt copiam ſui faceret, petit. At Lais hoc quantum popoſcit, quod noſtratis nummi denarium faciat decies mille, æquaturque medietati talenti maioris, quod noſtratis denarij viginti millia claudit. Tali petulantia mulieris atque pecuniæ magnitudine ictus, expauidúſque Demoſthenes, auertitur, &

discedens, Ego inquit pœnitere tanti non emo. Visne proximiora? Nosti quis dixerit, quia habet hoc voluptas omnis, stimulis agit furentes, apumque par volantium vbi grata mella fudit fugit & imis tenaci ferit icta corda morsu. Initia namque cupidinis, dulcia sunt super mel & fauum. At nouissima eius quouis absinthio amariora sunt. Quis est enim finis confabulationis conuiuiorum, & expletæ libidinis, nisi pyra incensa, & quæ in omnes ciues desolationis incendia spargit?

CAP. XXIIII.

Vitia potestatum ferenda sunt, eo quod in eis auspicia publicæ salutis constant, & quod dispensatores salutis sunt, sicut stomachus in corpore animali nutritiua dispertit, & hoc ex sententia domini Adriani Papæ.

VADE, inquit Salomon, ad formicam o piger, vt prouidentia habeatur. At Philosophus virum politicum mittit ad apes, vt ab illis suum discat officium, cui si Tyrij acquieuissent, nequaquam luxuriæ indulsissent, & de gentis perpetua incolumitate gauderent. Sed quia vitium in muliere domina radicauit, effeminati ciues subduxerunt colla virtuti. Porro etsi in officio virtutum sit remissior principatus, colendus tamen est: & sicut apes in humeris regem suum attollunt, ita subiecti, quos pedes & membra prædiximus esse, dummodo vitiis perniciosus non sit, omnimodum exhibeant famulatum. Nam & si laboret vitiis, ferendus est tanquam in quo salutis auspicia prouincialibus extant.

Rege incolumi mens omnibus vna;
Amisso, rupere fidem,

Illyrici & Thraces quotidiano exercitio indurati gloria bellicæ laudis finitimos Macedones terrebant, qui prælio pulsi, rege suo regis defuncti filio in cunis prolato, & pone aciem posito, acrius certamen repetiere, tanquam ideo victi fuissent, quod bellantibus defuerant auspicia regis sui. Victores futuri, vel propterea quod ex superstitione vel fide animum vincendi ceperant. Nam & miseratio infan-

infantis eos tenebat; quoniam si victi essent, captiuum de rege facere videbantur. Conserto itaque prælio, magna cæde Illyricos fuderũt, ostendentibus hostibus suis priore bello regem, non virtutem Macedonibus defuisse. Quanti ergo esse debet iam prouectus ætate & dignitate, si tanti habetur vtroque prouehendus? Licet autem duriusculè videatur tractare populum, tamen autoritas dignitatis, & officij vtilitas debẽt prouincialium animos mitigare. Memini me causa visitandi dominum Adrianum Pontificem quartum, qui me in vlteriorem familiaritatem admiserat, profectum in Apuliam. Mansique cum eo Beneuenti fermè tres menses. Cùm itaque, vt fieri solet, inter amicos, sæpe plurimis conferremus, & ipse quid de se & ecclesia Romana sentirent homines, à me familiarius, & diligentius quæreret, ego apud eum vsus spiritus libertate, mala, quæ in diuersis prouinciis audieram, patenter exposui. Sicut enim dicebatur à multis Romana ecclesia, quæ mater omnium ecclesiarum est, se non tam matrem exhibet aliis, quam nouercam. Sedent in ea Scribæ & Pharisæi, ponentes onera importabilia in humeris hominum, quæ digito non contingunt. Dominantur in clero, nec forma fiunt gregi, qui recto calle pergit ad vitam, pretiosam supellectilem congerunt, auro & argento onerant mensas, sibi etiam ab auaritia nimis parci. Nam pauper aut nullus, aut rarus admittitur, quem interdum non tam Christus, quam vana gloria introducit. Concutiunt ecclesias, lites excitant, collidunt clerum & populum, laboribus & miseriis afflictorum nequaquam compatiuntur; ecclesiarum lætantur spoliis, & quæstum omnem reputant pietatem. Iustitiam non tam veritati, quàm precio reddunt. Omnia nàmque cum pretio hodie, sed nec cras aliquid sine pretio obtinebis. Nocent sæpius, & in eo dæmones imitantur, quod tunc prodesse putantur cum nocere desistunt, exceptis paucis, qui nomen & officium pastoris implent. Sed & ipse Romanus Pontifex omnibus grauis, & fere intolerabilis est. Præterea omnes arguuntur, quod ruentibus & collabentibus ecclesiis, quas patrum construxit deuotio, altaribus quoque incultis, palatia extruit, & ipse non modo purpuratus, sed deauratus incedit. Palatia splendent sacerdotum, & in manibus eorum

rum Christi sordidatur ecclesia. Prouinciarum deripiunt spolia, ac si thesauros Crœsi studeant reparare. Sed rectè cum eis agit altissimus, quoniam & ipsi aliis, & sæpe vilissimis hominibus dati sunt in direptionem. Et vt opinor, dum sic in inuio errauerint, nunquam deerit eis flagellum domini. Os siquidem Domini locutum est, quia quo iudicio iudicauerint, iudicabuntur, & sua mensura remetietur eis. Antiquus dierum mentiri non nouit. Hæc, inquam, pater loquitur populus, quandoquidem vis vt illius tibi sententias proferam. Et tu, inquit, quid sentis? Angustiæ inquam sunt vndique. Vereor enim ne mendacij vel adulationis contraham notam, si solus populo contradixero. Sin autem reatum vereor maiestatis, ne tanquam qui os meum in cælum posuerim, crucem videar meruisse. Veruntamen quia Guido Clemens Sanctæ Potentianæ presbyter Cardinalis populo testimonium perhibet, ei vsquequaque contradicere non præsumo. Asserit enim in Romana ecclesia quandam duplicitatis esse radicem, & fomentum auaritiæ, quæ caput & radix est omnium malorum. Neque id quidem in angulo, sed confidentibus fratribus, sancto Eugenio præsidente, quando aduersus innocentiam meam Ferentini gratis excanduerant, hoc publicè protestatus est. Vnum tamen audacter conscientia teste profiteor, quia nusquam honestiores clericos vidi, quam in ecclesia Romana, aut qui magis auaritiam detestentur. Quis Bernardi Redonensis, sanctorum Cosmæ & Damiani diaconi Cardinalis continentiam, contemptumque pecuniæ non miretur? Nondum natus est à quo munus acceperit. Quod tamen à communione fratrum sinceriore iure proueniebat, interdum accipere persuasus est. Quis non stupeat Episcopum Prænestinum, qui scrupulum conscientiæ metuens, & à participatione bonorum communium abstinebat? Plurium tanta modestia, tanta grauitas est, vt Fabricio non inueniantur inferiores, quem agnita salutis via, modis omnibus antecedunt. Quia ergo instas, vrges, præcipis, cum certum sit, quod Spiritui sancto mentiri non licet, fateor, quia quod præcipis, faciendum est, etsi non sitis omnibus operibus imitandi. Nam qui à doctrina vestra dissentit, aut hæreticus, aut scismaticus est. Sed Deo propitio, sunt qui

non

non omnium vestrum opera imitentur. Paucorum ergo labes sinceris maculam, & vniuersali ecclesiæ ingerit. Et in ea opinione, frequentius moriuntur, ne totam corrumpant ecclesiam. Sed & boni rapiuntur interdum, ne malitia immutetur, & quia Roma corrupta apud Deum, his reperitur indigna. Tu ergo quia id habes officij, quære & insere humiles vanæ gloriæ & pecuniæ contemptores. Sed timeo ne dum pergis quærere quæ vis, ab imprudente amico audias quæ non vis. Quid est pater quod aliorum discutis vitam, & te ipsum minimè perscrutaris? Omnes applaudunt tibi, pater omnium vocaris & dominus, & capiti tuo infunditur omne oleum peccatoris. Si ergo pater es, quare à filiis munera & retributiones expectas? Si dominus, quare Romanis tuis timorem non incutis, & temeritate repressa, eos ad fidem non reuocas? At vrbem vis Ecclesiæ tuis muneribus conseruare. Nunquid eam sic Siluester muneribus acquisiuit? In inuio pater es, & non in via. Eisdem est conseruanda muneribus, quibus est acquisita. Quod gratis accepisti, gratis dato. Iustitia regina virtutum est, & erubescit quouis prętio permutari. Si gratiosa futura est, sit gratuita. Nequaquam prostituatur ad pretium, quæ corrumpi non potest. Integra est, & semper incorrupta. Dum premis alios, & tu grauius opprimeris. Risit Pontifex, & tantæ congratulatus est libertati, præcipiens vt quotiens sinistrum aliquid de ipso meis auribus insonaret, hoc ei sine mora nunciarem. Et cum plurima nunc pro se, nunc contra se respondisset, apologum huiusmodi mihi proposuit. Ait ergo, Accidit vt aduersus stomachum membra omnia totius corporis conspirarent, tanquam aduersus eum qui voracitate sua labores omnium exhauriret. Non satiatur oculus visu, nec auris auditu, laboribus insistunt manus, pedes ab itinere callum induunt, ipsaque lingua vtiliter sermonem & silentium moderatur. Omnia deniq. membra publicis inuigilant commodis, & in tanta solicitudine omnium & labore, solus quiescit venter; & cùm omnia parata fuerint quæ labor multiplex acquisiuit, solus omnia deuorat & consumit. Quid multa? Condixerunt vt à laboribus abstinerent, & graui inedia conficerent illum inertem & publicum hostem. Exacta est sic vna dies,

secuta

secuta est altera tædiosior. Tertia adeo perniciosa fuit, vt fere omnibus defectum indiceret. Vrgente itaque necessitate, fratres iterum in vnum conuenerunt, acturi de salute sua, & hostis publici statu. Cum vero omnes assisterent, oculi languerunt, pes molem corporis non erexit, torpebant brachia, sed & ipsa lingua iners & deficienti palato sociata, causam communem exponere non præsumpsit. Ad cordis ergo consilium omnia redierunt, ibique habita deliberatione, ratio patefecit, quoniam hæc mala ingerebat, qui ante denunciatus fuerat publicus hostis. Ex quo enim ei tributa subtracta sunt, & ipse quasi publicus dispensator, omnibus alimenta subduxit. Et quia nemo potest sine stipendiis militare, cum stipendia non procedunt, debilitatur & frangitur miles. Sed nec in dispensatorem poterat culpa refundi, qui quod non acceperat, minimè potuerit aliis erogare. Longeque tutius esse, vt ei quod distribuat ministretur, quam illo euacuato omnia membra esuriant. Factumque est ita: suadente ratione impletus est venter, refocillata membra, & pax omnium reformata. Absolutus est itaque stomachus, qui licet vorax sit, & auidus alieni, non sibi tamen petit, sed aliis, quæ eo exinanito nequeunt sustentari. Tale est inquit frater si recte attendas in corpore reipublicæ, vbi licet plurimum appetat magistratus, non tam sibi quam aliis coaceruat. Si enim exinanitus fuerit, nihil est quod membris valeat impartiri. Nam stomachi in corpore, & principis in republica idem officium est, iuxta illud Q. Sereni:

Qui stomachum regem totius corporis esse
Contendunt, vera niti ratione videntur.
Huius enim validus firmat tenor omnia membra.
At contra eiusdem franguntur cuncta dolore.
Quin etiam nisi cura iuuet, vitiare cerebrum
Fertur, & integros illinc auertere sensus.

Noli ergo neque nostrum, neque secularium principum duritiam metiri, sed omnium vtilitatem attende.

CAP. XXV.

De cohærentia capitis & membrorum reipublicæ: & quod princeps quædam imago deitatis est, & de crimine maiestatis, & de his quæ sunt in fidelitate seruanda.

MIHI vero satisfactum est, & persuasus sum deuotos humeros supponere potestati, nec modò fero eam, sed grata est, dum Deo subiecta est, & illius ordinem sequitur. Alioquin si diuinis reluctetur mandatis, & me theomachiæ suæ velit esse participem, libera voce respondeo, Deum cuiuis homini præferendum. Sic ergo cohæreant inferiora superioribus, sic vniuersa membra se subiiciant capiti, vt religio seruetur incolumis. Rem politicam legitur Socrates instituisse, & in eam dedisse præcepta, quæ à sinceritate sapientiæ, quasi quodam fonte naturæ manare dicuntur. Hoc autem in summa colligitur, vt quæ in republica humiliora sunt, maiorum officio diligentius conseruentur. Institutionem Traiani, cuius mentio superius facta est, diligentius relege, & hæc latius conscripta inuenies. Nobis autem hæc de vnitate capitis & membrorum ad præsens dixisse sufficiat; hoc adiecto quod præmisimus, quò d læsio capitis, vt prædiximus, ad omnia membra refertur, & cuiusque membri vulnus iniuste irrogatum, ad capitis spectat iniuriam. Cæterum quod aduersus caput aut vniuersitatem membrorum dolo malo malitiā præsumit, crimē est grauissimum, & proximum sacrilegio: quia sicut illud Deum attentat, ita & istud principem, quem constat esse in terris quandam imaginem Deitatis. Et ex eo quidem maiestatis dicitur crimen, quod persequitur illius imaginem, qui solus sicut illustris Comes Legecestriæ Robertus modeste proconsulatum gerens āpud Britannias, dicere consueuit, veræ & ingenuæ maiestatis retinet veritatem. Puta cum quis aduersus principis securitatem, aut populi, quid molitur, siue per se, siue per alium. In huius autem persecutione omnibus æqua conditio est: & plerumque fit, vt nec mortis beneficio, in his etiam quos nemo conuenit in vita,

in vita, liberentur. Sed conuictis mortuis illorum damnatur memoria, & bona successoribus auferuntur. Nam ex quo sceleratissimum quis consilium cepit, exinde quodammodo sua mente punitus est. Ex quo quis tale crimen contraxit, neque alienare, neque manumittere posse constat, nec ei soluere iure debitorem. Famosi quoq. qui alias ius accusandi non habent, sine vlla dubitatione hic admittuntur; sed & milites, qui alias causas defendere non possunt. Nam qui pro pace excubant, magis magisque ad hanc accusationem admittendi sunt. Serui quoque dominos licenter deferunt, & liberti patronos. Hoc tamen crimen à iudicibus non in occasionem ob principalis maiestatis venerationem habendum est, sed in veritate. Nam & spectanda est persona an potuerit facere, & an fecerit, an cogitauerit, & an antequam hoc præsumpserit, sanæ mentis fuerit, nec lubricum linguæ ad pœnam facile trahendum est: quamquam enim temerarij pœna sunt digni, tamen & illis parcendum est, si non tale sit delictum, quod vel ex scriptura legis descendat, vel quod ad exemplum legis vindicandum est. Audiuntur & mulieres in læsæ maiestatis quæstione. Nam coniurationem Sergij Catilinæ Iulia mulier detexit, & M. Tullium consulem in iudicium eius instruxit. Tormentis quidem subdendi sunt, si hoc ratio necessitatis, aut vtilitatis inducat, qui criminis eius rei esse creduntur, cum illis quorum consilio atq. instinctu ad accusationem visi sunt accessisse, vt ab omnibus commissis consciis vindicta possit instituta reportari. Sunt autem plurima, quæ maiestatis informant crimen, vt si de morte principis tractetur, aut magistratuum, aut arma quis contra patriam tulerit, aut relicto principe de publico bello profugerit, aut concitatum in seditionem aduersus rempublic. sollicitauerit populum, cuiusve opera, dolove malo, hostes populi, reique publicæ; commeatu, armis, telis, pecunia, quáve alia re adiuuantur, vel ex amicis hostes reipublicæ fiunt, cuiúsve dolo malo opera factum erit, quo magis obsides, pecunia dentur aduersus rempublic. quo minus etiam gens extraneæ regionis reipublicæ obtemperet, fecerit. Item qui confessum in iudicio reum, & propter hoc in vincula coniectum emiserit, & in hunc modum plurima,

quæ

quæ longum aut impossibile est enarrrare. Sed quia formam fidelitatis in eo præ cæteris seruari oportet, pauca sunt ex quibus quid non liceat, commodissimè colligi potest. Necessarij namque contrarium, impossibile est, & ei quod oportet fieri, sola illicita contradicunt. Exigit autem fidelitatis forma, quæ necessario fidei sunt inserta, incolume, tutum, honestum, vtile, facile, possibile. Ne cui fidelitate tenemur astricti, incolumitatem lædamus corporis, aut munitiones quibus tutus est detrahamus, aut præsumamus committere, vnde honor aut illius vtilitas minuatur, sed neque id quod facile est difficile, fieri licet; aut quod possibile est, impossibile. Præterea qui beneficium ab eo, cuius fidelis est, possidet, gerendis eius auxilium & consilium debet. Vnde quantum omnium domino debeatur, sole clarius lucet, si tantum debetur his, quibus sola fidelitate tenemur astricti. Sed & pœna huius criminis est tanta, vt non facilè crediderim, nec à dominis insularum, qui frequentius tyrannidem induunt, seuerius quippiam excogitari posse. Et ne à tyrannorum sæuitia pœnæ seueritas processisse credatur, ipsius modestissimi viri verba pro parte posuimus. Ait ergo; Quisquis cum militibus, vel cum priuatis, vel barbaris etiam scelestam inierit factionem, aut facinoris ipsius susceperit sacramētum, vel dederit, de nece etiam virorum illustrium, qui consiliis & consistorio nostro intersunt, Senatorum etiam, nam & ipsi pars corporis nostri sunt, vel cuiuslibet postremò qui nobis militat, cogitauerit, eadem enim seueritate voluntatem sceleris, quam effectum puniri iura voluerunt. Ipse quidem vt maiestatis reus gladio feriatur, omnibus bonis eius fisco nostro addictis. Filij vero eius quibus vitam imperatoria specialiter lenitate concedimus, paterno enim debent perire supplicio, in quibus paterni, hoc est hereditarij criminis exempla metiuntur, à materna vel auita, omnium etiam proximorum hæreditate ac successione habeantur alieni, testamentis extraneorum nihil capiant. Sint perpetuò egentes & pauperes, infamia eos semper paterna comitetur. Ad nullos vnquam honores, ad nulla prorsus sacramenta perueniant. Sint postremo tales, vt his perpetua egestate sordentibus, sit & mors solatium, & vita supplicium. De-

nique iubemus etiam eos notabiles esse sine venia, qui pro talibus vnquam apud nos interuenire tentauerint. Ad filias sanè eorum, quolibet numero fuerint, Falcidiam tamen ex bonis matris * siue * testatæ, siue intestatæ, volumus peruenire; vt habeant potius mediocrem filiæ alimoniam, quam integrum emolimentum & nomen heredis. Mitior enim circa eas debet esse sententia, quas pro infirmitate sexus, minus ausuras esse confidimus. Vxores sane prædictorum recuperata dote, si in ea conditione fuerint, vt quæ à viris titulo donationis acceperunt, filiis debeant reseruare, tempore quo vsusfructus absumitur, omnia ea fisco nostro se relicturas esse cognoscant, quæ iuxta legem filiis debeantur. Falcidia etiam ex his rebus filiabus tantùm, non etiam filiis deputetur. Id quod de prædictis, eorumque filiis cauimus, etiam de satellitibus consciis ac ministris filiisque eorum simili seueritate censemus. Sane si quis ex his in exordio initæ factionis, studio veræ laudis accensus, ipse prodiderit factionem, & præmio à nobis & honore donabitur. Is vero qui vsus fuerit factione, si tamen incognita ad hæc consiliorum arcana patefecerit, absolutione tamen & venia dignus habebitur.

* al. testata siue intestata defecerit

CAP. XXVI.

Quod vitia ferenda sunt aut tollenda, & à flagitiis distant, & generalia quædam præcepta de officio principis; & breuis epilogus quanta sit reuerentia ei exhibenda.

HÆC quidem pauca de multis excerpta, de sincera vena iuris, præsenti opusculo curaui inserere, quo & iuris ignari, à maiestatis crimine seipsos longius amouerent his inspectis, & ne quisquam meipsum calumnietur in aliquo aduersus autoritatem principis quippiam præsumpsisse. Dici solet, quia sine læsione vnguium, non facile remouetur robur à subere, sed multo æquius & citius læditur, quisquis obsequium membrorum seiungit à capite. Vigeat semper excellentia capitis, quia in eo totius corporis consistit salus. Varro in Satyra quæ Menippæa inscribitur, & de officio matrimonij instituta est, ait

Vitium

Vitium coniugis aut tollendum est, aut ferendum. Qui tollit vitium, commodiorem coniugem præstat; qui fert, seipsum efficit meliorem. Sic principis & subiectorum vitia, aut ferenda sunt, aut tollenda. Horum quippe confœderatio affectum * coniugis aut æquat, aut præcedit. *al. coniugij Sed & ipsa Varronis verba, ferre & tollere, lepide quidem composita sunt. Apparet autem quia tollendi nomen, correctionis est nota. Constat equidem eius esse sententiam, vt feratur, quod tolli non potest. Hoc tamen fidelis adiicit interpretatio, vt vitium intelligatur, quod honestè ferri potest, & religione incolumi. Vitia enim flagitiis leuiora sunt, & sunt non nulla quæ non ferri licet, aut quæ fideliter ferri non possunt. Ex causa fornicationis licenter diuertit coniunx à coniuge, & plerumque patronus est turpitudinis, qui crimen celat vxoris. Inde est forte, Qui adulteram retinet, stultus & impius est. Hæc autem in mœchia corporali & spirituali, quoad aliquid æquè obtinent, etsi deterior sit spiritualis, & studiosius declinanda. Similiter & in membrorum compagine, ferendi aut tollendi Varronis est regula admittenda. Nam quin membra * curari oporteat, nemo ambigit, siue in fomento olei, siue in austeritate vini, quod Samaritanus *al. creari infundit vulnerato, procedat cura. Quod autem tollenda sint, ex eo liquet quod scriptum est, Si manus tua vel pes tuus scandalizat te, abscinde eum & proiice abs te. Et si oculus tuus scandalizat te, erue eum & proiice abs te. Hoc in membris omnibus principi arbitror obseruandum, vt non modo eruantur, abscindantur, & procul eiiciantur, si fidei aut publicæ saluti dentur in scandalum, sed ita conterantur, vt in exterminio vnius, vniuersorum incolumitas procuretur. Cui inquam parcet, qui etiam in oculos suos sæuire præcipitur. Vtique nec auris, nec lingua, aut si quid aliud in corpore reipublicæ degit, securum est, si insurgat in animam, ob gratiam cuius ipsi oculi effodiuntur. Cum autem Deus offenditur abusu criminum, aut ecclesia conculcatur, totius animæ periclitatur salus. Quod ita alienum est ab officio principis, vt quotiens ista proueniunt in republica, aut omnino non sentire credatur princeps, aut dormire, aut in diuersorio esse. Sol eminet vniuersis, vt cuncta videat, & diiudicet vniuersa. So-

lem alterum, principem esse credo. Rectè vtiq. facit, cùm

Ignauum fucos pecus à præsepibus arcet,

qui aluearia spoliant, & quicquid dulce est, ebibunt, aut asportant. Rectè facit cum ecclesiæ promouet culmen, cum religionis dilatat cultum, cum superbos humiliat, & exaltat humiles, munificus in egenos, in copiosos frugalior; cùm virtutes præmio, & vitia æqua pœnarum lance remunerat, cùm iustitia vsquequaque ambulat ante eum, & ponit in via prudentiæ aliarumq. virtutum gressus suos. Equidem

Sic petitur cælum, non vt ferat Ossan Olympus,
Summaque Peliacus sidera tangat apex.

Inquit sapientia: Ne gloriosus appareas coram rege, & in loco magnorum ne steteris. Eoque spectat sapientis edictum, vt quisque non humiliatur in facie principis, merita confusione obductus, gloria quam vsurpauit, dignus est spoliari. Honorum siquidem distributor est, & dum rectè ministrat principatum, penes eum est perpetua dispensatio munerum. Rectè quidem ministrat, cùm eo præsidente, lætantur populi, & in regno æquitatis totius terræ latitudo exultat. Perpetuam, inquam, quia vt scriptum est, rex qui iudicat in veritate pauperes, thronus eius in æternum firmabitur. Quis ergo honorem detrahat ei, quem audit à Domino perpetuo munere honoratum? Plane in insensibilem principis statuam quicquam præsumere, quandoque crimen extitit maiestatis, & morte acerbissima, prout veteribus placuit, puniendum. Quis ergo imaginem Dei, qui est princeps, malitia præsumente impune offendit? Proinde consiliosissimum est illud sapientis: In cogitatione tua, regi non detrahas, & in secreto cubiculi tui ne maledixeris diuiti; quia aues cæli portabunt vocem tuam, & qui habent pennas annunciabunt sententiam. Nunquid ergo quicquam licebit in opere, aut verbo, cum & ipsa cogitatio, cubiculique secretum, & sententia cordis arceatur, ne quid moliatur, aut concipiat aduersus principem?

CAP. XXVII.

Quod Gnathonici peruertunt, nec vera fateri patiuntur, & quod eis exemplo Marsiæ corium detrahendum est, si sapiant diuites: & quòd calumniatores pauperum Deus ipse persequitur.

CÆTERVM si Gnathoni creditur, quisquis non arridet ditibus, etiam cum malefecerint, aut non applaudit in pessimis eorum, videtur aut inuidere fortunæ, aut officio non differre. Nam apud Gnathonicos veritatis eloquium, crimen est maiestatis. Impetrata tamen venia, vnum pro membris in auditu capitis insero; non ego, sed spiritus sapientiæ, spiritus veritatis, spiritus sanctus, qui obturat aurem suam ad clamorem pauperis, &c. ipse clamabit, & non exaudietur. Non equidem exaudietur à capite suo, quoniam caput eius Christus est, & in Christo Deus, & Deus Christus, qui liberat pauperem à potente, & confringit omnia intumentia regna terrarum, lapis præcisus de monte sine manibus, eripiens inopem de manu fortiorum eius; egenum, & pauperem à diripientibus eum. Si ergo quisquam, quicunque sit ille, insurgit in eos, quorum patronus imo pater est Christus, proculdubio in seipsum prouocat lapidem, quo irruente comminuta est statua, quam vidit Nabuchodonosor; quæ regnorum varij splendoris & roboris seriem figurabat. Nec proficit in tortura pauperum, multiplicare vota, & quasi Deus muneribus corrumpi queat, eum simulatis potiùs, quam veris ab impœnitente eleemosynis attentare, cum sapientia protestetur, quia ruina est homini * deuorare sanctos, & post vota retractare. Et illud: Hostiæ impiorum abominabiles Domino, quia offeruntur ex scelere: & qui offert sacrificium de rapina pauperis, quasi filium immolat patri. Nec mihi imputetur, si de manu eorum fraternus sanguis exquiritur, aut operum suorum reportant præmia in eadem mensura quam ipsi intulerunt: quoniam non ego, sed altissimus dicit & facit hæc omnia. Ego quidem non tantùm bonis & mode-

* al. deuotare

stis, sed etiam dyscolis arbitror seruiendum in omni humilitate & reuerentia, fideliter tamen & in cultu potestatis domini venerandum, à quo est instituta. Vnde & Hebræi præcipiuntur orare pro Babyloniis, quia in pace principum, quies est populorum, & Christus ipse Cæsari tributa à fidelibus censuit esse soluenda. Omnia tamen peruertit Gnatho, & eo iudice veri professio, maiestatis crimini coæquatur, dignus planè cui alumnus Apollinis, id est, sapientiæ cultor, pellem detrahat exemplo Marsiæ, qui contendit

Phœbum superare canendo,

victus indumento naturæ spoliatur. Eum namque adulatorum factio imitatur, & infœlicem Satyrum implet, dum numina sua (fortunatos loquor) vanis laudibus velut instrumentis musicis, nõ tam superare molitur, quam excæcare. Semper quidem iuuenescit in vitio, quæ nunquam grauitate sensuum maturatur, leuis, lasciua, loquax, & quæ ad omnem auram, quauis arundine citius agitatur.

Cap. XXVIII.

Autoritate Socraticorum quando quis de suo commendatur, & quando aliena sit laudatio.

Et licet hi tibicines vanitatis aliorum supplantationi semper insistant, vt in commendatione illius quod maxime suum cuiusque est, aut rarius aucupantur, aut minus. Tunc enim quisque maximè, & de suo commendatur, cum ad sapientiæ laudes lingua prædicantis accedit. Cætera namque omnia aliena sunt. Suum cuiusque quod sapit. Suum inquam, non tamen à se, sed ab eo cuius munus est, quicquid laudem meretur in homine. Et hic quidem non meus est sermo, sed quem omnium sapientum cœtus concelebrat, & quem in libro, qui inscribitur de Deo Socratis, facile est inuenire. Cuius verba propter elegantiam sensuum, & orationis lepidam venustatem, curaui inserere, vt his quæ scribuntur, promptius adhibeatur fides, cum de purissimo fonte maiorum eadem profluxisse constiterit. Ait itaque Apuleius: Nihil æquè miror, * quod cum omnes & cupiant optimè viuere,

*al. quam

uere, & ſciant non alia re viui quàm animo, nec fieri
poſſe, quin vt optime viuas, animus colendus ſit, tamen
homines animum ſuum non colant. At ſi quis velit acri-
ter cernere, oculi curandi ſunt quibus cernitur. Si velis
perniciter currere, pedes curandi ſunt, quibus curritur.
Itidem ſi pugillare valide velis, brachia vegetanda ſunt,
quibus pugillatur. Similiter in omnibus cæteris membris
ſua cuique cura pro ſtudio eſt. Quod enim facile omnes
perſpiciant, nequeo ſatis mecum reputare, & proinde vt
res eſt admirari, cur non etiam animum ſuum ratione
excolant. Quæ quidem ratio viuendi, omnibus æque ne-
ceſſaria eſt. Non ratio pingendi, nec ratio pſallendi, quas
quiuis bonus ſine vlla animi vituperatione, ſine turpitu-
dine, ſine labore contempſerit. Neſcio vt *Sibimenias tibiis * al' Iſmenias
canere, ſed non pudet me tibicinem non eſſe. Neſcio vt
Apelles coloribus pingere, ſed non pudet me non eſſe
ſignificum. Et idem in cæteris artibus, ſi omnes perſe-
quar, licet tibi neſcire, nec pudet. Enimuero dic ſodes ne-
ſcio bene viuere vt Socrates, vt Plato, vt Pythagoras vixe-
runt, nec pudet me neſcire bene viuere. Nunquam hoc
dicere audebis. Sed inprimis mirandum eſt, quod ea quæ
minime volunt neſcire, diſcere tamen negligunt, & eiuſ-
dem artis ſimul diſciplinam & ignorantiam detrectant.
Igitur quotidiana eorum æra diſpungas, & inuenies in
rationibus multa prodigè profuſa, & in ſemet nihil, in
ſui dico dæmonis cultum, qui cultus non aliud quam
philoſophiæ ſacramentum eſt. Plane quidam villas opi-
pare extruunt, & domos ditiſſimè exornant, & familias
numeroſiſſimè comparant. Sed in iſtis omnibus in tanta
affluentia rerum, nihil eſt præterquam dominus ipſe pu-
dendum. Nec iniuria. Cumulata enim habent, quæ ſedu-
lo percolunt. Ipſi autem ſordidi, indocti, incultique cir-
cumeunt. Igitur illas ſpecies in quæ patrimonia ſua pro-
fuderunt, amœniſſimas & extructiſſimas, & ornatiſſi-
mas deprehendas, villas æmulas vrbium conditas, domos
vice templorum exornatas, familias numeroſiſſimas, &
calamiſtratas, opiparam ſupellectilem, omnia affluentia,
omnia ornata præter ipſum dominum, qui ſolus Tantali
vice in ſuis diuitiis inops, egens, pauper, non quidem
fluentem illum fugitiuum captat, & fallacis vndæ ſitim,

sed veræ beatitudinis, id est secundæ vitæ, & prudentiæ fortunatissimæ sitit, & esurit. Quippe non intelligit æquè diuites spectare solere, vt equos mercamur. Neque enim in emendis phaleras consideramus, & balthei polimina inspicimus, & ornatissimæ ceruicis diuitias contemplamur. Si ex auro, & argento, & gemmis, monilia variæ gazæ dependent, si plena artis ornamenta capiti & collo circumiacent, si frena *cælata, si ephippia fucata, si cingula aurata sunt: sed istis omnibus exuuiis amolitis & amotis, equum ipsum nudum, & solum corpus eius & animum contemplamur; vt sit ad speciem honestus, ad cursuram vegetus, & ad vecturam validus. Iam primum in corpore si sit

*al. celata

Argutum caput, breuis aluus, obesaque terga,
Luxuriatque toris animosum pectus honestus.

Præterea si duplex agitur per lumbos spina. Volo enimuero non modo perniciter, verū etiam permolliter perueh at. Similiter igitur & in hominibus contēplandis noli illa aliena æstimare, sed ipsum hominem penitus considera, ipsum vt meum Socratem pauperem expecta. Aliena autem voco, quæ parentes pepererunt, & quæ fortuna largita est, quorum nihil laudibus Socratis mei admisceo, nullam generositatem, nullam prosapiam, nullos longos natales, nullas inuidiosas diuitias. Hæc enim cuncta, vt dico, aliena sunt. * Sata Prothaonio gloria est, qui talis fuit, vt eius nepotem non puderet. Ergo omnia similiter aliena numeres, licebit. Generosus est, parentes laudas; diues est, non credo fortunæ. Magis ista dinumero. Validus est, ægritudine fatigabitur, pernix est, abibit in senectutem; formosus est, expecta paulisper & non erit. At enim bonis artibus doctus, & apprimè est eruditus, & quantum licet homini, sapiens & boni consultus. Tandem aliquando ipsum virum laudas. Hoc enim nec à patre hereditarium est, nec casu pendulum, nec à suffragio * adminiculum, nec à corpore caducum, nec ab ætate mutabile. Hæc omnia meus Socrates habuit, & ideo cætera habere contempsit. Quin igitur & tu ad studium sapientiæ ingeris, vel propera * salutem, vt nihil alienum audias in laudibus tuis; sed vt qui te volet nobilitare, æque laudet, vt Accius Vlixem laudat in Philo-

* al' Sata Prothaonio

* al. anniculum

* al. salutem

* Philoteca, primo eiusdem tragœdiæ suæ principio: *al. Philostra.

Inclyte, parua pradite patria;
Nomine celebri, claroque potens
Pectore, Achiuis classibus autor,
Grauis Dardanis gentibus vltor,
Laertiade.

Nouissime patrem memorat. Cæterum omnes laudes eius viri audistis. Nihil inde nec Laertes sibi, nec * Antidia, nec Acrisius vendicat. Hæc tota vt vides laudis huius propria Vlixi possessio est. Nec aliud te in eodem Vlixe Homerus docet, qui semper ei comitem voluit esse prudentiam, quam poëtico ritu Mineruam nuncupauit. Igitur hac eadem comitante, omnia horrenda subiit, omnia aduersa superauit. Quippe ea adiutrice Cyclopis specus introiit, sed egressus est. Solis boues videt, sed abstinuit. Ad inferos demeauit, sed asscendit. Eadem sapientia comitante, Scyllam præternauigauit, nec ereptus est, Charybdi conseptus est, nec retentus. Circes poculum bibit, nec mutatus est. Ad Lothophagos accessit, nec remansit. Sirenas adiit, nec accessit. * al. Anticlia

CAP. XXIX.

Quod pro merito principis formatur populus, & ex merito populi, formatur principatus, Deoque placido creatura quælibet mansuescit, & seruit homini.

HÆC Apuleius eleganter quidem & splendidè: & vtinam audiatur. Si enim in suiipsius cultu quisque laboret, & quæ exteriora sunt, repute aliena, profecto optimus erit status singulorum & omnium, vigebitque virtus & ratio præualebit, regnante vndique mutua charitate, vt sit caro subiecta spiritui, & spiritus plena deuotione Domino famuletur. Quæ si processerit, nec tumore capitis onerabuntur membra; nec destitutione membrorum, aut ignauia languebit caput. Ista siquidem à peccati infirmitate proueniunt. Nam & inferiorum delicta, bonum principem demerentur, & peccata superiorum subditis sunt occasio & autoritas delinquen-

di. Vnde illud: Omne caput languidum, & omne cor mœrens, à planta pedis vsque ad verticem capitis non est in eo sanitas. Mansuescit itaque princeps ab innocentia populi, & populares motus reprimit innocentia principalis. Placido namque Deo, omnis creatura mitis est, & seruit homini, & eo indignante omnis creatura armatur in vltionem eius. Coruus Heliam pauit. Vrsus famulatum impendit prophetæ. Vt pareat Danieli, ferocitatem naturæ dediscit leo, & collectam nescit esuriem. Vnda siccis iustorum calcatur pedibus, aduersus pueros succensus ignis in fornace non proficit. Ad votum fidei, aër imbres, & terra fructum negat, & cælum ipsum in impios euomit ignes suos.

CAPVT XXX.

Breuis epilogus aduersus Gnathonicos.

CÆTERVM dum ista prosequimur, nobis insidiantur Gnathonici, vt in inuidiam felicium, quæcunque sunt dicta retorqueant. Vt mendacij, aut temeritatis nos reos faciant, mentiuntur nos legem imposuisse principibus, & colla eorum iugo importabili onerasse. Veritas siquidem inimica est illis, & inimicitias diuitum procurant amatoribus veritatis, quorum vt gratiam consequantur, nihil in verbo aut opere erubescunt. Ad singula clamat Gnatho, seu bona, seu mala sint, pulchrè, benè, rectè.

Pallescit super his, etiam stillabit amicis
Ex oculis rorem, saliet, tundet pede terram,
Vt qui conducti plorant in funere, dicunt,
Et faciunt prope plura dolentibus ex animo, sic
Derisor vero plus laudatore mouetur.

Et nescio quomodo omnes ipsos etiam probos expugnant, & qui adulatorum nequitiam detestantur, à quibus etsi non sit laus quæsita, nihilominus oblata delectat. Istis dum veritati insisto, nequaquam placere possum, sed nec ob eorum gratiam dignor non acquiescere veritati. Non est tamen quod mihi possint opponere, nisi quod mihi & illis non conuenit, & quod interdum alicui ami-

amicorum, dum in manibus eorum labitur, in aure ſuggero,

Ne te decipiant animi ſub vulpe latentes.

Hi quidem imperatores ſunt curialium nugatorum, quorum ſi vnum offenderis, omnibus aliis reus eris. Gnathonicorum ergo conſilio conuenerunt ambitioſi, inuidi, ſuperſtitioſi & ſimiles, dicentes ſibi bella parari, & me in eos velle (vt dici ſolet) caninam facundiam exercere, cùm tamen id minime propoſuerim, niſi aut eorum iniuriis vrgear, aut autoritate ſuperioris amici, ad hoc ſtilum licet hebetem, impellentis. Eſt quidem quod magis affectat animus, vt curialibus cedens nugis, illis quibus placent, faciam locum. Nam, vt de aliis taceam, non poſſum ferre Quirites Gnathones, qui ſibi nil actum credunt, dum aliquis reſtiterit, cuius oculos non obducant ad tenebras, reprobato oleo peccatoris. Quod ſi quis effugerit, non tam Gnathonis, quam principalium virorum cenſetur hoſtis. Valeat curia cũ tolerabilibus nugis, dum Gnathonicorum factio abeat ſemper in malam rem, & fiant ſemper nouiſſima illius deteriora prioribus. Cæteros dies ſuus expectat & ocium, etſi infœcundi pectoris anguſtia, & oris ariditas infacundi non habeat penes ſe, quod poſſit omnibus impartiri. Tu quando ambitioſos, & inuidos, cæteroſque domi noſtræ latentes egredi velis, ſi tamen præmiſſi libelli placuerint, expectanti denuncia, & in verbo tuo calcaribus vrgebuntur, vt in publicum prodeant. Non enim omnes aggrediendi ſunt pariter, nec poſſet confertus eorum cuneus facile expugnari, cum nec ipſæ cohortes leuiter in numerum cadant.

Non mihi ſi centum linguæ ſint, oraque centum,
Omnia nugarum percurrere nomina poſſem.

Finitur liber ſextus Policratici.

LIBER SEPTIMVS

POLICRATICI

IOHANNIS SARESBERIENSIS.

Prologus.

*al. denudarem

GRESSVS aula curialium, declinassem consortia nugatorum, nisi me in ipso limine abeuntem, tuæ præceptionis detinuisset autoritas. Cum enim tibi cordis mei angustias* denunciarem, & de temporis ac vitæ iactura conquererer, omnia me, quoad Deus aliud reuelaret, statumque meum reformaret in melius, forti animo perferre præcepisti, suadens vt more laborantium, qui cantilenis & vocum dulcedine, laboris tædia propulsant aut minuunt, rerum temporisque dispendia compensarem. Nam & itinerantibus via facilior videtur & breuior, si iocundæ narrationis sensibus, aut vocis dulcissimæ modulis recreetur. Sic & me lectionis, aut alterius officij studio iubes insistere, & si aliud non conceditur, de me ipso, & variis fortunæ formis conqueri, saltim mihi & Musis. Grandis enim profectus est ad philosophiam adspiranti, virtutis in se deplorare defectum. Ad hæc quid tibi respondeam, Comicus suggerit, quia

Omnes cum valemus, recta consilia ægrotis damus.

Tu autem si hic sis aliter sentias. Sic sica captiuitatis, quorum organa in salicibus suspensa sunt, quæruntur verba cantionum, quæ cantari omnino nequeunt, aut non solent in terra aliena. Licet enim virtus iniurias captiuitatis ignoret, aut suo priuari non possit officio, rarus est admodum, qui philosophicis & curialibus officiis sufficiat morem gerere, cui hæc sibi plerumque constet plurimum aduersari. Vnde rem fere impossibilem videris imperare, præser-

præsertim cum ego sim homo sub potestate constitutus, & inuitus faciam plurima necessitate obsequendi, & in his quæ propriæ voluntatis & sapientiæ instinctu gerenda sunt, mihi vix tempus indulgeatur ad pauca. Dies & nox necessariis & alienis occupationibus transiguntur, vt nec rei familiari curam impendere liceat; & tu hortaris vt scribam? Homo quidem imperitus* sum scientia & sermone, & vnum quod non accepi aliis erogabo? *al. fine

Nauim si poscat sibi peronatus arator;
Luciferi rudis, exclamet Melicerta perisse
Frontem de rebus.

Si itaque vis vt scribam, da, vel potius ab eo qui scientiarum dominus est, scientiam impetra, vnde scribam, da tempus expeditum, & necessitatum domesticarum exclude molestias.

*Nam si Virgilio * puer & tolerabile desit* *al. pium
Hospitium, caderent omnes à crinibus hydri.

Præterea vereor ne dum ad obsequium deuotus accingor, dispendium pudoris faciens, æmulorum prouocem linguas, qui mala aliena facilime carpunt, & bona difficilimè imitantur. Quod autem si aliud non licet, vis vt de fortunæ calculo, mihi & Musis querar, suadente quidem mentis angustia, facilimum est, cum, teste Gregorio Nazianzeno, nihil suauius videatur hominibus quam aliena loqui, vel aliena curare, sed à compositæ mentis arbitrio videatur alienum. Decet enim sapientem mentem componere, vt ad omnem fortunæ impetum, querelis exclusis, scutum rationis quasi volubile prætorium philosophantis opponat. Qui enim cum status sui qualitate rixatur, nisi forte de peccati corruptione languidus ingemiscat, nondum philosophantis ingressus est viam. De me quidem meritò queri possum, qui exigētibus culpis meis, in id miseriæ proiectus sum, vt in flagella paratus videar, & os meum nocte doloribus perforetur, & qui me comedent, non quiescant. Cum ergo dolor meus in conspectu meo sit semper, putasne possit calami, vel stridentis fistulæ suauitate mulceri? Faciam tamen * vtrumque autore domino, quod hortaris, & inter varias opes & delitias nationum, quibus affluis, ieiuni pectoris, & aridæ linguæ qualiacunque munuscula tuo nomini consecrabo. *al. vtcunque

Non

Non enim de ſubtilitate ſententiarum, aut verborum venuſtate præſumo, ſed de ſinceritate deuotionis * vitæ, cum quouis oratore contendam, certus quod eam præ auro ſapientum, & eloquentium argento acceptabis, diſcipulis illius, qui duo minuta viduæ, pompoſis oblationibus diuitum prætulit. Erit etiam fauore digna ſimplicitas, & non quem ſenſum prima facie verba ſignificent, ſed ex quo ſenſu, vel ad quem ſenſum fiant, fidelis lector attendes. Sic enim nugis ſeria immiſcentur, & falſa veris, vt ad ſummæ veritatis cultum, omnia ex propoſito referantur. Nec moueat, ſi qua eorum, quæ hic ſcribuntur, aliter inueniantur alibi, cum & hiſtoriæ in diuerſis geſtorum caſibus ſibi inuicem reperiantur contrariæ, ſed ad vnum vtilitatis & honeſtatis proficiunt fructum. Nam periculum veri ſtatuendi mihi non facio; ſed quæ apud diuerſos autores legi, ad vtilitatem legentium, ſine inuidia communicare propoſui. Nam & Apoſtolus, non quæcunque ſcripta ſunt, vera ſunt, ait, ſed quæcunque ſcripta ſunt, ad noſtram doctrinam ſcripta ſunt, licet vniuerſitas eorum, de quibus loquitur, ad illa ſola poſſit * arctari, quæ in lege ſcripta ſunt & prophetis, de quorum veritate nemo ambigit, niſi qui fidei catholicæ non concordat. Quædam vero quæ in libris autorum non reperi, ex vſu quotidiano & rerum experientia, quaſi de quadam morum hiſtoria excerpſi. Si quæ vero ad grauioris Philoſophiæ exercitationem videntur accedere, academicorum more potius, quam * peruicacia contendendi, ſic conſtet eſſe propoſita, vt in examinatione veri, ſuum cuique iudicium liberum reſeruetur, & inutilis ſcribentium cenſeatur autoritas, vbi ſententia potior refragatur. Propoſitum tamen eſt, in his præcipuè verſari, vnde perniciem error non contrahit, & ad illorum definitionem præſumtione temeraria non aſſurgere, in quibus ſine periculo non erratur. Nemo autem in iniuriam ſuam reputet quippiam dici, cum nulla ſit derogatio perſonarum, ſed fugiendorum ſola concuſſio vitiorum. In quo quidem me præſtitum ire obſequium, tam malis, quàm bonis arbitror; dum in his approbatur quod faciunt, & his notatis vitiis poſſint proficere, vt probentur. Sed hæc hactenus. Cur autem academicos

* al. in te

* al. aptari

* al. pertinacia.

micos præ ceteris placeat imitari, sermo succinctus aperiet.

CAP. I.

Quod Academici modestiores fuerint aliis Philosophis, quos temeritas excæcauit, vt darentur in reprobum sensum.

ANTIQVOS quidem philosophos floruisse ingeniis & studio profecisse, iam non celebris opinio est, sed omnibus in commune persuasa sententia. Ad res enim ex natura fere incomprehensibiles, studio & exercitatione viam sibi fecit ingenium, & illorum beneficio plurima publicata sunt posteris, quibus gaudemus & miramur inuentis. Mundum dimensi sunt, cælum suis regulis subiecerunt, naturæ varias scrutati sunt causas, & vniuersitatem opificis, defæcatis quodam modo sunt oculis contemplati. Quasi ergo mole Gigantea subuecti, & iam non humanis viribus roborati, intumuerunt, indixeruntque bellum gratiæ dei, de vigore rationis libero confisi arbitrio, ac si secundum fabulas, essent cælo captiuo, virtutum quibus efferebantur brachia inuecturi. Deiecti sunt itaque dum alleuarentur, & dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt; & obscuratum est insipiens cor eorum, vt qui omnia ferè pernouerant, perniciosissimè errarent in maximis; & variis distracti opinionibus, etiam *nomina ignorarent. Sed cui vero fabularum instrumenta vilescunt, licet & ab hoste doceri sapientis animus non detrectet, cum peculiaris populus dei auro, argento, vestibus, & toto Aegyptiorum ornatu resplendeat. Si gentilium, inquam, figmenta vilescunt, sic dum in campo Sennaar fundamenta Babylonis iacit impietas, dum turris elationis, & contradictionis machina in cœlum erigitur, de alto præcipitij à Deo facta est linguarum diuisio, subtractoque impiis verbi commercio, ex necessitate secuta est secessio populorum. Sic & Philosophi, dum ingenij sui machinas, suo quodam theomachiæ genere in altum erexerunt, vere eis incommutabilis & indeficientis veritatis subtracta est vnitas; & ignorantiæ nebulis obuoluti, eorum quæ ab vna & singulari veritate vera sunt, maximam

* al. minima

mam notitiam perdiderunt, vti in sensum reprobum dati esse conuincerentur ab operibus suis, & tanquam recedente duce, spiritu scilicet veritatis, dispergerentur in varias sectas erroris, & insanias falsas. Et eo quidem miseriores effecti sunt, quod in his defectum suum minime agnoscebant. Hinc est, quod dum Pronoën suam Stoicus veneratur, omnia necessitatis lege constringit: Epicurus econtra, dum rerum tuetur libertatem, dispositionem euacuat, & omnia casibus fluctuare contendit. E regione consistunt vtriusque cultores, & de singulis ferè rerum articulis dimicant; & quasi Palladis sacramento adstricti, solas paradoxas loquuntur, aut κυρίας δόξας, & eas vsquequaque veras esse confirmant. Academici vero vitantes præcipitium falsitatis, in eo quidem modestiores sunt, quod defectum suum minime diffitentur, & in rerum ignorantia positi, fere de singulis dubitant: Quod quidem longe tutius est, quam incerta temere definire. Academicorum quoque iuuat opinionem, quod non modo Heraclides Ponticus & Cicero noster, in summa ingeniosorum virorum laude recepti, tandem ad eos transierunt; sed & alij plures, quos percurrere longum est. Nonne ergo præferendi sunt aliis, quos & afferendi modestia, & tantorum virorum * commendat autoritas?

* al. comprobauit

CAP. II.

De errore Academicorum: & quos eorum liceat imitari, & quæ sunt dubitabilia sapienti.

Non tamen omnes, qui Academicorum censentur nomine, hanc dico modestiæ regulam tenuisse; cùm & professio scissa sit, & pro parte tam risui pateat, quàm errori. Quid enim ineptius, quàm fluctuare in singulis, & nullius rei habere certitudinem, & nomen Philosophi profiteri? Nam qui de omnibus dubitant, eo quod nihil habent certum, tam à fide, quam à scientia alieni sunt. Licet enim fides ad scientiæ brauium non perueniat, dum quasi per speculum veritatem absentium contuetur, habet tamen certitudinem, caligine ambiguitatis exclusa. Porro si de singulis Academicus dubitat, de nullo

nullo certus est, nisi forte & hoc ipsum incertum habeat, an contrariis existentibus, in eodem, circa idem, possit & dubius & certus esse. Sed an dubitat incertum habet, dum hoc ipsum nescit, an nesciat. Cùm vero in eo homo ceteris animalibus præstet, quòd ratione viget, & intelligentia; nam in sensibus, qui licet animæ sint corporis esse dicuntur, facile superatur, neq. lyncî valeat æquari perspicacia oculorum, sus auditu præualet, vultur aut canis odoratu, gustu simia, aranea tactu. Cùm, inquam, discernendi & intelligendi viribus homo præcedat, quis præstantiorem bestiis aut potius quis non inferiorem, & vt ita dicam quis brutiorem non credat hominem, cui ratio non discernit, intellectus non sapit; cum & bruta ad quandam rationis imaginem quodammodo videantur assurgere. Nam & canis suos discernit affectus, beneficiorum memor est, familiaritatem cum homine ab experientia rerum & vsu contrahit, & amicitiæ præ ceteris, quasi fidem familiaribus exhibens, rationis & intellectus quodam nobilitatur ingenio. Sed & iniuriarum memoria camelo tenaciter residet, & Rhinoceros, qui & vnicornis est, virginis integritatem sic agnoscit, vt duntaxat illius fere amplexibus capiatur. Odorem Pantheræ cetera sequuntur animalia; & quod mirabilius est, pisces in gurgitibus ad speciem auri conueniunt, vnde & sæuientis luxuriæ Imperator Nero, aureis vt dicitur retibus piscabatur. Quid multa?

Torua leæna lupum sequitur, lupus ipse capellam,
Florentem citbisum sequitur lasciua capella.

Et in hunc modum voluptate sua trahuntur plurima: quod (vt credo) euenire non posset, si de affectibus suis dubitarent. Qui ergo ad singula nescij sunt, qua temeritate vel impudentia, philosophandi professionem arripiunt? Nam sicut ab eo, quod notum est, notio, sic & ratio ab eo quod ratum est, id est certum & firmum, grammaticè denominatur: & profecto inanis est ratio hominis, cui nihil persuaderi potest, quin semper & in omnibus opinionum lubrico vacillet. Quid enim ei philosophia confert qui semper fluctuat opinionibus; & cui in ostendenda felicitatis via rationis lumen extinguit, & quasi oculum eruit, vt cautius & rectius pergat viator, cui osten-

ostensura est viam? Nonne & plurimum obest illi qui excæcatur? Quid potius sequetur qui tanta contrarietate distrahitur? Sane ad patriam nemo peruenit, nisi qui vnam sequitur viam; & qui omni verbo aurem accommodat, nunquam quietus erit. Nonne similior est lethargico, aut insipienti, siue insano, quam Philosopho, qui cùm somnii meminerit, an dormierit dubitat, & cum cibo satiatus est, an ieiunus sit, nescit, & nullius eorum quæ egit vel in proximo, scientiam habet? Deinde, quanam via in Philosophiæ inuestigatione proficiet, cui ratio nihil persuadeat, quod teneat, aut sequatur, sed est ad omnia semper incertus? Talis vtique Academicus, cum nec brutis animalibus valeat adæquari, nec dignus est hominis, nedum philosophi vel honore vel nomine. Et quidem aduersus istorum ineptias, magnus pariter & fidelis doctor Ecclesiæ Augustinus, sed & Cicero validis rationibus & sermone elegantissimo copiosius disputant. Veruntamen ad illos, qui de singulis dubitant, quæ sapienti faciunt quæstionem, Cicero seipso teste transiuit; nec eos noster Augustinus persequitur, cùm & ipse in operibus suis, academico temperamento vtatur frequentius, & sub ambiguitate proponat multa, quæ alij confidentius, ne magis temerarie disputanti, non viderentur habere quæstionem. Mihi tamen non videtur quisquam eo loqui securius, qui ita circumspectus est in verbo, ne prolabi possit ad falsa. Sunt autem dubitabilia sapienti, quæ nec fidei nec sensus, aut rationis manifestæ persuadet autoritas, & quæ suis in vtramque partem nituntur firmamentis. Talia quidem sunt quæ quæruntur de prouidentia, de substantia, quantitate, viribus, efficacia, & origine animæ, de fato, & facilitate naturæ, casu & libero arbitrio, de materia & motu, & principiis corporum, de progressu multitudinis, & magnitudinis sectione, an terminos omnino non habeant, an eos duntaxat ἀλόγυς tandem inueniant. De tempore & loco, de numero, & oratione, de eodem & diuerso, in quo plurima attritio est, de diuiduo & indiuiduo, de substantia & forma vocis, de statu vniuersalium, de vsu, & fine, ortuque virtutum & vitiorum; an omnes virtutes habeat, qui vnam habet; an omnia sint peccata æqualia & æqualiter punienda

nienda. Item de causis rerum & adiunctione earum, vel repugnantia, de effluxione & defluxione Oceani, de ortu Nili, de humorum in animalibus corporibus augmento & diminutione ad motum lunæ, de varijs latentis naturæ secretis, de officiis & figuris causarum, quæ in cōtractibus, aut quasi contractibus, maleficiis, aut quasi maleficiis, aut aliis rerum formis variè oriuntur, de natura & operibus eius, de veritate, & primis rerum initiis, in quibus humanum ingenium deficit, an angeli omnino sua non habeant, aut qualia habeant corpora, & quæ piè quæruntur de ipso Deo, qui totius naturæ rationalis excedit inuestigationem, & super omnia, quæ mente possunt concipi, exaltatur. Possent in hunc modum enarrari quam plurima, quæ sic dubitationem sapiētis admittunt, vt tamen dubitatio ipsa vulgum prætereat. In his itaque facile crediderim Academicos tanto modestius dubitasse, quanto eos temeritatis præcipitium diligentius præcauisse reperio. Adeo quidem, vt cum apud scriptores in locis non passim dubiis, verba quodammodo ambigua, qualia sunt hæc, si forte, fortasse, & forsitan, proferūtur, Academico dicantur vsi temperamento, eo quod temperantiores aliis Academici fuerint, qui omnem veriti sunt temerariæ definitionis subire notam, & præcipitium falsitatis.

CAP. III.

*Vnde dicti sint Academici, aut quis timor aut passio mentis, secundum * A. Gellium & Stoicos, in sapientem cadat.* * al. Agellium

ACADEMICI quidem dicti sunt ab Academia, vnde Plato extitit oriundus, qui eumdem suæ natiuitatis locum, & studendi vsu, discipulorum frequentia, * morumque suorum celebritate fecit insignem. Illum vero locum ceteris prætulit, eo quod incutiendum timorem, quo vitia reprimerentur, & agnita conditione sui, modestia fidelius reseruaretur, maxime, visus est ex frequenti terræmotu, quo sæpè colliditur, esse idoneus. Timor enim sicut modestiæ cognatus est, ita familiaris est sapienti. Non ille tamen qui mentem turbat, & quasi

* al. meritorumque

turbine quodam rationis & intelligentiæ præstringit oculum, sed qui componit animum, & quasi humilitatis fomes hominem reddit ad omnia virtutis officia aptiorem. Vnde in libris Noctium Atticarum scribit * Aulus Gellius, vir elegantis eloquij, & multæ scientiæ, se aliquando nauigasse cum quodam philosopho, eoque nobili inter Stoicos. Illis autem ex magna parte in sententiam sedit, timori locum non esse in animo sapientis, cùm omnia ex necessitate prouenìant, stultúmque sit timere, quod vitari non potest: & econtra vnicum sit remedium, vt vir prudens fortitudinis vires præparet, & robore patientiæ, quasi solidissimo animi inuicti clypeo, omnia tela necessitatis excipiat. Cum ergo nauigium turbato mari, ventorum vehementia, cæloque minaci periculosissime iactaretur, philosophus vi timoris expalluit. Deinde cùm tempestate transacta securitas præbuisset colloquendi, vt fit, & congarriendi locum, sociorum vnus diues, luxuriosus, Asiaticus, cœpit compellare Philosophum, & illudere ei, eo quod contra professionem suam timore palluerat, cùm ipse, qui minimè philosophabatur, mansisset intrepidus in eo, quod impendebat, exitio. At ille Aristippi Socratici responsum retulit, qui cum in re simili similiter, & à consimili argueretur, respondit: illum pro anima nequissimi nebulonis meritò non fuisse solicitum, se autem debuisse timere pro anima Aristippi. Diuitis ergo quæstione depulsa, accessit Aulus Gellius, non exagitandi animo, sed discendi, familiariter quærens, quænam esset causa timoris sui, cum præceptum sit disciplinæ Stoicorum, ne mortis timeatur aduentus, quam constat esse indubium terminum vitæ. Ille autem cùm discendi auiditate gnauiter accensum vidisset hominem, librum Epicteti Stoici de mantica protulit, in quo scripta erant ea, quæ congruebant decretis Zenonis & Chrysippi, qui dicuntur fuisse principes Stoicorum. Cùm ergo librum in manibus Aulus Gellius tenuisset, inuenit Stoicis placuisse, non esse in potestate hominis, vt visa, quæ phantasias appellant, in animum veniant, aut recedant, & cùm venerint ex terribilibus rebus aut contra, necesse asserunt moueri animum etiam sapientis, vt paulisper metu trepidet, tristitia contrahatur, dilatetur lætitia, cupidita-

* al. Agellius

piditatibus moueatur, tamquam his passionibus præuenientibus rationis & mentis officium, nec tamen ideò conscientia mali in mente versari, nec approbari ista, aut eis aliquem indulgeri consensum. Hoc enim esse volunt in potestate, idque interesse censent inter animum sapientis, & stulti, quod stultus consensu mentis passionibus cedit, sapiens autem, licet eas necessitate patiatur, retinet tamen de rationabiliter appetendis vel fugiendis, veram & firmam inconcussa mente sententiam. Hæc quidem illi autore A. Gellio, & pro parte eleganter & verè. Errant tamen, si istarum passionum, quæ necessariæ sunt, repressionem & castigationem citra gratiam viribus suis adscribunt, eo quod solius miserentis Dei est, non vtique currentis hominis aut volentis, vt hæ in vsum iustitiæ conuertantur. Hoc autem sufficiat demonstrare, quod timore modestia dispensatur, & philosophandi prima sternitur & disponitur via. Siquidem scriptum est, quia initium sapientiæ, & finis modestiæ, timor Dei.

CAP. IV.

Vnde dicatur philosophia: & de Samio Pythagora, & doctrina eius, qui Italicus philosophandi autor extitit.

IPSVM vero philosophiæ nomen, à Pythagora Italico inuentum est, qui tantæ fuit autoritatis apud antiquos, vt præiudiciali opinione, sententias omnium superaret, essetque satis ad quamlibet sententiam roborandam, si hoc ipse dixisse doceretur. Ipsa namque vox pronominis, vsurpatione quadam, proprij nominis explebat officium. Fuit autem hic natione Samius, negotiatoris diuitis filius, cui nomen Maratus erat, sed parente longe ditior erat, eo quod negotiatio patris tanta nequiuit acquirere, quanta filius contemnere maluit quàm habere. Magnis itaque sapientiæ formatus incrementis, Aegyptum primò, mox Babyloniam, ad perdiscendos siderum motus, originemque mundi spectandam, profectus, summam scientiam consecutus erat. Inde regressus Cretam, & Lacedæmona, ad cognoscendas Minoïs & Lycurgi inclytas ea tempestate leges, contenderat. Quibus omni-

bus instructus, ad Crotonicorum vrbem applicuit omnino resolutam, & solius virtutis opera indigentem. Fortunæ siquidem indignantes oderant arma, quæ aduersus Locrenses infeliciter sumserant, mutassentque vitam luxuria, nisi eis Pythagoras Philosophus obstitisset. Ex quo patet, quantum homo præstet homini, cum vnius personæ autoritas, iam lapsum ad frugem melioris vitæ, reuocauerit populum. Laudabat ergo virtutem quotidie, & vitia luxuriæ denudabat, & casuum vrbium perditarum enunciabat causas. Tantum quoque studij ad frugalitatem multitudinis prouocabat, vt aliquos ex his luxuriatos esse incredibile videretur. Matronarum vero separatam à viris doctrinam, & puerorum à parentibus, frequenter habuit. Docebat nunc has pudicitiam & obsequia in viros, nunc illos modestiam & literarum studium. Inter hæc, velut genitricem virtutum frugalitatem omnibus ingerebat. Consecutusque disputationum assiduitate erat, vt matronæ auratas vestes, ceteraque dignitatis suæ ornamenta, quasi luxuriæ instrumenta deponerent, eaque omnia delata in Iunonis ædem, ipsi deæ consecrarent, præ se * ferentes, vera ornamenta matronarum, pudicitiam non vestes esse. In iuuentute quoque quantum profligatum sit, victi fœminarum contumaces animi manifestant. Sed trecenti ex iuuenibus cum sodalitij iuris sacramento separatam à ceteris ciuibus vitam agerent, quasi cœtum clandestinæ coniurationis habentes aduersus Pythagoram, ciuitatem in se conuerterunt, quæ eos, cum in vnam domum conuenissent, cremare voluit; in quo tumultu sexaginta ferme periere, ceteri in exilium profecti sunt. Ab hoc itaque philosophorum genus Italicum, nomenque Philosophiæ exortum est. Tantus autem extitit in illa parte philosophiæ, quæ speculatiua vocatur, vt ei quisquam philosophantium vix potuerit adæquari. Tantus in innocentia, vt ab omnium animantium temperasse credatur edulio. Tantus in cultu iustitiæ, vt populos illius partis Italiæ, quæ antiquitus Magna Græcia dicta est, etiam post mortem nominis eius autoritas rexerit. Cum vero antea sapientes dicerentur, qui videbantur aliis præstantiores esse, interrogatus quid se profiteretur, Philosophum se esse respondit, id est, studiosum

* al' præferentes
al' præferens

..iosum vel sapientiæ amatorem; quoniam sapientem profiteri, arrogantissimum videbatur. Denique cum ad propulsandam labem morum, viginti annos egisset Crotonæ, Metapontum migrauit, ibique decessit. Cuius tanta admiratio fuit, vt ex domo eius templum facerent, ipsumque pro Deo colerent, nacti forte occasionem ex verbis eius dicentis * domum philosophantis esse sacrarium sapientiæ, & verissimum Dei templum. Traditur etiam persuasisse hominibus, esse animas immortales, & post dissolutionem corporis, vitæ præcedentis præmia recepturas. Impiè tamen fabulam mille annorum primus dicitur induxisse. * al. mentem

CAP. V.

De Ionico genere Philosophorum, & autoritate Socratis, & dogmate Platonis, & opinione eius post mortem.

ALTERVM vero philosophorum genus est, quòd Ionicum dicitur, & à Græcis vlterioribus traxit originem. Horum princeps fuit Thales Milesius, vnus illorum septem, qui dicti sunt sapientes. Iste cum rerum naturam scrutatus, inter ceteros emicuisset, maxime admirabilis extitit, quòd astrologiæ numeris comprehensis, solis & lunæ defectus prædicebat. Huic successit Anaximander eius auditor, qui Anaximenem discipulum reliquit & successorem. Diogenes quoque eiusdem auditor extitit, & Anaxagoras, qui omnium rerum quas videmus, effectorem diuinum animum docuit. ei successit auditor eius Archelaus, cuius discipulus Socrates fuisse perhibetur, magister Platonis, qui teste Apuleio priùs Aristoteles dictus est, sed deinde a latitudine pectoris Plato, & in tantam eminentiam Philosophiæ, & vigore ingenij, & studij exercitio & omnium morum venustate, eloquij quoque suauitate & copia subuectus est, vt quasi in throno sapientiæ residens, præcepta quadam autoritate visus sit, tam antecessoribus, quam successoribus philosophis, imperare. Et primus quidem Socrates vniuersam philosophiam ad corrigendos componendosq. mores fle-

res flexisse memoratur, cum ante illum omnes physicis, id est rebus naturalibus perscrutandis, maximam operam dederint. Probè quidem & sapienter, cùm ad vtilitatem suam oporteat omnia retorqueri, parumque prosit nouisse operà Dei, quæ sunt omnia valde bona, & creatori suo consequenter similia, nisi quis id præcipuè agat, ne ipse sit malus. Præclara igitur vitæ mortisque fama Socratis, philosophiæ suæ reliquit plurimos sectatores, qui partiti sunt verba eius in varias sectas, de quibus in sequentibus pauca dicentur. Porro tantæ multitudinis dissidentiam Plato, qua præeminebat autoritate cohibuit, & in se attentionem omnium diutius prouocauit & tenuit. Sunt qui Platonem credant * non vel Aristonis, vel Aristidis, filium, sed augustiore conceptu natum, eo quod Apollinis figuratio, matri eius Perictioni se miscuerit, quam constat à Solone sapientissimo, fundatore legum Atticarum, traxisse originem. Natus est autem mense qui apud Atticos Targelion dicitur, die qua apud Delon Latona peperisse creditur Apollinem & Dianam; pridie quidem Socratem genitum ferunt. Talis ergo & de talibus oriundus, non solùm Heroum virtutibus præstitit, sed æquiparasse dictus est deorum potestates. Nam Pseusippus domesticis documentis instructus, & pueri eius acre in percipiendo ingenium, & admirandæ verecundiæ indolem laudat, & pubescentes primitias labore atque amore studendi imbutas refert, & in viro harum incrementa virtutum conuenisse testatur. Ex eisdem genitoribus Glaucus & Adamantus ei fratres fuerunt. Doctores habuit in prima literatura Dionysium, in palæstra Aristonem Argis oriundum. Tantosque progressus ei exercitatio contulit, vt Pythiæ luctando certamina vicerit. Picturæ non aspernatus artem, tragœdiis quoque & * dithyrambis se vtilem finxit. Itaque carminum confidentia elatus, certatorem se profiteri cupiebat, nisi Socrates humilitatem huius cupidinis ab animo eius expulisset, & veræ laudis gloriam ei curasset ingerere. Et ante ea quidem Heraclidis secta fuerat imbutus, verùm cùm se Socrati dedisset, non solùm ingenio atque doctrina ceteros Socraticos vicit, sed etiam labore & elegantia sapientiam illustrauit, eique recta assertione sensuum & maiestate verbo-

* al. non Aristidis filium

* al. Dithyrambis

verborum, plurimum adhibuit dignitatis. Socrati siquidem excedente, se ad Pythagoræ contulit disciplinam, quam etsi ratione diligenti & magnifica videbat instructam, rerum tamen continentiam & castitatem magis cupiebat imitari. Deinde Theodorum* Ciranensem adiit, vt Geometriam disceret. Inde Aegyptum petiit, vt Astrologiæ vacaret, ibique à plerisque creditus est didicisse oracula Prophetarum. Vnde rursus in Italiam rediit, & Pythagoricum Tarentinum Architam secutus est; atque ad Indos, Medos, Magos animum intendisset, nisi eum procedere vetuissent bella Calctica. Quapropter inuenta Parmenidæ & Zenonis diligentius executus, quæ apud magnos philosophos admirationi fuerant singula, in libris suis collegit vniuersa, docens primus studia Philosophiæ non esse contraria, sed inuicem necessaria sibi, eo quòd mutuis auxiliis vniuersa consistunt. Multi auditorum eius vtriusque sexus in Philosophia floruerunt. Patrimonium in hortulo, qui Academiæ iunctus erat, in duobus ministris, & patera qua diis supplicabat, reliquit. Auri tantum habuit, quantum puer auricula gestauerat, in nobilitatis insigne. Tres aduentus eius ad Siciliam, mali diuersis opinionibus carpunt. Sed primò vt historiam naturæ cerneret in Aetna, & incendiorum intelligeret rationem, illuc profectus est. Secundò petitu Dionysij, vt Siracusanis adsisteret, & vt municipales prouinciæ illius disceret leges. Tertiò vt fugientem Dionem restitueret patriæ suæ, venia à Dionysio impetrata. Sed in his omnibus adeo diligens extitit, vt à studiis aut officiis philosophiæ, nullo vnquam tempore suspenderetur. Itaque cum studium philosophiæ partim in actione, partim in contemplatione versetur, Socrates actiuam exercuit, mores instituens, quibus fideliter ad beatitudinem vita transigitur. Pythagoras contemplatiuæ institit, per quam ingeniũ exercetur, & propagatur scientia. Proinde Plato vtramque iungendo alteri, Philosophiam perfecisse laudatur, quam in tres partes distribuit, Ethicam, Physicam & Logicam, id est, moralem, naturalem, & rationalem, qua verum disterminatur à falso, & sine qua disseri nequeunt, quæ vel in actione vel in contemplatione versantur. Putatur à nonnullis, quòd in peregrinatione

* al. Cyrinensem

sua Hieremiam Prophetam viderit, audieritq; in Aegypto, & legerit scripturas propheticas. Sed supputata ratio temporum, quæ in Chronicis continentur historiis, docet eos nequaquam contemporaneos extitisse, cùm ortus Platonis vix ætatem illam apprehenderit, & interlabentis centum septem annis tempus, quo prophetauit Hieremias, adtigerit. Et scripturæ prophetiæ, post mortem Platonis, annis ferme sexaginta, regnante Ptolemæo, qui literarum studiosus, à Hierosolymis septuaginta adsciuit interpretes, Aegyptum intrauerint. Opinio tamen illa conualuit, quia in libris Platonis inueniuntur multa dictis consona prophetarum. Nam in Timæo, dum causas mundi subtilius inuestigat, manifeste videtur exprimere trinitatem, quæ Deus est, efficientem causam constituens in potentia Dei, in sapientia formalem, finalem in bonitate, quæ sola induxit eum, vt omnem creaturam bonitatis suæ participem faceret, prout natura cuiusque capax beatitudinis esse potest. Vnam tamen in his visus est intellexisse & docuisse substantiam, dum opificem vniuersitatis & formatorem Deum vnum esse asseruit, quem ob insigne bonitatis, & dulcis affectus, dixit omnium genitorem, quem propter infinitatem maiestatis, potentiæ, & sapientiæ, & bonitatis suæ, tam est inuenire difficile, quàm inuentum dignè profari impossibile. Eundem quoque remuneratorem, sperantium in se esse, & colentium se, videtur adstruere, dicens sapientem esse cultorem Dei philosophum, qui animo & voto accedit ad sapientiam, & eum esse amatorem Dei; qui sicut constitutæ vniuersitatis causa est admirabilis, ita bibendæ felicitatis, id est, fons indeficiens & singularis. Moyses autor est, quia in principio creauit Deus cælum & terram, & in medio earum aquam collocauit & aërem. Plato quod ab initio, vt mundus qui solidus & visibilis futurus erat, videri posset & tangi, Deus iecit duo prima mundani corporis fundamenta, ignem & terram, & eis concordi proportione media sociata insolubili vinculo interiecit, nisi tamen voluntas conditoris, quæ sola tantæ firmitudinis nexus fidelissimus est, vt dissoluantur, admittat. Omne siquidem quod vinctum est, natura dissolubile est, sed vt bonæ conciliationis fœdus pereat, non est voluntas Dei, vo-

lentis

lentis bona duntaxat. Ait Moyses: Qui est, misit me ad vos, & illum singulari verbo, & prærogatiua significatione censuit esse, qui semper idem est, vt ei nec præteritum transeat, nec futurum immineat, sitque immunis omnium motuum. Nam illa subsistendi dedignatus est verbo. qui cum tempore festinant ad non esse, & singulis momentis per varios motus sui proficiscuntur in mortem. Et de homine quidem planum est, quia vita eius non status est, qui verbo substantiuo debeat exprimi, sed transitus de vtero ad tumulum, aut quasi fuga aut vmbra existendi. Plato quidem id quoque solum proprium dicit esse, quod semper est idem, nec motibus variatur. Quæ vero sunt obnoxia motui, non quidem sunt, sed videntur esse, & nequaquam manent, sed iugiter euanescunt & fugiunt, nec expectant* appellationem. Sunt præterea Platonicis & nostris multa communia, vt sint omnino inexcusabiles, dum veritatem Dei in mendacio detinent. Magnus pater Augustinus autor est, (si tamen quæ sub nomine eius concepta legi, recolo fideliter) quòd in libris Platonicorum inuentum sit, quod beatus Euangelista Iohannes altiùs cælo intonuit, & quam humana mens percipere queat, licet auris vtcunque possit audire. Inuentum est, inquam, quod ait ab initio Euangelij: In principio erat verbum &c. vsque ad locum quo ait, Et lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt. Ego quidem nisi in patrum scriptis legeretur, nequaquam alicui infidelium concessum crederem, vt os in tantæ lucis oraculum aperiret, quam oculus mundanus non sufficit intueri. Apostolicum tamen & familiaritatis intimæ priuilegium adstruit, quod verbum fidei boni operis perseuerantia illustrauit, cum philosophi euanuerint, non modo in cogitationibus, sed operibus suis. Scripsit libros plurimos, & politici hominis merita* contemplationum repressit, & contemplationis acumen actionis necessitas non extinxit.* Si liber, qui de dogmate eius est, contemnitur, in laudem eius Origenes, Hieronymus, Augustinus omnium philosophorum adtestationibus freti sufficiunt. De morte eius diuersi diuersa scripserunt; sed probabilius est eum qui innocenter vixerat, & philosophiæ præcepta pro viribus fuerat insecutus, vitam

* al. Apellitionem.

* al. contemplatio non

* al. Sed

tam risui non cessisse. Nam quod de eo nonnulli tradunt, quia verecundia motus emisit spiritum, eo quod nautarum propositam non potuit soluere quæstionem, constat nominis errore compositum. Quicquid enim de eo Græcorum loquuntur fabulæ, hoc de Homero, non Platone Maximus Valerius refert. Ex eo tamen & hoc vulgatum est, quia fuerunt qui Homerum æquiuocum Platonis dicerent, propter excellentiam sapientiæ, sermonis elegantiam & latitudinem pectoris. Nam viros nobiles certum est polyonymos extitisse. Decessit autem octoginta annis & vno expletis, in tanta reuerentia omnium & integritate autoritatis, vt diu dubitatum fuerit, diis aut semideis esset potius aggregandus. Sed & cum ætate illa deficiente, merita virtutum eius tanquam incredibilia quodammodo ad antiquitatis fabulas vergerent, ipsum inter semideos venerandum Labeo scribit, vt quiddam maius homine, minus Deo fuisse doceatur.

CAP. VI.

De Aristotele, & opinione eius, & studiis, & quod variis disputationibus dubitationem Academicorum mouit, & de regula eorum.

SOL e cælo visus est cecidisse; qua die philosophorum princeps Plato rebus excessit humanis, & quasi lucernam mundi extinctam defleuerunt, qui ad thronum sapientiæ, cui ille diu præsederat, sua arbitrabantur studia * præferenda. Sed cum ei Aristoteles discipulus, vir excellentis ingenij, & Platoni impar eloquio, sed multos facile superans, in docendi officium successisset, quasi matutinum sidus effulsit hominibus, & quibusdam multiplicis philosophiæ præceptis, velut variis sapientiæ radiis illustrauit orbem, & tanquam oculorum detersa caligine, ad contuendam veritatis speciem, mentes hominum reparauit. Sectam hic Peripateticam condidit, sic vtique dictam, quod deambulans disputare consueuerat, plurimosq; discipulos præclara fama excellens & arte suadendi, viuo adhuc præceptore in suam hæresin congregauit. Tractauit quidem omnes philosophiæ partes, & præcepta dedit

* al. referenda.

ta dedit in singulas, sed præ ceteris sic rationalem redegit in ius suum, vt à possessione illius videatur omnes alios exclusisse. Ita tamen in aliis viguit, vt commune nomen omnium philosophorum, antonomasicè, id est, excellenter sibi proprium esse meruerit. Sicut enim vrbs Romam, Maronem Poëta exprimit, sic & Philosophi nomen circa Aristotelem vtentium placito contractum est. Fuit autem facundus eloquio, sed vberior sensibus, & doctus omnium sententiis obuiare. Hic est qui primus studiorum genera, in acroaticum & exotericum dicitur distinxisse. Nam & familiares & quasi domestici admittebantur in acroatica. Exoterica vero non modo extraneis, sed hospitibus patebant & peregrinis. Fuerunt qui eum Incubi dæmonis filium crederent, propter agilitatem corporis, perspicaciam ingenij, & gloriæ appetitum, quam multiplici industria omnibus præripere cōsueuerat. Testatur de eo Valerius Maximus, quia supremæ vitæ reliquias senilibus ac rugosis membris in summo literarum ocio vix custodiens, adeo valenter pro salute patriæ incubuit, vt eam ab hostilibus armis solo æquatam, in lectulo Athenis iacens, quidam Macedonum manibus quibus adiecta erat, * eriperet. Ita vrbe strata atque euersa, Alexandrique familiaritate qua restituta est, Aristotelis notum est opus. Licet autem nominum & verborum turbator habeatur, non modo subtilitate, qua cunctis celebris est, sed & mira suauitate dicendi eualuit; adeo quidem, vt Platoni merito proximus fuisse videatur. Eum laudis fuisse auidissimum, vel ex eo constat, quod cum Theodocti discipulo libros artis oratoriæ vt eos ederet concessisset, molestè ferens postea, tantum laudis & gloriæ titulum se alij cessisse, proprio volumine quibusdam rebus insistens, planius sibi de his in Theodoctis libris dictum adiecit. Vnde Valerius Maximus: Nisi me tam latæ & tam patentis scientiæ verecundia teneret, dicerem dignum Philosophum, cuius stabiliendi mores altioris animi philosopho traderentur. Ceterum gloria ne ab his quidem, qui contemtum eius introducere conantur negligitur. Nam & voluminibus nomina sua diligenter adiiciunt, vt quod professione leuant vsurpatione memoriæ assequantur. Hic est cuius disputationibus effectum est, vt Acade-

* al. exciperet.

Academia moueatur magis rationum quàm collisione ventorum. Licet enim Peripateticus non Academicus censeatur, eo tamen solicitante de singulis maxime cœperunt Platonici, qui relicti erant, fere de omnibus dubitare. Siquidem post mortem Platonis Eusippus sororis eius filius, & Xenocrates dilectus eius discipulus, in scholam quæ Academia vocabatur, eidem successerunt, & ob hoc ipsi & successores eorum Academici vocabantur à loco, sicut Platonici à magistro. Ex quibus valde nobilitati sunt Græci, Plotinus, Iamblicus, & Porphyrius catholicæ veritatis, vt dicitur, pessimus impugnator. In vtraque vero lingua, Græca scilicet & Latina, nobilis extitit Apuleius Afer, vir magnus inprimis, & qui venustate morum, & dicendi copia, Socraticum fontem, & torrentem Platonicum, facile redoleat, vel tenuiter sapienti. Ab his fluxerunt & alij multi, qui dubitabilia discutere sic, vt nulli præiudicaretur, maluerunt, quàm ausu temerario definire, maxime cum occultam crederent veritatem eorum, de quibus in vtramque partem probabiliter disputatur. Vnde & Academicorum antiquissima regula est, vt quisque quod sibi occurrit probabile, suo iure defendat.

CAP. VII.

Quod alia sensus, alia rationis, alia religionis autoritate probantur: & quòd fides in omni doctrina aliquod stabile initium vendicat, quod probari non debet; & quod alia per se doctioribus innotescunt, alia rudibus: & quatenus dubitandum sit. & quod pertinacia, veritatis inquisitionem plurimū impedit.

SVNT enim nonnulla, quæ sensus rationis, aut religionis persuadet autoritas. Horum dubitatio infirmitatis, erroris notam habet, aut criminis. Quærere enim an sol splendeat, albeat nix, ignis caleat, hominis est sensu indigentis. At vero an ternarius binario maior sit, ipsumque totum & medietatem eius contineat, quærere, & an quaternarius sit duplus binario, indiscreti est, & cui ratio otiosa, aut deest omnino. Qui vero an Deus sit de-

ſit deducit in quæſtionem & an idem potens, ſapiens ſit, an bonus, non modo irreligioſus, ſed perfidus eſt, & pœna docente dignus eſt inſtrui. Sint enim in omnibus * philoſophicis diſciplinis quædam prima, & vt ita dicatur, Cratini verbo, primitiua principia, de quibus eodem autore dubitare non licet, niſi his quorum labor in eo verſatur, ne quid ſciant. Nam ſicut quædam ſe corporeis ſenſibus ingerunt, vt apud ſenſatos latere non poſſint. Quædam ſubtiliora ſunt, vt niſi familiarius adhibita & proſpecta diligentius, & pertractata ſint, non ſentiantur. Sic ſunt aliqua tanta ſui luce perſpicua, vt latere non poſſint rationis aſpectum, ſed commmuniter videantur ab omnibus; magis tamen & minus pro capacitate & viribus ſingulorum. Alia quædam ſunt, quæ quaſi quodam ſcrutinio indigent, & quia iſtorum conſecutiua ſunt, diligentius perſcrutantem latere non poſſunt. Et his tamen & illis, quædam videntur anteriora eſſe, quæ ratio philoſophiæ quaſi in fidei fundamento conſtituit, petens, vt in ſpe proficiſcendi ea ſibi gratuito concedantur. Sic & Geometræ primo petitiones quaſdam, quaſi totius artis iaciunt fundamenta, deinde communes animi conceptiones adiiciunt: & ſic quaſi acie ordinata, ad ea quæ ſibi ſunt demonſtranda procedunt. Sed & petitiones ipſæ adeo conſentiunt rationi, vt proteruire videatur, quiſquis eas vel hoſti non concedit. Hic tamen nequaquam agitur de his, quæ ad cultum religionis pertinent, quoniam & ibi nonnulla quodammodo petuntur, quæ vt fides amplius mereatur, experientiam rationis excedunt, ſed hæc ipſa etſi ratio non vrgeat, debentur pietati. Vt enim ſacramentis, vbi ratio deficit, adhibeatur fides, multis beneficiis, magniſque miraculis promeruit Chriſtus, cui non credi impium eſt, ſicut à probabilibus diſſentire pertinaciter, proteruum eſt. Quis enim niſi inſanus, aut proteruus, negauerit, quin ab omni puncto, ad omne punctum oppoſitum poſſit linea recta protendi? Nam ſicut in ædificiis neceſſe eſt aliquid fixum eſſe & ſtabile, cui erigenda ſtructura poſſit inniti, ſic in omni doctrina aliquod ſtabile initium procedendi neceſſitas conſultiſſimæ rationis expoſcit. Alioquin quicquid opifex adiicit, nutat ac ſi in lubrico arenæ, aut bituminis quis ædificet,

* al. phyſicis

aut

aut scribat in fluminis lapsu. Nam incertis certiora faciunt fidem. Si ergo nihil sequitur, nisi aliud antecedat, si motus omnis à quiete procedit, quis potest ei probationis esse processus, qui nusquam quiescit, aut nulli acquiescit? Ei namque cui omnia probabilia sunt, nihil probari potest. Sed eorum quæ perspicua sunt, alia sunt omnibus nota, alia doctioribus tantùm, vnicuique secundum propriam facultatem. Nam numerum omnem parem esse, vel imparem, ita publicè notum est, vt nec pueros lateat, quibus licentia ætatis indulget

Ludere par impar, equitare in arundine longa,
Aedificare casas, plostello adiungere mures.

Hoc autem quod omnis multiplex quoto loco distat ab vnitate, tot super particulares sui generis antecedit, his duntaxat innotuit, qui numeris operam impenderunt. Mathematicus autem consultior nouit, quia diuersa sunt id quod est, & esse rei. Et sic in singulis disciplinis, quædam suis opificibus innotescunt, quæ non modò vulgo, sed aliis philosophis occultantur. Habet & religio quælibet * principia sua, quæ aut ratio communis, aut pietas persuasit, quibus proficit in cultu Dei, & morum exercitio, ad beatitudinem obtinendam. Est autem vnum omnium religionum principium, quod pietas gratis & sine vlla probatione concedit, Deum scilicet potentem, sapientem, bonum, venerabilem, & amabilem esse. Nam Epicureorum Deum esse negantium, & casui subiicientium omnia, iam pridem autore Deo homine, explosa sententia est. Obuiare ergo principiis, aut rebus per se notis, siue de his ambigere, insensati est aut vecordis, siue quod deterius est, criminosi. Sed nec de his dubitare licet, quæ ex principiis consequuntur, dum ea tamen sequi planum sit. Interim namque sunt quæstionibus agitanda, dum illorum ad principia vel consecutiua eorum, cohærentia * pateat. Nam de singulis istorum dubitare non est inutile. Et quidem in talibus, donec apprehenderent veritatem, Academicorum probabilium disceptatio vertebatur. Quid enim refert, aut quorum interest, si qui semper & omnia quærebant, discentes, & nunquam ad scientiam veritatis peruenientes, quia nihil certum habere nouerant? Hanc ergo legem Academicorum præscribit Cicero;

*al. præcipua
*al. non

cero, vt cui philosophandi propositum est, dum res obscura est quærat; dum probabiliter elucescit veritas, acquiescat. Ait enim: Nos qui sequimur probabilia, nec vltra id quod probabile occurrit, progredi possumus, & refellere sine iracundia, & refelli sine pertinacia parati sumus. Hæc enim duo inuentioni veritatis plurimum aduersantur, si aut vera dicenti quis succenseat, aut pertinaciter in falsitatis defensione laboret. Nam vt ait Ethicus,

Impedit ira animum, ne possit cernere verum.

Et veritas ipsa incarnata recessit ab eis, qui in Corazaim & Bethsaida spiritui sancto pertinacius restiterunt. Sed & Iudæos pertinacia excæcauit, vt adhuc oculos eorum velum templi teneat, quod domino patiente scissum est à summo vsque ad deorsum.

CAP. VIII.

Quod virtus vnica via est philosophandi, & eundi ad beatitudinem: & de tribus gradibus accedentium, & de tribus sectis philosophorum.

VERVNTAMEN, quia non omnes omnia possunt, & spiritus vbi vult spirat, & frequens est, vt eorum quæ à doctoribus proferuntur, multitudinis sit multiplex intellectus, ex verbis Socratis & Platonis, sectæ multæ profluxerunt; omnes tamen ad vnum, sed quasi per varias semitas properantes. Illud autem quo omnium rationabilium vergit intentio, vera beatitudo est. Nemo etenim est, qui non velit esse beatus; sed ad hoc quod desiderant, non vna via omnes incedunt. Vna tamen est omnibus via proposita, sed quasi strata regia, scinditur in semitas multas. Hæc autem virtus est. Nam nisi per virtutem, nemo ad beatitudinem pergit. Citra virtutis opera forte quis, & proculdubio sine operibus ad beatitudinem trahitur, sed eo nullus, nisi virtutis passibus pergit. Virtus ergo felicitatis meritum est, felicitas virtutis præmium. Et hæc quidem bona sunt summa, alterum viæ, alterum patriæ. Nihil enim virtute præstantius, dum exul peregrinatur à domino, nihil felicitate melius, dum ciuis regnat & gaudet cum domino. Sunt autem hæc omnibus

nibus aliis præstantiora, quia virtus omnia agenda, felicitas omnia optanda complectitur. Felicitas tamen virtuti præstat, quia in omnibus præstantius est, propter quod aliquid, quam quod propter aliquid. Non enim felix est quis vt recte agat; sed recte agit, vt feliciter viuat. Vnde & Socraticum illud in Saturnaliorum libro laudatur: Multos homines propterea velle viuere, vt ederent & biberent; se bibere atque esse, vt viueret. Vnum igitur & singulare summum omnium bonorum beatitudo est, sed ab eo est aliud quodammodo quorundam * collatione summum, & eo ipso superius aliis, quod ad * aliud quod vere singulariter & vnice summum est, familiarius accedit. Ceterum ad neutrius apprehensionem, nisi philosophia duce, humana infirmitas conualescit. Quisquis enim sine ea ad beatitudinis viam tendit, quasi cæcus in lubrico tendens ad alta præsumtuosus cadit. Vnde eam diuinarum & humanarum rerum compotem esse, Chrysippus asseruit, nec vnquam satis posse laudari, quæ vitia expellit, virtutes ostendit & confert, & in humana infirmitate diuinam quodammodo reparat integritatem. Et vt sensum suum expressius proferat, omnes qui non ab illa, vel ad illam vigilant, quod tamen ab illa est, brutis animalibus dicit esse conformes, imo & stupendum contra naturam miraculum, in corporibus humanis brutos homines esse. Tria vero genera hominum, qui homines sunt: alios enim brutos esse asseruit. Alij enim iam iocunditate sapientiæ perfruuntur, & hi sapientes sunt; alij accedunt vt fruantur, & hi sunt philosophi; alij adspirant ad accedendum, scilicet quo non dum sunt, & esse philosophi concupiscunt. Constat enim esse quam plurimos, qui non dum philosophantur, & vitam philosophorum si non opere, saltem desiderio æmulantur. Ego sententiam eius tanto securius approbo, quanto eam mihi videre videor sancti spiritus autoritate subnixam, dicente Propheta: Concupiuit anima mea desiderare iustificationes tuas in omni tempore. In quo mihi tres præmissos ordines manifeste videtur expressisse. Cùm enim Plato sapientem dicat esse cultorem Dei, quis alius habendus est sapiens, quàm ille qui moratur in iustificationibus domini, & mulcente se conscientia bonorum ope-

* al. collectione
* al. illud

rum,

rum, veræ felicitatis saporem, tota mentis auiditate iam prægustat & sentit? Proculdubio nequaquam illius expers est, cui agnita beatitudo dulcescit; & ei expetibilium cumulus adest, qui in vita gustat & videt quam suauis est dominus. Philosophus autem, cuius intentio dirigitur illuc, vt sapiat, eodem autore amator Dei est, & vitia subigens, rebus agnoscendis applicat animum, vt his agnitis ad veram beatitudinem possit accedere. Hæc enim hominem beatum faciunt, si & vitiorum soluantur vincula, & quasi quibusdam gradibus contemplationis, lucidum & indeficientem fontem boni detur inuisere. Nam

Felix qui potuit rerum cognoscere causas.

Et vt ait Poëta, Nobis enim vndecunque prouenian͂t, placent incitamenta virtutum.

Felices animæ, quibus hæc cognoscere primùm,
Inque domos superas scandere cura fuit.
Credibile est illos pariter vitiisque iocisque
Altius humanis exeruisse caput.
Nam Venus & vinum sublimia pectora fregit,
Officiumque fori militiave labor.
Non leuis ambitio, perfusaque gloria fuco,
Magnarumque fames sollicitauit opum,
Admouere oculis distantia sydera nostris,
Aetheraque ingenio supposuere suo.
Sic petitur cælum, non vt ferat Ossan Olympus,
Summaque Peliacus sydera tangat apex.

Nullum tamen officium est militiæ aut domi, quod non Philosophia pertractet, quippe quæ sola excludit vitia, & sine qua nil recte inter homines geri potest. Sicut autem morari in iustificationibus, id est in expletione mandatorum Dei, sapientem facit, nam & propheta dicit, A mandatis tuis intellexi, sic animum explendis aptare, ea demum philosophia verissima est. Sed sunt qui non dum explent, aut aptantur explendis, approbant tamen, quod suspiciunt in aliis, & illis autore Deo desiderant conformari. Est ergo gradus eminentissimus eorum, qui in iustificationibus occupantur; medius quorum animus expeditus est à vitiis, vt ex amore occupetur in illis; infimus, qui desiderant expediri, vt hoc ipsum concupiscere pos-

sint. Qui etsi non sint, desiderant tamen esse philosophi. Horum personam induerat propheta, dicens: Concupiuit anima mea desiderare iustificationes tuas in omni tempore. Eius namque tanta est pulchritudo, quòd si, vt ait Plato, videri posset oculis corporis, amore sapientiæ mirabiliter homines inflammaret, adeò quidem, vt primo aspectu necesse esset omnes in amorem incidere. Hanc amat & exquirit à iuuentute sua fidelis ánima, cuius senectus constat in grauitate morum; & puerilis ætas, in ignorantia & lubrico vitiorum. Super salutem, inquit, & omnem pulchritudinem dilexi sapientiam, & proposui pro luce habere illam: venerunt mihi omnia bona pariter cum illa. Si ergo bona omnia sapientiæ accessoria sunt, & philosophia studium sapientiæ, profectò philosophandi contemptus bonorum omnium exclusio est. Vnde colligitur, quòd quantò quis philosophiæ diligentius insistit, eo fidelius & rectius ad beatitudinem pergit. Nam virtutes quibus itur in singulis officiis illa dispensat. Sed quia veteres, licet ex parte animas crederent immortales, vitæ æternæ, quæ post istam futura est, nondum instructionem acceperant: summum bonum in virtute constituerunt, quo plane nihil melius est, nisi frui eo, qui summe bonus, & summum bonum est. Vsus enim virtutis optimus est, & vtendi Deus ipse est fructus. Cum vero virtus sola beatum faciat, ad thronum eius sumta occasione, ex traditionibus doctiorum per varios calles ascendere conati sunt. Stoicus enim vt rerum contemptū doceat, in mortis meditatione versatur. Peripateticus in inquisitione veri volutatur. In voluptatibus Epicurus. Et licet ad vnum tendant, varias sententias, quasi vias beatitudinis auditoribus suis aperiunt. De quibus dubitare & quærere liberum est, donec ex* collatione propositorum, quasi ex quadam rationum collisione, veritas illucescat. Sed de his latiùs in sequentibus dicetur. Nunc sufficiat ostendisse, in quibus Academicos vacillantes liceat imitari.

* al. collisione

CAP.

CAPVT IX.

De arrogantia multitudinis imperitæ: & qualiter legenda sunt ea, quæ prodesse poterunt & obesse, & quod ingenio vel exercitio sine gratia sapientiæ non contingit.

PAVCI tamen sunt qui Academicorum imitatores esse dignentur; cum vnusquisque pro libitu potius, quam ratione eligat quod sequatur. Alij namque propriis, alij doctorum opinionibus, alij multitudinis consortio distrahuntur. Quid enim dubitat, qui iuratus in verba magistri, non quid, sed à quo quid dicatur attendit? Quiduis enim elatrat acriter, & quo imbuta est puerilis ætas, de intimis philosophiæ abditis erutum putat. Paratus & de lana caprina contendere, credens inopinabile, si quid ignotum auribus eius insonuit, nec rationibus acquiescit, quem doctoris captiuauit opinio. Quicquid ille protulit, authenticum & sacrosanctum est. Ille tamen contradicit citius, & pertinacius reluctatur, qui in paucitate rerum addiscenda consumsit ætatem, & tanta verborum angustia premitur, vt si verbum vnum aut duo subduxeris, elinguis fiat, & quauis statua taciturnior. Marmoreum putes, & in auditorio Pythagoræ, aut monachorum claustro, non tam vsum, quam necessitatem silentij didicisse. Si quis istorum in manus tuas forte erudiendus inciderit, merito facies quod Timotheum, qui in arte tibiarum excellebat fecisse refert Quintilianus in libro de institutione Oratoris. Hic quidem duplas mercedes exigebat, & accipiebat ab his, qui fuerant male præinstituti, quàm si omnino rudes accederent. Error enim duplicem laborem exigit, cum & delenda sunt peruersæ institutionis semina, & bonæ fidelius sint inserendæ. Suspice ad moderatores philosophorum temporis nostri, illos qui altius præconantur, quos auditorum multitudo circumstrepit, diligenter adtende, eos in regula vna, aut duobus aut pauculis verbis inuenies occupatos, aut vt multum pauculas quæstiones aptas iurgiis elegerunt, in quibus ingenium suum exerceant, & consumant ætatem.

Eas tamen non sufficiunt enodare, sed nodum, & totam ambiguitatem cum intricatione sua per auditores suos transmittunt posteris dissoluendum. Eo loci vt congrediaris inuitant, instant, postulantque conflictum: si differs manum conserere, si paululum moraris, insiliunt. Si accedis, si tandem inuitus congrederis, si premis, latebras quærunt, variant faciem, verba distorquent, præstigiis conformant, lubricum & volubilem Protea miraberis rediisse, nisi quod teneri facilius potest, si in eo perstiteris, vt quocunque verba defluant & voluantur, quid velint intelligas, & quid sentiant in tanta varietate verborum; & tandem vincientur sensu suo, & capientur in verbo oris sui, si substantiam eorum, quæ dicunt, attigeris, firmiterque tenueris. Ea tamen de quibus maxime disceptatur inutiliora, & aliis & aliis viliora sunt, cum patuerint. Si progrederis, si pudet, & piget in nugis diutius occupari, ad diuerticula propositæ quæstionis relabitur, & quasi ad sinum matris recurrens, more Antei, ab eo, in quo genitus & nutritus est, vires reparare contendit. Sic circumit, tot facit amfractus, vt ad vsitata recurrat, ac si labyrinthum oporteat circumiri.

Serpente ciconia pullos
Nutrit, & inuenta per deuia rura lacerta,
Illi eadem sumtis quærunt animalia pennis.
Vultur iumento & canibus crucibusque relictis,
Ad fœtus properat, partemque cadaueris adfert.
Hic est ergo cibus magni quoque vulturis, & se
Pascentis, propria cum iam facit arbore nidos.
Sed leporem aut capream famula Iouis, & generosæ
In saltu venantur aues. tunc præda cubili
Ponitur: inde autem cum se matura leuabit
Progenies, stimulante fame festinat ad illam,
Quam primam rupto prædam gustauerat ouo.

Si ergo eos à verbis suis suspenderis, fere in omni facultate, inopiæ eorum poteris misereri. Sunt enim qui præstare videantur in singulis; sunt qui partes philosophiæ vendicent vniuersas: nec minus tamen sunt in singulis philosophiæ copia destituti. Sunt qui ab vna perfectionem sperent; sunt qui vniuersis inuigilent, inopes singularum. Non facile tamen dixerim, quos magis credam

esse

esse erroneos, cùm nec ab vna perfectio constet, & nemo fideliter queat omnibus inseruire. Qui tamen ab vna petit omnes, ineptior est. Arrogantior qui omnes profitetur. * Imo ad omnia occupari desidis est; sed fastidientis, & non proficientis, omnia circumire. Ceterum, qui multa percurrit, vt eligat cui sit potius insistendum, circumspectus est, & aliis examinatis, prælectioni suæ fidelius seruit. Eo forte spectat præceptum Ethici, legere libros præcipientis. In libello quoque quo paruuli initiantur, vt virtutis instructio, & vsus teneris ebibitus animis, facile nequeat aboleri, quoniam & testa diutius seruat odorem eius, *al. in vna

Quo semel imbuta recens est.

Ait vel Cato vel alius; nam autor incertus est,

Multa legas facito, perlectis perlege multa.

Quo quidem aliquid esse vtilius ad scientiam aspiranti, facile non crediderim, præter obseruantiam mandatorum Dei, in qua singularis & vnicus indubitanter est philosophandi profectus. Sic tamen omnia legenda sunt, vt eorum aliqua cùm lecta fuerint, negligantur, reprobentur. nonnulla, aliqua videantur in transitu, ne sint omnino incognita, sed præ omnibus maiori diligentia insistendum est, quæ aut politicam vitam, siue in iure ciuili, siue in aliis Ethicæ præceptis instituunt, aut procurant corporis aut animæ sanitatem. Cùm enim illa quæ præcipua est inter liberales disciplinas, sine qua nemo rectè docere vel doceri potest, sit in transitu, & quasi à limine salutanda, quis in aliis censeat immorandum, quæ aut intellectu difficiles, aut effectu inutiles, & perniciosæ, non faciunt hominem meliorem? Nam & ea ipsa, quorum vsus necessarius est, si hominem immoderatius occupauerint, perniciosissima sunt. Poëtas, historicos, oratores, mathematicos probabilis mathematicæ, quis ambigit esse legendos, maxime cū sine his viri esse nequeant, vel non soleant literati? Qui enim istorum ignari sunt, illiterati dicuntur, etsi literas nouerint. Cum tamen quasi in ius suum vendicant animum, etsi polliceantur notitiam rerum, virtutis tamen dedocent & submouent cultum. Vnde Cicero cùm de poëtis ageret, vt diligentius audiatur, exclamat: Clamor & adprobatio populi, qua-

si magni cuiusdam & sapientis magistri, & qui ad commendationem sufficiat plausu suo, quos vult facit authenticos. At illi, qui tantis laudibus efferuntur, quantas obducunt tenebras! Quos inuehunt * metus! Quas inflammant cupiditates! Hi stupra adulteriaque conciliant, varias doli reparant artes, furta, rapinas, incendia docent; quæ sunt aut fuerunt, imò quæ fingi possunt, malorum exempla proponunt oculis multitudinis imperitæ. Quæ incendia cæli succensi aut maris inundatio aut terræ hiatus, tantas fecit populorum strages, quantas isti faciunt morum? Comicus qui præ cæteris placet, in Eunucho refert adolescentis libidinem inflammatam, cum tabulam pictam videret continentem, quo pacto Deus, qui cæli templa sonitu concutit, per impluuium auro missò inclusam turre, & septam custodibus, corruperit Danaën. Similes in singulis picturas videt, miratur & laudat multitudo. Nam quæ virtutis incitamenta sunt, rarus spectator adtendit.

* al. motus.

Ea res quæ in se neque consilium, neque modum
*Habet vllum, eam consilio regere non * potest.*
In amore hæc omnia insunt vitia: iniuria,
Suspiciones, inimicitiæ, induciæ,
Bellum, pax rursum. Incerta hæc si postules
Ratione certa facere, nihilo plus agas,
Quàm si des operam, vt cum ratione insanias.
Et quod nunc tute tecum iratus cogitas,
Egone illam? Quæ illum? Quæ me? quæ non? Sine modo;
Mori me malim, sentiet qui vir siem.
Hæc verba vna mehercle falsa lachrymula,
Quam oculos terendo miserè vix vi expressit,
Restinguet: & te vltro accusabis, & ei dabis
Vltro supplicium.

* Here
* al. potes

Ad depellendum meretricum contumelias ratio euidens est, quam seruus inducit: sed quicquid in hanc partem loquuntur, ita accipitur ac si insanum amatorem reuocet seruus. Eos tamen alibi commendat plurimum idem Cicero, dicens: Poëtas & varios scriptores artium aut rerum gestarum, solus ille contemtibiles facit, qui non veretur contemni. Nam & virtutis habent vsum, & philosophan-

sophandi materiam præbent. Notant enim non docent vitia, & aut vtilitatis causa grata sunt, aut voluptatis. Sic autem per morum discrimina transeunt, vt virtuti faciant locum. Nam per tela, per ignes, per maris varias procellas, per tot motus, seditiones & insidias populorum, Scyllam pertransiit & Charybdim, vt ad patriam suam saltem in senectute Vlysses repedaret. Socios variis exilij amisit casibus, sed eos aut fortunæ violentia, aut naturæ infirmitas, aut animi voluptas absumsit. Horum tamen omnium, iocunda relatio est. Nam vel amici præuisus casus, etsi amarus sit, proficit ad cautelam. Et quo familiarior fuit cum labente societas, eo casus quemque magis absterret. Siquidem exemplis sæpe magis proficitur, quam præceptis. Mala enim vitantur facilius, quo fidelius præcognita fuerint. Vix & quodammodo solus euasit Vlysses, sed ad Philosophiæ iocunditatem, & quasi proprias voluptates, pauciores euadunt. Consonat ei, si Lyricum conticente lyra dignaris audire, Flaccus, aut si mauis Horatius, qui plus honestatis & vtilitatis se apud Mæonidem inuenisse gratulatur, quod plurium Stoicorum sic præceptis expressum. Ait enim:

Troiani belli scriptorem Maxime Lolli,
Dum tu declamas Romæ, Præneste relegi,
Qui quid sit pulchrum, quid turpe, quid vtile, quid non,
Pulchrius & melius Chrysippo & Crantore dicit.
[*Cur ita crediderim nisi quid te detinet, audi.*] * al. dest.
Fabula qua propter Paridis narratur amorem,
Græcia barbariæ lento collisa duello
Stultorum regum & populorum continet æstus.
Antenor belli censet præcidere causas.
Quid Paris? vt saluus regnet viuatque beatus,
Cogi posse negat.
Seditione, dolis, scelere atque libidine, & ira,
Iliacos intra muros peccatur & extra.
Quicquid delirant reges, plectuntur Achiui.

Ego autem in illorum sententiam facillime cedo, qui non credunt sine lectione autorum, posse fieri hominem litteratum. Litterarum tamen copia nequaquam philosophum facit. Gratia siquidem est, quæ ad sapientiam sola

perducit. In summa siquidem copia litterarum, aut Ignorantia interdum, aut negligentia veritatis est, sine qua impossibile est quemquam fieri sapientem. Vnde & doctor ille Ecclesiæ, cuius nemo satis memor esse potest, Augustinus, Varronem arguit, quem tamen vt literatissimum fuisse doceat, ait post cetera, quibus singulari præconio commendatur: Denique & ipse Tullius, huic tale testimonium perhibet, vt in libris Academicis dicat, eam quæ ibi versatur disputationem, se habuisse cum M. Varrone, homine, inquit, omnium facilè acutissimo, & sine dubitatione doctissimo. Non ait eloquentissimo vel facundissimo, quoniam reuera in hac facultate multum impar est, sed omnium facile acutissimo, & indubitanter doctissimo. In primo autem libro, cum eiusdem Varronis literaria opera prædicaret, nos, inquit, in nostra vrbe peregrinantes, errantesque tanquam hospites tui libri quasi domum reduxerunt, vt possemus aliquando qui & vbi essemus agnoscere. Tu ætatem patriæ, tu descriptiones temporum, tu sacrorum iura, tu sacerdotum; tu domesticam, tu publicam disciplinam, tu sedium, regionum, locorum, tu omnium diuinarum, humanarumque rerum nomina, genera, officia, & causas aperuisti. Iste igitur vir tam insignis excellentisque peritiæ, qui tam multa legit, vt ei aliquid scribere vacasse miremur, tam multa scripsit, quam multa vix quenquam legere credamus. Iste inquam vir tantus ingenio, tantusque doctrina, si rerum velut diuinarum, de quibus scribit, oppugnator esset atque destructor, easque non ad religionem, sed ad superstitionem diceret pertinere, nescio vtrum tam multa in eis ridenda, contemnenda, & detestanda conscriberet. Cum ergo viri acutissimi, & sine vlla dubitatione, Cicerone teste, doctissimi, superstitio scriptis propriis eam conuincentibus arguatur, constetque superstitionem falsitatis vitio, virtuti, quæ in sola veritate consistit, esse oppositam, & sapientiam sine virtute esse non posse, quis ex sola lectione, nisi adsit gratia illustratrix, creatrix, viuificatrix virtutum, credat posse fieri hominem sapientem?

CAP. X.

Omnes scripturas esse legendas, & de benedictione quæ primigenis data est, & filiis Noë, & quòd rationi autoritas nullius gentilium præiudicet.

OMNES tamen legendas scripturas probabile est, nisi sint reprobatæ lectionis; cum omnia non modo quæ scripta, sed etiam quæ facta sunt, ad vtilitatem hominis, licet eis abutatur interdum, instituta credantur. Nam & angeli quodammodo propter animam, mundus corporeus secundum assertionem patrum, ad corporis vsum institutus est. Ab initio benedixit deus homini, dicens, Crescite & multiplicamini, & replete terram & subiicite eam, & dominamini piscibus maris, & volatilibus cæli, & vniuersis animantibus quæ mouentur super terram. Et adiiciens omnem herbam afferentem semen, & vniuersa ligna in vsu suo (nam à carnis edulio, ante diluuium creduntur abstinuisse) concessit eis in cibum. Illis quoque quos a peste diluuij arca præfiguratrix Ecclesiæ liberauerat, benedixit & legem dedit, dicens: Crescite & multiplicamini, & replete terram, & terror vester ac tremor sit super cuncta animalia terræ, & super omnes volucres cæli, cum vniuersis quæ mouentur in terra, omnes pisces maris manui vestræ traditi sunt; & omne quod mouetur & viuit, erit vobis in cibum. Quasi olera virentia tradidi vobis omnia, excepto quòd carnem cum sanguine non comedetis. Ecce quia primogenis & filiis Noë, eadem benedictionis collata est gratia, eadem autoritas dignitatis, eadem & ciborum ferè concessa est indulgentia. Augmentum namq; & multiplicatio, gratiæ *delationem exprimit, dominium terræ, & bestiarum terror, priuilegium potestatis, victualium vniuersitas, est indicium libertatis. Omnia siquidem munda mundis. Nec recolo huius benedictionis priuilegium alio indultum tempore, quam quo innocentia per creationem data est, aut per medicinam sacramenti vel pænitentiæ reparata. Nam & his statim post diluuium, & illis ante peccatum, ideo forte dictum est, crescite & multiplicamini, vt illius

* al. dilatationem

dumtaxat augmentum & multiplicatio acquiratur, quod deus homini contulit per naturam, aut reformauit per gratiam. Hoc autem & crescere iubetur in se, & quodammodo multiplicari in sobole. In se quidem ad meriti profectum; in sobole, numerosa quadam propagatione virtutum. Cum vero natura sit vitiata per culpam, vt crescere aut multiplicari iubeatur, non memini. Licet autem quæ præmissa sunt, stare queant ad literam, cum omnia in vsum vitæ hominis cedant, & ea ipsa quæ videntur esse mortifera etiam visu, odoratu, auditu, nedum tactu vel gustu, qualia sunt nocentius venenosa, cibus sint hominis, aut eius vel tantum in cibum; poterit tamen & alium sensum scrutator mysticus inuenire. Sensum tamen historicum roborat, quod pisces sanissimos, & feras quorum carnes vtilissimæ sunt, videmus crebrò venenatissima reptilia deuorare, & ipsa venena inseruntur medicamentis, quibus non modo natura sustentatur humana, sed etiam infirmitas conualescit. Cum vero primum sit excutiendus sensus historicus, quicunque animum vel ad fidem, vel ad opera fidei, quæ sunt boni mores, magis informat, laudabilior & plane vtilior est. Hoc enim lectione semper quærendum est, vt homo seipso melior iugiter fiat. Verum cum litera præcedens, vtiliter ad multa possit referri, & ad hoc posse aptari consentio, vt per gratiam ex benedictione dei collatam, ad virtutis incrementum & multiplicationem, liberum excitetur arbitrium, & virtutibus multiplicatis per gratiam, adiiciatur subiectio terræ, quam cum in se ipso homo subiecerit, dominium sui, aliorumque consequitur, vt cunctis animantibus prælatus, timorem & tremorem incutiat omnibus, quæ mouentur in terra. Sunt ergo ei cuncta in cibum, quia in omnibus creaturis, ei verba salutis suæ loquitur dominus. Plane cibatur in cunctis, quibus ad vitam vel mores componendos vita hominis proficit. Constat enim quod omnis ædificatio morum à domino est, & cum quis ad virtutem, aut ab opere, aut à verbo, aut quocunque modo instruitur, concessis sibi à domino vtiliter cibatur. Omnis enim instructio salutis, quodammodo verbum dei est; & à quocunque veritas doctrinæ proferatur, acceptanda est, eo quod veritas incorrupta semper & incorruptibilis

tibilis

tibilis est. Ante diluuium & post, dum sanguine, in quo sedes est animæ, abstineatur, concessus est omnium vsus; & ante baptismum & post, dummodo peccatum vitet, nemo vndecunque instrui prohibetur. Si apostolus est aliquibus odor mortis in mortem, quid prohibet, & vasa mortis alicui prodesse ad vitam? Cum ergo dicitur quicquid vis præter sanguinem comede, perinde est ac si quadam imagine dicatur, dummodo vitia fugias, quod volueris lege. Sicut in escis carnalibus quædam sunt quæ digeruntur vtiliter, quædam vertuntur in crudos humores, alia per vim expulsiuam eiiciuntur omnino, quædam sunt, quæ sanis, si tamen modestè sumantur, conferunt; & obsunt ægrotatiuis: quædam debilioribus faciunt minus, tamen conducunt sanis & sanatiuis. Nam hæc ipsa non adeò naturam corroborant: delicatiora siquidem minus nutriunt, magis communia, & alimenti, vt ita dixerim, pinguioris. Sic & in libris sunt quæ omnibus prosunt, dum tamen legantur modestia dispensante, vt quæ nihil continent nisi ædificationem fidei & morum. Sunt quæ solidioribus animis faciant, habenda quidem procul à lectione simplicium; sunt quæ natura bonæ mentis omnino eiiciant: sunt quæ digerant in vsum morum, aut eloquentiæ: sunt quæ indurent animam, & in fide & bonis operibus solam faciant cruditatem. Vix autem inuenietur scriptum, in quo si non in sensu vel in verbis, non reperiatur aliquid, quod prudens lector emittit. Ceterum libri catholici tutius leguntur & cautius; & gentiles simplicioribus periculosius patent: sed in vtrisque exerceri fidelioribus ingeniis vtilissimum est. Nam exquisita lectio singulorum, doctissimum; cauta electio meliorum, optimum facit. Vt enim in libro Saturnaliorum, & in epistolis Senecæ ad Lucillium legitur, apes quodammodo debemus imitari, quæ vagantur, & flores carpunt, deinde quicquid adtulere, disponunt, & per fauos diuidunt, & succum varium in vnum saporem mixtura quadam & proprietate spiritus sui mutant. Nos quoque quicquid diuersa lectione quæsiuimus, conuertamus in vsum virtutis, vt omnia in ordinem gerendorum rationis iudicio digerente coalescant. Nam & in animo melius distincta seruantur, & ipsa distinctio, non sine quodam fermento,

mento, quo conditur vniuersitas, in vnius saporis vsum varia libamenta confundit, vt etiam si apparuerit vnde sumtum sit, aliud tamen esse, quàm vnde sumtum noscetur, appareat, quod in corpore nostro facere videmus, sine omni opera, nostram naturam. Alimenta quæ accipimus, quamdiu in sua qualitate perseuerant, & solidá innatant, malo stomacho oneri sunt. At cum ex eo quod erant, mutata sunt, tum demum in vires transeunt. Sanguis enim ex diuino mandato diducitur, dum vitia declinantur. Pastor Ecclesiæ reptilia & immundá mactare præcipitur, & comedere: quod licet ad vocationem gentium propriè referatur, vel exempli conformitate docere potest, vt iugulatis erroribus gentilium dogmatá nequaquam horreamus. Dum innocentiam, frugalitatem, contemptum mundi docent Pythagorici audiantur; dum animas, quas in cælum euexerunt, retrudunt in corpora bestiarum, iuguletur vel Plato. Nam in eo Pythagoram nimis secutus est, quod sicut mortuos ex viuis, ita ex mortuis reciproce viuos fieri docuit, & per varia corpora pro morum qualitate migrare. Vnde illud:

al. iam *Ipse ego * non memini Troiani tempore belli,*
Panthoides Euphorbus eram, cui pectore læuo
Hæsit ab aduerso grauis hasta minoris Atridæ.

Sic ergo legantur, vt autoritas non præiudicet rationi, nam & vrtica dum legitur rosa, quamque manum tangentis vrit. Sapientia siquidem fons quidam est, de quo egrediuntur flumina, quæ irrigant omnem terram, & non modo hortum delitiarum diuinæ paginæ replent, sed etiam ad gentes pertranseunt, vt nec etiam Aethiopibus omnino desint. Inde sunt floridi redolentes & fructiferi gentium horti: quos si forte simplex lector ingreditur, semper poëtici illius meminerit,

Qui legitis flores & humi nascentia fraga,
Frigidus, o pueri fugite hinc, latet anguis in herba.

Nam & poma Hesperidum, quæ Draco peruigil seruat, nullus asportat ignauus, aut qui scripturas non quasi vigilans legerit, sed quasi dormitans somniauerit, ac si ad finem legendorum vtens calcaribus properet. Ceterum quia fidelis lector, & prudens, & qui literis ex amore inuigilat, vitia semper excludit, & in omnibus accedit ad vitam.

vitam. Hinc est illud doctoris doctorum Hieronymi; Ama scientiam scripturarum, & carnis vitia non amabis.

Cap. XI.

Quid sit vere philosophari: & ad quem finem scripturarum vergat intentio.

Hoc autem reuera philosophari est, & hic est multæ lectionis iucundissimus & saluberrimus fructus. Ipsa siquidem rerum omnium continet disciplinam, & omnium moderatrix vniuersis humanæ vitæ actibus, & verbis, & cogitationibus modum & terminos ipsa constituit. Est tamen cui nec ipsa nouit terminum præfinire. Est cui in eo præscribit modum, vt non habeat modum. Quicquid agit aut loquitur; illuc tendit, quod apud recte philosophantes non habet terminum. Nam & eius substantia in eo consistit, vt illud nequaquam terminetur. Si enim secundum Platonem philosophus Dei amator est, quid aliud est philosophia, nisi diuinitatis amor? Hoc est vtique quod terminari non vult, ne & ipsa quod non expedit, finiatur. Quod enim finitur, esse desinit: & si amor dei extinguitur, philosophiæ nomen euanescit. Sic & incarnata sapientia Dei, cum multis præscribat modum, deum sine modo præcipit diligendum. Nisi quia charitati modus ille præscribitur, vt Deus sine termino amoris diligatur. Qui enim ait: Diliges proximum tuum sicut te ipsum, idem præmisit, Diliges dominum Deum tuum, ex toto corde tuo, ex tota anima tua, ex tota mente tua, & ex omnibus viribus tuis. idem quoque adiecit, In his duobus mandatis, vniuersa lex pendet & prophetæ. Si ergo omnia quæ scripta sunt prophetis, famulantur & legi, id est, si omnis doctrina illuc tendit, vt homo subiectus sit legi Dei, quis ambigit ad regnum charitatis vniuersa referri? Qui vero philosophando charitatem adquirit, aut dilatat, summum philosophantis assecutus est finem. Hæc est itaque vera & immutabilis philosophantium regula, vt sic in omnibus legendis aut discendis, agendis, aut omittendis, quisque versetur, vt proficiat veritati & charitati. Ipsa vero nunquam inanis aut

sola est,

ſola eſt, ſed honeſtatem, modeſtiam, cum ſobrietate pudicitiam, & aliarum venerabilium virtutum cœtum in ipſum hominem, quem pietati conſecrat, quaſi in templum domini introducit. Quicquid * aliorſum vergit in artibus, ſiue quibuſcunque ſcripturis, non philoſophiæ dogmata, ſed inanes fabulæ ſunt & figmenta eorum ſuper quorum impietatem ira dei de cælo reuelatur. Quicquid illi garriant, recte philoſophanti ineptum videtur, inſipidum & inſulſum. Audi non me ſed prophetam dicentem de talibus: Narrauerunt mihi iniqui fabulationes, ſed non vt lex tua. Loqui ergo vera & iuſta, philoſophantibus & non philoſophantibus commune eſt. Vera & falſa loqui, bona & mala docere, non philoſophantium eſt. Sed & recta interdum docet vanus philoſophi imitator; ſed qui recta quæ docet ſequitur, verè philoſophus eſt.

* al. aliorum

CAP. XII.

De ineptiis nugatorum; qui ſapientiam verba putant: & quod aliter legendi ſunt libri diuini, aliter gentiles.

ERRANT vtique & impudenter errant, qui philoſophiam in ſolis verbis conſiſtere opinantur. Errant qui virtutem verba putant, vt lucum ligna. Nam virtutis commendatio conſiſtit ab opere, & ſapientiam virtus inſeparabiliter comitatur. Vnde conſtat, quia illi qui verbis inhærent, malunt videri quàm eſſe ſapientes. Plateas circumeunt, terunt limina doctiorum, quæſtiunculas mouent, intricant verba, vt ſuum & alienum obducant ſenſum; paratiores ventilare, quàm examinare ſi quid difficultatis emerſit. Verentur tamen prodere imperitiam ſuam iactatores ſapientiæ, non amatores, & id quod neſciunt, prauo pudore neſcire, quàm quærere & diſcere malunt, præſertim ſi adſunt alij, quibus notum [arbitrentur quod ipſi neſciunt; faſtum tamen] eorum ferre non poteris, de omni materia loquuntur ſubito, diiudicant omnes, culpant alios, ſeipſos prædicant, iactant ſe inueniſſe de nouo, quod tritum eſt ab antiquis, & teſtimonio librorum per ætates multas ad tempora noſtra

* al. deſunt.

perdu-

perductum. Verba multiplicant, vt sæpe minus intellecti sint onere, & multitudine verborum, quàm rerum difficultate. Cum enim ne intelligeretur effecit, arbitratur se meruisse, vt præ ceteris philosophus videatur. Et sæpe qui paucissima nouit, proponit plurima, quæ nec ipse Pythagoras sufficeret explanare. Interdum eadem replicat & reuoluit. Et quia non habet, quo diuertat, laborat misere, idem terit, & easdem circinat auras; dum enim procul audias, tertium Catonem è cælo miraberis cecidisse: Quemlibet enim hominem, adtulisse videbitur. Si professionem quæras, & artem, est

Grammaticus, Rhetor, geometer, pictor, aliptes,
Augur, schœnobates, medicus, magus: omnia nouit,

& esuriente Græculo longe præstantior. Nam & si iusseris ibit in cælum, & Dædalo doctior, teipsum quò volueris incolumem per inane traiiciet. Accede vt doceâris, quid in scriptis suis autores senserunt diligenter inquire, excute literam; statim increpabit duritiam tuam, & asino Arcadiæ te dicet tardiorem. Plumbo hebetior es, dum quid in litera latet interrogas. Littera inutilis est, nec curandum est, quid loquâtur. Si instas, moneberis fugere, quoniam perniciosa est, & occidit. Caue ne serpens sis, qui terram comedit omnibus diebus vitæ suæ. Aut ludendum, aut fabulandum, aut deceptandum est tibi. Nam qui verbosior est, videtur doctior. Nec curandum est, vnde aut quid, de quo sentiat, aut proferat aliquis, dum loquatur. Nec refert qua quisque ratione nitatur, dum non instantiam, sed vmbram eius quisque dare sufficiat. Quid verum aut falsum, quid probabile aut quid non probabile sit, frustrà quæritur, cum omnibus imago probabilium proferatur. Statue quod volueris, statim illud aliqua similitudo euacuat. Nam quod obtinet in vno simili, velis nolis in alio obtinebit. Constat tamen quod vero simile est, non statim esse verum, & quod falsum videtur, non falsum esse semper. Si propositorum similium dissimilitudinem niteris aperire, rem inanem aggrederis. Aut enim te vel clamore præpediet, aut superfluam operam deridebit; cùm omnium similium aliquam dissimilitudinem esse oporteat. Alioquin non tam similia, quàm eadem merito esse dicentur. Docere cur ita non

ita non sit, nō modo friuolum, sed irrisione dignissimum iudicatur. Statim quæritur an velis concionari. Dicunt se vt Peripateticum, non * Hermogaram audiant, conuenisse; cum tamen deambulatione & circumitione viarum potius, quàm diligenti inuestigatione rerum, Peripateticos imitentur. Si tamen hæc ad copiam eloquentiæ comparandam exerceatur disceptatio, & similia & dissimilia conquirantur. Exercitium quidem laudabile est, & quo aliud esse conducibilius iuuentuti, non facile dixerim, dummodo fallaciarum nube multiplici, sibi nequaquam perstringi oculos patiantur. Nihil enim vtilius, nihil ad gloriam aut res acquirendas commodius iuuentuti; quàm eloquentia, quæ ex eo plurimum comparatur, si rerum in mente, & in ore copia sit verborum. Verba namque proferre rebus incognitis, desipientis potius quàm docentis est; aut discentis. Multos videbis huiusmodi, qui totum longo detinent sermone diem, & nihil omnino dicunt, aut minimum. Tu defessus es audiendo, & is nisi verbosior esset, loquendo perfatigari potuerat; quo tamen tendat, aut quid velit, non dum intelligis. Tu finem exspectas, ille non dum initium fecit. Perfer tamen, vt videas qua exiturus sit; recollige tandem, quæ contexuit, & occurrent tibi velut ægri somnia, vanas fingentis species, vt nec pes, nec caput, vni reddatur formæ. Turbati cerebri hominem credas, & qui ex defectu rationis linguam continere non possit. Putes eum noctes continuare insomnes, & sopita ratione, melancholiam solam in eo excitatam. Si forte miseratione ductus, ei modestiam persuaseris; succendetur, & quælibet in quemuis finget opprobria, compatientibus & deridentibus æquè conuitiabitur; nec amicus nec hostis ab eo consputus abscedet. Si cæpisti perferas necesse est, aut procacis linguæ sustinebis iniurias. Desiste ergo, nisi sordida lingua malueris inquinari. Nam & immunda quo magis mouentur, eo amplius fœtent. Viri prudentis dictum agnosces, quia

Vesanum tetigisse timent, fugiuntque poetam,
Qui sapiunt, agitant pueri, incautique sequuntur.

Licet autem apud priuatos, aut seriò viuentes, homo huiusmodi rectissimè videatur inutilis, commodus tamen

* al. Emargoram.

men est in cœtu multitudinis, quæ hilaritatis & iocularis lætitiæ materia gaudet. Optimum enim instrumentum est ad risus conciliandos, & efficacior quouis mimo. Vt venenum eius effugias, patientiam indicas auribus, morem geras insano, qui nulli parcit, & si eum forte vis reprimere, benignissime obsecra, vt in docendo aut disputando sententiæ plus apponat, & eam verborum deductione compenset. Nam qui verba rebus, & res temporis oportunitati contemperat, modestissimam totius eloquentiæ regulam tenet. Illa vero copia laudem parit, cui veritas virtuti, & omnibus officiis amica consentit. Multa siquidem & fallaciter loqui, nugigeruli est, & famam omnino negligentis, & in se virorum grauium prouocantis odium & contemptum. Nam & spiritus sapientiæ autor est, quia qui sophisticè loquitur odibilis est. Non mediocris tamen vtilitas est, in deprehendendis importunitatibus sophisticis, sine quarum notitia quisquis ad examinationem veri & rerum ventilationem progreditur, quasi miles inutilis est, qui aduersus exercitatum, & instructum hostem, procedit exarmatus. Licet ergo ad exercitium colloquentem vicissim fallere, & quasi in campidoctorum schola, inter ciues iocularem militiam exercere: sed vbi se colloquentium intentio, ad philosophiæ sobrietatem exigit, importunitates sophisticæ delitescunt. Et si forte ab alterutra parte emerserint, sic à sapientibus corripiuntur, sicut in republica inter contrahentes, dolus malignantium coercetur. Ceterum verba rebus, res temporibus contemperare, & interuenientes fallacias prudenter arguere, non paucorum dierum est, aut leuis opera. Vnde plurimi accedentes, retrorsum abeunt, & aliquam vestium philosophiæ portiunculam præferentes, gloriantur apud indoctos, ac si in iurisdictionem eorum tota concesserit. Vt enim ait quidam, (verbis namque manentibus nomen excidit)

Gartio quisque duas postquam scit iungere partes,
Sic stat, sic loquitur velut omnes nouerit artes.

De generibus & speciebus nouam adfert sententiam, quæ Boëtium latuit, quam doctus Plato nesciuit, & quam iste felici sorte in secretis Aristotelis nuper inuenit. Veterem paratus est soluere quæstionem, in qua laborans mun-

dus iam ſenuit, in qua plus temporis conſumptum eſt, quàm in acquirendo & regendo orbis imperio conſumſerit Cæſarea domus; plus effuſum pecuniæ, quàm in omnibus diuitiis ſuis poſſederit Crœſus. Hæc enim tamdiu multos tenuit, vt cum hoc vnum tota vita quærerent, tandem nec iſtud nec aliud inuenirent. Et forte ideò, quia curioſitati non ſufficiebat in eis, quod ſolum potuit inueniri. Nam ſicut in vmbra cuiuſlibet corporis, fruſtrà ſoliditatis ſubſtantia quæritur; ſic in his quæ intelligibilia ſunt, duntaxat & vniuerſaliter concipi, nec tamen vniuerſaliter eſſe queunt, ſolidioris exiſtentiæ ſubſtantia nequaquam inuenitur. In his ætatem terere, nihil agentis, & fruſtrà laborantis eſt. Nebulæ ſiquidem ſunt rerum fugacium, & cùm quæruntur auidius, citiùs euaneſcunt. Expediunt hanc autores multis modis, variiſque ſermonibus; & dum indifferenter verbis vſi ſunt, varias opiniones inueniri * viſi ſunt, & litigioſis hominibus multam contendendi materiam reliquerunt. Inde eſt quod ſenſibilibus, aliiſque ſingularibus apprehenſis, quoniam hæc ſola veraciter eſſe dicuntur, ea in diuerſos ſtatus ſubuehit, pro quorum ratione in ipſis ſingularibus ſpecialiſſima generaliſſimáque conſtituit. Sunt qui more mathematicorum, formas abſtrahunt, & ad illas quicquid de vniuerſalibus dicitur, referunt. Alij diſcutiunt intellectus, & eos vniuerſalium nominibus cenſeri confirmant. Fuerunt & qui voces ipſas genera dicerent & ſpecies. ſed eorum iam exploſa ſententia eſt, & facilè cum autore ſuo euanuit. Sunt tamen adhuc qui deprehenduntur in veſtigiis eorum, licet erubeſcant autorem vel ſententiam profiteri, ſolis nominibus inhærentes, quod rebus & intellectibus ſubtrahunt, ſermonibus adſcribunt.

* al. niſi

Magno ſe iudice quiſque tuetur,

& ex verbis autorum, qui indifferenter nomina pro rebus, vel res pro nominibus poſuerunt, ſuam adſtruit ſententiam vel errorem. Oriuntur hinc magna ſeminaria iurgiorum, & colligit quiſque quo ſuam poſſit hæreſin confirmare. A generibus & ſpeciebus nequaquam receditur, ſed eo applicabit, vndecunque inſtitutus ſit ſermo. Poëticum illum te ſubito miraberis inueniſſe pictorem, qui ad omnia, quæ neceſſitas exigit, ſcit fortaſſe ſimulare

cu preſ-

cupressum. Desipit ita Rufus in Næuia, à qua eum, teste coquo, nullus casus auertit. Nam

Quicquid agit Rufus, nihil est nisi Næuia Rufo;
Si gaudet, si flet, si tacet, hanc loquitur.
Cenat, propinat, poscit, negat, innuit, vna est
Næuia: si non sit Næuia, mutus erit.

Res illa ad philosophandum videtur aptior, in qua liberior est licentia fingendi quod volueris, & minor ex rei difficultate, aut disceptantium imperitia, certitudo. Sæpe sicut ad hostem impediendum, facilius salebras & angustias transeundi miles cautus obseruat, sic difficiles quis aut à scripturis aut à rationibus excitat quæstiones, aut si aliud propositum est, ex industria in eas, quasi ex incidenti prolabitur. Et si satisfacere non sufficis, quia nemo est, qui omnia, quæ etiam ab imperitis quæruntur, sufficiat explanare, statim annuit oculis, distorquet vultum, brachium iactat, clamat, salit, & transfiguratur gestibus, qui in quouis histrione vel mimo videantur inepti. Non vtique satisfacies, nisi ei respondeas verbis suis, & id tantùm dicas, quod consueuit audire. Ipse tamen licet scrupulosior sit, totius est solutionis ignarus. In vno tamen fortasse sibi prospexit cautius, quod in marsupio omnia quibus inflatur, ingessit. Facile tamen & quasi acu vesicam hanc perforando, quicquid loquacitatis in follibus imperiti gutturis resonabat, interdum vno sapientis verbulo acquiescit. Nec illos ad philosophandum crediderim aptiores; qui omni verbulo longam orationem subiiciunt, ac si ad omnia quæ quæruntur, sermo sit ad populum faciendus. Regulariter siquidem proditum est, quòd qui plus vel minus respondet quàm quæratur ab eo, lineam rectè disputandi ignorat. Ceterùm cùm quis docendus est, illa sunt discenda duntaxat, quæ solutionis propositorũ adminiculum præstant. Vnde illos qui in singulis legunt omnia, & dum vnum quæritur, nituntur omnia expedire, planum est rectè docentium formulam non tenere. Aut enim nesciunt quis sit rectè docendi modus, aut dissimulatione officij vendicant forte ingenia sua. Et vt ait Cicero, nõ quid proposita disciplina, sed quid ipsi possunt, ostentant. Qui ergo *Porphyriolum omnibus philosophiæ partibus replent, introdu- * al. Porphyrium

cendorum obtundunt ingenia, memoriam turbant. Et qui instituendus erat, tanta grauitate concutiunt, vt onus reputet importabile, quod suscepit. Diuinæ paginæ libros, quorum singuli apices diuinis pleni sunt sacramentis, tanta grauitate legendos forte concesserim, eo quod thesaurus spiritus sancti, cuius digito scripti sunt, omnino nequeat exhauriri. Licet enim ad vnum tantummodo sensum accommodata sit superficies literæ, multiplicitas mysteriorum intrinsecus latet. Et ab eadem re sæpè allegoria fidem, tropologia mores variis modis ædificat. Anagoge quoque multipliciter sursum ducit, vt literam non modo verbis, sed rebus ipsis instituat. At in liberalibus disciplinis, vbi non res sed duntaxat verba significant, quisquis pro sensu literæ contentus non est, aberrare videtur mihi, aut ab intelligentia veritatis, quo diutius teneantur, se velle suos abducere auditores. Plane, Porphyriolum ineptum credo si ita scripsit, vt sensus intelligi nequeat, nisi Aristotele, Platone, & Plotino perlectis. Valeat quicunque me in aliquam disciplinam disponit introducere compendio tali. Ergo siquidem illum sequar, qui literam aperit, & quasi superficie patefacta, sensum, vt ita dicam, historicum docet.

Cap. XIII.

Quæ sint necessaria & quasi claues philosophandi, & quod simplicitas amica est veritati: & quid sit luctari cum angelo, vel cibare eum. & quid sit aut prosit ad vocationem sapientiæ, relinquere patriam.

Qvæ verò sint discendi claues, quæ philosophantibus ad intuendam speciem veritatis, viam eò tendentis expediunt, senex Carnotensis paucis expressit. Et licet metri eius suauitate non capiar, sensum approbo, & philosophantium mentibus credo fideliter ingerendum. Ait ergo:

Mens humilis, studium quærendi, vita quieta,
Scrutinium tacitum, paupertas, terra aliena,
Hæc reserare solent multis obscura legendo.

Humi-

Humilibus namque dat gratiam dominus, & illis veritatis intelligentiam confert, qui timore initiati, ei in dilectione Dei, & executione mandatorum suorum fideliter adhærent. Nam ex testimonio sapientis, qui confidunt in domino, intelligent veritatem, superbis autem resistit deus. Quis eo inuito philosophabitur? aut eo renitente in aliquo obtinebit? Humilitas est, vt nec personam docentis contemnat quis, aut quamcunque scientiam, nisi forte quam religio reprobauit. Si vt dici solet, inuita Minerua nihil recte aggredimur, quis ad scientiam sine eo peruenict, qui scientiarum dominus est, & in quo sunt omnes sapientiæ thesauri absconditi? Hoc itaque moliri arduum nimis est, & difficilius & longè maius, quàm, vt fabularum vtamur verbis, clauam eripere de manu Herculis. Imo certe longè minus est, quoniam nihil est; si tamen quod omnino nihil est, aliquo maius aut minus est. Quisquis ergo viam philosophandi ingreditur, ad ostium gratiæ eius humiliter pulset, in cuius manu liber omnium sciendorum est, quem solus aperit agnus, qui occisus est, vt ad viam sapientiæ & veræ felicitatis seruum reduceret aberrantem. Frustrà quis sibi de capacitate ingenij, de memoriæ tenacitate, de assiduitate studij, de linguæ volubilitate blanditur. Quia si hæc in inuio fuerint, quo efficaciora videntur, eo longius aberrabunt. Nam & equus quo velocius aberrat, eo tardius domum, quisquis insidet, redit. Est autem humilitati coniuncta simplicitas, qua discentium intelligentia plurimum adiuuatur. Humilitas enim his quæ scribuntur à doctoribus, acquiescit, & simplicitas, si quæ secus ac oportuit dicta videntur, in partem meliorem, fidei interpretatione retorquet. Ineptus enim est, qui scripturis à quibus instruendus est, appetit dominari, & captiuo sensu earum, ad intellectum suum eas nititur trahere repugnantes. Nam in his quærere, quod non habent, proprium sensum obstruere est, non addiscere alienum. Nonne & discipulorum oculi tenebrantur, ne sapientiam, quæ eos ex ardore comitabatur, agnoscerent? Quia tardi erant ad intelligendum quæ prophetæ loquebantur, quærentes quod aberat à mentibus prophetarum, & non adtendentes Christum qui latebat in litera? Sed quia charitatis ar-

denti studio quærebant, quid latebat, sapientia quæ quærebatur adfuit, & aperuit oculos eorum, vt intelligerent scripturas, & suam viso domino arguerunt tarditatem. Sic enim prodest quærēdi studium, si auiditas ipsa sciendi referatur ad Christum. Sed nec ipse, nisi in fractione panis agnoscitur, quia mens scripturarum, nisi refectio fidei aut morum detur animæ, omnino non videtur. Quisquis enim ad voluptatem suam ingenij aut studij viribus, scripturarum integritatem adtētat, quasi à sacrario philosophiæ exclusus, ab intelligentia veri alienus extat. Nam & Sodomitæ, dum angelos correptores malitiæ, & viri iusti hospites corrumpere voluerunt, cæcitate percussi sunt. Et circa parietem aberrantes, palpando in meridie crassis tenebris obuoluti, iusto dei iudicio submersi sunt. Sic dum elati & maligni oberrant ad parietem scripturarum, sensum fidelem, qui in domo simplicis, cum quo & sermocinatio Dei, & qui correptorem malitiæ videt angelum, non adtingunt. Angelus siquidem scriptura est, quam Deo mittente constat ad * interpretandam malitiam hominum, in mundi Sodomam descendisse. Audite, inquit, verbum domini, principes Sodomorum, auribus percipe verba mea populus Gomorræ. Seruiendum est ergo scripturis, non dominandum. Nisi forte quis se ipsum dignum credat, vt angelis debeat dominari. Vtique viri iusti eos adorasse & cibum ministrasse leguntur: & eis humana temeritas vult præferri. Cibantur autem fidei & bonorum operum cibis. Nam & magni consilij angelum ad puteum sic cibauit mulier Samaritana. Et forte eos adorasse non proderit, si subtrahatur cibus. Nónne quærendi studio viguisse scribitur Patriarcha, qui scalam videns, cuius summitas cælos tangebat, angelos adscendentes & descendentes vidit, & ipsum dominum innixum scalæ, & cum angelo donec aurora illucesceret, luctaminis certamen exercuit: nec ante ab angelo fatigatus acquieuit, vt cederet, quàm femore altero debilitatus, benedictionis gratiam voti compos, accedente angelo reportaret. Hæc ei in spiritu, aut in figura contigerunt: sed nobis Apostolo teste figuralia seruiunt. In via ergo peregrinationis nostræ, apprehendamus angelos scripturarum, & infatigabili certamine luctantes cum eis,

* al. increpandam

non

non cedamus, donec nos veritatis aurora illustret. Nec solam nosse sufficiat veritatem, nisi semore amoris temporalium marcescente, eo veræ virtutis aditum de benedictione angelica facilius consequamur, quo magis æternorum amore excitato, in appetitu temporalium claudicamus. Eo enim lucta ista perducit, vt triumphantis hominis testimonio, deus ipse, qui summa veritas est, facie ad faciem videatur. Quicquid enim boni in fide, aut operibus apparet, imago quædam visionis diuinæ est. Et recte aurora sine benedictione non expedit angelum, quia notitia veritatis sine gratia bonæ operationis, sanæ conscientiæ non habet fructum. Porro ad studium quærendi, non modò domesticis, sed etiam extraneis animamur exemplis. Nam Solon, qui summo sapientiæ feruore semper flagrauerat, supremo die, assidentibus amicis & conferentibus, iam fere mersum fatis caput erexit, interrogatusque cur hoc fecisset, respondit, vt cum istud quicquid est, de quo disputatis, percepero, moriar. Migrasset profecto ex hominibus inertia, si eo animo vitam ingrederentur, quo eam Solon egressus est. Carneades laboriosus & diuturnus sapientiæ miles, in studio x c expleuit annos, & siquidem idem viuendi & philosophandi finis fuit. Cato octogesimum & sextum agens annum, animo tamen iuuenili, virili robore, grauitate senili, in republica agens, vt nec memoriam tardiorem, aut laterum infirmitatem, aut quassatam carnem, membra torpentia, aut linguam impeditam quisquam animaduerteret. Græcis etiam literis appetiit erudiri, qui serò & fere senex Latinas didicit. Cùm vero sibi eloquentiæ gloriam comparasset, id egit, vt iuris quoque ciuilis peritissimus haberetur. Eius vero proles mirifica, & patre Catone digna, adeò doctrinæ cupiditate flagrauit, vt ne in curia quidem, qua senatus cogebatur, temperaret sibi, quo minus Græcos libros lectitaret. Qua quidem industria ostendit aliis tempora deesse, alios superesse temporibus. Vitam quietam necessariam esse vel Ethicus docet, qui studentis inane exercitium reputet, si ad ostium eius prementium se tumultuum turba pulsat. Ait enim:

Quis locus ingenio, nisi cùm se carmine solo
Vexant, & dominus Cyrrhæ, Nysaque feruntur

Pectora nostra, duas non admittentia curas?
Magna mentis opus, nec de lodice paranda.
Attonita, currus & equos, faciésque deorum
Adspicere, & qualis Rutilum confundat Erinnys.

Nam quod turba veritatis lumen impediat, cæcus Euangelicus docet, quem turbæ præcedentes & sequentes increpabant pariter, vt taceret. Siquidem dicente domino, qui versatur in turbis, turbatur erga plurima, quo nihil studiis aut bonis moribus exercendis est perniciosius. Si enim studium, vt Ciceroni placet, est vehemens applicatio animi, ad aliquid agendum magna cum voluntate; profectò mens quæ turbata ad plura distrahitur, nequaquam in vno virtutis opere, fideliter occupatur. Sed studij tunc exercitio plurimũ proficit, cum virtus in singulis, quæ legit aut audit homo, tacito apud se veri iudicij scrutinio conualescit. Ibi namque ratio cuncta examinat, & fructum omnium appendit in statera. Ceterum vita quieta esse non potest, si naturæ necessaria subtrahuntur; & econtra si luxuriat animus in delitiis, rerum affluentia lumen orationis extinguit. Vnde fœcunda virorum paupertas, & veræ humilitatis custos, & socia virtutis, præmissis adhibetur, vt luxuriam moderatrix ista compescat, & stimulis suis hominem sui memorem, officio virtutis iugiter instare compellat. Honesta quidem res est, vt ait sapiens, læta paupertas, nec tamen est paupertas si læta, sed Crœsi diuitiis potior. Vnde Democritus, cum diuitiis censeri posset, quæ tantæ fuerunt, vt pater eius exercitui Xerxis epulum dare ex facili potuerit, quo magis vacuo animo studiis literarum esset operatus, parua admodum summa retẽta, patrimonium suum patriæ donauit. Athenis autem compluribus annis moratus, omnia temporum momenta, ad percipiendam & exercendam doctrinam conferens, ignotus illi vrbi vixit, quod ipse quodam volumine testatus est. Crates quoque ille Thebanus, proiecto in mare non paruo auri pondere, Abite, inquit, pessum malæ cupiditates, ego vos mergam, ne ipse mergar à vobis. Sed & Anaxagoras, cum à diutina peregrinatione, patriam repetisset, possessionesque desertas vidisset, Non essem, inquit, ego saluus, nisi istæ perissent. Socraticum fertur oraculum, neminem locupletem fieri vt doceat,

ceat, nisi se ad discendum pauperem & egenum credat; semper enim discentibus plura deerunt, quæ scitu iocunda aut necessaria sunt. Terram alienam philosophia exigit, & suam interdum alienam facit, imo alienam facit suam, & nullo vnquam grauatur exilio. Hoc est quod domesticas & quæ carnis sunt, abigit solicitudines, vt homo totus quodammodo versus in spiritum, omne quod sapientiæ profectum impedit, reputet alienum. Vbique tamen domi, & vbique in patria, quia vbique locorum apud se, & vbique apud sapientiam commoratur. Et forte huc * patriam inuitat dominus, dum eum exire de terra, & de cognatione sua præcipit, vt in peregrinatione proficiens, multiplicetur in gentem magnam, ipsamque terram acquirat feliciter quam relinquit, dum ad vocationem sapientiæ, omnia quæ sunt mundana contemnit. Siquidem virtus modestæ paupertatis exercitio crescit, & fortitudo facilius diuitiis, quàm laboribus expugnatur. Qui vero cognatione temporalium, quibus quodammodo ingenitus est, pedem sui figit affectus, seruit & minoratur, & iure dominij feliciter acquiruntur omnia, quæ mundi cordis affectione, quasi mentis pede calcantur. Sed quis est, qui hanc arduam viam vel intrare disponat? Angelum forte quis aggreditur, aut quis si aggreditur perseuerat? Nec tamen sine discrimine colluctandi, videtur facies veritatis. Et nisi pauperis exilij amaritudo præcedat. Rachelis & Liæ coniugio non dulcescit, nec succrescit soboles numerosa, nisi in virtutis baculo Iordanem labentium solitudo transierit, & in duabus turmis spiritualium & corporalium bonorum in patriam diues regreditur, qui etiam inter cognatos exul, in puræ contemplationis & rectæ operationis labore diutius sudauit. Qui verò alia via philosophari nituntur, errant, & vrgente fame primogenita distrahent, si tamen inuenerint germanum, qui vel lenticulam sapientiæ, precij nomine largiatur. Est enim, vt fertur dixisse Aristippus, Indulgere vitiis, à legendi studio temperare.

* al. Patriarcham

CAP. XIIII.

De septima claue discentium.

In libro Quintiliani de institutione oratoris, septima discentium clauis ponitur, amor docentium, quo præceptores vt parentes amandi sunt & colendi. Sicut enim illi corporum, ita & isti quidem sunt genitores animorum, non quidem de se * propagando substantiam, sed quasi sapientiam in auditorum mentibus gignunt, in melius reformando naturam. Et hæc quidem pietas, studio plurimum confert. Nam & libenter audiunt, quos amant, & dictis credunt, & eis esse similes concupiscunt, & pio faciēte affectu, in ipsos scœtus scholarium læti alacrésque conueniunt. Emendati non irascuntur, laudati non erubescunt, vt sint & ipsi charissimi studio merebuntur. Nam vt doctorum officium est docere, sic auditorum se præbere dociles. Alioquin neutrum sine altero sufficit. Nam sicut hominis ortus ex vtroque gignentium est confectus, & frustrà sparseris semina, nisi ea præmollitus fouerit sulcus. Itaque eloquentia coalescere nequit, nisi sociata tradentis accipientísque concordia. Hæc quidem Quintilianus in præceptis eloquētiæ, sed nihilominus sunt ad institutionem sapientiæ applicanda. Profectò nec eloquentia, nisi præceptis sapientiæ comparatur. Et in forum illorum, qui aures audiendi habent, non modò ridiculosus, sed quodammodo vesanus, irrumpit, * quodcunque philosophia, vt loqueretur diligentius non instruxit. Septem alias claues, quas ad intelligentiam scripturarum, Ticonius posuit, in lucem profert liber, qui de doctrina Christiana inscribitur, sed nequaquam istis obuiant, omnes potiùs versantur in vna istarum. Eas namque studium quærendi complectitur. Ceterum de traditione gentilium, sermo fuerat institutus, ita tamen ad institutionem fidelium ex proposito referatur. Vna tamen est & singularis, & quasi clauium clauis, clauis illa quæ aperit, & nemo claudit, claudit & nemo aperit, & sine qua ad intelligentiam veri nullus accedit, quam quisquis aut non apprehendit aut

* al. ipsis

* al. quæcunq.

aut non tenet, potiùs insanire crediderim, quàm philosophari.

CAP. XV.

In quo Epicurus & sui summum bonum constituant, & quod per multos labores itur ad voluptates.

MVLTA quidem sunt & difficilia, quibus philosophantium probatur virtus, quia ad summum non est iter nisi per ardua. In spe tamen proficiendi omnia mansuescunt, & dum laboris pensatur vtilitas, mens ad omnia roboratur. Et quidem ad summum tendunt omnes, sed via dispari. Nemo tamen, vt opinor, illuc sine labore pertingit, aut tendit. Cùm enim sint tres philosophantium sectæ, quæ & ipsæ scinduntur in semitas multas, omnes etsi dissimiliter, laborant tamen assequendo finem quem statuunt. Siquidem Epicurus & totus grex sodalium eius vitam beatam asserit, quæ tanta semper iocunditate lætatur, vt tristitiæ & perturbationis non interueniat vel tenuis motus. Vera quidem definitio est, & qua nihil potest esse rotundius. Ab ea tamen plebs quæ eum sequitur, deflexit in voluptates, reputans se earum vsu beatissimam esse futuram. Mihi tamen persuaderi nequit hoc aliquem hausisse de fonte Socratico, qui tantam morum docuit puritatem, vt à posteris creditus sit, non humanum modò, sed diuinum spiritum habuisse. Sed quia facile est aure vel ore insipientium, dicta optima deprauari, ad compendium immunditiæ tracta sunt, quæ virtutis esse debuerant instrumentum. Caro siquidem opinata est, (nam hoc vtique cordatus homo non sentit) quod amore iocisque nil est iocundius, nil suauius parasitica vita, aut eorum qui epulantur quotidie splendidè, qui vino æstuant, splendidis vtuntur vestibus: denique omnia quæ mens, lingua, manus appetit, cogitare, loqui, & facere, & in nullo contraire sibi, aut motum reprimere propriæ voluntatis, vitam esse hominis vera & summa felicitate gaudentis. Sed nunquid huc sine labore venitur? Quot obices, ne sic viuatur, varietas humanæ sortis interiacit? Vt rebus namque vtaris ad libitum, opulentia necessaria est. His enim egenus ita non vtitur, quia desunt,

ſunt, aut parcit ſæpè ne deſint. Sed ponantur adeſſe. Inter multos competitores, & tanta currentes auiditate, eos fortior aſportabit. Viribus itaque opus eſt, vt ſeruentur. Exigitur ergo & potentia. Nunquid hæc gratis, id eſt, ſine labore, & ſolicitudine acquiruntur? Sed in his contemni durum quidem eſt & intolerabile, eo quod amor commodi innatus eſt homini, vt etiam qui non agit vt bonus ſit, bonus videri velit, & in æſtimatione ſui aliorum credit errare iudicia. Nam vt bonus ſit, non commodi quidem ſed iuſti amor efficiet. Quæritur ergo reuerentia *conuiuentium; ſed hæc ipſa niſi famæ beneficio protendatur, leuiter euaneſcit. At illa quæ gloriam parit & prorogat, ex multis ſurgit articulis, ſed maximè à virtutum exercitio conualeſcit. Patet ergo quàm laborioſus ſit tranſitus ad beatitudinem per voluptates. Qui ſufficientiæ cauſa diuitias congerũt, vt potentia nitantur, * amplitudines quærunt, dignitates ad reuerentiam & fugam contemtus, & conciliandæ celebritatis gratia, adſpirant ad gloriam. His tamen omnibus non ea vita, quam Epicurus deſcribit, acquiritur, & quæ triſtitiæ ſit & totius perturbationis ignara. Aut enim hæc in vnum quemlibet non concurrunt, aut non conferunt, quos pollicentur effectus. Imò & ſæpiſſime tanquam e regione conſiſtant, quærentium votis contraria operantur. Si mihi non credis, liber de Conſolatione Philoſophiæ reuoluatur adtentius, & planum erit hæc in contrarium cedere. Et licet liber ille verbum non exprimat incarnatum, tamen apud eos qui ratione nituntur, non mediocris autoritas eſt, cùm ad reprimendum quemlibet exulceratæ mentis dolorem, congrua cuique medicamenta conficiat. Nec Iudæus ſiquidem nec Græcus ſub prætextu religionis, medicinæ declinet vſum, cum ſapientibus in fide & in perfidia deſipientibus, ſic * inuidiæ rationis confectio artificioſa proficiat, vt nulla religio quod miſcet abominari audeat, niſi qui rationis expers eſt. Sine difficultate profundus in ſententiis, in verbis ſine leuitate conſpicuus, orator vehemens, efficax demonſtrator, ad id quod ſequendum eſt, nunc * probabiliter ſuadens, nunc quaſi ſtimulo neceſſitatis impellens. Si huic vt neceſſe eſt acquieueris, videbis iſta laborioſe nimis quæri ob aliud, & id cuius quærun-

* al. conuenientium

* al. ita habent: fugiant contemptus, ampliores quærunt dignitates & concil. & ce

* al. vluida

* al. prolabitur

quærantur gratia ex eis minimè prouenire. Illud tamen cuius quæruntur gratia, verius & compendiosius poterat inueniri, si non aliunde quàm à se quæreretur. Sed iam fere malitia inualescente non quæritur, sed neglectui ducitur præ istis, etiã si occurrat. Nam cũ omnia bona sapientiæ accessoria sint, ipsamque constet super salutem & omnem pulchritudinem appetendam, ipsa cæterorum collatione vilescit, & sola sunt accessoria eius in precio. Quis enim philosophatur vt sapiat? Nam vt rebus abundent, aut temporaliter floreant, videbis multos, & si non philosophantur, tamen philosophos imitari. Ceterùm facilius est vt diuitiæ philosophantem impediant, quàm vt philosophiæ quippiam conferant. Deo enim & Mammonæ fideliter non seruitur. Ne verearis vt quis patriam deserat, vt paupertatem spontaneam amplectatur, vt studio vacet: nam philosophia ipsa labor videtur inutilis, nisi fructus opulentiæ consequatur. Alios vt sciant, curiositas excitat. Alios vt scire videantur, elationis stimulo vanitas vrget. Alios ad quæstum pestifera cupiditas inflammat. Rarus est qui charitatis aut humilitatis pede sapientiæ vias scrutetur, vt doceatur aut doceat. Nam ad immundæ voluptatis aut vanæ vtilitatis ineptias, omnia referuntur. In his enim finis est animæ aberrantis. Philosophia interim viaticum est, paucorum tamen, qua alia via longe videtur esse compendiosior. Nam vt dici solet, amor ingenij nunquam hominem diuitem facit.

CAP. XVI.

De amore diuitiarum, & quòd in eis anima non quiescit.

QVI solas diuitias congerere curant, nihil in vita potius credi volunt via, quam ceteris prætulerunt. Vt eis indigentia expleatur, diuersa probantur à diuersis. Nullum graue periculum est, si spes dolosi nummi refulgeat. Ipsam fere naturam vincit amor pecuniæ, & res penè impossibiles ad possibilem redigit facultatem. Auaro nihil vile videtur, aut sordidum, & sibilante populo, seipsum consolatur, imo & sibi applaudit, simul ac nummos

mos contemplatur in arca. Petronianum illud ingestum omnibus credas:

Quisquis habet nummos, secura nauiget aura,
Fortunámque suo temperet arbitrio.
Vxorem ducat Danaën, ipsumque licebit,
Acrisium iubeat credere quod Danaën.
Carmina componat, declamet, concrepet omnes
Et peragat causas, sitque Catone prior.
Iuris consultus PARET NON PARET. *habeto*
Atque esto quicquid Seruius & Labeo.
Multa loquor; quiduis nummis præsentibus opta,
Et veniet; clausum possidet arca Iouem.

Dum itaque quæstum faciat, nulla pars mundi videtur inaccessibilis, & ipsius torridæ æstum, maior auaritiæ ignis exuperat. Inde est quod hic mutat merces, surgente à sole, ad eum quo vespertina tepet regio. Hic toto impetu fertur in hostem,

—— concurritur, hora
Momento, cita mors venit, aut victoria læta.

Alius superbis gaudet assidere liminibus, vt ex familiaritate maiorum facilius ad opes, quæ desiderantur accedat. Si potest versatur in aliquo ministerio; sin autem, sufficit in matricula curialium esse conscriptum. Sola siquidem conscriptio quæstuosa est. Vt minimum locum parsimoniæ facit, qua nullum vectigal vtilius. Suis enim commodissime parcit, quem loculi exhibent alieni. Militatur in curia vsque ad canos, imo & illos consumit curia. Vix est, vt quem curia perduxit ad canos, domum redeat vel exclusus. Si migrauerint, fame pereunt, quia vt ait Sidonius, eos non tam bonus pascit, quàm panis alienus. Suauior enim est, & quiddam ab alieno innatæ dulcedinis habet. Nescit vti suo, qui semper abusus est alieno. Si honesta finiuntur officia, parasiti partes non erubescit explere & mimi. Quæuis indigna patietur antequam exeat. Apud * Virronem Crebrium cogites discumbentem. Nam & huic idem propositum, & semper eadem mens est,

* al. Mironem Trebium

Vt bona summa putet, aliena viuere quadra,
& ea patienti perferre animo,
—— qua nec Sarmentus, iniquas

Cæsaris

Cæsaris ad mensas, nec vilis Galba tulisset.

Innumerabiles viæ sunt, quibus palam aut clanculo properatur ad quæstum: & quem non subigit amor pecuniæ, interdum superat cupiditas specierum. Equos, vestes, aues armatas, venaticos canes, * numerosos greges armentorum, & pecorum, & variam mundi supellectilem (quoniam per singula currere vires humanas excedit) plerique pecuniæ præferunt, & totius hominis vires exhauriunt, in acquirendis his aut tenendis. Nam in his duobus articulis, furor totius auaritiæ constat, quod immoderatius appetit aliena, aut sua tenacius seruat. Et quidem immoderatius appetit, quisquis quod deest, legem necessitatis excedens, & vsus exposcit. Tenentur quoque auidius quæ vsui subtrahuntur. Ea quoque quæ sine vsu possessoribus elabuntur, inutilia sibi esse quis dubitat? Auaritiam vel ex eo non modo fugiendam, sed detestandam constat, quòd à cœlestibus procul sectatores suos, à consortio diuinitatis, & vsu cælestis beatitudinis remouet, & elongat. Omnia siquidem quo cælestibus viciniora sunt, minus cupiunt, & congregant pauciora. Volatilia cæli neque serunt, neque metunt, neque nent, neque congregant in horreis, nec penum construunt, sed omnem excludunt sollicitudinem crastini. Econtra mures & reptilia congerunt in futurum. Et generationes prohibentur esse, quibus terra est in cibum, & eædem parcè viuũt, timentes ne quando eis terra deficiat, in quam tamen ipsæ proculdubio resoluentur. Sentiat vnusquisque quod vult, ego auarum posse fieri compotem voti non credo, nisi forte & Epicurus famelicum, & siti aridum & languentem, plenæ voluptatis iocunditate frui consentiat. Siquidem vterque famelicus est; sed perniciosiùs esurit auarus, qui semper indiget, & satiari non potest. Maior enim est hiatus mentis, quàm corporis: & nisi seipsum Deus infundat, omnino nequit impleri. Nam cùm natura spiritualis virtute propria sic corporalia comprehendat, vt nulla quantitate distendatur, nec res vna loco præoccupato, alterius impedimento sit, quo minus illa comprehendatur, & quo plura concipiuntur, eò pluribus locus est, luce clarius est, quia res corporalis animam, quæ spiritus est, implere non potest. Totus mundus angustus est ad ani-

* al. innumerosos

ad animæ quantitatem. Ex quo patet, quòd in eo tota anima non quiescit, nisi forte in angusto clausum ergastulo, spinis suppositis incubantem, Epicurus quiescere molliter opinatur.

CAP. XVII.

De ambitione, & quod cupiditas stultitiam comitetur, & quis sit ortus tyrannidis, & de diuersis vitiis ambitiosorum.

DECLINARE nituntur aliqui, etsi non maculam, odibilem tamen auaritiæ notam. Nam & ab alienis videntur abstinere, & suis, cùm res exposcit, liberè vti parati sunt. Eis tamen de fonte malorum oritur alicuius vitij vena, quæ semitas eorum à tramite veræ felicitatis deflectat. Sicut enim in horto deliciarum, de vno fonte oriuntur flumina, quæ fæcundant suauissimi odoris agrum, cui dominus benedixit: Sic in loco horroris & vastæ solitudinis, in terra scilicet obliuionis, quam illi inhabitant, qui sui obliuiscuntur in mundo, velut stupidus ludorum vanitate captus in theatro, quasi de fonte vno, omnium capita pullulant vitiorum. Hic autem puteus cupiditatis est. Eam verò sic patrum diffinit autoritas, vt dicatur cupiditas esse amor eorum, quæ quis amittere potest inuitus. Sociatur enim ei stultitia comes, suadens id amari & quæri, quod tenere non potest. Et est stultitia eorum quæ scienda sunt, vitiosa ignorantia. Sic eam liber magni Augustini de libero arbitrio pingit. Si enim nesciatur quod sciri non potest, in nomen stultitiæ minime cadit. At cum sui ignorantia quis tenetur, transit ad stultos. Si in bonis, quæ minora patenter sunt, maioribus præfert, stultè iudicat. Si vitia sequens, partem suam deteriorem faciat, stultitiæ maledictione damnatur. Si ergo error fuerit cupiditate succensus, præcipitij multiplex via patet, cùm ab errore sit, vt homo, quid sit sequendum ignoret, & ipsum in inuio abeuntem, fornax cupiditatis inflammet. Et quidem adhuc præualent verba iniquorum, dum homo propriæ conditionis ignarus, & debitæ subiectionis detrectans iugum, fictitiam quãdam affectat libertatem, vt possit viuere sine metu, & impune quod

quod voluerit facere, & quodammodo iam esse sicut Deus. Non tamen quod diuinam velit imitari bonitatem, sed Deum, dando impunitatem malis, ad suam vult maliciam inclinari. De radice ergo superbiæ surrepit ambitio, potentiæ scilicet cupiditas & honoris, vt hinc vires habeat ne prematur. Hinc proueniat reuerentia, ne vilescat. Nemo enim est qui non gaudeat libertate, & qui vires, quibus eam tueatur, non optet. Nihil est quod non in permutationem eius veniat, si locus adsit: Seruitus enim quædam imago mortis est, & libertas securitas vitæ. Inde est, quod ad conciliandam potentiam effunduntur opes; & quanto quis potentiæ cupidior est, tanto eas facilius expendit. Cum vero potentiam nactus est, erigitur in tyrannidem, & æquitate contemta, naturæ & conditionis consortes, inspiciente Deo deprimere non veretur. Et licet omnes occupare non possint principatus & regna, à tyrannide tamen omnino immunis est aut nullus, aut rarus. Dicitur autem quia tyrannus est, qui violenta dominatione populum premit. sed tamen non in populo tantùm, sed in quantavis paucitate, potest quisque suam tyrannidem exercere. Nam etsi non populo, tamen quatenus quisque potest, dominatur. Non enim de his institutus est sermo, qui sunt omnino animi defæcati, & subiectione continua gaudentes, alicui in vita præesse refugiunt. Vita potius politicorum excutienda est. Quem mihi dabis inter illos, qui non velit vel vnum potentia anteire? Quis est qui nolit sibi ius esse in aliquem? Quis est qui sic subditum tractet, sicut se vellet tractari, si subderetur? Dum ergo ambitio inualescit, calcata æquitate, procedit iniustitia, & tyrannidis procurans ortum, omnia quibus illa crescit, exequitur. Qui ergo suis non præualet viribus, nititur alienis. Est videre quamplurimos aucupes potestatum, honorum procos, adhærere potentibus, & se Reipublicæ muniis immiscere, tentantes viam qua se possint e latere, vel ex aduerso in altum tollere, quo præ aliis possint, aut saltem posse ratione consortij videantur. Effundunt patrimonia, labores immensos aggrediuntur, & perferunt instare obsequiis, & blanditiis sollicitare, quos captant, non verentur. Nullum ergo officium gratuitum est, non dux aut iudex, centurio aut de-

canus, sed nec præco, nec caupo, nisi ad preciũ fiet. At hæc in profanis tolerabilia, dum quæ publica sunt, ambitio non corrumpat. Nam quæcunq; publica sunt, pietati debent & fidei consecrari. Ceterum hæc ambitiosiora sunt, & rara vix aut nunquam gratis in aliquem cadunt. Sed poterunt de his quæ sunt ab institutione Traiani superius dicta, sufficere. Domesticas calamitates, & thalamum sapientiæ expositum fornicatoribus, & sanctuarij interioris recessum, in prostibulum permutatum, sine gemitu & lachrymis nequeo deplorare. Domus namque orationis, negotiationis, domino prohibente, facta est domus; & templum fundatum in lapide adiutorij, in latronum speluncam versum est. Siquidem Ecclesia data est in direptionem, aliis palam, aliis clam occupantibus eam. Nam & ipsa occupanti conceditur, eo forte quod in nullius bonis est. Non est enim inuentus, nisi perrarus, qui accingatur gladio super femur suum, ad præsumtionem ambitionis reprimendam. Illa namque machinas multiplices erigit, vt eam expugnet nemine defendente. Alius enim de nobilitate confisus, aut viribus potestatum, violenter in sancta irruit, & si forte pulsat ad ostium, parietem aut limina suffodere non veretur. Nam & seditionem concitabit in Moysen, & alienum ignem in templum inferet, & vasa sanctuarij contaminabit. Alius sperans in multitudine diuitiarum, Simone ducente ingreditur, non inueniens ibi, qui eum & pecuniam suam iubeat ire in perditionem. Alius in muneribus ad Petrum reformidat accedere, clanculo tamen per impluuium auri ac si per tegulas Iupiter elabatur in gremium Danaës, sic in sinum Ecclesiæ procus descendit incestus. Alius obsequio quasi muneris ignarus, adest: ac si obsequia non cedant in muneris rationem, profecto nullum maius est munus, quam cum homo seipsum hominis deuouet seruituti. Alium * collusione quadam vocantis liberalitas præuenit, sed postmodum collatã gratiam suo Giezi plenius compensabit. Alius agit ne ipsum pulsare oporteat, sed ad ingrediendum compellatur inuitus, & quasi obnubilans lucernam Dei, vt eum impune irrideat fraudulentus. Diu siquidem alius simulauit. Ambitionem namque multis indiciis prodidit, & se diuitem, potentem, insignem

* al. allisione

nem velle fieri confessus est, sed alia via, sed in alio statu, sed in minori periculo, maiore libertate. Voluit esse nobilis inter Laicos, aut certe magnus in clero. Ob hoc *principum virorum quæsiuit gratiam, familiaritatem iniit, ab eis quascunque suscepit functiones. Scriniis forte prælatus est, aut consignandi suscepit officium, aut cimelij custodiam, aut publici claues ærarij, aut ratiocinij varias cautiones, aut si quid aliud nequit, vt * corbibus præficeretur obtinuit. Non tamen quod ad eum pertineat de egenis, aut de pauperibus curam gerat, sed quia fur est, & loculos habet, quos auaritia soluit ad tempus, vt sub imagine pietatis, eos sacrilegus farciat, & de mendicitate, & de morte egentium priuatas sibi diuitias paret. Si enim veræ compassionis moueretur affectu, sua fidelius & vtilius pauperibus erogaret, quàm ad dispensationem alieni mercator impuritis accederet. Iam palam emuntur omnia, nisi modestia venditoris impediat. Adeo enim sacris altaribus auaritiæ profanus imminet ardor, vt hæc omnia quasi quædam parodica præemantur, & quia per se non veniunt in commercium, licitè & iustè creduntur acquiri si præempta fuerint, aut coëmpta. Quid enim? Nunquid in forum approbante prætore non veniunt, quæ iure antiquo sic possidentur à laicis, vt transeant ad hæredes, & titulo donationis, aut permutationis, alienentur ab eis. Ius ergo aduocationis aut patronatus Ecclesiæ, quid prohibet distrahi? Nam quod beatus Ambrosius hæresim simoniacam committi dicit in talibus, prouinciale decretum interpretantur esse, & quod in sola Italia, & inter Lombardos debeat obtinere. At constitutio Apostolica, inhibens ne illi qui dum Ecclesias ambiunt, quo facilius subintrent, ius aduocationis quærunt, admittantur in Ecclesias, quarum aduocatio fraude quæsita est; ad timorem dictum referunt, & nequaquam esse perpetuum, sed pro loco & tempore dispensandum. Vt enim ait Beatus Cyrillus in epistola Ephesinæ Synodi, dispensationis modus nulli vnquam displicuit sapientum. Si dispensationis modum quæris, probabilis est quidem, si erga diuites, erga nobiles, erga potentes, & regales aut curiales, rigor canonum temperatur. Nam de moribus vltima fiet mentio, & istis canonum * rigiditas nequaquam posita est.

* al. principium.

* al. orbilius

* al. lex

Iustitiæ quidem liberi sunt, & eo ducuntur spiritu, vt necesse non habeant esse sub lege. Statuat ergo lex quod placuit latori: nam isti priuilegij principalis gaudentes beneficio, quicquid ambiunt sibi competere opinantur. Episcopos ad prima beneficia obligant, & de futura successione pacisci non verentur. Restat vtique vt tristi pactio repleatur euentu, & illius quisque animetur & armetur in necem, cuius ambit successionem. Si enim cedere moretur, aduersantur, vexant, & multipliciter concutiunt possessorem. Possessio namque parit aduersarium actioni in rem. Si vero quispiam prælatorum suæ conditionis memor, eis pro voto non obaudierit, amaras illico audit historias, eo quod indignum, & contumeliosum omnino reputant, si turpis & inhonesta petitio repulsam alicubi patiatur. Interim ergo alarum suarum feruntur remigio, nidificant in prouinciis singulis, vix quot nidos habent, vel ipsi sciunt, diurna ad peragendas alicui orbis plagas eis præparantur hospitia, & in tanto numero, vix hospitiolo vno donatur horridulus comes. Nam si quis hoc fecit, probatæ liberalitatis est. Vtique & insignis prudentiæ, si quis tot quocunque modo conquirit altaria, vt quasi ritu Memphitico, quotidianas hostias nouis possit altaribus immolare. Nolunt tamen sacerdotio dominari, aut seruire altario, qui de altario viuunt, ne, vt populus arguit, dicam luxuriantur, sed personatos quosdam introduxerunt, quorum iure ad alium onera, ad alium referuntur emolumenta. Et cùm Apostolus dicat, qui non laborat, non manducet, qui minimum meretur, plus percipit, & in labores alienos ociosus aut flagitiosus ingreditur. Quis ergo dicat in hac emenda licentia, cum non res sacra sit, sed profana, simoniam posse committi? Huc enim, vt vulgo dici solet, per argenteum pontem transitur à sordibus, quæ transeuntem vel ponte aureo persequuntur.

CAP.

CAPVT XVIII.

Quòd ambitiosi dissimulant se velle quod maximè appetunt; & quibus excusationibus propositum tegant.

SED ecce ad aliquem istorum promouendum, aut cogitur, aut circumuenitur Ecclesia, vt dicat hosti domestico, amice ascende superius. Stupidi itaque obstupescunt, nomen dignitatis abhorrent, refugiunt onus, & vt auidius impellantur, more (vt dicitur) arietis, vt fortiùs feriat recedentis, cum suspiriis, gemitibus, & singultibus interrumpentibus simulatas lachrymas, retrocedunt. Notum siquidem est, quia sedes hæc trahit & impellit inuitos, & quos notat ambitio repellit. Nituntur ergo rationibus & autoritatibus docere, quare eos Episcopari non deceat. Non sum, inquit, medicus, & in domo mea non est panis, nec penes me thesauri sunt, vnde in necessitatis articulo, noua & vetera indigentibus proferam. Possum itaque vti excusatione prophetica, quoniam loqui nescio, & quia puer ego sum, & si non ætate, reuera scientia & leuitate morum. Sordidis vestibus ab initio indutus sum, & eas nunquam sanguine agni, aut vestibus studui dealbare. Quomodo ergo sancta tractabo pollutus, aut quod sacerdotem oportet, polluta mundabo? Nam legem indesinenter contemsi, & Sanctum Dei, increpante Ezechiele, polluere non cessaui. Mea ergo promotio, populi deiectio est. Ruina siquidem populi, sacerdotes mali. Facti sunt enim in laqueum populi, existentes in specula, & sicut rete extensum ad inuoluendas animas. Terret me Aggeus, parabola mystica sacerdotij periculum exprimens, & manifestè docens, quia populus à sacerdotum moribus facilius vitia contrahit, quàm virtutes. Interroga, inquit, sacerdotes legem, & dic eis; Si * sacrosancta vel vas sanctum contigerit alicuius vestimentum, si sanctificant eum ex eo quod contingit? Et cùm dixissent sacerdotes quia non sanctificat, dicit ad eos rursum: Si immunditia contigerit vestimentum mundi,

* al. caro sancta

vtrum polluat eum? Et dixerunt, quia polluit. Tolerabilius ergo est me vnum propriis consumi vitiis, quàm in multos vitiorum diffundi pestem. Ad hæc si persona esset vsquequaque laudabilis, si non essem curiæ nexibus illigatus, me Micheas durissime repellit ab aditu, non ferens Syon ædificari in sanguinibus, & Hierusalem in iniquitate principum suorum. Hic aut nulla est, aut compulsa, aut simulata electio. Hanc quoque partem protensa disputatione prosequitur. Postremo se promoueri non posse sine suspitione simoniacæ prauitatis, cum ob hoc ius, & autoritatem sigilli, aut cimilii, aut scrinij, emisse videatur, licet alia mente ad obsequium potestatis, sicut præsens testatur dies, qua delatum honorem respuit, teste conscientia accesserit, affectans vt per hoc sine onere sortiretur honorem. Apostolicas quoque sanctiones replicat & reuoluit, quibus pridem statutum est, vt à sacris ordinibus & omni promotionis spe arceantur, qui cuiuslibet secularis curiæ emunt officia, aut qui viles, aut seruiles obsecundationes principibus præstant, aut quorum electio non est à clero in Ecclesia, & sine prænominatione cuiusque mundanæ potestatis canonica celebrata: quod si aliter electi fuerint, sub periculo anathematis vniuersalis ecclesia prohibet consecrari. Vnus principum nostrorum, nominis siquidem immemor sum, in causa simili egregium facinus egisse memoratur. Henricus fuit an Robertus, non multum refert. Cum ambitiosus quidam monachus ad abbatiam, quam præemerat, vocaretur, & ille modestiam simulans, vt auidius peteretur, onus refugeret, recusaret honorem, & se palam tantæ rei fateretur indignum, Plane, inquit princeps, indignus es, quia eam clam data mihi tanta pecunia (summamque expressit) emisti. Sed quandoquidem per me non stat, quo minus pactio impleatur, liberum me haberi iustum est, & tu domum redeas; & qui dignus est destitutæ præficiatur ecclesiæ. Sed nunc longe aliter succedit excusatori ambitioso. Hæc enim & alia quam plurima multiplicat, vt credatur nolle quod appetit, & tandem gratis accipere, quod præemit. Vnde tanquam vir modestiæ singularis capitur, trahitur, & ad cathedram conclamantibus turbis, concinentibus choris, multitudine pressus deducitur. Nec

tur. Nec prodest ignobilitatem prætendisse carnis, aut sanguinis, eo quod imperatori non quæritur successor, sed piscatori, fabri filio, non Augusto. Scientiam accurata excusatio prodit, & religiosus esse conuincitur ex eo, quod inuitatus ascendere diutius recusauit, visus est enim noluisse, qui distulit. Qui vero de canonibus sibi opposuit, habita ratione loci, temporis, & personæ, simili via tendentium ad honores socia multitudo dispensat. Si de præsentibus niti nequeunt, aut præteritis, futurum vaticinantur profectum. Sic callidus mango, dum qui durius prouehit equum, aut pullum probitatis incognitæ, gradarium promittit in futurum, & tractis gressibus mollius incedentem propensiori laude in stabulum incauti mercatoris extrudit.

Cap. XIX.

De his qui impudentius irruunt, sine dissimulatione ambitionis, quos neque ratio nec autoritas reprimere potest.

Consistvnt e regione quam plurimi, nequaquam dissimulantes propositum, sed ambitionis quasi (vt dici solet) insignia præconantes, prædictorum derident ignauiam, velut militum, qui militiæ suæ titulos non audeant profiteri. Hi licet impuri sint, & nec vitam suam velint erigere, nec sciant instruere alienam, immundis vt dicitur pedibus, certatim irrumpunt in sancta sanctorum, panes dominicæ propositionis, & carnes agni immaculati assas igne passionis in cruce, non modo illotis, sed pollutis (si liceat) manibus tractaturi. Hi sunt qui licet primo aditu, ac ianuis habeantur indigni, continuo tamen tendunt ad sacerdotium, festinant ad tribunal, & repulsis ceteris, sic sacris altaribus incubant, vt iam non ad formam, & exemplum præbendum plebi, ordo ille videatur institutus, sed esse occasio quædam in abundantia & securitate viuendi. Nec putatur officium districto Dei iudicio obnoxium, sed secura quædam, & nusquam discutienda administratio. Credas illud poeticum voce præconis omnibus sonuisse:

Occupet extremum scabies.

Inde est quod omnes, quasi in stadij agone, contendunt, anhelantibus singulis, ne Episcopatum accipiat alter. Votis ergo; & si nō re, plures numero sunt rectores, quàm illi quos regunt. Nam qui regi velint perpauci sunt, cùm quisque vt emancipetur à iugo rectoris proprij, totis viribus quærat. Priuilegio siquidem Apostolico, aut regio præcepto, plurimi tuti sunt, ne iudicibus suis obtemperent, ne iustitiam faciant, ne lege Dei subiecti sint. Non reprehendo clementiam Apostolicæ sedis, sed hanc indulgentiam eius Ecclesiæ Dei non arbitror expedire. Nihil tale in illa gloriosa familia Christi legimus, licet & in illis contentio facta sit, quis eorum videretur esse maior. Nullam emancipationem huiusmodi ab Apostolis factam meminimus, licet Paulum & Barnabam audierimus ab inuicem discessisse. Nullam in illa superna ciuitate, quæ sursum est mater nostra, contradictionis materiam credimus, sed nec hic esse debere, nisi vrgentissima ratio flagitet. De his enim (vt pace multitudinis & eorum qui illius fouent iniquitatem, loquar) dicam quod sentio, ne quid subtraham veritati, aut probabilitati. Dico ergo quod indubitanter credo, quòd hi, qui efferente superbia, huiusmodi emancipationes quærunt, a ceruice sua iugum Christi, & patris eius, si fieri posset, excuterent. Plus dico, imò & quantum est in ipsis excutiunt, & diuinæ ordinationi fallaciter contradicunt. Nusquam ergo illud Apostoli: non omnes prophetæ, non omnes magistri sunt. Omnes enim prophetæ & magistri sunt. Ita vt secundùm antiquum prouerbium merito dicatur, quòd & Saul inter prophetas. Et reuera sicut ait Gregorius Nazianzenus, nulla historia tradidit, vel tantum in Ecclesia fuisse numerum ministrorum, vel tam vtiliter congregatum. Vnde religioni & doctrinæ Christianæ, graue opprobrium nascitur, quòd sacerdotia vel ministeria ambitione potius & ad gratiam, quàm meritorum iudicio deferuntur. Omnes itaque currunt, sed cùm eò ventum est, vnus accepit brauium. Ille qui in cursu ambitionis aliis velocior extitit, & qui præcucurrit citius Petro, & quouis discipulorum Christi. Ascendit enim illico, & omnem celeritatem festinatæ vocationis præuenit. Hi sunt qui crebris muneribus visitant potestates, laterales

terales & familiares eorum sollicitant, Ecclesiarum primis se commendant, applaudunt omnibus, & etiam magnarum domuum non modò officiales, sed ciniflones regant, vt cùm locum viderint, meminerint sui. Hi sunt amici omnium, & qui non se sed amicos in se desiderant promoueri. Hi sunt qui vitam scrutantur alienam, negligunt suam, infulatorum annos dinumerant, canis lætantur, physicos & Genethliacos de fatis præsidentium consulunt, librant humores, & quasi in statera appendunt elementa viuentium, & quos diutiùs superesse conspexerint, ætatem Nestoris * dicunt excedere, & * cerui aut cornicis iam implere mensuram. Debiles ætate vel morbo concutiunt, etiam sinceros criminibus incrustant simulatis, & quasi hæredipetæ vacillantium cathedris insidiantur, turpíque interueniente commercio occupatarum sedium sæpe illicitas impetrant sessiones. Hi sunt qui de se coadiuuandis & promouendis, nefarias obligationes interponunt, & tandem cùm ad rem ventum est, immemores fidei contra fidem datæ, se ipsos ambitionis & inuidiæ stimulis impediunt & repellunt. Sic ergo plerumque dum competitorum rixa crudescit, sapientia Dei per occultam & rectam dispositionis suæ viam fidelem incognitum introducit, de quo nequaquam præcesserat sermo vel cogitatio. Illi tamen ex contingentibus nihil omittunt, nisi forte in eo contingentia prætermittant, quod ambiendo modum excedunt, si tamen in eo aliquis est modi excessus, vbi nullus est omnino modus. Pulsant itaque & præcipitant potestates, si obsequia non sufficiunt, si intercessiones non prosunt, vires suas ambitio exerit, suæ & alienæ facultatis diuitias ostendit, iam palam loquitur, & in montem elationis ascendit & clamat: Hæc omnia tibi dabo, si à fundamento fidei cadens, promoueris me. Hoc siquidem cadere est, cùm certum sit ex authoritate sanctorum patrum, quod per hæresim simoniacam, à sinceritate fidei corruit, quisquis in spiritualibus, id est, rebus sacris & Ecclesiasticis, mercimonium auaritiæ committit. Nec refert quòd pecunia intercedat, in contractu, vel ante, vel post, cùm omni tempore negotiantes in talibus damnatio simoniacæ prauitatis inuoluat. Cùm enim perpetuò prohibitum sit, ob hoc

* debent
* al. corui

accipere vel dare quippiam, nunquam dare vel accipere erit licitum, quod est vsquequaque prohibitum. Vt enim ait Tharrasius Patriarcha, dare est quemcunque dare, & accipere quemcunque accipere. Egregium quiddam in talibus accidit in Apulia temporibus meis, regnante Rogero Siculo: contigit vacare Ecclesiam Auellanam Campaniæ, Apuliæ, & Calabriæ. Robertus iam dicti regis Cancellarius præsidebat, vir quidem in rebus gerendis strenuus, & sine magna literarum copia acutissimus. In primis prouincialium facundissimus eorum non impar eloquio, verendus omnibus priuilegio potestatis, & morum elegantia venerabilis, eoque mirabilior in partibus illis, quod inter * Longobardos, quos parcissimos, nę auaros dicam, esse constat, faciebat sumtus immensos; & gentis suæ magnificentiam exhibebat. Erat enim Anglicus natione. Ad eum itaque viri tres accesserunt, Abbas quidam, alter Archidiaconus, tertius laicus quidam præpositus regis, fratris sui clerici causam agens, singuli clam pro iam dicto Episcopatu grandem pecuniam offerentes. Quid multa? Adhibitis familiaribus seorsum, cum vnoquoque eorum conuenit de precio. Emptio ergo & venditio vndique perfecta est, de solutione implenda sufficientissime cautum, pignoribus & fideiussoribus datis, diesque præfixus est electioni solemniter celebrãdæ. Cùm itaque ad diem Archiepiscopi, Episcopi, & multæ venerabiles personæ conuenissent, præfatus Cancellarius competitorum causas, & quid cum vnoquoque eorum egisset, exposuit dicens, se exinde ex Episcoporum sententia processurum. Damnatis ergo competitoribus simoniacis, pauper monachus & totius rei ignarus, canonice electus, approbatus & introductus est. Illi tamen coacti sunt soluere id, in quo se obligauerant, vsque ad nouissimum quadrantem. Vtinam ita agatur cum * procis nostris, qui omnes sedes olfaciũt, adtentius quidem & curiosius, quam odora vis aut sagacitas canum, formellas leporum, aut ferarum latebras deprehendat. Si mihi crederetur, sic excluderentur & illi, qui dissimulata ambitione cedunt, vt validius irrumpant in sedem, à qua sicut ipsi fatentur, fuerãt repellendi. Siquidem iustum erat, vt de se sibi contra se crederetur. Quid enim in eis lateat, nemo fidelius

* al. Lombardos,

* al. prœceris

nouit:

mouit: Plures tamen incontinenter ambiunt, & impudenter. Frustrà enim, vt quemque eorum excipias, aliquem oppones titulum, quia clamore conductio præualente delebitur, concurrentibus exemplis & sanctionibus patrum. Ignobilis est; sed nec Petrus patricius extitit, aut alicubi de claritate sanguinis gloriatur. Minor est: Hieremiam & præcursorem domini habet autores. Puer est: & monstrat seniores à Daniele puero condemnatos. Illiteratus est; nec scholas frequentasse leguntur Apostoli. Coniugatus est: & Apostolus vnius vxoris virum præcipit eligendum. In iniuriam matrimonij sui suam reliquit vxorem; & Ioannes à nuptiis ad Euangelium traditur reuocatus. Opicus aut potius elinguis est: sed Aaron vices Moysi, qui erat impeditioris linguæ, & sacerdotium legitur ministrasse. Si moderniora desiderantur exempla; Valerius Vincentio fidei & morum doctor extitit, & exemplar martyrij. Scorta sectatus est, sed Osee mandante Domino amplexibus meretricis adhæsit. Insipiens est; sed per insipientiam mundi decreuit Deus saluare credentes. Percussor est; sed Petrus gladium exerens, serui principis sacerdotum, auriculam amputauit. Meticulosus est: Sed Ionas ad Niniuitas veritus accedere, Thomas ad Indos. Tenetur functionibus publicis alligatus: sed Matthæus de teloneo assumptus est. Vinolentus est, & deditus gulæ: sed Dominus ipse dictus est potator vini, vorator carnium. Non acquiescit maioribus: sed & Paulus in faciem restitit Petro. Contentiosus est: & inter discipulos Iesu facta contentio memoratur. Garrulus est & linguosus: facundus habeatur, quoniam & Apostolus sic dictus est semini-verbius. Militiam exercuit: sed Martinus Iuliano legitur militasse. Vir sanguinum est: sed Moyses Aegyptium interfecit, & abscondit in sabulo. Manifestum est homicidium; & Samuel præsente populo regem pinguissimum interfecit. Perfidus est & periurus, sed Petrus perfidiam periurio cumulauit. Mutus est, sed hoc Zachariam à sacerdotio non exclusit. Cæcus est, sed & Paulus videre non poterat, quando eum Ananias domino consecrauit. Exigentibus culpis depositus est: sed multi tales restituti sunt, & postmodum Ecclesiæ Dei plurimū profuerunt. Surdus est: sed hoc præconari legem Dei non

prohi-

prohibet. Prædicator enim quæritur, non auditor. Leprosus est: sed de pastore pastorum Ecclesia recolit. Quia nec speciem, nec decorem habens apparuit, qui excludendus videretur tanquam leprosus, & nec humano dignus aspectu. Persona despicabilis est: sed in simili repulsæ titulo, aduersùs Martinum non audiuit Ecclesia defensorem. Errat in fide: hoc fecisse dicitur Cyprianus. Valetudinarius est: sed Gregorius in summo languore Romanam optimè gubernauit Ecclesiam. Superbus & vanus est: sed talis fuit Brictius Turonensis. Corpore & membris debilitatus est: sed hoc egregio confessori Pannucio legitur accidisse. Condemnationem ambitus tulit: sed & filiorum Zebedei petentium primatum, est petitio reprobata. Hæresim quandoq; docuit: sed Augustinus se Manicheum fuisse fatetur. Coluit idola; sed & Marcellinus martyr insignis in papatu thurificare compulsus est. Forte nondum est Christianus: sed dum catechumenus esset, beati Ambrosij fuit (vt traditur) electio celebrata. Persecutus est Ecclesiam Dei; sed & Paulus ex persecutore factus est prædicator. Electio deest: sed & Apostoli non petentibus populis missi sunt. Non vacat sedes in quam posset intrudi, accedat præsedenti. Nam & Augustinus Valerio Hiponensi non tam successisse, quam accessisse describitur. Auarus est; dispersa poterit congregare: & inutiliter non distrahet congregata. Vt paucis vniuersa complectar, ad omnia ineptus est; sed Samson mandibula asini Philistiim expugnauit. Potens est & nunc Deus de lapidibus suscitare filios Abrahæ. Adhæc dubium esse non debet quòd cathedra Episcopalis sanctos recipit, aut sanctos facit. Nam & cùm Saul inunctus esset in regem, insiliit in eum spiritus domini, prophetauitque, & mutatus est in virum alium. Caiphas quoq; licèt sacrilegus, & qui cum Iudæis conspirauerat in necem saluatoris, cùm esset pontifex anni illius, prophetauit, vt constet ipsum ab officio prophetiæ, gratiam, quam demeruerat, accepisse. Cùm ergo sedes suauis, & dulce lignum, gratis & sine labore omnia desiderabilia conferant, nonne superflua sollicitudo est, dies laboriosos, & noctes insomnes ducere, vt ad sacrarium philosophiæ accedant?

Dulcius

Dulcius est iacuisse toro, tenuisse puellam,
Threiciam digitis increpuisse lyram.

Aut si hoc nimis videtur esse arduum, quoniam tactus lyræ sonum eliciens, suum laborem habet, & industriam exigit, tutius est exultare quiescentem ad sonum lyræ & vocem organi, & portas omnium sensuum voluptatibus aperire. Interim philosophantium studia deridentur: si quid auditur incognitum, quasi prophanum sit, condemnatur; aut si minoris est, contemnitur. Nam vt ratione & autoritate reprobetur, frustrà expectas. Si ratione vel autoritate niteris, consuetudinem qua abutuntur, & quam fecerunt, obiicient. Dicitque procerum alter ad alterum:

Hoc est cur pallet, cur quis non prandeat hoc est;
Doctoresque tuos curto centusse licetur.

Et psallunt in sobrios hi qui bibunt vinum. Nec tamen ambitione tanta Episcopalis dignitas duntaxat oppugnatur, eo quod iam summis & minimis eadem est dominandi præsidendique libido? Qui enim aspirare non audet ad cathedram, pari auiditate & eisdem machinis præfecturas, archidiaconatus, & alias aggreditur dignitates. Indulge ei modicum, audebit ampliora, procedet paulatim, reminiscens, quod

audentes fortuna iuuat,

& timor animos conuincit esse degeneres. Nemo repente turpissimus fuit. Si paululum successerit eis, nihil est quod se fieri posse non sperent. Tandem itaque quod petitur, obtinetur; sed vt dici solet, deo irato.

Tunc crassos transisse dies, lucémque palustrem,
Et sibi iam miseri vitam gemuere relictam.

Nouam ergo concipiunt solicitudinem, & seram, eo quod temporis iactura reparari non potest. Quod in claustralium pluteis continetur, excutiunt, literatorum expilant scrinia, corrogant scedulas, verborum flosculos legunt, oratiunculas conquirunt, & modis omnibus elaborant, vt videantur scire quod nesciunt. Nam vt sciant, aut in virtute proficiant, non dum solliciti sunt. Vmbram duntaxat virtutis affectant, quam semper virtuti prætulerunt. Vtiq; nihil miserius est, quàm in alieno fulgore gloriari: & eo constat esse inopem debitorem, qui solutionem celebrare non potest, nisi noui gratia creditoris. Veruntamen

tamen sic tempus redimere gestiunt, vt tibi satyricus recte videatur occurrere, cum improperio ingerens,

Vdum & molle lutum es, iam nunc properandus, & acri
*Fingendus sine fine rota, tibi luditur, * effluis amens.*
Contemnere. sonat vitium percussa, maligne
Respondet, viridi non cocta fidelia limo.

* al. & fluis

Hoc enim non modo aduersus prælatos Ecclesiæ, sed omnes qui ante docendi officium præsumserunt, quàm discipuli formam impleuerint, ad pigritiam excitandam, quasi stimulum libertas veritatis educit. Vnde ergo noua & vetera proferent, qui semper æque noua & vetera contempserunt? Nec est quod error concurrentium sub prætextu multitudinis excusetur, quia viuendi forma à conuiuentium similitudine nequaquam trahitur, sed à verbo Dei, in cuius via beati ambulant, & recto calle ad veræ felicitatis patriam pergunt. Neque enim quod à multis peccatur, peccatum non est; sed ideò grauius, quia multum. Nec delinquentis culpam socia minuit multitudo, sed prægrauat eo quod viribus suis, ne corrigatur, obstat. Ne tamen aduersus iustitiam Dei, ambitiosorum multitudo præualeat, non modo diuina, sed humana iura armantur. Lex & prophetæ, Euangelium, & omnes regulæ patrum, illorum detestantur audaciam. Nihilominus tamen aduersus dominum eriguntur. Erubesce Syon, ait mare, & tu clerice quid sentis, cum laicus legis fere ignarus, ambitionem tuam arguit & compescit? Obstupesce propheta, cum asina te sessorem suum reuocat, & tuos conuincit errores. Brutum animal, homo stupidus, angelum videt tenentem gladium, id est spiritum, qui latet in litera, & tu cæcus in tanto lumine scripturarum insanus ruis in mortem? Erubesce ergo, obstupesce, subsiste, & à maledictione, ad quam auaritia stimulante festinas, recede, & qui contemnis Moysen & prophetas, vel asinam quam ambitionis tuæ calcaribus vrges, audi. Miraculo siquidem opus est. Balaam etenim non corripitur, nisi asina loquatur. Nonne erubescis, quod te sic excæcauit, sic peffundedit suiipsius ignara ambitio, vt propheticis & diuinis oraculis ruditum asinæ præferas? Terreris forte,

forte, & contremiscis in vocem asinæ, sed nequaquam compungeris. Hoc enim diuini verbi munus est, & donum illius, qui solus in mentibus electorum, ignem charitatis accendit. Vnde liquet, quia inutiliter asinam audit, quicunque verbi Dei contemnit vocem. Audi tamen & asinam vtilia suadentem; quia & in ea eruditionem tuam spiritus loquitur. Præuidet angelum cohibentem illicitos gressus tuos, & cum ostendit tibi. Qua via ad honores Ecclesiasticos ascendendum sit, quæ via sit fugienda, canones docent. Contemnis tamen, quia in via mandatorum Dei, non vides angelum tenentem gladium, vt occidat te. Eadem incedit asina, homo tui collatione. Stolidus & tardus, & qui verbi & exempli tui calcaribus vrgendus est, vt faciat legem, videt angelum, timet, subsistit, & consilium dei tibi enunciat. Loquitur in casu isto. Tu miraculum venerare, & singula verba eius repone, & exculpe in tabulis cordis tui.

CAP. XX.

De legibus secularium principum, quibus curiales & officiales arceantur ab honoribus ecclesiasticis, & quibus exemplis Dathanitæ & Abironitæ nitantur obtinere.

AIT ergo Imperator Iustinianus: Maxima sunt in omnibus dona Dei de superna collata clementia, sacerdotium & imperium: illud quidem diuinis ministrans, hoc autem humanis præsidens, ac diligentiam exhibens: ex vno eodemque principio vtraque procedentia, humanam exornant vitam. Ideoque nihil sic erit studiosum imperatoribus, sicut sacerdotum honestas, cum vtique pro illis ipsi semper deo supplicent. Nam si hoc quidem inculpabile sit, vndique & apud Deum fiducia erit plenum. Imperium autem recte & competenter exornet traditam sibi rempublicam, erit consonantia quædam bona, omne quicquid vtile est, humano conferens generi. Nos igitur maximam habemus solicitudinem circa vera Dei dogmata, & circa sacerdotum honestatem, quam illis obtinentibus credimus quia per ea maxima nobis dona da-

na dabuntur à Deo, & ea quæ sunt, firma habebimus, & quæ non dum venerunt, acquiremus. Bene autem vniuersa geruntur & competenter, si rei principium fiat decens, & amabile Deo. Hoc autem futurum esse credimus, si sacrarum regularum obseruatio custodiatur, quam iusti, laudati, adorandi inspectores, & ministri verbi Dei tradiderunt Apostoli, & sancti patres custodierunt, & explanauerunt. Sancimus igitur, sanctas per omnia sequentes regulas, dum quispiam sequenti omni tempore, ad ordinationem Episcopatus perducitur, considerari prius eius vitam secundum sacrum Apostolum, si honesta, si inculpabilis, & vndiq; irreprehensibilis sit, & in bonis testimonium habeat, & sacerdotem decens, & neque ex officiali, aut ex curiali veniat fortuna. Neque ex idiota mox clericus, deinde paruum aliquid præteriens, Episcopus appareat, sed aut in virginitate degens à principio, aut vxorem siquidem habens, ex virginitate ad eum venientem, neque filios odibiles. Alioquin qui præter hæc aliquid agit, & ipse cadat sacerdotio; & qui eum ordinat extra Episcopatum sectabitur hanc legem offendens. Sed neque ineruditus existens sacrorum dogmatum, ad Episcopatum accedat. Priùs autem aut monasticam vitam professus, aut in clero constitutus, non minus mensibus sex, vxori tamen non cohærens. De cetero autem nulli permittimus à positione legis vxorem habenti, talem imponi ordinationem. Sicut bonam gratiam, vel gloriam in eo, qui ordinandus est, quærimus; ita etiam in eo calumniam, qui frustrà accusauit, punimus. Si autem aliquis dicat conscium se esse alicuius illicitorum ei, non priùs mercaturus Episcopi ordinationem, quam querelæ examinatio fiat, & vndique innoxius appareat. Quod si post huiusmodi contradictionem, non passus is qui ordinem facit, legitimam examinationem imponi causæ, currat ad ordinationem, sciat quod ab eo fit, pro nihilo esse, sed is qui contra legem fit cadat sacerdotio., & qui sine probatione ordinationem imponit, & ipse similiter cadat sede sacerdotali. Item Leo: Si quemquam ad Episcopatus gradum prouehi deo autore contigerit, puris hominum mentibus, nuda electionis scientia, sincero omnium iudicio proferatur. Nemo gradum sacerdotij precij vena-

venalitate mercetur. Qualiter quisque mereatur, non quantum quisq; dare sufficiat, æstimetur. Profecto enim quis locus tutus, & quæ causa poterit esse excusata, si veneranda dei templa pecuniis expugnentur? Quem murum integritati, aut vallum fidei prouidebimus, si auri sacra fames, veneranda penetralia proserpit? Quid denique cautum esse poterit, aut securum, si sanctitas incorrupta, corrumpitur? Cesset altaribus imminere profanus ardor auaritiæ, & à sacris adytis repellatur piaculare flagitium. Itaque castus & humilis eligatur nostris temporibus episcopus, vt locorum quocunque peruenerit, omnia vitæ propriæ integritate purificet. Non precio, sed precibus ordinetur antistes, tantum ab ambitu debet esse sepositus, vt quæratur cogendus, rogatus recedat, inuitatus effugiat. Sola illi suffragetur necessitas excusandi. Profecto enim indignus est sacerdotio, nisi fuerit ordinatus inuitus. Cum sane quisquis hanc sanctam & venerabilem antistitis sedem pecuniæ interuentu subiisse, aut si quis vt alterum ordinaret vel eligeret, aliquid accepisse detegitur, adinstar publici criminis, & læsæ maiestatis accusatione proposita, à gradu sacerdotij retrahatur. Nec solum deinceps honore priuari, sed perpetuæ quoque infamiæ damnare decreuimus, vt eos, quos facinus par coinquinat, & æquat, vtrosque similis pœna comitetur. Item Iustinianus Nouella: Præ omnibus istud obseruari sancimus, vt nullus per suffragium alicuius muneris, Episcopus ordinetur. Si quid autem tale committatur, ipsi dantes & accipientes, & eorum mediatores damnationi subiiciantur. Et præterea qui dat, & qui accipit, & mediator, sacerdotij aut cleri honore remoueatur. Quod autem pro hac causa datum est, Ecclesiæ illi vendicetur, cuius voluit sacerdotium comparare. Si forte laicus mediator pro hac causa aliquid acceperit, in duplum id Ecclesiæ restituat. Idem. Sed neque quemlibet venerabilis domus gubernatorem, aut aliam quamcunque solicitudinem Ecclesiasticam agentem, dare aliquid illi à quo constituitur, vt nulli personæ liceat, pro commissa sibi gubernatione. Qui verò dat aut accipit, aut mediator fit, clero nudabitur. Acceptis, vendicandis venerabili loco. Si autem secularis sit qui accepit, aut mediator est, quod da-

tum est, duplum eidem venerabili loco ab ipso præbeatur. Idem: Sancimus cùm opus fuerit Episcopum ordinare, clericos mox in tribus decreta facere personis * propositis sacrosanctis Euangeliis, dicentes in ipsis decretis, quia neque propter aliquam donationem, aut promissionem, aut amicitiam hos elegerunt. Sed & scientes eos rectæ fidei, & honestæ vitæ esse, & literas nosse; & quia, neque vxorem, neque concubinam, neque filios habent, neque hos curiales aut officiales esse. Idem: Sed neque curialem aut officialem clericum fieri permittimus: vnde ex hoc venerabili clero iniuria fiat, nisi forte monasticam vitam aliquis eorum non minus x x v. annis impleuerit. Tales enim ordinari præcipimus, quarta propriæ substantiæ sibi retenta, reliquis partibus curiæ & fisco vendicandis, si in clero constituti, monacho condecentem vitam impleuerint. Idem: Ab Episcopis deo amabilibus secundum diuinas regulas religiosos clericos cum multa fieri inquisitione, & boni testimonij viros ordinari sancimus, literas omnimodo scientes, eruditos, sed nullos magis in sacris ordinationibus diligimus, quàm cum castitate viuentes, aut cum vxoribus non cohabitantes. Hæc quidem sæculi principes. Nam licet Ecclesiæ doctores hæc latiùs prosequantur; quoniam nimis videntur ardua, quæ dicuntur ab ipsis, vilescunt. Vtique qui vel istos non audit, cæcior est Hypsea, & Dulichio remige surdior, & qui meritò præcipitandus est, prostratus ab angelo, quem contemnit, in infernum inferiorem. Nadab & Abiu igne suo succensos, & extra tabernaculum elatos domino mandante audieras; sed hi templum domini & sancta sanctorum, Moyse repugnante, id est, lege domini, prohibente, nituntur irrumpere. Successit eis soboles numerosa, replet atrium domus domini, alienum ignem accendunt. Adolere thura nituntur prohibiti, & Dathanitarum & Abironitarum societate contracta, irruunt in Moysen, scindentes Ecclesiam, sacerdotium perturbantes, seditionem facientes in populo, nisi ad sacerdotium permittantur accedere. Cùm enim sibi conciliauerint gratiam potestatum, de iure patere sibi asserunt vniuersa, eo quod princeps, vt dicunt, legibus non subiicitur, & quod principi placet legis habet vigorem. Cùm ergo

* al. tactis

ergo populus ei & in eum omnem autoritatem suam contulerit, ei obuiare crimen maiestatis est, & manifesta subuersio principatus. Siquidem sacrilegij instar est, dubitare an is dignus sit, quem princeps elegerit. Nec temeritatis effugit notam, & bene cum eo agitur, si vel pœnam quisquis ex quacunque causa voluntatem principis euacuare parat. Nullas leges credunt ciuilibus præferendas. Has Anacharsis Scytha telis araneæ comparauit, quæ muscas & culices detinent, sed volatilia transmittunt grandiora. Sic & iura ciuilia, humiliorum reprimunt voluntates; sed profecto potentioribus cedunt. Nam ex transgressione vel contemtu legitimam eis non irrogant pœnam, sed nec interpellatas quidem cauta dissimulatione prætereunt. Ad hæc conquæsita tyrannorum exempla proponunt, quibus persuadeant potestatibus, vniuersa licere. Maxime tamen sicubi locorum fuerint, vbi inueterata consuetudo obtineat, etiam si rationi aduersetur & legi. Narrant quis tyrannus domesticum suum aut familiarem in quam Ecclesiam sine electione intruserit, quis clerum, vt ignotum & indignum eligeret, terroribus & damnis impulerit, quis Ecclesiam Dei vendiderit palam, quis metropolitanum compulerit reprobabilem consecrare, quis Episcopos religiosos in exilium egerit, aut actos ab aliis coëgerit exulare, quis Ecclesiam & res sacras honorauerit muneribus sordidis, quis indignis suppliciis torserit religiosos, quis vilipenderit & peßundederit clerum, quis in prouincias induxerit ferale iudicium, quis leges & canones exterminauerit à finibus suis; quis indixerit silentium Episcopis, vt quæuis flagitia impune & sine vlla reprehensione committeret, quis aduersus Ecclesiam Romanam diutius & perniciosius intumuerit, quis omnia non tam sua, quàm peruersa lege tractauerit, quis tandem consueuerit libito licitum coæquare. Si quis autem in his commemorandis copiosior est, & in explenda malitia nequior, sincerioris est fidei, & efficacioris industriæ. Qui verò pro veritate fidei, aut sinceritate morum de iure diuino aliquid loquitur, aut superstitiosus est, aut inuidus, aut (quod capitale est) principis inimicus. Si dicas quia ignis per septuaginta annos Babylonicæ captiuitatis sub aqua vixerat, demum extinctus est,

Antiocho vendente Iasoni sacerdotium, aut quod Beatus Gregorius testatur, quia pestilentiæ & fames, concussiones gentium, collisiones regnorum, & quàm plurima aduersa terris proueniunt, ex eo quòd honores Ecclesiastici ad precium, vel humanam gratiam conferuntur personis non meritis. Si dicas Ozam percussum à domino, eo quod arcam nutantem præsumebat erigere. Si regnante Ozia rege leproso, siluisse dixeris Esaiam, & eo mortuo vidisse dominum sedentem super solium excelsum. Si dixeris onera tabernaculi humeris & plaustris Leuitarum duntaxat imminere, & si qua sunt in lege dei similia, bene agetur tecum, si non mutilatus retrudaris in carcerem, aut in exilium propellaris. Vndique conclamaberis, & tam ambitiosi, quàm fautores eorum extremæ damnationis *vitæ non verebuntur ferre sententiam. Vnum tamen remedium tibi dominus procurabit, quod cuiusque sapientis & timentis Deum conscientia consonat verbis tuis. Inde est quod sententia eorum de te, domino autore, non semper obtinet. Si enim ipsis creditum fuerit, tu quasi læsæ maiestatis reus, hostis publicus iudicaberis. Diceris vtique publica euacuare iudicia, & dum professionis propriæ zelator, Ecclesiasticam erigis libertatem, sapientiam subuertis principum, & eos quasi stultos & contemtibiles reddere machinaris. Satius erit vt diadema detraheretur principis capiti, quàm principalis & egregiæ partis reipublicæ dispositio, quæ in religione versatur, illius subtrahatur arbitrio.

*al. in te

Non priuata cupit Romana quisquis in vrbe
Pompeium transire parat.

& forte arrogantiùs priuatorum vota transgreditur, qui sub imagine libertatis principibus appetit dominari. Nam si quis principum superstitioni huiusmodi acquiescat, insipiens est, & ab illustrium regum virtute degenerat. Dauid tamen, sicut Regum narrat historia, & omnis Israel ludebant coram Domino in omnibus lignis fabrefactis, & citharis, & tympanis & lyris, & sistris, & cymbalis, licet ei non defuerit eiusmodi increpator. Historia namque memorata prosequitur: Et egressa Michol filia Saul in occursum Dauid, ait: quàm gloriosus fuit hodie rex Israël discooperiens se ante ancillas seruorum suorum, & nudatus est

tus est quasi nudetur vnus de scurris. Dixitque Dauid ad Michol: Viuit dominus, quia ludam ante dominum, qui elegit me, potiùs quàm patrem tuum, & quàm omnem domum eius; & præcepit mihi vt essem dux super populum domini in Israel, & ludam, & vilior fiam plus quàm factus sum, & ero humilis in oculis meis, & cum ancillis de quibus locuta es, gloriosior apparebo. Igitur Michol filiæ Saul non est natus filius vsque ad diem mortis suæ. Dauid verò sedit Rex in domo sua, & dedit ei dominus requiem vndique ab vniuersis inimicis suis. Vides ne quàm diligenter puniri docet historia hunc contemptum religionis, cum arrogantia tumoris, inde deuotionem fidei & humilitatis cultum remunerat? Nam & Dauid quietem regni assequitur, & Michol prauæ increpationis merito sterilis obit, & nullum inclyti generis, & felicis matrimonij reliquit fructum. Recte quidem, cum & Michol omnis aqua, vel ex omnibus interpretetur. Siquidem multitudinis imperitæ consilium, & quæ populare iudicium sequitur, fructus boni, nec iucunditatem, nec memoriam habet. Veruntamen cùm istos consiliarios magnatorum audieris, nequaquam suspicaberis Michol sine sobole decessisse. Omnes enim filios Michol esse miraberis, etsi non carnem, spiritum ex traduce illius putabis processisse. Et quo istud facilius tibi persuadeas, hi qui diuinam euacuare nituntur, vt suam statuant autoritatem, sine liberis moriuntur, aut eos relinquunt degeneres & ignauos. Proculdubio quisquis Ecclesiasticam deprimit libertatem, aut punitur in se, aut punitur in sobole. Amittunt ergo filij etiam propria, cum his quæ fauore eorum, paterna impietas occupauit.

CAP. XXI.

De hypocritis, qui ambitionis labem falsa religionis imagine nituntur occultare.

LICET autem populi temeritas, aut licentia potestatum, præceptis legitimis, & diuina institutione reprimi possit, ambitio tamen domari non potest. Si enim in manifesto non audet, clanculò serpit, & fraudulenter

ingreditur. Si fores Ecclesiæ muneribus non aperiat, si nec sua, nec aliena violentia reserantur, confugit ad artes fallaciæ suæ, omnia quæ libertatem impugnant, quæ * doctorum statuta conuellunt, & quæ religioni contraria sunt, tota libertate spiritus detestatur. * Sinonem, vt simplices & credulos circumueniat, miraberis rediisse. Simulat & dissimulat, &

* al. decretorum
* al. Simonem

astutam gerit sub pectore vulpem;

Stoico quouis liberior est, Catone rigidior. Est quoque interdum simplicior, Paulo doctore gentium solicitior, feruentior Petro; & ei viuere Christus est, & mori lucrum: nec gloriatur in aliquo, nisi in cruce Christi, quam iugiter portat in corpore, vt spiritus saluus sit, dissolui duntaxat cupiens, & esse cum Christo. Mortificat ergo carnem cum vitiis, & concupiscentiis; & non sicut ceteri hominum, cum hominibus degens, vitam agit Angelicam, & in cœlestibus conuersatur. Ieiunant hi continuè, sine intermissione orant, clare tamen, & vt audiat hospes, asperis & sordidis vestibus induuntur, & populum increpant. Arguunt clerum, de moribus corrigendis sollicitant principatus & potestates, testimonium sibi acquirentes iustitiæ, si vitæ detrahant alienæ. Vt verò fraus sub honestatis specie conualescat, laudabilium virorum collegia expetunt, arduas subeunt professiones, ostentant difficilia, & familiarius sibi propitij, possibilia & quæ humaniora sunt, exequuntur. Sic ergo Basilij, Benedicti, Augustini, aut si hoc parum est, Apostolorum & prophetarum fatentur successores; vestes Carthusiensium, Cisterciensium, Cluniacensium, induunt, & qui dignantur esse canonici, gloriantur in laneis tunicis & pellibus agninis. Veniunt enim in vestimentis ouium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces: sed, vt ait Dominus, euidentissime cognoscuntur à fructibus suis. Non tamen à fraude istorum, religionis veræ diminuitur gloria. Nam indubitanter omnibus constat, quia nomina quæ profitentur, & quorum pollicentur officia, honestissima & fidelissima sunt. Nam religio in his adeo vera, adeo probata consistit, vt nullius reprehensionis aculeos reformidet. Siquidem Carthusienses, quasi auaritiæ triumphatores, præcipui vbique clarescunt. Cistercienses B. Benedicti,

quem

quem omnium iustorum spiritu plenum fuisse constat, præcepta & vestigia sequuntur ad vnguem. Cluniacenses, religionis formam multis * prouidentiis tradiderunt. Et Canonicis sufficere debet ad plenissimam laudem, quod regulam eorum oportet omnes clericos imitari. Eremitæ quoque baptistam saluatoris, & filios prophetarum, institutionis suæ habent autores. Fratres templi Machabeorum exemplo, ponunt animas suas pro fratribus suis. Xenodochi siue hospitalium procuratores, Apostolorum sequuntur vestigia, & ad perfectionis cumulum aspirantes, in eo fidelissimè audiunt Christum, quod viuunt innocenter, & omnia quæ habent, pauperibus erogant. In his tamen omnibus fideles inueniuntur, & reprobi, nec ob id religionis aut professionis veritas deformatur. Quæ enim professio est, aut quæ legitur vnquam fuisse societas, in quam macula non irrepserit? Angelum Apostatam legimus, in primis fratribus parricidium, prophetam reprobum, Apostolum proditorem, discipulos Christi perfidos, nec tamen corrumpitur puritas persistentium Angelorum, aut minus sancta est societas inuicem diligentium fratrum, aut prophetiæ gratia est in electis culpabilis, aut Apostolatus in fidelibus contemptibilis, aut disciplina Christi per varios errores aberrantium est infamis. Sicut ergo Angelus Sathanæ transfigurat se in Angelum lucis, & Apostoli pseudo ad autoritatem Apostolicam aspirabant potius, quam ad vitam. Sic & Hypocritæ ad supercilium Pharisæorum confugiunt, dilatantes phylacteria, & magnificantes fimbrias, & quæ in lege Dei scripta sunt, nolunt contingere digito, nisi vt videantur ab hominibus, à quibus honoris aut alterius remunerationis mercedem exspectāt. Inde est, quod facie pallorem ostentant, profunda ab vsu trahunt suspiria, artificiosis & obsequentibus lachrymis subito inundantur, obstipo capite, luminibus interclusis, coma breui, capite fere raso, voce demissa, labiis ab oratione mobilibus, incessu tranquillo, & quasi gressu quadam proportione compositi, pannosi, obsiti, sordes vestium, & affectatam vendicant vilitatem, vt eo facilius ascendant, quo se studiosius videntur in locum nouissimum deiecisse, & qui sponte sua decrescunt, crescere compellantur inuiti. Hi sunt qui, si

* al. prouinciis

quid maculæ inhæsit Ecclesiæ dum peregrinatur, publicis aspectibus detegunt, vt ipsi ab omni macula videantur immunes. Hi sunt qui beneficia, quæ needum sanctis collata sunt, prædicant auferenda. Hi sunt qui potestatibus persuadent, vt propter vitia personarum, iure suo priuentur Ecclesiæ. Decimationes & primitias Ecclesiis subtrahunt, & Ecclesias ipsas accipiunt de manu Laicorum, Episcopis inconsultis. Hi sunt qui prædia auita subtrahentes indigenis, vicos & pagos redigunt in solitudinem, & in suos vsus vicina quæque conuertunt. Ecclesias diruunt, aut in vsus reuocant sæculares. Quæ domus orationis fuerat, aut efficitur stabulum pecoris, aut opilionis, aut lanificij officina. Et quidem maiora impune faciunt, & quasi cornibus geminæ potestatis, Ecclesiam, in cuius sinu quiescunt, & proteguntur vmbra, ventilare non cessant. Ad Ecclesiam namque Romanam confugiunt, quæ mater pietatis, religioni consueuit prouidere quietem. Implorant opem eius, protectionis impetrant clypeum, ne cuiusquam possint malignitate vexari, & vt se possint plenius exhibere, & charitatis implere manus, ne decimas dent, Apostolico priuilegio muniuntur. Procedunt vlterius, & quo sibi plura impune liceant, à iurisdictione omnium Ecclesiarum seipsos eximunt, & efficiuntur Romanæ Ecclesiæ filij spirituales. Ita tamen, vt pro foro rei vbique conueniant; sed tamen conueniri non possunt, nisi Romæ vel Hierosolymis. Deinde sæcularium potestatum implorant auxilium, & eis diuinam gratiam pollicentur. Fiuntque mediatores Dei & hominum, & eos qui venia indigent, suis aggregant societatibus, confessiones excipiunt, & claues Ecclesiæ vsurpantes, aut surripientes Petro, ligare præsumunt & soluere, & domino prohibente falcem mittunt in messem alienam. Potentiores tamen & ditiores, fauore vel mercede recepta, facilius exonerant, & peccatis alienis humeros supponentes, iubent abire in tunicas & vestes pullas, quicquid illi se commisisse deplorant. Amplificant misericordiam domini, qui neminem vult perire, quàm sicut apertam & patentem pænitentibus, sic solis desperantibus præclusam esse, pronunciant. Indulgent interim his qui criminibus ardentius & tenacius inuoluuntur, peccare in spe, dum

tamen

tamen sibi in redemptionem eorum, aliquid prærogent; & audacter promittunt veniam, eo quod sicut aqua ignem, ita eleemosyna peccatum extinguit. Pœnitentia quoque nunquam sera est, si tamen vera. Consentiunt ergo moribus iniquis, & popularem prouocantes affectionem, assentationibus obturant aures hominum, ne increpationes audiant prælatorum. Adhuc rumusculos inquirunt, tumultibus gaudent, dissidentium secretaque explorant, & eadem nunc ad amicos perferunt, nunc ad hostes, vtrisque grati, vtrisque perfidi, magis tamen ad ista videntur idonei, quia ab imagine religionis minus habentur suspecti. Quid in palatio, quid in foro, quid in agris expediat, quid in castris, soli creduntur nosse, quia vniuersa hæc præ ceteris videntur curare, qui istis iugiter immiscentur. Si conueniant patres in curia, ciues in foro, milites in expeditione, si denique concilium, aut synodus conuocetur, præcipuam sedium partem præoccupabit vmbratilis ista religio. Claustrorum fracta credas repagula, exhausta ptochia, vel xenodochia, & à locis venerabilibus examina conuiuentium euolasse. Adeò quidem se religionis species turbis, & publicis aspectibus ingerit. Primas cathedras, recubitus primos, primas salutationes vsurpant, & si eas differas, vehementissime indignantur. Si eis obloqueris, religionis inimicus & veritatis diceris impugnator. Feras itaque patienter, si iniurias & damna intulerint, qui licentia omnium, Apostolica & regia autoritate obtinuisse videntur. Nam & hoc meritis eorum deberi creditur. Sane qui resistit potestati, dei ordinationi resistit. Nec ego Apostolicæ maiestati, & regiæ arbitror reluctandum. Miror tamen, vt fidelium pace loquar, quidnam sit, quod decimas & iura aliena vsurpare non erubescunt? Inquient forte, religiosi sumus. Plane decimas soluere religionis pars est, & eas* à Deo populus duntaxat religionis* exigitur. At qui eas exigunt, irreligiosi sunt. Vos autem quis constituit iudices super eos? Aut qui estis vt exerceatis iudicium in seruos alienos? Vnusquisque suo domino stat, aut cadit. Stabunt autem. Sumus, inquiunt, tuti Apostolico priuilegio, cur beneficio de nutrimentis animalium & laboribus nostris decimas retinemus. Nempe Apostolis omnia licent; sed omnia ab

* al. adeo
* al. exigit.

Apostolicis fieri nequaquam expedit. Esto quod illi vobis hoc licenter concesserint; vos an recte petieritis, videatis. Nempe qui petit vt quod debet, non faciat, iustitiæ spontaneus non obedit. Numquid de nutrimentis Abel dominum non respexit? Cain fruges obtulit; rectè quidem, quia domino debebantur, sed in partitione iniqua, dum diuisioni aliquid substrahit, peccatum committit. Acceptantur præ illo munera eius, qui fœtus animalium cum domino partitur. Et forte de animalibus redduntur rectius, quia sine cultura & cura nostra proueniunt. Plus enim laboris est in frugibus serendis & metendis. Non coguntur dare de suis. Quis enim de laboribus alienis redditurus est rationem? Quid multa? Multis & longis allegationibus videntur adstruere, quoniam alias decimas dare non prohibent, dum ipsi ab eis dandis immunes sint, quia adeo religiosi sunt, quod in ea parte derogare possunt, constitutioni diuinæ, & in eo licenter minùs grati sunt gratiæ Dei, quo eam amplioribus beneficiis experiuntur. Quæ enim ex sola gratia proueniunt, vt sunt fœna & sponte nascentia non censentur obnoxia religioni. Primò quidem dum religio paupertate gaudebat, & in aliorum necessitates aut vsus effundebat viscera inopiæ suæ, indulta sunt priuilegia professionibus, quæ necessitate cessante, & frigescente charitate, potiùs auaritiæ, quàm religionis instrumenta creduntur. Ecce enim quia omnes hi priuilegiati, quæ sua sunt quærunt, & Iesus qui prædicatur in publicò, aut omnino abest, aut in abditis latet. Inde est, quod cum ad iniquum compendium auaritiæ priuilegia trahi cóspiceret B. Adrianus, volens ea omnino reuocare, licentiam eorũ hac moderatione compescuit, vt quæ de laboribus vsurpant, circa noualia duntaxat interpretetur. Sic enim gaudere poterunt priuilegiis, sine graui dispendio iuris alieni. Vnum tamen est quod tantus pater vtcunque sustinuit; & quia patrum canonibus refragatur, mirabile est in oculis nostris. Milites namque templi sui fauore ecclesiarum dispositionem vendicant, occupant personatus, & quodammodo sanguinem Christi fidelibus ministrare præsumunt, quorum fere professio est humanum sanguinem fundere. Non equidem quod eos viros sanguinum dicam, qui pene soli inter ho-

ter homines legitima gerunt bella, cum & Dauid non propter bella, quæ legitimè exercebat, vir sanguinum dictus sit, sed propter Vriam, cuius sanguinem innocenter effudit. Vt enim in Canonibus cautum est, Laicis quamuis religiosis, nulla de rebus Ecclesiasticis legitur adtributa facultas. Esset vtique veræ religionis indicium, si ab illius rei dispositione temperarent, quam sibi domino prohibente tractare non licet. Sed nec de rapinis, non dico Ecclesiarum, sed nec quorumcunque fidelium, munus hospitalitatis implendum arbitror, quia panem sacrilegum odit dominus, & aspernatur oblationes quæ offeruntur ex sanguine: & quotiens inuocatur à talibus, claudit aures suas, vt non pateant ad precés eorum. De his quæ in fraudem iustitiæ Dei committuntur à talibus, ad præsens nequaquam sermo est institutus: licet omnino iniquum sit, quòd amore pecuniæ illecti, Ecclesias, quas Episcopi clauserunt, aperiunt. Diuina suspensis celebrant, sepeliunt mortuos, quos reiicit Ecclesia, & semel in anno faciunt, vt toto anno erroneus populus ad vocem Ecclesiæ obsurdescat, & quia coërceri non potest, emendari contemnit. Circumeunt ergo Ecclesias, collegiorum suorum merita præconantur, abolitiones criminum portant, & interdum prædicant Euangelium nouum, adulterantes verbum Dei, quod annunciant non ad gratiam, sed ad precium, viuentes ad voluptatem, non ad veritatem: & tandem cùm in latibulis serò conueniunt, die de virtute locuti, clunem agitant errore & labore nocturno. Si sic itur ad Christum, fallax & vana est doctrina patrum, quæ arctam & arduam monstrauit viam, homini tendenti ad vitam. Cum vero istis Ecclesia indignetur, nulli omnino æquius commouentur, quàm viri verè religiosi, in quorum iniuriam hæc omnia refunduntur. Succenset populus: sed religiosæ professiones aduersus hanc hypocrisis labem iustius amaricantur. Non enim hoc fecisse dicuntur hypocritæ, sed Cistercienses, aut Cluniacenses, aut alij quorum hi ventiloqui, aut ventriloqui habitum induunt, & vitam mentiuntur. Nam claustrales, qui plane vere religiosi sunt, dum professionibus seruiunt, ab hac malitia immunes sunt. Nulla vita fidelior, nulla simplicior, nulla felicior, quam eorum qui in clau-

stris fi-

ſtris fideliter degunt, & humiliter abiectione ſua gaudentes, obedientes prælatis ſuis in omni ſubiectione & reuerentia, nec appetentes ſub obedientiæ nomine dominatum, aut fraudandi, aut vagandi, aut ociandi licentiam, vaſa ſua poſſidentes in ſanctificatione & honore, præſtolantes in ſilentio & patientia ſalutare Dei, à detractione & murmure alieni, excipientes ab ore Domini in quiete verbum, quod ſaluare poteſt animas ſuas, grata miſcentes cum Deo colloquia, & quaſi terreſtres angeli, ſunt totius mundanæ perturbationis ignari. Si quid autem eſt, quod eos contriſtare videatur, ad charitatem fraternam referendum eſt; quia & in cælis angeli noſtris quodammodo lapſibus compatiuntur, & ſuper vno peccatore pœnitentiam agente, congaudent. Cùm verò philoſophos imitari noſtro tempore, quo virtus exinanita eſt, & Aſtream relictis hominibus ad cælos conſtet rediiſſe, ſit arduum vita clauſtralium virtutem philoſophorum incomparabiliter antecedit, aut quod melius crediderim, rectiſſime & tutiſſime philoſophantur. Qui vero ad explendas neceſſitates eorum egrediuntur humiliter, & in eis fideliter verſantur, etſi non ſecuriorem, plane vtiliorem exercent; & vitam, maxima laude digni & reuerentia, nequaquam ad Epicureorum & Hypocritarum factionem accedunt. Nam hypocritas Epicureis rectiſſime aggregabis, qui philoſophiam profitentur, & propriæ ſeruiunt *voluntati. Cùm lites foueant, priuilegiis abutãtur, ſeruiant cupiditati, charitatis officia nequaquam exerceant, propriam quærant gloriam, nonne ſecundum carnem ambulant, licet ſe ſpirituales mentiantur; meritò expectantes interitum carnis, participes futuri gehennæ illius, cuius & nequam ſpiritus eſt, & quia inani gloria intumeſcens, altiſſimo conformari voluit aut præferri, deiectus & præcipitatus eſt in lacum damnationis æternæ? Sanè inſani ſunt, qui hac *vita incedunt, & miſerabiliores omnibus gentibus, qui & præſentis vitæ bonis priuantur, & æternæ, maximè cùm ille, qui pro peccatoribus peccatum ſuſtinuit fieri, & familiarem ſe exhibuit publicanis, & meretricibus, cum hypocritis pacem habere nequiuit, qui non indigebant iuſtitia eius. quod planum eſt his, qui altercationes, quas cum Phariſæis exercuit dili-

* al. voluptati

* al. via

diligenter adtendunt. Nituntur tamen Pharisæorum exemplo locum tenere primum.

CAP. XXII.

De eisdem, & de Ezechia, qui thesauros, quos ostentauit, amisit.

DIFFICILLIMVM aut impossibile asserunt sapientes, in præsenti gaudere cum mundo, & in æternum exultare cum Christo: & plane miserrimum est, torqueri cum mundo, & in æternum cum Diabolo flagellari. Si ergo & in hac vita tantum sperantes sunt hypocritæ tristes, qui exterminant facies suas vt probi hominibus appareant, & quasi præcinentibus tubis, iustitiæ suæ opera præconantur, à domino frustra retributionem exspectant, quoniam in præsenti receperunt mercedem suam. De his enim qui verbo & habitu tenus honorant dominum, ex sententia eius constat, quoniam ipse elongatur ab eis, eò quòd cor eorum ab eo elongatum est: Sed & ipsa opera eorum dispendium salutis afferũt, & Babyloniorũ principi Sathanæ famulantur. Omnia enim quæ ostentationis gratia fiunt, proficiscuntur in mortem. Regum narrat historia, quòd cum Ezechias rex Hierusalem per manum Esaiæ filij Amos signum incolumitatis & salutis a domino accepisset, vmbra horologij retrorsum cedente decem gradibus, quod naturæ videtur aduersum, cùm vmbra procedere soleat, non redire, misit Barodach *Balandam filius Balandam rex Babyloniorum litteras & munera ad Ezechiam ; audierat enim quòd ægrotasset Ezechias. Lætatus est in aduentu eorum Ezechias, & ostendit eis domum aromatum, & aurum & argentum, & pigmenta varia, vnguenta quoque & domum vasorum suorum, & omnia quæ habere poterat in thesauris suis. Non fuit quicquam quod non monstraret eis Ezechias in domo sua & in omni potestate sua. Venit autem Esaias propheta ad regem: & dixit ei: Quid dixerunt viri isti, aut vnde venerunt ad te? Cui ait rex, De terra longinqua venerunt, de Babylone. At ille respondit. Quid viderunt in domo tua? Ait Ezechias, Omnia quæ sunt

* Baladam

sunt in domo mea, viderunt. Nihil est quod non monstrauerim eis in thesauris meis. Dixitque Esaias Ezechiæ: Audi sermonem domini: Ecce dies venient, & auferentur omnia quæ sunt in domo tua, & quæ condiderunt patres tui, vsque in diem hanc, in Babylonem. Non remanebit quicquã, ait dominus. Sed de filiis tuis qui egredietur de te, quos generabis, tollentur & erunt Eunuchi in palatio regis Babylonis. In superficie quidem historiæ secundum Hebræos, autore Hieronymo, veritas liquet, cùm Ananias, Azarias, Misaël, cum Daniele captiuati sunt in Babylonem, ibique castrati, vt in regis palatio, secundum morem gentium ministrarent, nisi forte repugnet, quod pueri sine macula à rege iubentur introduci, vt linguam Chaldæorum discerent, & constet quòd non modo thesauri regis *Iudæ in Babyloniam translati sunt, sed magna pars vasorum templi domini in Hierusalem asportata legatur & profanata. Eleganter tamen cum dominus regi miraculum indulsisset, Babyloniorum dicuntur nuncij cum muneribus accessisse. Quia tunc præcipuè quis sollicitatur à nunciis confusionis, quando per admirabilem clementiam Dei, virtus eius clarius innotescit. Sed tunc imprudentis est exsultare, quia hi non modo suspecti habendi sunt, sed quasi hostes perniciosissimi studiosius deuitandi, quia timendi sunt etiam cùm dona ferunt. Qui ergo aromata bonorum operum, virtutis aurum, argentum eloquentiæ, cogitationum pigmenta, vnguenta misericordiæ, & vtensilium suorum aptitudinem ostentat & decorem, & si qua in thesauris bonæ conscientiæ cautius & vtilius reponuntur, audiat verbum domini, sciatque pro certo, quia omnia quæ militare videbantur ad gloriam, confusionis stipendium, & mortis acceptura sunt. Ipsaque etiam filiorum successio, Babyloniorum castratur principi, quia ea quæ alias meritum virtutis habent & fructum, dum inanis gloriæ causa fiunt, inutilia sunt autori. Iustus enim remunerator, hypocritas spernit, & solius veritatis in bono cultum acceptat, cuius oculi nullo fuco, nulla malitia perstringi possunt, quia videt in abditis, & cordium profunda scrutatur. Species discernit à rebus,

* al. inde

Nequa sub ærato mendosum tinniat auro.

Vnde

Vnde & Hypocrisis nomen accepit, quæ quidem Epicureorum indubitata species est.

CAPVT XXIII.

Quod Carthusienses, dum moderationis habenis, auaritiam cohibent, & magni montis noua religio, dum omnia mundana contemnens, & de crastino non cogitans repellit omnia, auaritiam excludit, ab Hypocritarum nota & nomine longius absunt: & qui sunt seculares aut religiosi, & quæ regalia actiuorum, & quæ ociosorum, & quis sit finis Hypocriseos.

HYPOCRITARVM autem nomen & notam cautissime & fidelissime declinant Carthusienses, & magni montis noua professio, in antiquæ virtutis culmine, saluatore præuio, solidata. Siquidem Carthusienses, cupiditati suæ, imò necessitati, limites præfixerunt, & moderationis habenis omnem auaritiam cohibent, & interdum ipsi necessitati aliquid subtrahunt, ne sub obtentu illius, quippiam auaritia moliatur. Magni proculdubio viri, & inter præcipuos numerandi, cùm non modò professiones, sed iam senescente mundo, in tanta multitudine labentium seculorum, pauci processerunt homines, qui satietatis sibi aliquos præscripserint terminos. Necesse est semper deesse aliquid curtæ rei, & ipse hiatus desiderij aliquid vlterius iugiter affectantis, imperfectionis signum est. Signum dico, defectum potius dixerim conscientiæ manifestum. Quodam igitur modo, eoque glorioso, perfectus est, qui præuidet vnde valeat satiari: quod etsi neminem vel admodum paucos gentilium assecutos credam, huic tamen nonnullos institisse proposito, certum habeo, cum & Ethicus dicat: Certum voto pete finem, sine quo in infinitum animi humani conatus protenditur, & in id quod omnino nequeat apprehendi. Porro magni montis incolæ vitam perarduam elegerunt, & non modo auaritiæ, sed ipsius naturæ quodammodo domitores, omnia necessitatis imperia

exclu-

excluserunt, abiecerunt sollicitudinem crastini, omnia mundi oblectamenta contemnere parum est apud eos, quacunque ad portas eorum quis pulset imagine, excluditur & confusus abscedit: in eas quippe solus Christus ingreditur, cuius innituntur gratiæ. Iactantes cogitatum suum in eum, qui paruulos enutrit, dat iumentis escam, pullisque coruorum. Lilia vestit agri, & omnibus sperantibus in se, aut constitutionis suæ obtemperantibus legi, necessaria præstat, vt nihil desit his, qui se eius non subtraxerint voluntati. Totam ergo sollicitudinem suam, & omnem in eum proiiciunt, cui de fidelibus cura est, adeoque prouidentiæ deuitant angustias, vt vita eorum tota nonnullis tentatio videatur. Sancti siquidem patres genus tentationis diffiniunt, cum quis agendorum habenas diuino duntaxat committit miraculo, humano non dum auxilio destitutus. Ceterùm ego vitam placentem Deo arbitror cupiditatis ignaram, insistentem innocentiæ, & peruigilem in opere charitatis. Quid ergo in his, aut in illis, sibi palliata hypocrisis vendicabit cupiditate deducta? Regula namque verissima est, quòd de radice charitatis non oriuntur mala, & de cupiditatis planta nequaquam bona prouenient. Nec est quod displiceat Deo, vbi sinceræ voluntatis victima immolatur: aut quod eum non offendat, si in qualibet pingui oblatione, propriam ei quis subtraxerit voluntatem. Ergo qui suam voluntatem facere disponit, irritat dominum, & qui sua postposita, illius se subiicit voluntati, altissimum placat. In eo siquidem solo veræ iustitiæ summa consistit. Vnde illud in Euangelio: Iudicium meum, inquit dominus, iustum est, quia non facio voluntatem meam, sed eius voluntatem, qui misit me. Moyses quoque in Leuitico: Omnis oblatio, quæ offertur domino, absque fermento fiet, nec quicquam fermenti ac mellis adolebitur in sacrificio domini. Superbiæ namque fermentum offertur & mellis, cum quis neglecta humilitate, & amaritudine mandatorum, quippiam offert ad nutum propriæ voluntatis. Qui vero mandatis legitimis propriam subiicit voluntatem, quicquid offerat, * tumorem fermenti & mellis, à sacrificio prohibitam scilicet excludit dulcedinem. Isti itaque propriæ voluntatis immemores, quærentes iugiter

*al. decß.

giter quomodo placeant ei, cui se probauerunt, laudem, quæ ab hominibus est, contemnentes; nec habentes nec volentes habere diuitias, quam dicendi sunt habere cum Hypocritis portionem? Quod tamen miraberis, iam ad Carthusienses diuertisse dictus est aliquis, vt à sanctorum consortio euocatus ascenderet, & postea conuersus retrorsum, quid quæsierit operum testimonio declarasse. At ille iudicem suum habet, nec tamen vnquam committere potuit, vt sanctissimæ professionis gloriam denigraret. De magno monte neminem adhuc assumptum audiui, sed vtinam aut nunquam assumatur, aut talis qui nullo decoloret actu hominum singularis eminentiæ venustatem. Alij Basilium, alij Benedictum, hi Augustinum, at isti singularem magistrum habent, dominum Iesum Christum. Licet autem istas duas professiones, minus tamen quàm meruerint, commendauerim, nihil, Deo teste, in sugillatione aliorum in professionibus suis recte incedentium protuli. Sancti sunt vtique Cistercienses, Cluniacenses sancti; sancti monachi & canonici regulares, & in his sicut stella à stella differt in claritate, sunt alij aliis sanctiores, & quamuis professionem professio antecedat, in quauis eorum forte reperientur, qui possint sanctis superioribus adæquari. Plane virginum primus gradus & singularis gloriæ titulus est, in continentibus tamen & coniugatis forte sunt aliqui multis virginibus præferendi. Confessoribus martyres præferendos catholica confitetur Ecclesia, & tamen nonnullos confessores, aliquibus martyribus forte quo ad aliquid non verebitur coæquare. Nec est quod se aliquis sæcularium, mei scilicet similium, iam dictis professionibus conferat, quia vix est vt quispiam talis vel ignauo cœnobitæ possit æquari. Si quis enim in nobis à Septembris Idibus vsque ad Pascha ieiunet omni die, nocturnis adsit vigiliis, iugiter abstineat ab vsu carnium, omnem Veneris immundiciam nesciat, horis competentibus nunquam desit, aut rarò, & hoc ex iusta causa; sobrietatis limites non excedat, cautam ponat silentij custodiam ori suo, & diurnos excessus deleat satisfactione quotidiana, & quod præcipitur incunctanter, & sine mora expleat, & non modo verborum, sed & verberum acrimoniam sufferat patienter, vt coram tondente se, ob-

mutescat; quis non eum quasi virtutis egregiæ, & singularis meriti hominem admiretur, & cum reuerentia præconetur, tanquam reuera Apostolicum virum, & expressum Christi imitatorem? Hæc autem etiam ignaui, ex necessitate tamen, faciunt cœnobitæ. Nam in eo à studiosis differunt, quod illi ex delectione exercent ea, ad quæ isti stimulo necessitatis vrgentur, & sæpè inuiti. Sunt tamen in habitu communi, quos sæculares non audeo nominare, cum nihil sæculare sit dicendum in talibus, nisi quod sæculo nequam amoris fœderantur affectu. Sicut enim præputium nihil est, & circumcisio nihil, sed obseruatio mandatorum Dei, sic, vt religiosorum pace dicam, monachatus nihil est, & canonicatus nihil, mandatorum obseruatione deducta. Hæc igitur tandem prosunt, si quis legem obseruet. Si verò sine his quispiam obseruat legem, eum nequaquam dixerim sæcularem. Veruntamen geramus morem religiosis, sint sæculares interim, quos vestis pulla ab aliis non discernit. Nulla enim iactura nominis, nisi sæcularis sit & vita. Indignantur aliqui quod de religiosis ego habitu sæcularis, & conuersatione peccator, ista pronuncio, & dum commendo cœnobitas, me aliis detrahere criminantur. Aduersus hos non Cæsarem, sed Benedictum appello, qui sicut Gyrouagos & Sarabaitas arguit, sic manifeste commēdat Cœnobitas. Autor mihi Hieronymus est, licet eum nonnulli monachorum minus benigne audiant, eo quod clericos ad aliquid visus est prætulisse. Autor est inquam, quod vestis nequaquam religionis differentiam faciat, sed in omni habitu qui timet Deum, & operatur iustitiam, acceptus est illi. Idem quoque ait: Vestes pullas æquè vita vt candidas. Ornatus vt sordes pari modo fugienda, quia alterum delitias, alterum gloriam redolet. Nam absque lineo amictu incedere, sed precium linearum vestium non habere, laudabile est. Et manifeste videtur exprimere sectam temporis nostri, hominum scilicet, qui irregularem quandam regulam profitentur, quos an ex verbis eius possis agnoscere; audi quid in continenti subiungat. Alioquin, inquit, ridiculum & plenum dedecoris est, referto marsupio quod sudarium & orarium non habeas gloriari. Sunt qui pauperibus parum tribuunt, vt amplius ac-

cipiant, & sub prætextu eleemosynæ quærunt diuitias, quæ magis venatio appellanda est, quam eleemosyna. Sic bestiæ, sic aues, sic capiuntur & pisces. Modica esca in hamo ponitur, vt in eo matronarum sacculi protrahantur. Est vtique melius non habere quod tribuas, quam vt tribuas petere *impudenter. Non habent fratres hospitales, vel alij quod hic de me querantur. Qui enim hæc loquitur, doctor Ecclesiæ est, & forte ad eos Hieronymus non respexit. Ipsi, licet ego nouerim, nouerunt regulam suam. Noui tamen regulam veritatis, qua mihi constat, quia religio munda & immaculata apud deum & patrem, hæc est, visitare pupillos & viduas in tribulatione eorum, & immaculatum se custodire ab hoc sæculo. Hæc autem politicorum omnium est: & bene cum istis agitur, si eam fideliter seruant. Porro in sacro ocio Dei degentium, regulam in se propheta exprimit dicens: Prouidebam dominum in conspectu meo semper, quoniam à dextris est mihi ne commouear; propter hoc lætatum est cor meum. Et Maria exempta à turbis, & in Euangelio, sedens secus pedes domini vt audiret verbum eius. At vt de Hypocritis sermo claudatur, quid beatus Iob de his pronunciet proferatur in medium. Hoc, inquit, scio à principio, ex quo positus est homo super terram, quod laus impiorum breuis sit, & gaudium hypocritæ ad instar puncti. Si ascenderit vsque in cælum superbia eius, & caput eius nubes tetigerit, quasi sterquilinium in fine perdetur.

*al. imp... ter.

CAP. XXIV.

De inuidis & detractoribus.

Ecce quam miser est finis hypocritarum, qui sacro testante eloquio, perdentur vt sterquilinium, quo nihil immundius est. Frustra ergo affectauerunt vmbram bonorum operum: nam si bona essent, reuera nequaquam perderentur. Vt desideria carnis implerent, quæ aduersus spiritum concupiscit, multa sustinuerunt in fame & siti, in frigore & nuditate, & similibus, quibus Christi preciosum emi poterat margaritum. Non enim in sola immunditia, vel gula consistunt opera carnis, cùm

Apoſtolus ad Galatas loquens, ea in multis vitiis manifeſta eſſe conuincat, vt ſunt fornicatio, immunditia, auaritia, impudicitia, luxuria, idolorum ſeruitus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, iræ, rixæ, diſſenſiones, hæreſes, ſectæ, inuidiæ, homicidia, ebrietas, commeſſationes, & ſimilia. Quæ qui committunt, regnum dei non poſſidebunt. Siue ergo ad finem immunditiæ & luxuriæ, ſiue ad inanis gloriæ vel auaritiæ exitum, opera referantur, quia priuantur fine ſuo, mortem incurrũt. Vnde idem Apoſtolus: Non efficiamini, inquit, inanis gloriæ cupidi, inuicem prouocantes, inuicem inuidentes. Sane vitia quibus falſa iuſtitia innoteſcit, prudenter & eleganter expreſſit, cum arrogantiæ tumor facile pronocet, vnde ſibi victoriam opinatur, & liuor illis inuidet, quos ſuperiores putat eſſe, vel pares. Quo quidem nihil crediderim eſſe miſerius, licet nulla miſeria iuſtius moueat miſericordiam (& hoc recte) quam calamitas eorum, qui ſponte beatitudinem abiecerunt. Quis enim compatiatur eis, qui à felle malitiæ malunt eſſe miſeri, quàm beati? Patribus ſiquidem pridem placuit beatitudinem conſiſtere in virtute, & nullam ſine charitate poſſe eſſe virtutem. Cuius vtique fructus iocundiſſimus eſt, Apoſtolo teſtante, qui operibus carnis hæc opera ſpiritus, quæ ad vitam proficiunt, euidenter opponit; quæ ſunt, pax, patientia, longanimitas, bonitas, gaudium, manſuetudo, continentia, caſtitas. Qui ergo hos virtutis ramos à terra cordis ſui ſuccidunt, & radicem charitatis de qua oriuntur, exterminant, quanam via ad beatitudinem pergunt? Plane nihil eſt, quod magis charitatem impugnet, quàm venenum inuidiæ. Eſt autem inuidia, vt philoſophis placuit, triſtitiæ ex apparenti proſperitate alicuius initium. Si enim de tyranni vel peruerſi ciuis, apparenti quis proſperitate triſtatur, nequaquam deturpatur inuidiæ macula. Nam & bonis diſplicet cùm in perniciem multorum ſuccedit his, qui ad mala creduntur proniores. Si ergo liuor bonis affligitur alienis, planum eſt quod à charitate plurimum diſtat, quæ ſua non quærit, ſed quæ proximorum. Charitas in bonis nihil ſuum, in malis reputat nihil alienum: malis compatitur alienis, bona ſua diffundit in proximos. Nam & animos vnit,

vt idem

vt idem velint, idemque nolint. Ait magnus pater Augustinus: Tolle inuidiam; meum tuum est, & tuum meum. Et forte non erit aliquid meum vel tuum, si omnia nostra erunt. Ipsa enim est quæ, quod sibi vult abesse, idem proximo abesse desiderat, & si non absit infeliciter cruciatur, & sæpe in eo quod non desiderat, dum illud proximo videt abesse, torquetur. Recte quidem, cùm & Ethicus dicat, quia

Iustius inuidia nihil est, quæ protinus ipsum
Autorem rodit, excrucians animum.

Nec leue tormentum credas quo nullum grauius potuerunt Siculi excogitare tyranni. Pestem hanc, licet poëtici nube figmenti, Naso depinxit eleganter quidem & vere:

Pallor in ore sedet, macies in corpore toto,
Nusquam recta acies, liuent rubigine dentes,
Pectora felle virent, suffusa est lingua veneno,
Risus abest, nisi quem visi fecere dolores,
Vixque tenet lachrymas, quia nil lachrymabile cernit,
Nec fruitur somno, inguiantibus excita curis.
Sed videt ingratos, intabescitque videndo
Successus hominum, carpitque & carpitur vna,
Suppliciumque suum est.

Non est autem minus vera descriptio, licet rei incorporali corporis compositionem autor adscribat, cum in eo figuræ, quæ sarcophegia, vel sarcographia dicitur, vis consistat, quod rebus incorporalibus corporis lineamenta licenter adtribuit. Hoc quidem potius adtendendum, quòd nulla vis beneficij aut naturæ, flammam restinguit inuidiæ. Nam & Palladis viribus & forma, motam describat inuidiam, & sororis felices thalamos, soror stimulata ferre non potuit, & vt promissam numini vel germanæ fidem seruaret, nullo precio potuit inclinari.

Sæpe mori voluit, ne quicquam tale videret:

Ad parricidij facinus, vt fratrem, patriarchas excitauit inuidia, vt nec impune reuelare licuerit gratiam, quam spiritus innocenti monstrabat in somnis. Ergo seruitute damnatur innocens frater, pater orbitate, & vt dispositionem gratiæ Dei euacuet, in se famem, seruitutis iugum, calamitatem exilij, calumnias Aegyptiorum, sæuitiam Pharaonis à iusto iudice iniquitas impetrauit. Manus Ioseph

seph in laboribus seruierunt, successio eorum in luto & latere, ipsisque paleis reputatur indigna. Videas multos eiusdem liuoris stimulis vrgeri, vt quos possunt obices opponant gratiæ, & dispositionem altissimi nitantur impedire. Si forte quasi somniando coniiciunt alicuius prouectum, obstant, reluctantur, vt quasi fratrem Hismahelitis exponant; si non occidant, incrustant ipsam sinceritatem, & vt proprium prætexant scelus, innocentis tunicam ostendunt cruentatam. Hanc enim in multis video descriptionem, qui ad omnia felicioris auræ momenta vruntur, sibique vellent aduersari fortunam, dum alij grauius læderentur. Et vt Aesopo vel Auieno credas, videbis qui sibi oculum alterum erui gaudeat, dum vtroque priuetur proximus. Nec est qua via declines inuidiam, nisi miserrimus fias. Celebre namque est ab antiquo prouerbium, quia sola miseria nescit inuidiam. Fortunaque hominis miserrima est, cui nõ inuidetur. Fertur Plato cùm ei condiscipuli inuiderent, Socratem interrogasse, qua ratione posset hominum declinare inuidiam: Cui Socrates; Esto inquit vt Thersites. Dum ergo torquentur inuidi, alios miseriæ suæ volunt esse participes, vndique quærentes vt noceant, & ipsam innocentiam, quandam putant esse mortis imaginem. Vnde Maro, vt ab vno discas omnes, notans inuidum ait:

Et si non aliqua nocuisses mortuus esses.

Quo nihil minus decet Philosophum, aut virum autoritate vel moribus grauem. Vnde Socrates, non ille antiquus, sed quem autorem gestorum Cassiodorus in tripartita laudat historia; Quòd, inquit, Iulianus tonsores & coquos palatio expulit, non modo Imperatoris, sed & philosophi opus egit. Vt autem detraheret, atq; dilaceraret, neque philosophi, neque principis fuit. Cùm enim ex quacunque causa cessant opera, decurritur ad malitiam detrahendi. Hæc est vtique indubitata proles inuidiæ, & charitatem abesse manifesto indicio protestatur. Et nunc quidem bona aliena præuertit, nunc minuit: mala autem fingit quæ non sunt; aut magnificat & extollit, si qua sunt. Charitas non agit perperam, at hæc sola peruersitate lætatur. Cùm Apostolus vitia gentium multa enumeret, nouissime, & quasi in culmine malorum, sine

profun-

profundo rectius dixerim, posuit detractores, eósq; tanquam singulari nota diuinæ bonitatis hostes exprimens, quasi solos deo odibiles esse, pronunciat. Veruntamen illos Deo odibiliores inter ceteros esse crediderim, qui latenti odio, vt magis noceant, eisque credatur fidelius, laudes prædicant alienas, amicitiam simulant, subiicientes tamen in calce sermonis vel modicum, quod præcedentibus titulis aduersetur:

Felix & nato, felix & coniuge Proteus:
Et cui, si demas iugulati crimina Phoci,
Omnia contigerant.

Numquid tanti parricidij labes, omnes non modo fortunæ dotes, sed quamvis magnificos virtutis titulos grandes non oblitterat? Tale est illud Oratoris: Iulium Fortunatum fateor virum fortem, & quem constat strenue egisse quam plurima: quo tamen pacto iudicium repetundarum apud iudices iustos euaserit, mirarer quidem, si vis eloquij eius mihi esset incognita. Hoc nonne venenum est, & quodammodo * spem boni operis, & vt ita dicam, virtutis vitam extinguit? Et quidem de Gnatonicis, id est, adulatoribus multa superius dicta, sed quos deteriores dixerim, Gnatonicos an detractores? non satis liquet. Vtrumque tamen vitium apud antiquos inuenio morte mulctatum. Nam & Athenienses Timagoram inter officia salutationis, Dario Regi more gentis illius adulantem, capitali supplicio affecerunt; & Lacedæmoniorum senatus, Caristolum interimi iussit, eo quod magnorum virorum carpere facta maluit, quam palam constantia virili arguere. Hoc enim apud bene compositos semper licuit, vt quisque suo iudicio vteretur, palamque reprehenderet, quod nequaquam recte factum videretur. Siquidem hanc reprehendendi licentiam, charitate subnixam, libertas approbat, & tyrannica duntaxat rabies perhorrescit & impedit. Ceterum detractores & inuidos sic in curia videbis abundare, ac si in eam totius orbis sentinam confluxerint. Non est cœtus conuiuentium, nisi religiosissimus sit, quem liuoris stimulus non adtingat. Vbique tamen qui illustrioribus clarescunt meritis, acrius inuidiæ toxicato dente roduntur.

* al. speciem

Vrit enim fulgore suo qui prægrauat artes

Infra se positas, extinctus amabitur idem.

Sed præ ceteris serui dominos, prælatos subditi insequuntur. Nam sicut seruorum, ita & subditorum genus plerumque querulum est, & aut se iniustè premi, aut indignè remunerari studia, aut officia male administrare causatur. Raroque iuuenies, qui in aliquo non detrahat præsidenti, etsi interdum omnia recte gerantur. Comicos relege, reuolue tragicos, familiàm fere semper patrifamilias videbis ingratam. At non modò in curia, sed in schola, sed in claustro, sed in * Capitolio morem hunc, si tamen domestica vitia sunt moribus aggreganda, miraberis obtinere. Venerabilis pater Gilbertus Herefordensis Episcopus, mihi referre consueuit claustralium morem, quem in se ipso se fatebatur expertum. Cum enim monasterium ingressus esset, feruens adhuc igne, quem de nouo conceperat, magistratuum suorum ignauiam arguebat. Nec mora, promptus in modico miseratione complicium motus est. Nondum tamen pepercit maioribus. Paulo post ad priores ascendit: prioribus compatiens, carpere non cessauit Abbates. Factus est & ipse Abbas, & propitius in coabbates, Episcoporum cœpit vitia intueri. Tandem & ipse Episcopus, coëpiscopis parcit. Nec tamen ipsum inuidiæ vitio arbitror laborasse: sed vir prudens, quod hominibus quodammodo ingenitum est, eleganter expressit. Et forte hoc sibi præfatus pater imposuit, vt sic laborantium turbæ sponte consertus, benignius audiretur. Sane Iulius Cæsar, audita Catonis morte, tandem compassus est laboribus & ærumnis extincti, & egregium ciuem rebus humanis defleuit exemptum. Publice tamen confessus est, quod & Cato virtuti eius inuiderat, & quod ipse Catonis gloriæ inuidebat. Quæ vero ad gratiam sine inuidia via expeditissima sit, senex docet in Andria, dum filium omnibus obsequi, neminem lædere refert. Ait quoque sequendæ beatitudinis pater Augustinus, quia dentem caninum vel euitabit cautissima humilitas, vel retundet solidissima veritas. Alia siquidem virtute, nemo detractionis declinat aculeos, liberæ tamen reprehensionis medelam, sana mens minime aspernatur. Licet iure conuitia puniantur, famosique libelli. Nam

* al. capitulo

Si mala

Si mala condiderit in quem quis carmina, ius est
Iudiciumque

est, & aduersus conuitiatores iam pridem lex est accepta, chorusque de inepta licentia præsumentium, & abutentium,

Turpiter obticuit, sublato iure nocendi.

Cap. XXV.

De libertatis amore & fauore, & de his quæ liberè dicta patienti animo maiores tulerint: & de differentia lædoriæ & scommatis.

LIBERTAS ergo de singulis pro arbitrio iudicat, & quæ sanis videt moribus obuiare, repræhendere non veretur. Nihil autem gloriosius libertate, præter virtutem, si tamen libertas rectè à virtute seiungitur. Omnibus enim rectè sapientibus liquet, quia libertas vera aliunde non prouenit. Vnde quia summum bonum in vita constat esse virtutem, & quæ sola graue, & odiosum seruitutis excutit iugum, pro virtute quæ singularis viuendi causa est, moriendum, si ingruit necessitas, philosophi censuerunt. Ad hæc perfectè sine libertate non prouenit, libertatisque dispendium, perfectam conuincit non adesse virtutem. Ergo & pro virtutum habitu quilibet & liber est, & quatenus est liber, eatenus virtutibus pollet. Econtra vitia sola seruitutem inducunt, hominemque personis & rebus indebito famulatu subiiciunt: & licet seruitus personæ quandoque miserabilior pareat, vitiorum seruitus longè semper miserior est. Quid est itaque amabilius libertate? Quid fauorabilius ei, qui virtutis aliquam reuerentiam habet? Eam promouisse omnes egregios principes legimus; nec vnquam calcasse libertatem, nisi manifestos virtutis hostes. Quæ fauore libertatis sunt introducta, nouerunt iurisperiti, & quæ ob illius amorem magnificè gesta sunt, historicorum testimonio percelebre est. Cato venenum bibit, asciuit gladium, & ne qua mora protenderet vitam ignobilem, iniecta manu dilatauit vulnus, sanguinem generosum effudit, ne regnantem videret Cæsarem. Brutus arma mouit ciuilia, vt vrbem exi-

meret seruituti. Ipsaque sedes imperij miserabili maluit bello semper affligi, quam dominum licet mitissimum sustinere. Transeo ad infirmiorem sexum. Coniuges Teutonorum, ob amorem pudicitiæ rogantes victorem Marium, vt dono mitterentur Vestæ virginibus, se quoque promittentes concubitus futuras expertes; cum minimè audirentur, proxima nocte laqueis sibi spiritum eripuerunt eliso gutture, ne seruirent, aut pudicitiæ dispendium paterentur. Si singula huiusmodi referre voluero, tempus antequam exempla deficiet. Libertatis itaq; vsus eximius est, eique soli displicet, qui moribus seruilibus viuit. Quæ libere dicuntur aut fiunt, sicut timoris, ita & temeritatis expertia sunt, & dum recta via inceditur, laudem merentur & gratiam. At cum sub imagine libertatis, temeritas spiritus sui * profudit vehementiam, reprehensionem incurrit; vulgi quidem auribus gratior, quàm sapientissimi cuiusq; animo probabilior, vtpote frequentius tuta venia aliena, quam prouidentia sua. Viri tamen optimi, & sapientissimi est, habenas laxare libertati, & quælibet dicta eius patienter excipere. Sed nec operibus se opponit, dum virtutis iacturam * non incurrat. Cùm enim per seipsam virtus quæque resplendeat, patientiæ titulus gloriosiori fulgore clarescit. Priuernatium quidam, cùm interrogaretur, qualem pacem habituri essent captiui Priuernates, sibi impunitate donata respondit consuli Romanorum, si bonam dederitis, perpetuam: si malam, non diuturnam. Qua voce libertatis, non modo veniam rebellionis obtinuerunt Priuernates, sed etiam beneficium ciuitatis Romanæ, quia sic in senatu loqui Priuernas ausus est. Philippus quidam aduersus ordinem Senatorum libertatem exercuit, segnitiemque pro rostris exprobrans, alio sibi senatu opus esse dixit: nec tamen senatoria grauitas moueri potuit, sicut nec prudentia Philippi consulis, cum ei à reo diceretur, cui lictoris præceperat iniici manum: Non es, inquit, Philippe mihi consul, quia nec ego tibi senator sum. Magni Pompeii inter cæteros in hac parte virtus enituit. Cum enim Gneius Piso, Mallium Crispum reum ageret, eumque euidenter nocentem, Pompeii gratia eripi videret, iuuenili impetu ac studio ad accusationem prouectus, multa & grauia crimina præ-

* al. profluit

* al. deest non.

na præpotenti defensori obiecit. Interrogatus deinde ab eo cur se* præses quoque non accusaret: da, inquit, & tu* præses Reipublicæ, te si postulatus fueris, ciuile bellum non* excitaturum, & ego etiam de tuo priusquam de Mallij capite in consilium iudices mittam. Ita eodem iudicio duos sustinuit reos, accusatione Mallium, libertate Pompeium, & eorum alterum lege peregit, alterum professione, qua solum poterat. Cn. Lentulus Marcellinus consul, cum in* cōtentione de Magni Pompeii nimia potentia quereretur, assensusque ei clara voce populus esset; Acclamate, inquit, Quirites acclamate, dum licet, iam enim vobis intumescente Pompeio id facere non licebit, impune tamen tunc eximij ciuis pulsata potentia est, hinc inuidiosa querela, hinc lamentatione miserabili. Eidem candida fascia crus alligatum habenti; Fauonius, non refert, inquit, qua in parte corporis sit diadema. Res eius regias exprobrans cauillatione panni exigui. Sed is neutra in parte mutato vultu, vtrumque cauit, ne aut hilari fronte libenter agnoscere potentiam, aut tristi iram profiteri videretur. Idem cum* Heluio Formiano libertini filio improperans, quod redierat ab inferis, vt Lucium Libonem, amicum Pompeij, accusaret; Ab inferis, inquit,* Heluius in Libonem venio accusator; sed dum illic moratus sum, vidi quam plurimos in diuersa ætate, & sexu innocentes, ibidem de te grauissime conquerentes, quos ipsos per hanc importabilem bonis potentiam tuam nequiter condemnaueris; & omnia Pompeij peruersa & reprehendenda, audientibus cunctis exposuit. Itaque eodem tempore & fortissimum erat Pompeio maledicere, & tutissimum. Vnde &* Deiphilus Tragœdus inter agendum populo, directa in Pompeium manu, *Miseria*, inquit, **vestra Magnus* est*. Item C. Carbone consule iubente obsides dari a Placentinis, Marcus* Castutius libertate inflammatus, nec minis, nec viribus cessit, imo consuli dicenti se habere gladios, respondit, & ego* annos. Seruius Galba pro Pompeio obligatus, cum in foro conueniretur; C. inquit, Cæsar, pro Pompeio genero quondam tuo, tertio eius consulatu pecuniam spospondi, quo nomine nunc appellor. Quid agam? An dependam? Palam atque aperte ei bonorum Pompeii venditio-

* al. prædes
* prædes
* al. excitaturum
* al. concione
* al. Heluio
* al. Heluius
* al. Delphilus
* nostra
* es.
* al. Crassitius
* al. animos

stris fideliter degunt, & humiliter abiectione sua gaudentes, obedientes prælatis suis in omni subiectione & reuerentia, nec appetentes sub obedientiæ nomine dominatum, aut fraudandi, aut vagandi, aut ociandi licentiam, vasa sua possidentes in sanctificatione & honore, præstolantes in silentio & patientia salutare Dei, à detractione & murmure alieni, excipientes ab ore Domini in quiete verbum, quod saluare potest animas suas, grata miscentes cum Deo colloquia, & quasi terrestres angeli, sunt totius mundanæ perturbationis ignari. Si quid autem est, quod eos contristare videatur, ad charitatem fraternam referendum est; quia & in cælis angeli nostris quodammodo lapsibus compatiuntur, & super vno peccatore pœnitentiam agente, congâudent. Cùm verò philosophos imitari nostro tempore, quo virtus exinanita est, & Astream relictis hominibus ad cælos constet rediisse, sit arduum vita claustralium virtutem philosophorum incomparabiliter antecedit, aut quod melius crediderim, rectissime & tutissime philosophantur. Qui vero ad explendas necessitates eorum egrediuntur humiliter, & in eis fideliter versantur, etsi non securiorem, plane vtiliorem exercent; & vitam, maxima laude digni & reuerentia, nequaquam ad Epicureorum & Hypocritarum factionem accedunt. Nam hypocritas Epicûreis rectissime aggregabis, qui philosophiam profitentur, & propriæ seruiunt *voluntati. Cùm lites foueant, priuilegiis abutâtur, seruiant cupiditati, charitatis officia nequaquam exerceant, propriam quærant gloriam, nonne secundum carnem ambulant, licet se spirituales mentiantur; meritò expectantes interitum carnis, participes futuri gehennæ illius, cuius & nequam spiritus est, & quia inani gloria intumescens, altissimo conformari voluit aut præferri, deiectus & præcipitatus est in lacum damnationis æternæ? Sanè insani sunt, qui hac * vita incedunt, & miserabiliores omnibus gentibus, qui & præsentis vitæ bonis priuantur, & æternæ, maximè cùm ille, qui pro peccatoribus peccatum sustinuit fieri, & familiarem se exhibuit publicanis, & meretricibus, cum hypocritis pacem habere nequiuit, qui non indigebant iustitia eius. quod planum est his, qui altercationes, quas cum Pharisæis exercuit dili-

* al. voluptati

* al. via

diligenter adtendunt. Nituntur tamen Pharisæorum exemplo locum tenere primum.

CAP. XXII.

De eisdem, & de Ezechia, qui thesauros, quos ostentauit, amisit.

DIFFICILLIMVM aut impossibile asserunt sapientes, in præsenti gaudere cum mundo, & in æternum exultare cum Christo: & plane miserrimum est, torqueri cum mundo, & in æternum cum Diabolo flagellari. Si ergo & in hac vita tantum sperantes sunt hypocritæ tristes, qui exterminant facies suas vt probi hominibus appareant, & quasi præcinentibus tubis, iustitiæ suæ opera præconantur, à domino frustra retributionem exspectant, quoniam in præsenti receperunt mercedem suam. De his enim qui verbo & habitu tenus honorant dominum, ex sententia eius constat, quoniam ipse elongatur ab eis, eò quod cor eorum ab eo elongatum est: Sed & ipsa opera eorum dispendium salutis afferūt, & Babyloniorū principi Sathanæ famulantur. Omnia enim quæ ostentationis gratia fiunt, proficiscuntur in mortem. Regum narrat historia, quòd cum Ezechias rex Hierusalem per manum Esaiæ filij Amos signum incolumitatis & salutis a domino accepisset, vmbra horologij retrorsum cedente decem gradibus, quod naturæ videtur aduersum, cùm vmbra procedere soleat, non redire, misit Barodach *Balandam filius Balandam rex Babyloniorum litteras & munera ad Ezechiam; audierat enim quòd ægrotasset Ezechias. Lætatus est in aduentu eorum Ezechias, & ostendit eis domum aromatum, & aurum & argentum, & pigmenta varia, vnguenta quoque & domum vasorum suorum, & omnia quæ habere poterat in thesauris suis. Non fuit quicquam quod non monstraret eis Ezechias in domo sua & in omni potestate sua. Venit autem Esaias propheta ad regem: & dixit ei: Quid dixerunt viri isti, aut vnde venerunt ad te? Cui ait rex, De terra longinqua venerunt, de Babylone. At ille respondit. Quid viderunt in domo tua? Ait Ezechias, Omnia quæ sunt

* Baladam

sunt in domo mea, viderunt. Nihil est quod non monstrauerim eis in thesauris meis. Dixitque Esaias Ezechiæ: Audi sermonem domini: Ecce dies venient, & auferentur omnia quæ sunt in domo tua, & quæ condiderunt patres tui, vsque in diem hanc, in Babylonem. Non remanebit quicquã, ait dominus. Sed de filiis tuis qui egredientur de te, quos generabis, tollentur & erunt Eunuchi in palatio regis Babylonis. In superficie quidem historiæ secundum Hebræos, autore Hieronymo, veritas liquet, cùm Ananias, Azarias, Misaël, cum Daniele captiuati sunt in Babylonem, ibique castrati, vt in regis palatio, secundum morem gentium ministrarent, nisi forte repugnet, quod pueri sine macula à rege iubentur introduci, vt linguam Chaldæorum discerent, & constet quòd non modo thesauri regis * Iudæ in Babyloniam translati sunt, sed magna pars vasorum templi domini in Hierusalem asportata legatur & profanata. Eleganter tamen cum dominus regi miraculum indulsisset, Babyloniorum dicuntur nuncij cum muneribus accessisse. Quia tunc præcipuè quis sollicitatur à nunciis confusionis, quando per admirabilem clementiam Dei, virtus eius clariùs innotescit. Sed tunc imprudentis est exsultare, quia hi non modo suspecti habendi sunt, sed quasi hostes perniciosissimi studiosius deuitandi, quia timendi sunt etiam cùm dona ferunt. Qui ergo aromata bonorum operum, virtutis aurum, argentum eloquentiæ, cogitationum pigmenta, vnguenta misericordiæ, & vtensilium suorum aptitudinem ostentat & decorem, & si qua in thesauris bonæ conscientiæ cautius & vtilius reponuntur, audiat verbum domini, sciatque pro certo, quia omnia quæ militare videbantur ad gloriam, confusionis stipendium, & mortis acceptura sunt. Ipsaque etiam filiorum successio, Babyloniorum castratur principi, quia ea quæ alias meritum virtutis habent & fructum, dum inanis gloriæ causa fiunt, inutilia sunt autori. Iustus enim remunerator, hypocritas spernit, & solius veritatis in bono cultum acceptat, cuius oculi nullo fuco, nulla malitia perstringi possunt, quia videt in abditis, & cordium profunda scrutatur. Species discernit à rebus,

Ne qua sub ærato mendosum tinniat auro.

* al. inde

Vnde

Vnde & Hypocrisis nomen accepit, quæ quidem Epicureorum indubitata species est.

CAPVT XXIII.

Quod Carthusienses, dum moderationis habenis, auaritiam cohibent, & magni montis noua religio, dum omnia mundana contemnens, & de crastino non cogitans repellit omnia, auaritiam excludit, ab Hypocritarum nota & nomine longius absunt: & qui sunt seculares aut religiosi, & quæ regalia actiuorum, & quæ ociosorum, & quis sit finis Hypocriseos.

HYPOCRITARVM autem nomen & notam cautissime & fidelissime declinant Carthusienses, & magni montis noua professio, in antiquæ virtutis culmine, saluatore præuio, solidata. Siquidem Carthusienses, cupiditati suæ, imò necessitati, limites præfixerunt, & moderationis habenis omnem auaritiam cohibent, & interdum ipsi necessitati aliquid subtrahunt, ne sub obtentu illius, quippiam auaritia moliatur. Magni proculdubio viri, & inter præcipuos numerandi, cùm non modò professiones, sed iam senescente mundo, in tanta multitudine labentium seculorum, pauci processerunt homines, qui satietatis sibi aliquos præscripserint terminos. Necesse est semper deesse aliquid curtæ rei, & ipse hiatus desiderij aliquid vlterius iugiter affectantis, imperfectionis signum est. Signum dico, defectum potius dixerim conscientiæ manifestum. Quodam igitur modo, eoque glorioso, perfectus est, qui præuidet vnde valeat satiari: quod etsi neminem vel admodum paucos gentilium assecutos credam, huic tamen nonnullos institisse proposito, certum habeo, cum & Ethicus dicat: Certum voto pete finem, sine quo in infinitum animi humani conatus protenditur, & in id quod omnino nequeat apprehendi. Porro magni montis incolæ vitam perarduam elegerunt, & non modo auaritiæ, sed ipsius naturæ quodammodo domitores, omnia necessitatis imperia

exclu-

exclufcrunt, abiecerunt follicitudinem craftini, omnia mundi oblectamenta contemnere parum eft apud eos, quacunque ad portas eorum quis pulfet imagine, excluditur & confufus abfcedit: in eas quippe folus Chriftus ingreditur, cuius innituntur gratiæ. Iactantes cogitatum fuum in eum, qui paruulos enutrit, dat iumentis efcam, pullifque coruorum. Lilia veftit agri, & omnibus fperantibus in fe, aut conftitutionis fuæ obtemperantibus legi, neceffaria præftat, vt nihil defit his, qui fe eius non fubtraxerit voluntati. Totam ergo follicitudinem fuam, & omnem in eum proiiciunt; cui de fidelibus cura eft, adeoque prouidentiæ deuitant anguftias, vt vita eorum tota nonnullis tentatio videatur. Sancti fiquidem patres genus tentationis diffiniunt, cùm quis agendorum habenas diuino dũtaxat committit miraculo, humano non dum auxilio deftitutus. Ceterùm ego vitam placentem Deo arbitror cupiditatis ignaram, infiftentem innocentiæ, & peruigilem in opere charitatis. Quid ergo in his, aut in illis, fibi palliata hypocrifis vendicabit cupiditate deducta? Regula namque veriffima eft, quòd de radice charitatis non oriuntur mala, & de cupiditatis planta nequaquam bona prouenient. Nec eft quod difpliceat Deo, vbi finceræ voluntatis victima immolatur: aut quod eum non offendat, fi in qualibet pingui oblatione, propriam ei quis fubtraxerit voluntatem. Ergo qui fuam voluntatem facere difponit, irritat dominum, & qui fua poftpofita, illius fe fubiicit voluntati, altiffimum placat. In eo fiquidem folo veræ iuftitiæ fumma confiftit. Vnde illud in Euangelio: Iudicium meum, inquit dominus, iuftum eft, quia non facio voluntatem meam, fed eius voluntatem, qui mifit me. Moyfes quoque in Leuitico: Omnis oblatio, quæ offertur domino, abfque fermento fiet, nec quicquam fermenti ac mellis adolebitur in facrificio domini. Superbiæ namque fermentum offertur & mellis, cum quis neglecta humilitate, & amaritudine mandatorum, quippiam offert ad nutum propriæ voluntatis. Qui vero mandatis legitimis propriam fubiicit voluntatem, quicquid offerat, * tumorem fermenti & mellis, à facrificio prohibitam fcilicet excludit dulcedinem. Ifti itaque propriæ voluntatis immemores, quærentes iugiter

*al. decft.

giter quomodo placeant ei, cui se probauerunt, laudem, quæ ab hominibus est, contemnentes; nec habentes nec volentes habere diuitias, quam dicendi sunt habere cum Hypocritis portionem? Quod tamen miraberis, iam ad Carthusienses diuertisse dictus est aliquis, vt à sanctorum consortio euocatus ascenderet, & postea conuersus retrorsum, quid quæsierit operum testimonio declarasse. At ille iudicem suum habet, nec tamen vnquam committere potuit, vt sanctissimæ professionis gloriam denigraret. De magno monte neminem adhuc assumptum audiui, sed vtinam aut nunquam assumatur, aut talis qui nullo decoloret actu hominum singularis eminentiæ venustatem. Alij Basilium, alij Benedictum, hi Augustinum, at isti singularem magistrum habent, dominum Iesum Christum. Licet autem istas duas professiones, minus tamen quàm meruerint, commendauerim, nihil, Deo teste, in sugillatione aliorum in professionibus suis recte incedentium protuli. Sancti sunt vtique Cistercienses, Cluniacenses sancti; sancti monachi & canonici regulares, & in his sicut stella à stella differt in claritate, sunt alij aliis sanctiores, & quamuis professionem professio antecedat, in quauis eorum forte reperientur, qui possint sanctis superioribus adæquari. Plane virginum primus gradus & singularis gloriæ titulus est, in continentibus tamen & coniugatis forte sunt aliqui multis virginibus præferendi. Confessoribus martyres præferendos catholica confitetur Ecclesia, & tamen nonnullos confessores, aliquibus martyribus forte quo ad aliquid non verebitur coæquare. Nec est quod se aliquis sæcularium, mei scilicet similium, iam dictis professionibus conferat, quia vix est vt quispiam talis vel ignauo cœnobitæ possit æquari. Si quis enim in nobis à Septembris Idibus vsque ad Pascha ieiunet omni die, nocturnis adsit vigiliis, iugiter abstineat ab vsu carnium, omnem Veneris immundiciam nesciat, horis competentibus nunquam desit, aut raro, & hoc ex iusta causa; sobrietatis limites non excedat, cautam ponat silentij custodiam ori suo, & diurnos excessus deleat satisfactione quotidiana, & quod præcipitur incunctanter, & sine mora expleat, & non modo verborum, sed & verberum acrimoniam sufferat patienter, vt coram tondente se, ob-

 mutes-

mutescat; quis non eum quasi virtutis egregiæ, & singularis meriti hominem admiretur, & cum reuerentia præconetur, tanquam reuera Apostolicum virum, & expressum Christi imitatorem? Hæc autem etiam ignaui, ex necessitate tamen, faciunt cœnobitæ. Nam in eo à studiosis differunt, quod illi ex delectione exercent ea, ad quæ isti stimulo necessitatis vrgentur, & sæpè inuiti. Sunt tamen in habitu communi, quos sæculares non audeo nominare, cum nihil sæculare sit dicendum in talibus, nisi quod sæculo nequam amoris fœderantur affectu. Sicut enim præputium nihil est; & circumcisio nihil, sed obseruatio mandatorum Dei, sic, vt religiosorum pace dicam, monachatus nihil est, & canonicatus nihil, mandatorum obseruatione deducta. Hæc igitur tandem prosunt, si quis legem obseruet. Si verò sine his quispiam obseruat legem, eum nequaquam dixerim sæcularem. Veruntamen geramus morem religiosis, sint sæculares interim, quos vestis pulla ab aliis non discernit. Nulla enim iactura nominis, nisi sæcularis sit & vita. Indignantur aliqui quod de religiosis ego habitu sæcularis, & conuersatione peccator, ista pronuncio, & dum commendo cœnobitas, me aliis detrahere criminantur. Aduersus hos non Cæsarem, sed Benedictum appello, qui sicut Gyrouagos & Sarabaitas arguit, sic manifeste commēdat Cœnobitas. Autor mihi Hieronymus est, licet eum nonnulli monachorum minus benignè audiant, eo quod clericos ad aliquid visus est prætulisse. Autor est inquam, quod vestis nequaquam religionis differentiam faciat, sed in omni habitu qui timet Deum, & operatur iustitiam, acceptus est illi. Idem quoque ait: Vestes pullas æquè vita vt candidas. Ornatus vt sordes pari modo fugienda, quia alterum delitias, alterum gloriam redolet. Nam absque lineo amictu incedere, sed precium linearum vestium non habere, laudabile est. Et manifeste videtur exprimere sectam temporis nostri; hominum scilicet, qui irregularem quandam regulam profitentur, quos an ex verbis eius possis agnoscere; audi quid in continenti subiungat. Alioquin, inquit, ridiculum & plenum dedecoris est, referto marsupio quod sudarium & orarium non habeas gloriari. Sunt qui pauperibus parum tribuunt, vt amplius accipiant,

cipiant, & sub prætextu eleemosynæ quærunt diuitias; quæ magis venatio appellanda est, quam eleemosyna. Sic bestiæ, sic aues, sic capiuntur & pisces. Modica esca in hamo ponitur, vt in eo matronarum sacculi protrahantur. Est vtique melius non habere quod tribuas, quam vt tribuas petere * impudenter. Non habent fratres hospitales, vel alij quod hic de me querantur. Qui enim hæc loquitur, doctor Ecclesiæ est, & forte ad eos Hieronymus non respexit. Ipsi, licet ego nouerim, nouerunt regulam suam. Noui tamen regulam veritatis, qua mihi constat; quia religio munda & immaculata apud deum & patrem, hæc est, visitare pupillos & viduas in tribulatione eorum, & immaculatum se custodire ab hoc sæculo. Hæc autem politicorum omnium est: & bene cum istis agitur, si eam fideliter seruant. Porro in sacro ocio Dei degentium, regulam in se propheta exprimit dicens: Prouidebam dominum in conspectu meo semper, quoniam à dextris est mihi ne commouear; propter hoc lætatum est cor meum. Et Maria exempta à turbis, & in Euangelio, sedens secus pedes domini vt audiret verbum eius. At vt de Hypocritis sermo claudatur, quid beatus Iob de his pronunciet proferatur in medium. Hoc, inquit, scio à principio, ex quo positus est homo super terram, quod laus impiorum breuis sit, & gaudium hypocritæ ad instar puncti. Si ascenderit vsque in cælum superbia eius, & caput eius nubes tetigerit, quasi sterquilinium in fine perdetur.

* al. impudenter.

CAP. XXIV.

De inuidis & detractoribus.

ECCE quam miser est finis hypocritarum, qui sacro testante eloquio, perdentur vt sterquilinium, quo nihil immundius est. Frustra ergo affectauerunt vmbram bonorum operum: nam si bona essent, reuera nequaquam perderentur. Vt desideria carnis implerent, quæ aduersus spiritum concupiscit, multa sustinuerunt in fame & siti, in frigore & nuditate, & similibus, quibus Christi preciosum emi poterat margaritum. Non enim in sola immunditia, vel gula consistunt opera carnis, cùm

vt idem velint, idemque nolint. Ait magnus pater Augustinus: Tolle inuidiam; meum tuum est, & tuum meum. Et forte non erit aliquid meum vel tuum, si omnia nostra erunt. Ipsa enim est quæ, quod sibi vult abesse, idem proximo abesse desiderat, & si non absit infeliciter cruciatur, & sæpe in eo quod non desiderat, dum illud proximo videt abesse, torquetur. Recte quidem, cùm & Ethicus dicat, quia

Iustius inuidia nihil est, quæ protinus ipsum
Autorem rodit, excrucians animum.

Nec leue tormentum credas quo nullum grauius potuerunt Siculi excogitare tyranni. Pestem hanc, licet poëtici nube figmenti, Naso depinxit eleganter quidem & vere:

Pallor in ore sedet, macies in corpore toto,
Nusquam recta acies, liuent rubigine dentes,
Pectora felle virent, suffusa est lingua veneno,
Risus abest, nisi quem visi fecere dolores,
Vixque tenet lachrymas, quia nil lachrymabile cernit,
Nec fruitur somno, inguiantibus excita curis.
Sed videt ingratos, intabescitque videndo
Successus hominum, carpitque & carpitur vna,
Suppliciumque suum est.

Non est autem minus vera descriptio, licet rei incorporali corporis compositionem autor adscribat, cum in eo figuræ, quæ sarcophegia, vel sarcographia dicitur, vis consistat, quod rebus incorporalibus corporis lineamenta licenter adtribuit. Hoc quidem potius adtendendum, quòd nulla vis beneficij aut naturæ, flammam restinguit inuidiæ. Nam & Palladis viribus & forma, motam describat inuidiam, & sororis felices thalamos, soror stimulata ferre non potuit, & vt promissam numini vel germanæ fidem seruaret, nullo precio potuit inclinari.

Sæpe mori voluit, ne quicquam tale videret:

Ad parricidij facinus, vt fratrem, patriarchas excitauit inuidia, vt nec impune reuelare licuerit gratiam, quam spiritus innocenti monstrabat in somnis. Ergo seruitute damnatur innocens frater, pater orbitate, & vt dispositionem gratiæ Dei euacuet, in se famem, seruitutis iugum, calamitatem exilij, calumnias Aegyptiorum, sæuitiam Pharaonis à iusto iudice iniquitas impetrauit. Manus Ioseph

ſeph in laboribus ſeruierunt, ſucceſſio eorum in luto & latere, ipſiſque paleis reputatur indigna. Videas multos eiuſdem liuoris ſtimulis vrgeri, vt quos poſſunt obices opponant gratiæ, & diſpoſitionem altiſſimi nitantur impedire. Si forte quaſi ſomniando coniiciunt alicuius prouectum, obſtant, reluctantur, vt quaſi fratrem Hiſmahelitis exponant; ſi non occidant, incruſtant ipſam ſinceritatem, & vt proprium prætexant ſcelus, innocentis tunicam oſtendunt cruentatam. Hanc enim in multis video deſcriptionem, qui ad omnia felicioris auræ momenta vruntur, ſibique vellent aduerſari fortunam, dum alij grauius læderentur. Et vt Aeſopo vel Auieno credas, videbis qui ſibi oculum alterum erui gaudeat, dum vtroque priuetur proximus. Nec eſt qua via declines inuidiam, niſi miſerrimus fias. Celebre namque eſt ab antiquo prouerbium, quia ſola miſeria neſcit inuidiam. Fortunaque hominis miſerrima eſt, cui nõ inuidetur. Fertur Plato cùm ei condiſcipuli inuiderent, Socratem interrogaſſe, qua ratione poſſet hominum declinare inuidiam: Cui Socrates; Eſto inquit vt Therſites. Dum ergo torquentur inuidi, alios miſeriæ ſuæ volunt eſſe participes, vndique quærentes vt noceant, & ipſam innocentiam, quandam putant eſſe mortis imaginem. Vnde Maro, vt ab vno diſcas omnes, notans inuidum ait:

Et ſi non aliqua nocuiſſes mortuus eſſes.

Quo nihil minus decet Philoſophum, aut virum autoritate vel moribus grauem. Vnde Socrates, non ille antiquus, ſed quem autorem geſtorum Caſſiodorus in tripartita laudat hiſtoria; Quòd, inquit, Iulianus tonſores & coquos palatio expulit, non modo Imperatoris, ſed & philoſophi opus egit. Vt autem detraheret, atq; dilaceraret, neque philoſophi, neque principis fuit. Cùm enim ex quacunque cauſa ceſſant opera, decurritur ad malitiam detrahendi. Hæc eſt vtique indubitata proles inuidiæ, & charitatem abeſſe manifeſto indicio proteſtatur. Et nunc quidem bona aliena præuertit, nunc minuit: mala autem fingit quæ non ſunt; aut magnificat & extollit, ſi qua ſunt. Charitas non agit perperam, at hæc ſola peruerſitate lætatur. Cùm Apoſtolus vitia gentium multà enumeret, nouiſſime, & quaſi in culmine malorum, ſiue profun-

profundo rectius dixerim, posuit detractores, eósq; tanquam singulari nota diuinæ bonitatis hostes exprimens, quasi solos deo odibiles esse, pronunciat. Veruntamen illos Deo odibiliores inter ceteros esse crediderim, qui latenti odio, vt magis noceant, eisque credatur fideliùs, laudes prædicant alienas, amicitiam simulant, subiicientes tamen in calce sermonis vel modicum, quod præcedentibus titulis aduersetur:

Felix & nato, felix & coniuge Proteus:
Et cui, si demas iugulati crimina Phoci,
Omnia contigerant.

Numquid tanti parricidij labes, omnes non modo fortunæ dotes, sed quamvis magnificos virtutis titulos grandes non oblitterat? Tale est illud Oratoris: Iulium Fortunatum fateor virum fortem, & quem constat strenue egisse quam plurima: quo tamen pacto iudicium repetundarum apud iudices iustos euaserit, mirarer quidem, si vis eloquij eius mihi esset incognita. Hoc nonne venenum est, & quodammodo * spem boni operis, & vt ita dicam, virtutis vitam extinguit? Et quidem de Gnatonicis, id est, adulatoribus multa superius dicta, sed quos deteriores dixerim, Gnatonicos an detractores? non satis liquet. Vtrumque tamen vitium apud antiquos inuenio morte mulctatum. Nam & Athenienses Timagoram inter officia salutationis, Dario Regi more gentis illius adulantem, capitali supplicio affecerunt; & Lacedæmoniorum senatus, Caristolum interimi iussit, eo quod magnorum virorum carpere facta maluit, quam palam constantia virili arguere. Hoc enim apud bene compositos semper licuit, vt quisque suo iudicio vteretur, palamque reprehenderet, quod nequaquam recte factum videretur. Siquidem hanc reprehendendi licentiam, charitate subnixam, libertas approbat, & tyrannica duntaxat rabies perhorrescit & impedit. Ceterum detractores & inuidos sic in curia videbis abundare, ac si in eam totius orbis sentiuam confluxerint. Non est cœtus conuiuentium, nisi religiosissimus sit, quem liuoris stimulus non adtingat. Vbique tamen qui illustrioribus clarescunt meritis, acrius inuidiæ toxicato dente roduntur.

* al. speciem

Vrit enim fulgore suo qui prægrauat artes

Infra se positas, extinctus amabitur idem.

Sed præ ceteris serui dominos, prælatos subditi insequuntur. Nam sicut seruorum, ita & subditorum genus plerumque querulum est, & aut se iniustè premi, aut indignè remunerari studia, aut officia male administrare causatur. Raroque iuuenies, qui in aliquo non detrahat præsidenti, etsi interdum omnia recte gerantur. Comicos relege, reuolue tragicos, familiam fere semper patrifamilias videbis ingratam. At non modò in curia, sed in schola, sed in claustro, sed in * Capitolio morem hunc, si tamen domestica vitia sunt moribus aggreganda, miraberis obtinere. Venerabilis pater Gilbertus Herefordensis Episcopus, mihi referre consueuit claustralium morem, quem in se ipso se fatebatur expertum. Cum enim monasterium ingressus esset, feruens adhuc igne, quem de nouo conceperat, magistratuum suorum ignauiam arguebat. Nec mora, promptus in modico miseratione complicium motus est. Nondum tamen pepercit maioribus. Paulo post ad priores ascendit: prioribus compatiens, carpere non cessauit Abbates. Factus est & ipse Abbas, & propitius in coabbates, Episcoporum cœpit vitia intueri. Tandem & ipse Episcopus, coëpiscopis parcit. Nec tamen ipsum inuidiæ vitio arbitror laborasse: sed vir prudens, quod hominibus quodammodo ingenitum est, eleganter expressit. Et forte hoc sibi præfatus pater imposuit, vt sic laborantium turbæ sponte consertus, benignius audiretur. Sane Iulius Cæsar, audita Catonis morte, tandem compassus est laboribus & ærumnis extincti, & egregium ciuem rebus humanis defleuit exemptum. Publice tamen confessus est, quod & Cato virtuti eius inuiderat, & quod ipse Catonis gloriæ inuidebat. Quæ vero ad gratiam sine inuidia via expeditissima sit, senex docet in Andria, dum filium omnibus obsequi, neminem lædere refert. Ait quoque sequendæ beatitudinis pater Augustinus, quia dentem caninum vel euitabit cautissima humilitas, vel retundet solidissima veritas. Alia siquidem virtute, nemo detractionis declinat aculeos, liberæ tamen reprehensionis medelam, sana mens minime aspernatur. Licet iure conuitia puniantur, famosique libelli. Nam

* al. capitulo

Si mala

Si mala condiderit in quem quis carmina, ius est
Iudiciumque

est, & aduersus conuitiatores iam pridem lex est accepta, chorusque de inepta licentia præsumentium, & abutentium,

Turpiter obticuit, sublato iure nocendi.

CAP. XXV.

De libertatis amore & fauore, & de his quæ liberè dicta patienti animo maiores tulerint: & de differentia lædoriæ & scommatis.

LIBERTAS ergo de singulis pro arbitrio iudicat, & quæ sanis videt moribus obuiare, repræhendere non veretur. Nihil autem gloriosius libertate, præter virtutem, si tamen libertas rectè à virtute seiungitur. Omnibus enim rectè sapientibus liquet, quia libertas vera aliunde non prouenit. Vnde quia summum bonum in vita constat esse virtutem, & quæ sola graue, & odiosum seruitutis excutit iugum, pro virtute quæ singularis viuendi causa est, moriendum, si ingruit necessitas, philosophi censuerunt. Ad hæc perfectè sine libertate non prouenit, libertatisque dispendium, perfectam conuincit non adesse virtutem. Ergo & pro virtutum habitu quilibet & liber est, & quatenus est liber, eatenus virtutibus pollet. Econtra vitia sola seruitutem inducunt, hominemque personis & rebus indebito famulatu subiiciunt: & licet seruitus personæ quandoque miserabilior pareat, vitiorum seruitus longè semper miserior est. Quid est itaque amabilius libertate? Quid fauorabilius ei, qui virtutis aliquam reuerentiam habet? Eam promouisse omnes egregios principes legimus; nec vnquam calcasse libertatem, nisi manifestos virtutis hostes. Quæ fauore libertatis sunt introducta, nouerunt iurisperiti, & quæ ob illius amorem magnificè gesta sunt, historicorum testimonio percelebre est. Cato venenum bibit, asciuit gladium, & ne qua mora protenderet vitam ignobilem, iniecta manu dilatauit vulnus, sanguinem generosum effudit, ne regnantem videret Cæsarem. Brutus arma mouit ciuilia, vt vrbem eximeret

meret seruituti. Ipsaque sedes imperij miserabili maluit bello semper affligi, quam dominum licet mitissimum sustinere. Transeo ad infirmiorem sexum. Coniuges Teutonorum, ob amorem pudicitiæ rogantes victorem Marium, vt dono mitterentur Vestæ virginibus, se quoque promittentes concubitus futuras expertes; cum minimè audirentur, proxima nocte laqueis sibi spiritum eripuerunt eliso gutture, ne seruirent, aut pudicitiæ dispendium paterentur. Si singula huiusmodi referre voluero, tempus antequam exempla deficiet. Libertatis itáq; vsus eximius est, eique soli displicet, qui moribus seruilibus viuit. Quæ libere dicuntur aut fiunt, sicut timoris, ita & temeritatis expertia sunt, & dum recta via inceditur, laudem merentur & gratiam. At cum sub imagine libertatis, temeritas spiritus sui * profudit vehementiam, reprehensionem incurrit; vulgi quidem auribus gratior, quàm sapientissimi cuiusq; animo probabilior, vtpote frequentius tuta venia aliena, quam prouidentia sua. Viri tamen optimi, & sapientissimi est, habenas laxare libertati, & quælibet dicta eius patienter excipere. Sed nec operibus se opponit, dum virtutis iacturam * non incurrat. Cùm enim per se ipsam virtus quæque resplendeat, patientiæ titulus gloriosiori fulgore clarescit. Priuernatium quidam, cùm interrogaretur, qualem pacem habituri essent captiui Priuernates, sibi impunitate donata respondit consuli Romanorum, si bonam dederitis, perpetuam: si malam, non diuturnam. Qua voce libertatis, non modo veniam rebellionis obtinuerunt Priuernates, sed etiam beneficium ciuitatis Romanæ, quia sic in senatu loqui Priuernas ausus est. Philippus quidam aduersus ordinem Senatorum libertatem exercuit, segnitiemque pro rostris exprobrans, alio sibi senatu opus esse dixit: nec tamen senatoria grauitas moueri potuit, sicut nec prudentia Philippi consulis, cum ei à reo diceretur, cui lictoris præceperat iniici manum: Non es, inquit, Philippe mihi consul, quia nec ego tibi senator sum. Magni Pompeii inter cæteros in hac parte virtus enituit. Cum enim Gneius Piso, Mallium Crispum reum ageret, eumque euidenter nocentem, Pompeii gratia eripi videret, iuuenili impetu ac studio ad accusationem prouectus, multa & grauia crimina præ-

* al. profluit

* al' deest non.

na præpotenti defensori obiecit. Interrogatus deinde ab eo cur se * præses quoque non accusaret: da, inquit, & tu * præses Reipublicæ, te si postulatus fueris, ciuile bellum non * excitaturum, & ego etiam de tuo priusquam de Mallij capite in consilium iudices mittam. Ita eodem iudicio duos sustinuit reos, accusatione Mallium, libertate Pompeium, & eorum alterum lege peregit, alterum professione, qua solum poterat. Cn. Lentulus Marcellinus consul, cum in * cōtentione de Magni Pompeii nimia potentia quereretur, assensusque ei clara voce populus esset; Acclamate, inquit, Quirites acclamate, dum licet, iam enim vobis intumescente Pompeio id facere non licebit, impune tamen tunc eximij ciuis pulsata potentia est, hinc inuidiosa querela, hinc lamentatione miserabili. Eidem candida fascia crus alligatum habenti; Fauonius, non refert, inquit, qua in parte corporis sit diadema. Res eius regias exprobrans cauillatione panni exigui. Sed is neutra in parte mutato vultu, vtrumque cauit, ne aut hilari fronte libenter agnoscere potentiam, aut tristi iram profiteri videretur. Idem cum * Heluio Formiano libertini filio improperans, quod redierat ab inferis, vt Lucium Libonem, amicum Pompeij, accusaret; Ab inferis, inquit, * Heluius in Libonem venio accusator; sed dum illic moratus sum, vidi quam plurimos in diuersa ætate, & sexu innocentes, ibidem de te grauissime conquerentes, quos ipsos per hanc importabilem bonis potentiam tuam nequiter condemnaueris; & omnia Pompeij peruersa & reprehendenda, audientibus cunctis exposuit. Itaque eodem tempore & fortissimum erat Pompeio maledicere, & tutissimum. Vnde & * Deiphilus Tragœdus inter agendum populo, directa in Pompeium manu, *Miseria*, inquit, * *vestra Magnus* * *est*. Item C. Carbone consule iubente obsides dari à Placentinis, Marcus * Castutius libertate inflammatus, nec minis, nec viribus cessit, imo consuli dicenti se habere gladios, respondit, & ego * annos. Seruius Galba pro Pompeio obligatus, cùm in foro conueniretur; C. inquit, Cæsar, pro Pompeio genero quondam tuo, tertio eius consulatu pecuniam spospondi, quo nomine nunc appellor. Quid agam? An dependam? Palam atque aperte ei bonorum Pompeii venditio-

* al. prades
* prades
* al. exercitaturum
* al. concione
* al. Helino
* al. Heliuus
* al. Delphilus
* nostra
* es.
* al. Craßitius.
* al. animos

ditionem exprobrando, vt à tribunali summoueretur meruerat, sed illud ipsa mansuetudine mitius pectus æs alienum Pompeii, ex suo fisco solui iussit. Pisistratus Atheniensium tyrannus, cum eum vxor hortaretur, vt capitale supplicium sumeret de adolescente, qui filiæ eius amore succensus, eam in via publica obuiam fuerat osculatus, respondit: Si eos qui nos amant interficimus, quid faciemus his, quibus odio sumus? Vox quidem ciue dignior, quam tyranno, quæ & filiæ laudabiliter tulit iniuriam, & laudabilius suam. Idem à Thrasippo amico conuiciis in cœna sine fine laceratus, & animum & vocem ab ira cohibuit, & licet eum Thrasippus impetu temulentiæ sputo in os eius iniecto resperserit, filios & familiam ab vltione retraxit, posteroque die supplicem, & voluntariam de se mortem exigentem, data fide in pristinæ gradum amicitiæ recepit. Nobilissimis ciuibus, fortunæ tamen disparis, à senatu Hispania prouincia delegabatur, audiente Seruio Sulpitio humili viro, sed liberrimi spiritus. Cùm ergo senatui etiam populus præstitisset assensum, neutrum mitti mihi placet, inquit Sulpitius, quoniam alter nihil habet, alteri nihil est satis; æquè malam licentis imperij magistram iudicans inopiam atque auaritiam. Romanum quoque consulem, Brutum, Lusitaniæ imperatorem, legatus Cinniorum, aduersus Romanum imperium arma tractantium, verbi grauitate mouisse potuerat, nisi Romanus esset, quoniam huic populo præ ceteris moderatio semper amica fuit. Cùm enim Cinnij ad redemptionem libertatis inuitarentur, legatus ferrum sibi à maioribus, quo vrbem tuerentur, relictum esse respondit, non aurum, quo ab imperatore auaro emerent libertatem. Paschelius Iunius, vir summa libertate multaque scientia, & domi forisque clarus, sed in solo philosophandi studio, interrogatus quid sibi tantam daret, quæ vellet dicendi licentiam, duo respondit, quæ homines horrent: senectutem & orbitatem. Quid enim timebit senex orbus? Pyrrhus percunctatus est eos, qui in conuiuio Tarentinorum parum honoratum sermonem de se habuerant, an quæ audierat vera essent. Tum ex his vnus, nisi, inquit, vinum nobis defecisset, ista quæ tibi relata sunt, præ his quæ dicturi eramus, ludus ac iocus fuissent.

fuissent. Tam vrbana crapulæ excusatio, tamque simplex confessio veritatis, iram tyranni conuertit in risum. Inserit se iuris liberi spiritus, mulier barbari sanguinis, quæ à Philippo rege tumultui mœrens damnata, prouocarem, inquit, ad Philippum, sed sobrium. Sic ergo excussit crapulam oscitanti, & præsentis animi ebrium resipiscere, causaque diligentius inspecta, coëgit iustiorem ferre sententiam. Syracusana quædam sola quotidie tempore matutino, votis expectātibus à diis salutem grauissimi & importabilis tyranni Dionysij deuotissime exorabat. Quod vt is cognouit, non debitam sibi admiratus beniuolentiam, ad se vocatam, cur aut quo suo merito hoc faceret, interrogauit. Tum illa: Certa est ratio, inquit, propositi mei. Puella enim cùm grauem tyrannum haberemus, carere eo cupiebam. Quo interfecto, aliquanto tetrior arcem occupauit: eius quoque finiri dominationem, magni æstimabam. Tertium te superioribus importuniorem cœpimus habere rectorem. Timens itaque ne si & tu absumtus fueris, etiam tibi succedat deterior, caput meum pro salute tua deuoueo. Tam facetam audaciam Dionysius etsi teterrimus, tamen punire erubuit. Quid enim securum erit, si etiam virtutes, inter quas præcipuum fere locum libertas obtinet, puniuntur? Romani ergo, sicut aliis præstantiores, ita & reprehensionis patientiores extiterunt; adeo quidem, vt dummodo in conuiuiis & locis minùs sobriis caueatur, quisquis eam iustam tamen horret ac refugit; sobrietatis videatur ignarus. Nam etsi contumeliam habeat euidentem, vel absconditam, patientia reprehensionis apud sapientes longè gloriosior est, quàm pœna. Inde lœdoriarum & scommatum etiam aduersus viros summa potestate præditos, exercitium, licentiosum magis quàm licitum est. Est autem, vt in libro Saturnaliorum Eustachius docet, lœdoria, quæ exprobrationem & directam contumeliam continet. Scomma quidem morsus est figuratus, quia sæpe vel fraude, vel vrbanitate tegitur, vt aliud sonet, aliud intelligas; nec tamen semper ad amaritudinem pergit, sed nonnunquam his, in quos iacitur, & dulce est. Quod genus maxime vel sapiens, vel alius vrbanus exercet, præcipue inter mensas & pocula, vbi facilis est ad iracundiam prouocatio. Nam

sicut

ficut in præcipiti stantem, vel leuis tactus impellit; ita vino vel infusum, vel aspersum, paruus quoque dolor incitat in furorem. Ergo cautius in conuiuio abstinendum scommate, quod tectam intra se habet iniuriam. Tanto enim pressius hærent dicta talia, quam directæ lœdoriæ; vt hami angulosi, quam directi mucrones, tenacius infiguntur. Maxime quia dicta huiusmodi risum præsentibus mouent, quo velut assensus genere, confirmantur iniuriæ. Est autem lœdoria huiusmodi: Oblitus ne es, quia salsamenta vendebas? Scomma autem, quod dictum est, contumeliam esse * relatam, tale est: Meminimus, quando brachio te emungebas. Nam cum res eadem vtrobique dicta sit, illud tamen lœdoria est: quod aperte obiectum, exprobratumque, est: Hoc scomma, quod figurate. Sunt scommata minus aspera, quæ quasi edentatæ beluæ sunt morsus. Vt. Tullius in consulem, qui vno tantum die consulatum petegit: Solent, inquit, esse flamines diales, modo consules diales habemus. Et in eundem: Vigilantissimus est consul noster * Camus, qui in consulatu suo somnum non vidit. Eidemque exprobranti sibi quod ad eum consulem non venisset; veniebam, inquit, sed nox me comprehendit. At de vsu lœdoriæ, vel scommatis, & ciuilitate, dicetur in sequentibus, nunc ostendisse sufficiat, quia arguere licitum est, quod æquum est esse correctum. Vnum tantum de scommatibus Alexandri, quasi in calce libelli huius, superioribus annectam. Cum enim Rex Darius vno & altero prælio virtutem eius expertus, partem regni, Tauro monte tenus, & filiam in matrimonium, cum decies centum millibus talentum pollicerettur, eique Parmenion, vir magnus inter Alexandrinos, dixisset, se si Alexander esset, vsurum hac conditione, respondit; Et ego si Parmenion essem, eadem vterer: tacite quidem consiliarij timiditatem arguens, voce duabus victoriis respondente, dignaque cui tertia, sicut euenit, tribueretur. Liberum ergo fuit, & semper licitum libertati, parcendo personis, dicere de vitiis; quoniam & ius est, quo licet veras exprimere voces, & quod etiam seruis aduersus dominos, dum vera loquuntur, Decembrem indulget libertatem. Tunc ergo non impetrata venia, quæ ipso

* al. calatam

* Canius

ipſo iure competit, linguas acuunt, & quicquid eos toto anno vrit, impune redarguunt, palam detegentes, & crimina, dum tamen expletis Saturnalibus, citra veniam nequaquam ad accuſationem dominorum patronorumve proſiliant. Vtor ergo libertate Decembris, & iuſſis tuis obtemperans, quod me & te vrit, beneficio iuris communi fidenter arguo, non neceſſe ratus, veniam impetrare, in his, quæ publicæ ſeruiunt vtilitati, & tuæ ſunt placita voluntati.

Inchoatur

LIBER OCTAVVS

POLICRATICI

IOHANNIS SARESBERIENSIS.

Prologus.

SOLENT qui mare enauigant, illis habere gratiam & referre, quorum beneficio pericula euaſerunt. Accenduntur ignes, clamores excitantur, eriguntur & ſigna, quibus Scyllæa vorago, turbo Charybdis, ſaxa latentia, tractus & tenacitas Syrtium à nauigantibus queant ſalubriter declinari. Sic & his qui ea imminere denunciant, quibus ſalus periclitatur humana, rectiſſimè gratia debetur ex merito: & qui eam merentibus non rependit, ingratus beneficij, dignus eſt ſalutis diſpendium ſuſtinere. Nemo autẽ eſt, qui ſalutem vitiis neſciat impediri, eaque ex amore proximorum notari ad fugam, publice intereſt. Vita ſiquidẽ humana, quouis freto procelloſior eſt, nec poſſunt vitari diſcrimina, niſi ſuis denuncientur indiciis. Ad hanc vero operam, publicæ

publicæ vtilitatis, & tuæ iussionis stimulis vrgeor, licet in me nihil agnoscam, quod attentionem prouocet auditorum. Homo vndiq; immunitus & imminutus, cui nec vita ad cōscientiam, nec ad doctrinam scientia, nec opera suppetunt ad exemplum. Vnde in me à plurimis conclamatur vt taceam, dicentibus quod nec etiam virtutis speciosa laus est in ore peccatoris. Hoc hi soli faciunt, quibus vitia placent, currentes in mortem, nemine reuocante, aut qui saluantur inuiti. Nam quibus bona placent, non à quo, sed quid dicatur attendunt, & ex causis, dicentis dicta pensantes, gratum habent quicquid vndecunque elicitum proficit ad virtutem. Non ergo quis, sed quid, quáve de causa scribam, diligens lector attendat, & vbi maledicta inuenerit, sincerus iudex, & nec inuidiæ, nec odij, nec alterius affectionis motu concussus, testimonium de malo perhibeat, & vbi bene dixero, non me cædat. Mihi tamen pro minimo est, si innocentiæ meæ gratis detrahitur à peruersis, quos emendari vellem, si me tamen benignitatis tuæ fauor exceperit. Quicquid autem à præsentibus patiar, spero autore Deo, & charitate, qua vrgeor ad scribendum, mihi præstante fiduciam, quòd labori meo gratia non deerit posterorum. Odio siquidem vel amore in partem alterutram præsentium plerumque iudicia prolabuntur. Nihil equidem præsenti operi ex proposito inseretur, quod non sit ratione, vel præcedentium scriptorum autoritate subnixum. In quibus tamen quid sequendum sit, lectoris relinquetur arbitrio, vt procul à nomine meo faciam vitium, & notam mentiendi. Sed hæc hactenus. Nunc transeamus in Epicureorum castra, & quod ibi pro certo fuerit exploratum, in medium proferatur. Nam ad eorum sectam indubitanter pertinere noscuntur, qui in omnibus propriæ seruiunt * voluntati.

* al. voluptati

CAP. I.

Quod Gnathonica subest Thrasonianæ, & de septem principalibus vitiis, & sequela eorum, secundum beatum Gregorium: & quòd inanis gloria nobilem habet ortum.

IN tota ergo Epicureorum familia insignis est Thraso; & licet non exierit primus, aut omnium primus habendus est, aut non minimus inter primos. Ei namque licet ineptus sit, tota Gnathonicorum factio famulatur. Et forte Comicus ideo Gnathonem introduxit seruum militis gloriosi, vt eleganter innueret, quoniam & in vita hominum & in assertione morum subest Gnathonica Thrasonianæ. Altera tamen pendet ex altera, adeò quidem, vt inuicem sine se esse non possint. Nam & Gnathonis opera inutilis est, si non sit miles gloriosus, & forte Thrasonis arrogantia conquiescet, si non eam fallacia Gnathonis exceperit. Comici forte contemnis Eunuchum, sed in Eunucho fere omnium vitam expressit. Et eo quidem liberius & elegantius omnes arguit, quo cautius fictitio argumento sine læsione personarum vitia denudauit. Si nobiliorem quæris autorem, multi procedunt cenodoxiæ repressores. Est autem cenodoxia, vt patribus placuit, inanis gloria, quæ mentem inflat & aures, & nihil aliud emolimenti de soliditate virtutis mortalibus affert. Cum autem superbia sit totius peccati initium, hanc de se primam sobolem gignit. Ab hac enim virulenta radice superbiæ, septem principalia vitia oriuntur, quæ quidem principalia dicuntur respectu minorum, quæ ex his velut hydræ capitibus multipliciter pullulant. Quorum vt nomina & figuræ fidelius teneantur, qualiter hanc pestiferam arborem beatissimus Papa Gregorius depingit in moralibus, si vacat, paulisper attende. Primos ergo ramos huius plantæ sic distinguit, vt sit primus, inanis gloria, secundus inuidia, tertius ira, quartus tristitia, quintus auaritia, sextus ventris ingluuies, luxuria septimus. Vnde & saluator, quia nos superbiæ vitiis captiuos doluit, ad spirituale liberationis prælium septiformis

gratiæ ſpiritu plenus venit. Cum verò vitiorum quinque ſpiritualia ſint, duo carnalia, vnumquodque eorum tanta ſibi cognatione iungitur, vt non niſi de altero generetur. Habentque rami ſinguli ramuſculos de ſe procedentes, tanta quidem amplitudine dilatatos, vt mundum ferè totum in maligno poſitum pene operiant. Nam de inani gloria, inobedientia, iactantia, hypocriſis, contentiones, pertinaciæ, diſcordiæ, & nouitatum præſumptiones oriuntur. De inuidia, odium, ſuſurratio, detractio, exultatio in aduerſis proximi, afflictio autem in proſperis naſcitur. De ira, rixæ, tumor mentis, contumeliæ, clamor, indignatio, blaſphemiæ proferuntur. De triſtitia, malitia, rancor, puſillanimitas, deſperatio, torpor circa præcepta, vagatio mentis circa illicita prodeunt. De auaritia, proditio, fraus, fallacia, penuria, inquietudo, violentiæ, & contra miſericordiam obdurationes cordis egrediuntur. De ventris ingluuie, inepta lætitia, ſcurrilitas, immunditia, multiloquia, hebetudo ſenſus, circa intelligentiam propagantur. De luxuria, cæcitas mentis, inconſideratio, inconſtantia, præcipitatio, amor ſui, odium Dei, affectus præſentis ſæculi, horror autem vel deſperatio futuri generatur. Sed quomodo ab inuicem principalia prodeant, idem doctor exponit. Prima namque ſuperbiæ ſoboles dum oppreſſam mentem corruperit, mox inuidiam gignit, quia nimirum dum vani nominis potentiam appetit, ne quis alius hanc adipiſci valeat, intabeſcit. Inuidia quoque iram generat, quia quanto interno liuoris vulnere animus ſauciatur, tanto etiam manſuetudo tranquillitatis amittitur. Et quia quaſi dolens membrum tangitur, idcirco oppoſitæ actionis manus, velut grauius preſſa ſentitur. Ex ira quoque triſtitia oritur, quia turbata mens quo inordinate ſe concutit, eo ad dicendum mala confundit. Et cum dulcedinem tranquillitatis amiſerit, nihil hanc niſi ex perturbatione ſubſequens mœror paſcit. Triſtitia quoque ad auaritiam deriuatur, quia dum confuſum cor bonum lætitiæ in ſemet ipſo intus amiſerit, vnde conſolari debeat foris quærit. Et tanto magis exteriora bona adipiſci deſiderat, quanto gaudium non habet, ad quod intrinſecus recurrat. Et quidem ſingula eorum ſuæ perniciei afferunt fructum, cum

inanis

inanis gloria Deum inuidia proximum, ira auferat & seipsum, tristitia solatij sitignara, auaritia dum per exteriora vagatur, edacitatis suæ macerat ieiunio. Vt vero maciei suæ indigentiam expleat, prolabitur ad duo carnis vitia quæ sequuntur. In quibus liquet quod de ventris ingluuie luxuria nascitur, dum in ipsa distributione membrorum, ventri genitalia videantur esse * subnexa. Vnde dum vnum inordinatè reficitur, aliud proculdubio ad contumelias excitatur. Hæc quidem Gregorius, imo per Gregorium Spiritus sanctus. Ex quo constat ei qui ad salutem tendit, primam superbiæ sobolem extinguendam. Quæ si paulisper succreuerit, omnium vitiorum frutices de se, vt prædictum est, gignit. Nam etsi sit apud aliquem quandoque præcipua, nequaquam possibile est, vt sit sola. Si enim quempiam inanis gloria stimulat, necesse est, vt per abrupta vitiorum præceps ruat. Hoc est autem quod nobile censetur vitium, adeoque humanæ fragilitatis demulcet ingenium, vt vix sit vel à præclaris mentibus alienum. Nam & ortum nobilem habet, suique dispendij processum nescit, antequàm à fastigio corruat, quod optauit. Nam & de se inuicem vitia oriuntur, at inanis gloria etiam in virtute originis suæ figit radicem. In quo enim quisque præ cæteris pollet, in eo nisi adsit moderatrix gratia, facilius intumescit.

* al. subnixa

CAP. II.

Quòd rarus est contemptor gloriæ, & de tribus locis à quibus laudis materia trahitur, & quæ sit laus vera, quæ perfecta, quæ neutra; & de moderatione largitionum.

VIX tamen est, qui vanæ gloriæ non insistat, & eam quæ ab hominibus est, non concupiscat laudem. Ad hanc alij virtute, alij virtutis imagine, alij naturæ, aut fortunæ beneficio proficiscuntur. Ex his enim tribus locis, placuit oratoribus laudis esse materiam. Nam ab animo, aut corpore, aut ab extrapositis peti debet. Porro animi bona, aut corporis, aut naturaliter insita sunt, aut studio comparata, aut causaliter & casualiter

accesserunt. At in his certi sunt gradus pro dignitate eorum in quibus consistunt, & quibus petuntur. Primus siquidem commendationis gradus est, qui ab animi dote prouenit. Secundus & medius, qui corporis valetudinem approbat & venustatem. Tertius, idemque nouissimus, qui exteriorum continet laudem. Quod & Apuleium docuisse, superius retuli. Et laus quidem animi vera est, sæpeq; perfecta, si tamen ei tenaciter bona, quæ in ipso commendantur inhæserint; adeo quidem vt sint inseparabilia. Certum est enim quia inuito auferri non possunt. Alias quidem vera fortasse, sed perfecta esse non potest. Corporis autem verisimilis est commendatio, sed perfecta nunquam. Nam; bona eius queunt semper auferri inuito. Natura enim eius, & debilitari potest iugiter & corrumpi. Aduentitiorum vero persunctoria gratia est, & nec veram nec perfectam habent laudem, imo nec verisimilem. Sufficiat eis si vel probabilem imitentur. Siquidem in vtramque partem flectuntur facile. Et nisi possidentium iuuentur vsu; non tam ad laudem sunt, quam ad vituperium proniora. Nam diuitiæ & potentiæ & gratia, cum plurimum * vitium dent, in vtramque partem certissimum faciunt experimentum morum, fitque possessor morum ab eis quandoque melior, interdum peior. Cæterum opera ipsa mentis aut corporis etsi simpliciter bona, vel absolute mala sint, vituperationem interdum, aut laudem contrahunt pro arbitrio iudicantis. Vnde & interesse plurimum putat Aristoteles, vbi quidque laudetur aut vituperetur. Nam plurimum refert, qui sint audientium mores, quæ publice recepta persuasio, docetque in Rhetoricis, vt illa maxime quæ probent esse in eo qui laudabitur publice, credant; aut in eo contra quem dicitur, eaque omnes oderunt, eritque quotiens quid fieri poterit, singulorum ducenda vtilitas. Quod enim expedit, omnes approbant, etsi honestum aliud aliis videatur. Studia literarum minus honoris merentur Lacedæmone quam Athenis, forte plus patientia, fortitudo. His rapto viuere honestum est, aliis cura legum, frugalitas apud Sybaritas fortassis odio foret. Veteribus Romanis summum luxuria crimen. Eius quoque qui laudatur habenda est ratio, cum operibus necessariis gratuita recte

* al. vitium

facta

facta laudem præripiant, & pro ratione personarum, res plerumque habeatur vel honesta vel turpis. Si ergo rectè via, id est, virtute sibi quis laudem conciliat, suo laudis innititur fundamento. Si verò aliunde gloriam quærat, planè desipit, nec ad eam, quam videtur affectare pertinget. At inter ipsa virtutis opera censentur gloriæ amplioris, quæ de liberalitatis, aut magnanimitatis fonte proueniunt. Ea enim fauore populari, clarius efferuntur, & videntur esse præcipua, quæ magis ardua sunt, vel quæ pluribus prosunt. In his tamen longe liberalitas antecellit, quæ & animi indignationem mitigat, detrahentium linguas obtundit, cohibet etiam manus hostiles, & a facie hominum operit multitudinem peccatorum. Qui ergo linguas hominum aut captant, aut metuunt, effundunt patrimonia sua, mittunt in vulgus missilia, conuiuia extruunt, pusillis & maioribus adulantur, & plerique porcum potius agentes, quàm hominem, comessationibus & ebrietatibus insistunt, mimos & histriones fouent, nequissimas artes remunerant, admittunt nebulones, maledicorum excitant linguas ad implendam procacitatis suæ malitiam, dum silentium eorum, aut virulenta dicacitas, male merito donatur præmio. Sunt qui in his maximum, & vere solum diuitiarum reputant vsum, si multiplicent ollas carnium, conuiscerationes exerceant quotidianas, si nec modum conuiuij, nec numerum nouerint conuiuarum, nec aliquam habeant regendæ familiæ rationem. Quam si forte videris conuenisse, forum conuocatum credas, non prandentium aut cœnantium turbam. Hoc tamen apud ditissimos, licet & manus inferior, in eo pro modulo suo præpotentium vestigia imitetur. Quisquis enim famæ petitor est, vires suas excedit, & non quid possit, sed quid aliis placeat, attendit, & illud festinat implere. Sed esto, vt ad famam potiùs, quam ad conscientiam quis liberalitatem exerceat, quia nulli virtuti præcludenda est via, mimos tamen & professiones obscænas fouere beneficiis illicitum est, & infame. Refert Valerius quòd ciuitas Massiliensium tantæ grauitatis custos extiterit, vt nullum aditum mimis daret in scæna, quorum argumenta maiore ex parte stuprorum continerent actus, ne talia spectandi consuetudo, etiam imitandi

tandi licentiam faceret. Nunquid ergo honestum est illos à Christianis, imo & clericis audiri in cœna, qui nec à gentilibus audiebantur in scæna? Lacedæmonij libros Archilochi è ciuitate sua exportari iusserunt, quod eorum parum verecundam ac pudicam lectionem arbitrabantur. Noluerunt enim ea liberorum suorum animos imbui, ne plus moribus noceret, quam ingeniis prodesset. Itaque maximum Poëtam, aut certè summo proximum, quia domum sibi inuisam obscœnis maledictis lacerauerat carminum, exilio mulctarunt. Simili fere sententia, condemnata est lasciuia carminum in Nasone. Nunquid licitum est audiri in poculis, quod ieiuna sobrietas non audebat audire? Eadem ciuitas omnibus, qui per aliquam religionis simulationem alimenta inertiæ quærebant, clausas habebat portas, mendacem & fucosam superstitionem summouendam esse existimans. Hi tamen qui superstitionis sibi conscij sunt, præcipuam partem vendicant apud eos qui laudis amore macerantur. Porro sicut auarum à largo, ita & prodigum quadam contrarietate differre censuerunt, qui duo vnius opinati sunt esse contraria, quantitate alterum, alterum qualitate. Siquidem magnanimitati timiditas aduersatur, qualitate mala dum audenda metuit; & audacia quantitate, dum plus quam audenda præsumit. Prodigalitas itaque eroganda, & non eroganda profundit in eas res, quæ nullam sunt omnino aut breuem habituræ memoriam. Hanc autem effusionem Cicerone autore commendasse dictus est Theophrastus in libro quem de diuitiis scripsit. In quo multa præclare, illud absurde, quod multum in laudanda magnificentia, & apparitione popularium munerum, taliumque sumptuum facultatem, fructum diuitiarum putat. Quanto Aristoteles grauius & verius has pecuniarum reprehendit effusiones, præsertim cum neque necessitati subueniant, nec augeant dignitatem, ipsaque illa delectatio delinitæ multitudinis, ad breue exiguumque tempus sit, eaque à leuissimo quoque. in quo tamen ipso vna cum satietate, memoria quoque moritur voluptatis. Benè etiam colligit hæc pueris, & mulierculis, & seruis, & seruorum simillimis liberis grata esse, graui vero homini & ea quæ fiunt certo iudicio ponderanti,

nullo

nullo modo posse probari. Valerius Maximus, sed & Cicero refert, quod in Alexandro, qui largitione beniuolentiam Macedonum sectabatur, hanc profusionem pecuniæ Philippus arguerit, & epistolæ quidem verba sunt hæc: Quod te, malum, rationis in istam spem induxit, vt eos tibi fideles putes, quos pecunia corrupisses? An tu ideo agis vt Macedones non te regem suum, sed ministrum, & præbitorem putent? Quod quidem regi sordidum esse non ambigis, & corruptelam, quam largitionem potius dici. Fit enim deterior qui accipit, atque ad idem semper expectandum paratior. Quid autem est stultius, quam quod facies, libenter curare, vt id diutius facere non possis? Largitiones immoderatas rapinæ sequentur: cum enim dando egere cœperis, bonis alienis manus cogeris inferre. Itaque cum beniuolentiæ comparandæ causa sis prodigus, non tanta studia assequeris eorum quibus dederis, quanta eorum odia quibus ademeris. Quamobrem nec ita claudenda est res familiaris, vt eam benignitas aperire non possit; nec ita reseranda, vt omnibus pateat: sed vtrinque modus adhibeatur, isque referatur ad facultates. Et quidem eleganter siue * Philosophus, siue alius popularis huius profusionis immoderationem cohibuit, quæ quidem gloriam videtur afferre, sed more meretricio cum res defecerint, euanescit. Nam gratiæ, quam non virtus, sed fortuna conciliat, amor meretricis rectissime comparatur.

* al. Philippus

CAP. III.

Quod omnis professio suos Thrasones habet, & de personis qui ad similitudinem Eunuchi Terentiani sint apud inaniter gloriantes, & quod vana gloria meretricis more loculos sequitur.

EST, vt diximus, in quauis professione inuenire militem gloriosum, qui obsequiis & muneribus suam Thaidem, id est, nomen celebre, & quasi famæ gratiam captat. Sed ei nec Gnatho, vt decipiat; nec Phædria, qui laudem præripiat, nec qui dona corrumpat adolescens,

lescens, aut seruus Parmeno, qui desipientem irrideat, deest. Apud Eunuchum Comici audi Gnathonem, & an ipsum in familia gloriantium videas, diligenter attende.

Est, inquit, *genus hominum, qui esse primos se omnium rerum velint,*
Nec sunt: hos consector, his ego non comparo me vt rideant,
Sed his vltro arrideo, & eorum ingenia admiror, simul
Quicquid dicunt, laudo; id rursum si negant, laudo; id quoque
Negat quis, nego, ait, aio; postremò imperaui egomet mihi
Omnia assentari, is quæstus nũc est multo vberrimus.

Talémne vidisti alicubi? Imo nec quempiam illorum qui felices esse videntur, sine huiusmodi mancipio agnouisti, adeoque scitum hominem vbique reperies, *qui homines ex stultis*; vt ait Parmeno, *prorsus insanos faciet*. Vide & quid de se sentiat Thraso.

Istud, inquit, *est datum*
Profecto, vt grata mihi sint quæ facio omnia.
Vel rex semper maximas mihi agebat gratias, quicquid feceram. Aliis non ita.
Me semper habebat in oculis, omnem credebat exercitum,
Consilia, & vbi eum satietas
Hominum, aut negotij si quando odium ceperat,
Requiescere vbi volebat, vt illam expueret miseriam ex animo,
a al. tamen *Tum me conuiuam solum abducebat sibi.*
Inuidere omnes mihi,
Mordere clanculum, ego flocci pendebam.
Illi inuidere miserè,

ego alios palam reprehendebam, alios mordaciter irridebam; vt *risu emorerentur omnes qui aderant.*

Denique metuebant omnes iam me.

Profecto magnus hic est in oculis suis, & non est ei similis in tota Comœdia. Dignus est ergo qui intromittatur ad Thaidem, excluso Phædria, qui in eo non minus insanit.

ſanit. Dolet excluſus, à ſeruo docetur ſobrio, vt recedat à meretrice, bónoque ſit animo, quia ſi ad ignem acceſſerit, caleſcet plus ſatis, nec patiatur contumelias meretricum, quæ vna falſa lachrimula, quam oculos miſerè terendo, vix vi expreſſerint, reſtringent amantis bilem, & vltro accuſantes id agent, vt vltroneum ſupplicium præſtent. Nam ſapienter amare nemo facilius poteſt, quàm ratione inſanire. Huius ergo Phædriæ & Thaidis ea conditione intereſt verbis, vt quod verum audierit, taceat, & contineat optimè; ſin falſum aut vanum, aut fictum, continuò palam effundit:

Plenus rimarum eſt, hac atque illac effluit.

Vtrumque arguit, irridet vtrumque, quando alterum fallere, alterum videt irreuocabiliter inſanire. Ait ergo excluſus & gemens præ dolore:

O Thais vtinam eſſet
Pars æqua amoris tecum, ac pariter fieret, vt
Aut hoc tibi doleret, aut ego iſtud abs te factum nihili penderem!

Ad hæc Thais:

Ne crucia te obſecro anime mi Phædria,
Non pol quo quemquam plus amem, aut plus diligam,
Eo feci, ſed ita erat res, faciendum fuit.

Planè *credo*, inquit Parmeno, *miſera præ amore excluſit hunc foras.*

Quid multa? Id agit fallacia meretricis, vt vnus amantum alteri priores partes cedat per aliquot dies, dum deterius rebus amiſſis emungatur admiſſus. Mos eſt enim gerendus Thaidi, quæ profuſiores & perditiores admittit. Interim quid donare queant, aut mittere excluſi, deliberent. Nam potiſſimus eſt apud eam, qui nouiſſima mittit. Vbi verò priorem emunxerit, redit alter, excluſoque priore, delegat ei mœſtam doloris ſui prouinciam. Inſanit ergo miles, & in impetu doloris potius vel moriendum eſſe decernit, quam in ſe contumeliam tam inſignem accipiat. Familiam conuocat, diſponit bellum, & proſtibulum collectis viribus expugnare decernit. Progreditur, mente & ore reuoluit iniuriam. Loquitur grandia, minis feruet: ſed cùm ad conflictum accedit, memor amoris priſtini, præceptum recolit militare, quo ex autorita-

toritate Scipionis liquet, quia omnia prius consilio experiri, quam armis sapientem decet. Thaidem ergo suam ex pacto sic conuenit, iure non viribus agens. Primum

Thais hoc mihi responde, cum tibi do istam virginem, dixtin hos dies mihi soli dare te?

Thais: *Quid tum postea?*

Concedere videtur, quæ non negat.

Thraso: *At mihi ante oculos coram amatorem adduxisti tuum.*

Et illa: *Quid cum eo litigas?*

Ecce quia amicæ patrocinio, nec verba miscere cum riuali licitum est;

Cum eo inquit *te mihi clam subduxisti.*

Et illa,

Libuit, inquit. *Pamphilam ergo redde huc, nisi manu eripi.*

Aequum & iustum videtur petere, cum repeti possit, quod ob causam datum est, si ea secuta non fuerit. Quid multa? Ad clamorem meretricis contribules, conuicaneique conueniunt, turba fit, conuitiatur miles, petenti viribus & iure resistitur, denunciaturque furcifero omnium ineptissimo, vt linguam manusque contineat, quia si quippiam turbæ fecerit, aut moliminis, sibi loci, diei, tortorisque memoria inustione signorum, promittitur, in * eum protendenda. Interrogantem se Thais quærere iubet qui respondeat sibi. Miles opera & re perdita, cogitur redire inglorius. Et hunc fructum reportant miseri amatores; eo tamen addito, quod alius rebus, quas illi perdiderunt, abutitur. Et quo magis doleant, qui eas meretrici surripuit, sibi successisse non putat, nisi stultitiam & infortunia amantium, suosque successus in auditu omnium præconetur & publicet. Audi Chæream occultum dare Pamphilæ corruptorem. Quid meretrice decepta, loquatur egrediens.

* al. anum

Num quis hic est? Nemo est. Num quis hic me sequitur? nemo homo est.
Iam ne erumpere hoc licet mihi gaudium? Proh Iupiter,
Nunc est profecto interfici, cum me possum perpeti:
Ne hoc gaudium contaminet vita ægritudine aliqua.

Sed

Sed neminem hic curiosum interuenire nunc mihi
Qui me sequatur, quique iam rogando, obtundat,
cruciet, enecet,
Quid gestiam aut quid latus sim, quo pergam? vnde
emergam, vbi siem
Vestitum hunc nactus, quid mihi quaram, sanus
sim, an insaniam?

Interrogatus hæc omnia, imo ego inquit te obsecro Antipho, vt audias omnia, audias diem festum, iocundum euentum, suauem fortunam, in æuum omnibus historiam memorandam. Et sui quoque furoris subtexuit dolos. In summa totius argumenti eo ad præsens vniuersa hæc arbitror posse referri, vt constet pro certo, quia amicitiæ prostitutæ fides haberi non debet. Nam quæ venit à sinceritate animi, fidelis, certa, & fixa est; quæ ab arca vel loculis, fluida, incerta, erronea, & deficiente viatico emarcescit.

Cum fortuna manet vultum seruatis amici,
Cùm cecidit, turpi vertitis ora fuga.

Omnis enim res quæ in commercium venit, ab vno transit ad alium, & ditiorem & auidiorem comitatur emptorem. At foro isto nihil iniquius est, quo rem semel emisse non proderit, nisi semper ematur, & vbi quisque rem ab alio venditam vendicat, nisi & ipsi de precio satisfiat. Quis enim popularem fauorem vendiderit? Si publice habendus est, ematur ab vniuersis. Singulis enim non licet publica bona distrahere. In prouerbij quoque consuetudinem venit, quia incauta largitio non habet fundum. Præterea quem popularis fauor ad munera extulit, si forte Thrasonis more emptam celebritatem exigit, contumeliis affectum, honore spoliatum, Thais altera fama, & quauis Thaide minus fida, à præempto honoris gradu arcet, deprimit, & repellit. Insultat riualis, sobrius * correptor exultat, Gnato vix submurmurat, dum tamen spes est, aut silet omnino si desperat; & ad alios transit, quia ei consilium est, semper felicioribus adhærere. * al. corruptor

CAP.

CAPVT IIII.

Quod nullum vitium peius auaritia, nec amari posse qui suspectus est auaritia: & de duplici fonte liberalitatis, & vter sit potior, & de Considio & Gillia.

NEC tamen etsi prodigalitas videatur in culpa, locum arbitror auaritiæ relinquendum. Nullum enim vitium deterius est, nullum detestabilius, præsertim in his qui principatum aut magistratum aliquem in republica gerunt. Non enim res ipsa, sed etiam opinio eius vitanda est; & omnino impossibile est, vt fidelis videatur alicui, aut amore dignus, qui ex merito apud graues & circumspectos viros auaritiæ suspitionem incurrit. Cum vero laus & fauor humanus quasi à duplici fonte proueniant, operæ scilicet & pecuniæ, facilior est, hic præsertim locupleti. Sed illa * lautior & splendidior & dignior viro forti & claro. Nam qui virtutis opera & industria liberales erunt, quo pluribus profuerint, eo plures ad benefaciendum habebunt adiutores. Deinde benefaciendi consuetudine paratiores erunt, & tanquam exercitatiores ad bene de multis promerendum. Si tamen arca suppeteret, nihil gloriosius est ea liberalitate, quæ consistit in donis: maximè cum & Socrates, vt dicitur, interrogatus quænam esset substantia beatitudinis, dignis donare respondit. Ego quidem Socraticam diffinitionem sic interpretandam arbitror, vt dignitas in accipientium necessitate credatur esse vel meritis. Illis enim qui promeruerunt, donare iustum est; & eis qui indigent, subuenire pium: ita tamen vt id respiciatur in singulis, quod in facie sapientis sine rubore & nota valeat denudari. Siquidem imitari debemus eum, qui solem suum facit oriri super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos. Si enim pauperem histrionem videamus, aut nimium, non debemus vtique fouere malitiam; sed correptam, & si fieri potest emendatam, fraternæ charitatis iure oportet sustentari naturam. Expedit quidem omni petenti

* al. laudatior

petenti tribuere, vel affectum mentis vel solatium charitatis. Interdum tamen increpare pigrum, meretricem vel histrionem confundere salubrius est, quàm quod exigunt elargiri. Quid moror? Quicquid charitas erogat, remuneratur à Domino. Quod dispensat vanitas, euanescit. In Quinto Considio saluberrimi exempli, nec sine paruo ipsius fructu liberalitas, referente Valerio, annotata est, qui Catilinæ furore ita consternata republica, vt ne à locupletibus quidem debitæ pecuniæ propter cumulum pretij possessionum diminuti solui creditoribus possent, cum centies atque quinquagies sestertij summam in fœnore haberet, neque de sorte quemquam debitorum suorum, neque de vsura à suis passius est conueniri, quantumcunq; in ipso fuit amaritudinem publicæ confusionis priuata tranquillitate mitigauit. Opportunè mirificeque testatus, se nummorum suorum non ciuilis sanguinis esse feneratorem. Nam qui nunc præcipuè * negotiatione delectantur, cum pecuniam domum cruentam retulerunt, quam improbando exultant gaudio, cognoscent, si diligenter Senatus consultum quo Considio gratiæ actæ sunt, legere non fastidierint. Subnectit huic Agrigentinum Gilliam, quem propemodum ipsius liberalitatis præcordia constat habuisse. Erat opibus excellens, sed multo etiam animo, quàm diuitiis, locupletior. Semperque in eroganda potius, quàm in corripienda pecunia occupatus, adeò vt domus eius quasi quædam munificentiæ officina crederetur. Illic enim publicis vsibus apta monumenta extruebantur, illinc grata publicis oculis spectacula edebantur, illinc epularum magnifici apparatus, labentique annonæ subsidia oriebantur. Et cùm hac vniuersis, priuatim alimenta inopia laborantibus, dotes virginibus, paupertate pressis subsidia detrimentorum incursu quassatis solatia erogabantur. Hospites quoque tum vrbanis penatibus, tum etiam rusticis tectis benignissime excepti, variis muneribus ornati dimittebantur. Quodam vero tempore quingentos simul Gelensium equites, vi tempestatis in possessiones suas compulsos, aluit ac vestiuit. Quid multa? Non mortalem aliquem, sed propitiæ fortunæ benignum esse diceres sinum. Ergo quod Gillias possidebat, omnium quasi commune

* al. feneratione

mune

mune patrimonium erat, pro cuius salute & incrementis, tum Agrigentina ciuitas, tum etiam vicinæ regiones, cum loca e contraria parte sint arcas habentia inexorabilibus claustris obseratas, nonne præstantiorem aliquanto existimes illam impensam, quam hanc custodiam? Denique quicquid sapientia disponit, approbatur; quod temeritas præsumit, veræ laudis fructum nequaquam assequitur.

Cap. v.

De duobus naturalibus affectibus, scilicet amore iusti, & amore commodi: & de sequela eorum, amore scilicet libertatis, & amore dominandi: & de comparatione Cæsaris & Catonis, de Alexandro, Aristotele, Augusto & Platone, & de his qui via deuia ad gloriam pergunt.

Qvos quidem affectus in homine ab initio extitisse sacræ scripturæ designat autoritas, appetitum scilicet iusti, & commodi appetitum. Quorum alter in voluntate, alter in necessitate consistit, & quanto appetitus iusti qui in voluntate est, amplius crescit, tanto melior est & dignus ampliori beatitudine. Nam nimis velle quod iustum est, nemo potest, nisi forte quis queat esse iustus nimium, aut beatus. Porro si appetitus commodi mensuram necessitatis excedat, vergit ad culpam, & cupiditatis conscius, sibi vitiorum parit originem. Alter ergo istorum quoniam militat charitati, quærit quæ Dei sunt; alter in propria vtilitate versatur, postponens quæ Dei sunt, aut proximorum. Ab hoc duplici fonte mores oriuntur. Recte quidem, si faciat quis alij, quod sibi vult fieri, & ab eo abstineat alij inferendo, quod sibi nollet ab eo irrogari. Distorti vero, si quis alium lædat, vel non prosit, cum possit, quæ quidem vtrinque multipliciter fiunt. A priore quidem amor libertatis, amor patriæ, & tandem extraneorum amor. Nam libertatem non amare non potest, qui se ipsum & patriam amat, & in gradu suo extraneum quicunque sincera charitate diligit proximum.

mum. Siquidem in eo consistit charitas ordinata. Ab altero vero cupiditas dominationis procedit, & laudis & gloriæ, & adeò inualescit, vt ex opinione multorum, res tamen parum consideratæ examinantium virtutibus connumeretur. Nam qui rectum sapiunt, hoc vitiis maioribus aggregant, licet ei ab imperitis, qui tamen sapientum censentur nomine, virtutes subesse videantur. Vnde & veteres primique Romani prout eorum docet & commendat historia, laudis auidi, pecuniæ liberales erant. Ingentem gloriam appetebant diuitiis spretis, & honestatem vtilitati quantælibet præferebant. Hanc quidem gloriam ardentissime dilexerunt, eo totam referentes vitam & mortem. Cæteras cupiditates huius vnius ingenti cupiditate presserunt. Ipsam denique patriam suam, quoniam seruire videbatur inglorium, dominari vero atque imperare gloriosum, prius omni studio liberam, deinde dominam esse concupierunt. Prius enim pro libertate, deinde pro dominio certatum est. Fuerunt tamen quibus iustitia, quantum gentili dabatur, sufficiebat, cupiditate deducta. Aliis nihil satis erat, sed sub imagine magnanimitatis vel impossibilia præsumentes, laudem maximam consequebantur & gloriam. Longe igitur virtus Catonis videtur veritati propinquior fuisse quam Cæsaris. Quod ex ipsa sententia eius facile liquebit. Nolite, inquit, existimare maiores nostros armis rempublicam ex parua magnam fecisse. Si ita esset, multo pulcherrimam eam nos haberemus nunc. Quippe sociorum atque ciuium; præterea armorum & equorum maior copia nobis, quam illis est. Sed alia fuere quæ illos viros magnos fecerunt, quæ nobis nulla sunt: Domi industria, foris iustum imperium, animus in consulendo liber, neque delicto, neque libidini obnoxius. Pro his nos habemus luxuriam atque auaritiam, publicè egestatem, priuatim opulentiam. Laudamus diuitias, sequimur inertiam. Inter bonos & malos, discrimen nullum. Omnia virtutis præmia ambitio possidet. Neque mirum, vbi vos separatim sibi quisq; consilia capitis, vbi domi voluptatibus, *hinc pecuniæ aut gratiæ seruitis. Eo fit vt impetus fiat in vacuam rempublicam. Paucorum igitur virtus ad gloriam, honorem, imperium, vera via, id est ipsa virtute nitentium, à Catone lau-

* al' hic

ne laudata eſt. Hic erat domi induſtria, quam Cato commemorat, vt ærarium eſſet opulentum, tenues res priuatæ. Vnde corruptis moribus vitium econtrario poſuit, publicè egeſtatem, priuatim opulentiam. Ipſe Tullius hoc diſſimulare non potuit in eiſdem libris, quos de republica ſcripſit, vbi loquitur de inſtituendo principe ciuitatis, quem dicit alendum eſſe gloriâ, & conſequenter commemorat maiores ſuos multa mira atque præclara gloriæ cupiditate feciſſe. Huic ergo vitio non ſolùm non reſiſtebant, verùm etiam id excitandum & accendendum eſſe cenſebant, putantes hoc reipublicæ expedire. In libris quoque Philoſophiæ idem Tullius hanc intulit vniuerſalem generalemque ſententiam: Honos alit artes, & gloria accenduntur omnes ad ſtudia, iacentque ea ſemper, quæ apud quoſque improbantur. Huic ergo cupiditati melius eſt reſiſtere ſine dubitatione, quam cedere. Vt enim ait beatus Auguſtinus in libro de ciuitate Dei, tanto quiſque eſt Deo ſimilior, quanto & ab hac immunditia mundior. Quæ in hac vita etſi non funditus eradicatur ex corde, quia bene & proficientes animos tentare non ceſſat, ſaltem cupiditas gloriæ ſuperetur dilectione iuſtitiæ. Nam ſanius videt, qui & amorem laudis vitium eſſe cognoſcit. Nec ſolus id Auguſtinus, ſed etiam gentilium ſententia eſt, gloriam hanc nihil aliud eſſe, quàm ventoſi quodammodo ſpiritus tumorem fumo ſimillimum. Nam & fumus oculorum obtundit aciem, & quo magis aſcendit, citius deficit; & quo magis deiicitur, amplius ſolidatur. Cum ad excelſa peruenerit, euaneſcit. Rectè quidem, eo quod à principe totius vanitatis traxit originem. Nimio ſui capiuntur amore, qui dum nubes & inania captant, & neſcio quid inani ſolidum apprehendere moliuntur, obliuiſcuntur ſui, cum tamen nihil aliud, quam ſe oculis contueantur iniquis. Nolunt enim apprehendere quod ſunt, & illud ad emendationem vero iudicio intueri; ſed phantaſticas duntaxat vanæ opinionis ſequuntur vmbras. Siquidem alios ſpernunt præ ſe, & aſpirant ad impoſſibilia, de fallaci rerum præſumentes imagine. Sic Narciſſus in fabulis dum vana ſui imagine capitur, abit in florem, & dum ſeipſum imprudenter aſpicit, flos ſine fructu pueriliter euaneſcit.
Multo-

Multorum quoque fuit opinio, & eorum qui in veteri Philosophia præ cæteris floruerunt, Alexandrum, & Aristotelem, à numinibus esse progenitos, eo quod in omnibus propriam quærebant gloriam. Platonem quoque propter diuinam quodammodo, qua * eminuit sapientiam, & Augustum propter potentiam fortunamque tranquillam, à Diis traxisse originem tradiderunt. Et quidem in contrarium rectius collegissent, eos aut diuini non esse generis, aut deorum filios esse degeneres, nisi quia dij gentium dæmonia sunt. & incubi dæmones vanitatis & malitiæ suæ certa indicia, si quem tamen gignunt, relinquunt in sobole. Nam & verus Dei filius Deus homo, propriam non quærit gloriam in omnibus quæ gloriose fiunt ab eo, sed patris, eoque illustratur gratia ampliori, quod ad eum ex quo sunt omnia, bonorum operum gloriam refert. Sic & vere sapiens omnis vere potens & vere bonus, ad vnicum omnium bonorum fontem, sua omnia laudabilia refert, summam scilicet creatricem, & indiuiduam trinitatem. Alexandri pectus laudis insatiabile, qui Anacharsi comiti suo ex autoritate Democriti præceptoris innumerabiles mundos esse referenti; Heu me inquit miserum, quod nec vno quidem adhuc potitus sum! Planè miser, dignusque miseria, cuius virtutes omnes absorbuerat laudis insatiata & insatiabilis fames vna. Insultant ei tragœdiæ antiquorum, eo quod angusta homini possessio fuit, quæ Deorum omnium domicilio sufficit. Sed tamen licet appetitus gloriæ semper videatur in culpa, error eorum perniciosior est, qui vel sceleribus innotescere magni duxerunt. Pausanias cum Hermoclea percunctatus esset, quonam modo subito clarus posset euadere, atque is respondisset, si occidisset aliquem virum illustrem, futurum vt in gloriam eius idipsum redundaret, continuo Philippum interemit, & quidem quod petierat assecutus est. Nam & se parricidio notum posteris reddidit, & celebri supplicio patibuli cui affixus est, corona aurea, quam Myrtalis, quæ & Olympias dicta est, capiti eius pendentis imposuit nullum dante solatium. In vindictam tamen pudicitiæ per iniuriam prostitutæ Philippo non puniente, sed deridente iniuriam, potest autore Trogo aliquatenus

* al. enituit

crimen sacrilegij excusari. Inuentus est qui Dianæ Ephesinæ templum vellet incendere, vt pulcherrimo opere consumpto, nomen eius per totum terrarum orbem diffunderetur, furoremque suum detexit impositus eculeo: & nisi Theopompi magnæ facundiæ ingenium eum suis comprehendisset historiis, bene consuluerant Ephesij decreto communi statuentes, vt teterrimi hominis memoria aboleretur silentio. Simili quidem videntur gloriam affectare, imo maiori insania, qui non Ephesinæ Dianæ templum religiosis moribus excidendum, sed templum Spiritus sancti, homines totos, animas scilicet & corpora, vt per hoc hominibus innotescant, luxuriæ vastant incendiis. Nam ab eo laudem appetunt, & plerumque assequuntur honorem, vnde æquius fuerat ignominiam sustinere & pœnam.

CAP. VI.

De luxuria & libidine, & quinquepartito mortis introitu, & quorum sensuum sit voluptas perniciosior, & triplici genere conuiuarum secundum Portunianum, & pernicie gulæ: & de conuiuio Didonis & Euandri, apud Virgilium.

EATENVS iam sermo processit, vt ad virtutem aut publicam fere opinionem oporteat impugnari. Imminet enim iam colluctatio aduersus carnem & sanguinem, & fores videmur liberalitati præcludere, & iocunditatem auferre de vita, cum geminæ vias luxuriæ Epicureis reclamantibus coarctamus. Est enim blandum, vt ait Valerius, luxuria malum, quam accusare aliquanto facilius est, quàm vitare. Nam & volumen quod Propheta vorare præcipitur, in ore quidem dulcescit vt mel, sed amaricatur venter cum ipsa dulcedo verborum digerenda est in vsum operum. Est autem libido cognata & coniuncta luxuriæ, cuius sequela immunditia, finis indubitatus confusio est. Præcedat ergo sermone, quæ origine & causa prior est. Licet autem per quinque sensuum portas lenocinia luxus æque introeant, voluptas aurium ad inuidiam magis videtur accedere, & quæ ex gustu, vel tactu

proue-

prouenit, sordidior est, & olfaciendi & videndi delectatio medium locum tenet. Nam neque satis interdum habet munditiæ, nec ad sordes perniciosissimas vsque prolabitur. Siquidem mors per oculorum fenestras ingreditur; cum quispiam delectatur circensibus, certamine athletarum, histrionum mobilitate, mulierum formis, splendore gemmarum, vestium, metallorum, aliorumque quibus libertas animæ captiuatur. Rursus si auditus vario organorum cantu, vocumque flexionibus mulceatur ad carmina poëtarum, Comœdiarum, & Tragœdiarum actus, mimorum vrbanitates, & strophas, & quicquid huiusmodi per aurem incedit, virilitatem mentis effœminat. Odoris autem suauitas, & diuersa thymiamata, & amomum, & muscus, peregrini muris pellicula, quod dissolutis moribus faciant, nemo nisi dissolutus negat. Nam peregrinos odores non nisi dissolutis & amatoribus conuenire, comicus & Coquus docent. Porro ciborum auiditas auaritiæ mater est, & omnium quasi quibusdam compedibus degrauatum tenet in terra. Ergo propter breuem gulæ voluptatem, terræ lustrantur, & maria, & vt mulsum vinum preciosusque cibus fauces pertranseat, totius vitæ opere desudatur. Ipsi quoque muri Hierusalem, etsi videantur in petra solidati, tandem ruunt & complanantur æquati solo, Nabuzardan coquorum principe imperante. Tactus autem alienorum corporum, & feminarum ardentior appetitus, vicinus Insaniæ est. Quicquid sensus quilibet moliatur, ludus ac iocus est, præ his quæ affert, vt verbis Comici vtar, huius rabies. Hinc enim cupimus, irascimur, gestimus, æmulamur, solliciti sumus, & expleta voluptate per quandam pœnitudinem rursus accendimur, quærimusque facere, quod cum fecerimus, iterum pœniteamus. Ergo cum per has portas quasi quidam cunei perturbationum ad arcem nostræ mentis intrauerint, vt ait Beatus Hieronymus, vbi erit libertas, vbi fortitudo eius, vbi de Deo cogitatio, maxime cum recordatio tactus depingat sibi etiam præteritas voluptates, & rememoratione vitiorum cogat compati, & quodammodo exercere quod non agit? Forte hinc est quod cum Apostolus vitiis omnibus censuerit reluctandum, aduersus fornicationem non con-

gressus, sed fugam indicens, fugite inquit fornicationem. Nā hæc fere dum exercetur Domini immemor est, & præterita dum ad memoriam redit, pestiferas excitat voluptates. Vt de ceteris taceam, quos simplicitas egit in culpam, philosophus acutissimus, & literatissimus Christianus, & feruentissimus in fide Origenes, sicut Ecclesiastica refert historia, seipsum castrauit, fornicationē efficacissimè fugiens, imo & omnem quæ fingi posset præcauens suspicionem, vt exinde sine nota cū virginibus habitaret. Quod autem mirabilius est, leguntur quidam Philosophorū sibi etiam oculos effodisse, ne exteriorum illecebris caperentur. Vtiq; admirando boni & honesti feruebant zelo, etsi recti scientiam non haberent. Scitum est & scitu dignum Aristotelis dictum, quo voluptatū initia obliuioni mandanda asseruit, & solos exitus recordandos. Fessas enim pœnitentiæque plenas, quo minus auide* repetantur, subiicit animus, & quod in eis iocundū est, ne redeant, iubet abscondi. Dicat Apostolus quod voluerit, quia fornicationem fugere, & gulæ seruire, aut omnino impossibile, aut difficillimum est. Nam & illa pars gulæ, quæ corpori vires adimit, nequaquam mœchiæ expers est. Venerē Bacchus plerumq; expugnat, & tamen in sacello voluptatis* nomine reclamante conueniunt. Si Bacchus obtinuerit, Venerem non voluptatem extinguit. Aut nulla ebrietas, aut tanta sit vt tibi vires eripiat, si qua est inter vtramque nocet. Vtrobique à Deo receditur, sed qua magis aberretur, non facilè dixerim. Sed iam alterum erroris nomine non censetur, quia auaritiæ * propellit notam, & ingenuæ liberalitatis habere videtur imaginem. Cum autem liberalitatis effectus nunc à loco, nunc à tempore, nunc à quantitate, nunc à personis, nunc ab vsu, & assiduitate exercendi, laudetur: Illa præcipuè cōmendabilis creditur, quæ in alimētis & his quibus natura indiget, aut vita ciuilis ornatur, clarius elucescit. Ergo qui omnes admittit ad mensam exactissimæ liberalitatis est. Plane quidem, eoque liberalior, quò plures admittit. Sed hoc calculo paucissimi colliguntur. Proximus est, qui etsi non omnes admittat, eos quos introducit sic cibat, sic potat, sic in tricliniis fulcit, & locat discumbentes in sedilibus, vt nihil vel excogitari lautius possit. Multiplicantur fercula, cibi alij aliis farciun-

* al. repetantur
* al. nemine
* al. perpellit

farciuntur, condiuntur hæc illis, & in iniuriam naturæ innatum relinquere, & alienum coguntur afferre saporem. Conficiuntur & salsamenta. Garo nihil vilius est, nisi compluriũ polliceatur effectus, & indicia specierum. Egregium tamen est in huiusmodi quod mimis, & histrionibus, & rumigerulis placet. Hæc enim non ad veritatem; sed ad opinionem omnia fiunt. Cóquorum solicitudo feruet arte multiplici, eliciuntur iura; quid quo die geri oporteat, & quotidianis ministrari conuiuiis domesticus dictator nocte dieque deliberat. Vndecunque conquirit irritamenta gulæ, & vnde palati vires excitet hebetati, nihil arbitrans expeditum, nisi cum intemperantiæ fuerit satisfactum. Sunt & qui poculis fercula subruant, & quasi Homerici autoritate decreti incentiuum ingenij, & fomitem virtutis, & quendam hilaritatis fontem opinantur, si se omnino mero siceráve proluerint. Phæacum ergo more consurgunt, & qui in exhauriendis poculis perditior est, potior iudicatur. Dici solet, quia aleator quanto in arte doctior, tanto nequior; & plane qui bibacior est, alios malitia & iniquitate transcendit. Immolauit Israel apostatans à salutari suo filios & filias suas dæmoniis, & isti dum ingurgitatione vini aut siceræ spiritũ deprimunt, extinguunt scintillulam rationis, se totos immunditiæ prostituunt, & bacchantium spiritui deuouent, quidnam possunt familiarius immolare? Cæterum sunt qui ista contemnant. Quoniam hæc vulgarium, & (vt ita dicam) plebeiorum conuiuiorum videtur esse professio. Siquidem alia prophetica, alia ciuilia, alia dicuntur esse plebeia. In his laudi plerumque ducitur, si sic tua prodigas semel, vt trimenstruo toto esuriens conuiua impudens, mensas circumeas alienas. Hoc quidem sæpe prodigalitatis, interdum & auaritiæ nota est. Nam vt dici solet, auarus cum incipit, modum excedit. Poteris videre quamplurimos, qui fere anno toto parsimoniæ student, & ad purgandam auaritiæ labem, epulones conuocant & parasitos, & collegium nugatorum, qui alienæ nidore culinæ capiuntur, & quos magis honorare voluerint, maioribus oneratos minoribus poculis ingurgitant & distendunt, & donec rabidam orexin excutiant, aliquid amicitiæ, aut festiuitati credunt esse subtractum.

At hoc ab omni vrbanitate adeo procul est, vt barbariei vitiis familiarius sit, quam vitæ ciuili. Siquidem conuiuiorum ciuilium ratio media est, vt etiam sobrietatem exhilaret, & in satietate opulentia crapulam vitet. Nam & abundantiam cibi & potus habet, & quasi copiæ cornu dispensans omnia sic parcit vt effundat, sic effundit vt parcat, & quam habet penes se rationem, non negligit quidem, sed vt ait Portunianus, fides rationem nō ostentat impensæ. Nihil enim molestius est, quam si triclinij præsul in conuiuio sedere videatur ad calculum. Vnde non satis mihi videntur esse ciuiles quidam de liberalitate inepta gloriantes, qui singulis noctibus cum seruis suis calculum ponunt, & quod effuderunt vsu vel abusu diurno, quasi nocturnis lachrimis deflent. Suboriuntur lites, accedunt minæ, arguuntur aut furti aut insipientiæ serui, & quasi re malè administrata, eiiciuntur & torquentur interdum quandoque quod effundere iussi sunt, refundere compelluntur: & conscij turbantur omnes, dum dominus pecuniam quæ euasit, suspiriis & dolore prosequitur. Sæpe etiam euenit, vt qui ad requisita naturæ ingressus est, ibidem quo verecundia fugit humanum aspectum, cum ministris exactissimam sumptuum habent rationem. Recte quidem, quia nullus locus tractandis sordibus eis magis videtur accommodus. Sane non quod sordidum dixerim, si diligens paterfamilias id agit, vt ei ratio constet impensæ: si tamen hoc gradus aut dignitas personæ non adimit. Sed in eo vitam terere, & tota mente versari, & sic quidem vt alius sit & alius videatur, nequaquam arbitror à sordibus alienum. Et quidem conuiuiorum ciuilium teste Portuniano regula est, vt his plurimum pro more condegentium liceat sobrietate hilari non soluta. Nam conuiuentibus sic morem geri oportet, vt licentia lætior nequaquam in turpitudinem luxuriæ proruat. Illa siquidem quasi omnium gentium hostis teterrima & acerbissima vitanda est. Diogenes tyrannos & subuersores vrbium, bellaque vel hostilia vel ciuilia non pro simplici victu olerum pomorumque, sed pro carnibus & epularum delitiis asserit excitare. Rectius quidem bellorum hostilium, vel ciuilium matrem & altricem luxuriam, quæ non in sola gula placanda consistit, posuisset,

fuisset, sed totum intellexit in parte, dum illam quæ in cibo, & potu, & Venere, & cultu splendido constet, ad gulæ speciem coarctauit. Nam in his præcipue luxuria eminet, & perniciosius nocet quorum meditatio, & iuge exercitium est, vt epulentur quotidie splendidè. Hæc enim intemperantia bonos mores subuertit, & totius hominis saluti præiudicat, & nisi coerceatur, prorsus humani corporis fabricam soluit. Autor est Hippocrates, crassa & obesa corpora cum crescendi modum impleuerint, necessariam esse sanguinis demptionem, vt habeant in quæ rursus crescere possint. Alioquin plenitudinis distentæ satietas in paralysin, & pessima genera morborum erumpit. Impossibile est enim in vno statu corporum permanere naturam, sed motu suo crescere vel decrescere necesse est: & nisi crescendi capax sit animal, omnino subsistere nequit. Ferunt & Galenum semper decimæ diei abstinentiam loco efficacissimæ & saluberrimæ medicinalis curæ indixisse, nec facile posse, nisi corruptioris naturæ fuerit, morbis grauioribus subiacere, qui decima quaque die ab omni cibo abstinet, aut simplicissima diæta transigit vitam. Sunt adhuc qui sextam feriam in ieiunio sine cibo transigant, vel eo vtantur minimo: quod quidem religioni & incolumitati, sicut experti loquuntur, certissimè seruit. Refert Pompeius Trogus quod teterrimus Siciliæ tyrannus Dionysius dum gulæ & edacitati deditus erat, oculorum lumen amiserit: Nihil enim est quod certiorem aut citiorem inducat caliginem iugi ingluuie: quia, vt ait Portunianus, edacitas cibos terit, sed oculos vorat. Galenus, autore Hieronymo, & doctissimus interpres Hippocratis dicit in exhortatione medicinæ athletas quorum vita & ars sagina est, nec viuere posse, nec diu esse sanos, animasque eorum ita nimio sanguine & adipibus quasi luto inuolutas, nihil tenue, nihil cæleste, sed semper de carnibus & ructu cogitare, & ventris ingluuie. Legimus etiam quosdam morbo articulari, & podagræ humoribus laborantes, proscriptione bonorum ad simplicem mensam, & pauperes cibos redactos conualuisse. Caruerant enim solicitudine dispensandæ domus, & epularum largitate, quæ & corpus frangunt & animam. Irridet Horatius appetitum ciborum,

qui consumpti relinquunt pœnitentiam.

Sperne voluptates: nocet empta dolore voluptas.

Et cum in amœnissimo agro in morsum voluptuosorum hominum se crassum pinguemque describeret, lusit his versibus:

Me pinguem & nitidum bene curata cute vises,
Cum ridere voles Epicuri de grege porcum.

Sed & ex vilissimis cibis vitanda satietas est. Nihil enim ita obruit animum, vt plenus venter & exæstuans, & huc illucque se vertens, in ructus vel in crepitus ventorum efflatione respirans. Quale illud ieiunium, aut qualis refectio post ieiunium, cum pridiams epulis distendimur, & guttur nostrum mediatorium efficitur latrinarum. Dumque volumus prolixioris inediæ famem quærere, tantum voramus, quantum vix alterius diei nox digerat. Itaque non tam ieiunium appellandum est, quam crapula, ac fœtens & molesta digestio. hæc quidem Hieronymus. Et licet ieiunij faciat mentionem, etiam religione deducta, frugalitatis maximas & saluberrimas commendat vtilitates. Hoc autem eleganter & vere ait Portunianus, neminem ciuiliter conuiuari, nisi qui in cibo sibi & potu frugalitatis & modestiæ præscribit formam. Immoderatio cibi & potus, dispensatricem omnium officiorum temperantiam abigit. Ea impellente fit homo ad audiendum tardus, velox ad loquendum, & velox ad iram: Fit ad libidinem pronus, & ad quæuis flagitia præceps. Qui modestiam deserit, ad plebeiam conuiuandi consuetudinem facile prolabitur à ciuili. Innuit hoc Maro Homericæ * persunctionis fidelissimus imitator, qui dum à rege Phæacum Vlyxem exceptum recolit, Aeneam naufragum in conuiuium Didonis introducit, & Phæacum & Afrorum luxuriam, in vno conuiuio eleganter expressit:

* al. perfectionis

Postquam prima quies epulis, mensæque remotæ,
Crateres magnos statuunt, & vina coronant.
Fit strepitus tectis, vocemque per ampla volutant
Atria, dependent lychni laquearibus aureis
Incensi, & noctem flammis funalia vincunt.
Hic regina grauem gemmis auroque poposcit,
Impleuitque mero pateram, quam Belus & omnes

A Belo

A Belo soliti: tum facta silentia tectis,
Iupiter (hospitibus nam te dare iura loquuntur)
Hunc lætum Tyriisque diem Troiaque profectis,
Esse velis, nostrosque huius meminisse minores.
Adsit lætitiæ Bacchus dator, & bona Iuno.
Et vos o cœtum Tyrij celebrate fauentes.
Dixit, & in mensa laticum libauit honorem,
Primaque libato summo tenus attigit ore.
Tum Bitiæ dedit increpitans. ille impiger hausit
Spumantem pateram, & pleno se proluit auro.
Post alij proceres. cithara crinitus Iopas
Personat aurata, docuit quæ maximus Atlas.
Hic canit errantem Lunam, Solisque labores:
Vnde hominum genus, & pecudes, vnde imber & ignis,
Arcturum, Pleiadasque, Hyadas, geminosq. triones.
Quid tantum Oceano properent se tingere Soles
Hiberni, vel quæ tardis mora noctibus obstet.
Ingeminant plausu Tyrij, Troësque sequuntur.
Nec non & vario noctem sermone trahebat
Infœlix Dido, longumque bibebat amorem.

Vidésne delicati instituta conuiuij processum & exitum? Superflua quidem processisse, & luxum epularum grauem fuisse indicat, quod præmisit:

Postquam prima quies epulis.

Qui alibi parcioris mensæ sobrietatem notans, & quæ solis necessariis gaudet, ait:

Postquam exempta fames epulis.

Verum quia cibus homines tacitos efficit, potus loquaces, strepitum & cætera luxus insignia, quæ de licentia bibendi proueniunt, prudenter adiunxit. In ipsa quoque agapetarum consuetudine planum est inuenire superstitionem, qua numinis solicitatur gratia, & quasi religiosis precibus innitatur, qui luxu & immunditia piis mentibus inimica procul abigitur. Siquidem aut Deus sobrius non est, aut ei ebrietates displicent. Sine mensura bibitur ad mensuram, & is cæteris præualet, qui aut gula aut dolo strauit, aut vicit compotatores.

Inuenies illic qui Nestoris ebibat annos.
** Quem sit per calices facta Sibylla * suos.* * al. fitis al. quam * al. sinus

Potus quidem animum à curis redimit, soluit mentem, conceptam lætitiam dissimulare non potest. Prorumpit in cantica, & ab eis ad libidinem vergit. Cithara crinitus Iopas, non stultissima vel bucolica personat amatorum, sed ea quæ ciuilis conuentus venustatem deceant, & philosophici maiestatem. Vtinam in Christianis legibus remouarentur illa, quæ in luxurioso Didonis conuiuio crinitus & incompositus Iopas personuit. Vtinam bucolica vel stulticinia amatorum conquiescant in domo sapientis, & in ea auditu omnium resonent, quæ aut prosint, aut sine turpitudine & corruptione demulceant. Et quidem eleganter innuit in cantico citharœdi poëta doctissimus veterum grauitatem. Qui in cœtu ciuili admittebant, nisi quod naturæ aut morum instructione polleret. Plausum conuiuij varius sermo prosequitur, eoque Veneris munia procurante mens ebria longum, insolubilem, & pestiferum bibit amorem, quem diffiniuit Philosophus esse concupiscentiam coëundi. Campanam luxuriam vrbi fuisse perutilem, historicorum testimonio celebre est. Inuictum enim armis Hannibalem illecebris suis complexa, Romano militi vincendum tradidit. Illa vigilantissimum ducem, illa exercitum acerrimum, dapibus largis, abundanti vino, vnguentorum fragrantia, Veneris vsu lasciuiore ad somnum & delitias euocauit. Ac tum demum fracta & contusa Punica feritas est, cum Seplasia, & * Albania * casta esse cœperunt. Quid his ergo vitiis fœdius & damnosius, quibus virtus atteritur, victoriæ relanguescunt, sopita gloria in infamiam vertitur, animi & corporis vires adeo expugnantur, vt nescias ab hostibúsne, an ab illis capi perniciosius habendum sit. Vrbs Volumniensium opulenta diuitiis, ornata moribus, & legibus ordinata, caput & curiæ habebatur. Sed postquam luxuria prolapsa est, in profundum iniuriarum & turpitudinis decidit, vt seruorum se insolentissimæ dominationi subiiceret, qui primi admodùm pauci senatorum ordinem intrare ausi, mox vniuersam rempublicam occupauerunt, testamenta ad arbitrium suum scribi videbant, conuiuia cœtusque ingenuorum fieri vetabant, ducebant filias dominorum. Postremo lege sanxerunt, vt stupra sua in viduis aut in nuptiis impunita essent; ac ne qua virgo in-

* al. campana
* al. castra

go ingenuo nuberet, cuius castitatem non ante aliquis ex numero impiorum delibasset. Aesopus Tragœdus furiosæ luxuriæ depingit iuuenem, quem constat aceto liquefactos grandis summæ vniones potionibus aspergere solitum, vt amplissimum patrimonium posset vna sorbitiuncula deglutire. Metellus Pius ab his qui res memorabiles scribunt, arguitur, quod se aris & thure patiebatur ab hostibus excipi, lætoque intuebatur animo Attalicis aulæis in aduentu suo contectos parietes, & immanibus epulis ludos apparatissimos sinebat interponi, & in veste palmata conuiuia celebrabat, dimissasque lacunaribus velut cælesti capite recipiebat coronas. Et vbi ista? Non in Græcia neque in Asia, quarum luxuria vel ipsam seueritatem corrumpere solet, sed in horrida & bellicosa prouincia, & quæ Romanorum exercituum oculos Lusitanis telis præstringere consueuit. Xerxes opum regiarum ostentatione eximia, eousque luxuria gaudebat, vt edicto præmium ei proponeret, qui nouum voluptatis genus repperisset, qua & delitiis dum nimis capitur, cum amplissima ruina imperij apud Salaminam vix vna naue euasit. Sed quia luxuriosum muliebris intemperantiæ conuiuium apud Maronem accepisti, frugalioris mensæ sobrietatem, & continentiorem cœtum Aenea apud Euandrum officio humanitatis excepto inuenies. Siquidem confœderantur viri, rex pacis dexteram dat, humanitatis verba officiosissimus hospes præloquitur.

Hæc vbi dicta, dapes iubet & sublata reponi
Pocula, gramineoque viros locat ipse sedili.
Præcipuumque toro, & villosi pelle leonis
Accipit Aenean, solioque inuitat acerno.
Tum lecti iuuenes certatim, aræque sacerdos,
Viscera tosta ferunt taurorum, onerantque canistris
Dona laboratæ Cereris, Bacchumque ministrant.
Vescitur Aeneas simul & Troiana iuuentus,
Perpetui tergo bouis, & lustralibus extis.

Ibi cuncta sunt aurea, & vniuersa suo nitore præfulgent. Hic sedile gramineum, acernum solium, & quæ virum fortem deceat, spoliati leonis pellis villosa. Hic lecti iuuenes necessaria: ibi famulæ superflua & perniciosa ministrant. Ibi vix tandem ab epulis quies indulgetur: Hic eximi-

eximitur fames, & edendi epulis frugalibus comprimitur ardor. Ibi crinitus Iopas luxuriantium lætificat cœtum: Hic aræ sacerdos refectionem sobriam consecrat religioni. Hic post mensam seria tractantur, & ad erigendam rempublicam exigitur virile robur; Ibi vt luxuriæ faueant fusis precibus inuitantur & numina. Latæ sunt ergo sicut in Saturnaliorum libro legitur, ad luxuriam reprimendam leges plurimæ, quarum perfunctoriam mentionem in calce ciuilis conuiuij nec tædiosum erit ponere, nec omnino inutile.

CAP. VII.

De cibariis & sumptuariis legibus veterum, ad intemperantiam coërcendam: & differentia earum secundum Portunianum, & de intemperantia Antonij, & frugalitate Iulij Cæsaris, de Augusto, & Nerone, & C. Caligula, & Vitellio, & Metello.

PRIMA ergo omnium ad populum lex Orchia peruenit, præscribens summam & numerum conuiuarum. Verum tamen immoderationem sumptuum nequaquam cohibuit, quin vnicuique liceret pro arbitrio bona sua inter paucos consumere. Secuta est ergo lex * Turannia, quæ in sumptibus modum fecit, scriptaque est in omnes, vt non solum ciues vrbani, sed omnes vbique Italiæ lege sumptuaria tenerentur. Nam in eo Didiæ legis vis consistit. At istis adiecta est & Licinia, quæ numero conuiuarum & quantitati sumptuum & cautioni locorum, dierum & temporum præscripsit regulam, ne quotidianis liceret exultare conuiuiis, dies certos præfiniens quibus permissum est conuiuari. Ergo etiam sobrietate seculi, præscripto legum coërcetur impensa cœnarum. Siquidem ab initio cœpit radix luxuriæ pullulare. Vnde & vetus verbum est; Leges bonæ ex malis moribus procreantur. Lex quoque Cornelia sumptuaria, est adiecta prioribus. In qua non conuiuiorum magnificentia prohibita est, nec gulæ modus factus, sed minora pretia rebus imposita. Sed quibus rebus? Quam exquisi-

* al. Fauina

quisitis & pene incognitis generibus delitiarum? Quos illic pisces, quasque illic offulas nominat, & tamen pretia illis minora constituit. Ausim dicere, vt vilitas edulium animas hominum ad parandas obsoniorum copias incitaret, & gulæ seruire, etiam qui paruis essent facultatibus possent. Ergo apprime luxuriosus & prodigus videri potest, cui hæc tanta in epulis vel gratuita ponantur. Præterea Lucius Sylla, Lepidus Consul, Anius Restio, leges traduntur tulisse cibarias. Sic enim sumptuarias leges Cato appellat. Differunt tamen, quod cibaria gulam iugulant, sumptuariæ* alerimodam, vt ait Portunianus, luxuriam cohibent. Hoc autem magnæ libertatis laudibus effert, quod cum multæ leges de cænis & sumptibus ferrentur ad populum, castigatissime illius vigor diu obtinuit, quæ nil obscænum habet, quæ nil probat occultum. Præcepit enim vt patentibus ianuis pransitaretur, & cænitaretur, vt sic oculis ciuium testibus factis, luxuriæ modus fieret. Hoc autem ideo tuto probat Portunianus, quia apud populum castigatum, & posterioris respectu aureum, laudi erat frugalitas, & paupertas non poterat esse contemptui vel rubori. Nec verecundum erat vt ad cænam alienam quispiam inuitatus impudenter irrueret. Superuenire enim fabulis non euocatos, haud equidem turpe existimatur. Verum sponte irruere in conuiuium aliis præparatum, nec Homero sine nota, vel in fratre memoratum est. Cæterum leges illæ valuipatæ, seu valuifragæ, licet Portuniani iudicio optimæ fuerint, obstinatione tamen luxuriæ & vitiorum inuicta concordia, nullo abrogante irritæ factæ sunt. Antonius etsi nulli sumptuariæ legi paruerit, legem tamen de cohibendis sumptibus tulit. Homo quidem temerarius, sed manu inualidus, & luxuriæ deditus vsquequaque, sumptuumque merito, Magno Pompeio successit ex decreto C. Cæsaris. de quo triumphatore orbis, vilis adulator, & homo vitiis sordidus triumphauit. Captus est tamen Cæsar virtutis imagine, eo quod profusione pecuniæ, & conuiscerationibus, & latronum, & histrionum stipatu, magnificus vulgariter videbatur. Ergo bene agitur cum principibus popularibus, qui ex necessitate coguntur ad custodiam famæ vilissimis nebulonibus adulari. Nam in re-

* al. altimodam

publica nemo tyrannorum, Cæsare magis accessit ad principem. Licet enim rempubl. oppressisset, populus tamen Romanus omnia quæ ipse decreuerat, approbauit, forte veritus seditionem, & ciuilis belli recidiuam passionem. opinio tamen præualuit, vt quia summa virtute, id est, clementia præditus fuerat, statuta eius quasi ex magna parte benigniora populus approbaret. Vnde in laudem eius Cicero ait: Nulla de virtutibus tuis nec admirabilior, nec * grauior misericordia est. Pium ergo animum egregiæ virtutis imagine facile supplantauit Antonius. Hic enim cum quicquid mari, aut terra; aut etiam cœlo gigneretur, ad satiandam ingluuiem suam natum existimans, faucibus ac dentibus suis subderet, eaque re captus de Romano imperio facere vellet Aegyptium regnum. Cleopatra vxor, quæ vinci à Romanis nec luxuria dignaretur, sponsione prouocauit insumere se posse in vnam cœnam sestertium centies. Id mirum Antonio visum. Nec moratus sponsione contendit. Dignus culina * Numatius Plancus, qui tam honesti certaminis arbiter electus est. Altera die Cleopatra pertentans Antonium pollucibilem sane parauit cœnam, sed quam non miraretur Antonius. Quippe qui omnia quæ apponebantur, ex quotidianis opibus agnosceret. Tūc regina arridens phialam poposcit, cui nonnihil aceti acris infundit, dimisitque festinabunda illuc vnionem ex altera aure demptum; & eundem mature dissolutum, vti natura est eius lapidis; absorbuit. Et quamuis eo facto sponsione vicisset, quippe cum ipsa margarita centies sestertium, sine contentione eualuisset, manum tamen ad alterius auris vnionem similiter admouit, nisi * Numatius Plancus, iudex seuerissimus, superatum Antonium mature pronunciasset. Ipsa autem vnio cuius fuerit magnitudinis, inde colligi poterat, quod qui superfuit, postea victa regina, & capta Aegypto, Romam delatus dissectusque est, & facta ex vna margarita duæ, impositæque simulachro Veneris vt monstruosæ magnitudinis in templo, quod Pantheon appellatur. Sed his & similibus demeruit intemperantissimus & flagitiosissimus non populi Romani, sed virtutum publicus hostis, ne edictum quod triumuiratus tempore de sumptibus posuit, legis nomen habeat, aut vigorem.

* al. gratior

* al. Minatius

* al. Minatius

Locum autem, imo & necessitatem legibus fuisse cibariis, vel ex eo constat, quod cibariorum delegendorum regulam luxuria adinuenit. Testatur hoc M. Varro, qui enumeratis, quae in quibus Italiae partibus optuma ad victum gignantur, pisci Tyberino his verbis tribuit palmam, in libro vndecimo rerum humanarum. Ad victum *optimum fert, ager Campanus frumentum, Falernus vinum, Cassinus oleum, Tusculanus ficum, mel Tarentinus, piscem Tyberis. haec Varro. Sed inter eos praecipuum locum lupus tenuit, & quidem is qui inter duos pontes captus esset. Id ostendunt cum multi alij, tum etiam C. Titius, vir aetatis Lucinianae, in oratione, qua legem Fanniam suasit: cuius verba ideo ponenda sunt, quia non solum de lupo inter duos pontes capto erunt testimonio, sed etiam mores, quibus tunc plerique viuebant, facile publicabunt. Describens enim homines prodigos in forum ad iudicandum ebrios commeantes, *quaeque soleant inter se sermocinari, sic ait. Ludunt alea studiose, delibuti vnguentis, scortis stipati. Vbi horae decem sunt, iubent puerum vocari, vt comitium eat percunctatum, quid in foro gestum sit, quid suaserint, quid dissuaserint, quot tribus iusserint, quot *venerint. Inde ad comitium vadunt, ne litem suam faciant, dum eunt, nulla est in angiportu amphora, quam non impleant, quippe qui vesicam plenam vini habent. Veniunt in comitium tristes, iubent dicere quorum negotium est. Narrant; Iudex testes poscit, *ipsus it mictum. Vbi redit ait omnia audiuisse. tabulas poscit, litteras inspicit, vix prae vino sustinet palpebras. Eunti in concilium, ibi haec ratio: Quid mihi negotij est, cum istis nugatoribus? Potius quam potemus mulsum mixtum cum vino Graeco: edimus turdum pinguem; bonumque piscem, lupum germanum, qui inter pontes captus fuit. Haec Titius. Sed Plinius sui temporis eleganter tetigit gulam. Cum enim scriberet de pisce acipensere, qui licet rarus esset, pretium eius viluerat, post praemissa subiecit. Nullo in honore nunc est, quod equidem miror, cum sit rarus inuentu. Sed non diu stetit haec parsimonia. Nam temporibus Seueri principis, Sammonicus Serenus vir seculo suo doctus, subiiciens verba Plinij, non est dubium ait, piscem

*optima

*al. quique

*al. conuenerint

*al. ipsus ad mictum

piscem hunc nullo in honore Traiani temporibus extitisse. Verum ab eo dici apud antiquos fuisse in pretio. Ego autem testimoniis palam facio, vel eo magis quod gratiam eius video ad epulas quasi postliminio rediisse. Quippe qui dignatione vestra, cum intersim conuiuio sacro, animaduertam hunc piscem à coronatis ministris cum tibicine introferri. Longum erit si omnia quæ leges cibarias induxerunt, vel à cibariis legibus nata sunt, voluero enarrare; cum nec luxus morum sermone vale., comprehendi, & sint plurima sæculo nostro incognita, quæ illi vel verbis exprimere vel exercere moribus potuerunt. Sicut enim Græcia capta ferum victorem cepit, & artes intulit agresti Latio, sic omnium gentium mores boni & mali Romanum victorem persecuti sunt. Siquidem numina, imo dæmonia gentium, superstitiosius quam religiosius aduocabant, magnamque sibi visi sunt assequi religionem, quia nullam respuerant falsitatem. Deos tutelares non tam pio, quàm impio cultu, omnibus subtrahebant, vt omnes in vna vrbe collecti, in illius custodia iugiter vigilarent. Sic & quæ vbique locorum placuisse audierant, in vrbem traiecerunt, vt esset vnde possent gratiam omnium in se & gloriam prouocare. Simile aliquid fecisse visus est rex Anglorum Vilhelmus primus, cuius virtuti Normannia Cenomannis, & tandem maior Britannia cessit. Assumpto namque regni diademate, & pace composita, legatos misit ad exteras nationes, vt à præclaris omnium domibus quicquid eis magnificum aut mirificum videretur, * afferrent. Defluxit ergo in insulam opulentam, & quæ fere sola bonis suis est in orbe contenta, quicquid magnificentiæ, imo luxuriæ potuit inueniri. Laudabile quidem fuit magni viri propositum, qui virtutes omnium orbi suo volebat infundere. Sed in eo arbitratu laudabilius extitisset, si in gentem, quam armis vicerat, & quam luxuriæ præuicerat magnitudo, legem temperantiæ promulgasset. Sane * virtuosius esset, eam roborare verbo & opere, quam lasciuiendi ab autoritate multorum magnorumque propagare audaciam. Secus egisse C. Cæsarem pace vrbi reformata, refert Portunianus, qui sumptuariæ legis insistens vestigio, domum ciuilem potius, quam imperatoriam in mensa

*al. auferrent

*al. fructuosius

prima

prima tribus solennibus pulmentis, siue ferculis, statuit esse contentam, dum tamen bellaria parenthetica pro necessitate aut dignitate personarum, aut exercenda liberalitate, aut solennitate diei, primis mensis licuerit immiscere. Solennia quidem pulmenta sunt, quæ in omnes pertranseunt, & à Græcis Catholica, hoc est, vniuersalia nominantur. Parenthetica vero, quæ ex causa necessitatis aut vrbanitatis, in præceptam aliqua ratione veniunt partem, sic dicta, eo quod solennibus, id est, vniuersalibus particulariter soleant interponi. Nec enim pulmenta in olere aut legumine duntaxat constare certum est, tum ex multis, tum ex eo quod Patriarcha Isaac de venatione filij sui sibi pulmentum fieri imperauit. Significant autem bellaria omne genus mensæ secundæ, quoniam ibi solent apponi quæ pulchriora sunt & delicatiora. Vtitur autem hoc nomine M. Varro: Bellaria, inquit, ea maximè mellita sunt, quæ mellita non sunt. Quod forte eo referri potest, quod vtenti gratiora sunt ea, quæ necessitas appetit, quam quæ irritatio gulæ inuenit. Sed forte pusilli videtur animi, qui ad hunc modum primæ mensæ luxuriam cohibet, aut qui facit in talibus legis sumptuariæ mentionem, nec tamen Cæsare maior est, aut * magnificentiór quispiam eorum, qui morum rerumque iactura exercent gulam. Luxuriæ obsequuntur, seruiunt vanitati, & nequitiam aut negligentiam suam nituntur liberalitatis imagine consolari. Quis Cæsare Augusto frugalior, qui in summo fastigij culmine secundario pane, & pisciculis, quos vulgo * asparagos, vel spinaticos, vel ripileones, vocant, contentus erat, & non nisi necessitate vrgente comedebat, vel amico? Quis Nerone gulosior aut sumptuosior? Et tamen hic nunquam magnus, aut laudatus erit alicui sapienti, non magis quam C. Caligula, aut Vitellius, sed etiam * minus. Nam & hic prandia & cænas & comessationes immodicè frequentabat. Famosissima super cæteras fuit cæna, in qua inuitatus à fratre fuit, habens duo millia lectissimorum piscium, septem millia auium. Hanc quoque exuperauit ipse in dedicatione * patriæ; quam ob immensam magnitudinem, clypeum Mineruæ appellauit. In hac phasianorum & pauonum cerebella; linguas phœnicopterum, murenarum la-

* al. munificentior

* al. desit

* al. minus

* patera al. patina

* al. exceptis ctes * exertis, maris partibus petitarum commiscuit. Nunquid Iulio vel Augusto maior est Metellus Pontifex luxuriosus, cuius cœnam facilius est referre, quàm intelligere? Nam & ipse famosam imo infamem fecit cœnam, & anticœnium, vel vt ait Portunianus paracœnium, tanta instruxit luxuria, vt non modo splendorem cœnæ ciuilis, sed etiam Aegyptium luxum excederet. Quis tunc luxuriam accusaret aliorum, quando tot rebus facta fuit cœna Pontificum? Nam & ipsa eduliorum genera vel dictu turpia sunt, & nostratibus licet nimis in luxus splendore glorientur, pro parte inaudita. Si quis ea nosse desiderat, recenseat Saturnalia, percurrat Portuniani ciuilia instituta. Ne tamen vitiorum longe petantur exempla, maiorum erroribus suos nostra ætas adiecit. Memini meipsum in Apulia diuitis cuiusdam interfuisse cœnæ, quæ ab hora diei nona fere vsque ad duodecimam noctis, & hoc quidem tempore æquediali protracta est. In hanc itaque Canusinus hospes, Constantinopolitanas, Babylonicas, Alexandrinas, Palæstinas, Tripolitanas, Barbarorum, Syrias, Phœniciasque congessit delitias; ac si Sicilia, Calabria, Apulia, Campaniaque non sufficiant conuiuium instruere delicatum. Copiam rerum, ministerij disciplinam, sedulitatem obsequij, vrbanitatem hospitis plenius & melius referet vir singularis eloquij, & qui omnibus quos viderim trium linguarum gratia præstat. Is quidem est Iohannes thesaurarius Eboraci. Nam & ipse interfuit. Sed quod sine rubore fidelium dici vel audiri non potest, infidelibus, teste Macrobio, plura turpia & luxuriosa videbantur, quæ sæculo nostro placent, & obtinente luxu, magnifica appellantur. Nam Titius in suasione legis Fanniæ obiicit sæculo suo, quod porcum Troianum mensis inferant, quem illi ideo sic vocabant, quasi aliis inclusis animalibus grauidum, sicut Troianus ille equus grauidus armatis fuit. Cœnam Trimalchionis apud Petronium si potes, ingredere, & porcum sic grauidari posse miraberis, nisi forte admiratione multiplex ignota, & inaudita luxuria tollat. Et multa quidem, quæ nos vsu, vel abusu edocti non miramur, visa sunt admiranda, imo & stupenda maioribus. Nam & porcum non iam Troianum, sed domesticum dicimus, & in hunc modum * faciendo

* al. farciendo

quam

quam plurima facimus esse Troiana. Vnde M. Varro in libro tertio de agricultura: Hocquoque nuper institutum est saginari & lepores, cum exceptos è leporario concludant in caueis, & loco clauso faciant pingues. Sed & cochleas luxus effecit saginatas. Hæc Varro. Nihil autem istorum luxus iam habet notam, sed est ciuilitatis insigne quicquid incentiuum est gulæ.

CAP. VIII.

De conuiuio philosophico, & quòd ei ciuile connexum est: & de sumptuariis legibus eius.

A CIVILI ad philosophicum transeamus. Licet his qui rerum substantiam perspicacius intuentur, philosophicis ciuilia videantur esse connexa. Siquidem philosophia rerum omnium moderatrix, à conuiuiis non potest abesse ciuilibus, cum nihil omnino officiosum sit, aut ciuile, quod non illa pertractet. Ipsa est quæ vniuersis præscribit modum; & dum disponit officia, etiam plebeis, & vulgaribus interesse dignatur. Alioquin nihil aliud recte procedit, nisi & ipsa rebus asserat, quod verbis docet. Quid enim prodest verbis inanibus ventilare in scholis virtutis officia, si non actibus & vita solidentur? Dicuntur tamen esse plebeia, quæ ad modestiam minus accedunt, & quasi philosophiæ soluta legibus ab indisciplinatione aut esuriem inuehunt à parcitate, aut à luxu & auiditate furorem. Si apud * Nasidianum conuiuæ conueniant, sordidus displicet apparatus, domus incomposita susurriis incrustatur, & auaritia illius qui tricliniis præest, conuiuarum irrisoriam prouocat gulam, vt cum * Aliphanis vinaria tota inuerterint, submurmurent inuicem illud Horatii; * al. Nasidienum * al. limphanis

Nos nisi damnose bibimus, moriemur inulti.

Hoc enim modis omnibus agitur, vt paterfamilias, cui impensa perit & opera, damnificetur. Si autem apud Cepheum discumbatur, opulentia & defectus rationis ad insaniam vergit, & facillime fit à Baccho concursus ad Martem. Hoc enim in fabulis exprimunt illa conuiuia

Centaurorum, vbi Bacchi non cessant munera, donec eliciant sanguinem. Hæc quidem sunt vulgarium conuiuiorum commercia, & quæ philosophiæ non temperantur arbitrio. Quos si videris citra modestiam conuenire, non fabulosos centauros crede, sed veros. Semiferi enim sunt, & aura spiritus sui, aut spiritus Bacchi, inaniter intumescunt. Nam quæ à plebeis, id est, tenuioribus celebrantur, interdum ciuilia, interdum philosophica sunt, nisi forte Socratis, Alcibiadis, Epicteti, aliorumque philosophorum conuiuia inciuilia opineris. Ciuilia tamen sunt, vt morem sequamur nostrum, qui pinguiori Minerua vtimur, non quidem dissoluta, sed liberioris licentiæ, & opulenta magis, & quæ ad communem lætitiam, salua tamen modestia, magis quam ad philosophicum rigorem accedunt. Ab his ergo Nasidianitæ arceantur, & quicunque supercilij grauitate, & inamæno vultu admissorum hilaritatem offendit. Quicquid enim in olla ferueat, aut in * culina paretur, aut congestum sit in promptuario, aut in mensa resplendeat, insipidum est & insulsum, si non hilaris vultus indicio saporem ingerat charitatis. Nam & Iupiter, vt in fabulis est, pauperis hospitij acceptauit conuiuium, & magnas reputauit delitias, quod deuota Philemonis angustia ministrauit. Et quidem de illo dictum est, sed obtinet apud omnes, quia

super omnia vultus
Accessere boni, nec iners pauperque voluntas.

Est ergo ciuiliter conuiuari, hilari vultu, larga manu, diligenti officio amœnare conuiuium, & quod in vsum suppetit, habita ratione personarum, loci, & temporis, singulis dispensare, non quidem ex tristitia vel ex necessitate, cum hilarem datorem & Deus diligat. In vsus istorum licet & * Catio

Ponere signa nouis præceptis, qualia vincant
Pythagoran, Anytique reum, doctumque Platona.

Porro conuiuia philosophica omnino castigata, & suis regulis limitata sunt, vt qui versantur in his, possint nulla cibi & potus impediente molestia, suis officiis inseruire. Sobria enim sunt, & omni luxuria castigata, non impediunt Socratem ne positiuam iustitiam exequatur, à naturali in-

* al. coquina

* al. Tatio

tali inquisitione Platonem non reuocant, memoriam rerum gestarum non excutiunt* Critiæ Timæus non prohibetur causas rerum omnium aperire, nec aliquis à quocunque virtutis officio retardatur. Hic nec tristitiam, nec vultum nubilum contingit in bonis ducere, nec Crassum illum, quem Cicero autore Lucilio, semel in vita risisse scribit, magnopere admirari. Adsunt vtique voluptates, sed quæ lasciuia careant. Adest grauitas, sed quæ lætitiam non excludat. Habent autem & hæc conuiuia suas sumptuarias vel cibarias leges: nō tamen vt rebus, sed vt personis parcant. Res enim quatenus vtilitas, aut honestas exposcit, effundere non verentur. Siquidem in eis nil sapienti charum est, præter vsum. Videtur autem beatus Hieronymus ad custodiam sobrietatis, cuius iocundissima & vtilissima voluptas est, egregiam statuisse cibariam legem. Ait ergo: Adesse debet ratio, vt tales & tantas sumamus escas, quibus non oneretur corpus, nec libertas animæ prægrauetur: quia & comedendum est, deambulandum, & dormiendum, & digerendum, & postea inflatis venis incentiua libidinis sustinenda. Luxuriosa res est vinum, & contumeliosa ebrietas. Omnis autem qui cum his miscetur non erit sapiens. Nec tales accipiamus cibos, quos aut difficulter digerere, aut comesos magno partos & perditos labore doleamus. Olerum & pomorum ac leguminum, & facilior apparatus est, & arte impendiisque coquorum non indiget, & sine cura sustentat humanum genus. Moderateque sumptus, quia nec auide deuoratur quod irritamenta gulæ non habet, leniori digestione concoquitur. Nemo enim vno & duobus cibis, hisque vilibus, vsque ad inflationem ventris oneratur. Quæ diuersitate carnium, & saporis delectatione concipitur, cum variis nidoribus fumant patinæ, & ad esum sui expleta esurie quasi captiuos trahunt. Vnde & morbi ex saturitate nimia concitantur, multique impatientiam gulæ, vomitu remediantur, & quod turpiter ingesserunt, turpius egerunt. Sed forte nimis austerus videtur esse Hieronymus, & cuius edicto difficillimum sit parere. Esto, liceat contemni Hieronymum, Stoicorum vilescat autoritas, excludantur Peripatetici, dum vel Epicurus voluptatis assertor audiatur. Testantur enim, vt de nostris taceam,

* al. Curio

ceam, Senecæ & multi alij clari inter philosophos, quod ille omnes libros suos repleret oleribus & pomis & vilibus cibis, dicens esse eis viuendum, quia carnes & exquisitæ epulæ ingenti cura & miseria præparentur, maioremque pœnam habeant in quærendo, quam voluptatem in abutendo. Corpora autem nostra, cibo tantum & potu indigere. Vbi aqua & panis sit, & cætera his similia, ibi naturæ satisfactum. Quicquid suprafuerit, non ad vitæ necessitatem spectare, sed ad vitium voluptatis. Bibere & comedere, non delitiarum ardorem, sed sitim famemque restringere. Qui carnibus vescuntur, indigere etiam his, quæ non sunt carnium. Qui autem simplici victu vtuntur, eos carnes non requirere. Sapientiæ quoque operam dare non possumus, si mensæ abundantiam cogitemus, quæ labore nimio & cura indiget. Cito expletur naturæ necessitas, frigus & fames simplici vestitu & cibo expelli potest. Hoc quidem Epicurus, licet à turpi sequacium grege contraxerit infamiæ notam. Porro Aristoteles docet à quibus sit voluptatibus præcipue abstinẽdum. Cum * enim de quinquepartito sensuum fonte voluptas oriatur, illam quæ est gustus & tactus, id est cibi & * ventris solam hominibus communem dicit esse cum beluis, & idcirco in pecudum ferorumque animalium numero habetur, quisquis hac voluptate ferarum occupatur. Cæteræ ex tribus aliis sensibus proficientes hominum tantum propriæ sunt. Quis ergo habens aliquid humani pudoris, voluptatibus istis duabus coeundi atque comedendi, quæ homini cum sue atque asino communes sunt, gratuletur? Hoc Aristoteles. Socrates autem dicebat multos homines propterea velle viuere, vt ederent & biberent; se bibere atque esse, vt viueret. Vnde Satyricus:

Summum crede nefas animam præferre pudori,
Et propter vitam viuendi perdere causas.

Refert Valerius vini vsum olim Romanis fœminis fuisse ignotum, ne scilicet in aliquod dedecus prolaberentur, quia proximus à Libero patre intemperantiæ gradus ad * incœcessam Venerem esse consueuit. Conuiuium etiam solenne maiores constituerunt, idque charistia appellatum est, cui præter cognatos & affines nemo interponebatur: vt si qua inter necessarias personas querela esset orta, apud

* al. ergo
* al. Veneris
* al. incestam

, a pud sacra mensæ & inter hilaritatem animorum, & auctoribus concordiæ adhibitis, tolleretur. Senectuti iuuentus ita cumulatum & circumspectum honorem reddebat, tanquam maiores natu adolescentium communes patres essent. Quocirca iuuenes ita senectutem, die, vt aliquem ex patribus conscriptis, aut propinquum, aut paternum amicum ad curiam deducebant, affixiq; valuis expectabant, donec reducendi officio fungerentur. Qua quidem voluntaria statione, & corpora & animos ad publica officia impigre sustinenda roborabant. Breuique processu in lucem virtutum suarum, verecundæ laboris meditatione ipsi doctiores erant. Inuitati ad cœnam diligenter quærebant quinam ei conuiuio interessent, ne senioris aduentum discubitu præcurrerent. Sublataq; mensa priores consurgere & abire patiebantur. Ex quibus apparet cœnæ quoque tempore, quam parco & quam modesto sermone, his præsentibus soliti sunt vti maiores natu in conuiuiis. Ad tibias egregia * superorum opera carmine comprehensa pangebant, quo ad ea imitanda virtutem alacriorem redderent. Quid hoc splendidius, quid etiam vtilius certamine? Pubertas suum canis decus reddebat, defuncta viri cursu ætas, ingredientis actuosam vitam fauoris nutrimentis prosequebatur. Quas Athenas, quam scholam, quæ alienigena studia, huic domesticæ disciplinæ prætulerim? Inde oriebantur Camilli, Scipiones, Fabricij, Fabij, & Marcelli. At ne singula Romani imperij lumina percurrendo sim longior, * inde superioris cœli clarissima pars diui Cæsares effulserunt. Hæc Valerius. Sed & ipse Plato, cum esset diues, pro tempore tamen & conditione, & toros eius Diogenes lutatis pedibus conculcaret, vt posset vacare philosophiæ, elegit academiam villam ab vrbe procul, non solum desertam, sed etiam pestilentem, vt cura & assiduitate morborum, libidinis impetus frangeretur: Discipulique sui nullam aliam sentirent voluptatem, nisi earum rerum, quas discerent. Est autem vita omnibus præclusa disciplinis, si comes sapientiæ sobrietas amouetur. Quam vtique tenere non possunt, qui clamitant apud insulsos omnia siccis dura esse proposita. Ego quidem noui hominem longe inferiorem Platone, nisi quia Christianus est, nec licitum

* al. super orum

* vel

tum arbitror Christiano præferre vel Platonem, noui inquam hominem ægrotatiuum, morborum incursu assiduo, dum tamen non excrescant super id quod ferre potest, gaudentem, vt carnis lasciuia conteratur, & spiritus erigatur, & roboretur in agnitione Dei, contemptum mundi, & exercitium virtutis, & id solum desiderantem, dum sensus animæ & corporis seruentur incolumes, & ipse violentia ægritudinis à gerendis non reuocetur, aliquod flagellum, leue tamen & infirmo tolerabile de manu Domini expectantem, & amplectentem. Platonici ergo & Stoici in templorum lucis & porticibus versabantur, vt ammoniti augustioris habitaculi sanctitate, nihil aliud, quam de virtutibus cogitarent. Hanc autem meditationem non habent illi, quorum Deus venter est, & expectatio in confusione; quorum gloria stercus, & ignis & vermis. Videtur & Apostolus his, quos ad veram erudit philosophiam, sumptuariam præscribere legem, dicens, Habentes victum & vestitum, his contenti simus. Cæterùm vt cum mei similibus, pinguiori Minerua vtens, mitius agam: omnia quæ vsus necessitatis, aut veræ honestatis alicuius in se, aut in suis, adhibita ratione, & deducta abutendi licentia exigit, in alimentorum & indumentorum rationem cadant. Nam & hoc philosophia clientibus suis indulget, & solius immoderationis cohibet intemperantiam.

CAP. IX.

Quod etiam in sacra scriptura sunt optima ciuilitatis regulæ, & quod nihil virtute ciuilius: & quæ sunt regulæ ciuilitatis in conuiuiis obseruandæ, & de verecundia.

DICTVM est philosophiam totius ciuilitatis, & omnium agendorum esse magistram, & eorum quæ in conuiuiis exercenda sunt, officia dispensare. Cum sint ergo plura ciuilitatis præcepta, illius qui omnibus philosophis & sapientibus antecellit, & qui quouis philosopho ciuilior est, ciuilis regula videtur merito antepo-

enda posterioribus. Ait ergo: Cum inuitatus fueris ad
uptias, noli locum præoccupare primum, ne forte ho-
noratior te sit inuitatus, & dicat tibi, qui te inuitauit, da
huic locum, & tunc incipias cum rubore nouissimum lo-
um tenere. Sed recumbe in nouissimo loco, vt cum te
derit, qui te inuitauit, dicat tibi, Amice ascende supe-
us, & erit tibi gloria coram simul discumbentibus. De-
de hunc articulum, quasi generali loco confirmans
t: Omnis enim qui se exaltat humiliabitur, & qui se
umiliat exaltabitur. Et licet religionis potius, quam ci-
litatis videatur edictum, ego religionis formam à ciui-
ate non diuido, cum nihil ciuilius sit, quàm cultui vir-
tis insistere. Cæterùm nec valuifragam admittit legem,
ec lætitiam excludit, nec lautiorem refugit apparatum,
ulæ tamen irritamenta non quærit. Ait enim: Tauri
ei & altilia occisa sunt. Et vbi redeunti prodigo pater
us iucundum instruxit conuiuium, ad conciliandam
titiam, symphoniam admisit & chorum. Occisus est
tulus saginatus, & ne vestis abiecta conuiuium deuenu-
et, anulus & stola ministrorum officio in vsum nudi &
natum promitur de conclaui. Sicut autem dignis libe-
litatis ostia patent, ita sunt turpibus præcludenda. Nam
fatuæ virgines, licet pulsent ad ianuam, ob stultitiæ
tam repulsam patiuntur, ne forte eiiciantur admissæ.
onstat enim quod

Turpius eiicitur, quam non admittitur hospes,

tamen sine nota eiicitur, si sua turpitudine deformet
nuiuium. Siquidem & ille eiectus est, qui vestem non
buit nuptialem. Hæc autem licet mysticum habeant
tellectum, nihilominus in ipsa superficie ciuilitatis præ-
runt rudimenta. Nam & illud quidem fideliter sonat
literam, quod Apostolus præcipit: Si quis frater nomi-
tur fornicator, aut auarus, aut idolis seruiens, cum hu-
smodi nec cibum sumere. Ad hoc ergo est liberali do-
ui ianua, vt lasciuos, criminosos, & infames excludat.
d hoc ianitorem habet, aut ostiarium, ne quis insulsus
ruat, & vt sit qui dignos & admittendos reuerenter ex-
piat, honestè alloquatur, * solacietur ignotis, instruat * al. solatietur
ouitatis ignaros, & cum opportunitas fuerit, ad domi-
um introducat. Est & rerum copia sine luxu: iocundi-

h 5 tas sine

tas sine lasciuia, & vsus rerum licentiosus, imo liber, sed virtute incolumi. Nam conuiuium Herodis, aut Pharaonis, dum immoderatam ad gestus saltatricis, aut feruorem vini, lætitiam concipit, fine tragico exit, & homicidio maculatur. Hoc etiam nec gentilium grauitas approbat. Valerius autor est, quod Porcius Cato Lucium Flaminium sustulit à numero senatorum, quia aliquem damnatum impie securi percusserat, tempore tamē * supplicij, sed ad arbitrium & spectaculum conuiuantis mulierculæ, cuius amore tenebatur * allectus. Sed & Lucius Flaccus, & collega eius Censores, * Duronium senatu mouerunt, quod legem de coërcendis conuiuiorū sumptibus latam, tribunus plebis abrogauerat, mirifica notæ causa. Quam enim impudenter * Duronius rostra conscendit, illa dicturus? Freni sunt iniecti nobis, Quirites, nullo modo perpetiendi. Alligati & constricti estis amaro vinculo seruitutis. Lex enim data est, quæ nos frugi esse iubet. Abrogemus ergo illud horridæ vetustatis rubigine obsitum imperium. Etenim quid opus est libertate, si volentibus luxu perire non licet? Est & alia in sacris literis ciuilitatis nota, vt ab initio gratiarum præcedant actiones. Nam & illud constat, quod liberalissimus & ciuilissimus aut facetissimus paterfamilias, qui de quinque panibus satiauit quinque millia * conuiuarum, panem antequam frangeret, benedicere consueuit. Sed & illud celebre est sapientis, quod philosophia, quæ vnicum munus est deorū, & disciplina disciplinarum, honoranda est anteloquio. Ciuile quoque est, & sacris literis consentaneum, aut omnino silere in mensa, vt audias ad profectum, aut vnde proficiant alij, aut sine culpa lætentur, doctum proferre sermonem. Siquidem & inter comedendum Dominus parabolas, aut verba vitæ frequenter auditoribus miscet. Sunt autem nimis tristia, & fere ciuilitatis ignara, vbi citra voluptatem audiendi, solus venter impletur, aut vbi clamore anserino, & ineptis fabulis, conuiuia perstrepunt. Nec est qui Musicam arceat, cum ars innocens sit, adeo quidem, vt eam Socrates discere in senectute curauerit.

Cantabunt mihi Damætas & Lictius Egon,
ciuile est.

* al. Sulpitij
* & lecto
* al. Durionium
* Durionius
* al. hominum

Saltantes Satyros imitabitur Alphisibæus,
ad plebeia transit. Illa ergo quæ apertiora sunt verba, & quæ luxuriam iugulant, amota tamen vel tenui suspicione auaritiæ. Licet enim intemperantibus sit sopita vena ingenij, non omnino extinctam esse correctus Polemio. testis est. Hic autem perditæ luxuriæ adolescens Athenis fuit, neq; illecebris eius tantummodo, sed & ipsa infamia gaudens. Cum e conuiuio non post occasum Solis, sed post ortum surrexisset, domumque rediens, Xenocratis philosophi patentem ianuam vidisset, vino grauis, vnguentis delibutus, sertis capite redimito, perlucida veste amictus, refertam turba doctorum hominum scholam eius intrauit: nec contentus tam deformi introitu, consedit; & vt clarissimum eloquium & prudentissima præcepta temulentiæ * lasciuiis eleuaret. Orta deinde, vt par erat, omnium indignatione, Xenocrates vultum in eodem habitu continuit, omissaque re, quam disserebat, de modestia ac temperantia loqui cœpit. Cuius grauitate sermonis resipiscere coactus Polemio, primùm coronam capiti detractam proiecit: paulo post brachium intra pallium reduxit. Procedenti tempore oris conuiualis hilaritatem deposuit. ad vltimum totam luxuriam exuit, vniusque orationis saluberrima medicina sanatus, ex infami ganeone maximus philosophus euasit. Peregrinatus est itaque huius animus in nequitia, nec habitauit; diuertit paulULUm, sed nequaquam domicilium fixit. Postremo vnum est ad quod totius philosophiæ cœtus tendit intentio, scilicet finis honestus, lætus exitus & iocundus, qui plane euenire non poterit, nisi philosophia omnibus officinis, & omnium ministris officiorum custodem adhibeat verecundiam, quæ parens est, vt ait Cassianus, omnis honesti consilij, solennium officiorum tutela, magistra innocentiæ, chara proximis, accepta alienis, priuatas negligens facultates, vt communes amplificet, omni loco, omni tempore præ se fauorabilem gerens vultum. Adeo quidem, vt etiam inuerecundis feratur accepta. Athenis quidam vltimæ senectutis, cum spectatum ludos in theatrum venisset, cumque nemo e ciuibus sessum reciperet, ad Lacedæmoniorum legatos forte peruenit, qui hominis ætatem, canos eius & annos, assurgendi officio venera-

* al. lachrymis

venerati sunt, sedemque ei inter ipsos honoratissimo loco dederunt. Quod vbi fieri populus aspexit, maximo plausu alienæ vrbis verecundiam comprobauit. Ferunt tunc vnum e Lacedæmoniis dixisse: Ergo Athenienses quid sit rectum sciunt, sed id facere negligunt.

CAP. X.

Regula conuiuandi, sensu & fere verbis Macrobij, sumpta de libro Saturnaliorum, & de scommatibus & de cauenda ebrietate, & de obseruantia conuiuantium, & de C. Claudio Cæsare dicente, quod sicut nautæ scopulum fugiunt, sic fugiendum est infrequens & insolens verbum.

VIDENTVR autem forte parum ciuilia, & superstitiosa nimis quæ de sacris apicibus proferuntur. Cæterum vt mitius agamus nobiscum, gentilium philosophorum conuiuandi regula in medium proferatur. Et quidem plures in hanc partem officiorum præcepta dederunt, sed ad præsens pauci sufficiunt. Inter alios Saturnaliorum liber primus occurrit, talis, si inspiciatur rectè, & tantus, vt nihil aliunde oporteat mutuari. Eum ergo in præsenti capitulo non tam vestigiis, quam passibus decreuimus imitari, & ex opulentia promptuarij sui, cellulæ nostræ supplere angustias. Siquidem conspicuus est in sententiis, in verbis floridus, & tanta morum venustate redundans, vt in institutione conuiuij & dispensatione, Socraticam videatur dulcedinem propinare. Ait ergo: Scio philosophiam, quæ rerum omnium moderatrix est, hoc primum obseruaturam, vt secum æstimet præsentium ingenia conuiuarum, & si plures peritos, vel saltem amatores sui in conuiuij societate repererit, sermonem de se patietur agitari. Quia velut paucæ literæ mutæ dispersæ inter multas vocales, in societatem vocis facile mansuescunt, ita rariores imperiti gaudentes consortio peritorum, aut consonant si qua possunt, aut rerum talium capiuntur auditu. Si vero plures ab institutione disciplinæ eius alieni sunt, prudentibus qui pauciores intererunt,

runt,

it, faciet dissimulatione sui, & patietur loquacitatem maiori parti amicitiorem sanare, ne * rata nobilitas à plebe tumultuosiorè turbetur. Et hæc est vna de philosophiæ virtutibus. Quia cum orator non aliter nisi orando probetur, philosophus non minus tacendo pro tempore, quam loquendo philosophatur. Sic ergo pauci qui adsunt doctiores, in consensum rudis consortij salua & integer se quæstione migrabunt, vt omnis discordiæ suspicio facessat. Nec mirum, faciet quod fecit quondam Pisistratus Athenarum Tyrannus. Qui cum filiis suis rectum dando consilium non obtinuisset assensum, & ideo esset in simultate cum liberis: vbi hoc æmulis causam fuisse gaudij comperit, ex illa discordia sperantibus in domo regnantis nasci posse nouitatem, vniuersitate ciuium conuocata ait succensuisse quidem se filiis non acquiescentibus patriæ voluntati, sed hoc postea sibi visum esse paternæ aptius pietati, vt in sententiam liberorum ipse concederet. Sciret igitur ciuitas sobolem regis cum patre concordem. Hoc commento spem detraxit insidiantibus regnantium quieti. Ita in omni genere vitæ, præcipueque in lætitia conuiuali, omne quod videtur absonum, in vnam concordiam soni salua innocentia redigendum est. Sic Agathonis conuiuium, quia Socrates, Phædros, Pausanias & * Herisimacos habuit, verbum nullum nisi philosophicum sensit. At vero Alcinoi vel Didonis mensa, quasi solis apta delitiis habuit hic Iopam, illa Polyphemum cithara canentes. Nec deerant apud Alcinoum saltatores viri, & apud Didonem * Bitias sic hauriens merum, vt se totum superflua eius infusione proluceret. Nonne si quis aut inter Phæacas, aut apud Pœnos sermones de sapientia erutos, conuiualibus fabulis miscuisset, & gratiam illis cœtibus amicam perderet, & in se risum plane iustum moueret? Ergo prima eius obseruatio erit æstimare conuiuas. Deinde vbi sibi patere locum viderit, non de ipsis profunditatis suæ inter pocula secretis loquetur, nec nodosas & anxias, sed vtiles quidem, faciles tamen, mouebit quæstiones. Nam sicut inter illos, qui hoc exercitij genus habent in mediis saltare conuiuiis, si quis vt se amplius exerceat, sodales videlicet ad cursum, vel ad pugillatum lacessiuerit, quasi ineptus relegabitur ab alacritate conui-

* al. rara

* al. Hisimacos

* al. Brichias

conuiuij. Sic apud mensam quandoque philosophandum est, vt crateri liquoris ad lætitiam nati adhibeatur non modo Nympharum, sed Musarum quoque admixtione temperies. Nam si vt fateri necesse est, in omni conuentu aut tacendum est aut loquendum, quæramus silentium, ne conuiuiis, * an opportunus sermo conueniat. Si enim vt apud Athenas Atticas Ariopagitæ tacentes iudicant, ita inter epulas oportet sileri; non est vltrà quærendum inter mensas philosophandum sit, nec ne. Si vero non erunt muta conuiuia, cur vbi sermo permittitur, honestus sermo prohibetur? Maximè cum non minus, quam dulcedo vini hilarent verba conuiuium. Quid hoc, inquis, ad philosophiam? Imo nihil tam cognatum sapientiæ, quam locis & temporibus aptare sermones, personarum quæ aderunt, æstimatione in medium vocata. Alios enim relata incitarunt exempla virtutum, alios beneficiorum, nonnullos modestiæ, vt & qui aliter agebant, sæpe auditis talibus ad emendationem venirent. Sic autem vitiis irretitos, si & hoc in conuiuiis exegerit loquendi ordo, feriet philosophia non sentientes, vt Liber pater thyrso * fecit, per obliquationem circumfusæ hederæ latente mucrone, quia non ita profitebitur in conuiuio censorem, vt palam vitia castiget. Cæterùm his obnoxij repugnabunt: & talis erit conuiuij tumultus, vt sub huiusmodi inuitati videantur edicto:

Quod superest læti benè gestis corpora rebus
Procurate viri, & pugnam sperate parati.

Ergo si oportunitas necessariæ reprehensionis emerserit, sic à philosopho proficiscetur, vt & tecta & efficax sit. Quid mirum si feriat sapiens, vt dico, non sentientes, cum interdum sic reprehendat, vt reprehensus hilaretur? Nec tamen fabulis suis, sed interrogationibus quoque vim philosophiæ nihil ineptum loquentis ostendet. Hanc ergo nullus honestus actus, locúsve, cœtus nullus excludat, quæ ita se aptat, vt vbique sic appareat necessaria, tanquam abesse illam nefas fuerit. Et post pauca lœdoriæ & scommatis differentiam facit, quæ sic interdum proferentur à sapiente, vt non modo amaritudine careant, sed afferant tempestiuam dulcedinem. Deinde interrogandi ciuilitatem, vel facetiam docet. Qui vult ergo amœnus esse consul-

* al. opportunus
* al. ferit

nsultor, ea interrogat, quæ sunt interrogato facilia
sponsu, & quæ scit illum sedula exercitatione didicisse.
audet enim quisquis prouocatus ad doctrinam suam
medium proferendam, quia non vult latere; quod di-
cit, maximè si scientia, quam labore quæsiuit, cum
aucis illi familiaris, & plurimis sit incognita, vt de
tronomia, vel dialectica, cæterisque similibus. Tunc
nim videntur consequi fructum laboris, cum adipiscun-
r occasionem publicandi quæ didicerant sine ostenta-
onis nota, qua caret, qui non ingerit, sed inuitatur vt
oferat. Contra magnæ amaritudinis est, si coram mul-
s aliquem interroges, quod non * opima scientia quæ- *al. optima
uit. Cogitur enim aut negare se scire, quod extremum
recundiæ damnum putant, aut respondens temere se
entui veri falsive committere. Vnde sæpe nascitur insci-
æ proditio, & hoc omne infortunium pudoris sui im-
itat consulenti. Nec non & qui *obierunt maria & ter- *al. ambierunt
s, gaudent cum de ignoto multis, vel terrarum situ, vel
u maris interrogantur, libenter respondent, & loca de-
ribunt, modo verbis, modo radio; gloriosum putantes
uæ ipsi viderant, aliorum oculis obiicere. Quid duces,
l milites, quam fortiter à se facta semper dicturiunt, &
men tacent arrogantiæ metu. Nonne hi si vt hæc refe-
nt inuitentur, mercedem sibi laboris æstimant persolu-
m remunerationem, putantes inter volentes narrare
uæ fecerant? Adeo autem id genus narrationis habet
endam gloriæ saporem, vt si inuidi vel æmuli forte
æsentes sunt, tales interrogationes obstrependo discu-
nt, & alias inserendo fabulas, prohibent illa narrari,
æ solent laudem creare narranti. Pericula quoque præ-
ita, vel ærumnas penitus absolutas, qui euasit, vt refe-
t gratissime prouocatur. Nam qui adhuc in ipsis vel
ululum detinetur, horret admonitionem, & formidat
atum, vt Virgilius

Forsan & hac olim meminisse iuuabit.

uat si quem dicere iusseris amici sui repentinam felici-
em, quam sponte non audebat dicere vel tacere, modo
tantiæ, modo malitiæ metu. Qui venatibus gaudet,
errogatus de siluæ ambitu, de ambage lustrorum, de
nationis euentu. Religiosus si adest, da illi referendi

copiam,

cōpiam, quibus obseruationibus meruit auxilia Deorum, quantus illic cerimoniarum fructus, quia & hoc genus religionis existimant numinum beneficia non tacere. Adde quod volunt se amicos numinibus æstimari. Si vero & senex præsens est, habes occasionem qua plurimum illi contulisse videaris, si eum interroges, vel quæ ad illum omnino non pertinent. Est enim huic ætati loquacitas familiaris. Vt vero ad scommata redeamus, illa quæ plus vrbanitatis, & minus amaritudinis habent, sunt interiacienda conuiuiis: vt sunt illa quæ de nonnullis corporum vitiis, aut parum, aut nihil gignentia doloris, vt si in caluitium cuiusquam dicas, aut nasum, vel curuam erectionem, seu Socraticam depressionem. Hæc enim quanto minoris infortunij sunt, tanto suauius lædunt. Contra oculorum orbitas, non sine excitatione commotionis obiicitur. Quippe Antigonus rex Theocritum Chium, de quo iurauerat quod ei parsurus esset, occidit propter scomma ab eodem de se dictum. Cū enim quasi puniendus ad Antigonum raperetur, solantibus eum amicis ac spem pollicentibus, quod * omnimodo clementiam regis experturus esset, cum ad oculos eius venisset, respondit: Ergo impossibilem mihi dicitis spem salutis? Erat autem Antigonus vno orbatus oculo, & importuna vrbanitas maledicacem luce priuauit. Nec negauerim philosophos quoq; incurrisse per indignationem hoc genus scommatis. Nam cum regis libertus ad nouas diuitias nuper erectus philosophos ad conuiuium congregasset, & irridendo eorum minutulas quæstiones, scire se velle dixisset, cur & ex nigra & ex alba faba pulmentum vnius coloris edat: Aridices philosophus indigne ferens, tu nobis inquit absolue, cur & de albis & de nigris loris similes maculæ gignantur. Commendat scomma & conditio dicentis, si in eadem causa sit, vt si alium de paupertate pauper irrideat, si obscure natum, natus obscure. Nam Tarseus Amphias cum ex hortulano diues esset, & in amicum quasi degenerem nonnulla dixisset, mox subiecit: sed & nos de eisdem seminibus sumus, & omnes pariter lætos fecit. Illa vero scommata directa lætitia eum in quem dicuntur infundunt, vt si virum fortem vituperes quasi salutis suæ prodigum, & pro aliis mori

* al. omnino

ri volentem. Aut si obieceris liberali, quod res suas
fundat minus sibi quàm aliis consulendo. Sic & Dio-
nes Antisthenem Cynicum magistrum suum solebat
ut vituperando laudare. Ipse me, aiebat, mendicum
it ex diuite, & pro domo ampla fecit habitare in dolio.
elius autem ista dicebat, quàm si diceret: Gratus illi
n, quia me philosophum, & consummatæ virtutis vi-
n fecit. Ergo cùm vnum nomen scommatis sit, diuer-
n eo continentur effectus. Ideo apud Lacedæmonios
er cætera exactæ vitæ instituta, hoc quoque exercitij
nus à Lycurgo institutum est, vt adolescentes & scom-
ita sine morsu dicerent, & ab aliis in se dicta perpeti
cerent. At si quis eorum in indignationem ob tale di-
um prolapsus fuisset, vlterius ei in alterum dicere non
ebat. Verum quia lætitiæ in conuiuiis frequenter insi-
atur ira, ab huiusmodi dictis temperandum est, &
æstiones conuiuales in omnes proponendæ sunt, aut
uendæ. Quod genus veteres ita ludicrum non puta-
nt, vt & Aristoteles de ipsis aliqua conscripserit, & Plu-
rchus, & Apuleius cum Frontone. Nec contemnendum
, quòd tot philosophantium meruit curam. At in exer-
io rhetorum oratorúmve foro longe commodiorem
bent scommata locum. Quippe vbi motus aduersarij
pe proficit ad triumphum. Vnde & hoc Ciceroni per-
miliare fuisse traditur. Ipsis quoque lœdoriis crebro in
concionibus fori locus est, dum tamen ad probra non
rúeniant: quæ etsi non quiescant fauore litigantis, cessa-
tamen debent ob reuerentiam iudicis & auditorum.
ffenditur enim * al. contentionibus

Quibus est equus & pater & res,

quis nisi euidentissima ratione ad probra prosiliat. Sed
qui ea sustinet patienter, fauorem omnium * ac tem- * al. à temperantia
erantiam visus est meruisse. Conuiuia ergo lœdorias ex-
ludunt, ne felle earum tota conuiualis dulcedo amaresc-
at. Ad id quod hilaritatem conciliat, modestiæ con-
lam, vndique conquirendum. Iocus enim comis, & ve-
ustus conuiuantium risus, omnibus parentheticis io-
undior est. Siquidem eleganter licet in persona derisoris
thicus ait: Sed conuiuatoris, vti ducis ingenium res ad-
ersæ nudare solent, cælare secundæ. Sed & vini indul-

i gentia,

gentia, licet dici soleat, quia siccis Deus omnia dura proposuit, modum habet etsi fuerint qui Platonis autoritate ea passim crediderint haurienda.

Laudibus arguitur vini vinosus Homerus.

Et Plato ab eisdem vinosus conuincitur extitisse. Certum est vtrumque eorum vini laudasse vsum, quod & naturam roborat, & acuit ingenium, & ad res gerendas animum remissum accendit. At Platonem inter minuta & modesta pocula, iocundiorem liberalioremque inuitationem probasse fidelius traditur, quæ fieret sub quibusdam quasi arbitris sobriisque magistris conuiuiorum. Et hoc est quod in primo & secundo de legibus non inutile viris esse decernit. Nam & modicis honestisque inter bibendum remissionibus, refici integrarique animos ad instauranda sobrietatis officia existimauit, redditosque sensim lætiores, ad intentiones rursus capessendas fieri habiliores, & simul si qui penitus in his affectionum cupiditatumque errores inessent, quos celarent. Alioquin pudor reuerens, ea omnia sine graui periculo libertate per vinum data detegi, & ad corrigendum medendumque fieri opportuniora. Atque hoc Plato ibidem dicit: Non diffugiendas esse huiuscemodi exercitationes aduersus vini violentiam propulsandam. Neque vllum vnquam continentem prorsus, aut temperantem satis fideliter visum esse, cui vita non inter ipsa errorum pericula, & in mediis voluptatum illecebris explorata sit. Nam cui licentia, gratiæque omnes conuiuiorum incognitæ sunt, quique illarum omnino expers sit, si eum forte ad participandas huiusmodi voluptates aut voluntas tulerit, aut casus induxerit, aut necessitas impulerit, mox deliniri, & capi, neque mentem eius animumque consistere. Congrediendum igitur & tanquam in acie quadam cum voluptariis rebus, cumque ista vini licentia cominus decernendum, vt aduersus eos non fuga, nec absentia simus tuti, sed vigore animi & constanti præsentia, moderatoque vsu temperantiam continentiamque tueamur, & calefacto simul, * refectoque animo, si quid in eo vel frigidæ tristitiæ, vel torpentis verecundiæ fuerit abluamus. Poterit autoritas Platonis mouere complures, sed mihi nimis arduus, & temerarius infirmioribus animis videtur, cum

* al. refotoque

n Baccho, imò & cum quauis voluptate congressus. Loth vir iustus, & dignus qui de Sodomorum eripere- incendio, impellente vini stimulo corruit in incestum. Noe femora denudauit, fide & perseuerantia boni sub- ctus diluuio, alter humani generis pater & salutis opi- ; quis tutò congreditur, nisi forte seipsum tantis du- patribus præferendum? Vt tamen Platonis non re- temur edicto, congredi cum voluptate sit fortius, dum nen tutius sit fugere, & illius declinare conflictum. c memini quenquam me inuenisse de prouocatoribus uptatum, quem non legerim cecidisse: Eo forte spe- nt figmenta poëtica, quæ orgia sine furore transacta n recolunt, nec erubescunt sacra Bacchi cruore, parrici- s, & multiplicibus flagitiis maculare. Est præterea in uiuiis obseruandum, vt instruendæ familiæ, & do- is regendæ cura, & seruilis obsequij moderatio, vni cui demandetur, ne quid ineptum & imparatum ap- reat, ne quid stupendum, aut erubescendum emergat, dominum oporteat ad se gerendorum reuocare solici- dinem, & vt dici solet, quasi in humeris portare con- ias. Vitet etiam qui conuiua* comis esse voluerit, con- andi consuetudinem, verbiq; secreti faciendi morem, quod in conuiuiis, id est in iocundo amicorum conui- ntium cœtu, debent omnia esse nuda, & in amore & e nihil debet esse absconditum, sed si fieri posset ocu- in pectora sua inuicem mutuo transferre conspectu. llus enim locus, actitandis consiliis, aut vix vllus inep- r est. Siquidem verba secreta solent assidentibus ex- isis esse molesta. Nam ipsa exclusio habet imaginem fidentiæ. Sed & in his quæ palam dicentur fideliter equendum erit, quod in primo libro de analogia scripsit Claudius Cæsar, vir excellentis ingenij, magnæq; pru- ntiæ. Ait enim: Tanquam scopulum nautæ fugiunt, sic giendum est infrequens atque insolens verbum. Et qui- m numerū conuiuarum expresserūt antiqui; vt nec pau- ores essent, quam Gratiæ, quæ clauduntur ternario, nec ures quam Musæ, id est, nouem, aut in summa Gra- rum & Musarum explerent numerum ad duodena- um ascēdentes. Obtinuit tamen apud eos qui rectius in- entur, vt in his officium patrisfamilias latissime pateat.

*al. cantus

CAPVT XI.

De molestiis & oneribus Coniugiorum, secundum Hieronymum & alios Philosophos: & de pernicie libidinis, de mulieris Ephesinæ & similium fide.

SICVT ergo sobrietas in conuiuiis necessaria est, ita rebus omnibus necesse est adesse modestiam. Siquidem de saturitate libido, de libidine immunditia, & multiplex pernicies generatur. At ex his nihil nisi dolor pœnitudinis sequitur: & bene agitur cum mœrentibus si fructuosa sit pœnitudo. Vnde hebetati cordis videtur opinio, quæ sine expletione libidinis, diffinit perfectam non esse voluptatem. Traditur hoc sensisse Epicurum. Sed quicquid gregis illius grunniant * sues, & tam immundam, & tam funestam vocem, nulli Philosophorum arbitror placuisse, nedum Epicuro; qui tantus fuit, vt inter Philosophos propriam fecerit sectam. Sunt eius, autore Seneca, egregia multa, quæ passim possunt apud philosophos inueniri, & pro parte expressa sunt, & congesta in libro, qui de vestigiis, siue de dogmate philosophorum inscribitur. Sileni senis inueterati videtur amentia, potius quam sententia philosophi, & est certò asellæ cui insidebat brutior, cui hoc nequitia potuit suadere. Idipsum forte innuunt figmenta gentilium, quæ delirum senem vino æstuantem, aliis naturæ obtemperantibus, & quiete fessa recreantibus corpora, Lotide præ cæteris captum referunt, & tandem cum omnium irrisione, quem nec ætas, nec verecundia refrenabat, asini sui * ruditu reuocatum. Omnis ergo voluptas libidinis turpis est, ea excepta quæ excusatur fœdere coniugali, & indultæ licentiæ beneficio, quicquid erubescentiæ poterat inesse, abscondit. Vnde & nuptiæ à nubendo dici maiores tradiderunt, quia pudenda humanæ infirmitatis nubit, id est abscondit, vt ait Nonius Marcellus, indulgentia legis. Inoleuit etiam consuetudo, vt quos in commercium carnis, ecclesiæ iungit autoritas, pallio velentur altaris, aut alio ab ecclesia constituto, vt torus qui Christo conciliante * construi-

* al. grues

* al. rugitu

* al. consterni-tur

ruitur, sit in fide castitatis, frugalitatis suæ maculas
ontegat, vt totius sit probri, aut confusionis ignarus.
ræferuntur & faces, lampades, & luminaria accendun-
ur, quia geminum torum, qui palam, & non sua vrgente
bidine, sed honesta consentientium voluntate sternitur,
ecus boni coniugalis illustrat. Nam Hymenæus lucem
nat, & alacer pharetra puer Cupido, furtiuam succen-
ens flammam, latebras & angulos quærit. Licet autem
onesta sit, & vtilis copula maritalis, angustiæ quam
ætitiæ fœcundior est; Parit enim in dolore vel filios: nec
iquem producit fructum, quem non amaritudo præce-
at, aut sequatur. Vnde referente Valerio, Socrates hu-
anæ sapientiæ quasi quoddam terrestre oraculum, ab
dolescentulo quodam consultus, vtrum vxorem duce-
t, an se omni matrimonio abstineret, respondit; eum
rum eorum fecisset, acturum pœnitentiam. Hic te, in-
uit, * solitudo, hic orbitas, hic generis interitus, hic *al. solicitudo
eres alienus excipiet. Illic perpetua solicitudo, contextus
uerelarum, dotis exprobratio, affinium graue superci-
um, garrula socrus, lingua * subcesoria alieni matrimo- *al. subcensoria
ij, incertus liberorum euentus. Non passus est iuuenem
contextu rerum asperarum quasi lætæ materiæ facere
electum. Concinit in hunc modum totus recte philo-
phantium chorus; vt si qui Christianæ religionis ab-
orrent rigorem, discant vel ab ethnicis castitatem. Non
men quod coniugali detraham castitati, sed centesimũ,
t sexagesimum fructum, licet de radice tricesimi orian-
r, minime arbitror tricesimo componendum. Zeno,
pictetus, Aristoteles, Critolaus, & Epicureorum quam-
urimi traduntur posteris hanc publicasse sententiam.
ertur autore Hieronymo aureolus Theophrasti liber de
uptiis: in quo quærit, an vir sapiens ducat vxorem. Et
um diffinisset, si pulchra esset, si bene morata, si hone-
is parentibus orta; si ipse sanus & diues, sic sapientem
iquando inire matrimonium, statim intulit. Hæc au-
m raro in nuptiis vniuersa concordant. Non est igitur
or ducenda sapienti. Primum enim impediri studia
hilosophiæ, nec posse quenquam libris & vxori pariter
seruire. Multa esse quæ matronarum vsibus necessaria
nt. Pretiosæ vestes, aurum, gemmæ, sumptus, ancillæ,

supellex varia, lecticæ, & exedra deaurata. Deinde per totas noctes garrulæ conquestiones. Illa ornatior procedit in publicum, hæc honoratur ab omnibus, ego in conuentu feminarum misella despicior. Cur aspiciebas vicinam? Quid cum ancillula loquebaris? De foro veniens quid attulisti? Non amicum habere possumus, non sodalem. Alterius amorem, suum odium suspicatur. Si doctissimus præceptor in qualibet vrbium fuerit, nec vxorem relinquere, nec cum sarcina ire possumus. Pauperem alere difficile est; diuitem ferre, tormentum. Adde quod nulla est vxoris electio, sed qualiscunque obuenerit habenda, si iracunda, si fatua, si deformis, si superba, si fœtida, quodcunque vitij est, post nuptias discimus. Equus, asinus, bos, canis, & vilissima mancipia, vestes quoque & lebetes, sedile ligneum, calix & vrceolus fictilis probantur prius, & sic emuntur. Sola vxor non ostenditur, ne ante displiceat, quam ducatur. Attendenda est semper eius facies, & pulchritudo laudanda, ne si alteram aspexeris, se æstimet displicere. Vocanda domina, celebrandus natalis eius, iurandum per salutem illius, vt sit superstes optandum, honoranda nutrix eius & gerula. Seruus paternus & alumnus, & formosus assecla, & procurator calamistratus, & in longam securamque libidinem exectus spado; sub quibus nominibus adulteri delitescunt. Quoscunque illa dilexerit, ingrati etiam amandi. Si totam ei domum regendam commiseris, seruiendum est. Si aliquid tuo arbitrio reseruaueris, fidem sibi haberi non putabit, & in odium vertetur ac iurgia, & nisi cito consulueris; parabit venena. Anus, & aurifices, & ariolos, & institores gemmarum, sericarumque vestium, si intromiseris, periculum pudicitiæ est; si prohibueris, suspicionis iniuria. Verum quid prodest etiam diligens custodia, cum vxor seruari impudica non possit; pudica, non debeat? Infida enim custos est castitatis necessitas, & illa vere pudica dicenda est, cui licuit peccare, sed noluit. Pulchra cito adamatur, fœda facillime concupiscit. Difficile custoditur quod plures amant. Molestum est possidere, quod nemo habere dignetur. Minore tamen miseria deformis habetur, quam formosa seruatur. Nihil tutum est, in quo totius populi vota suspirant, alius forma, alius facetiis,

alius

lius ingenio, alius liberalitate sollicitat. Aliquo modo
xpugnatur, quod vndecunque incessitur. Quod si prop-
er dispensationem domus, & languoris solatia, & fu-
am solitudinis ducuntur vxores, multo melius dispensat
eruus fidelis obediens autoritati domini, & dispensatio-
i eius obtemperans, quam vxor, quæ in eo se æstimat
ominam, si aduersus viri fecerit voluntatem, id est, quod
lacet, non quod iubetur. Assidere autem ægrotanti ma-
is possunt amici, & vernulæ beneficiis obligati, quam
la quæ nobis imputet lachrymas suas, & hereditatis suæ
pe vendat illuuiem, & solicitudinem iactans, languentis
nimum desperatione conturbet. Quid si languerit, coæ-
rotandum est, & nunquam ab eius lectulo recedendum.
Aut si bona fuerit, & suauis vxor, quæ tamen rara auis
st, cum parturiente gemimus, cum periclitante torque-
nur. Sapiens autem nunquam solus esse potest. Habet
ecum omnes qui sunt, quique vnquam fuerunt boni, &
nimum liberum quocunque vult transfert. Quod cor-
ore non potest, cogitatione complectitur. Et si homi-
um inopia fuerit, loquetur cum Deo. Nunquam minus
olus erit, quam cum solus fuerit. Porro liberorum cau-
a vxorem ducere, vt vel nomen nostrum non intereat,
el habeamus præsidia senectutis, & certis vtamur here-
libus, stolidissimum est. Quid enim ad nos pertinet rece-
lentes e mundo, si nomine nostro alius non vocetur, cum
& filius non statim patris vocabulum referat, & innume-
abiles sint, qui appellentur eodem nomine? Aut quæ se-
nectutis auxilia nutrire domi, qui aut prior te forte mo-
iatur, aut peruersissimis moribus sit, aut certe cum ad
naturam ætatem peruenerit, tarde ei videaris mori? He-
edes autem & meliores & certiores sunt amici, & pro-
oinqui, quos iudicio eligas, quam quos velis nolis habere
cogaris. Licet certa hereditas sit, dum ad viuis bene vti
ubstantia tua, quam tuo labore quæsita, in incertos vsus
elinquere. Hæc & huiusmodi Theophrastus, quæ vel
ola matrimoniorum angustias, & calamitates exquisitæ
dulcedinis sufficiunt explanare. Scite fertur dixisse P. Clo-
dius, quia improbe Neptunum accusat, qui iterum nau-
fragium fecit. At non illud inelegantius diceretur, quia
mprobe Venerem *accusat aduersam, qui secundam du- * al. causatur

*al. exutus

cit vxorem. Quis enim ei compatietur, qui semel* solutus à vinculis, reuoluat ad catenas. Plane indignus est libertatis honore & quiete, qui ad excussum seruitutis recurrit iugum. Vnde monstris simile est, quod hi qui non modo philosophiæ, sed & religionis sibi vendicant nomen, arceri nequeunt ab amplexibus mulierum. Sæpe enim qui antequam nomen profiteretur alterutrum, si tamen hæc, religio scilicet & philosophia, numerum faciunt, cum sine religione nemo recte valeat philosophari, continentissime vixit: cum in aliquem gradum promotus est, nactusque quietem, primæ & summæ deliberationis acumen exercet in eligenda vxore vel ducenda. Aut quod nequius est, vicinorum matrimonia solicitare, & corrumpere non veretur. Erumpit interdum inuerecunda intemperies mulierum: quia, vt scribit Herodotus, mulier cum veste deponit & verecundiam. Erumpit inquam impudens, & in facie erubescentium populorum, genialis tori reuelat & denudat arcana, & de mariti frigiditate conqueritur, allegans hanc sufficientem & euidentem repudij vel diuortij causam, quod semiuir est, & inutilis matrimonio, qui non est promptus ad coitum. Eleganter quidem Gaufridus de Heroum villa, familiaris meus, vnius talium in causa huiusmodi confudit audaciam. Cum enim ei patronus datus esset à iudice celebraturo vt putabatur diuortium, & mulier generosa audientibus amicis & suffragatoribus, aduocato vt fit diligentius merita causæ suæ exponeret, scrutatus est ab ea vir prudens, an alium maritum quandoque habuerit. Quod cum illa negasset, quæsiuit iterum an adhuc virgo esset, dicens: Hoc sibi inquisitu, & scitu pernecessarium, ne à discreto iudice caperetur occasione aliqua in sermone. Illa vero hoc verecunde tamen, eo quod sibi non bene credebatur, asseruit. Et ille, An simul de noctu dormire consueuerint, & se inuicem osculari & amplexari maritus & ipsa, inquisiuit. Quæ omnia cum illa fateretur: Vnde ergo, inquit patronus, nosti virgo pudicissima, prudentissima, pudoratissima, quod efficacem tecum virum non impleuerit, & totius matrimonij iura persoluit? Quis te docuit, quid sit coitus, vt eum tecum coiisse neges, inter tot oscula, tot amplexus, qui te pro libitu quotiens voluit pertractauit li-

centia

tia maritali? Nam & quædam animantia certũ eſt ſein-
em oſculando miſceri. Alia ſe tenuiter tangendo conci-
nt. Et ſunt qui ſuo grauidâte calore, ab aere temperato
prægnantur, & pariunt.* Hic illa tandem erubuit, hoc * al. Hæc audiens illa
am dicens, ſe quid ad huiuſmodi captiones * hiſceret, * al. reſpondere
n habere. Sed bene cum philoſophantibus, id eſt, cum
icis agitur, quod nemo eorum frigidus eſt, aut in iu-
io perfuſus huiuſmodi macula. Cicero rogatus vt poſt
udium Terentiæ, ſororem Hirtij duceret, omnino fa-
e ſuperſedit, dicens ſe non poſſe & vxori & philoſo-
iæ pariter operam dare. Philippum regem Macedo-
m, contra quem Demoſthenis Philippicæ tonant, in-
euntem ex more cubiculum, vxor excluſit irata. Qui
luſus tacuit, & iniuriam ſuam verſu tragico conſola-
eſt. Gorgias Rhetor librum pulcherrimum de concor-
; * Græcis tunc inter ſe diſſidentibus, recitauit Olym-
e; Cui Melantius inimicus eius, Hic nobis, inquit, de
acordia præcipit, qui ſe, vxorem, & ancillulam, tres
vna domo, concordare non potuit. Aemulabatur quip-
vxor eius ancillulæ pulchritudini, & caſtiſſimum vi-
n * quotidianis iurgiis exagitabat. Vnde vt ceſſet inui- * al. gregis
, & quies * matrimoniis reformetur, ditioribus in * al. quotidie
nſuetudinem verſum eſt, ne quam habeant in domo * al. matrimonij
lchriorem. Socrates cum duarum vxorum iurgia vellet
rimere, in eum nouiſſime verterunt impetum, & male
ulctatum, fugientemque diu perſecutæ ſunt, & * in * al. à
io in quo morabantur, poſtmodum lotio perfuderunt.
muliebrem leuitatem ab autoribus paſſim multa ſcri-
ntur. Fortaſſe falſo interdum finguntur plurima, ni-
tamen impedit ridentem dicere verum, & fabuloſis
rrationibus, quas philoſophia non reiicit, exprimere
id obeſſe poſſit * minoribus. Ex his enim liquet, quam * al. in moribus
ile ament, quanta oderint leuitate, quam cito obliuiſ-
ntur affectuum, & naturæ immemores, interdum in
os armentur, interdum in viſcera ſua. Sunt aliquæ pu-
iſſimæ, licet Satyricus dicat, quoniam

Rara auis in terris nigroque ſimillima cygno,

alier exactæ caſtitatis. Et tragicus, nullam eſſe feminam
n pudicam, quæ non peregrina libidine vſque ad furo-
n incendatur. Matrona quædam, referente Petronio,

Ephesi tam notæ erat pudicitiæ, vt vicinarum quoque gentium feminas ad spectaculum sui euocaret. Hæc ergo cum virum extulisset, non contenta vulgari more funus prosequi, crinibus sparsis & turbatis, aut nudatum pectus in conspectu frequentiæ plangere, in conditorium etiam prosecuta est defunctum, positumque in * hypogato Græco more, corpus custodire ac flere totis noctibus diebusque cœpit. Sic afflictantem se, ac mortem inedia persequentem, non parentes potuerunt abducere non propinqui, Magistratus vltimo repulsi, abierunt. Comploratáque singularis exempli femina ab omnibus, quintum iam diem sine alimento trahebat, assidebat ægræ fidissima ancilla, simulque & lachrymas commendabat lugenti, & quotiescunque defecerat positum in monumento lumen, * reuocabat. Vna igitur in tota ciuitate fabula erat, solum illud affulsisse verum pudicitiæ amorisque exemplum, omnis ordinis homines confitebantur. Tum interim imperator prouinciæ latrones crucibus iussit affigi, secundum illam casulam, in qua recens cadauer matrona deflebat. Proxima ergo nocte cum miles qui cruces seruabat, ne quis ad sepulturam corpus detraheret, notasset sibi & lumen inter monumenta clarius fulgens, & gemitum lugentis audisset, vitio gentis humanæ, concupiit scire quis aut quid faceret. Descendit itaque in conditorium, visaque pulcherrima muliere, primò quasi quodam monstro, infernisque imaginibus turbatus * subsistit. Deinde vbi corpus iacentis aspexit, & lachrymas considerauit, faciemque vnguibus sectam, ratus scilicet id quod erat, desiderium extincti feminam pati non posse; attulit in monumentum cœnulam suam; cœpitque hortari lugentem, ne perseueraret in dolore superuacuo, ac nihil profuturo gemitu pectus diduceret. Omnium eadem esse, scilicet idem domicilium, & cætera quibus exulceratæ mentes ad sanitatem reuocantur. At illa ignota consolatione percussa, lacerauit vehementius pectus, raptósque crines super pectus iacentis imposuit. Non recessit tamen miles, sed eadem exhortatione tentauit dare mulierculæ cibum; donec ancilla * humi (certum habeo) odore corrupta, primum ipsa porrexit ad humanitatem inuitantis victam manum. Deinde refecta potione & cibo,

* al. hypogæo

* al. renouabat

* al. substitit

* al. incertum habeo, an vini odore

o, expugnare dominæ pertinaciam cœpit, & quid
derit inquit tibi hoc, si soluta inedia fueris, si te viuam
elieris, si antequam fata poscant, indemnatum effu-
is spiritum?

Id cinerem aut manes credis curare sepultos?

s tu reuiuiscere, reluctantibus fatis extinctum? Vis dis-
sso muliebri errore quam diu licuerit lucis commodis
i? Ipsum te iacentis corpus admonere debet vt viuas.
mo inuitus audit, cum viuere cogitur, aut sumere ci-
m. Itaque mulier aliquot dierum abstinentia sicca,
ssa est frangi pertinaciam suam. Nec minus auide re-
uit se cibo, quam ancilla quæ prior victa est. Cæterum
tis quid plerumque tentare solet humanam satietatem.
ibus blanditiis impetrauerat miles vt matrona viuere
let, eisdem etiam pudicitiam eius aggressus est. Nec
formis, aut infacundus iuuenis castæ videbatur, an-
la gratiam conciliante, ac subinde dicente,

—— Placitone etiam pugnabis amori?

Nec venit in mentem quorum consederis aruis?

uid diutius moror? Ne hanc quidem partem corporis
ulier abstinuit, victorque miles vtrumque persuasit. Ia-
erunt ergo vnà, non tantum illa nocte, qua nuptias
erunt, sed postera etiam ac tertia die, præclusis vide-
et conditorij foribus, vt quisque ex notis, ignotisque
monumentum veniens, putasset expirasse super corpus
i pudicissimam vxorem. Cæterum delectatus miles &
rma mulieris, & secreto, quicquid boni per facultates
terat, coëmebat, & prima statim nocte ferebat in mo-
umentum. Itaque vnius cruciati parentes, vt viderunt
xatam custodiam, detraxerunt nocte pendentem, & su-
emo mandauerunt officio. At miles * circumscriptus * al. circumsse-
um desidet, vt postero die vidit vnam sine cadauere cru- dens
m, veritus supplicium, mulieri quid accidisset exponit.
ec se expectaturum sententiam iudicis, sed gladio ius di-
urum ignauiæ suæ, commēdans modo perituro locum
ouideret, & fatale conditorium familiari ac viro faceret.
ulier non minus misericors, quam pudica, Nec istud in-
uit, dij sinant, vt eodem tempore duorum mihi charissi-
orum hominum duo funera spectem. Malo mortuum
pendere, quam viuum occidere. Secundum hanc * ra- * al. similitudinem
tio-

*al. arca tionem iubet ex * arca corpus mariti sui tolli, atque illi, quæ vacabat, cruci affigi. Vsus est miles ingenio prudentissimæ feminæ. Posteroque die populus miratus est, qua ratione mortuus isset in crucem. Tu historiam aut fabulam, quod his verbis refert Petronius, pro libitu appellabis. Ita tamen ex facto accidisse Ephesi, & Flauianus autor est. Mulieremque tradit impietatis suæ, & sceleris parricidalis & adulterij pœnas luisse. Non quidem solus est in mulierum ineptiis ridendis, aut exprimendis Petronius. Scribit beatus Hieronymus, quia totæ Euripidis tragœdiæ in mulieres maledicta sunt, & quod Epicurus, quanquam Metrodorus discipulus eius Leontion habuerit vxorem, raro dicit sapienti ineunda coniugia, quia multa incommoda admixta sunt nuptiis. Et quomodo diuitiæ & honores, & corporum sanitates, & cetera quæ indifferentia nominamus, nec bona nec mala sunt, sed velut in meditullio posita, vsu & euentu vel bona vel mala fiunt: Ita & vxores stas in bonorum malorúmve confinio. Graue vero esse viro sapienti venire in dubium, vtrum bonam an malam ducturus sit. Si ergo tanta est molestia nuptiarum, quæ procul dubio bonæ sunt, & à domino institutæ, vt eas sapiens reformidet, quis nisi demens eam approbet voluptatem, quæ illicita est, & tota versatur in sordibus, quam homines culpant, & Deus proculdubio condemnabit? Nam cum hæ duæ voluptates, scilicet gulæ & Veneris, quodammodo brutorũ sint, altera porci immunditiam, altera & hirci videtur habere fœtorem. Vt enim pudicitia inter virtutes eminet, sic petulantia in vitiis abiectissima est: & cum illa vtrumque deceat sexum, muliebrem tamen magis exornat. Siquidem doctissimi viri vox est, pudicitiam imprimis esse retinendam, qua amissa omnis virtus ruit. In hac muliebrium virtutum principatus est. Hæc pauperem commendat, diuitem extollit, deformem redimit, exornat pulchram. Bene meretur de maioribus, quorum sanguinem sobole furtiua non vitiat. Bene de liberis, quibus nec de matre erubescendum est, nec de patre dubitandum est. Bene imprimis de se, quam à contumelia alieni corporis vendicat. Captiuitatis nulla maior calamitas est, quam

* al. consulatus ad alienam libidinem trahi. Viros * consulares illustrat

do-

quentia, in nomen æternum transfert gloria milita-
triumphosque nouæ gentis consecrat. Multa sunt,
æ per se clara ingenia nobilitant; mulierum propriè
tus pudicitia est. Hieronymus testis est, quod antequam
igio Christiana fulgeret in mundo, vnicubas semper
buisse inter matronas decus: per illas Fortunæ mulie-
sacra fieri solitum: nullum sacerdotem bigamum, nul-
m flaminem bimaritum. Hierophantas quoque Athe-
ensium diutissime cicutæ sorbitione castrari, & post-
iam in pontificatum fuerint allecti, viros esse desinere.
immensum pagina protendetur, si ea perstrinxero,
iæ in hac parte tragici, oratores, comici, satyrici, poë-
, vt de philosophis, ethicis, & theologis taceam, pro-
derunt. Sed tamen nec omnes istos sufficisse ad hanc,
on dico malitiam delendam, aut reprimendam; sed
ec ad exponendam. Si dixero quòd multi sunt ex-
erti, quia

Nec melior pedibus silicem quæ concutit atrum
Quàm quæ seruorum vehitur ceruice suorum.* * al. Syrorum

oc in iniuriam mulierum dictum, malitia calumniabi-
ır. Nihil enim melius, nihil vtilius muliere pudica, ni-
il eorum quæ possunt excogitari iocundius his qui con-
nere non possunt, aut nolunt. Sed desipientis est ab his
udem* spectare, quæ veniam rectius merentur, quàm * al. sperare
loriam, si tamen moderationis bono fuerint temperata.
lioquin non venia, sed pœna, sed ignominia vtriusque
bidinis maculam prosequetur: nisi forte decorus haben-
us sit, qui in hircum transformatur aut suem.

CAP. XII.

*Quod brutis & insensibilibus quidam appetant con-
formari, & quanta humanitate cum seruis viuen-
dum sit: & de trium reliquorum sensuum vo-
luptate.*

NVLLI vtique animantium generi rectius confor-
mantur, qui summum bonum vitæ, in gustandi
& tangendi voluptate, ne dicam luxuria, posuerunt.
Cæterum hoc aliorum sensuum luxuriam non excusat,

cum manifesta sit humanæ dignitatis abiectio, si non hirco aut sui, sed leoni & pardo, sed pantheræ aut Satyro, sed pauoni, philomenæ, aut psittaco, sed cuicunque brutorum aut insensibilium studeat coæquari. Siquidem ad angelicam puritatem rectius aspirabit, qui in ea creatus est dignitate originis, vt in cumulo veræ & æternæ beatitudinis, perfectioni angelicæ possit esse conformis. Nam & patrum inconcussa sanxit autoritas, quia natura humanæ mentis solus dominus dignior est, & quod omnia hæc, quæ humanus miratur error, vt homini seruiant, ab eo facta sunt, qui hominem fecit vt æternitatis & beatitudinis suæ participem faceret. Quis ergo præsidentis domini non vilipendat arbitrium, si seruilem & abiectam affectat conditionem? Non tamen quod seruos dicam habendos esse contemptui, nisi seruilibus vitiis viuant. Sicut enim vera & vnica libertas est, seruire virtuti, & ipsius exercere officia; ita vnica & singularis seruitus est vitiis subiugari. Errat plane quisquis aliunde conditionem alterutram opinatur accidere. Siquidem omne hominum genus in terris simili ab ortu surgit, eisdem constat & alitur elementis, eundemque spiritum ab eodem principio carpit, eodemque fruitur cœlo, æquè moritur, æquè viuit. Vnde & Prætextatus in Saturnalibus Euangelum reprimens, his vtitur argumentis. Serui inquit sunt, imo homines. Serui sunt, imo conserui. Si cogitaueris tantundem in vtrosque licere Fortunæ, tam tu illum videre liberum potes, quam ille te seruum. Nescis qua ætate Hecuba seruire cœperit, qua Crœsus, qua Darij mater, qua Diogenes, qua Plato ipse. Postremo quid ita nomen seruitutis horremus? Seruus est quidem, sed necessitate, sed fortasse libero animo seruus est. Hoc illi nocebit, si ostenderis quis non sit. Alius libidini seruit, alius auaritiæ, alius ambitioni, omnes spei, omnes timori. Et certe nulla seruitus turpior, quàm voluntaria. At nos iugo à fortuna imposito, subiacentem tanquam miserum, vilemque calcamus. Quod vero nos nostris ceruicibus inferimus, nō patimur reprehendi. Inuenies inter seruos aliquem pecunia fortiorem, inuenies dominum spe lucri oscula aliorum seruorum manibus infigentem. Non ergo fortuna homines æstimabo, sed moribus. Sibi quis-

isque dat mores, conditionem casus assignat. Quemmodum stultus est, qui empturus equum, non ipsum nspicit, sed stratum eius ac frenos: Sic stultissimus est, ui hominem aut ex conditione, aut ex veste æstimanum putat. Non est, mi Euangele, qui amicum tantum foro, & in curia quæras, si diligenter attēderis, inuenies domi. Tu modo viue cum seruo clemēter, comiter quoue, & in sermonem illum, & in necessarium nonnunuam admitte consilium. Nam & maiores nostri, omem dominis inuidiam, omnem seruis contumeliam deahentes, dominum patrem familias, seruos familiares ppellauerunt. Colant ergo te potius serui tui, mihi rede, quam timeant, nec tibi parum videatur esse quod iis satis est. Nam quod colitur, etiam amatur. Nec poest amor cum timore misceri. Vnde enim putas arroganssimum illud manasse prouerbium, quod iactatur, todem nobis hostes esse, quot seruos? Non habemus hoes illos, sed facimus, cum in illos superbissimi, contuneliosissimi, & crudelissimi sumus, & ad rabiem nos ogunt venire delitiæ, vt quicquid non ex voluntate resonderit, iram furoremque prouocet. Domi enim nobis nimos induimus tyrannorum, & non quantum decet, d quantum licet exercere volumus in seruos? Nam vt etera crudelitatis genera prætercam, sunt qui dum se ensæ copiis, & auiditate distendunt, circumstantes seros mouere labra, nec in hoc quidem, vt loquantur, peritunt. Virga omne murmur compescitur, & ne fortui quidem verberibus excepta sunt. Tussis, sternutamenm, singultus magno malo luitur. Sic fit vt isti de domio loquantur, quibus coram domino loqui non licet. At i quibus non tantum præsentibus dominis, sed cum ip- erat sermo, quorum os non consuebatur, parati erant o domino porrigere ceruicem, & periculum imminens caput suum vertere. In conuiuiis loquebantur, sed in rmentis tacebant. Hæc Prætextatus: & de fide seruom multa & præclara subiungit, & quæ essent in quanuis nobilitate sanguinis gloriosa, & cuiuis imitanda. ihil enim decorum est, quod non à virtute profluxerit, se inuicem turpitudo & vitium infausto ambitu cirmscribunt. In hoc autem solo vitiorum impulsu quisque

* al. probabitur, que * prolabitur, vt eorum se deiiciat & deuoueat seruituti, quibus natus est imperare. Qui ad spectacula confluunt, aut euocant ad se spectacula inhonesta, aut se ipsos affectatis nugis volunt esse spectaculo insipientium; quoniam hæc lenocinia vanitatis rectè sapienti placere non possunt, oculorum capiuntur illecebris, & licet mitius elidantur, corruunt tamen à dignitate conditionis suæ, & ad eam, quam diffitentur, seruilem relabuntur. Quid ergo aliud faciunt mimi, histriones, parasiti, & huiusmodi monstra hominum, nisi quod ineptam conuincunt felicium seruitutem? Sed & illi qui * voculis capiuntur, licet aurium sensus purissimus & defæcatissimus sit, seruiunt quidem, iugo tamen premuntur mitiori, si aliàs non præualeant vitia. Nam ab olfactu vix aliquis omnino capitur, nisi forte Lotophagum viuat. Non aliquid aduersus cantores, aut musicos struo, cum teste Quintiliano, Valerio, Flauiano, & aliis multis, Socrates etiam in senectute didicerit musicam, credens si musica deforet, sibi cumulum sapientiæ defuturum. In ea tamen nimium occupari, citra philosophicam grauitatem est. Nunquid enim virum decebit sapientem, præsertim quod etiam in sexu muliebri turpitudinis non effugit notam? Nam & Salustius Semproniam reprehendit, non quidem quod saltare & psallere, sed quod optimè scierit. Ait enim psallere & saltare elegantius quam necesse est probæ. Optime tamen cantare, si citra leuitatem posset haberi, plane desiderabile est. In omnibus enim quæ simpliciter expetibilia sunt, quo intensiora sunt in qualitate boni, eo expetibiliora sunt. Sed ex adiunctis possunt nonnulla esse suspecta. Lucius Sylla vir tanti nominis, optime cantasse traditur: sed dotem libidinis & crudelitatis nota perstrinxit. Catoni quoque visum est bene cantare, non serij hominis esse. Vnde nimirum Marcum senatorem non ignobilem, Cecilium spaciatorem, & fescenninum vocat, cumque staticulos dare his verbis ait: Descendit de cantherio, inde staticulos dare, ridicularia fundere. Et alibi, Præterea cantat vbi collibuit, interdum Græcos versus agit, iocos dicit, voces * denuctat, staticulos dat. Porro illa voluptas aurium grata est honestati, quæ virtutis est amica, aut non est conscia turpitudinis. Oculorum vero volup-

* al. oculis

* al. demutat

voluptas histriones introduxit, & mimos: quod & Scipio Africanus Aemilianus in oratione contra legem iudiciariam Tiberij Gracchi non mediocriter reprehendit. Docentur præstigias inhonestas, cum cinædulis, & sambuca, psalterioque eunt in ludum histrionum, discunt cantare, quæ maiores nostri ingenuis probro ducier voluerunt, eunt inquam in ludum saltatorium inter cinædos virgines puerique ingenui. Hæc cum mihi quisquam narrabat, non poteram animum inducere, ea liberos suos homines nobiles docere. Sed cum ductus sum in ludum saltatorium, plus medius fidius in eo ludo vidi pueris virginibusque ducentis. In his quod me reipublicæ maximè misertum est, vidi vnum filium petitoris puerum bullatum non minorem annis duodecim cum crotalis saltare. Croton Græcè pulsus dicitur, & inde cymbala sic dicuntur; vel musicum notat instrumentum, quod in sono vocem ciconiæ imitatur: nam ipsa apud Aegyptios crotalus appellatus. Crotala quoque dicuntur sonoræ sphærulæ, quæ quibusdam granis interpositis, pro quantitate sui, & specie metalli varios sonos edunt. Quam saltationem impudicus seruulus honeste saltare non posset. Patet ergo quanto affectu ingemuerit Africanus, quod vidisset cum crotalis saltare filium petitoris, id est candidatum, quem ne * cum quidem spes & ratio adipiscendi magistratus, quo tempore se suosque ab omni probro debuit vindicare, potuerit coercere, quo minus faceret, quod scilicet turpe non habebatur. Nam & ab eo tempore quo optimis moribus in vrbe viuebatur, scilicet inter duo bella Punica, ingenui filij Senatorum in ludum saltatorium commeabant, & illic crotula gestantes saltare discebant. Adeo quidem vt ab heroicis conuiuiis nequaquam arceretur ludus saltatorius. Nam & Socraticum symposium o autoritate philosophorum, qui illic conuenerant celebre est, & tamen non defuit qui sub illorum supercilio pateret psaltriam intromitti, vt puella supra naturam mollior canora dulcedine, & saltationis lubrico, exercet illecebris philosophantes. Cæterum histriones non inter turpes habitos Cicero autor est, qui sicut Furius Albinus refert, Roscio & Aesopo familiariter vsus est, adeo quidem vt res rationesque eorum sua solertia tueretur.

*al. tamen

Quod cum ex aliis multis, tum ex epistolis eius declaratur. Nam illa oratio celebritate sui innotuit, in qua populum Romanum obiurgat, quod Roscio agente tumultuarit. Et quidem constat cum ipso histrione contendere solitum, vtrum ille sæpius eandem sententiam variis gestibus efficeret, an ipse per eloquentiæ copiam, sermone diuerso pronunciaret. Quæ res ad hanc artis suæ fiduciam Roscium abstraxit, vt librum conscriberet, quo eloquentiam cum histrionia compararet. Is est Roscius qui etiam Syllæ charissimus fuit, & annulo aureo ab * eodem dictatore donatus est. Tanta autem fuit gratia & gloria, vt mercedem diurnam de publico mille denarios sine gregalibus solus acciperet. Aesopum quoque ex pari arte ducenties sestertium reliquisse constat. Sed * vter si histriones videntur ob autoritatem Ciceronis, & prædictorum heroum, in cœtum sapientium admittendi, eligantur Roscio similes, & Aesopo, qui etsi non facere, quod tamen illi nouerant, vel intelligere libros sciant, & amatores sint potius, quam impugnatores literarum, quas nemo vnquam sapiens, aut bonus odio habuit. Ciceronem refert Valerius literas contempsisse, & in contemptu ipso fuisse fontem abundantissimum litterarum, ob hoc forte quod studium negotiis * præponebat. Nam institit eis etiam dum contempsit. Ipseque contemptus Ciceronis, multorum studio studiosior est. Non facile tamen crediderim, ad hoc quenquam impelli posse litteratum, vt * histrionem profiteatur, licet facile inueniantur quam plurimi, quos non pudet agere, & implere sordidum histrionem. Gestus siquidem exprimunt, rerum vtilitate deducta. Fertur Beatus Hieronymus tres à mensa clericos exclusisse, quia ipsos incompositos vidit, turpe ducens honesto & graui viro in eius consortio aliquem incompositum inueniri. Et quidem hoc laude maiori dignum est, quam si vt ab eis laudaretur, admitteret. Licet autem aliqua sit voluptas oculorum in talibus, vix sine turpitudine exercere poterit, vel admitti. Est & illa voluptas in viro graui notabilis ex causa luxuriæ, quæ ornatum suum in pretio vestium, aut colore aut forma, aut vsus nouitate consistere opinatur. Vt enim ait Ethicus,

* *al. eiusdem*

* *al. vtinam*

* *al. postponebat*

* *al. histrioniam*

Multi-

Maltinus tunicis demissis ambulat, est qui
Inguen ad obscœnum demissis usque facetus.

Alter solis lineis brumæ horrores excludit, & dum omnia gelu constricta rigent, tenui sudat in cyclade, & illius delitias, etiam bombicinus vrit pannus, aut premit. Hic sæpe tunicatior, densatis pellibus & epitogiis, chlamydi penulam superducit, & quasi conglobatus in orbem rotulari, quam incedere magis idoneus est. Ille nunc vtitur penula, nunc campestri; id solum agens, vt aliis dissimilis habeatur. Ille tantas exquisiti ornatus affectat mundi-tias, vt nimio splendore cultus operosi, ad sordes videatur accedere. Quicquid enim dedecet, & quodammodo polluit, aut potius expellit honestatem, sordidum est, & habendum in sordibus. Non tamen arguitur quod necessitas introducit, quia non omnes omnia possunt, & est cuius natura exigit, vnde alius oneratur, aut quod omnino ferre non potest. Hoc autem philosophia præcipit obseruari, vt quisque in omnibus fugiat notam, indicens actioni rectitudinem, ne sit reprehensibilis; sermoni cautelam, ne sit contemptibilis; habitui modestiam, ne sit notabilis. Intemperantiam namque nota conuincit. In hodiernum diem arguitur intemperies Hortensij, à quo sti dealbati adhuc dicuntur Hortensiani, non quod primus, sed quod præcipuus talium fuerit, adeo vt sufficeret ad notam* seculi sui. Vir vtique alloquio ex professo mollis, & in præcinctu ponens omnem decorem suum. Fuit enim vestitu ad munditiem curiosus, & vt bene amictus iret, faciem quærebat in speculo: Vbi se intuens, togã corpori sic applicabat, vt rugas non forte, sed industria locatas, artifex nodus astringeret, & sinus ex composito defluẽs modum lateris ambiret. Is quondam cum incederet elaboratus ad speciem, collegæ de iniuriis diem dixit, quod sibi in angustiis obuius offensu fortuito, structuram togæ destruxerat, & capitale putauit, quod in humero suo, locum ruga mutasset. Nihil tale sapientem decet, aut virum probum: imo & matronæ honestæ, & virgines nupturæ facilius & felicius ob dotes formæ tantam cultus sui solicitudinem erubescunt. Mirum itaque est, qua impudentia ætatis nostræ *cultus gestare decoros,*
Vix nuribus rapuere mares.

* al. filij

Quid ergo quod milites? Quid quod clerici? Siquidem hæc omnia fallacem meretricis fucum, & malitiam imitantur. Quid ergo viro cum speculo, nisi in eo casu, quo illud Platonem gestasse testis est Flauianus, vt videret in eo quantum peregrinatio, studij feruor, acumen temporis, processus ætatis, de naturali statu mutasset faciei indicio, quæ bona & mala fidelissime protestatur? Hoc quidem egit, vt seruaret, aut releuaret naturam, ne labore & diæta insueta corrumperetur. Vt autem ad alia transeamus, quis istorum, qui dotes brutorum affectant, brutus esse dignetur? Aut cui non præponderare videbitur, si collata sibi præ illis conferat rationem? Nunquid virium amator leo vellet esse, aut pardus? Dicunt * Physiologi, quia lincis aut pantheræ odorem animalia cætera sequuntur, istos tamen qui musco, & speciebus exoticis placant olfactum, & prouocant, velle si possent non arbitror in panteram aut lincem transformari. Non vtique credam, quod qui Satyrum induit, Satyrus esse velit, sed nec illi qui seipsos poliunt, pauonis in se poterunt transformare colores. Concinant hi, & totius musicæ melos pro viribus expleant, nemo eorum philomenam æquabit, aut psittacum. Nonne ergo indecens & probrosum est humanæ celsitudini, si postposita dote sua, in qua præualet, ad alienas in quibus superatur adspirat? Verum si moderatio adhibeatur in his, interdum sensuum voluptate versari, sapienti non arbitror indecorum: vt sæpenumero dictum est, nihil decorum est sine modo. Nam & ociari interdum sapienti familiare est, non tamen vt virtutis exercitium euanescat, sed quo magis vigeat, & quodammodo recreetur. Siquidem Lælius & Scipio, illud par amoris insigne, simul lectitabant, & sicut remissionis eorum certissimus testis Scæuola autor est, ciuilibus fatigati negotiis, pila ludebant. Idem quoque Scæuola aleæ & calculis interdum vacasse traditur, cum bene ac diu iura ciuium, ceremoniasque Deorum ordinasset. Vt enim in rebus seriis Scæuolam, ita in lusibus hominem agebat, quem rerum natura continui laboris patientem esse non sinit. Idque vidit Socrates, qui nullam sapientiæ partem dicitur habuisse ignotam; ideoque non erubuit, tunc, cum interposita arundine cruribus suis, cum

*al. philosophi

par-

patuulis filiolis ludens, ab Alcibiade risus est. Homerus quoque cælestis vates ingenij, non aliud sentit vehementissime Achillis manibus * canoras fides aptando, nisi vt earum militare robur, leui pacis studio, relaxaret. In summa, histrioniam, saltatoriam, & huiusmodi lenocinia exercere, leuitatis aut turpitudinis est. Sed delectari in eis, nunc ad ocia nunc ad flagitia accedit. Si enim modeste fiat ad recreationem, sub ociandi licentia excusatur: Si ad lasciuientis animi voluptatem, cadit in crimen. Hæc autem facillime distinguit, loci, temporis, modi, personæ, & causæ superius memorata * discretio, quam forte nimis reuoluere posset lingua verbosior, sed eam mens cauta reuoluere nimis, aut continere non potest. Hæc est enim fons & origo totius modestiæ, sine qua nihil recte in officiis exercetur. Ab hac alios alia decere vel dedecere certum est.

* al. coronas fides altando.

* al. descriptio

Nam quod turpe bonis Seio Titioque, decebit Crispinum.

Perspicui ergo erroris est, ad fundamentum famæ & gloriæ, consumere vitam in talibus, quæ aut ociosæ occupationes sunt, aut flagitiosa negotia. Profecto sic delinquentium particeps est, qui eorum lasciuiam exhibet, & autor videtur esse luxuriæ alienæ, qui eam mauult sumptibus prosequi, vel fauore, quam persequi increpatione adhibita, & sumptibus denegatis. Siquidem Ambrosius autor est, quia qui talibus donat, peccatum grande committit. Hoc enim fouet in eis, in quo nequissimi sunt.

CAP. XIII.

De frugalitatis commendatione, & nota Quintiliani in Senecam, & quomodo frugaliter possit auaritiæ suspicio deuitari.

LUXURIAM persequi videor ad laudem frugalitatis, mihique ab insulsis inepte viuentibus, & indiscrete loquentibus, illud Publ. Clodij subsannando ingetur, quia frugalitas boni rumoris * inserta est. Hi sunt qui dum luxuriam vitare nolunt, vel nequeunt, quicquid

* al. miseria

pro virtute dicitur, auaritiæ patrocinium putant. Secus quidem est, luxuriam per se turpem nemo ambigit, & licet frugalitas sit tanquam virtutum, bonorumque operum origo laudabilis, non tamen omnibus placet, nec credunt auaritiam malitiæ fomitem posse vitari, nisi & frugalitas fugiatur. Nempe indoctorum hæc opinio est. Vt enim ait Ethicus,

Dum vitant stulti vitia in contraria currunt,

recedentes à medio vitiorum, quæ regia virtutis est. Sunt tamen quibus frugalitas est inhibenda, vt quorum natura procliuior est ad auaritiam. Sunt tamen quibus est indicenda calcatius, * vt qui sua prodigunt, & ratione contempta effundunt, non discernentes quid vsus sit vel abusus. Quo quidem temperamento vsum esse Seruium Opidium Canusinum in vltimo elogio, cum filios peste contraria videret occupatos, refert Horatius. Simpliciter tamen constat frugalitatem in bonis numerandam; vtpote illam, quæ Saturno regnante regna aurea temperauit, & eorundē omnia dispensauit officia. Hæc est quæ Astream, & pudicitiam in terris diutius tenuit, donec eas inualescente luxu, regnante Ioue ad superos contigit euolasse. Nos hæc fabula respicit, vt sciamus sine frugalitate non posse iustitiam, aut pudicitiam conseruari. Siquidem necessitas exercendi luxus excludit iustitiam, & exercitij voluptas pudicitiam propellit. Ait enim, qui festinat ditari, non erit innocens. Illud tamen Clodij nequaquam denigrat frugalitatis honorem, sed videtur potius commendare decorem. Constat enim nequaquam malum esse, quod in patrocinium, & excusationem sinistri * rumoris assumitur. Sic fuscus color nigrum extenuat, & quod turgidum est, nomine plenitudinis honoratur. Est autem frugalitas virtus moderatrix vtendi, & abutendi ignara. Nihil gelide ministrat aut timide, sed ei tamen ratio constat impensæ. Rebus quidem, sed sibi magis parcit. Nihil autem minimum subtrahit vsui, sed luxuriæ nihil omnino indulget. Siquidem diligentissima est. Possunt ad commendationem eius sufficere quæ Zeno, quæ Socrates, quæ Plato, quæ Aristoteles, quæ omnium philosophorum chorus de frugalitate seruanda tradiderunt. Sed quia hæc peruetusta sunt nomina, aut eorum non

sunt

* al. non

* al. tumoris

ſunt præcepta celebria, vel Seneca noſter audiatur, qui eam tantis laudibus effert, vt quiſquis aliquid omnino adiicere tentauerit, ociari quam aliquid agere rectius videatur. Sunt tamen qui eum contemnere audeant, Quintiliani autoritate freti, ſuum ex eo nobilitantes iudicium, ſi ei detrahant qui pluribus placet, vt apud indoctos eorum gloriam videantur præcedere, quorum virtutem nequeunt imitari. Mihi tamen deſipere videntur, qui quemcunque ſecuti, non venerantur eum, quem & Apoſtoli familiaritatem meruiſſe conſtat, & à doctiſſimo patre Hieronymo in ſanctorum catalogo poſitum. Vt tamen & de Quintiliani poſſis iudicare iudicio, verba ipſius quæ ſcriptoribus enumeratis, in ſugillationem Senecæ poſuit, hæc ſunt: Ex induſtria Senecam in omni genere eloquentiæ diſtuli, propter vulgatam falſo de me opinionem, qua damnare eum, & inuiſum quoque habere, creditus ſum. Quod accidit mihi dum corruptum, & omnibus vitiis fractum dicendi genus, reuocare ad ſeueriora iudicia contendo, cùm iam ſolus hic fere in manibus adoleſcentum fuerit. Quem non equidem conabar omnino excutere, ſed potioribus præferri non ſinebam, quos ille non deſtiterat inceſſere, cum diuerſi ſibi conſcius generis, placere ſe in dicendo poſſe, in quibus illi placerent, diffideret. Amabant eum magis, quam imitabantur; tantumque ab illo defluebant, quantum ille ab antiquis deſcenderat. Foret enim optandum, pares ac ſaltem proximos illi viro fieri. Sed placebat propter ſola vitia, & ad ea ſe quiſque dirigebat effingenda, quæ poterat. Deinde cum ſe iactaret eodem modo dicere Senecam infamabat. Cuius & multæ alioquin, & magnæ virtutes fuerunt, ingenium facile & copioſum, plurimum ſtudij, multa rerum cognitio, in qua tamen aliquando ab his in quibus inquirenda quædam mandabat deceptus eſt. Tractauit etiam omnem fere omnium ſtudiorum materiam. Nam & orationes eius, & poemata, & epiſtolæ, & dialogi feruntur. In philoſophia parum diligens, egregius vitiorum inſectator fuit. Multæ in eo, claræque ſententiæ, multa etiam morum genera legenda, ſed in eloquendo corrupta plæraque, atque eo pernicioſiſſima, quod abundabant dulcibus vitiis. Velles enim eum ſuo ingenio

dixisse alieno iudicio. Nam si nil æqualium contempsisset, si * non concupisset, si non omnia sua amasset, si rerum pondera minutissimis sententiis non fregisset, consensu potius eruditorum, quam puerorum amore comprobaretur. Verum sic quoque iam robustis, & seueriore genere satis firmatis legendum, vel ideo quod exercere potest vtrumque iudicium. Multa enim vt dixi probanda in eo, multa etiam admiranda sunt. Eligere vero curæ sit, quod vtinam ipse fecisset. Digna enim fuit illa natura, quæ meliora vellet; quod voluit, effecit. Hæc in Senecam Quintilianus. Sed an rectè senserit, sapientiorum iudicio derelinquo. Hoc tamen quod ei adscribit, multam morum scilicet elegantiam, etsi in eloquēdo corruptam, nequaquam arbitror detrahendum. Moralia ergo eius præcepta admittantur, & eo genere loquatur quisque, quod cæteris præfert, & planum erit virtutum riuulos de purissimo fonte frugalitatis oriri. Legantur epistolæ eius, libri de beneficiis, aut clementia, illi quoque quos decem oratorum sententiis sub imagine declamationum scholarium illustrauit, & hi quos de naturalibus quæstionibus edidit, & quos de philosophia parum diligentes arguit Quintilianus; vbique fidelis custos virtutis, vbique vitiorum hostis occurrit; tantus vtique, vt cum Fronto secundum quosdam nepos Plutarchi, cuius meminit in primo Iuuenalis sic,

* al. parum non

Frontonis platani conuulsaque marmora clamant.

Semper enim inquam sic asserit, vniuersos exterminare errores, vt aurea videatur secula reformare, & deos ab humano genere exulantes, eius opera reuocatos hominibus contracta societate miscere. Consentiam facile litteratiorem extitisse Quintilianum, & acumine & grauitate dicendi præcedere. At ille diligentior est, & quantum in rhetoricis vincitur, tantum vincit in ethica. Ipse quoque Quintilianus in magnis & præcipuis bonis frugalitatem ducit, & in commendatione eius tantus est, vt vel solus possit sufficere. Quis tamen est qui non laudet? Quis non eam necessariam credit? Ne tamen à luxuriosis arguar auarus frugalitatis laudator, eam liberalitati credo & fateor cohærere. Cicero mihi testis est, & Iulius Cæsar, & alij, quos nemo tenacitatis insimulare præsumet.

Aduer-

Aduersus hanc multa superius dicta sunt, & liberalitatis officia ex libris officiorum facile innotescent. Vt tamen liberalitatis ingenuæ facies denudetur, modus ille largiendi nobilior & laudabilior est, & absque omnium contradictione optimus, qui spem remunerationis excludit. Siquidem ad retributionem dare, à liberalitate alienum est, & consentaneum auaritiæ. Nam fœnerator vt plus recipiat, interdum aliquid prælargitur. Vnde * Coquus: *al. M. Coquus

Munera quod senibus viduisque ingentia mittis,
Vis te munificum Gargiliane vocem.
Sordidius nihil est, nihil est te spurcius vno,
Qui potes insidias dona vocare tuas,
Sic auidis fallax indulget piscibus hamus,
Callida sic stultas decipit esca feras.
Quid sit largiri, quid sit donare docebo,
Si nescis, dona Gargiliane mihi.

Vis hominem videre liberalem? Vis veram & fructuosam largitatem audire? Deflecte oculos ad eum qui vermibus scatens, iacet in sterquilinio, & testa fluentem de corpore saniem radit. Audi quid loquatur vir iustus, timens Deum & recedens à malo: Non vtique dicit cithara & lyra, & psalterium & sambuca, & omne genus musicorum in conuiuiis meis. Non dicit epulabar quotidie splendide, gustus per omnia * elementa quærens, solicitudine multa contrahens, vnde conficerentur stercora, aut venter distentus facile in libidinem dispumaret. Non dicit, induebar purpura & bysso, operéve plumario, affectans quod in * locis acus complexum pectine serum, falsis inanis vitæ obduxit imaginibus, & vestibus fulgebam deauratis, circumdatus varietate. Non dixit, ad me confluebant vndique *al. culta *al. & in lacis

Mendici, mimi, balatrones, hoc genus omne,
venatores clamosi, dulcorarij mendaces, histriones vani, & parasiti edaces, meretrices dolosæ, rumigeruli, falsiloqui, & relatores, aut concentores inanium fabularum. Non dicit, leones, vrsos alebam & simias, & huiusmodi monstra, aut probra naturæ. Quid ergo? Nonne hæc sunt quibus nostræ ætatis liberalitas illustratur? Nunquid sine his largitas esse potest? Humerus inquit meus à

iunctura sua cadat, & brachium meum ossibus conteratur, si negaui quod volebant pauperibus. Si oculos viduæ expectare feci, si comedi buccellam meam solus, & non comedit pupillus ex ea. Si foris mansit peregrinus, & ostium meum non patuit viatori. Si despexi prætereuntem eo quod non habuerit indumentum, & absque operimento pauperem. Si non benedixerunt mihi latera eius, & de velleribus ouium mearum calefactus est. Vter tibi videtur liberalior, hic an Antonius, qui liberalitati satisfieri non posse credidit, nisi gulam & totius luxuriæ vitia procuraret? Vides ne quia multiplici potest via auaritiæ suspicio frugaliter declinari? Hospitalitatis bonum commendat Apostolus, per quod Deo adeo officiosi hospites placuerunt, vt etiam angelos hospitio recipere mererentur. Abraham descendentibus in via viris occurrit, & exercendæ liberalitatis optans gratiam, angelos in hospitium humilitate victos & precibus introducit. Eis tamen incentiua gulæ nequaquam apponit, nec vitulum quem de armento tollit, impendiis rerum & coquorum arte fecit esse Troianum. Loth quoque luxuriæ punitores angelos deuotione vrgente in domum suam egit, & licet eis ad gulam, aliámve luxuriam non seruiret, nihil tamen defuit charitati: adeò quidem vt & Sodomitarum furori virgines filias, quam hospites mallet exponere. Cum in domo Tobiæ dies festus ageretur, Vade, inquit, & adduc aliquos de tribu nostra, timentes Deum, neque enim diem festum agi posse putabat, nisi aliquem ad domesticum cœtum charitas adiecisset. Sed in omnibus his est eadem ordinatæ * dispensatio charitatis. Quos enim per viam descendentes aspexit Abraam, illis potiorem præstant autoritatem, qui in via morum, lege scilicet Domini gradiuntur. Et rectè descendentes scribuntur, quos ad visitationem, & præbendam materiam promerendi, ad conspectum fidelis patrisfamilias gratiæ destinauit. Sic & iste primo tribum suam agnoscit, quæ dominum specialiter agnoscebat, & in ea ipsa illos cæteris præfert, non quos sanguis, aut lenocinia mundi exinaniti commendant, sed quos diuinus timor illustrat. Non vtique ventriloquos & vaniloquos vir sanctus asciuit; sed eos qui Dei, quem colebat, imaginem præferebant. Sed nunquid

* al. dispositio

quid diei festiuitas fratrum cœtus, aut opulentia eduliorum à gerendis pro more sanctum hominem retardauit? Vtique in ipsa lætitia conuiuantium increpatus à fratribus, Hebræum, quem ab impiis percussum audierat, post Solis occubitum, quia ante non licuit, profectus est sepelire. Nec veritus est offensam principis, dum expleret officium charitatis; illi plane consimilis, qui in se & sobole, quam in hospitibus recipere maluit, à conciuibus luxuriosis insignem iniuriam. Discipuli quoque persuasionibus vsi sunt, vt Dominum volentem ire longius, hospitio detinerent, & nobis hospitalitatis formam præscribentes, exemplo coëgerunt eum, visique sunt ei locum cessisse primum, quem postmodum agnouerunt Dominum in fractione panis. Alias namque delitias, nisi quas forte necessitas exigebat, ei non legimus fuisse appositas. Britannia quoque nostra produxit Albanum ab officio hospitalitatis insignem, qui seipsum maluit tyrannorum exponere telis, quam hospitem quem susceperat Christianum. Quid de fidelibus loquor? cum & infideles consueuerint, etiam aduersus hostes, & proprio periculo patrocinari, quos infra quatriduum hospitio suscepissent. Criminis enim contrahebat notam, quisquis ante quintum diem hosti, id est, peregrino humanitatis patrocinium denegabat. Autore siquidem Cicerone, ob æquitatem hospitibus exhibendam, hostis dicebatur antiquitus, quem modo dicimus peregrinum. Cui quisquis fuerit inhumanus, de iure antiquo iniquus est. Declarant hoc legum tabulæ, & titulus iuris, Qui est statutus dies cum hoste. Qui vero humanitatem exhibet hospiti, & charitatem implet, nihil eorum subtrahit, quæ ratio permittit exponi. Effundit quidem in hospites viscera sua, sed memor officij, si discretus est, ad turpia non impellit, nec vrget quempiam in id, in quod se nollet vrgeri. Est itaque in hospitem peregrinum omnis humanitas, & sobria liberalitas exercenda, & indigenæ hospiti gratiam pleniorem referre debet, tenaci beneficiorum memoria peregrinus. Hanc quoque gratiam nec aduersæ religionis, nec præcedentis inimicitiæ titulus perimit. Nam & beatus Gregorius * Gneocæsariensis episcopus, cum vrgente temporis & procellæ angustia, in alpibus intercep- * al. Neocæsariensis

tus, in

tus, in fanum Apollinis, qui ibi ab indigenis colebatur, diuertisset, & à sacerdote loci licet profano, officiosissime exceptus esset hospitio, memor officij & hospitij, Apollinem quem suspenderat à responsis, & ludificationibus animarum, sacerdotis precibus relaxauit. Siquidem apud Eusebium Cæsariensem in Ecclesiastica historia poterunt hæc plenius inueniri. Eoq; referente constat quod sacerdos querulus beatum Gregorium prosecutus, & agens aduersus eum ingratitudinis, & exprobrans humanitati suæ iniquo pondere esse repensum, hanc à sancto viro, ad Apollinem suum epistolam reportauit. Gregorius Apollini: Permitto te redire ad locum tuum, & agere quæ consueuisti. Cum ergo idolo sacerdos epistolam reddidisset, solutus dæmon responsis more solito ludificare cœpit. Vnde sacerdos admiratus illius maiestatem, cuius serui humiles possunt sic etiam diis gentium imperare, & verbo suspendere & torquere, contempto Apolline suo, sequensque Gregorium adhæsit ei; factusque est discipulus Christi, qui sacerdos Apollinis fuerat, ita in fide & religione profecit, vt beato Gregorio credatur in regimine * Gneocæsariensis ecclesiæ successisse. Et sic quidem sedulitas hospitis humanè prius, deinde salubriter remunerata est. Postremo etsi vrbanitatis in hospites exercendæ apud Ethicos nulla regula esset, beatus Benedictus in capitulo de hospitibus, frugalem humanitatem non modo religiose, sed etiam comiter & vrbane videtur exprimere. Hoc tamen quod in libro consuetudinum Cisterciensium apud plerosque legitur & tenetur, quod ad duos articulos spectat hospitalitatis instituendæ, ab omni ciuilitate, ne dicam humanitate, alienum est. Si tamen verum est, hoc in tantæ perfectionis consuetudinibus inueniri, vt nec carnes apponantur hospitibus, nec propter eos aliquid ematur, cum & ipsa ieiunia propter hospitem perfectio soluat, & in multis de rigore suo plurimum indulgeat charitati. Ethnicus quoque in eo fidelius & familiarius videtur insistere virtuti, quod statuit, vt ea quæ intus sunt, hospitibus hilari modestia apponantur,

* al. Neocæsariensis

Quodque domi non est, & habet vicinus, ematur.

Crediderim satiùs esse & perfectius, vt se ipsam paululum virtus soluat, modesteque desipiat. Nam & in loco desipere,

pere, vt ait ethicus, interdum dulce eſt, & tam virtuti conſentaneum quàm humanitati. Auguſtinus quoque & Hieronymus ad hanc rem pertinentia multa proponunt. Sed beatus Gregorius electionem cuiuſdam, quaſi auari reprobat, eo quod audierat eum ad charitatem domi ſuæ exercendam, neminem inuitaſſe. Nec tamen crediderim quod tantus pater luxurioſum conuiuium vellet inſtrui inuitatis. Quis ergo ambigit auaritiam poſſe frugaliter declinari? Aut quis audebit Abraham, Loth, Tobiam, & Iob auaritiæ nota reſpergere? Beati Iob deſcriptionem audiſti. nunc ſi vis audi quomodo M. Cœlius deſcribit Antonium: Ingredientes, inquit, ipſum offendunt temulento ſopore profligatum, totis præcordiis ſtertentem: Ructuoſos ſpiritus geminare, præclaraſque contubernales ab omnibus ſpondis tranſuerſas incubare, & reliquas circumiacere paſſim, quæ tamen exanimatæ terrore ab hoſtium aduentu percepto, excitare Antonium conabantur, nomen inclamabant, fruſtra ceruicibus tollebant, blandius aliæ ad aurem, aliæ vehementius inuocabant, nonnullæ etiam feriebant. Quarum cum omnium vocem tactumque noſceret, proximæ cuiuſque collum amplexu petebat, neque dormire excitatus, neque vigilare ebrius poterat, ſed ſemiſomno ſopore inter manus centurionum concubinarumque iactabatur. Hæc quidem aut vera fuerunt, aut veriſimilia. Nihil enim his neque credibilius fingi, neque vehementius exprobrari, neque manifeſtius oſtendi potuit. In ſumma ergo aut virtuti inſiſtendum eſt, aut de gloria deſperandum. Gloria ſiquidem aliunde non prouenit.

CAP. XIIII.

Quod nihil ad gloriam fructuoſius eſt laude & fauore bonorum, & maximè ſcriptorum: & quod turpium familiaritas non tam prodeſt quàm obeſt; & quod vno benefacto vel dicto gloria propagatur.

INTEREST ſane inter cupiditatem gloriæ humanæ, & cupiditatis ardorem. Nam licet procliues ſint, vt qui

qui humana gloria nimium delectantur, etiam damnari ardenter affectent: tamen qui veram licet humanarum laudum gloriam concupiscunt, dant operam bene iudicantibus non displicere. Refert enim plurimum quis, cui, & vnde placeas. Nec est ab eo laudari gloriosum, cuius familiaritas ignominiam redolet. Laus vnius studiosi multis profecit, & sufficit ad gloriam: & multorum sæpe commendatio, infamiam peperit. In rhetoricis locus est celebris à conuictu, morumque similitudinem indicat: & ab ea amicitiæ & commendationis manare originem, sæpe traditum est. Nolo, inquit sapiens, ab his laudari, quorum laus vituperium est; nec ab his culpari vereor, quorum criminatio laus est. Cum ergo histriones, mimi, parasiti, & huiusmodi ineptiæ hominum nihil indice vita laudabilium probent, nonne perspicuæ desipientiæ est, illorum, vt quis fulgeat, aucupari fauorem, qui sordibus obsiti sunt, & quorum gratia nisi per turpia acquiri non potest? Huiusmodi monstris hominum amplissimum patrimonium Pompeij, & fere totius orbis opes contulit M. Antonius; & tamen eorum præconiis non clarescit, sed eo sordidior occurrit posteritati. Si vnius sapientis, si scriptoris egregij gratiam meruisset, aliquid celebre illius manasset ad posteros. Virgilius, Marcelli citra magna virtutum merita perpetuauit gloriam, & poëtica licentia fidem peruertens historiæ, Didonem licet pudicissima fuerit, hospitis quem ex ratione temporum videre non potuit, incesto amore posteris persuasit fuisse * correptam. Nisus & Eurialus nostram non attigissent ætatem, nisi eos obliuioni diuina Maronis carmina subduxissent. Implet adhuc promissi fidem, & nomina eorum situ non patitur aboleri.

al. corruptam

Viuite felices, si quid mea carmina possunt,
Nulla dies vnquam memori vos eximet æuo.

Quid est ergo quod qui scurrarum, viliumque mancipiorum ignominiæ tanto sumptu conducunt gratiam, honestis viris peritisque & maxime scriptoribus placere non appetunt? Nunquid suas ineptias transmitti * nolunt ad posteros? Ignotus esset Lucilius, nisi eum Epistolæ Senecæ illustrarent. Laudibus Cæsareis plus Virgilius, & Varus, Lucanusque adiecerunt, quam immensum illud

al. volunt

ærarium,

ærarium, quo vrbem & orbem ſpoliauit. Nemo prudentiam Ithaci, aut Pelidæ vires agnoſceret, niſi eas Homerus diuino publicaſſet ingenio. Vnde nihil mihi videtur conſultius, viro ad gloriam properanti, fidelium fauore ſcriptorum. Nihil ſtultius, quam captare Tigellium, qui nec ſuam potis eſt redimere famam. Sunt autem multa in moribus bona, de quibus multi bene iudicant, quamuis ea multi non habeant, & quo rariora, eo præclariora ſunt. Per ea ergo nituntur quidam ad gloriam, ad imperium, ad dominationem. Quiſquis autem ſine cupiditate gloriæ, qua veretur homo bene iudicantibus diſplicere, dominari atque imperare deſiderat, etiam per * apertiſſima ſcelera quærit plerumque obtinere quod diligit. Proinde qui gloriam concupiſcit, aut vera via nititur, aut certe dolis & fallaciis contendit, volens videri bonus eſſe, quod non eſt. Et ideo virtutes habenti magna virtus eſt contemnere gloriam, quia contemptus eius in conſpectu Dei eſt, iudicio autem non aperitur humano. In laudatoribus autem ſuis quamuis paruipendat quod eum laudant, non tamen paruipendit quod amant. Nec eos vult fallere laudantes, ne decipiat diligentes. Ideoque inſtat ardenter vt potius ille laudetur, à quo habet homo, quicquid in eo iure laudatur. Qui autem gloriæ contemptor, dominationis eſt auidus, beſtias ſuperat ſiue crudelitatis vitiis, ſiue luxuriæ. Tales quidem, teſte magno patre Auguſtino, Romani fuerunt. Nam cùm eorum vitia percurruntur, gens nulla deterior; cùm virtutes, nulla potior inuenitur. Alias tamen gentes non crudeli dominio, ſed manſueto ſubiugauerunt imperio. Et quod moderatio acquiſiuit, aut crudelitas aut luxuria perdidit. Non enim exiſtimationis amiſſa, dominationis cupiditate caruerunt. Sed huius vitij ſummitatem, & quaſi arcem quandam, Nero Cæſar primus obtinuit. Cuius tanta fuit luxuries, vt nihil ab eo putaretur virile metuendum: Tanta crudelitas; vt nihil molle habere crederetur, ſi eſſet ignotus. Nemo eo guloſior, nemo cantorum & hiſtrionum ſimiliumque magis gaudebat conſortio, nemo luxurioſior. Siquidem vt ſe vendicaret à cultu & liberalitatis imagine, nullam veſtem bis induit. Quis tamen adeo perditus eſt, vt ipſum laudet? Demoſthenes antequam virtus eloquij

* al. apttiſſima

eius innotuisset, cultus operosioris dicitur appetisse nitorem; sciens quia purpura causidicum vendit. At postquam notitiam & famam assecutus est eloquentiæ, toga contentus est, dicens se velle sibi à se potius, quam à nitore vestium, aut cultu exquisito constare gloriam.

Omnis Aristippum decuit color, & status & res,
Quolibet indutus celeberrima per loca vadit.

Quem enim proprius attollit honos, vilitas aliena non deprimit. Emendicatum laudis videtur esse suffragium, quod ab extrinsecis pendet. Profecto vnius egregiæ virtutis titulo quisque magis clarescit, quam splendidissimo luxuriæ instrumento, & omni lenocinio vanitatis. Cum ergo virtus omnis à se polleat, iustitia clarius enitescit. Huius rei Themistocles testimonio est, & exemplo. Qui cum saluberrimo consilio Athenienses in classem migrare coegisset, Xerxeque rege & copiis eius Græcia pulsis, ruinas patriæ in statum pristinum reformaret, & opes clandestinis molitionibus ad principatum Græciæ capessendum nutriret, dixit in concione se habere rem deliberatione sua prouisam, quæ si sortiretur effectum, nihil maius aut * potius populo Atheniensi futurum asseruit, sed eam vulgari non oportere, postulans aliquem dari, cui tacite exponeretur. Ei ergo datus est Aristides, vel vt aliis placet, Aristoteles, etsi supputata ratio temporis indicet Themistoclem, & Aristotelem coæuos non fuisse. Is autem postquam cognouit eum velle incendere classem Lacedæmoniorum, quæ subducta erat apud Gytheum, vt ea consumpta dominatio maris ipsis cederet, processit ad ciues, & retulit Themistoclem vt vtile consilium, ita minime iustum animo voluere. E vestigio vniuersa concio clamat, id quod iustum non est, minime expedire, eumque iussit desistere ab incepto. Sic ergo edicto ciuium antelata est iustitia prudentiæ, imo & non esse prudentiam, sed potius calliditatem, cui iustitia aduersatur. Zaleucus vrbe Locrensium à se saluberrimis atque vtilissimis legibus munita, cum filius eius adulterij crimine damnatus, secundum ius ab eo constitutum, vtroque oculo priuari debuerit, àc tota ciuitas in honorem patris necessitatem pœnæ adolescentulo remitteret, aliquandiu repugnauit. Ad vltimum populi precibus euictus, prius suo eruto, deinde

* al. potentius

deinde filii oculo, vsum videndi vtrique reliquit. Ita debitum supplicij modum legi reddidit, æquitatis admirabili temperamento, se inter misericordem patrem & iustum legislatorem partitus. Nonne memoria talium fidelius inhæret mentibus auditorum, quam si nebulonum aluissent exercitũ, aut mutatoria vestium imperitæ multitudinis aspectibus ingessissent? Age quid Solonis prudentia meruit, felicitatis inquit iudex, dies vltimus est, & appellationis honorem sapienti confirmat rogus. Si quidem rerum initia debentur fortunæ, philosophiam solus consecrat finis. Idem, nihil homini metuendum, nisi ne philosophiam finis excludat. Vnde cum ex amicis quendam grauiter mœrentem videret, perduxit in arcem, hortatusque est, vt per omnes subiectorum ædificiorum partes oculos circumferret. Deinde cogita nunc tecum, inquit, quam multi luctus sub his tectis & olim fuerint, & modo versentur, & in sequentibus sæculis sint futuri, & mitte mortalium incommoda tanquam propria deflere. Quia si recte intendas, vrbes nihil aliud sunt, quam humanarum cladium miseranda consepta. Rex etiam ille subtilis iudicij, quem ferunt autorẽ Valerio, traditum sibi diadema priusquam capiti imponeret, recentem pannum diu considerasse atque dixisse: O nobilem magis, quam felicem pannum, quem si quis penitus cognoscat, quam multis solicitudinibus & periculis & miseriis sit refertus, ne humi quidem iacentem tolleret. Aristophanes quoque non oportere inquit in vrbe nutrire leonem; sin autem alitus sit, obsequi ei conuenire. Monet enim vt præcipuæ nobilitatis & concitati ingenij iuuenes refrenentur, nimio vero fauore, ac profusa indulgentia parci, quo minus potentiam obtineant, ne impediantur quidem, quod stultum & inutile sit eas obtrectare vires, quas ipse foueris. Aristoteles quoque Calisthenem auditorem suum ad Alexandrum mittens hortatus est, vt cum eo nunquam, aut iocundissime loqueretur, quo scilicet apud regias aures vel silentio tutior, vel sermone esset acceptior. At ille dum Alexandrum Persica salutatione exultantem obiurgat, & mores eius studet componere, vita priuatus est. Idem Aristoteles de semet ipso in neutram partem loquendum esse dicebat, quoniam laudare se vani, & vitu-

perare se stulti est. Agesilaus cum aduersus rempublicam Lacedæmoniorum ortam seditionem de nocte comperisset, leges Lycurgi continuo abrogauit, quæ de indemnatis supplicium sumi vetabant. Comprehensis autem & interfectis sontibus, è vestigio easdem restituit, simul vtrumque prouidens ne salutaris animaduersio vel iniusta esset, vel iure impediretur. Hannibal nauali prœlio victus, timens amissæ classis pœnas dare, offensam auertit astutia. Nam ex illa infelici pugna, priusquam nuncius mali domum veniret, vnum ex amicis misit Carthaginem. Qui curiam ingressus, statim quæsiuit an cum Romanorum copiis, quæ superuenerunt, oporteret dimicari. Senatu vero acclamante, oportet, dimicauit, inquit nuncius, & superatus est, non relinquens eis liberum vt damnarent factum, quod ipsi iudicauerant faciendum. Gorgias * Leontinus Isocratis, & complurium magni ingenij virorum præceptor, ea innocentia vixit, vt centesimo & septimo anno interrogatus, quare tamdiu in vita vellet manere, quia nihil inquit habeo quod senectutem meam accuset. Hoc credo accidisse ex gratia, & multa peritia literarum, quibus ætate sua præstabat, adeo vt primus in conuentu poscere ausus sit, qua de re quisque audire vellet, vnde & ei in templo Delphici Apollinis vniuersa Græcia, statuam ex solido auro posuit, cum cæterorum ad id tempus auratas collocasset. Occurrent multa huiusmodi, quæ laudis veræ poterunt præstare materiam, si quis antiquorum vafrè dicta vel facta strategemata, & strategematica quoque recenseat. Cæterum quia sæpe strategematum mentio facta est, & res nominis non vsquequaque cunctis innotuit: Valerius Maximus strategemata sic diffinit, vt dicat quia est pars calliditatis egregia, & ab omni reprehensione procul remota, cuius opera quia appellatione vix apte exprimi possunt, Græca pronunciatione strategemata appellantur. Proprie tamen strategemata sunt quæ ad rem pertinent militarem. Nam & ab eo dicuntur stratilates. Quæ vero contra propriæ appellationis notam ad res alias pertinent, Iulio Frontino teste, strategematica appellantur. Distat enim strategematicum à strategematè, quomodo genus à specie differt. Redit iterum Publ. Clodius, vt ipsius pauca subiiciam,

* al. Leontius

ficiam, quorum vel minimum dixisse maius est, & fructuosius ad gloriam, quam fecisse quod faciunt, qui se ipsos euiscerant ob inanem laudis amorem. Ait ergo,

Beneficium accepit dando, qui digno dedit.
Feras non culpes, quod mutari non potest.
Cui plus licet, quam par est, plus vult quam licet.
Comes facundus in via pro vehiculo est.
*Frugalitas est * insorta rumoris boni.* * al. miseria
Heredis fletus sub persona risus est.
*Furor fit sæpius * lata patientia.* * al. læsa
Improbe Neptunum accusat, qui iterum naufragium facit.
Nimium altercando veritas amittitur.
Pars beneficij est, quod petitur si cito neges.
Ita amicum habeas, vt posse inimicum fieri putes.
Veterem ferendo iniuriam, inuitas nouam.
Nunquam periculum sine periculo vincitur.
Necesse est vt multos timeat, quem multi timent.

Postremo vel tenui virtutis indicio, siue in verbo, siue in opere, fama protenditur, & virtute relicta, quantuslibet sumptus non tam gloriam, quam ignominiam parit.

CAPVT XV.

Honestatem aut solam, aut præ cæteris expetendam, & in ea tota liberalitati locum esse præcipuum, & econtra auaritiam gloriæ plurimum aduersari.

SICVT autem gloria, quæ est, vt Ciceroni placuit, frequens fama cum laude, à radice virtutis oritur, & ipsius lumine duntaxat illustratur, ita ignominia confusio, & si quid aliud dedecet, à vitio trahit originem, & prouectum. Siue enim aut sola honestas bonum sit, vt Stoicis quibusdam placet, siue præcipuum & præ ceteris expetendum, sicut asserunt Peripatetici, hoc vsquequaque indubium est, quia nihil expetendorum aduersatur honesto. Laudantur cætera, & non insipienter optantur, vt bona valitudo, clarus sanguis, rerum copia; sed nihil istorum turpem aut inhonestum hominem facit esse laudabilem. Siquidem de valetudine bona vires, de viri-

bus temeritas, de temeritate violentia, de violentia stimulus vltionis, quasi odij & bellorum fax accensa inflammatur, sequiturque iustitiæ contemptus, legum præuaricatio, & concussio inquieta publici status. Clarus sanguis elationem parit, potentiam affectat, conculcat inferiores, pares contemnit, superiores habere dedignatur, loquitur grandia, totus tumet * alto magnoque sanguine, tanquam fecerit ipse aliquid, propter quod nobilis esse debeat, sui immemor, eorum qui retro esse videntur obliuiscitur, & se in anteriora sine cultu virtutis ridiculus Thrasonis imitator extendit. Inquit Ethicus:

*al. altus maiorum

Malo pater tibi sit Thersites, dummodo tu sis
Aeacidæ similis, Vulcaniaque arma capessas;
Quam te Thersitæ similem producat Achilles.

Nolo tamen vt in iniuriam suam dictum noster Simonides opinetur, atauis quidem editus regibus, & Capitolinis generosior & Marcellis, & omnibus ad podium spectantibus, & quasi à purioribus & felicioribus ouis exclusus erupit, germanis & vterinis, vt ei attestantur, longe nobilior est. Crediderim facile quicquid sincerum, & defæcatioris naturæ in massa generis eius ab initio extitit, in ipsum vt quasi gentis suæ stella præfulgeat, confluxisse, quod vero * fæculentius & obscurius, resedisse in germanis & vterinis. Lætantur tamen sicut in claritate illius, sic in propria abiectione, ne nobilitate generis, cum res exegerit, ex causa cognationis prohibeantur cum finitimis matrimonio copulari. Cesserunt ergo Simonidæ reges, & præsides, principes, * tribuni, centuriones, & * primi prouinciarum sua mediocritate contenti, nituntur virtute sua, nihil in officiis legitimis vile ducunt, aut ignominiosum; & culinæ, si res exegerit, non dedignantur habere memoriam, aut peritiam exercere. Recolunt quia animalia muta non generosa putat quis, nisi fortia,

*al. fæculentius

*tribunos

*al. primos

— *nempe volucrem*
Sic laudamus equum, facili cui plurima palma,
Feruet & exultat rauco victoria Circo.
Nobilis hic quocunque venit de gramine, cuius
Clara fuga ante alios, & primus in æquore puluis.
Sed venale pecus Corythæ posteritas &
Hirpini, si rara iugo victoria sedit.

Dominos

—— Domines pretiis mutare iubentur
Exiguis, tritoque trahunt epiredia collo.

Siquidem

Nobilitas sola est, atque vnica virtus.

Ergo generositas & clari sanguinis lumen, etsi ea magnum quid esse per se Simonides glorietur, nihil aliud sunt quàm morum manifestatio, gloriosa quidem, si boni fuerint, ignominiosa si mali. Hoc tamen vnum meo iudicio, quicquid ille sentiat, bonum habet generositas, quod necessitatem indicit probitatis. At rerum copia nunc auaritiam accendit, nunc in exitium & exterminium sui luxuriam instruit. Huius

—— Ingeniosa gula est:

Hæc *Ad prædam strepitumque lucri suffragia vertit,*
vt sit *Venalis populus, venalis curia patrum.*

Hæc vires soluit, & vtrumque sexum frangit in Venerem, legis & naturæ imperio reluctatur. Hanc abrogat, extinguit, & sepelit. Hanc infatuat, eneruat, & subuertit. Lex ergo ipsi non est, & ei natura fere ociosa & ebria est,

Quærit se natura, nec inuenit. Omnibus ergo
Scorta placent, fractique enerui corpore gressus,
*Et laxi * tines, & tot noua nomina vestis,* * al. crines
Quæque virum quærit.

Sed vtinam in hac dominatione luxuriæ inueniantur viri, vel mulieribus similes, naturæ tamen aut legi obtemperantibus. Ex his patet, quia nec valetudinis, nec generositatis, nec copiæ est laus prima, sed virtutis, cuius hæc instrumenta sunt, & * ideo appetenda. Siquidem non decet naturam, quæ virtutem aut solam, aut fecit præ ceteris expetendam, ei non expetenda fecisse instrumenta. In eoque rectius videntur sentire Peripatetici, quod cum virtutem suis fateantur ad exercitium gerendorum *exercere instrumentis, ipsa quoque instrumenta, etsi propter aliud fatentur expetenda, Stoicis tamen placet sibi virtutem sufficere ad beatitudinem: nec ego eos erroris arguo, sed expeditiorem dico per instrumenta virtutem. Cæterum vt aliàs dixisse memini, cum omnis virtus gratiosa sit, liberalitas gratissima est, eo quod plurimis prodest; & certè vbi facultas deest, effundit viscera, id est proprium largitur affectum. Alioquin quomodo iuxta Apostolum in

* al. omnino

* al. egere

eo charitas manet, qui pulſante neceſſitate proximi, mẽtis viſcera claudit? E contra ingratiſſimum & odioſiſſimum vitium, quod nec effectu prodeſt aliis nec affectu. Hæc eſt auaritia latentium indagatrix lucrorum, manifeſtæ prædæ auidiſſima vorago, neque habendi fructu felix, & cupiditate quærendi miſerrima.

Quid non mortalia pectora cogit,
Auri ſacra fames?

Heriphile viri vitam auro diſtraxit. Suam Philippo vendidit Græcia libertatem. Et in ipſam Valerius Maximus his exemplis inuehitur. Cum admodum locupleti L. Munitio Baſilio falſum teſtamentum quidam in Græcia ſubieciſſet, eiuſdemque confirmandi gratia potentiſſimos ciuitatis noſtræ viros M. Craſſum & Q. Hortenſium, quibus Munitius ignotus fuerat, tabulis heredis inſeruiſſet, quamquam euidens fraus erat, tamen vterque pecuniæ cupidus, facinoris alieni munus non repudiauit. Quam tamen culpam, quam leuiter retuli; lumina curiæ, ornamenta fori, quod ſcelus vindicare debuerant, inhoneſti lucri captura inuitati, autoritatibus ſuis texerunt. Verum aliquanto maiores vires in Q. Caſſio exhibuit, qui in Hiſpaniam Sillium & Albinum * Purnium occidendi ſui gratia, cum pugionibus deprehenſos, quinquagies ſeſtertium ab illo, ab hoc ſexagies pactus dimiſit. Anne dubites ſi alterum tantum daretur, iugulum quoque ſuum æquo animo illis fuiſſe præbiturum? Cæterum auaritia ante omnes Vitij * Septimuli præcordia poſſedit, qui cum C. Gracchi familiaris fuiſſet, caput eius abſcindere, & per vrbem pilo fixum, ferre ſuſtinuit, quia * Opimius Conſul auro ipſi repenſurum edixerat. Sunt qui tradunt liquato plumbo eum cauatam partem capitis, quo ponderoſius eſſet, expleſſe. Fuerit ille ſeditioſus, bono perierit exemplo, clientis tamen ſceleſta fames, in has vſque iacentis iniurias, eſurire non debuit. O Diis merita * Septimuli auaritia. Ptolæmæi autem regis Cyproruin riſu proſequenda. Nam cum anxiis ſordibus magnas opes * corrupiſſet, propterque eas periturum ſe videret, & ideo omni pecunia impoſita nauibus in altum proceſſiſſet, vt claſſe perforata, ſuo arbitrio perirent, & hoſtes præda carerent, non ſuſtinuit mergere aurum & argentum, ſed

al. Purinum
al. Septimulii
al. Apimius
Septimulii
corripuiſſet

futu-

futurum necis suæ præmium, domum reuexit. Proculdubio hic non possedit diuitias, sed à diuitiis possessus est, Titulo rex insulæ, animo pecuniæ miserabile mancipium. Hæc Valerius. Sed possunt etiam nequiora auaritiæ inueniri exempla. Siquidem Prophetæ oculos cupiditas excæcauit, & pecunia corruptus Apostolus, Dominum innocentem crucifigendum tradidit manibus impiorum. Potest quidem deturpari verbis, sed non satis, quia deformior est & turpior, quam vt ore humano possit exponi. Ideoque autem est auaritia studiosius declinanda, quia tenacius inhæret ab imagine vtilitatis, & perniciosius nocet ab exterminio charitatis. Inde est quod ridiculam & miserandam cum senibus contraxit familiaritatem, vt quo minus egent, auidius concupiscant, & quo rebus sunt citius carituri, eas parcius ministrent vtilitati: Nam & manus in iuuentute porrecta ad dandum, in senectute contrahitur, & quæ in iuuentute contracta est, aut nunquam, aut raro in senibus dilatatur. Cum vero eis beneficio naturæ libertas vicina immineat, seipsos vano timore miserrimæ subiiciunt seruituti. Siquidem Diogenes ait, indigentia naturæ, fortunam non timet. Beatus quoque Hieronymus, grandis, inquit, exultatio est animæ, cum paruo contentus fueris, mundum habere sub pedibus, & omnem eius potentiam, epulas libidinosas, & ea propter quæ diuitiæ comparantur, vilibus mutare cibis, & grossiori tunica compēsare. Hæc quidem laudabilia sunt, si nōn fiunt ad famam, sed ad conscientiam, quæ omnia æquanimiter portat. Vt enim ait Xenophon, conscientia iusti, scit maledicta contemnere. Vsus ergo rerum laudabilis aut culpabilis est, rerum duntaxat differentia est, Vnde Diaspenis, pecunia profuso decus, auaro supplicium est. Fugienda sunt, inquit Macrobius, omnibus modis & abscindenda igne & ferro, totoque artificio separanda languor à corpore, imperitia ab animo, luxuria à ventre, à ciuitate seditio, à domo discordia, & in commune à cunctis rebus intemperantia.

CAP. XVI.

De quatuor fluminibus, quæ de fonte libidinis oriuntur Epicureis, faciuntque deluuium, quo fere mundus mergatur, de aquis contrariis & vestibus Esau.

Eo quidem hæc vniuersa concurrunt, vt ostendatur quietum statum in rebuspubl. aut priuatis, nisi à fonte sapiētiæ, quicquid sentiat Epicurus, prouenire non posse. Hanc enim esse hortum delitiarum vberrimum, superius dictum est, de quo quatuor virtutū flumina oriuntur. E diuerso & Epicureorum hortus fontem suum habet libidinem, qui & ipse * parturit flumina, quæ irrigant vniuersam hanc vallem lachrymarum & miseriæ, in quam eiectus est exul, qui quod libuit, * & quod licuit, facere prælegit. Et quidem quasi vnus riuus est amor habendi, quo ad sufficientiam rerum copia quæritur, in quo auaritia laborat præter licitum possidere vel scire. Alter vero luxuriæ lenocinia diffundit, & defluit in varias voluptates, dum ad tranquillitatis, & lætitiæ gaudia tendens aspirat. Tertius vires colligit, quibus tueatur naturæ libertatem, & cuiusuis molestiæ propulsare possit iniurias: & cum viribus abundauerit, prosilit in odibilem tyrannidis venam. Quartus ab appetitu celebritatis, & reuerentiæ, dum eminentiam quærit, fallaciter intumescit. Hæc sunt quatuor flumina, quæ infundunt & circumeunt orbem, & de fonte peruersæ voluntatis scaturiunt, qui sedem habet in imo, & originem contrahunt à luto vanitatis. Cum autem excreuerint, diuersos ex se pariunt riuos, & quasi intumescentibus aquis diluuij, mundum obruunt, animantia perimunt, & sic omnia delent, vt terra videri possit in solitudinem redigenda, nisi quia paucas, id est octo animas, resurrectionis scilicet filios domus domini arca conseruat. Hi sunt vtique quos ex omni carne Dominus prælegit. Veruntamen qui sunt in diluuio aquarum multarum, ad eum non approximabunt. Et quidem amor commodi, de quo prædictum est, has quasi in mare altum fundit aquas, & inualescente malitia, velut

*al. partitur in quatuor flumina

* al. quam quod

velut cataractis cœli apertis, varias pluit Dominus in augmentum diluuij, delinquendi occasiones, permittens vt subtracta gratia, qui in sordibus est, sordescat amplius, & quem proprio committit arbitrio, quasi vlciscens ferit. Non quod appetitum commodi si temperatus sit, dicam esse culpabilem, aut copiam rerum sufficientem, aut lætitiam mentis, aut naturalem libertatis amorem, aut eminendi meritum ducam in crimine: sed nihil istorum quod pollicetur affert; eo quidem modo quo quæritur, contrarium potius operatur effectum. Hæc autem omnia bona sunt, si eis docente gratia, recte filius aduersus carnem luctans & sanguinem, & à patre gaudij & exultationis benedicendus vtatur, & eisdem quasi florido, frugifero, & iocundo induitur vestimento. Si vero sanguineus, fraterque carnalis contemnens matris gratia familiaritatem, hæc omnia morum indumenta vsurpet, nec fragrant, nec decent, nec * parcendo reficiunt. Et hoc est forte quod vestes Esau placuisse scribuntur in Iacob, & eis * aut non vsus, aut odorem suauitatis dedisse patri non scribitur Esau. Nam dum bonis abutitur sensibus, integris gratus esse non potest. Ergo vana bonorum species nec satiat, nec lætificat, nec liberat, nec exaltat. Porro aduersus luxuriam, auaritiam, cenodoxiam, quædam superius dicta sunt: virium affectatio quodammodo hactenus mansit intacta; quæ etsi libertatis & celsitudinis videatur afferre suffragium, à veritate vtriusque perniciosius abducit errantem. Hæc est enim quæ perniciosissimam inducit pestem, & tyrannidis procurans ortum, compagem quietis & pacis, qua nihil salubrius est, molitur extinguere. Siquidem hæc flumina charitatem extinguunt his, quibus vita negatur. In his Tantalus laborat in fabulis citra satietatem, & sermo propheticus degentium in his aquis increpat sitim. Sitientes ergo ad aquas inuitat appositas, quæ à spiritu profluunt absque commutatione gratis accepturos à gratia vinum & lac. Quare, inquit, appenditis argentum non in panibus; & laborem vestrum non in saturitate? Audite audientes me & comedite bonum, & delectabitur in crassitudine anima vestra. Non vtique in illa in qua delectationem non habet anima, sed caro; in illa in qua recalcitrauit dilectus, incrassatus, impinguatus,

Al. pascen
Al. ame

dilatatus, ſed in qua benedicitur filius, vt in rore ſuperuenientis gratiæ, & pinguedine liberi arbitrij voluntatem Dei prudenter intelligat, potenter impleat, toleret patienter. Hæ itaque impinguantes & dulces aquæ ſunt, & quæ alias omnes temperant, quia his ſalſuginem earum abſorbuit lignum crucis, & dulcorauit eas, & ſapientiæ cœleſtis infuſio, eaſdem in ſalutem animarum & ſatietatem fecit eſſe potabiles. Hæ quoque liberant, & totius tyrannidis incurſum impediunt, aut premunt, aut puniunt. Non ergo vanæ vires, ſed veritas liberat in æquitate conſiſtens, & licet vanitas promittat liberationem, vere liberi nequaquam ſunt, niſi quos filius liberauit. Tu naturæ, gratiæ, & gloriæ diſtingue libertatem, & inuenies nullam earum de vanitate contingere, nec tibi conditio magis ſeruilis occurret, quam tyranni. Si enim vbi ſpiritus Domini, ibi libertas, miſerrima profecto ſeruitute deprimitur, quem ſpiritus nequam exagitat.

CAP., XVII.

In quo tyrannus à principe differat, & de tyrannide ſacerdotum, & in quo paſtor, fur, & mercenarius ab inuicem differunt.

In quo princeps differat à tyranno, dum reuolueretur autore Plutarcho inſtitutio Traiani, ſuperius dictum eſt, & quæ principis ſint officia, aut reipublicæ membra diligenter expoſitum. Vnde facilius & paucioribus poterunt innoteſcere, quæ è regione dicenda ſunt de tyranno. Eſt ergo Tyrannus, vt eum philoſophi depinxerunt, qui violenta dominatione populum premit, ſicut qui legibus regit princeps eſt. Porro lex donum Dei eſt, æquitatis forma, norma iuſtitiæ, diuinæ voluntatis imago, ſalutis cuſtodia, vnio & conſolidatio populorum, regula officiorum, excluſio & exterminatio vitiorum, violentiæ & totius iniuriæ pœna. Hæc autem aut violentia, aut dolo impugnatur, & quaſi aut leonis immanitate vaſtatur, aut draconis ſupplantatur inſidiis. Quocunque autem modo id fiat, planum eſt gratiam oppugnari, & Deum quodammodo prouocari ad prœlium. Princeps pugnat pro

legibus & populi libertate tyrannus nihil actum putat, nisi leges euacuet, & populum deuocet in seruitutem. Imago quædam diuinitatis est princeps, & tyrannus est aduersariæ fortitudinis, & Luciferianæ prauitatis imago. Siquidem illum imitatur, qui affectauit sedem ponere ad aquilonem, & similis esse altissimo, bonitate tamen deducta. Si enim bonitati studeret esse conformis, nequaquam potentiæ aut sapientiæ gloriam præripere moliretur. Remunerãdi tamen autoritate aspirauit fortasse coæquari. Imago deitatis princeps, amandus, venerandus est & colendus, tyrannus prauitatis imago, plerumque etiam occidendus. Origo tyranni iniquitas est, & de radice toxicata mala & pestifera germinat, & pullulat arbor, securi qualibet succidenda. Nisi enim iniquitas & iniustitia charitatis exterminatrix tyrannidem procurasset, pax secura, & quies perpetua, in æuum populos possedisset, nemoque cogitaret de finibus producendis. Essent etiam, sicut magnus pater testis est Augustinus, ita regna quieta, & amica pace gaudentia, sicut in composita ciuitate diuersæ familiæ, aut in eadem familia diuersæ personæ. Aut forte, quod credibilius est, omnino regna non essent, quæ sicut ab antiquis liquet historiis, iniquitas aut per se aut præsumpsit, aut extorsit à domino. Et quidem non soli reges tyrannidem exercent, priuatorum plurimi tyranni sunt, dum id virium quod habent, in vetitum efferunt. Nec moueat quod reges tyrannis visus sum sociasse, quia licet rex dicatur à recto, quod principem decet, tamen appellatio eius abusu cadit in tyrannum. Inde est illud,

Quo potuit populus quemquam perducere liber,
Ascendi, supraque nihil nisi regna reliqui.

Et illud, *Spes mihi pacis erit, dextram tetigisse tyranni.* Et si officium contra officium, & recte viuendi regulam dici licet, sententia vnius omnium * aperit officia, imo vitia tyrannorum. Photinus is est, à quo & ipsi possunt non immerito appellari Photiani, primus in monstris pelleæ domus, id est inter alia portenta Aegypti immunditia & crudelitate insignis, qui Pompeium letho damnare ausus, aut potius mores tyrannorum sueta præsumptione exprimens, ait, *al. aperit*

Ius & fas multos faciunt Ptolemæe nocentes.

Dat

Dat pœnas laudata fides, cùm sustinet, inquit,
Quos fortuna premit, fatis accede deisque,
Et cole felices, miseros fuge. sidera terra
Vt distant, vt flamma mari, sic vtile recto.
Sceptrorum vis tota perit, si pendere iusta
* al. arm *Incipit, euertitque * acies respectus honesti.*
Libertas scelerum est, qua regna inuisa tuetur.
Sublatusque modus gladij: facere omnia saue
Non impune licet, nisi cùm facis. exeat aula
Qui volet esse pius: virtus & summa potestas
Non coeunt, semper metuit quem saua pudebunt.

Ergo respectus honesti & iusti minimus aut nullus est, in facie tyrannorum, & siue ecclesiastici, siue mundani sint, omnia posse volunt, contemnentes quid potentiam antecedat aut sequatur. Vtrisque tamen hoc persuaderi vellem, diuinum non dum expirasse iudicium, quo primigenis, & semini eorum inflictum est, quod quia noluerunt cū possent, inflictum est, ne possint etiam iustitiæ obtemperare cum volunt. Nam & prouerbio dici solet, quia qui non vult cum potest, non vtique poterit cum volet. Huius etiam verbi magnus Basilius autor est. Rogatus enim à muliercula, vt pro ea principi intercederet, chartam eius accipiens sic scripsit principi: Paupercula hæc accessit ad me, dicens, posse me apud te. Si ergo possum, ostende. Et dedit mulieri chartam. Quæ abiens dedit epistolam principi. Legensque eam princeps, rescripsit hæc: Propter vos ô pater sancte volui misereri mulierculæ, sed non potui, pro eo quod tributis subiacet. Sanctus vero rescripsit ei: Si quidem volens non potuisti, bene vtcunque se res habet: Si autem potens noluisti, ducet te Christus ad indigentium chorum, vt quando voles non possis. Sed organo suo quo semper electis adest veritas, nequaquam defuit. Nam in breui princeps idem imperiali indignatione tentatus, ductus est vinctus inter captiuos, vel pœna sua satisfaciens iniustè oppressis. Oratione tamen Basilij post sextum diem de abductione liberatus est, descendente signo imperiali sicut vir sanctus optauerat. Itaque & tyranni nomine rex, & è conuerso interdum principis nomine tyrannus appellatur, iuxta illud: Principes tui infideles, socij furum. Et alibi: Principes sacerdotum

tum & seniores populi concilium fecerunt in vnum, vt Iesum dolo tenerent, & occiderent, qui vtique iusto legis iudicio debuerat liberari. Nam & in sacerdotio inueniuntur complures, id tota agentes ambitione, & omnibus artibus eius, vt sub prætextu officij, suam possint tyrannidem exercere. Habet enim & respublica impiorum caput & membra sua, & quasi ciuilibus institutis, legitimæ reipublicæ nititur esse conformis. Caput ergo eius tyrannus est, imago diaboli, anima hæretici, schismatici, sacrilegi sacerdotes, & vt verbo Plutarchi vtar, præfecti *regionum impugnantes legem Domini. Cor, consiliarij impij quasi senatus iniquitatis. Oculi, aures, lingua, manus inermis, iudices & leges, officiales iniusti. Manus armata, milites violenti, quos Cicero latrones appellat. Pedes qui in ipsis humilioribus negotiis præceptis domini, & legitimis institutis aduersantur. Hæc omnia possunt à superioribus facilime comprehendi. Mihi vero indignari non debent sacerdotes, si & in eis fatear inueniri posse tyrannos. Alioquin quorsum est illud propheticum: Fili hominis prophetiza, de pastoribus Israël, prophetiza, & dices ad eos: Hæc dicit dominus Deus: Ve pastoribus Israël, qui pascebant semetipsos. Nonne greges pascuntur à pastoribus? Lac comedebatis, lanis operiebamini, & quod crassum erat occidebatis, gregem autem meum non pascebatis. Quod infirmum fuit non consolidastis, & quod ægrotum non sanastis, quod fractum est, non alligastis, quod abiectum, non reduxistis, quod perierat, non requisistis, sed cum austeritate imperabatis eis, & cum potentia; & dispersæ sunt oues meæ, eo quod non esset pastor, & factæ sunt in deuorationem omnium bestiarum agri, & dispersæ sunt. Quid sibi aliud adesse docet, Ezechielis hæc & imprecatio, & increpatio, nisi pastoribus abesse quæ adesse debuerant, & adesse quæ abesse oportuit? Propterea hæc dicit Dominus: Ecce ego ipse super pastores, & requiram gregem meum de manu eorum, & cessare eos faciam, vt vltrà non pascant gregem meum, nec pascant amplius pastores semetipsos, & liberabo gregem meum de ore eorum, & non erit vltra in escam eis. Nonne tyrannidem sacerdotij videtur exprimere manifestam, & vitam illorum depingere, qui in omnibus quæ sua

* al. religionum

sua sunt, quærunt, & quæ Iesu Christi sunt, post tergum faciunt? Siquidem non meum, sed alienum est, & profecto intemeratæ veritatis oraculum, quo apud familiarem altissimi inter mercenarium pastorem, & furem, differentia manifesta præscribitur. Bonus enim pastor animam suam ponit pro ouibus suis. Cuius si quæris officium, apud iam dictum prophetam inuenies: Ecce ego ipse requiram oues meas, & visitabo eas, sicut visitat pastor gregem suum, in die quando fuerit in medio ouium suarum dissipatarum. Educam eas de nube, & congregabo de caligine, inducam eas in terram suam, & pascam eas in montibus Israël, in riuis, & in cunctis sedibus terræ, in pascuis vberrimis, in montibus excelsis erunt pascua earum, requiescent in herbis virentibus, & in pascuis pinguibus pascentur super montes Israël. Pascam eas, & accubare faciam, quod perierat requiram, quod abiectum erat reducam, quod confractum fuerat, alligabo, & quod infirmum erat, consolidabo, & quod pingue & forte, custodiam. Hæc est enim diligentia, qua gregibus debent inuigilare pastores. Quod autem subiungit, & pascam illas in iudicio & iustitia, ei vtique respondet quod præmisit, sed cum austeritate imperabatis eis & cum potentia. Scriptum est enim, quia pondus & pondus, mensura & mensura, vtrumque abominabile est apud Deum. Apud homines tamen qui negotiationem exercent, grandis videtur esse prudentiæ, sed tamen illicitæ, quæ calliditas & dolus est, si alio pondere vel mensura sua distrahant, & aliis comparent aliena. At in prælato ratio exigit æquitatis, vt quod aliis imponit onus, ipse præferat, & quod docere voluerit, opere studeat adimplere. Hoc est enim in iudicio & iustitia pascere, & non in austeritate & potentia imperare. Quod vtique faciunt, qui humeris hominum alligant onera grauia & importabilia, & digito suo ea contingere recusant. Vnde sequitur: Et cum purissimam aquam biberitis, reliquam pedibus vestris turbabatis, & oues meæ his, quæ conculcata pedibus vestris fuerant, pascebantur, & quæ pedes vestri turbauerant, hæc bibebant. Propterea ecce ego ipse iudico inter pecus pingue, & macilentum, pro eo quod lateribus & humeris impingebatis, & cornibus vestris ventilabatis omnia infirma pe-

ma pecora, donec dispergerentur foras. Mercennarius autem oues quidem vel specie pascit, sed quia omnia facit ad pretium, si lupum videat irruentem, dimittit oues & fugit, quia non pastor sed mercenarius est, nec quidem ouium, sed lucri curam habet. Canis vtique mutus latrare non valens, vt vel clamore & tumultu lupum absterreat venientem. Siquidem cum timet, qui temporalium diripit facultatem, & cum non attendit, qui animum cruciaturus est in gehenna. Cæcus siquidem est ad grandia, & quæ nullius sunt perhorrescit. De his inquit: Ve prophetis insipientibus qui sequuntur spiritum suum, & nihil vident. Quasi vulpes in desertis, prophetæ tui Israël erunt. Non ascendistis ex aduerso, neq; opposuistis murum pro domo Israël, vt staretis in prœlio in die domini. Nihil enim in eis libertatis est, vt mundi potestatibus obloquantur, nihil virtutis, vt veritatem in periculo tueantur, in omnibus lucrum, in nullis aut paucis quærunt salutem animarum. Dum in suis obtineant, dum ad ambitionis aut auaritiæ succedat votum, eorum quæ Christi sunt, iactura contemnitur. Fiat pax in diebus eorum, sint fœtosæ oues, boues crassæ, promptuaria plena, cibis & vasis onusta mensa in admirationem intuentium splendeat, variæ & preciosæ supellectilis operosus cultus abundet, honorentur & colantur à turbis, ditentur, visitentur à subditis in muneribus, sit denique liberum impune, & sine nota facere quicquid libido dictauerit, ad singula dicent, euge, euge, vt iuxta increpationem propheticam luto absq; paleis liuisse peccati indurati parietem videantur, qui præcipiente domino, fuerat fodiendus vt rueret, & abominationes pessimæ à domo domini disperirent. Hi sunt qui consuunt puluillos sub capite vniuersæ ætatis, ceruicalia supponentes vt capiant animas. & lac comedant, lanis operiantur ouium, & quasi in somnum negligentiæ vel audaciæ induxerunt. Fur autem conuincitur ab operibus suis, quia non venit nisi vt furetur, & occidat, & mactet, & perdat. Inimicus vtique perniciosus & apertus, qui nec rem pastoris habet nec speciem, & nec ad lucrum pascit, sed suum lucrum reputat, etiam cum occidit. Pastori itaque debetur amor, quia diligit. Mercenario patientia, quia videtur amantem imitari. Furi vero

non

non debet ecclesia nisi pœnam. Si sciret paterfamilias, qua hora fur veniret, vigilaret vtique & non sineret perfodi domum suam. Vocem pastoris audiunt oues & sequuntur. Vocem mercenarij interdum audiunt: sed eum quia non vadit ad vitam, sequi contemnunt. Vocem furis aspernantur, horreat & fugiunt, quia in manu eius vident, & in ore audiunt opera mortis. Siquidem non modo fur est & latro, sed lupus rapax, sequipeda leonis, qui rugiens circumit quærens quem deuoret. Quis ergo illum non repellat, aut saltem fugiat, qui ad hoc ouile ingreditur, vt mactet, & occidat? Si quis, Apostolus inquit, episcopatum desiderat, bonum opus desiderat. Sed nescio quo pacto res in contarium versa est, vt cum omnes fere desiderent episcopari, cum quod appetunt adepti fuerint, ocio marcent: aut quod turpius est, in vanitatis operibus occupantur. Quanta curratur ambitione volui quidem superius, sed vt se res habet, plene non potui explanare: & profecto quàm inutiliter multi versentur in gradu optato, referre difficilius potero. Vnum tamen scio, quia non ea auiditate currunt, vt pro aliis animas ponant, qui fortunæ munuscula, vel quod rectius dixerim, gratiæ Dei temporalia dona, in hunc tamen concessa vsum, vt promereantur æterna, recusant in necessitate fratribus erogare. Hanc tamen esse pastoralis officij formam, præmonstrauit tam exemplo, quam verbo pastorum princeps. Ergo tanto currentes ambitu, mercenarij properant, aut fures fieri. Bene tamen agitur cum ouibus, quæ illius custodiæ demandantur, qui eas vel ad pretium pascat. Nam & in ipsis mercenariis gradus & differentiæ sunt. Laxant quidem omnes retia in capturam. Sed hi in capturam animarum & rerum, illi res piscantur, duntaxat cōtempto periculo animarum. Et sæpe turbant omnia, quo piscandi ad votum vberior succedat occasio. Miraberis variam supellectilem, & Crœsi vt dicitur facultates apud eos, qui prædicant pauperem Christum, & quia suis non coguntur stipendiis militare, euangelizant, vt comedant, & euangelistarum stipendiis abutantur. Calicem quidem in quo Ioseph augurari consueuerat, in sacci sui ore reuoluunt, sed non descendit in manus. Lingua siquidem sacerdotis, calix est eius, qui in veritate est, &

est, & præfiguratione nominis interpretatur saluator mundi, institutus vt vaticinetur abscondita, & fidelium mentes potet eo spiritu, quo repleti discipuli verbum fidei & salutis eructantes, in Iudæa ebrij reputati sunt, dispensantes granum frumenti, quod in terram cordis eorum ceciderat, & iam in castitate eloquij eorum, fructum plurimum domino germinabat. Alii quidem sine euangelio de euangelio viuunt, & bene si viuunt tantum, vt non etiam luxurientur. Hos vix mercenarios dixerim qui non laborant vt manducent, sed sine labore non manducare, quod necessitatis est, sed ociari & luxuriari desiderant. Omnibus quidem qui pastoris exercent officium, gratia debetur & reuerentia, & qui Christum quacunque ratione annunciant, & lucrum faciunt, cum sua tamen, & pro sua vtilitate animarum, pastoribus & salutis dispensatoribus aggregentur, sintque amici, sint & venerabiles, & patrum lætentur honore; & si mercenarij sunt, mercede sua me nunquam priuabuntur autore. Vtinam sit in istis, qui verbum Dei loquatur, qui ædificet ecclesiam Dei, vel ad lucrum. Non inuideo lucro, si opera antecedant. Qui sic vero inhiant lucris, vt quæ Christi sunt, vniuersa contemnant, & si nec hæresin doceant, nec contentionibus ecclesiam scindant, nec pastoris nec mercenarij digni sunt nec honore nec nomine. Non loquor de legatis. Ecclesiam Romanam quæ parens (autore Deo) & nutricula fidei, & morum est, & non potest ab homine iudicari & argui, cælesti priuilegio munita, relinquo intactam: nec enim credibile est, quod ea committere præsumant, vt dignentur quæ de iure gentilium in præsidibus prouinciarum, & pro consulibus, id est, legatis Cæsaris constat esse illicita. Qua vero impudentia hoc attentare audeat discipulus crucifixi, vicarius Petri, pastor animarum, quod vigente infidelium disciplina, vicarius imperatoris sub officio consulis rector corporum præsumere non audebat? Pœna repetundarum ex superioribus liquet, & tam institutis legum, quam historiarum exemplis sæculo nostro innotuit, & quod nisi in causa esculenti & poculenti iudici à prouincialibus accipere non licebat, ita tamen vt accepta nequaquam cederent in muneris rationem. Quis ergo credet, quod patres ecclesiæ,

iudices orbis, &, vt ita dicam, clarissima lumina mundi, diligant munera, sequantur retributiones, prouincias concutiant, vt excutiant loculos, exinaniant alienos, vt solident suos; verbis prædicent paupertatem & criminibus ad diuitias properent, bonorum spiritualium damnent commercia, vt cum eis duntaxat in talibus contrahere liceat, id agentes vt omnibus sint terrori, amentur à nullo, quietem doceant, vt faciant rixas, humilitatem indicant, & simulent, vt vendicent fastum, alienam pulsantes, & suam fouentes auaritiam, dictantes largitatem, tenacitati insistentes, & vt paucis loci huius anfractus & volumina spaciosa complectar, cum sceleratis & flagitiosis omnibus ponentes portionem, aut flagitia vendicantes in solidum, vt videantur concilium vanitatis iniqua * gerentium in synagoga ecclesia malignantium, in quorum manibus iniquitates sunt, & dextera eorum repleta est muneribus? Absit vt hoc quisquam audeat suspicari, ne cadat in quenquam tantum scelus, vt os suum ponat in cœlum, & patrum quæ non sunt pudenda denudet. Omnia eorum alba sunt & decora, nihil in eis est, quod canino morsui pateat, aut sannam, vt Satyricus ait, posticam vereatur. Si tamen quispiam hoc præsumpserit, ei vno validissimo respondebitur argumento, cui resistere, & contradicere non audebunt omnes aduersarij nostri. Quo? inquis. Opera inquam quæ ipsi faciunt testimonium perhibent de eis. Si locum quæris, effectum quo de causæ sinceritate constet, attende. Cuius enim opus bonum est, ipsum quoque bonum est. Si autorem eum qui ait: A fructibus eorum cognoscetis eos. Non enim potest arbor mala fructus bonos facere; aut conuersim, arbor bona fructus malos. Possent pro eis, si quis tamen est, qui eis * censeat detrahendum, plura proponi: sed in defensione eorum hoc vnum sufficiat. Constat enim quia Apostolorum oportet adorare vestigia, & illos esse vt patres honorandos, colendos vt dominos, qui eorum possident sedem, & imitantur vitam. Illos potius hæc pagina respicit, qui plumis vehuntur pensilibus, in saturitate disputant de ieiuniis, & quod verbis astruunt, operibus destruunt, in curru eunuchi reginæ Aethiopum clausis oculis scripturas loquuntur, & lectitant, & cum qui sicut ouis

* al. gentium synagoga

* al. consentiat

ouis ad occisionem ductus est, & os suum coram se tondente non aperuit, respicere dedignantur aut nequeunt, nec discipulum veritatis interpretem, donec descendant ad aquas, quibus mundentur ab operibus mortuis, *dignantur colligere. Vtique licet scripturarum insideant rotis, & pennatorum animalium impetu perferantur, lingua eorum cum de superioribus disputauerit, terram lingit: nec scripturas intelligunt, quia cor eorum non aperit scientiarum dominus, qui aperuit, sicut in actibus Apostolorum scriptum est, cor Lydiæ purpurariæ, vt audiret ea, quæ dicebantur à Paulo, quæ fidelius humili obedientia mandatorum, quam disputatione verbosa Deum timentibus innotescunt. Fur autem quis sit, duplici ratione colligitur. Nam ille qui de conuersatione terrena, per superbiæ scalam, ambitionis & vitiorum gradibus innitentem, in ouile ascendit Christo contempto, id est, neglecta recta via & plana, sinuosis anfractibus liminaria suffodit, aut parietum iuncturas irrumpit, aut per tegulas infusus illabitur, profecto fur est & latro. Qui vero Christo aperiente ostium, id est ecclesia vocante ingreditur, & postmodum sub vmbra pastoris efficitur persecutor, id est, spoliat, mactat, occidit, & perdit, fur indubitatus est. Tu vide in quo gradu ponendi videantur, quibus non sufficit diuini iuris licentia tondere & deuorare pecus, nisi secularium legum implorent auxilia, & officiales principum facti, ea committere non verentur, quæ facile alius quilibet publicanus erubescat. Interim voluptati seruient, aut auaritiæ: & qui eos elegerunt, vel admiserunt in custodiam sui, depopulantur, & premunt, mortemque eorum desiderant, quos foueri oportebat in carne & spiritu. Tenent profecto memoriter illud propheticum: Ecce constitui te super gentes & super regna, vt euellas, & destruas, & disperdas, & dissipes, & ædifices, & plantes. Quæ vero plantata inuenerunt, nituntur, auellere, vt ædificent sibi domum domini in muneribus, manus, aut linguæ, aut obsequij, aut eos substituant explantatis, quos elegit affectio carnis, id est, aut genitos à se, aut sibi ab aliis carnaliter genitos. Immensum hic aperitur opus & via calamo dilatatur, sed subsisto parcens articulis, qui publicis aspectibus ingeruntur. Si quis autem

* al. dedignantur

hic quippiam dici durius calumniatur, ſi ea quæ à patribus dicta ſunt, legerit, mihi facile veniam indulgebit. Si enim tyrannus ſecularis, iure diuino & humano perimitur, quis tyrannum in ſacerdotio diligendum cenſeat, aut colendum? Quod ſi iſtud videtur acerbum, illum qui non niſi vera loquebatur & dulcia, in patrocinium aduoco beatum Gregorium, qui acerbius iſta perſequitur. Et vt cætera taceam, hoc ipſius omnibus notum eſt, quia ſcire prælati debent, quod cùm ipſi delinquunt, tot mortibus digni ſunt, quot ad ſubditos, perditionis exempla tranſmittunt.

Cap. XVIII.

Miniſtros Dei eſſe tyrannos: & quid tyrannus; & de moribus C. Caligulæ, & Neronis nepotis eius, & exitu vtriuſque.

Ministros Dei tamen tyrannos eſſe non abnego, qui in vtroque primatu, ſcilicet animarum & corporum, iuſto ſuo iudicio eſſe * voluit, per quos punirentur mali & corrigerentur, & * exercerentur boni. Nam & peccata populi faciunt regnare hypocritam, & ſicut Regum teſtatur hiſtoria, defectus ſacerdotū, in populo Dei, tyrannos induxit. Siquidem primi patres & patriarchæ, viuendi ducem optimam naturam ſecuti ſunt: Succeſſerunt duces à Moyſe ſequentes legem, & iudices qui legis autoritate regebant populum, & eoſdem fuiſſe legimus ſacerdotes. Tandem in furore Domini dati ſunt reges, alij quidem boni, alij vero mali. Senuerat enim Samuel, & cum filij eius non ambularent in viis ſuis, ſed auaritiam & immunditias ſectarentur, populus qui fortaſſe & ipſe meruerat vt ei tales præeſſent ſacerdotes, à eo quem contempſerat, ſibi regem extorſit. Electus eſt ergo Saul, regis tamen iure * prædicto, id eſt qui filios eorum tolleret, vt faceret aurigas, & filias vt panificæ fierent, & focariæ, agros & prædia, vt ea pro libito diſtribueret ſeruis ſuis, populumque totum ſeruitutis premeret iugo. Idem tamen Chriſtus domini dictus eſt, & tyrannidem exercens, regium non amiſit honorem. Incuſſit enim Deus timorem omnibus, vt eum quaſi miniſtrum domini

* al. nolint
* al. exercitarentur
* al. [illegible]

domini, cuius quodammodo gestabat imaginem, venerarentur. Amplius quidem adiiciam, etiam tyranni gentium reprobati ab æterno ad mortem, ministri Dei sunt, & Christi domini appellantur. Vnde propheta; Ingrediantur portas Babylonis duces, videlicet Cyrus & Darius. Ego enim mandaui sanctificatis meis, & vocaui fortes meos in ira mea, & exultantes in gloria mea. Ecce quia sanctificatos vocat Medos & Persas, non quod sancti essent, sed domini aduersus Babylonem implebant voluntatem. Alias quoque: Ecce ego adducam, inquit Nabuchodonosor, seruum meum, & quia bene mihi seruiuit apud Tyrum, dabo ei Aegyptum. Omnis autem potestas bona, quoniam ab eo est, à quo solo omnia & sola sunt bona. Vtenti tamen interdum bona non est, aut patienti; sed mala, licet quo ad vniuersitatem sit bona, illo faciente qui bene vtitur malis nostris. Sicut enim in pictura * fuluus aut niger color aut aliquis alius per se consideratus, indecens est, & tamen in tota pictura decet, sic per se quædam inspecta indecora & mala, relata ad vniuersitatem, bona apparent & pulchra, eo omnia sibi adaptante, cujus omnia opera valde sunt bona. Ergo & tyranni potestas bona quidem est, tyrannide tamen nihil est peius. Est enim tyrannus à Deo concessæ homini potestatis abusus. In hoc tamen malo multus & magnus est bonorum vsus. Patet ergo non in solis principibus esse tyrannidem, sed omnes esse tyrannos, qui concessa desuper potestate in subditis abutuntur. Porro si potestas accedat sapienti, qui rerum omnium nouit & habet vsum, omnibus bonis grata est, & omnibus vtilis. Si vero cadat in insipientem, etsi bonis, quibus omnia cooperantur in bonum, mala esse non possit, molesta tamen ad modicum temporis est. Nam eam vtrisque contingere manifestum est, licet exigente malitia temporis nostri, qui in nos flagellum domini iugiter prouocamus, malis, id est, insipientibus sæpius concedatur. Quid enim in rebus humanis Romano imperio potentius potest vlla memoria recordari? Si temporum series ab vrbe condita reuoluatur, illud inueniuntur mali gessisse frequentius. Quis enim C. Caligula, Augusti tertio successore, tetrior, aut immanior, præter Neronem, qui antecessores & successores

* al. fuscus

omnes turpitudine vitæ & inauditis flagitiis superauit? Hic
* al. tantum autem Caligula omnium flagitiosissimus * tamen rexit, aut potius torsit imperium, ea quidem crudelitate, vt propriæ inuidens felicitati, de conditione suorum temporum quereretur, eo quod nullis insignirentur calamitatibus publicis. Ille siquidem ortu suo pacauerat secula, qui de-
* al. conditionis lere venerat * contradictionis & mortis imperium. Licet enim hæc immensitas pacis ascriberetur Augusto, Christo tamen potius ascribenda est, qui ciuis Romanus indictione census ascriptus est, regnante Augusto. Siquidem euangeliorum & historiarum veridica relatione constat, quia sub eo natus est autor vnicus pacis, Deus homo, virginis filius Christus, cuius æterna dispositio ad veram pacem, & felicissimi regni beatitudine conscripsit electos, cuius aduentus multis prænunciatus est, & patefactus indiciis. Nam vt Orosius refert, cum Cæsar Iulio interfecto ex Apollonia rediens vrbem ingrederetur, hora circiter tertia repente, liquido ac puro sereno circulus ad speciem cælestis arcus orbem solis ambiit: & hoc octauo Idus Ianuarij die, qui dicitur Epiphaniorum, creditur accidisse, quo Cæsar primum Iani portas sopitis, finitisque bellis ciuilibus clausit, & Augusti adeptus est nomen, apicem declarans imperij, vt penes vnum doceretur summa rerum & potestatum esse, quam monarchiam nominant Græci. Refert idem historicus, quod cum a Sicilia rediens receptis legionibus a Pompeio & Lepido triginta millia seruorum dominis restituisset, & omnia superiora populi
* al. adhibitis debita donanda litterarum etiam monumentis * abolitis censuisset, in diebus ipsis fons olei largissimus, de taberna meritoria per totum diem defluxit, illum vtique manifeste adesse imperio nuncians, qui per seruos diaboli peccatores iusto Dei dominio subdere venerat, & pauperum misereri. Cum ergo a facie Christi silerent omnia, & tantas miserationes altissimi obstupesceret mundus, summa rerum & potestatum in tertium ab Augusto Caligulam cecidit. Cuius ferocia, vt breuibus liqueat, exclamasse fertur, Vtinam populus Romanus vnam tantum ceruicem haberet! Et quia hostis deerat, magno & incredibili apparatu profectus est hostem quærere. Ociosisque viribus Germaniam, Galliamque percurrens, in ora Oceani

circa prospectum Britanniæ subsistit, Romamque reuersus est belli deficiente materia, & nullo expleto negotio, nisi quod Belinum Britannorum regis filium, quem pater expulerat, cum paucis in deditionem accepit. Infestissimus quidem Iudæis extitit, & sacra Hierosolymorum loca profanari, & statuis repleri iussit, & se coli vt Deum. Pilatum Iudaæ præsidem tantis coarctauit angoribus, vt sua se transuerberans manu, malorum compendium, mortis celeritate quæsierit. Sorores quas Caligula primum stupro polluerat, damnauit exilio, & post omnes simul exules iussit occidi. Ipse autem à suis protectoribus occisus est. In secreto eius inuenti sunt duo libelli continentes lectissimorum nomina ciuium, quos morti destinauerat: eratque alterius inscriptio, gladius, alterius pugio. Arca quoque ingens multiplicium venenorum inuenta est, quibus Claudio Cæsare iubente demersis maria ipsa, magno piscium exitio protestante, traduntur infecta. Successit auunculo Caligulæ, Claudio tamen interposito, Nero Cæsar, rerum vitiorumque successor, imo transgressor, petulantiam, libidinem, luxuriam, auaritiam, crudelitatemq; scelere quouis exercuit. Teste namque Orosio percitus petulantia, omnia pæne Italiæ & Græciæ theatra perlustrans, assumpto etiam varij vestitus dedecore, Cerycas, id est cornicines, citharistas, tragœdos, & aurigas, sæpe visus est superasse. Libidinibus quoque tantis exagitatus est, vt ne à matre quidem, vel sorore, vllave consanguinitatis reuerentia abstinuisse referatur, virum in vxorem duxerit, ipse à viro vt vxor acceptus sit. Luxuriæ tam effrenatæ fuit, vt retibus aureis piscaretur, quæ purpureis funibus extrahebantur; frigidis & calidis lauaret vnguentis, nullam vestem bis induit, nec vnquam minus mille carrucis confecisse traditur iter. Denique vrbis Romæ incendium voluptatis suæ spectaculum fecit, per sex dies septemque noctes ardens ciuitas regios pauit aspectus. Horrea quadro structa lapide magnæque illæ veterum insulæ, quas discurrens flamma adire non poterat, magnis machinis quondam ad externa bella præparatis, labefactæ atque inflammatæ sunt, ad *adytorum mansiones, bustorumque diuersoria, infelici plebe compulsa. Quod ipse ex altissima Mæcenatiana turre prospe-

* al. abditorum
* al. monumentorum

ctans, lætusque flammæ vt aiebat pulchritudine, tragico habitu * heliofeles odam sonat sacerdotales hymnos ciuitatis, in qua Solis splendor colitur, decantabat. Auaritiæ autem tam præruptæ extitit, vt post hoc incendium vrbis, quam se Augustus ex lateritia marmoream reddidisse iactauerat, neminem ad reliquias rerum suarum adire permiserit. Cuncta quæ flammæ quoquo modo superfuerant, ipse abstulit, centies centena millia sestertium annua à senatu conferri sibi imperauit. Plurimos Senatorum nulla extante causa, bonis priuauit, negotiatorum omnium sub vna die, tormentis quoque adhibitis omnem penitus censum abstorsit. Crudelitatis autem rabie ita * effrenatus est, vt plurimam Senatus partem interficeret, equestrem ordinem penè destitueret. Sed ne parricidiis quidem abstinuit, matrem, fratrem, sororem, vxorem, cæterosque omnes cognatos, & propinquos sine hæsitatione prostrauit. Auxit hanc molem facinoris eius temeritas impietatis in Deum. Nam primus Romæ Christianos suppliciis & mortibus affecit, ac per omnes prouincias pari persecutione excruciari imperauit. Ipsumque nomen extirpare conatus, beatissimos Christi Apostolos Petrum cruce, Paulum gladio interfecit. Mox acerbissime miseram ciuitatem obortæ vndique oppressere clades. Nam subsequente autumno tanta vrbi pestilentia incubuit, vt triginta millia funerum in rationem * Libitinæ venirent. Britannica deinde clades è vestigio accidit, qua duo præcipua oppida magna ciuium sociorumque clade & cæde direpta sunt. Præterea in oriente magnis Armeniæ prouinciis amissis Romanæ legiones sub iugum Parthicum missæ, ægreque Syria retenta est. In Asia tres vrbes, hoc est Leodicea, Hierapolis, Colossæ, terræ motu conciderunt. Hæc Orosius fere; cuius verbis & sensu eo libentius vtor, quod scio Christianum & magni discipulum Augustini, propter religionem fidei nostræ veritati diligentius institisse. Hæc quidem possunt & apud alios historicos inueniri diffusius, qui tyrannorum atrocitates, & exitus miseros plenius scribunt. Quæ si quis diligentius recenseri voluerit, legat ea quæ Trogus Pompeius, Iosephus, Egesippus, Suetonius, Q. Curtius, Corn. Tacitus, T. Liuius, Serenus, & Tranquillus, & alij historici, quos

* al. heliofeles al. Iliadem decantabat

* al. efferatus

* al. libitinaria

quos enumerare longum est, suis comprehenderunt historiis. Ex quibus facile liquebit, quia semper tyranno licuit adulari, licuit eum decipere, & honestum fuit occidere, si tamen aliter coërceri non poterat. Non enim de priuatis tyrannis agitur, sed de his qui rempublicam premunt. Nam priuati legibus publicis, quæ constringunt hominum vitas, facile coërcentur. In sacerdotem tamen, & si tyrannum induat, propter reuerentiam sacramenti, gladium materialem exercerę non licet, nisi forte cum exautoratus fuerit, in ecclesiam Dei cruentam manum extendat, eo quidem perpetuo obtinente, vt ob eandem causam non consurgat in eum duplex tribulatio. Præter rem tamen non videtur, si hæc quæ dicta sunt, aliquibus astruamus exemplis.

CAP. XIX.

De morte Iulij Cæsaris, & aliorum gentilium tyrannorum.

OCCVRRIT ergo imprimis domus Cæsarea, qua nihil potentius aut gloriosius, vlla ætate recolit mundus. Siquidem Iulius Cæsar primus orbem prudentiæ & rei militaris viribus acquisiuit. Homo perpaucorum, & cui nullum expresse similem, adhuc edidit natura mortalium. Licet enim Cicero eum alicubi criminetur, quod citra omnem vtilitatis aut honestatis speciem, delectabatur iniuriis, adeo vt eum ipsum peccare iuuaret: idem tamen tantis laudibus eundem effert, vt deorum censeat munus ex virtutibus temperatum, Romano indultum imperio, vt pote qui nec prosperis extolli, nec aduersis frangi nouerit, magnificus sine crudelitate, sine temeritate magnanimus. Quamuis enim si alius esset, posset temerarius videri; Cæsar tamen audax videri non debet, cuius voluntas Deorum aspirante fauore, semper infra potestatem fuit. * Nemo ferum expertus est Cæsarem, nisi superbia rebellaret. Prouocatus iniuriis, pronus fuit ad veniam. Quos vicit viribus, prudentia antecessit. Excessus eius videbantur sperare, & ad iustitiam aspirare. Quod ex eo coniici potest, quod nullum tempus sibi noluit esse

al. nemo ferum expertus est Cæsaris

luit esse philosophiæ expers. His videtur Orosius pro parte consentire. Cum enim in Aegypto magna pars militum
*Al. cecidisset
eius * cecidisset, & ipse sicut Lucanus meminit, cogeretur respicere Sceuam, qui singulari virtute eminens inter Cæsarianos, obsedit,

Muris calcantem mœnia Magnum,

insistentium Aegyptiorum vi pressus Cæsar scapham ascendit, qua mox pondere sequentium grauata & mersa, per ducentos passus ad nauem vna manu elata, qua chartas tenebat, natando peruenit. Hic tamen quia rempublicam armis occupauerat, tyrannus reputatus est, & magna parte Senatus consentiente, strictis pugionibus occisus in Capitolio, sed & ibi honestatis memor extitit. Vt enim animaduertit se strictis pugionibus peti, toga caput obuoluit, simul sinistra manu sinum ad ima deduxit, quo honestius caderet. Successor eius Augustus felicissimus omnium, se sub interminatione pœnæ dominum prohibitus est appellare, & ciuem gerens, tyrannidis rem declinauit & notam. Tiberius autem à Iulio tertius, veneno obiit, cuius morte ita lætatus est populus, vt terram matrem, & deos manes orarent, ne mortuo sedem vllam darent nisi inter impios. Et licet veneficium detestabile semper fuerit, venenum quo ille extinctus est, orbis censuit esse vitale. Signum veneni certum habitum est, quod cor inter ossa cremati inuentum est incorruptum. Ea enim rerum æstimatur natura, vt tinctum veneno igne confici nequeat. Tertius tyrannus C. Caligula occisus est à domesticis suis. Tiberius Claudius quintus à Iulio, etsi tyrannidem vitauerit, manifestis vt alter Tiberius veneni signis extinctus est. At Nero sextus à Iulio omnium immanissimus & vilissimus, hunc exitum habuit. Postquam enim deformitate veterum officiorum, & angustiis flexurisque viarum offensus, vt prædictum est, vrbem incendit, ab omni populo sicut Suetonius refert, desertus est: & cum ingressus in cubiculum quæreret percussorem, & non inueniret, omnes quippe discesserant, ergo ego inquit nec amicum nec inimicum habeo? Idem paulo antequam se confoderet, scrobem coram se fieri præcepit ad corporis sui modulum, componique in ea si qua inuenirentur marmoris frusta, & aquam simul & ligna conferri

ad cu-

ad curandum cadauer, flens ad singula, atque identidem dictitans: Qualis artifex pereo? Cum autem audiret se à Senatu adiudicatum supplicio, quale id esset interrogauit. Et cum comperisset debere nudi hominis * ceruici furcam inseri, corpus vero virgis ad necem cædi, conterritus duos pugiones, quos secum extulerat, arripuit, tentataque vtriusque acie, rursus condidit, causatus non dum esse fatalem horam. Ac modo Sporum hortabatur vt lamentari inciperet, modo orabat, vt se aliquis ad mortem coexemplo animaret. Interdum segnitiem suam his versibus increpabat:

* ceruicem in furca.

Viuo deformiter, turpius pereo.

Iamque equites appropinquabant, quibus præceptum erat vt viuum extraherent. Quod vt sensit, ferrum adegit iugulo, in eoque consumpta est omnis familia Cæsarum. Et ne in sola illa familia aduersus tyrannidem tantum licere legibus quispiam suspicetur, Vitellius nonus à Iulio, Galba & Othone, inter Neronem & Vitellium interfectis, turpissime protractus est à cellula, in quam se contruserat, nudusque deductus per viam sacram passim fimum in os eius conjectantibus aliis, & à populo Romano apud Gemonias scalas minutissimis ictibus excarnificatus, vnco tractus est in Tiberim. Duodecimus Domitianus, Vespasiano & Tito interpositis, post multam & cruentam tyrannidem à suis crudeliter interfectus est. Ex qua causa tamen in Christianos mitius egerit, autore Eusebio Cæsariensi, paucis aperiam, cuius verba sunt hæc libro tertio, capite decimo octauo. Apud ipsum vero Domitianum cum iussisset omnes perimi, qui de genere Dauid, & regia stirpe descenderant, sicut vetus habet traditio, delati sunt quidam quasi essent de posteritate Iudæ, quem fratrem fuisse Saluatoris secundum carnem tradunt. Duplicique vrgebantur inuidia, veluti qui ex genere Dauid, & ex ipsius Christi propinquitate descenderant. Quæ Egesippus per ordinem his verbis refert. Adhuc autem viuebant quidam de carnali domini nostri genere, nepotes eius Iudæ, qui secundum carnem frater Domini dicitur, quos quidem detulerunt tanquam ex Dauid stirpe venientes. Hos quidam Reuocatus nomine, qui in hoc missus fuerat, perducit ad Domitianum Cæsarem. Nam & ipse

formi-

formidabat de aduentu Christi, sicut & in initio Herodes. Interrogati ergo à Domitiano si essent ex familia Dauid, confessi sunt. Tunc quæsiuit quantis possessionibus vel quantis facultatibus essent præditi. At illi responderunt, quod vtrisque non amplius esset in bonis nouem millibus denariorum, ex quibus, singulis media pars pro portione deberetur. Neque hæc sibi in pecunia subsistere, sed in æstimatione terræ quæ eis esset, in quadraginta minus vno iugere cõstituta, per quam suis eam manibus excolentes, vel ipsi alerentur, vel tributa * expenderent. Simul & testes ruralis & diurni operis, manus labore rigidas, & calle obduratas, proferebant. Interrogati vero de Christo quale sit regnum eius, vel quis ipse, aut vnde, aut quando venturus, responderunt, quod non huius mundi regnum, neque huius terræ ei designetur imperium, sed cæleste ei per angelorum ministeria, præparetur. Quando scilicet aduenturus in gloria de viuis ac mortuis iudicabit, & restituet vnicuique pro factis & meritis suis. Ad hæc Domitianus, cum in eis nihil criminis inueniret, & vilitatem eorum quàm maximè contemneret, abire eos liberos iussit. Hæc illi. Ex quibus patet, quod non ex mansuetudine, quæ decet principem, sed fastu impio à nonnullis fidelium crudelitatis suæ cohibuit rabiem. Si ergo ad tantam paucitatem, & paupertatem genus regale deductum est, vt regnante Domitiano de stirpe Dauid vix duo potuerint inueniri, quis sibi in carne & sanguine propagatis perpetuitatem esse confidit? Et quia Ecclesiam Dei, imo & totum imperium lacerauit Domitianus, eodem in se Dei vsus iudicio, & ipse laceratus est. Cuius cadauer populari sandapila per vespiliones exportatum, atque ignominiosissime sepultum est. Successor eius Nerua, omnia acta eius reuocauit in irritum, & adscriptus principibus non tyrãnis, morbo confectus diem obiit, Traiano adoptato in regnum. Qui tanta moderatione successit, vt sicut Augustus felicissimus, ita & iste imperator optimus diutissime habitus sit, & vt ferunt apud Seleuciam vrbem Isauriæ profluuio ventris extinctus est. Ei successit Helius Adrianus pater patriæ, qui rempublicam iustissimis legibus ordinauit, & Iudæos scelerum suorum perturbatione exagitatos, vt in Palæstinam irruerent, vltima cæde perdomuit,

* al. dependerent

domuit, vltusque est Christianos, quos illi excruciabant, præcepitq; ne cui Iudæo introeundi Hierosolymam esset licentia, Christianis tantum ciuitate permissa, quam in optimum statum murorum instructione reparauit, præcepitque vocare Heliam de prænomine suo. Antoninus cognomento Pius, tranquille & sancte gubernauit imperium, succedens Adriano cum liberis suis, & merito pius, & pater patriæ nominatus est, & intercedente Iustino philosopho se Christianis benignum exhibuit. M. Antoninus Verus successor Pij cum Aurelio Commodo fratre suscepit imperium. Aurelius autem casu morbi, quem Græci apoplexian vocant, suffocatus interiit. Eoque defuncto, frater solus reipublicæ præfuit, vir quem admirari quam laudare, si Eutropio creditur, facilius est. A principio vitæ tranquillus & constans, adeo vt ab infantia vultum nec gaudio, nec mœrore mutauerit, philosophiam edoctus Stoicæ eique deditus vita pariter & eruditione philosophus. Institutus est ad philosophiam per Apollonium Chalcedonium, ad scientiam literarum Græcarum per Cheronesem Plutarchi nepotem, Latinas autem eum Fronto nobilissimus orator docuit, & pro quorundam opinione Plutarchi nepos. Inter cætera bellum gessit, quod præ magnitudine Punicis conferri potest. Et licet orationibus militum Christianorum, sicut idem Imperator literis suis dicitur attestatus, magna bella confecerit, grauis eorum exarsit persecutio, multique Sanctorū *martyrum coronati sunt. Postremo Lucio Commodo filio suo in regnum assumpto, in Pannonia constitutus repentino morbo interiit. Lucius Antoninus Commodus quintusdecimus ab Augusto, per omnia crudelitatis, luxuriæ, & obscœnitatis dedecora deprauatus, gladiatoriis quoque armis sæpissime depugnauit, & in amphitheatro feris sese frequenter obiecit. Interfecit etiam plurimos Senatores, maxime quos aduertit nobilitate industriaque excellere. Flagitia regis pœna vrbis insequitur. Nam fulmine Capitolium ictum, ex quo facta flammatio, bibliothecam illam maiorum cura studioque compositam, ædesque alias iuxta sitas rapaci turbine concremauit. Fertur tamen beatus Gregorius bibliothecam combussisse gentium, quo diuinæ paginæ gratior esset locus, & maior autori-

* al. martyrio

toritas, & diligentia studiosior. Sed hæc sibi nequaquam obuiant, cum diuersis temporibus potuerunt accidisse. Commodus autem cunctis incommodus in domo Vestiliani strangulatus est, viuus autem hostis humani generis iudicatus. Et hæc quidem est descriptio tyranni, qua explicatur res quæ latet in nomine. Sicut ergo damnatum hostem licet occidere, sic tyrannum. * Hæc tamen non impediat * supputatio veritatem historiæ, quoniam hic Galbæ, Othonis & similium ratio neglecta est. Nec quis quotus sit imperatorum attenditur, sed quomodo omnium domuerit tyrannidem, aut represserit clementia Dei, qui pro decreto iustitiæ quando vult, flagellum inducit in delinquentium pœnam, & quando vult quos fecit pænitentes admittit ad veniam. Decreueram hic subsistere, & ad alias à Romanis transire historias: sed quia in catalogum imperatorum ille à quo genti meæ nomen est Seuerus occurrit, qui aduersus Christi nomen tyrannidem grauem exercuit, illum adhuc solum adiiciam, ne Seueriæ vel Saresberiæ nostræ parcere videar. Sed profecto hanc profanam in Christianos & ecclesiam persecutionem cœlestis vltio è vestigio prosecuta est. Emerserunt enim continuo bella ciuilia, quibus Romani sanguinis plurimum effusum est. Hic quidem Afer genere, Tripolitanus ab oppido Lepti, natura sæuus multis sæpe bellis lacessitus, fortissime quidem rempublicã, sed laboriosissime rexit. Congressus est cum multis gentibus, vt de multis triumpharet. Pescenninum Nigrum, ad tyrannidem aspirantem, vicit & interfecit: Iudæos & Samaritas rebellantes ferro coercuit. Parthos, Arabes, Adiabenosque superauit. Hic est Seuerus gentium victor, qui in Britannias defectu pene omnium sociorum tractus, magnis ibi grauibusque præliis sæpe gestis, receptam partem insulæ à cæteris indomitis gentibus vallo distinguendam putauit. Itaque maximam fossam, firmissimumque vallum crebris insuper turribus communitum per centum * viginti duo millia passuum à mari ad mare duxit. Ibique sicut Orosius & alij historici referunt, apud oppidum Eboracum morbo obiit. Siquidem Britannia veneno semper exhorruit, & in principes non nouit, sed pro suis principibus inuictos gladios exercere. Præfatum vero oppidum,

* al. Hoc
* al. supputare
* al. XXIIII

in id virium & temeritatis, temporis processu excreuit, vt vrbibus antiquis audiat se conferre. Hoc ei forte tanti Imperatoris contulit sepultura. Ipsum tamen gentilium ritu, & infidelium prauitate tyrannidem in Christianos exercuisse, & pœnas sceleris luisse, certum est. Nemo enim à sæculo, se apostatæ angeli egit imaginem, qui damnationis eius & confusionis non fuerit particeps.

CAP. XX.

*Quod autoritate diuinæ paginæ licitum & gloriosum est, publicos tyrannos occidere, si tamen fidelitate non sit tyranno obnoxius interfector, aut alias iustitiam, aut honestatem non * amittat.*

* al. admittat

LONGVM est si gentilium tyrannorum ad tempora nostra seriem voluero trahere. Sed vnius hoc ætatis non memorabitur homo. Hoc enim mentem effugit, & linguam vincit. Libellus tamen qui de exitu tyrannorum inscriptus est, quid de tyrannis sentiam plenius poterit aperire, diligenti tamen compendio, vt nec de prolixitate tædium, nec de breuitate obscuritas generetur. Sed ne Romanæ historiæ vilescat autoritas, quæ plerumque ab infidelibus & de infidelibus scripta est, hoc diuinæ & fidelis historiæ comprobetur exemplis. Vndique enim apparet, quia vt ait Valerius, ea demum tuta est potentia, quæ viribus suis modum imponit. Et sane nihil tam præclarum est, aut tam magnificum, quod non moderatione desideret temperari. Primum ergo tyrannum nobis obiicit diuina pagina Nemroth robustum contra Dominum venatorem, quem & Ninum dici nonnullæ testantur historiæ, etsi ratio temporis non acquiescat, eumque fuisse reprobum, superius dictum est. Regnare siquidem voluit, & non à Domino, & sub eo turrim in cœlum erigere conata est cæca dispergenda & confundenda mortalitas. Progrediamur ad eum, quem populo diuina præfecit electio, datumq; in reprobam dominandi, non regnandi voluntatem deseruit, adeoque afflixit, vt vrgente doloris angustia, mortem sibi cogeretur inferre. Nihil enim

enim aut minimum prodest sana assumptio, si consequēs vita dissentit, nec initia rerum apud iudicem obtinent, cuius sententia pendet ex fine. Regum & libri dierum celebris historia est, in qua, autore Hieronymo, Israël edocetur sub tyrannis ab initio laborasse. Et Iuda præter Dauid, Iosiam, & Ezechiam reges omnes reprobos habuisse monstratur. Salomonem tamen, & forte aliquos aliorum in Iuda conualuisse facile crediderim Domino reuocante. Mihique facile persuadebitur populum duræ ceruicis, & corde indomabili, & qui semper restitit spiritui sancto, & nō modo Moysen famulum legis, sed Deum dominum legis abominationibus gentium ad iracundiam prouocauit, pro principibus meruisse tyrannos. Nam tyrannos, quos peccata impetrant, inducunt & erigunt, pœnitentia delet, excludit, & perimit. Et quidem ante reges suos, sicut Iudicum narrat historia, seruierunt sæpenumero filij Israël sub tyrannis multis & variis pro dispensatione diuina afflicti temporibus, sæpeque sunt clamantes ad Dominum liberati. Licebatque finito tempore dispensationis, nece tyrannorum excutere iugum de ceruicibus suis, nec quisquam eorum, quorum virtute pœnitens & humiliatus populus liberabatur, arguitur, sed iocunda posterorum memoria, quasi minister domini * memoratur. Quod suppositis liquet exemplis. Seruierunt ergo filii Israël Eglon regi Moab decem & octo annis: Et postea clamauerūt ad dominum, qui suscitauit eis saluatorem vocabulo * Aioth inclytum filium Gerari filij Gemini, qui vtraque manu vtebatur pro dextera. Miseruntque filij Israël per illum munera Eglon regi Moab, qui fecit sibi gladium ancipitem, habentem in medio capulum longitudinis palmæ manus, & accinctus est eo subter sagum in dextro femore, obtulitque munera Eglon regi Moab. Erat autem Eglon crassus nimis. Cumque obtulisset ei munera, prosecutus est socios qui cum eo venerant. Et reuersus est de Galgalis vbi erant idola, dixitque ad regem: Verbum secretum habeo ad te ò rex. Et ille imperauit silentium. Egressisque omnibus qui circa eum erant, ingressus est * Aioth ad eum. Sedebat autem in æstiuo cœnaculo solus. Dixitque ei: Verbum Dei habeo ad te. Qui statim surrexit de throno. Extendit * Aioth

* al. honoratur

* Aoth

* Aoth

manum

manum ſiniſtram, & tulit ſicam de dextero femore ſuo, infixitque eam in ventrem eius tam valide, vt capulus ferrum ſequeretur in vulnere, ac pinguiſſimo adipe ſtringeretur. Nec eduxit gladium, ſed ita vt percuſſerat, reliquit in corpore. Statimque per ſecreta naturæ alui ſtercora proruperunt. * Aioth autem clauſis diligentiſſime oſtiis cœnaculi, & offirmatis ſera, per poſticam egreſſus eſt. Et alibi. Siſara fugiens peruenit ad tentorium Iahel vxoris * Aber Cynei. Erat enim pax inter Iabin regem Aſor, & domum * Aber Cynei. Egreſſa igitur Iahel in occurſum Siſaræ, dixit ad eum: Intra ad me domine mi, intra, ne timeas. Qui ingreſſus tabernaculum eius, & opertus eſt ab ea pallio, dixitque ad eam: Da mihi obſecro paululum aquæ, quia valde ſitio. Quæ aperuit vtrem lactis, & dedit ei bibere, & operuit illum. Dixitque Siſara ad eam: Sta ante oſtium tabernaculi, & cum venerit aliquis interrogans te & dicens, nunquid hic eſt aliquis? Reſpondebis, nullus eſt. Tulit itaque Iahel vxor * Aber clauum tabernaculi, aſſumens pariter & malleum. Et ingreſſa eſt abſcondite & cum ſilentio poſuitque ſupra tempus capitis eius clauum, percuſſumque malleo defixit in cerebum vſque ad terram. Qui ſoporem morti ſocians, defecit & mortuus eſt. Laudémne ergo, aut vituperium conſecuta eſt poſterorum? Benedicta, inquit ſcriptura, inter mulieres Iahel, vxor * Aber Cinei, & benedicatur in tabernaculo ſuo. Aquam petenti lac dedit, & in phiala principum obtulit butyrum. Siniſtram manum miſit ad clauum, & dexteram ad fabrorum malleos. Percuſſitque Siſaram, quærens in capite vulneri locum, & tempus valide perforans. Vt autem & ab alia conſtet hiſtoria, iuſtum eſſe publicos occidi tyrannos, & populum ad Dei obſequium liberari, ipſi quoque ſacerdotes domini necem eorum reputant pietatem, & ſi quid doli videatur habere imaginem religione myſterij dicunt domino conſecratum. Sic Holofernes non virtute hoſtili, ſed ſuis vitiis gladio mulieris occubuit, & qui viris formidabilis fuerat, luxuria & ebrietate victus à femina interfectus eſt. Nec feminæ ad tyrannum patuiſſet acceſſus, niſi hoſtilem animum pia ſimulatione texiſſet. Non eſt enim dolus qui ſeruit fidei, & militat charitati. Siquidem fidei eſt, quod increpat ſacerdotes

* Aoth

* al. Abner

* al. Abner

* al. Abner

* Abner Cynei

qui diuinæ miserationi præscripserant tempus, ex pacto hostibus se dedituri, & vrbem, nisi infra quinque dies eis Dominus subueniret. Charitatis autem quod nulla formidabat pericula, dum fratres & populum Domini ab hostibus liberaret. Nam & hoc egredientis in salutem indicant verba: Fac, inquit, domine vt gladio proprio eius superbia amputetur, & capiatur laqueo oculorum suorum in me, & percuties eum ex labiis charitatis meæ. Da mihi in animo constantiam, vt contemnam illum, & virtutem vt euertam eum. Erit enim memoriale nominis tui, cum manus feminæ deiecerit eum. Vocauit ergo abram suam, & descendens in domum suam, abstulit à se cilicium, & exuit se vestibus viduitatis, & lauit corpus suum, & vnxit se myrrha optima, & discriminauit crinem capitis sui, & imposuit mitram super caput suum, & induit se vestibus iocunditatis suæ, cingens sandalibus pedes suos, assumsitque dextralia, & * lilia, & inaures, & anulos, & omnibus ornamentis suis ornauit se. Contulitq; ei splendorem Dominus, quoniam omnis ista compositio non ex libidine, sed ex virtute pendebat. Et ideo Dominus hanc in illa pulchritudinem ampliauit, vt incomparabili decore oculis omnium appareret. Illuc ergo perueniens, & publicum captans hostem, dixit Iudith Holoferni: Sume verba ancillæ tuæ, quoniam si ea secutus fueris, perfectam rem faciet Deus tecum. Viuit enim Nabuchodonosor rex terræ, & viuit virtus tua quæ est in te ad correptionem omnium animarum errantium, quoniam non solum homines, sed & bestiæ agri seruiunt illi per te, & obtemperant ei. Nunciatur enim virtus & industria animi tui vniuersis gentibus, & indicatum est omni seculo, quia solus potens es & bonus in omni regno eius, & disciplina tua omnibus gentibus prædicatur. Et adiiciens ait; Veniens nunciabo tibi omnia, ita vt adducam te per mediam Hierusalem, & habebis omnem populum Israël sicut oues, quibus non est pastor, & non latrabit vel vnus canis contra te, quoniam hæc mihi dicta sunt per prouidentiam Dei. Quid quæso insidiosius excogitari, quid captiosius dici potest, hac mystici dispensatione consilii? Dixit itaque Holofernes: Non est talis mulier super terram in aspectu, & pulchritudine, & sensu verborum.

* al. viriola

tum. Cor enim eius concussum ardebat in concupiscentia eius. Dixitque bibe nunc, & accumbe in iocunditate, quoniam inuenisti gratiam coram me. Ipsa vero quæ luxuriari non venerat, fidei & fortitudinis suæ instrumento, vsa est luxuria aliena. Et crudelitatem quam semel sopiuit blanditiis, in populi liberatione charitatis armis occidit. Percussit ergo Holofernem in ceruicem, & abscidit caput eius, & tradidit illud ancillæ suæ, vt poneretur in peram reportandum in vrbem, quæ salutem fuerat consecuta in manu feminæ. Hoc tamen cauendum docent historiæ, ne quis illius moliatur interitum, cui fidei aut sacramenti religione tenetur astrictus. Nam & Sedechias ob neglectam fidei religionem, legitur captiuatus, & quod in alio regum Iudæ non memini, eruti sunt oculi eius, quia Deum, cui iuratur, etiam cum ex iusta causa cauetur tyranno, lapsus in perfidiam, non proposuit ante conspectum suum. Sed nec veneni, licet videam ab infidelibus aliquando vsurpatam, vllo vnquam iure indultam lego licentiam. Non quod tyrannos de medio tollendos non esse credam, sed sine religionis honestatisque dispendio. Nam & Dauid regum, quos legerim optimus, & qui excepto sermone Vriæ Ethei, in omnibus inculpatus incessit, licet tyrannum grauissimum sustineret, & cum perdendi sæpe nactus fuerit occasionem, ei tamen maluit parcere confisus de misericordia Dei, qui eum sine peccato poterat liberare. Decreuit ergo expectare patienter, vt ille visitaretur à Domino reddita charitate, aut in prælio caderet, aut alias iusto Dei iudicio moreretur. Siquidem vel ex eo potest insigniri patientia eius, quod cum oram chlamydis Saul præscidisset in spelunca, & alibi de noctu castra ingressus, custodum negligentiam increpasset, ipsum regem coëgit profiteri, quia Dauid causam agebat iustiorem. Et hic quidem modus delendi tyrannos, vtilissimus est, & tutissimus, si qui premuntur, ad patrocinium clementiæ Dei humiliati confugiant, & puras manus leuantes ad dominum deuotis precibus flagellum, quo affliguntur, auertant. Peccata etenim delinquentium, vires sunt tyrannorum. Vnde Achior dux omnium filiorum Amon, saluberrimum hoc consilium dedit Holoferni. Perquire inquit nunc domine mi si est ali-

qua iniquitas populi in conſpectu Dei eorum, & aſcendamus ad illos, quoniam tradens tradet illos Deus eorum tibi, & ſubiugati erunt ſub iugo potentiæ tuæ. Si autem non eſt offenſio populi huius coram Deo ſuo, non poterimus reſiſtere, quoniam Deus eorum defendet illos, & erimus in opprobrium vniuerſæ terræ.

Cap. XXI.

Omnium tyrannorum finem eſſe miſeriam: & quod in eos Deus vindictam exercet, ſi manus ceſſet humana, ac hoc in Iuliano apoſtata, & multis ſacra ſcriptura patet exemplis.

FINIS enim tyrannorum confuſio eſt, ad interitum quidem, ſi in malitia perſeuerant; ſi reuocantur, ad veniam. Nam & ipſi flagello paratur incendium, cum in correctionem filiorum eo fuerit vſus pater. Et inquit, Achab reueritus eſt faciem meam, non inducam malum hoc in diebus eius. At Iezabel in ſæuitia perſeuerans, condigno crudelitatis exitu ſanguinem ſuum canibus lingendum præbuit, in loco vbi ſanguinem innocentis Naboth linxerant canes. Quod ſi ita Nabuthæ innocentis ſanguis exquiritur, nunquid tot innocentium ſanguis irrequiſitus erit? Vineam iuſti concupiuit impietas, & in permutationem eius totius regni iura amiſit. Punitur autem malitia ſemper à domino, ſed interdum ſuo, interdum quaſi hominis vtitur telo, in pœnam impiorum. Afflixit Pharao populum Dei, & ab eodem grauiſſimis, ſicut in Exodo legitur, flagellatus eſt plagis. Quas breuiter, vt fidelius teneantur, metro comprehenſas curaui inſerere.

Prima rubens vnda, ranæ tabeſque ſecunda,
Inde culex triſtis, poſt muſca nocentior iſtis.
Quinta pecus ſtrauit, veſicam ſexta creauit.
Pone ſubit grando, poſt bruchus dente nefando.
Nona tegit ſolem, primam necat vltima prolem.

Nec curo quis verſus fecerit, hoc ſolum attendens, quia plagas Aegypti ſub Pharaone ſatis compendioſe comprehendit.

hendit. In his tamen omnibus non est auersus furor eius à populo Dei, sed egredientem persequens cum curribus & equitibus suis in mari submersus est. Aquis ergo pro muro, ad populi defensionem, & pro telo aduersus subuersionem tyranni vsus est Dominus. Salmanasar quoque regnante Ezechia premebat populum Domini, conuersusque rex in preces aduersus minas tyranni, clypeum diuinæ protectionis opposuit. Vnde & eam per prophetam confortauit Dominus, dicens, Non ingredietur vrbem hanc, nec mittet in eam sagittam, nec occupabit eam clypeus, nec circumdabit eam munitio. Per viam qua venit reuertetur, & ciuitatem hanc non ingredietur, dicit Dominus. Protegamque vrbem hanc, & saluabo eam propter me, & propter Dauid seruum meum. Factum est ergo in nocte illa, venit angelus domini, & percussit castra Assyriorum centum octoginta quinque millia. Cumque diluculo surrexisset, vidit omnia corpora mortuorum, & recedens abiit. Et reuersus Sennacherib rex Assyriorum & mansit in Niniue. Cumq; adoraret in templo Nesrach Deum suum, Adramalech & Sarasar filij eius percusserunt eum gladio, fugeruntque in terram Armeniorum, & regnauit * Asaraddon filius eius pro eo. Nec moueat si alio & alio nomine censeatur in diuersis historiis, quia pro traditione Hebræorum, sicut Hieronymus autor est, idem pentonymus extitit. Dictus est enim Salmanasar, & Sennacherib, & Phul, & Teglad * Phalasar, & Sargon. Nisi enim polyonymus habeatur, historicorum quadam contrarietate diffidentium quandoque vacillabit autoritas. Hic ergo angelico gladio primum aduersus exercitum vsus est dominus, deinde aduersus impium manibus filiorum. Ipsa quoque natura vindictas stupet interdum altissimi, & hominum prouocante malitia, creatoris sui legibus mirabiliter acquiescit. Hinc est quod aduersus dominum Nabuchodonosor intumescens, exacto septennio bestiam egit, & pœnitens est denuo reuersus in hominem, rebus restitutus & regno, licet eo postmodum meruerit misero exitu spoliari. Ad tempora transeo Christiana, quoniam in omni gente & populo manifesta est nequitia tyrannorum, & euidens pœna. Iulianus vilis apostata, & sordidus imperator, do-

* Esseraddon

* Phalasar

lo potius quam viribus persecutus est Christum, nec tamen viribus temperauit. Nam sub eo grauissima Christianorum exorta est persecutio, dum Galilæi, quem dicebat conatu impio, nomen moliebatur extinguere. Verum dum aduersus Parthos infaustam expeditionem ageret, & idolis, in reditu suo, pro sacrificio, cædem deuoueret Christianorum, Magni Basilij, aliorumque sanctorum precibus misertus est Deus. Mercuriumque martyrem destinauit, qui tyrannum in castris mandato beatæ virginis lancea perforauit, morientemque coëgit impium confiteri Galilæum, Christum scilicet, quem persequebatur, esse victorem, & de se triumphasse. Cum enim præfatus Episcopus, fideles Cæsareæ in ecclesia perpetuæ virginis genitricis Dei, pernoctantes in orationibus collegisset, ipsa nocte beatam virginem in visione sanctus agnouit, & huiusmodi consolationem accepit: Vocate, inquit illa, mihi Mercurium, & abibit interficere Iulianum, in filium meum, & Deum tumide blasphemantem. Sanctus autem cum armatura sua adueniens, velociter abiit, & aduocans quæ apparuerat Magnum Basilium, dedit ei librum habentem in historia omnem mundi facturam, dextrorsum vero hominem à Deo plasmatum. In principio autem libri superscriptio erat, * dic. In fine homine iam plasmato, Parce. Suscipiens itaq; librum legit ab initio vsque ad Parce. Similem quoque visionem vidit eadem nocte quæstor Iuliani in expeditione Libanius. Rediens Basilius ad martyrium sancti Mercurij nocte ipsa, Mercurij arma non reperit, sed die sequenti inuenit * eadem, & lanceam recenti sanguine cruentatam. Orosius tamen de Mercurio martyre non facit mentionem, sed in expeditione Parthica, tyrannum refert obuij militis telo esse peremptum. Eutropius quoque qui Romanam eleganti compendio describit historiam, peremptum fatetur in castris, sed nullum exprimit cædis autorem: persecutionem tamen quam eodem autore in Christianos supra modum exercuit, ei constat plurimum notuisse. At historia tripartita diligentius persequitur flagitia Iuliani, & quanta immanitate persecutus sit Christum, quem Galilæum nominabat, toto sexto volumine comprehendit. Ex quibus ad laudem Galilæi nonnulla inserui, compendiose de-

*al. dic

*al. eadem nocte

is decerpta ab his, quæ de eo Socrates, Theodoricus, & Sozomenus, teste Cassiodoro, tradiderunt. Iulianus ergo & regio sanguine oriundus, & ex Constantio nepos Constantini Magni, qui Byzantium à suo nomine Constantinopolim appellauit, ab initio extitit Christianus, crescensque in auditoriis Constantinopolitanæ vrbis, exercebatur in basilica, vbi doctores erant, habitu priuato procedens. Pædagogum habebat nomine * Marconium, Grammaticum, * Nidoclem Laconiensem. Rhetoricam vero legebat apud Eubolium Sophistam, iam opera & diligentia Magni Basilij Christianum. Prouidebat enim Imperator ne apud paganum Sophistam legens, ad impietatis dogmata declinaret. Profecit ergo vt ei fama deferret vires imperij gubernandi. Vnde in suspitionem ductus imperatori, ab vrbe regia iussus est abstinere, missusque Nicomediam, prohibitus est conuenire apud Libanium Sophistam Syrum paganumque, qui ibi a pædagogis Constantinopolitanis expulsus morabatur. Vtebatur tamen lectione librorum eius, & in rhetorica proficiens Maximo philosopho Ephesio, quem postea quasi artes magicas exercentem, Valentinianus Imperator fecit occidi, familiaris effectus est. Cumque ab eo verba philosophica prægustasset, cœpit eius imitari religionem, magis & magis cupidine succensus imperij. Imperatorem vero timens, suspicionemque cauens, tonsus * monachicam simulabat vitam, agens proditorem in habitu Christiano, & in ecclesia Nicomediæ lector ordinatus, sic furorem declinauit Imperatoris. In manifesto autem sacros Christianorum legebat libros, & latenter exercebatur in philosophia, inualescente semper ambitione imperij. Vnde & amicis dicebat felicia fore tempora, quibus ipse rerum potiretur imperio. Et quidem manus non euasisset imperatoris, nisi Imperatrix Eusebia inueniens latitantem, & pro eo intercedens obtinuisset, vt ad philosophandum mitteretur Athenas. Refert Theodoricus quod exinde discurrens omnem Helladam, vates quærebat consulens, an ad imperium perueniret. Inuentoque viro qui se potentissimum in magica fateretur, introductus est ab eo in locum idolorum, vt in abdito euocatos à mago dæmones præsens consuleret. Quibus solemniter apparentibus, com-

* al. Martonium

* al. Melodem Laconensem

* al. monasticam

pulsus est Iulianus frontem suam crucis munire signaculo. Quo facto, repente dæmones disparuerunt. Magus itaque cœpit culpare Iulianum. At ille prætendens metum, crucis se dixit obstupuisse virtutem, eo quòd signum hoc dæmones fugerint. Non suspiceris hoc bone vir, inquit magus, quia timuerit sicut ais, sed abominati hoc signum potius abscesserunt. Et ita capiens miserum, odio Christiani signaculi repleuit Iulianum. Post hæc, sicut Socrates autor est, imperator euocans Iulianum, eum constituit Cæsarem, & data sorore Constantia in vxorem, ipsum contra Barbaros destinauit ad Gallias. Successit ergo ei, fecitque sibi initium vincendi barbaros, quod amorem suum apud milites collocauit. Fertur etiam quod dum in aliquam ciuitatem fuisset ingressus, corona laurea, quibus solent ornari ciuitates, inter columnas pendens rupto fune super caput eius decidit, eumque aptissime coronauit. Quo facto, cuncti clamauerunt quia ei signum foret imperij. Congrediens deinde cum hostibus, tanta felicitate prouectus est, vt à militibus appellaretur Augustus. Cumque corona deesset imperialis, vnus signa portantium, torquem quem habebat, capiti eius circumposuit, & hoc modo factus est imperator Iulianus. Quæ vero postea gesserit ille philosophus, iudicent audientes. Nam in ipso principio omnia pro libito disponebat, figmentumque Christianæ religionis abiecit, & singularum vrbium templa aperiens, idolis offerebat, dicens seipsum esse Pontificem paganorum. Intestino quoque bello lacerasset imperium, nisi ei degenti in Thracia, fuisset mors Imperatoris Constantij nunciata. Vt vero fauorem multitudinis sibi conciliaret, ius sibi præferendæ religionis omnibus indulgebat. Studebat ob hoc omnibus omnia fieri: Hinc vanæ gloriæ causa largus, hinc affectata simulatione philosophi parcus, hinc à ciuilitate fictitia, comis; hinc grauis à mole imperij, & quod maxime erat, ne crudelis haberetur, mansuetudinem mentiebatur. Cæterum qualis esset, religione monstrabat. Episcopos ergo in exilium deportatos, iussit euocari, & confiscatas eorum sibi reddi substantias. Templa quoque paganorum velociter suis necessariis præcepit aperire, & quæ eis ablata fuerant, incunctanter restituere sanciuit. Palatio expulit

eunu-

eunuchos, tonsores & coquos. Eunuchos quidem, eo quod vxor eius obierat, post quam non duxit aliam. Coquos autem, quia more philosophi cibis simplicibus vtebatur. Tonsores, quoniam, vt ipse ait, vnus sufficit multis. Scriptores plurimum venerabatur, cultoresque disciplinarum, sed maximè philosophantes. Vnde & fama viros huiusmodi vndique congregabat circa palatia, qui circumamicti palliis, magis habitu, quam magisterio pandebantur. Erantque graues vniuersis Christianis seductores viri, & Imperatoris semper religioni fauentes. Noctibus vigilans conscribebat libros, quos in Senatu publice recitabat. Solus enim Imperator à Iulio Cæsare in curia recitauit orationes. Publicum cursum mularum, & caballorum inhibuit, iubens eos vtilitatibus publicis ministrari. Hæc eius opera laudant pauci, plurimique vituperant, quia remoto fastu palatij, contemptibile videatur imperium. Apud Sozomenum fertur, quia mox in ipso principio sic aperte & impudenter negauit Christianam fidem, vt quibusdam sacrificiis & inuocationibus, quas expeditiones pagani vocant, & sanguine immolatitio nostrum baptisma studeret ablui, & abrenunciare ecclesiasticæ confessioni. Ex illo enim tempore, tam * secretim quam publice, & in templis pagani licenter sacrificia celebrabant. Fertur autem quia dum aliquando sacrificaret, ostensum sit ei in visceribus hostiæ signum crucis corona circumdatum. Quo viso, alij quidem perterriti, veræ religionis virtutem, & Christiani dogmatis æternitatem intellexerunt, eo quod corona victoriæ indicium est, & ambitus circularis, in se rediens est finis ignarus. Princeps autem confortans eos, sibi prospera monstrari asseruit, & quia signum dogmatis Christiani coërceretur, ne ei dilatari liceret, * circuli termino esse conseptum. Cum autem adhuc pueri Gallus & Iulianus ad sepulturam Mammæ * matris, opere inter se diuiso certatim basilicam fabricarent, res dictu mirabilis & forsitan incredibilis accidisse narratur. Galli namque pars augebatur, vtiliterque crescebat. Iuliani vero labores alij quidem fodiebantur, alij terra ipsa euomente ruderibus implebantur, aliquotiens terræ deposita fundamenta copulari non poterant, ac si quædam violenta virtus ab inferiore loco ea

* al. secrete
* al. circulari
* al. martyris

repercutiendo depelleret. Res prodigiosa visa est omnibus existimantibus, quia non esset vir ille in Christiana religione salubris. Nec falso: quod patuit ex post facto. Nam ecclesias & ministros possessionibus & priuilegiis spoliauit, & quod nimis graue, & plane iniuriosum est, clericos iussit militibus aggregari, duci prouinciæ seruituros, plurimosque eorum curiæ tradidit. Populum vero Christianum cum vxoribus & filiis inscribi præcepit, & tanquam vicaneos tributa persoluere, & Galilæos omnes censuit infelici diminutioni capitis subiacere. In initio autem Christianis parcens mitior visus est, sciens priores persecutores nihil profecisse in pœna Christianorum, qui magis inde creuerunt, & facti sunt gloriosi, pro vero dogmate morientes. Inuidens ergo eorum gloriæ abstinuit à tormentis, iudicans esse necessarium, vt sermone potius & ammonitione ad paganitatem colendam populum suaderet, sperans etiam hinc se monstrare clementem. Dicitur enim quia dum Constantinopoli apud Fortunam sacrificaret vrbis, accessit ad eum Maris Episcopus Chalcedoniæ, & publice impium & sine Deo apostatam vocitauit. At ille solam ei improperans cæcitatem, eo quod senex cæcus manu alterius agebatur, adiecit: Neque Galilæus Deus tuus curare te potest. Respondit Maris: Gratias ago Deo qui hæc egit, ne te viderem pietate nudatum. Imperator autem silens abscessit, philosophum simulans, vt ostentatione patientiæ paganitatem roboraret. Lege autem inhibuit, ne Galilæorum filij, Poëtarum, Rhetorum, & Philosophorum legerent disciplinas. Propriis, inquit, telis secundum prouerbium, vulneramur. Ex nostris enim armati, ex nostris conscriptoribus contra nos bella suscipiunt. Posuit & aliam legem præcipiens Galilæos expelli militiis. Adiecit & aliam, vt Galilæis bona auferrentur, quoniam Christus eorum eos pauperes esse præceperat. Scripsit Apollinaris vir doctus & ingeniosus, heroicis versibus pro Homeri poëmate Hebraicam antiquitatem, & in alio opere imitatus est comœdias Menandri, fabulositate deducta. Euripidis quoque tragœdias, & lyram Pindari secutus est, & absolute dicendum, quia ex diuinis scripturis argumenta sumens, omnes * endecticas lectiones tempore paruo composuit, numero,

*al. encyclias

mero, virtute, moribus, conſcriptione, charactere, & diſpoſitione Græcorum valde pares. Fecit & librum nobilem, ad ipſum Imperatorem, ſiue contra philoſophos, in quo tantis ſacræ ſcripturæ teſtimoniis illos irrefragabili ratione deſipere probauit, & ſe vera ſentire de Deo. Quæ legens Imperator, claris tunc ſcripſit Epiſcopis, legi & reprehendi. Cui Epiſcopi reſcripſerunt: Etſi legiſti, non agnouiſti. Si enim agnouiſſes, nequaquam reprehendiſſes. Baſilij autem Cappadoceni creditur hæc fuiſſe Epiſtola. Veniens Imperator Antiochiam, eo quod ei eſſet barba valde prolixa, deriſus eſt, dicentibus Antiochenis: Tondeatur, vt ad funes barba eius proficiat. Et quia taurum conſueuerat immolare, taurum & aram ſuo formari præcepit in ſolio.* Lacerantes ergo dicebant, iſte taurus euertit mundum, & niſi eum Libanius reuocaſſet, grauiter afflixiſſet Antiochenos, aduerſus quos * tum librum ſatis vrbanum ſcripſit. Vt autem etiam Iudæos denuo animaret & armaret in Chriſtum, templum Hieroſolymis eos inſtaurare præcepit. Concurrentibuſq; quos de toto orbe conuocauerat, plurima miniſtrauit, miſitque præſidem impiorum executorem digniſſimum præceptorum. Aiunt enim quoniam ad * repugium faciendum argenteos hamos & cophinos & ſcaphas habuerint. Cumque fodere iam cœpiſſent, ſtatuta quidem die hæc multitudo plurima faciebat. Nocte vero ſpontanea terra de valle creſcebat. Solutis itaque prioris fundamenti reliquiis noua omnia præparabant. Cumque gypſi & calcis multa modiorum millia congregaſſent, vis magna ventorum repente reſpirans tempeſtates atque procellæ ſubito factæ, quicquid congregatum fuerat, diſperſerunt. Adhuc autem veſanientibus eis, & nequaquam diuina longanimitate correptis, maximus primo terræ motus factus eſt, & quiſquis non fuerat diuinis myſteriis imbutus, vehementer attritus eſt. Cum vero neque hoc terrerentur indicio, ignis ex fundamentis quæ ſuffodiebantur, egrediens plurimos fodientium concremauit, aliorum membra diſſoluit. Nocte plurimis in vicina porticu dormientibus cadens ſubito cum tecto ipſa porticus, dormientes oppreſſit. Alia vero die in cœlo ſignum ſplendens crucis ſalutaris apparuit, ſed etiam Iudæorum veſtes crucis ſigna-

* al. Lachrymantes

* al. tamen

* al. reſurgium

culo

culo sunt impletæ, non signatæ tamen splendenti colore, sed nigro. Hæc itaque Dei rebelles considerantes, & diuina cõtremiscentes flagella, ad propria sunt reuersi, confitentes esse Deum, qui ab eorum progenitoribus ligno probatur appensus. In his tamen omnibus non est auersus furor impij, sed indurato corde præcepit, vt quicunque sacrificare nollent, palatium non intrarent, & neque collegio, neque foro, neque arbitrio, neque dignitate, neque qualibet amministratione participarentur. Cum vero torquebantur Christiani, aut spoliabantur, eis patientiam indicebat, quoniam hanc Galilæus eorum expresso verbo legis & testimonio operis suos docuerat sectatores. Vnde & multi Christianorum retrorsum abierunt, aut strati metu, aut capti dolo: & inualescebat sæuitia paganorum. Vt autem ad idololatriam milites facilius assuescerent, studuit ad priscum schema reformare illud signum sublimius Romanorum, quod Constantinus in formam crucis mutauerat. Verum in publicis imaginibus Iouem quasi de cœlo sibi coronam deferentem & purpuram; Mercurium quoque & Martem in se respicientes, velut pro testimonio sapientis & fortis depingebat, hoc agens in imaginibus, vt sub occasione imperij latenter adorarentur Dij, & hoc modo subiecti clanculo fallerentur, exinde sic capti facilius impleturi quod vellet. Si vero detrectarent, torquerentur tanquam imperij contemptores. Approbabat autem studia Christianorum, licet persequeretur fidem & exercitia virtutum, quo paganorum roboraret errorem, apud Galilæos non vera mentiebatur esse, sed ficta. Decreuit ergo eis virtutes præripi, & paganos Christianis absque fide moribus institutis, philosophiæ voluit esse cultores, sicut Arsatio pontifici Galatiæ, scripta ab eo in hunc modum docet Epistola. Paganorum ritus non dum agitur secundum intentionem nostram, propter cultores eius in negligentia positos. Nam deorum claritas, magnitudo atque sublimitas omni oratione, omnique spe maior est. Sed propitij sint nobis dij propter * negligentiam quam habemus, cum illorum prouidentia in paruo tempore, tanta mutatio facta sit, quantam neque orare primitus aliquis præsumpserat. Cum ergo credimus hoc posse sufficere, nequaquam respici-

* al. diligentiam

respicimus quemadmodum superstitionem Christianorum auxit cura peregrinorum, & circa sepulturas & mortuos, multa solatia honestæque conuersationis studia non vera, sed ficta. Quas res arbitror apud nos debere sub veritate geri. Non itaque sat est te talem esse, sed omnes absolute circa Galatiam sacerdotes. Quos aut deprecare, aut ratione flecte, aut certe festinanter à sacerdotali ministerio remoue, nisi diis cum coniugibus & filiis atque seruis colla submiserint, non ferentes vlterius eorum seruos, aut filios hoc facere contemnentes, aut Galilæos impie contra deos agentes, & impietates pietatibus præponentes. Deinde cunctos admone vt sacerdos neque ad spectacula procedat, neque in tabernis bibat, aut cuilibet arti operibusque turpibus aut impudentibus præsit. Qui obediunt, honorentur, inobedientes expelle. Xenodochia constitue per singulas ciuitates, vt nostra peregrini clementia fruantur. Non tantum nostri sed etiam extranei pecunia indigentes. Vt habeas vnde fiat, interim decreui singulis annis triginta millia tritici modios per vniuersam dari Galatiam, & sexaginta millia vini sextarios. Horum quinta pars pauperibus templa obseruantibus debet expendi, reliqua peregrinis, indigentibusque distribui. Turpe namque est, vt Iudæos non abiiciant, sed potius nutriant impij Galilæi, & suos pariter, nec non etiam nostros, nostri vero, nostrorum solatio deserantur. Quapropter doce etiam collationes facere paganos ad talia ministeria, paganorumque vicos offerre primitias frugum. Eosque huiusmodi benefactis institue, docens eos hoc opus olim fuisse nostrorum. Homerus enim hoc probat, introducens Emenium talia facientem. Nos ergo neque * bona nostrorum imitamur, sed aliis * remittimur, negligentia non confusi, magis autem deorum reuerentiam * respuentes. Si igitur hæc te facientem cognouero, lætitia plenus ero. Præsides prouinciarum rarius domi suscipe, frequenter eis scripta transmitte. Ingredientibus eis ciuitatem, sacerdotum nullus occurrat. Cumque ad templa venerint deorum, intra ianuas eos nemo præcedat militum forte, aut præcedentium officiorum, sed qui voluerit subsequatur. Cum ad ipsum limen templi peruenerit, priuatus existat. Tu enim sicut nosti intus es iudex.

* al. bonis nostrorum mutamur
* al. remittimus
* al. respicientes

dex. Hoc enim etiam sacra sanctio videtur exigere. Obedientes igitur pro veritate pij sunt, reluctantes vanæ gloriæ comprobantur. Quid enim patiantur, aut quod mereantur auxilium, qui matrem deorum propitiam habere noluerunt? Qui ergo eam neglexerint, non solum sine querela non erunt, sed etiam nostræ indignationis impetum sustinebunt. Neque enim fas est vt illi parcatur, qui deos habuerit inimicos. Suade siquidem eis, vt si mea volunt frui tuitione, omnes matri deorum studeant offerre culturam. Hæc quidem scripsit, & ad similitudinem ecclesiæ, dæmonum templa constituit, & instituit ministros in diuersis gradibus ad instar clericorum, vt essent qui cæteros docerent cultum perfidiæ, & pœnitentes post culpam secundum traditionem Christianorum correctione mediocri reformarent. Nihil autem quod à paganis committeretur in Christum, enorme videbatur. Adeo quidem vt nec sæuire in mortuos inhumanum aut crudele paganis videretur. Vnde in ciuitate * Sebasta Iohannis Baptistæ sepulchrum aperuerunt, ignique tradiderunt, ossa vero ac puluerem disperserunt. Si vel capita flagitiorum eius, vel summatim quæ per ipsum in orbe aduersus ecclesiam gesta sunt, voluero enarrare, multis magnisque voluminibus tanta egebit materia. Sed progrediamur ad finem, quem pius Galilæus intemeratæ virginis filius, impio persecutori suo, ad consolationem ecclesiæ suæ, & ad gloriam maiestatis, qua patri coæqualis & consubstantialis est, potenter infixit. Procingens ergo se ad Persicam expeditionem, pro more misit Delphos & Delum, atque Dodonem, consulens an expediret ad bella procedere. Vates itaque vniuersi victoriam promittebant, vno inter cætera animati responso, quod pro exemplo mendacij ac seductionis inseiere non pigebit. Est autem huiusmodi.

* al. Sebastea

Nunc omnes aggredimur Dei victoria trophea referentes circa fluuium Thirem. Horum ego dux ero, belligerator Mars. Quisquis ergo Pythium Musarum principem & dominum rationis credit, vim & mentem carminis huius interpretetur. Quo miser animatus, omnimodam sibi victoriam somnians, etiam Galilæos delere præparabat. A plurimis tamen, vt oportuit, vilis apostata contemptus est. In Antiochia namq; vir quidam optimus pædagogus

adolescentium habitabat, eratque illic famosissimus sophista Libanius, expectans victoriam Iuliani, habensque præ oculis minas eius. Ait ergo veram deridendo religionem: Nunc fabri filius quid putas agit? At pædagogus completus gratia dixit: O sophista, creator omnium, quem tu fabri filium nominasti, locellum sepulturæ Iuliano componit. Post paucos dies mors nunciatur Iuliani. Et in locello aduectus est, minarumque timor euacuatus. Eodem quoque tempore, vir religiosissimus Iulianus cognomento Saba, subitæ hilaritatis causam a ministris interrogatus respondit: Ferus sacræ vineæ deuastator, pœnas exactus est vastationis suæ: Iacetque mortuus terroribus minisque frustratus. Sed exprimendus est ordo, quo decessit impius persecutor. Cum ergo tam ciues, quàm hostes, bello Persico laboribus & fame multipliciter afflixisset, veniens Thesiphontem ciuitatem in tantū obsedit regem, vt crebris legationibus ei offerret partem regni, dum solutus bello discederet, quod imperator contempsit elatus, nec attendens quia vincere quidem bonum est, superuincere nimis inuidiosum. Confidebat enim magicis artibus, & arbitratus secundum Pythagoream opinionem, animas diuersa corpora peragrare, se credebat possidere animam Alexandri, ait quod potius in altero corpore esset alius Alexander. Querebantur ergo Romani de principe, qui bellum finire nolebat, resistebant tamen * insistentibus Persis, ita vt frequenter nunc hi, nunc illi verterentur in fugam. Porro Iulianus in equo residens exercitum confortabat, inermis quidem spe felicitatis suæ præsumens, contra quem iaculum repente delatum, discurrens per brachium eius in latus immersum est. Ex hoc vulnere suscepit terminum vitæ. Qui vero iustissimum intulit vulnus, hactenus ignoratur. Sed alij quendam inuisibilium hoc intulisse ferunt, alij vnum pastorum Hismaelitarum, alium militem fame & itinere fatigatum. Sed siue homo siue angelus fuerit, patet quia diuinis iussionibus * ministrauit. Aiunt enim quia cum fuisset vulneratus, mox manum compleuit sanguine suo, & in aerem proiecit dicens: Vicisti Galilæe, vicisti, & in eo ipso confessus victoriam est, etsi blasphemus. Defunctus est autem tertio anno imperij sui, vitæ tricesimo primo,

*al. insistentibus

*al. obtemperauit.

mo, nimium tamen vixisse visus est bonis, qui non modo in ecclesiis, sed etiam in theatris prædicabant victoriam Galilæi. Omnes enim clamabant: Maxime fatue vbi sunt vaticinia tua? Vicit Deus & Christus eius. Defuncto impio inuenta sunt in templis simulachra stupenda principis, & mira insignia sapientiæ conclamatæ, & famosissimæ pietatis. Nam in Carris aperto templo, quod vsque ad reditum suum clausum esse præceperat, inuenta est mulier à capillis appensa, manus extensas habens, aperto vtero, in cuius iecore euentum belli Persici fuerat speculatus. In Antiochia quoque arcas in palatio plurimas humanis capitibus plenas inuenerunt, & demersa puteis innumera corpora mortuorum. Prodigiosa & scelesta illius, quæ nec imperatorem, nec philosophum decuerunt, sed impium & magnum Dei hostem & hominum, tripartita latius pandit historia. In gente quoque Britanniarum, sicut quædam nostratum testatur historia, ad compescendam & puniendam tyrannidis rabiem, gloriosissimi martyris regis Eadmundi manum exercuit. Cum enim * Suanus Britanniæ insulam, quam ex magna parte occupauerat, vastaret, spoliaret, & membra Christi persecutionibus multis affligeret, indictione census, quem lingua Anglorum Danageldum nominant, prouinciam onerauit, præcepitque possessiones memorati martyris conferre in censum. supplicatumque est ei, contempsit preces. Missus à martyre religiosus frater, sub interminatione inhibuit, ne ecclesiam Christi, domum martyris & liberam familiam eius, tyrannus indebita premeret seruitute. Sed impietas ad preces obsurduit, intumuit ad prohibitionem, ad minas induruit, & conuitiis & iniuriis afficiens humilem nuncium, Dei vltricem accelerauit manum, flagellum prouocauit, & patientia Dei contempta, temeritate cæcus incurrit in mortem. Nec mora. Nam tyrannus è vestigio expirauit. Inter milites enim agens in castris, solus sicut ipse confessus est, cum telo vidit adesse beatum Eadmundum, increpantem eum durissime, & cædentem ad mortem. Et ab ea quidem die, licet insula graues tyrannos habuerit, ecclesia beati Eadmundi à præfata indictione fisci mansit immunis. Nemo enim eorum martyrem ausus est prouocare, aut in opprimenda ecclesia eius periculum

Suanus (margin note)

lum

lum facere sui. Nostris tamen temporibus Eustachius filius Stephani, qui in ecclesiam Dei sæuire decreuerat, cum omnia pro viribus depopulatus esset, & terram beati Eadmundi, cui omnes prædones detulerant videret opulentam, sibique non esset consumptis opibus regni vnde semel & secundo militibus æra procederent, iam enim defecerant donatiua, * præsidia iam dictæ ecclesiæ depopulatus est. Nondum tamen digesserat cibum, quem de facultatibus loci acceperat, ipsaque die, antequam se domi suæ reciperet, quæ nimis vicina erat, tactus est martyris manu, & lethali percussus morbo, die circiter octaua rebus cessit & vita. Quid moror in paucis? Vbi sunt, vt, de domesticis loquar, Gaufridus, Milo, Ranulphus, Alanus, Simon, Gillebertus, non tam comites regni, quam hostes publici? Vbi * Guillelmus Saresberiensis? Vbi * Marimo, qui impellente beata virgine incidit in foueam quam parabat? Vbi alij quorum vel nomina conficerent librum. Horum vtique malitia insignis est, infamia celebris, infelix exitus, & quem præsens ætas ignorare non potest. Si ergo quis antiquas nescit historias, si ignorat quomodo * Cyrus, cui reges terga præbebant, à regina Scytharum Tamiri prostratus est, si casus & præcipitia præcedentium non recolit tyrannorum, vel ea quæ oculis ingeruntur inuitis attendat, & luce clarius intuebitur, omnes tyrannos miseros esse.

* al. prædia

* Villinus

* al. Marinio

* al. Tirus

CAP. XXII.

De Gedeone qui forma præsidentium est, & Antiocho.

QVID itaque sibi velint, qui rempublicam, id est populum Dei indebito seruitutis iugo nituntur opprimere, non video, nisi forte ea de causa potentiam appetant, vt tormenta miseriæ potenter ferant. Si enim regere tantum appeterent, non dominari, onus officij metientes, nequaquam tanta currerent auiditate. Voluntas enim regentis de lege Dei pendet, & non præiudicat libertati. At tyranni voluntas concupiscentiæ seruit, & legi reluctans, quæ libertatem fouet, conseruis iugum ser-

uitutis conatur imponere. Docet hæc scriptura cui contraire non licet. Dixerunt omnes viri Israelis ad Gedeon: Dominare nostri tu & filius tuus, & filius filij tui, quia liberasti nos de manu Madian. Quibus ille ait: Non dominabor vestri, nec dominabitur in vos filius meus, sed dominabitur Dominus. Dixitque ad eos: Vnam petitionem postulo à vobis, date mihi inaures de præda vestra. Videor mihi in huius literæ facie quod dixeram intueri. Nam Gedeon qui interpretatur circumiens inutile, vel tētatio iniquitatis eorum, nomine & verbis videtur principis officium indicare. Eius enim est circumire inutilia, & ea vel delere, vel reuocare ad frugem, & quod iniquum deprehendit, excludere à finibus suis, vt sibi aduersus hostes procedat victoria. Defertur honor dominij & recusat, legi tamen subiicit, quos à iugo seruitutis absoluit. Patri filiorum * successurus defertur honor: at ille Deum maluit honorari. Quis eorum rectè huic assimilabitur, qui fas nefasque confundunt, & versantur in laboribus & ærumnis, vt filios possint non tam honoris, quam rapinæ & iniquitatis habere heredes? Quis est enim qui legem Dei, & iustitiam eius, quæ in sola charitate consistit, filiis anteponat? Qui amat, inquit, patrem aut matrem, aut filios plus quam me, non est me dignus. Et profectò qui transitoria Christo præponunt, ipsis transitoriis citius transeunt, nec eorum perpetuatur gloria, apud quos postpositis aliis Christus manet inglorius. Ergo casum timeat princeps, qui liberorum aut carnis motus affectu, honorem diuinum minuit immemor charitatis. Sed nemo est qui in Deum se fateatur insurgere, insurgunt tamen plurimi, & iam ista palam fiunt. Intrauit Antiochus in sanctificationem cum superbia, & hoc quidem faciunt multi. Ozias quem literæ irrefragabiles iustum in multis fuisse commemorant, mortuo Zacharia sacerdote, cui cognomen fuit Intelligens, ordinem sacerdotalem non tam pie, quam audacter inuasit, & reclamantibus Leuitis, nonne tu es Ozias rex & non sacerdos, audire contempsit. Statimque lepra partem illam corporis eius inuasit, quam sacerdos ex lege auri tegebat lamina, vt iuxta * imprecationem propheticam, facies eius ignominia repleretur. Rex quidem notus est, & ex coæuis re-

* al. successiuus

* al. interpretationem

uis regibus, & ex eo maxime quod anno mortis eius natus est Romulus, à quo genus est Romanorum. Imitantur plurimi Oziam, sacerdotalia præsumentes, sed lepram eius paucissimi erubescunt. Plures tamen sequuntur Antiochum, qui non cum deuotione vt offerat vice sacerdotis sancta ingreditur, sed vt deleat si quid est in templo domini sanctum. Cum enim Antiochus desolationis & abominationis idolum fabricasset, libros legis Dei combussit igni, & scidit eos, & apud quemcumque inueniebantur libri testamenti domini, & quicunq; obseruabant legem Dei, secundum edictum regis Antiochi trucidabant eum. Vidi temporibus meis nonnullos sacerdotali se immiscentes officio, & humeros temerarie supponentes, vt arcam præriperent ab humeris Leuitarum, loci immemores, qui in præsentem diem dicitur * oræ percussio. Alios vidi, qui libros legis deputant igni, nec scindere verentur, si in manus eorum iura peruenirent aut canones. Tempore regis Stephani à regno iussæ sunt leges Romanæ, quas in Britanniam domus venerabilis patris Theobaldi Britanniarum primatis asciuerat. Ne quis etiam libros retineret edicto regio prohibitum est, & * Vacario nostro indictum silentium, sed Deo faciente, eo magis virtus legis inualuit, quo eam amplius nitebatur impietas infirmare. Quis autem in tot millibus regnare affectantium esse vult similis Gedeoni? Aut quis legem sibi vult dominari & populo? Omnibus tamen vnum illud deberet sufficere, quod Gedeon à subditis petit, id est si solas ex præda sibi consequatur inaures. Si enim quæ lex loquitur, indicare curauerit, & ei obediens populus acquiescat, vt non sit iniquitas & contradictio in ciuitate & populo cui præest, debet profecto sufficere præsedenti.

* al. ozæ

* al. Vitario

CAP. XXIII.

Consilio Bruti vtendum esse aduersus eos, qui pro summo pontificatu non modo certant, sed scismatice dimicant: & quod tyrannis nihil quietum.

SED esto vt his liceat, qui carnales sunt, contendere de primatu, viris ecclesiasticis hoc vsquequaque ar-

bitror esse illicitum. Carnalium tamen exemplo sub imagine religionis obrepit impietas, & iam non modo contenditur pro sacerdotio, sed pugnatur. Antiqui quondam trahebantur inuiti, & proni ad martyrium, primas cathedras, carcere peius & cruce fugiebant. Contra iam palam loquuntur sacerdotes, & prouerbium nullum dicunt. Nolumus, inquiunt, martyres esse, sed sedium nostrarum gloriam non damus alteri. Misera quidem & miserabilis vox in ore sacerdotis, qui Christum sic agnoscit, vt se nolle eum sequi palam confiteatur. Dubitari poterit an verus moriatur confessor, qui persecutorem si opus fuerit, non expectat? Ait enim Cyprianus: Episcopus si timet, actum est de eo. Sed liceat timere, non stare in necessitate illicitum est. Fugitiuus inutilis infamis est. Est tamen in quo videntur imitari constantiam martyrum, si pro cathedra scilicet fuerit decertandum. Fertur à quibusdam & verum est, quod super Romano pontificatu ab ambitiosis quandoque, imo sæpe litigatum, & non sine sanguine fraterno sancta sanctorum ingressus sit pontifex. Concitata sunt iterum bella plusquam ciuilia inter Cæsarem & Pompeium, & quicquid Philippis, Leucade, Mutinæ, in Aegypto, Hispaniave præsumptum est, quicquid impie gestum, pugna sacerdotalis absoluit. Nunquid Christiani sanguinis procurant effusionem, vt eis præ cæteris liceat pro grege, quod pastoris est, animas ponere? Nunquid ecclesiam diruunt, profanant sancta, vt sit quod ædificari & sanctificari oporteat? Concutiunt populos, regna sollicitant, ecclesiarum deripiunt facultates, forte vt sibi faciant materiam promerendi, vt componant omnia, vt pauperibus miserendi, & prouidendi, aliis concurrentibus necessitatem præripiant. Si enim vt plura sibi impune liceat, si vt pecuniam congregent, si vt carnem & sanguinem foueant, dilatent & corrumpant, si vt familiam nobilitent, si denique vt gloriam suam quærant in clero dominantes non forma facti gregis ex animo, licet labiis & simulatione officij pastorem induant, tyrannis quam principibus facilius accedunt. Dicunt philosophi, & verum arbitror, nihil in rebus humanis vtilius homine, & in ipsis hominibus principe ecclesiastico vel mundano nemo vtilior. E diuerso nihil homini perniciosius

ſius homine, & in eis tyrannus ſecularis, aut eccleſiaſticus pernicioſior eſt. Sed profectò in vtroque genere, ſecularem eccleſiaſticus antecedit. Sal enim infatuatum ad nihil omnino valet, niſi vt proiiciatur foras, & conculcetur ab hominibus. Porro

Vſque adeo ſolus ferrum mortemque timere
Auri neſcit amor, pereunt diſcrimine nullo,
Amiſſæ leges. Sed pars viliſſima rerum
Certamen mouiſtis opes.

Ergo diuidatur vnitas, integritas ſcindatur, ſinceritas corrumpatur, maculetur & ſanctitas, mundi nouum iudicium celebretur, & princeps eius qui in paſſione Chriſti eiectus eſt, rediens ſcandala ſpargat, vt beatus ſit, qui non capitur tendiculis eius:

—— Tantóne nouorum
Prouentu ſcelerum quærunt vter imperet orbi?
Vix tanti fuerat ciuilia bella mouere,
Vt neuter.

Rectiſſimam eminendi viam docuit Chriſtus, qui diſcipulos ſuos regibus gentium noluit conformari, vt dominentur in ſubditis, & qui poteſtatem exercent, benefici dicantur, ſed qui maior eſt, ſponte minoretur, & ſolum præ cæteris, * iure, quiete, viribus, & contentione remota, ſibi vindicet officium miniſtrandi. At iſti aliam prætulerunt aſcendentes ex aduerſo fratrum, & miniſtrandi humilitate reiecta appetunt præ regibus gentium dominari. Nec dubium quin refrigeſcente, imo extincta charitate, ſedem ſuam & ipſi ponant ad aquilonem. Siquidem productos odere pares. Vtinam ſecuti eſſent, qui ea viderunt tempora, conſilium Bruti, à quo cum, imminente bello ciuili Catonis auerrit autoritas. Decreuerat enim manus ſuas ab armis continere ciuilibus, quibus quanto quiſque libentius & fortius immiſcetur, tanto iniquior & immanior eſt. Ait ergo:

* al. vita quiete

Nunc neque Pompeij Brutum nec Cæſaris hoſtem,
Sed bellum victoris habes.

Si ergo ſapiant hi pro quorum dominio ſciſmatici litigant, eos ſolos concurrere patiantur, alterutri metuant opem ferre, incerti quis victor futurus ſit, certique quanta, quam grauis ruina victis immineat.

*al. mutato

*Nulla manus belli * mutuato iudice pura est.*

Nam &

Victrix causa Deo placuit, sed victa Catoni.

Gaudeat plane mundus, cum alter solus vicerit, sed propensiori lætetur gaudio, si vicerit vterque vel neuter. Conueniant ergo si placet in insula Lycaonia, aut aliò, si quis tamen locus bellis siue duellis est aptior, nam antiqui, teste Quintiliano, bellos dicebant quos modo duellos appellamus, & sine orbis & vrbis periculo vincat alteruter duellorum, quem Deus scilicet approbauerit, aut victorem esse permiserit. Victus quoque, si id victori placeat, demergatur in Tyberim, aut si cum eo mitius agendum videtur, retrudatur in caueam. Cui cum abbas loci claustrum, imo carcerem aperuerit, protestetur se non illud ei qui damnatur præparasse, sed victo. Siquidem

Nulla fides vnquam miseros elegit amicos.

Qui vero vicerit, id est qui violentior fuerit, in Liparem, aliamve insulam exul perpetuus deportetur ad marmora secanda, aut ad metalla damnetur. Facinus enim scismatis quos inquinat æquat, nisi quia plerumque qui fortior, imo ferocior, idem & iniquior est. Quid pernitiosius aut odibilius bello ciuili? Nihil plane præter rabiem scismaticorum, aut hæreticam pestem. Quorum vtrum perniciosius sit, non facile dixerim, si tamen in his numerus est, vt vnum segregetur ab altero. Cessabunt plane bella ciuilia, si præsumptioni desit temeritatis adiutor. Nec est qui conciues possit vrgere ad furorem, nisi eos aliquatenus ipsa delectet insania. Vtique necessitas consurendi, aut nulla omnino, aut vt multum imaginaria est. Hæc quoque permultis maximisque periculis patet, quorum nemo satis declinat euentum, nisi præcaueat facultatem. Innuit hoc Poeta grauissimus, aut si iuxta Quintilianum rectius dicere malueris oratorem, non repugno, dum constet præcauenda esse etiam quæ possunt euenire pericula, & vniuersitatem ab vno quolibet cogi non posse, vt sceleri obsequatur inuita. Ait enim,

Hic quamuis nullo maculatus sanguine miles,
Quæ potuit, fecisse timet, quid pectora pulsas?
Quid vesane gemis? quid fletus fundis inanes?
Nec te sponte tua sceleri parere fateris.

Vsque

Vsque adeó ne times, quem tu facis esse timendum?
Classica det bello, diros tu neglige cantus.
Signa ferat, cessa iam iam ciuilis Erynnis
Concidet, & Cæsar generum priuatus amabit.

Sic sic si ecclesia Dei erigatur in spiritus libertatem. Si ministerium sceleris subire detrectat, aut omnino scismata sopientur, aut manente compage vnitatis, soli inter se scismatici dimicabunt. Interim contineat ecclesia manus suas, quoniam gladius Petri, qui sanguinem carnali sitiebat affectu, mandato domini ad præsens tegitur in vagina, & discipuli eradicare zizania properantes, præcipiuntur messores angelos expectare. Oret vnitatis integritas, vt in se colligat dissidentes lapis incisus, in quo fundatur ecclesia, quem scismatici reprobant, qui fecit vtraq; vnum, & vestem suam in sortem fidelium integram cedere maluit, quam secari. Oret inquam ne deficiat fides, & expetens in cribro Sathanas non disperdat, conculcet & triticum. Oret pacem, quærat pacem, & persequatur etiam fugientem. Meminerit eius, qui cum posset producere plus quam duodecim legiones angelorum, exaltatus in crucem omnia acquisiuit. Ipsa enim exinanitio adeo meruit exaltari vt ad gloriam eius flectatur omne genu. Scismaticos nocentes accipiunt, sed consentientes iustos, nocentes faciunt bella sacerdotalia. Quiescant ergo stantes à longe cum Petro, vt videant finem. Recolant illud ethnicum:

——*Si cælicolis furor arma dedisset,*
Aut si terrigenæ tentarent astra Gigantes,
Non tamen auderet pietas humana, vel armis,
Vel votis prodesse Ioui.

Hoc quidem videtur esse seruãdum in his vbi quis iustius induit arma, scire nefas. Nam si hæreticus, scismaticúsve catholicum impugnat, assistere veritati pium est, & Romano Pontifici deuotissime famulari. Hoc quidem cum innotuerit, nam scismaticus se catholicum esse sæpe mentitur. Quis enim præsumet summum iudicare pontificem, cuius causa Dei solius reseruatur examini? Vtique quisquis hoc attentauerit, laborare quidem, sed proficere nequaquam potest. Nec ad vnguem nomen Pontificis arcto habeatur, hic pontifex cuiuscunque canonica præcessit

electio. Ionas vt naufragium tolleret, naufragium fecit, maluitque perire solus, quam alios inuoluere periculis suis. Nec tamen regendæ nauis curam susceperat. Salomon ab eo maternum conuincit affectum, quod integrum meretricis calumnia filium cedere maluit, quam partiri. At isti periclitari malunt ecclesiam, & scindi, quàm honorem non vsurpare, & innocenti matri ecclesiæ non inferre calumniam. Hæc est, inquit, mater eius, quoniam ex dilectione refugit sectionem. Econtra hic priuignus est, qui

Ferro rimatur viscera matris.

Quot & quantos tumultus, & strages dedit illa collisio, quando filius Petri Leonis aduersus Innocentium bonæ memoriæ Quintum, domini Adriani præcessorem, cuius vitam & felicitatem in se in æuum protendat dominus, conatus est ab aquilone ascendere? Nonne & stellarum partem secum traxit ruina eius? Quisnescit Egidium Tusculanum? Quis Petrum Pisanum, cui nullus aut vix similis alter erat in curia? Quis recenseat Episcopos, qui in tota fere Italia corruerunt? Profecto dum ruinæ illius exstabit ætate nostra memoria, incredibile est quempiam adeo misere ambitiosum esse, vt ecclesiam scindere non formidet. Neminem ita * stupidum esse credo, qui non malit se deleri, quam vt pro eo tanta fiat turbatio. Si delictis nostris exigentibus, carnificum istorum quisquam ascenderit sedem Petri, & ad gubernaculum nauis eius domino indignante, accesserit, plane naufragium non immeritò faciet; cum & Petrus vocatus à domino, ad validiorem territus auram cœperit mergi, & nauis quæ dominum habebat vectorem, de salute desperet, donec Christus dormiens precibus excitetur. Vtique qui misere ascendit, rotatur miserius, & miserrime deiicietur, nec lætos habent exitus, quæ malo sunt inchoata principio. Discordia certissimum iniquitatis, & defectus indicium est. Siquidem

—— Minimas rerum discordia turbat,
Pacem summa tenent.

Phaeton in fabulis, dum paternos currus affectat, incendit orbem, & tandem miseratione Dei, & ipse succensus corruit præceps, curru disiecto. Tunc

* al. cupidum

Ipse

—— Ipse diem sine sole ferunt :

& dum flagrat ecclesia succensa scismate, Christus videtur abesse. Icarus quoque dum elatus iuuenili leuitate fertur in cælum, marinis fluctibus mergitur. Deiectus enim est dum alleuaretur. Subuectio siquidem impiorum, grauioris ruinæ præparatio est. Quis autem eo * iniquior, qui ministerium pacis, sacrificandi officium in rixas mittit, & carnificium? Quorsum quæso tanta immanitas? Nunquid ad vitam? Sed eorum finis interitus. An ad gloriam? Sed gloria eorum in confusione est. An ad voluptatem? Ergo & eorum Deus venter est. An vt nobilitentur in carne & sanguine? Sed caro & sanguis regnum Dei non possidebunt. Nam aduersus carnales non ego, sed hæc & grauiora his, apostolica intonat tuba. Quorum inquit finis interitus, quorum Deus venter, & gloria in confusione, quia terrena sapiunt. Si vt suam expleant voluntatem, aliis dominantes quod tyrannicum est, eis nihil minus proueniet. Tyranno siquidem nihil tutum est, aut quietum. Interroga Damoclem, & se hoc à tyranno Siciliæ didicisse fatebitur, cum ei vndique in ardentes prunas ruina immineret ad primum nutum & quasi texentis licio dependens gladius inter regales delitias ceruici illius similis ferienti irrueret. Hoc quidem apud Claudianum astruit Theodosius. Ait enim,

* al. nequior

Qui terret plus ipse timet, sors ista tyrannis
Conuenit, inuideant claris, fortesque trucident.
Muniti gladiis viuant, septique venenis,
Ancipites habeant artes, trepidique minentur.
Tu ciuem patremque geras, tu consule cunctis.
Nec tua te moueant, sed publica vota. ——

Erubesce Sydon ait mare, quia iam carnalis loquitur, quæ vir spiritualis audire non potest. Si enim audirent sacerdotes vocem hanc, nequaquam per tela, per hostes currerent, vt primas cathedras occuparent. Sed licet omnes summi pontificatus apicem deferant, quantum salua religione licet, fugiendum, quam suscipiendum arbitror sapienti. Vt enim ex conscientia verum loquar, illius laboriosissima, & quantum ad statum præsentis seculi pertinet, miserrima videtur esse conditio. Si enim auaritiæ seruit, mors ei est. Sin autem non effugiet manus & lin-

guas Romanorum. Nisi enim habeat vnde obstruat ora eorum, manusque cohibeat, ad conuitia, ad flagitia, & sacrilegia perferenda, aures, oculos, duret & animum. Tria quidem sunt, quæ præ ceteris, etiam prudentum omne iudicium subuertunt, amor munerum, acceptio personarum, facilitas credendi. Nam ad ista moueri & iustitiam dispensare, nullus omnino potest. Ergo & ab his immunem Romanum necesse est esse Pontificem, qui omnium coërcere debet excessus. Si odit munera, quis beneficia conferet in inuitum? Quid largiturus est, qui non accipit? Aut quomodo si non largitur placabit Romanos? Si personas eorum non accipit, quomodo subsistet ante faciem eorum? Vix enim in conclaui causam poterit pensare sacerdotalem, quin eos in consiliis omnibus admittere compellatur. Quid quod cogitur damnare Simoniam, munera & retributiones? Si ea sequitur, nonne seipsum propria voce condemnat? Si in summa potentia minima licentia est, profecto qui legibus præest, nulli subiicitur, sed ab illicitis arctius coarctatur. Ergo & Romano Pontifici minimum, eo ipso quo plurimum licet. Quid ponderosius est sollicitudine omnium ecclesiarum? Apostolicum priuilegium transit ad successores, & plane pars priuilegij est, quam Apostolus ad Corinthios loquitur. Quis, inquit, infirmatur, & ego non infirmor? Quis scandalizatur, & ego non vror? Si totum non vultis reuoluere, vel istud vendicet, qui de primatu contendit, & vt puto cito faciet locum. Præterea qui Romanus pontifex est, eundem pro conditione ecclesiæ quæ nunc est, esse seruum seruorum necesse est. Non equidem nuncupatiue ad gloriam, vt quidam opinantur, sed substantiue, vt pote qui seruis Dei seruiet vel inuitus. Omnis enim persona Dei seruit, & dispensatrix est clementiæ vel iustitiæ suæ. Seruit angelus, seruit homo, seruiunt boni, seruiunt mali, & ipse princeps mundi diabolus seruit. Ergo & Romani seruiunt Deo, & tyranni, quibus Romanorum necesse est seruire pontificem. Adeò quidem vt nisi seruierit, aut expontificem, aut exromanum esse necesse sit. Quis cum ergo seruum seruorum esse ambigit? Dominum Adrianum, cuius tempora felicia faciat Deus, huius rei testem inuoco, quia Romano Pontifice nemo miserabilior

est,

eſt, conditione eius nulla miſerior. Et licet nihil aliud lædat, neceſſe eſt vt citiſſime vel ſolo labore deficiat. Fatetur enim in ea ſede ſe tantas miſerias inueniſſe, vt facta collatione præſentium, tota præcedens amaritudo, iocunditas & vita feliciſſima fuerit. Spinoſam dicit cathedram Romani pontificis, intantum acutiſſimis vſquequaque conſertam aculeis, tantæque molis, vt robuſtiſſimos premat, terat, & comminuat humeros. Coronam & phrygium clara merito videri, quoniam ignea ſunt. Se nunquam à natali ſolo Angliæ malle exiſſe, aut in clauſtro beati Rufi, perpetuo latuiſſe dicit, quam tantas, niſi quia diuinæ diſpenſationi reluctari non audet, intraſſe anguſtias. Dum ſupereſt, ipſum interroga, & crede experto. Hoc etiam mihi ſæpiſſimè adiecit, quod cum de gradu in gradum à clauſtrali clerico per omnia officia in pontificem ſummum aſcenderit, nihil vnquam felicitatis, aut tranquillæ quietis vitæ priori adiectum eſt ab aſcenſu. Et vt verbis eius vtar, nihil enim cum præſens ſum, ſui gratia vult apud ſe abſconditum eſſe ab oculis meis. In incude inquit, & malleo ſemper dilatauit me dominus, ſed nunc oneri quod infirmitati meæ impoſuit, ſi placet ſupponat dexteram, quoniam mihi importabile eſt. Nonne ergo miſeria digniſſimus eſt, qui pro tanta pugnat miſeria? Sit ſane ditiſſimus qui eligitur, ſequenti die pauper erit, & infinitis fere creditoribus tenebitur obligatus. Quid ergo erit ei, quem nulla vocat electio, ſed repugnante in membris Chriſto, ambitio cæca & cruenta non ſine ſanguine fraterno * intrudit? Hoc quidem eſt Romulo ſuccedere in parricidiis, nō Petro in commiſſi diſpenſatione ouilis. *al. intruditur

CAP. XXIIII.

Epicureos nunquam aſſequi finem ſuum.

NISI diſſimulet contentioſus, quæ tamen diſſimulari ratio non permittit, ex ſuperioribus luce clarius liquet Epicureos nunquam aſſequi finem ſuum. Cum enim ad tranquillam aſpirent vitam, & ad libidinem explendam ſe retrahant & philoſophentur, imo deſipiant, nemo enim quòd male libet, poteſt ſapienter explere, hoc per iſta Babylonis fluenta nullus aſſequitur. Illos quoque

quoque Epicureorum nomine censendos arbitror, qui suam volunt in omnibus implere voluntatem. Nam cum res libidini seruiunt, in voluptatem transit affectus. Si affectus affectui non pareat, quo magis vis, torqueris magis, si tamen sit libido in voluntate. Alioquin interdum velle quod non potes, iocundum est & fructuosum, si forte esurias & sitias iustitiam, laboriosum tamen. Mundus itaque Epicureis plenus est, eo quod in tanta multitudine hominum, pauci sunt, qui non famulentur libidini, id est, corruptæ voluntati, sed laboriosæ voluntatis nexibus non impliciti, aut nulli, aut pauciores sunt. De loco voluptatis exclusus est homo, ex quo libido præualuit, eo quod vita iocunda & tranquilla frui non potest, cui cœperit libido dominari. Maluit facere quod libuit, quam quod iussus est, & proiectus in locum miseriæ, in terram laboris missus est, vt ei & semini suo terra spinas & tribulos germinet, & in sudore vultus sui comedat panem suum, qui in rectitudine voluntatis obediens, sine difficultate & labore plenam poterat habere voluptatem. Siquidem ad necessitatem & voluptatem, parata inuenerat omnia. Vultus autem, sicut his placet, qui curiosius scrutantur verborum originem, dicitur à volendo; & sudor eius laborem, & angustias indicat corruptæ voluntatis. Si ergo sudatur in eo, qui confirmat cor hominis, & etiam in sumendo quid lætificat, quid est, quod sine labore sibi natura mortalis credat indultum? Anima sibi dictum recolit, quod matri omnium nostrum peccatrici sententia creatoris intorsit. Parit ergo in dolore filios virtutum, quæ sine labore parit sobolem vitiorum. Natura namque peccatrix ad malum prona est, & corrupta ab adolescentia sua, quæ ætas origini vicinatur, vt sine labore & difficultate labi, & non possit erigi ad bona sine labore, & erectus sine difficultate & gratia stare non possit. Parit itaque vitia, filias vtique non filios sine dolore, sed procul dubio ad dolorem, sed in dolore filios, sed plane ad gaudium, non dolorem. Ergo Epicureus versatur in dolore, cuius vita filios parit, aut filias, & semper præsentes, aut futuras ingemiscit angustias. Nam vt cætera taceam, præsentibus non lætatur, aut si cæcus non est, dum rerum metitur exitus, ea tanquam abeuntia & fugientia deplorat. Læ-

rat. Lætis etenim stare negatum est, nisi quis lætetur in his quæ beatum faciunt, aut ad perpetuam proficiunt vitam. Præterit namque mundus hic, & omnia desiderabilia eius. Quantumlibet blandiatur incautis, & dulces fallaciæ suæ propinet illecebras, nouissima eius quouis absinthio amariora sunt. Et quia ratio præsentem statum eius imperfectum esse, vsquequaque conuincit, nescio quid solidum semper pollicetur in posterum, vt in omnibus amatoribus & sequacibus suis nec vnum ab initio duxerit ad perfectum, aut voti compotem fecerit. Hinc est quod auarus in mediis opibus esurit, potens & præsidens in summo fastigio seruit in profundo luxu, voluptuosum gaudij defectus angit, & famæ procus & gratiæ, in toto tumore inanis gloriæ vilescit. Cui ista non patent, nimium cæcus est, cum vnusquisque eorum qui versantur in his, sibi quod appetit, deesse fateatur. Sunt tamen quorum oculos ita perstrinxit malitia, vt quæ per se lucent, nequeant intueri. Sic oculis capti talpæ lucis beneficium non agnoscunt, & innatis gaudentes tenebris, oderunt aërem puriorem, nec viuere queunt, si diutius arceantur ab humo & latebris suis. Nonne talparum gerunt imaginem, qui semper in humo versantur, quorum tota conuersatio in terra deprimitur, vt nihil altum sapiant vel diuinum? Sed nec humanum quidem, cuius est cùm cætera animalia prona ferantur in terram, cælum & quæ cælestia sunt, erecta dignitate corporis & animi contemplari. Hi tamen suo, sed talpæ quodam naturæ vitio, deprimuntur. Profecto deterior est, quem culpa maculat, eo qui naturæ laborat imperio. Nec credas altum sapere, qui naturæ consortes, non tam virtute quam vitiis vult præire. Sed quid in grege isto talparum arguo cæcitatem, nisi quod aliorum fons esse videtur? Ab eo namque scaturiunt riuuli vitiorum, vt quasi in corpore vno videas confinxisse rapacitatem leonis, sæuitiam tigridis, gulam lupi, varietatem pardi, fraudem vulpis, tenacitatem harpyiæ, immunditiam suis, petulantiam hirci, superbiam equi, stoliditatem asini, obstinationem muli, toxicum hydræ, nigredinem corui, & quicquid aliud peruersitatis infundere potuit homini teterrima creatura. Nam ab eo vniuersa hæc incommoda profluxerunt, dum boni &

mali scientiam & similitudinem Dei promittit per rapinam. Exinde inclinata est ad malum natura hominis, cuius quasi quædam infantia præcessit innocens, dum à colloquiis peruertentibus & peruersis abstinuit. Siluit homo & mansit innocens, immisso sopore obdormiuit innocens, expergefactus & agnoscens auxilium simile, quod ei fabricauerat Deus innocenter locutus est magnalia Dei. Sed ex quo factus verbosior per ostium curiositatis eductus, exercuit cum tentatore verbi commercium, quasi ab infantia adolescens concepto calore intumuit, & præuaricatus mandatum, cuius custodia ad gloriam fuerat profutura, corruptus est, vt ex tunc mirabili & inuincibili lege conditionis inflictæ, sibi vnio reluctetur carnis & spiritus, vt nulla ratione componi possint, nisi illius gratia intercedat, qui fecit vtraque vnum, & carnem in electorum fine, faciet à spiritu absorberi. Si verbis gentilium vti licet Christiano, qui Solis electis diuinum, & Deo placens per inhabitantem gratiam esse credit ingenium, & si nec verba, nec sensus credam gentiliũ fugiendos, dummodò vitentur errores, hoc ipsum diuina prudentia in Aeneide sua sub inuolucrô fictitij commenti, innuisse visus est Maro, dum sex ætatum gradus, sex librorum distinctionibus prudenter expressit. Quibus conditionis humanæ dum Odysseam imitatur, ortum exprimere visus est & processum, ipsumque quem educit & prouehit, producit & deducit ad manes. Nam Aeneas, qui ibi fingitur animus, sic dictus, eo quod est corporis habitator. *Ennos *ἔννειος enim vt Græcis placet, habitator est, δέμας corpus, & ab his componitur Aeneas, vt significet animam quasi carnis tugurio habitantem. Sic etiam Neptunum ennosigæum, eo quod Sigæum inhabitet. Primus itaque liber Aeneidos sub imagine naufragij manifestas infantiæ, quæ suis procellis agitatur, exponit tunsiones, & in fine suo abundantia cibi & potus adulta prosilit ad lætitiam conuiualem. In confinio ergo adolescentiæ prodeunt colloquiorum commercia, & eorum intemperies aut fabulas narrat, aut veris falsa permiscet, eo quod multiloquio peccata deesse non possunt. Porro tertius varios iuuentutis, quasi suos canit errores. Eo quod illa ætas solos fere nouit errores. Siquidem vt ait Ethicus,

Imber-

Imberbis iuuenis tandem custode remoto
Gaudet equis, canibusque, & aprici gramine campi.
Cereus in vitium flecti, monitoribus asper
Vtilium tardus prouisor, prodigus æris.

Prima ergo ætas nutricem, secunda custodem habet, tertia quo liberior, eo facilius errat, nondum tamen procedit ad crimina. Quartus illicitos amores conciliat, & ignem imprudenter conceptum in pectore, ad amantis infelicem producit rogum. Neque enim inconcessis fatalem beatitudinem esse sub typo Mercurij ratio persuadet, docetque illum, qui dum fuerat paruulus sapiebat vt paruulus, fuga irrefragabiliter apprehensa, euacuare quæ erant paruuli. Vnde, vt ad memoratum Ethicum redeamus,

Conuersis studiis ætas animusque virilis
Quærit opes, & amicitias, inseruit honori.
Commisisse cauet, quod mox mutare laboret.

Ergo & virilis ætas pucrilia, & iuuenilia erubescit, & si à peruersa voluptate & immundo amore nauigij sui soluere non potest anchoram, præscidit & funem. Sic & Patriarchæ pudicus filius pallium reliquit adulteræ, ne adulterij crimine inuolueretur. Quintus maturitatem ciuilem promit, & ætatem depingit vicinam senectuti, imo quæ ipsam iam ingreditur senectutem. Nam & patrum honores recolit, maiorum memoriam veneratur, & quasi ad tumulum Anchisæ solennes celebret ludos, in his ipsis exilij sui miseriam recognoscit. Dum vero hinc egreditur, transit ad sextum, & amissis Palinuro & Miseno, duce scilicet nauigij dormitante & temerarij prælij incentore, cum iam frigescat affectus, viresque deficiant, non tam senectutem sentit quam senium, & velut quendam descensum ad inferos, vbi quasi rebus inutiliter gestis, totius anteactæ vitæ recognoscat errores, & discat alia via incedendum esse his qui volunt ad dulces Lauiniæ complexus, & fatale regnum Italiæ, quasi ad quandam arcem beatitudinis peruenire. Constat enim apud eos qui mentem diligentius perscrutantur autorum, Maronem geminæ doctrinæ vires declarasse, dum vanitate figmenti poëtici, philosophicæ veritatis inuoluit arcana. Licet autem de prima corruptione specialiter dictum sit, potest & de singu-

singulis manifesta ratione monstrari, quia natura hominis ab adolescentia sua prona est ad malum; vt ex quo libero, licet depresso, cœperit vti arbitrio, per se cadat sponte in culpam, & inde merito suo præceps prolabatur in pœnam: erigi tamen nequaquam potest ad bonum, nisi gratia Dei supponat manum suam. Lata est ergo Epicureorum via, & haud dubiam ducit ad mortem, per * pericula tamen, per errores, per amaritudines, & per omnimodas vanitates, vt lætum & quietum tranquillæ vitæ statum in ea nullus inueniat, vel ad illum tandem ea ducente perueniat. Nam vt vera beatitudo possideatur, non vanis, sed veris insistendum est bonis. Vana enim cultorem suum perturbant in tenebras exteriores, ad fletum oculorum, stridorem dentium, tinnitum aurium, & varias pressuras, & pœnas inferorum, apud quos nullus ordo, sed sempiternus horror inhabitat.

* al. spicula

CAP. XXV.

Quæ via fidelissima sit, ad assequendum, quod Epicurei appetunt, vel pollicentur.

SENTENTIÆ tamen non struo calumniam, quæ beatitudinem esse definit, lætum semper & quietum tranquillæ vitæ statum. Sed interpretatione sinistra & vitiosa executione arbitror infamatam. Adeo quidem, vt cum Epicurei sint plurimi, id est, vani sectatores voluptatis, nomen hoc pauci profiteantur. Erubescunt enim dici quod sunt, & propriam turpitudinem occultare nituntur nomine alieno, dum non tam boni esse cupiunt, quam videri. Si vero diffinitioni fidelis detur interpres, & sententiæ commodus executor, qui manum apponat ori, id est, qui facit quod loquitur, nihil verius & rectius apud Stoicum, & Peripateticum esse conuinces, quos ad te iocundo grandis viæ compendio cum præceperis introducam. Ne tamen vllam eo, quo Epicurei diffinitio tendit, viam putes, eam tibi in calce libri, quasi in fine viæ, conabor aperire. Est autem ardua & arcta, plana tamen & recta diligentibus Deum, quo ducente, docente, & subuehente, non offendit quis ad lapidem, pedem suum. Ipse namque lapis offensionis, & petra scandali, gradientes in se quos accipit, erigit, & corroborat, vt humiliati

in se,

in se, in eo gloriantes, audacter & libere præconentur, quia omnia in eo possumus, qui nos confortat. Via siquidem hæc virtus est, duobus interiecta & arctata limitibus, cognitione scilicet & exercitio boni. Nosse nãq; bonum, & non facere, meritũ damnationis est, non via beatitudinis. Vnde inquis hanc ingrediar, qui in inuio sum, & non in via? In tanta varietate viarum ignotarum, aduena & peregrinus, cuius oculi languerunt præ inopia, & fere iam deficiunt, quibus eam discernam indiciis, vt ad id tranquillitatis & gaudij perueniam, quod promittis.

Est, inquam, *via sublimis cælo manifesta sereno.*
Lactea nomen habet.

Serena tibi cælum, ne turbetur præ indignatione oculus animæ tuæ, & facile lacteam hanc agnosces viam. Redi ad te, patrum suspice monumenta, & ibi intuere diligenter vbi à via deflexeris gressum, & vbi cecideris in errorem. Recolo autem nos aberrasse ibi primum, vbi impulsus & euersus est homo, vt caderet præuaricatione mandati, quando ad vetitum scientiæ lignum, suadente diabolo, temerariam & incautam manum extendit. Abinde enim peccatum accepta occasione per mandatum, seduxit me, & per illud occidit. Ipsum namque mandatum operatum est in me omnem concupiscẽtiam, quia semper

Nitimur in vetitum, — Quod non licet, acrius vrit.

Ad arborem scientiæ manum extendit, gulam impleuit, & contra promissum fallacis inimici, & secundum interdictum veracis Dei, obtenebratus est homo, & in esuriem prostratus, fœdus feriens cum morte, & pactum faciens cum inferno. Boni tamen, & mali sciens factus est per experientiam, & multiplici miseriæ locum fecit in se. Ergo à ligno scientiæ dum prohibitus illud ascenderet, à veritate, virtute, vita cecidit, & deuiauit homo, nec reuertetur ad vitam nisi ad arborem scientiæ redeat, & inde veritatem in cognitione, virtutem in opere, vitam in iocunditate mutuetur. Rationis itaque acumen exerceat, vt discernat inter bonum & malum, & in ipsis bonis aut malis, quid cui præponderet, agnoscat, iugi deinde curet solicitudine, ne partem suam faciat deteriorem, sed toto conatu mentis & corporis, præeligendis inseruiat. Ipse quoque labor dulcescat sibi, & totam amaritudinem rerum

præsentium (vt ait beatus Gregorius) spe temperet futurorum. Nam & propheta diu noctuque sub expectatione Dei sui cibatur lachrymis: & sic lugentibus veritas ipsa, quæ nec fallit nec fallitur, veram beatitudinem repromisit. Nec vereatur quis ad arborem scientiæ boni & mali manum, extendere primæ prohibitionis exemplo, quia exulem & erroneum ad illam inuitauit ille qui docet hominem scientiam, & iuxta promissionem propheticam ignaro indicat quid sit bonum. In arbore ergo scientiæ quasi quidam virtutis ramus nascitur, ex quo tota vita proficientis hominis consecratur. Neque enim ad genitorem vitæ, Deum scilicet aliter redit, nisi qui virtutis ramum excisum de ligno scientiæ prætendit. Sed quis cito auellet ramum, cum vel ipsam arborem, id est, quid fieri oporteat perpauci nouerint? Nunquid ramus facile innotescet, vbi præ multitudine desipientium & male agentium, ipsa arbor occulitur? Hoc ipsum forte sensit & Maro, qui licet veritatis esset ignarus, & in tenebris gentium ambularet, ad elysios campos felicium & chari genitoris conspectum Aeneam admittendum esse non credidit, nisi docente Sibylla, quæ quasi σιῶ βουλή, consilium Iouis vel sapientia Dei interpretatur. Ramum hunc Proserpinæ, quæ proserpentem & erigentem se à vitiis vitam innuit, consecraret. Ait ergo:

Accipe quæ peragenda prius: latet arbore opaca
Aureus & foliis, & lento vimine ramus,
Iunoni infernæ dictus sacer, hunc tegit omnis
Lucus, & obscuris claudunt conuallibus vmbræ.
Sed non ante datur telluris operta subire,
Auricomos quam quis decerpit ab arbore fœtus.
Hoc sibi pulchra suum ferri Proserpina munus,
Instituit, primo auulso, non deficit alter
Aureus, & simili frondescit virga metallo.

Plane quid terrarum lateat in terrenis, vel quid in his possit mereri felus agnoscit, qui de arbore scientiæ ramum bonæ operationis auellit. Eoque auulso, alter non deficit, quia quo amplius exercentur, eo magis succrescunt & proficiunt scientiæ & virtutes. Non tamen eatenus Maronis, aut gentium insisto vestigiis, vt credam quempiam ad scientiam aut virtutem propriis arbitrij sui viribus peruenire.

uenire. Fateor gratiam in electis operari, & velle & perficere, ipsam veneror tanquam viam, imo reuera viam, quæ sola ducit ad vitam, & quemque boni voti compotem facit. Lactea hæc est, innocentiæ manifesta candore, & alimentorum sedulitate nutricis explet officium, & sola præparat ad * profectum. Nam sine ea proficit nullus. Clamat hæc in voce tubæ præuaricatoribus, vt redeant ad cor, eisque ad arborem scientiæ, amoto gladio versatili & flammeo, ducatum in patriam promittit & ingressum. Plus dicam ipsam arborem scientiæ, & lignum vitæ, in quo sunt omnes sapientiæ & scientiæ thesauri absconditi, & in quo habitat plenitudo diuinitatis corporaliter extraxit. inscissa tamen substantia, & produxit in terram peregrinationis nostræ, & plantauit in medio ecclesiæ, vt ab eo illustretur per scientiam, roboretur per virtutem, & exultet in misericordia vberi, & gaudium eius plenum sit, gaudium à Deo, & in Deo, gaudium quod nemo tollet ab ipsa. Accedat ergo ad arborem ducente gratia, qui abducente concupiscentia deliquit in arborem, quia salus nostra ab eadem procurata est in ligno, quia mors ante processit à ligno. Accedat, sed contrariis passibus; quoniam contrariis expedit curari contraria. Et quia non fuerat hominem decepturus tentator, nisi in mentem eius elatio præcessisset, à timore concipiat vnde humilietur sub potenti manu Dei, qui exaltari desiderat in die visitationis. Abstineat à licitis, qui præsumpsit illicita, & incendium concupiscentiæ ordinata mitiget charitate. Delectetur in his, videat & nunc quia lignum pulchrum est visu, & ad vescendum suaue, & fructum veræ beatitudinis, & semper lætum tranquillæ vitæ statum dabit in tempore suo. Porro iocundus timor qui in delectionis reuerentiam cadit, non nouit ociari aut præscriptam sibi præuaricari legem, sed timoris foras mittit aculeos, & ex amore facit bona, sponte sua adhærens iustitiæ, & quasi viribus obedientiæ cum gratia quodammodo violenter nititur acquirere vitam, qui per inobedientiam ex leuitate arbitrij cucurrit in mortem. Timor innocentiam parit, iustitiam benefaciendi, mandatorum obedientia promouet, rectoque calle ad veram beatitudinem iustus perducitur. Nam & is est quem deduxit dominus per vias re-

* al. perfectum

ctas, dans ei scientiam sanctorum, honestans eum in laboribus, & in omnibus complens ei beatitudinem, pro qua fideliter & vtiliter laboratur. Possem dicere, quia ad hunc tendunt tota lex & prophetæ, omnesque scripturæ canonicæ, quia tendunt ad filium. Neque enim istud ambiguum est, cum & infidelium dogmata nihil vtilitatis habeant, nisi aliquid conferant beatitudini. Sed his omissis aut potius præmissis, dico quia hæc sola sunt,

Quæ sola possunt facere & seruare beatum,

cum ab altero iustitiæ ramo proueniat, ne cui noceatur, ab altero, vt sibi quisque & aliis prosit. Vis tibi constare quæ dico? Vis ne beatus esse? Porro beatus vir qui timet Dominum. Potentiámne desideras? Non modo ipse, sed potens in terra semen erit eius. An fauorem sectaris, & laudes hominum? Generatio rectorum benedicetur. An ad celebritatem dilataris, & ad opulentiam sinum expandis? Gloria & diuitiæ in domo eius. An perpetuitatem quæris operibus? In memoria æterna erit iustus. Vis ne securus esse? Ab auditione mala non timebit, sed omnes despiciet inimicos. Gratiámne linguæ affectas? Labia iustorum distillant gratiam. Item Memoria iusti cum laudibus, nomen impiorum putrescet. Vis tibi futura innotescere? Expectatio iustorum lætitia. Vis iocunditatem tibi prorogari in sempiternum? Et iusti in perpetuum viuent, & in pace sunt; licet mori insipientibus videantur. Ecce habes viam verissimam & fidelissimam, ad sequendum statum quem desiderat Epicurus. Et si eam tenueris, beatus es, & bene tibi erit. Hæc ad bene beateque viuendum potest sola sufficere, adeo quidem vt extraposita vniuersa, aut nihil, aut minimum perfectionis adiiciant. Nec inhibeo quin vestibus niteas deauratis circundatus varietate, quin epuleris quotidie splendide, quin primos honores habeas, & vt paucis multa complectar, quin tempori, sed & peruersis moribus, rectus tamen, vt * & ipse in omnibus morem geras suis lenociniis irridentem irrideas mundum. Maior enim es, quam vt debeas, aut possis (licet iam hic ceperit multos) capi tendiculis eius. Rex illustris Anglorum Henricus Secundus, maximus regum Britanniæ, si initiis gestorum fuerit exitus concolor, circa * Garumnam, & (vt dicitur) te autore, te duce, fulminat,

* al. es

* al. Garonnam

minat, & Tholosam felici cingens obsidione, non modo prouinciales, vsque ad Rhodanum & alpes territat, sed munitionibus * diruptis, populisque subactis, quasi vniuersis præsens immineat, timore principes Hispanos concussit, & Gallos. In tantis rerum tumultibus quæso custodi innocentiam, & vide, & dicta, & prædica æquitatem, nec amore, nec odio, timore vel spe declines a via recta. Iusti enim hereditabunt terram, & vt autoritate constat altissimi, semen impiorum peribit. Si hæc quæ tibi sincera deuotione curaui scribere, in tanto tumultu legere non vacat, quia aut insipida sunt sensibus, verbis inculta non placent, vel ipsa deuotio non displiceat, quæ honori tuo studuit inseruire. Si probaueris intentionem, patrocinaberis operi. Sin autem vt volueris, condemnetur. Quid enim ad alios, vt seruum iudicent alienum? Liber enim hic, vt quilibet suo, tibi domino stat, aut cadit. Multitudinis imperitæ non formido iudicia, meis tamen rogo parcant opusculis, & si curiales sunt quidam quia libris eorum nunquam derogaui in aliquo. Si preces meas audire noluerint, improbitatis iudicio tenebuntur obnoxij, quia, vt ait Martialis, Improbe facit, qui in alieno libro ingeniosus est. Quæ autem de curialibus nugis dicta sunt, in nullo eorum, sed forte in me, aut mei similibus deprehendi, & plane nimis arcta lege constringor, si meipsum & amicos castigare, & emendare non licet. Profecto qui ad hæc rugabit nares, frontem contrahet aut faciem rubore vestiet, aut pallore confundet, cuius labia contrahentur, aut salient, toxicabitur lingua, genua trement, manus proteruiet, seipsum nugis nostris conuincet obnoxium. In quibus fuit propositi semper à nugis ad bona transire seria, & ad id, quod decet, aut prodest, instituere vitam. Qui autem iustum reprehensioni locum viderit, ea ex charitate licenter vtatur, & emendatione mea acquirat sibi, & possideat præmium vitæ. Scio enim quia in multiloquio peccatum non deest, & inuito, & in charitate Dei exhortor lectorem, quod mei memor in orationibus suis impetret, vt filius Dei viui, & virginis intemeratæ, Deus homo manifestet seipsum, & palam faciat viam, qua nobis incedendũ est in beneplacito suo, & dirigat in eo nostros gressus.

* al. dirutis

INDEX AVCTORVM

quos Auctor in hoc opere nominatim laudat.

FLA-

INDEX

INDEX
RERVM ET VERBORVM.

B.

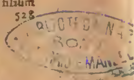
Con-

H.

I.

M.

Musca

FINIS.

Errata.

Pagina 22. *linea* 10. cythara *lege* cithara *& ita semper, vbi* y. *pro* i. *positum in hac voce inuenies.* 30. proprie *lege* propriæ. 31. 32. nicromantiam *lege* necromantiam. 38. 24. præuostica *in aliis est* prognostica. 51. 16. egresfibus *lege* egressibus 76. 34. adultionem *lege* adustionem 105. 17. vigilinæ *lege* vigilive 147. 3. vensentur *lege* versentur 169. 21. Experior *lege* Experiar 172. 15. infirmorum *lege* infimorum 328. 3. apumque par *&c. hæc alio charactere fuerant ponenda* 387. 2. coquo *scribe* Coquo *maiuscula* C. 401. 10. mago *lege* Imago 419. 25. honerauerit *lege* onerauerit 467. omnium *lege* animum 534. 35. Ptolæmæi *lege* Ptolemæi. 549. 23. tyrannus *lege* tyrannis.